

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

АКАДЕМИЯ «КАЙНАР»

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ «АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ»
(14 апреля 2022 года)**

Алматы, 2022

ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО УЧАСТНИКАМ КОНФЕРЕНЦИИ

Здравствуйте уважаемые участники! Приветствую Вас на международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы развития экономики Казахстана на современном этапе», благодарю за внимание, проявленное к конференции и участие в ней.

Организатором проведения конференции является кафедра «Экономики и бизнеса» Академии «Кайнар».

Экономика Казахстана находится на переломном этапе, связанном с мировыми тенденциями. Современное состояние экономики Казахстана актуализирует необходимость переосмысления стратегии экономического развития.

Фундаментальные проблемы, стоящие перед экономикой Республики Казахстан требуют глобальных решений, так как экономика тесно связана с происходящими политическими процессами.

Считаю, что главная цель проведения конференции заключается в обмене передовым опытом и знаниями в сфере экономики и управления. Надеюсь, что полученные результаты будут полезны всем участникам и, в первую очередь, экономической науке современного Казахстана, а предложенные рекомендации действительно найдут своё применение в практической деятельности.

На конференции будут рассмотрены:

- проблемы реформирования экономики Казахстана;
 - теория и практика рыночной трансформации экономики;
 - инновации и инвестиции в экономику;
 - актуальные направления развития банковского и страхового дела;
 - применение современных информационных технологий в научно-практической экономической деятельности;
 - управленческий и бухгалтерский учёт, анализ и аудит;
 - налогообложение в Республике Казахстан;
 - проблемы и перспективы дистанционных образовательных технологий
- и др.

Желаю Вам крепкого здоровья, успехов в научно-исследовательской работе и практической деятельности. Всего Вам самого наилучшего!

Ректор Академии Кайнар
Вице-президент КазНАЕН, профессор

Омаров Е.С.

СОДЕРЖАНИЕ

Челекбай А.Д. СКОРИНГОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЯХ	7
Сапарбаев А.Д. ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ РЕШЕНИИ ОПТИМИЗАЦИОННЫХ ЗАДАЧ	18
Шалкыбаев А.К., Нургалиева А.М., Челекбай А.Д. НАЦИОНАЛЬНЫЙ БАНК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК РЕГУЛЯТОР ДЕНЕЖНО КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ	31
Yılmaz Ulvi Uzun, Saparbayev A.D. SOCIO-ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN	37
Subashish Saha, Gabdullina N.N. THE CURRENT STATE OF THE HOTEL INDUSTRY AND THE ISSUES THAT IT FACES.....	52
Елдар Жуман ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРЕАТИВНЫХ МЕТОДОВ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ	57
Тағай А.А., Халмурзаева К.Р. ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ СТРАН ЕАЭС	63
Жангирова Р.Н. ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА.....	73
Ахметова В.Б. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНИЗАЦИИ.....	79
Исмагилова Д.Р., Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БАНКОВСКОГО И РЕАЛЬНОГО СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ	88
Мамышев А.Ж., Адиетова Э.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЛИЗИНГТІК ҚАТЫНАСТАРДЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ: ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ.....	93
Габдуллин Н.И. АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖИМІНДЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТЕТІН КӘСІПКЕРЛЕР БОЙЫНША САЛЫҚ САЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	101
Иғалиева Л. Н. АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТЕТІКТЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ	109
Хуандыкова А., Гумарова А., Тұрсынғалиев А. ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ШОБ-ТЫҢ ЖАЙ- КҮЙІ.....	117
Калманова Н.М. ӨҢІРДІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫ АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	123
Сайдулаев Б.С., Утеулин М.Б НАПРАВЛЕНИЯ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	128

Нурмагамбетова А.З., Умирзакова Г.А., Чингаева А.М. ФОРМИРОВАНИЕ И РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ	135
Косягина Н.П. ДИАГНОСТИКА ВЕРОЯТНОСТИ БАНКРОТСТВА СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА	141
Жауыншиев С.Т., Калиакпарова Г.Ш., Гриднева Е.Е. КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА - КАК ФАКТОРА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ.....	149
Бижанова Б.М. ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ НА ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ ПОТРЕБИТЕЛЯМИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.....	155
Karibzhanov O.M, Pernebek M., Jundybayeva B. DEVELOPMENT OF AN ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT TOOLKIT BASED ON INNOVATIVE RFID SYSTEM: EXPO 21	162
Бокижанова Ф.И. СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА.....	166
Жырғалова Ә.К., Жилдикбаева А.Н. ВЛИЯНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА СОСТОЯНИЕ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ	174
Габдуллин Н.И. КОРПОРАТИВНЫЙ ПОДОХОДНЫЙ НАЛОГ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ДОХОД ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА.....	179
Сыздыкова К.Ш. , Калманова Н.М., Касенова А.М. ОБЗОР РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....	190
Абдибеков С.У. , Акимшаев А.Т. КӘСІПОРЫННЫҢ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ.....	197
Маслов Д.А. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	204
Gabdullina N. N. CONTEXT BASED EDUCATION AND ITS FEATURES...	210
Сейтқали Е.М., Таскулова М.М., Нурмагамбетова А.З. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ (НА ПРИМЕРЕ ТОО «АЗИЯМЕТИЗЦЕНТР»).....	215
Тулигенова Р.К., Сыздыкова К.Ш. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	222
Букатов Е.Б., Ставбуник Е.А., Туленова М.Б. РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	229
Нурмагамбетова А.З., Умирзакова Г.А., Ибраимова М.О. РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	235

Рысбеков Т.М., Сыздыкова К.Ш. РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГА В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	244
Лапбаева С.Ш., Жумабекова А.С. БАНКТИК ТӘУЕКЕЛДІКТІ БАҒАЛАУ ӨДІСТЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ЩАЛЫПТАСТЫРУ	252
Алтеева Н.К. COVID – 19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНА ӨСЕРІ	257
Жиенбаев Ұ.Б. ЭКОНОМИКАНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНДА БӘСЕКЕГЕ ҚАБЫЛЕТТІЛІКТІ АРТТЫРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	262
Елубаева К. З. ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ УЧЕТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ.....	268
Ибрашева А.Ж., Ыбырай І.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН РЕТТЕУ МЕХАНИЗМДЕРІ	275
Кенесариева А.А. ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ УАҚЫТТЫҢ ЖАҢА ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕСТІГІ	284
<i>Ерназарова У.С., Толеш А.Т.</i> ОСНОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ПОДДЕРЖКЕ И РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	292
Абишева А.М. БАЛАМАЛЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚОРЛАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	298
Аймагамбетова Ж.К., Оспанова А.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ НЕСИЕ ЖӘНЕ ДЕПОЗИТ НАРЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛ - АХУАЛЫН БАҒАЛАУ.....	306
Ерназарова У.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ САЛЫҚТЫҚ ЫНТАЛАНДЫРУ	312
Ахметова Г.Т., Кусаинова Ж. ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУДА ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІН ЖАҢҒЫРТУҒА ТИГІЗЕТІН ӨСЕРІ	317
Сейдулла А.М. ҚР ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ.....	321
Ахметжанов Н.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ БАНКТЕРДІҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ	326
Көшенев Н.Ж. ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚҚА ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘНІ.....	333
Маратов А., Сапиева А. ПЕРЕХОД К ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА..	339
Дюсенбек А., Дюсенова Н. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.....	346

Аманкелдіқызы А., Сундетова М., Маратова И. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	353
Изтлеуов Д.К., Садыкова А.И., Ниязбаева А.А. УЧЕТ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА	360
Жансапова Д.Ж., Бикеева Г.А., Ниязбаева А.А. УЧЕТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ	365
Матбаева К.Б., Ниязбаева А.А. ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОЦЕНКИ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ В БАНКАХ ВТОРОГО УРОВНЯ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	371
Заутканов О.Е., Мухан Н.Н., Жанабаев Н.М. ПРЕИМУЩЕСТВА ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» ДЛЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	377
Nissimbayev N.O. BLOCKCHAIN AND 1C PROGRAM IN DIGITAL ACCOUNTING	382
Борашова Д., Кунанбаева А., Серік М. ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ-ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	387
Мамаева Д.М., Айтжанқызы Г., Ибатуллаев Н. ӘЛЕУМЕТТІК ТӨЛЕМ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ	397
Айтжан А, Есқабылова А, Қаламқалиев А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙЛІКТІҢ ОСЫ ЗАМАНҒЫ ЖАЙ-КҮЙІ	404
Айтуева А.Ж. ЖАЛПЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА ШОЛУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ СТАТИСТИКАСЫ	412
Орынбасарова Д.О. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕТІЛМЕГЕН БӘСЕКЕЛЕСТІК МӘСЕЛЕСІ	419
Адай А.С., Оразбай Ш.О., Умербаева Ж.А. КЕДЕЙЛІКТІҢ ТҮП ТАМЫРЫ НЕДЕ?	426
Әбдіғалиева Н.Е. АЙМАҚТЫҚ ӨНДІРІСТІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНАРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	431

Челекбай А.Д. **СКОРИНГОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЯХ**

УДК 336.075.08

*Челекбай А.Д. д.э.н., профессор
Академия Кайнар»*

СКОРИНГОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЯХ

Аннотация В статье обосновывается, что в условиях неопределенности и частых воздействий высших шоков на банковский сектор возникает необходимость скоринговой оценки кредитоспособности заёмщика и возможность выдачи ему ссуды. Рассмотрев заявку клиента на кредит, банк должен располагать информацией о его состоянии и создать мониторинг обеспечения возврата ссуд. Использование технологии скрининга в управлении проблемными кредитами позволяет предотвращать появление в банках неработающих кредитов.

Ключевые слова. Рекапитализация, долг, проценты, кредитоспособность, баллы, инструменты, реструктуризация, рефинансирование, коллекторы, страхование, цесси

Андатпа. Мақалада белгісіздік жағдайында және банк секторына жоғары сілкіністер жиі әсерін тигізеді, қарыз алушының несиелік қабілеттілігін және несие беру мүмкіндігін бағалау қажеттілігі туындайды. Клиенттің несие алу туралы өтінішін қарастыра отырып, банк оның мәртебесі туралы ақпарат жыйнауы қажет және қарыздардың қайтарылуын қамтамасыз ету мониторингін құруы керек. Проблемалық несиелерді басқаруда скорингтік технологияны қолдану банктердегі жұмыс істемейтін қарыздардың пайда болмауын қамтамасыз етеді.

Кілт сөздер. Қайта капиталдандыру, борыш, пайыздар, кредит қабілеттілігі, балдар, құралдар, қайта құрылымдау, қайта қаржыландыру, коллекторлар, сақтандыру, цессия.

Annotation. The article substantiates that in conditions of uncertainty and frequent impacts of higher shocks on the banking sector, there is a need for scoring assessment of the creditworthiness of the borrower and the possibility of granting him a loan. Having considered the client's application for a loan, the bank must have information about his condition and create monitoring to ensure the repayment of loans. The use of screening technology in the management of problem loans makes it possible to prevent the appearance of non-performing loans in banks.

Keywords. Recapitalization, debt, interest, creditworthiness, points, instruments, restructuring, refinancing, collectors, insurance, assignment.

В настоящее время банковский сектор Казахстана в целом является самым слабым звеном экономики. Значительное присутствие в ссудном

портфеле банков неработающих кредитов снижает качества технологий кредитования.

Большой размер неработающих займов, часть которых находится в категории реструктурированных кредитов, не позволяет банкам оздоровить кредитный портфель, оживить кредитование, усовершенствовать риск-менеджмент. Дополнительное оформление резервов под потенциальные риски требуют привлечения капитала.

Качество портфелей банков является ключевым показателем, от уровня которого зависит состояние финансового рынка страны и его участников. Ухудшение макроэкономических факторов воздействует на финансовое положение и платежеспособность заёмщиков банка. Прекращение платежей и невозврат кредитов ведет к возрастанию неработающих займов.

Возникновение у банков некачественных активов связано с предоставлением кредитов несостоятельным заёмщикам, которым займы были выданы под некачественные залоги: под деньги и имущество поступающие в будущем, страховые полисы аффилированных компаний, под гарантию физических лиц, невозвратное кредитование бизнеса акционеров банка и другие.

Кредитные учреждения по некоторым займам стараются провести их реструктурирование и перенести время возврата на более поздние сроки. Однако эти меры не решают проблемы наличия неработающих кредитов.

По данным Национального банка РК объём неработающих займов в настоящее время составляет более 7%. Учитывая низкое качество финансового положения многих заёмщиков можно предположить, что потенциальный объём неработающих кредитов значительно выше представленного показателя. Поэтому состояние качества активов банков второго уровня требует проведения мер объективной их оценки с привлечением независимых экспертов.

Результаты оценки позволили выявить количество состоятельных и численности несостоятельных банков. В данном случае к жизнеспособным банкам можно применить инструменты рекапитализации и реструктуризации, к нежизнеспособным – запустить механизм санации. Состоятельный банк должен провести работы по расчистке баланса от сомнительных и невозвратных кредитов. После этого необходимо обязать акционеров банка осуществить его докапитализацию, что позволит повысить устойчивочть банка [1].

Мировой финансовый кризис 2007-2008 г. г. негативно отразился на финансировании экономики и на развитии банковского сектора Казахстана, обозначив проблемы с ликвидностью в банках, вызванной необходимостью погашения внешних обязательств банка при отсутствии возможности рефинансирования из внешних источников.

Основным методом восстановления капитала банковской системы за счёт государства является выкуп плохих активов банков за счёт бюджета (или центрального банка).

Принятые в 2008 г. антикризисные меры по стабилизации финансового рынка позволили преодолеть развитие негативных тенденций в экономики Казахстана. Из Национального фонда выделяются средства в объёме 4 млрд. долларов, которые направляются на стабилизацию банковского сектора.

Согласно данным МВФ участие государства в спасении банковской системы Таиланда в результате кризиса 1997 г. привело почти к утроению доли государства с 15% активов банковского сектора на конец 1996 г. до 43% к середине 1999 г. В Индонезии данный показатель увеличился с 42% до 73%. Таким образом, можно сделать вывод, что банковские кризисы ведут к усилению позиций государства в банковском секторе.

В РФ из-за ограниченности средств бюджета рекапитализация произошла за счёт самих банков, что позволило избежать масштабности национализации банковского сектора.

Случаи, когда после возникновения банковского кризиса государство не ставит задачу укрепления банковского надзора, крайне редки. Даже в странах с огромным накопленным опытом работы надзорных органов (США, Великобритания, Франция) банковский кризис является толчком к постановке требований о повышении качества работы надзорных органов, к пересмотру принципов организации их работы, нормативных и методологических документов, к созданию новых органов, наделяемых функциями банковского надзора или укреплению старых существующих.

Первоочередной задачей по усилению устойчивости банковской системы становится проведение комплекса мер, направленных на стимулирование процесса очистки банками своих портфелей от проблемных займов, а также переход к использованию механизмов, предотвращающих появление проблемных кредитов.

Технология кредитного скоринга является фундаментом для построения эффективной методики управления портфелем проблемных кредитов. По сути, скоринг является методом классификации совокупности заёмщиков на различные группы, когда необходимая характеристика не известна, однако, известны другие характеристики, которые нужны банку. Компьютерная программа в автоматическом режиме оценивает риски кредитной организации при рассмотрении поступившей от клиента заявки.

При скоринговой оценке определяется система критериев и соответствующих им показателей способности заёмщика вернуть банку основной долг и проценты. Показатели оцениваются в баллах в пределах установленного банком максимума.

Общая сумма оценок определяется по скрининговым баллам по следующей шкале:

680-850 баллов – клиент с высокой платежеспособностью, на хорошем счету в банке, поэтому может получить крупную сумму займа на выгодных условиях;

650-690 баллов – хорошая кредитоспособность. Клиент получит кредит на стандартных условиях. Сумма уточняется на собеседовании с сотрудниками банка.

600-650 баллов – средняя кредитоспособность. Обычно таким клиентам выдают заём, но на достаточно жестких условиях. Банк ставит ограничения по срокам, сумме кредита.

500-600 баллов – низкая кредитоспособность. Клиент всё ещё может получить заём, но небольшой и под высокий процент.

300-500 баллов – неблагонадежный клиент. Банк отказывает в кредите.

В данном случае компьютерная программа определяет соответствие заёмщика основным требованиям по возврату, региону проживания, актуальности документальных и контактных данных. Уровень риска оценивается по состоянию кредитной истории заёмщика на основе полученных общих баллов. Вся информация в соответствии с программой вводится в компьютер. В режиме реального времени в течение 5 минут устанавливается целесообразность выдачи потенциальному заёмщику запрашиваемую сумму. Значительный штат сотрудников не может обработать поступившие заявки в течении такого короткого времени.

Банк получает доход от кредитования заёмщика только при возврате полученной суммы. Чем больше таких надёжных клиентов, тем выше доходность банка.

Качество кредитного портфеля во многом зависит от базы кредитных историй. Клиент с хорошей кредитной историей может рассчитывать на заём крупной суммы.

Первичное рассмотрение заявок по программе позволяет банку освобождать сотрудников от этих обязанностей, одновременно сводит на нет такие негативные факторы как субъективизм, внутреннее мошенничество, ошибки в реестрах и прочие. Чтобы получить объективные данные, банк вносит в программу по каждому продукту статистические данные. Для предварительного одобрения заявки устанавливают минимальный балл.

Если скоринговая система вынесла отрицательное решение, то исключается любое сотрудничество с клиентом. При наборе клиентом необходимого количества баллов система предварительно выносит положительное решение. Данное решение передается на рассмотрение кредитного отдела банка.

Известны разные модели скоринговой оценки кредитоспособности физического лица. В модели, построенной на оценке в баллах системы отдельных показателей, значимость кредитоспособности физического лица определяется через дифференциацию уровня максимальной балльной оценки.

На основании полученных данных рассчитываются коэффициенты платежеспособности заёмщика и платежеспособности его семьи.

В Казахстане коммерческие банки используют разные модели скорринговых оценок кредитоспособности физического лица. Они адаптированы к казахстанским условиям. При оценке в баллах системы отдельных показателей на первом этапе дают предварительную оценку возможности выдачи ссуды, основанную на данных теста-анкеты клиента. По результатам заполнения теста-анкеты определяют число набранных заёмщиков баллов и подписывают протокол оценки возможности получения ссуды. Если сумма баллов менее 30, в протоколе фиксируют отказ в выдаче ссуды. При сумме баллов более 30 на втором этапе риск оценивается более тщательно с учётом дополнительных фактов.

Так, ДБ «Сбербанк Казахстана» использует скоринг не только для анализа кредитоспособности заёмщиков, но и для управления проблемной задолженностью. По результатам изучения данной технологии «Сбербанк» разработал скоринговую карту, которая позволяет классифицировать проблемный кредит в соответствующий портфель в зависимости от вероятности взыскания долга (таблица 1).

Таблица 1- Скоринговая карта

Характеристика	Очки
Количество дней просрочки:	
1-30	56
31-90	40
91-180	13
180+	-20
Территориальный охват:	
Алматы	36
Казахстан	26
Страны СНГ	18
Статус:	
Новый кредит	20
Повторный кредит	40
Кредитная история:	
Положительная	48
Отрицательная	-10
Отсутствует	24
Финансовое положение:	
Хорошее	40
Среднее	20
Плохое	-5
Соотношение дохода и платежа по кредиту:	
<0.3	54
0.3-0.5	30
> 0.5	16

В зависимости от результатов применения скоринга «Сбербанк Казахстана» использует набор типовых действий по работе с каждым портфелем проблемных кредитов.

Важной особенностью технологий кредитного скоринга, необходимой для эффективного управления проблемными кредитами в банке, является её соответствие принципам соглашения Базель II с точки зрения рабочего процесса обработки кредита. При использовании скоринга результатом оценки должна являться не только дифференциация кредита на «хороший» или «проблемный», но также вероятность невозврата кредита, выбор механизмов возврата и уровень риска. Также рекомендуется к выполнению целый ряд особенностей, которые в целом позволяют построить наиболее эффективную систему управления проблемными кредитами в коммерческом банке (таблица 2).

Таблица 2 - Инструменты работы с проблемной задолженностью

	Описание технологий взыскания	Категория портфеля	Скоринг баллы
1	Профилактический контакт с должником с целью подтвердить добросовестные намерения и платежеспособность. Может включать также запрос в бюро кредитных историй.	АА, АВ	760 - 1000
2	Требования увеличения стоимости залогового обеспечения по кредиту.	АВ	760 - 860
3	Работа с текущей задолженностью – напоминание по телефону и т. п.	АВ, АС	650 - 860
4	Реструктуризация задолженности (пролонгация срока, снижение размера ежемесячных платежей, списание штрафных санкций, изменение валюты кредитного договора).	АС, ВА	440 - 700
5	Внесудебное взыскание – требование по телефону, личные встречи с должником, работа с родственниками.	ВА, ВВ, ВС	200-500
6	Досрочное прекращение действий кредитного договора – требование досрочного погашения кредита.	ВА, ВВ, ВС	200-580
7	Передача портфеля кредитов в работу коллекторскому агентству.	ВВ, ВС	0-200
8	Взыскание в судебном порядке (судебное и исполнительное производство, реализация залога).	ВС, СС	-100-200
9	Цессия (продажа прав требования по кредиту другим кредитным организациям или коллекторским агентствам).	ВС, СС	-100-201
10	Списание безнадежной задолженности.	СС	-200

Согласно требованиям соглашения БазельII скоринг должен качественно локализовать риски. В системе должно быть предусмотрено централизованное хранение всей информации. Смокингвая технология должна иметь возможность эволюции по мере накопления данных от консервативной экспертной до автоматизированной статистической.

Технология должна обеспечивать возможность контроля и оценки как комплексных показателей, так и данных по каждому заёмщику в любой момент времени.

Технология должна обладать единой системой документирования процесса построения скоринговых моделей. Технология должна предоставлять возможность корректировки модели как по всему портфелю, так и по высоко рисковым диапазонам отдельно с минимальной частотой 1 раз в год.

Использование технологии кредитного скоринга в целях управления портфелем проблемных кредитов является существенным конкурентным преимуществом. Снижение затрат на взыскание и, в особенности, сокращение срока принятия решения позволяет банку оперативно управлять проблемными кредитами, частично, предотвращать их появление [2,3].

Для успешного внедрения технологии использования кредитного скоринга для работы с проблемной задолженностью необходимо, во-первых, внедрить систему скоринга – скоринг кредитоспособности. Во-вторых, наработать и сохранить статистические данные по работе с проблемной задолженностью в период экономического роста и в кризисных условиях. В-третьих, использовать для анализа и скоринга информацию из внешних источников – черные списки, бюро кредитных историй и т. п.

Рассматривая заявку клиента на кредит или гарантию, банк может запросить у Кредитного бюро информацию о том, какие займы уже были выданы этому лицу, в каком размере, вовремя ли погашаются, какими залогами обеспечены, и т. д. Ряд позиций Кредитного бюро указывает название банков, в которых брались эти кредиты. В рамках данных сведений сами банки создают систему кредитных мониторингов, под которыми понимаются мониторинг обеспечения возвратности ссуд. Он состоит из нескольких этапов: - в первый рабочий день каждого месяца кредитный менеджер распечатывает их кредитный модуль и передает своим подчинённым перечень погашений, предстоящих в текущем месяце; кредитные эксперты информируют клиентов о предстоящем погашении своих обязательств путем телефонных звонков за два рабочих дня, предшествующих дате платежа по займу;

- ежедневно контролируется исполнение заёмщиками своих обязательств;

- осуществляется автоматическое списание долга за счёт платежей на сумму основного долга;

- кредитный эксперт информирует заёмщика о невыполнении обязательств и в случае, если это не возымеет воздействия сообщает об этом службе безопасности;

- работник службы безопасности уведомляет клиента о просрочке долга и если в течении 7 дней долг не погашается, то начинается судебная процедура.

В случае нарушения заёмщиком любых принятых им на себя обязательств по кредитному договору банк имеет право: ограничить выдачу кредитных ресурсов; взыскать сумму выданных кредитов и по ним вознаграждений, включая исчисленные из повышенной процентной ставки, в бесспорном порядке.

При неплатежеспособности заёмщика свыше 3 месяцев банк может ставить вопрос о реорганизационных процедурах Заёмщика или о признании его банкротом в установленном действующим законодательством порядке.

Способы погашения кредита по кредитным карточкам несколько отличаются от общепринятого способа погашения. Сейчас даже появилась новая форма покупки в рассрочку – это соглашение банков с торговыми фирмами, по которым последние продают товары в кредит клиентам банков, причём банки сразу выплачивают фирмам наличные деньги на сумму проданных товаров, а покупатели постепенно погашают кредит банкам используя кредитные карточки.

Для правильной оценки рисков по займу необходимо проверять информацию о клиенте, а именно: проверять финансовую состоятельность клиента, достаточность рыночной стоимости кредитного обеспечения, а также другую имеющуюся информацию о заёмщике (его деятельность, тенденции в сфере деятельности заёмщика). Подобная информация должна находиться в кредитном досье клиента и обновляться согласно требованиям внутренних политик и правил банка, а также в соответствии с требованиями, установленными уполномоченными государственными органами [3].

Оригиналы залоговых документов, включая документы о праве собственности, должны находиться на безопасном хранении в запечатанных конвертах, помеченных номером кредитного счёта.

Для обеспечения стабильности, надёжности, ликвидности и платежеспособности банковской системы, управления банковскими рисками, защиты интересов акционеров и вкладчиков органы банковского надзора устанавливают для коммерческих банков экономические нормативы, которые в банковской практике Казахстана называются пруденциальными. Пруденциальные нормативы – финансовые показатели норм, установленные уполномоченным органом и подлежащее соблюдению заявителем и лицензиатом. Выполнение пруденциальных нормативов банком представлены в (таблице 3).

Таблица 3. Выполнение пруденциальных нормативов банками

Показатели	2018	2019	2020
Коэф. достаточности собственного капитала (k1-1), норматив > 0.05	0.08	0.087	0.089
Коэф. достаточности собственного капитала (k1-2), норматив > 0.05	0.085	0.091	0.09
Коэф. достаточности собственного капитала (k2), норматив > 0.05	0.124	0.148	0.13
Коэф. текущей ликвидности (k4), норматив > 0.30	0.438	0.92	0.952
Коэф. срочной ликвидности (k4-1), норматив > 1.00	10.358	4.418	5.907
Коэф. срочной ликвидности (k4-2), норматив > 0.90	8.518	3.233	4.633
Коэф. срочной ликвидности (k4-3), норматив > 0.80	5.415	1.701	3.183
Коэф. максимального размера инвестиций банка (k6)	0.221	0.284	0.243
Коэф. максимального лимита краткосрочных обязательств перед нерезидентами РК (k7)	0.144	0.394	0,253
Коэф. капитализации банков к обязательствам перед нерезидентами РК (k8)	0.327	0.316	0.351

Банк должен выполнять все нормативы Комитета финансового надзора РК по следующим группам коэффициентов: достаточности собственного капитала, максимального размера риска на одного заёмщика, коэффициентам срочной и валютной ликвидности, что свидетельствует о качественном управлении средствами банка.

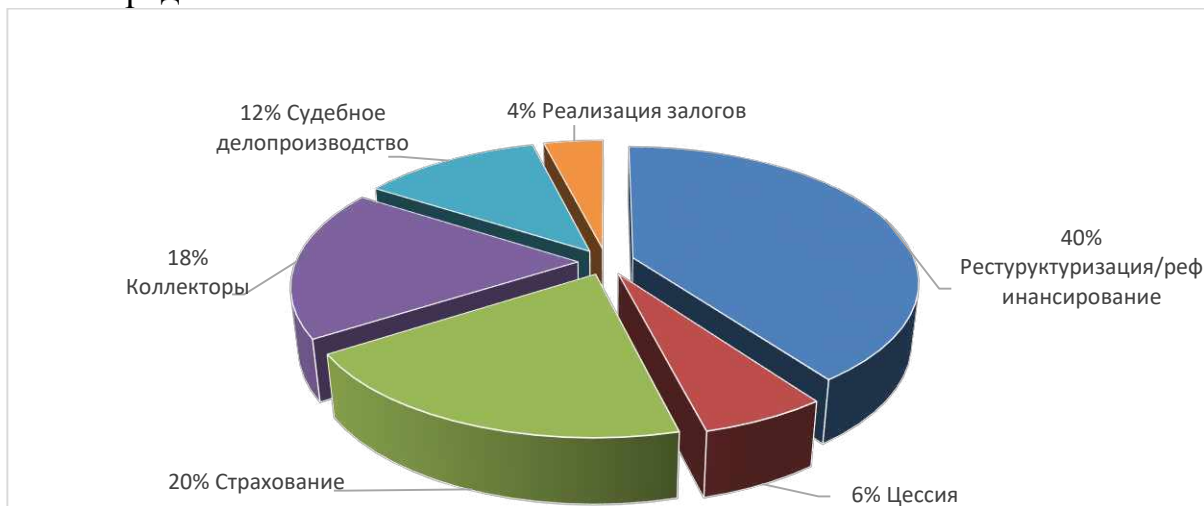

Рисунок 1 – Инструменты работы с проблемными кредитами

Работа с проблемными кредитами начинается с момента возникновения просрочки погашения основного долга и процентов и заканчивается стадией судебного взыскания проблемной задолженности или продажи её на вторичном рынке кредитных портфелей [4].

Работа с проблемной задолженностью осуществляется с исполнением всех технологий и основана на результатах применения скоринга взыскания.

Диаграмма 1, позволяет наглядно оценить, какие действия позволяют удерживать долю проблемных кредитов на низком уровне.

Применение всех видов взыскания долга таких как реструктуризация, рефинансирование, цессия, страхование, коллекторы, судебное производство и реализация залога даст возможность удерживать долю проблемных кредитов в пределах 2%.

Высокий уровень неработающих займов является основным препятствием повышения устойчивости банковского сектора и внедрения рекомендации Базельского комитета банковского надзора, поскольку снижает рентабельность банков и способность банков формировать капитал за счёт нераспределённой прибыли, а также ограничивает кредитную активность банков. При этом задачи по обеспечению очистки балансов банков от неработающих активов требует многостороннего подхода с участием банков, а также частных и государственных компаний по управлению активами. В частности, реализация данной задачи должно осуществляться путем установления пруденциальных лимитов по неработающим займам, дальнейшего совершенствования законодательства в части упрощения списания неработающих займов, передачи неработающих займов компаниям по управлению активами и созданию эффективного механизма управления активами и рисками в данной компаниях [5].

Активную роль должен играть Фонд проблемных кредитов. В соответствии с лучшей международной практикой централизованные государственные компании по управлению неработающими активами должны быть независимыми и обладать достаточными финансовыми и кадровыми ресурсами, в том числе кадрами в области инвестиционного банкинга, реструктуризации и оценки недвижимого имущества. В этой связи, адекватная капитализация и финансирование Фонда проблемных кредитов являются одним из ключевых факторов. При этом будут рассматриваться различные механизмы выкупа проблемных кредитов у банков, совместного управления, реализация инвестору или ликвидации данных активов с учётом необходимости разделения возникающих убытков у банка.

При этом организации, специализирующиеся на управлении неработающими активами, должны осуществлять управление проблемными активами банков как самостоятельно, так и привлекая юридические, коллекторские и иные компании на условиях аутсорсинга. В этой связи, потребуются принятие мер по законодательному обеспечению коллекторской деятельности.

Заключение. Скоринговая технология кредитования развивается на рынке экспресс-кредитования юридических лиц, кредитованию на потребительские цели, автокредитованию и другим кредитным продуктам с использованием стандартизированной системы оценки риска кредитования. При скоринговой оценке определяется система критериев и соответствующих показателей способности заёмщика вернуть банку основной долг и проценты.

Технология кредитного скоринга также является фундаментом для построения эффективной методики управления портфелем проблемных кредитов.

Conclusion. Scoring technology of lending is developing in the market of express lending to legal entities, consumer loans, car loans and other credit products using a standardized credit risk assessment system. During the scoring assessment, a system of criteria and corresponding indicators of the borrower's ability to repay the principal and interest to the bank is determined. Credit scoring technology is also the foundation for building an effective methodology for managing a portfolio of problem loans.

Қорытынды. Несиелік скоринг технологиясы несиелік тәуекелдерді бағалаудың стандартталған жүйесін қолдана отырып, заңды тұлғаларға жедел несие беру, тұтынушылық несие беру, автокредит беру және басқа да несиелік өнімдер нарығында дамуда. Скорингтік бағалау кезінде қарыз алушының банкке негізгі қарыз бен пайыздарды қайтару қабілетінің өлшемдері мен тиісті көрсеткіштерінің жүйесі айқындалады. Кредиттік скоринг технологиясы проблемалық кредиттер портфелін басқарудың тиімді әдістемесін құрудың іргетасы болып табылады.

Список используемой литературы.

1. Гаврилин А.В., Тычкова Т.Ю. «Проблемы формирования ресурсной базы коммерческих банков в современных условиях» // Современные тенденции развития науки и технологии. - 2016, 10 - 9, - с.21- 24.
2. Панова Г.С. «Кредитная политика коммерческого банка». – М.: ИКЦ «ДИС», 2006, - с. 31 – 35.
3. Севчук В.Т. «Банковские риски. Монография.» - М.: Дело ЛТД. 2017. – 455с.– 201 – 205 с.
4. Зви Боди, Роберт К.Мертон. «Финансы» - СПб, изд.дом «Вильямс», 2013-584с.
5. Челекбай А.Д. Альмерекоев Н.А. «Доллоризация и проблемы развития общего финансового рынка ЕАЭС» // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. Новосибирск. 2019 №6-2, -с.1-2.

Сапарбаев А.Д. ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ РЕШЕНИИ ОПТИМИЗАЦИОННЫХ ЗАДАЧ

УДК 336.075.08

*Сапарбаев А.Д.,
Проректор по научной работе Академии
Кайнар,
почетный академик НАН РК, д.э.н.,
профессор*

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ РЕШЕНИИ ОПТИМИЗАЦИОННЫХ ЗАДАЧ

Аннотация: В статье рассматриваются применение цифровых технологии при решении оптимизационных задач. Нами рассмотрены особенности экономического содержания задачи расчета плана оптимального использования транспортно-логистических систем при выполнении перевозки зерна и зернопродуктов в комплексной системе зерноперерабатывающих производств "поле-заготовка-переработка-рынок". Здесь же мы остановимся на особенностях существующей технологии ее решения на практике

Ключевые слова: экономика, цифровая технология, система, оптимизация, расчеты, транспорт, логистика, планирование, управление, предприятия.

Андатпа: Мақалада оңтайландыру мәселелерін шешуде цифрлық технологияны пайдалану қарастырылады. Біз астық және астық өнімдерін тасымалдау кезінде көліктік-логистикалық жүйелерін оңтайлы пайдалану жоспарын есептеу мәселесінің экономикалық мазмұнының ерекшеліктерін астық өңдеу салаларының «егістік-жинау-өңдеу-нарық» кешенді жүйесінде қарастырдық. Бұл жерде біз оны іс жүзінде шешудің қолданыстағы технологиясының ерекшеліктеріне тоқталамыз.

Түйін сөздер: экономика, цифрлық технология, жүйе, оңтайландыру, есептеулер, көлік, логистика, жоспарлау, басқару, кәсіпорын.

Abstract: The article discusses the use of digital technology in solving optimization problems. We have considered the features of the economic content of the problem of calculating the plan for the optimal use of transport and logistics systems when transporting grain and grain products in the integrated system of grain processing industries "field-harvesting-processing-market". Here we will dwell on the features of the existing technology for its solution in practice.

Key words: economics, digital technology, system, optimization, task, calculations, transport, logistics, planning, management, enterprises.

Цифровая экономика базируется на информационно-коммуникационных технологиях, обеспечивая все этапы воспроизводственного процесса модельными формами для осуществления

электронного управления. В связи с чем в качестве сдерживающих факторов рассматривают: отсутствие современных технологий и цифровой инфраструктуры, дефицит высококвалифицированных кадров. Проникая во все сферы общественной, социально-экономической и государственной деятельности цифровые технологии способствуют формированию новой системы обеспечения экономической безопасности Республики Казахстан, которая проявляется в новых возможностях в противодействии отмыванию доходов, полученных преступным путем, противодействию терроризму, детенизации экономических отношений.

Цифровизация реального сектора экономики позволяет повысить конкурентоспособность выпускаемой продукции, выйти на новые высокотехнологичные рынки, что будет формировать предпосылки для устойчивого развития экономики Республики Казахстан.

Цифровизация – это новая основа для развития экономики, системы государственного управления, бизнеса, социальной сферы и всего общества.

В современных условиях информационные технологии и цифровая трансформация являются основным фактором технологических перемен и условием обеспечения конкурентоспособности как на уровне отдельных предприятий, так и на уровне стран и национальных объединений, приводя к перестройке всех экономических и производственных процессов, радикальному повышению производительности, повышению качества и снижению себестоимости товаров и услуг [1].

Переориентация планирующих органов на решение стратегических задач развития экономики, повышение удельного веса задач долгосрочного характера предполагает обновление методологии и технологии управления, открывает новые возможности для использования арсенала экономико-математических методов и моделей. На среднесрочную перспективу до - 2030 года ставится задача создания единой цифровой технологии управления, базирующейся на новейших достижениях инновационных технологии. При этом предполагается широко использовать сеть автоматизированных рабочих мест руководителей и специалистов плановых органов.

Экономико-математическое моделирование как направление совершенствования методологии и практики управления переживает сейчас период технологического становления, для которого характерен переход от активной разработки математических методов и моделей оптимального управления к не менее активному построению на их основе инструментальных средств, обеспечивающих на практике выполнение - плановых расчетов.

Нами рассмотрены особенности экономического содержания задачи расчета плана оптимального использования транспортно-логистических систем (ТЛС) при выполнении перевозки зерна и зернопродуктов (ЗЗП) в комплексной системе зерноперерабатывающих производств "поле-заготовка-переработка-рынок". Здесь же мы остановимся на особенностях существующей технологии ее решения на практике [2].

В практических расчетах оптимального плана использования ТЛС при перевозке ЗЗП в зерноперерабатывающих производствах и увязки производителей зерна с потребителями учитывается большое количество различных факторов и параметров. Большая номенклатура видов ЗЗП, зерновых хозяйств, хлебоприемных, перерабатывающих и торгующих предприятий, а также необходимость учета сезонности ЗЗП и разновидности зерновых культур затрудняют выбор лучшего плана использования ТЛС и увязки поставщиков с потребителями традиционными методами расчетов (по ручной технологии). Оперативно сбалансировать ресурсы, учесть при этом все существенные технологические ограничения и выбрать лучший план оптимального использования ТЛС и увязки позволяет оптимизированная экономико-математическая модель, реализованная на компьютерной технике.

С построением экономико-математической модели начинается наиболее сложная работа данного этапа - последовательная корректировка модели в соответствии с требованиями и замечаниями плановых работников, полученными в процессе анализа результатов. Необходимым условием успешного осуществления этой работы является непрерывный диалог разработчиков с конечным пользователем.

С помощью разработанной нами оптимизационной модели можно рассчитать оптимальный план перевозки и увязки. Однако учтенных в ней ограничений и соотношений оказывается недостаточно для выработки полностью обоснованного и пригодного для практической реализации решения. Экспериментальные расчеты показали необходимость учета в модели еще целого ряда условий и ограничений, причем таких, которые, как правило, могут быть актуализированы только специалистом-плановиком непосредственно в процессе формирования плана. В основном она отражает специфику отдельных ТЛС для обслуживаемых областей, производителей зерна или предприятий по хранению зерна и часто носят временный (ситуационный) характер. В процессе управления плановиком вырабатываются новые варианты плана и ограничения, которые отражают вновь складывающуюся (текущую) ситуацию, естественно, заранее не являются известными. Именно эта информация, главным образом, и требует пересчета плана в реальном масштабе времени плановой работы, а также приводит к необходимости внесения в модель по ходу выработки приемлемого варианта плана многократных изменений как численного, так и структурного характера. В связи с этим существенная особенность процесса решения задачи оптимального использования транспортно-логистических систем (ТЛС) при выполнении перевозки зерна и зернопродуктов (ЗЗП) в комплексной системе зерноперерабатывающих производств "поле-заготовка-переработка-рынок" заключается в необходимости выявления и формализации системы предпочтений, устанавливаемой лицом, принимающим решение (ЛПР), которое выступает в качестве конечного пользователя, формирующего задачу, играющего решающую роль в выборе решения и несущего ответственность за

это решение. Следовательно, это одно из действующих лиц процесса решения задачи, которое играет определенную роль в окончании этого процесса (в оценке качества результатов расчетов) и которое нуждается в специальной системе поддержки о принятии решения (инструментальной, методической и организационной) [2].

Таким образом, успех решения задачи ТЛС при перевозке ЗЗП и увязки поставщиков с потребителями во многом зависит от взаимоотношений разработчиков модели и ЛПР. Они должны строиться на основе четкого выделения основных функций, выполняемых разработчиками и ЛПР. В круг основных функций разработчиков следует включить: анализ плановой и рабочей документации, относящейся к моделируемой задаче; подготовку исходного варианта модели, начальных вариантов, их табличного представления; установление степени обоснованности требований, выдвигаемых специалистами плановиками в процессе анализа вариантов оптимального плана, существенности их влияния на расчеты, длительности действия и приоритетности учета их в модели; обработку методики, приемов и процедур оперативной и эффективной корректировки модели, а на начальной стадии разработки и непосредственное выполнение корректировки модели в соответствии с требованиями практики; программное и техническое окаймление модели элементами, позволяющими встроить ее в существующую технологию плановых расчетов [2].

ЛПР, в основном, отводятся функции экспертов. Этим и определяется круг их действия: анализ вариантов оптимальных планов, оценка их практичности; установление и обоснование дополнительных требований к оптимальному плану (модели); представление источников информации, необходимой для учета требований в модели или ее экспертное формирование; передача полной информации об основных элементах сложившейся технологии плановых расчетов и демонстрация этих элементов разработчиками в процессе реальных плановых расчетов; формирование практических требований к элементам программного и технического окаймления модели; непосредственное участие в экспериментальных расчетах, управление их ходом и оценка их результатов. Иными словами, роль разработчика заключается в разработке и организации процедур; моделей и методов, с помощью которых ЛПР сможет осуществить решение проблемы.

В силу изменчивости плановой ситуации и ввиду отсутствия всей необходимой для расчетов плана информации до начала управления, как уже отмечалось ранее, необходимым условием встраивания моделей плановых расчетов является осуществление расчетов по модели в реальном масштабе времени. Это связано с тем, что практически невозможно заранее учесть в модели весь накопленный плановиком опыт. Отсюда следует необходимость многократности пересчета вариантов плана использования ТЛС и увязки зерновых хозяйств с хлебоприемными и торгующими предприятиями в реальном масштабе времени. В противном случае расчеты на компьютерной

технике не будут пригодны для практического использования. Здесь, несомненно, возрастает роль диалоговой (человеко-машинной) технологии управления с использованием диалоговых средств, позволяющих осуществлять поиск решения задачи и в том случае, когда система предпочтений ЛПР не может быть вообще достаточно хорошо формализована перед началом решения задачи и определяется лишь совместно с исследованием ее (или эффективных) планов.

Приближение информационно-коммуникационных технологий непосредственно к рабочим местам стало возможным распространением многодисплейных комплексов и средств телеобработки, созданием информационно-вычислительных сетей. Новая форма использования вычислительной техники, которой является автоматизированное рабочее место, создает благоприятное условие для совершенствования технологии разработки и проверки выполнения планов, вносит существенные коррективы в стратегию организации процесса управления.

С помощью разработанных оптимизационных моделей можно рассчитать оптимальный план различных задач. Однако учтенных в ней ограничений и соотношений оказывается недостаточно для выработки полностью обоснованного и пригодного для практической реализации решения. Экспериментальные расчеты показали необходимость учета в модели еще целого ряда условий и ограничений, причем таких, которые, как правило, могут быть актуализированы только специалистом-плановиком непосредственно в процессе формирования плана. В процессе управления плановиком вырабатываются новые варианты плана и ограничения, которые отражают вновь складывающуюся (текущую) ситуацию, естественно, заранее не являются известными. Именно эта информация, главным образом, и требует пересчета плана в реальном масштабе времени плановой работы, а также приводит к необходимости внесения в модель по ходу выработки приемлемого варианта плана многократных изменений как численного, так и структурного характера. В связи с этим существенная особенность процесса решения оптимизационной задачи заключается в необходимости выявления и формализации системы предпочтений, устанавливаемой лицом, принимающим решение (ЛПР), которое выступает в качестве конечного пользователя, формирующего задачу, играющего решающую роль в выборе решения и несущего ответственность за это решение. Следовательно, это одно из действующих лиц процесса решения задачи, которое играет определенную роль в окончании этого процесса (в оценке качества результатов расчетов) и которое нуждается в специальной системе поддержки о принятии решения (инструментальной, методической и организационной).

Таким образом, успех решения любой оптимизационной задачи во многом зависит от взаимоотношений разработчиков модели и ЛПР. Они должны строиться на основе четкого выделения основных функций, выполняемых разработчиками и ЛПР. В круг основных функций

разработчиков следует включить: анализ плановой и рабочей документации, относящейся к моделируемой задаче; подготовку исходного варианта модели, начальных вариантов, их табличного представления; установление степени обоснованности требований, выдвигаемых специалистами плановиками в процессе анализа вариантов оптимального плана, существенности их влияния на расчеты, длительности действия и приоритетности учета их в модели; обработку методики, приемов и процедур оперативной и эффективной корректировки модели, а на начальной стадии разработки и непосредственное выполнение корректировки модели в соответствии с требованиями практики; программное и техническое окаймление модели элементами, позволяющими встроить ее в существующую технологию плановых расчетов.

ЛПР, в основном, отводятся функции экспертов. Этим и определяется круг их действия: анализ вариантов оптимальных планов, оценка их практичности; установление и обоснование дополнительных требований к оптимальному плану (модели); представление источников информации, необходимой для учета требований в модели или ее экспертное формирование; передача полной информации об основных элементах сложившейся технологии плановых расчетов и демонстрация этих элементов разработчиками в процессе реальных плановых расчетов; формирование практических требований к элементам программного и технического окаймления модели; непосредственное участие в экспериментальных расчетах, управление их ходом и оценка их результатов. Иными словами, роль разработчика заключается в разработке и организации процедур; моделей и методов, с помощью которых ЛПР сможет осуществить решение проблемы.

Диалоговый режим расчета оптимизационных задач должен обеспечить пользователям возможность управления процессами расчетов и выполнения ими следующих функций: корректировки автономной базы данных (АБД); просмотра, редактирования входных данных и результатов расчета задач; управления поэтапным решением задач. Все эти функции могут быть задействованы при решении каждой конкретной оптимизационной задачи.

Таким образом, чтобы решение оптимизационной стало в дальнейшем инструментом управления на основе компьютерных технологии с вытеснением существующих ручных расчетов, необходимо также, чтобы оно использовалось в реальном масштабе времени в комплексе со средствами поддержки диалога.

Рассмотрим некоторые возможности программной реализации диалоговой технологии оптимизационных расчетов (ДТОР) плана оптимального использования транспортно-логистических систем (ТЛС) при выполнении перевозки зерна и зернопродуктов (ЗЗП) в комплексной системе зерноперерабатывающих производств "поле-заготовка-переработка-рынок". Существуют различные подходы к реализации в программных средствах диалогового способа решения оптимизационных задач. Диалоговые процедуры, обеспечивающие активный доступ ЛПР в процессе расчетов на

вычислительной технике, должны способствовать приближению разработанных оптимизационных моделей к практике плановых расчетов, что позволит сделать их настоящим инструментом для плановиков. К существенным элементам такого диалога следует отнести следующие возможности: генерации и заполнения АБД; просмотра, контроля и анализа исходной информации; формирования исходного варианта модели и начального решения; системной оптимизации; корректировки данных; формирования таблиц плановых документов [3-5].

Этот прием может быть эффективно применен при разработке полностью формализованных итеративных процедур целенаправленной корректировки слабо несбалансированных моделей. С помощью такой процедуры, например, при решении задач транспортного типа в расчеты могут автоматически вводиться резервные (ранее запрещенные, но получившие высокую приведенную оценку) связи поставщиков с потребителями или изменяться (на том же основании) пропускные способности разрешенных связей.

В качестве программного обеспечения для реализации ДТОР в максимальной степени и с высокой эффективностью могут быть использованы общедоступные (типовые) программные средства различного назначения: пакеты математического программирования (ПМП), предназначенные для решения оптимизационных задач; программы и пакеты, обеспечивающие генерацию задач во входном ПМП - формате; программы и системы, обеспечивающие диалоговую среду для выполнения расчетов; программы и пакеты, обеспечивающие генерацию отчетов об их решении в табличной форме.

Таким образом, для обеспечения оперативности управления кодом оптимизационных расчетов существенным требованием является поддержание в процессе расчетов диалогового интерактивного режима "ЛПР-ПЭВМ". А использование вышеуказанных программных средств в качестве базового программного обеспечения для реализации ДТОР позволит значительно повысить эффективность технологии оптимизационных расчетов и учесть в ней ряд требований плановой практики.

Однако наиболее эффективную технологию расчетов для конкретной оптимизационной задачи удастся реализовать только специализированным программным комплексом. А такой программный комплекс, прежде всего, должен обеспечивать возможности проведения оптимизационных расчетов в реальном масштабе времени плановой работы и осуществление, конечным пользователям (плановиком) непосредственного управления ходом и содержанием расчетов на всех стадиях их выполнения. Для того чтобы комплекс мог удовлетворять этим сильно взаимосвязанным требованиям, в свою очередь необходимо, чтобы он обладал: достаточной функциональной полнотой; высокой скоростью обработки, каждой из входящих в него функциональных процедур; диалоговыми средствами управления процессами

и расчетами; удобным для пользователя табличным представлением входной и выходной информации и развитыми средствами ее видеотерминальной обработки; диалоговыми средствами ведения АБД.

Полнота учетов в комплексе этих требований зависит как от сложности реализуемых в нем функции разработки планов, так и от набора программных средств, с помощью которых эти функции реализуются.

Диалоговые специализированные комплексы, позволяющие вести плановые расчеты в реальном масштабе времени, ориентированы на ЛПР и включают в себя:

- табличную разметку АБД;
- заполнение или корректировку таблиц АБД в диалоговом режиме;
- диагностирование исходных данных на предмет корректности генерируемой по ним модели;
- генерацию модели или ее корректируемого фрагмента в стандартном MPS - формате;
- гибкую настройку программы генерации результирующих таблиц на конкретную конфигурацию модели и структуру оптимального решения;
- собственно оптимизационные расчеты;
- выдачу результирующих таблиц аналитического и документального характера на экран дисплея или на печать;
- восстановление таблиц АБД и MPS - файла задачи;
- накопление и сопоставление вариантов расчетов.

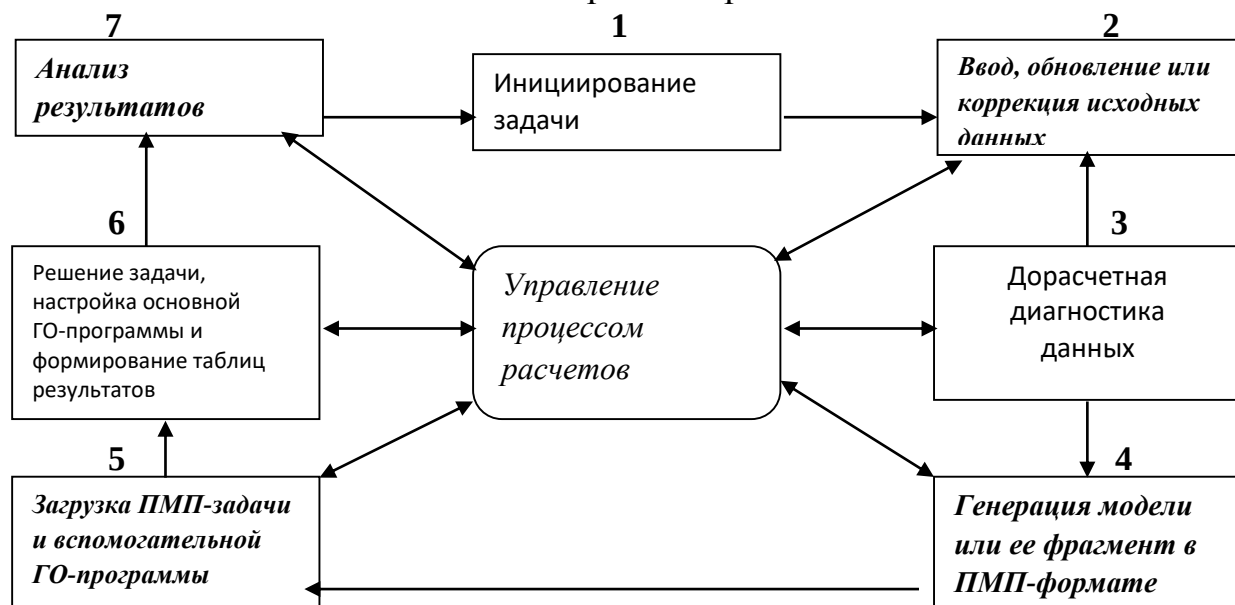

Рисунок 1. Общая функциональная структура специализированного диалогового комплекса

Общая функциональная структура комплекса и схема взаимодействия его функциональных блоков в целом соответствуют их представлению на рисунке. Такая организация комплекса, с одной стороны, строго однозначно, задает полный рабочий цикл расчетов, заключающийся в последовательной

обработке блоков 1-7, а с другой - обеспечивает возможность прервать этот цикл или продолжение ранее прерванного. Этим обеспечивается возможность достаточно гибкого управления ходом расчетов со стороны пользователя [6].

Рассмотрим более подробно состав и назначение функциональных блоков комплекса. При этом заметим, что в них могут входить процедуры, выполняемые как в обязательном порядке, так и альтернативно. Введя термины "режим" и "подрежим", отметим, что если функциональный блок в целом реализует некоторый режим (этап) расчетов, то отдельно взятая альтернативная процедура из данного блока устанавливает один из возможных подрежимов отработки соответствующего этапа расчетов.

В функции первого блока - инициирования задачи входит:

привязка к временному периоду, для которого будут производиться расчеты;

поиск в АБД таблиц исходных данных (ТИД) задачи, относящихся к установленному плановому периоду;

создание в АБД таблиц, в которые будут помещены исходные данные текущей задачи.

Привязка к временному периоду означает задание календарного месяца и года, для которых будут выполняться расчеты плана оптимальной увязки. Эта информация служит: ключом для поиска в АБД соответствующих ТИД; идентифицирующим признаком для вновь создаваемых ТИД; обязательным атрибутом оформления таблиц, содержащих текущие результаты расчетов. Функция поиска ТИД в АБД является обязательной, а переход в один из подрежимов создания в АБД новых таблиц осуществляется только в том случае, если там не найдены таблицы, относящиеся к установленному временному периоду. Для создания новых ТИД используются три альтернативных подрежима:

начальной разметки ТИД;

копирования ТИД из АБД;

восстановления ТИД из внутреннего представления текущей ПМП-задачи.

В подрежиме разметки по указанным пользователем параметрам задачи (количество транспортных предприятий и обслуживаемых областей, а также количество зерновых хозяйств, хлебоприемных и торгующих предприятий) на файлах АБД размечаются новые таблицы - шаблоны, которые затем могут быть использованы для внесения исходных данных. А в подрежиме копирования обеспечивается использование в качестве шаблонов копий ТИД, хранящихся в АБД. Для копирования используются таблицы, указанные пользователем. Подрежим восстановления ТИД является специфическим подрежимом. Он позволяет восстановить ТИД, по каким-либо причинам утраченные в процессе расчетов или утратившие соответствие текущей задаче, при условии, что описание задачи во внутреннем формате ПМП на текущий момент сохранено на специальном файле задач. Причиной потерь

соответствия может быть ошибочное обновление данных в таблицах или выполнение в специальном подрежиме различных ситуационных корректировок модели.

В функции второго блока, обеспечивающего режим ввода информации, входит выполнение двух альтернативных подрежимов:

начального заполнения или обновления ТИД;

ситуационной корректировки модели.

В первом подрежиме исходные данные вносятся пользователем непосредственно в ТИД и отображаются на экране дисплея в произвольно задаваемой им последовательности. Для учета их в модели после внесения требуется выполнить процедуру полной ее генерации.

Во втором подрежиме необходимая корректировка модели определяется пользователем на специальном языке запросов. Ее учет не требует заново генерировать модель в полном объеме и повторно выполнять все процедуры обработки новой ПМП - задачи в процессе расчетов. Генерируется только корректирующей фрагмент ПМП - задачи, уточняющей ее содержание непосредственно на файле задач, что позволяет продолжить расчеты, используя в качестве опорного базиса старое оптимальное решение, и тем самым существенно сократить общее время, затрачиваемое на расчеты. При необходимости, применив в режиме инициирования задачи подрежим восстановления таблиц из ПМП - задачи, ТИД могут быть приведены в соответствие с текущим состоянием модели, изменяющимся под влиянием ситуационных корректировок.

Третий блок - дорасчетной диагностики данных - выполняет функцию контроля за правильностью ее структуры и пневматического ее кодирования. Проверяется совпадение систем кодирования и размерностей однородных структур данных в различных таблицах. При обнаружении ошибок программа контроля автоматически устанавливает адрес дефектной таблицы в АБД и обеспечивает немедленный доступ к ней с экрана дисплея для внесения необходимых исправлений, после чего выполнение программы контроля возобновляется.

Четвертый блок выполняет функции генерации модели или ее фрагмента в ПМП-формате.

В первом подрежиме на основе информации, содержащейся в соответствующих ТИД, выполняется полная генерация модели и на специальный файл во входном ПМП-формате записывается для решения с помощью процедур ПМП текущая задача. Причем на одних и тех же данных пользователь может заказать генерацию различных, вариантов модели, отличающихся целевой функцией, способом учета отдельных ресурсных ограничений и (или) способом задания возможных направлений использования транспортных средств (ТС) для каждого из транспортных предприятий и увязки зерновых хозяйств для каждого из производителей

зерна. Направления оптимального использования (связи транспортных - предприятий с обслуживаемыми областями) могут быть заданы в модели /в ПМП - задача/ путем описания:

полных связей;

полных связей с нулевой фиксацией работ для тех из них, которые прямо перечислены как запрещенные в специальной таблице исходных данных;

только разрешенных связей, прямо перечисленных в таблице исходных данных;

полных связей с нулевой фиксацией объемов работ для тех из них, которые не перечислены прямо в специальной таблице разрешенных связей.

Генерация модели с описанием полных связей обеспечивает большие возможности для выполнения ее ситуационных корректировок в процессе расчетов. Объясняется это тем, что ситуационные корректировки применительно к данной задаче, как правило, направлены на введение дополнительных запретов или разрешений на использование связей, а также на установление граничных или фиксированных объемов для работ, выполняемых по отдельным связям. Осуществление таких корректировок в специальном подрежиме допускается только в том случае, если в ПМП-задаче соответствующие связи уже описаны как переменные (столбцы матрицы условий). Обязательные включения в целевую функцию и ограничения модели при ее генерации специальных переменных типа невязок, компенсирующих (невыполненные) объемы выполняемых работ в обслуживаемых областях, позволяют пользователю легко контролировать большинство ситуаций, вызванных отсутствием допустимого решения.

Во втором подрежиме производится генерация корректирующего фрагмента ПМП-задачи. На содержание такого фрагмента в специализированном диалоговом комплексе "TRANS" и "ASTYK" накладывается несколько ограничений [7]. Во-первых, он может содержать корректировки только тех числовых значений параметров модели, которые перенесены в нее из ТИД без предварительных преобразований. Во-вторых, описание в нем корректировок связей допустимо только при работе с моделью, сгенерированной по полным связям.

Пятый блок обеспечивает выполнение служебного режима загрузки сгенерированной ПМП-задачи или ее фрагмента и настроечной программы генерации отчетов ГО - программы на внутренние файлы ПМП. Загруженные задачи и настроечная ГО- программа сохраняются на внутренних файлах ПМП (PROFILE и REPROFILE) до тех пор, пока пользователем вновь не будет установлен режим загрузки. Это позволяет сэкономить время при часто возникающей необходимости повторного счета задачи. Двум подрежимам генерации модели соответствуют два подрежима загрузки текущей задачи - полной загрузки и модифицирующей. Выбор подрежимов загрузки и их выполнение осуществляется автоматически и не требует вмешательства пользователя.

Шестой блок является основным блоком комплексов. Он обеспечивает выполнение оптимизационных расчетов по загруженной (новой и модифицированной) ПМП-задаче с начального или сохраненного базиса, двухэтапную настройку программы генерации результирующих таблиц (рабочей ГО-программы) и ее выполнение. Результатом работы этого блока является запись на специальный файл набора таблиц, содержащих план оптимального использования ТС и увязки и другую информацию для анализа его экономической эффективности, а в случае недопустимого решения - еще и объемы невыполненных ЗЗП в разрезе обслуживаемых областей. Для удобства просмотра результирующих таблиц с экрана дисплея программно осуществляется покадровая их разбивка при записи на файл.

В функции седьмого блока входит обеспечение доступа к файлу результирующих таблиц для просмотра их - с экрана дисплея выборочной или полной печатью.

Нулевой блок реализует для пользователя возможности непосредственного управления процессом расчетов в диалоговом режиме. Находясь в диалоговой среде управления расчетов, пользователь может изменить последовательность отработки отдельных режимов, исходя из анализа сложившейся в процессе расчетов ситуации. Управляющий блок обеспечивает также выполнение функции контроля действия пользователя на предмет корректности описания вводимых режимов и директив возможности их выполнения в текущий момент. Например, отслеживаются корректные запросы: на выполнение режима расчетов без предварительной загрузки задачи; на переход в режим генерации модели без предварительного определения ТИД и т.д. [7].

Разработанный специализированный диалоговый комплекс обеспечивает высокую оперативность расчетов, оптимальных планов. Комплекс обеспечивает высокую скорость выполнения расчетов и возможность их проведения в реальном масштабе времени, плановой работы на предприятии. Простой язык диалога с вычислительной техникой позволяет выполнять расчеты непосредственно с рабочего места специалиста рассматриваемой области.

Список использованной литературы

1. Сапарбаев А.Д. Устойчивое инновационное развитие экономики: модели и инструменты анализа. –Алматы: Изд-во «Фортуна Полиграф», 2019. –416 с.
2. Сапарбаев А.Д. Транспортная логистика в зерноперерабатывающем производстве. –Алматы: Изд-во «Фортуна Полиграф», 2019. –242 с.
3. Сапарбаев А.Д. Системный анализ социально-экономического развития Казахстана. –Алматы: Изд-во «Фортуна Полиграф», 2019. –416 с.

4. Сапарбаев А.Д. Эконометрика. –Алматы: Экономика, 2018. –262 с.
5. Сапарбаев А.Д. Диалоговая технология оптимизационных расчетов в реальном масштабе времени //Журнал «Вестник Университета Кайнар», –№2, 2018. –С.90-97.
6. Saparbayev A.D. On dialogue technology of optimization calculations // International scientific journal «LINGVO-SCIENCE» (Bulgaria, Varna, September 11, 2018). -Varna: LINGVO-SCIENCE, 2018. -No.16. -P.30-34.
7. Saparbayev A.D. Innovative systems and optimization of technological and logistical flows during transportation of food products // International scientific journal «Austria-science». (Austria, Innsbruck, September 24, 2018). -Innsbruck: Austria-science, 2018. -No.19. -P.43-47.

УДК 336.075.08

*Шалкыбаев А.К., магистрант, Академия «Кайнар»
Нургалиева А.М., PhD, доцент, маты, КазНУ,
Челекбай А.Д., д.э.н., профессор, Академия «Кайнар»*

НАЦИОНАЛЬНЫЙ БАНК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК РЕГУЛЯТОР ДЕНЕЖНО КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются основополагающие принципы, которыми должен руководствоваться современный центральный банк при реализации стратегии и тактики денежно-кредитной политики.

Ключевые слова: центральный банк; роль; место; денежно-кредитное регулирование; денежно-кредитная политика; независимость; транспарентность; инфляция

Андатпа. Мақалада қазіргі Орталық банк ақша-кредит саясатының стратегиясы мен тактикасын жүзеге асыруда басшылыққа алатын негізгі принциптер қарастырылады.

Түйінді сөздер: Орталық банк; рөлі; орны; ақша-кредит реттеу; ақша-кредит саясаты; тәуелсіздік; транспаренттілік; инфляция

Annotation. The article discusses the fundamental principles that a modern central bank should be guided by when implementing the strategy and tactics of monetary policy.

Keywords: central bank; role; place; monetary regulation; monetary policy; independence; transparency; inflation

Национальный Банк – центральный банк Республики Казахстан, представляет собой верхний (первый) уровень банковской системы страны. Основной целью Национального Банка является обеспечение стабильности цен. При этом в широком плане миссией является улучшение благосостояния населения Казахстана через обеспечение низкой инфляции и стабильности финансовой системы [1].

Задачами Национального Банка в соответствии с законодательством являются:

- разработка и проведение денежно-кредитной политики государства; обеспечение функционирования платежных систем;
- осуществление валютного регулирования и валютного контроля; содействие обеспечению стабильности финансовой системы;
- осуществление статистической деятельности в области денежно-кредитной статистики, статистики финансового рынка и статистики внешнего сектора

Комитет по денежно-кредитной политике Национального Банка Казахстана – это орган, принимающий решения по вопросам денежно-кредитной политики.

Комитет по денежно-кредитной политике:

- устанавливает базовую ставку;
- устанавливает ставки вознаграждения по основным операциям денежно-кредитной политики;
- принимает решения по иным вопросам денежно-кредитной политики, не относящимся к исключительной компетенции Правления Национального Банка Казахстана.

Комитет по денежно-кредитной политике по вопросам, отнесенным к его компетенции, принимает постановления.

Значимость Национального банка Республики Казахстан состоит в том, что он учитывает в своей деятельности стратегию развития Казахстана до 2030 года, экономическую политику Правительства и содействует ее реализации, если это не является противоречием выполнению его функций и реализации денежно-кредитной и валютной политики. Одним из основных аспектов деятельности Национального банка Республики Казахстан является эффективное проведение денежно-кредитной политики и результативность её проведения зависит от правильного курса и выработки мероприятий по стабилизации экономики [2].

Инфляционные процессы в мире продолжили ускоряться в 4 квартале 2021 года, обновляя многолетние рекорды. Риторика центральных банков развитых стран начала ужесточаться, в то время как ряд из них начал сигнализировать о сворачивании программ поддержки, что оказывало влияние на мировые финансовые рынки.

Денежный рынок. В 4 квартале 2021 года Национальный Банк дважды принял решение о повышении базовой ставки суммарно на 50 б.п. с 9,0% до 9,5% (в конце июля и в середине сентября), что повлекло рост ставок на денежном рынке в рамках границы коридора базовой ставки. В периоды повышенного спроса на тенговую ликвидность наблюдался рост ставок ближе к верхней границе коридора. Несмотря на сокращение ликвидности, изъятой Национальным Банком (за счет снижения объемов нот), имеющийся профицит на денежном рынке способствует нахождению таргетируемой ставки ближе к нижней границе процентного коридора.

Валютный рынок. Несмотря на благоприятную конъюнктуру нефтяного рынка, валютный рынок внутри страны находился под давлением волатильности на внешних рынках из-за сигналов центральных банков развитых стран по ужесточению денежно-кредитных условий, а также внутреннего спроса на иностранную валюту, вызванного восстановлением деловой активности и роста импорта, ограничивая укрепление тенге.

Фондовый рынок.

На фоне повышения базовой ставки кривая доходности на коротком сроке выросла. Высокий спрос на среднесрочные и долгосрочные ГЦБ Министерства финансов РК снизил кривую доходности на более длинных сроках ниже уровня конца 2 квартала 2021 года. Размещения на рынке ГЦБ сократились при росте размещений на корпоративном рынке ценных бумаг. Рынок акций достиг очередного исторического максимума на фоне роста сырьевых цен и положительных корпоративных отчетов, поддержавших эмитентов энергетического и финансового секторов. Депозитный рынок. Темп роста депозитов в депозитных организациях замедлился по мере постепенного исчерпания эффекта снятия пенсионных излишков. Более значимый рост тенговых депозитов, чем валютных, привел к дальнейшему снижению долларизации депозитов до 36,2% [3].

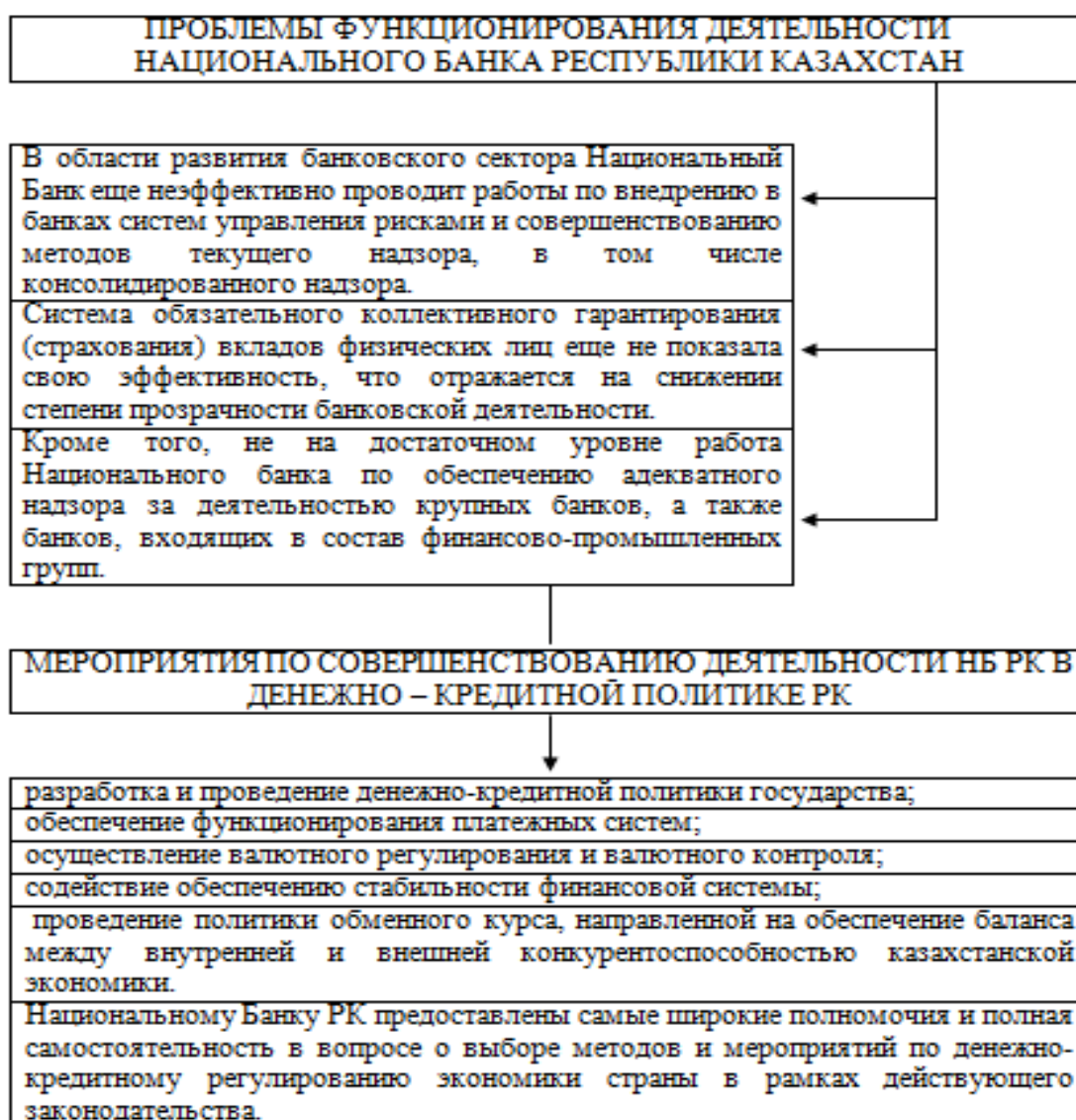

Рисунок 1 - Мероприятия по совершенствованию деятельности НБ РК в денежно – кредитной политике Республики Казахстан

Примечание – составлено автором на основании источника [9]

Кредитный рынок. Вслед за повышением базовой ставки стоимость кредитов корпоративному и розничному сектору в течение 4 квартала демонстрировали плавный рост. Продолжающееся восстановление деловой активности в экономике способствовало росту объема вновь выданных кредитов корпоративному сектору во всех отраслях. Новые розничные займы, драйвером которых остаются потребительские займы, поддерживали вклад в рост общих кредитов. Ипотечные кредиты продолжили рост на фоне роста спроса на жилье.

Ставки денежного рынка начали повышаться в рамках таргетируемого коридора вслед за повышением базовой ставки Национальным Банком. Несмотря на снижение ликвидности, изъятой Национальным Банком, профицит ликвидности оказывал понижающее давление на ставки, за исключением отдельных периодов повышенного спроса на тенговую ликвидность, когда наблюдался рост ставок ближе к верхней границе коридора. Концентрация ставки таргетируемого однодневного репо у нижней границы снизилась при росте участия рыночных участников. Спред между ставками *tonia* и базовой сужался при сохранении умеренной волатильности. На фоне усиления проинфляционных рисков Национальный Банк в 4 квартале 2021 года дважды принял решение о повышении базовой ставки на 25 б.п.: до 9,25% – в конце июля и до 9,5% – в середине сентября [4].

Ставки денежного рынка в 4 квартале 2021 года формировались между нижней границей процентного коридора и базовой ставкой с приближением к верхней границе в отдельные периоды повышенного спроса на ликвидность.

Росту ставок до верхней границы процентного коридора способствовал налоговый период, а также рост объемов торгов на валютном рынке. Спред между ставкой *tonia* и базовой ставкой сужался, и в среднем за квартал 2021 года составил -0,4 п.п. (-0,6 п.п. во 2 квартале т.г., -0,5 в 4 квартале 2020 года).

Волатильность спреда сохранилась на уровне предыдущего квартала (0,4) и снизилась практически в 2 раза по сравнению с 4 кварталом прошлого года (0,9). Концентрация ставки однодневного репо у нижней границы снизилась, чему способствовали рост доли участников рынка, за исключением банков второго уровня, учитывая рост объемов с их стороны. Если размещение со стороны БВУ продолжает формироваться преимущественно между нижней границей и базовой ставкой (около 90%), то количество сделок прочих участников в указанном диапазоне сократилось с 90% до 78% по сравнению с предыдущим кварталом [5].

Сокращение объемов нот в обращении на 733,5 млрд. тенге частично нивелировалось ростом остатков в депозитах и депозитных аукционах на 541,2 млрд. тенге (см. Рисунок).

Ставки по депозитным аукционам и 28-дневным нотам выросли вслед за повышением базовой ставки. Спрос на трехмесячные и полугодовые ноты продолжает стабильно превышать фактическое размещение, оказывая понижающее давление на их доходность. Б) Операции постоянного доступа

Объем изъятой ликвидности операциями постоянного доступа имел понижающий тренд, драйвером которых продолжили выступать депозиты БВУ в Национальном Банке. В отдельные периоды повышенного спроса на тенге Национальный Банк предоставлял ликвидность через операции обратного репо [6].

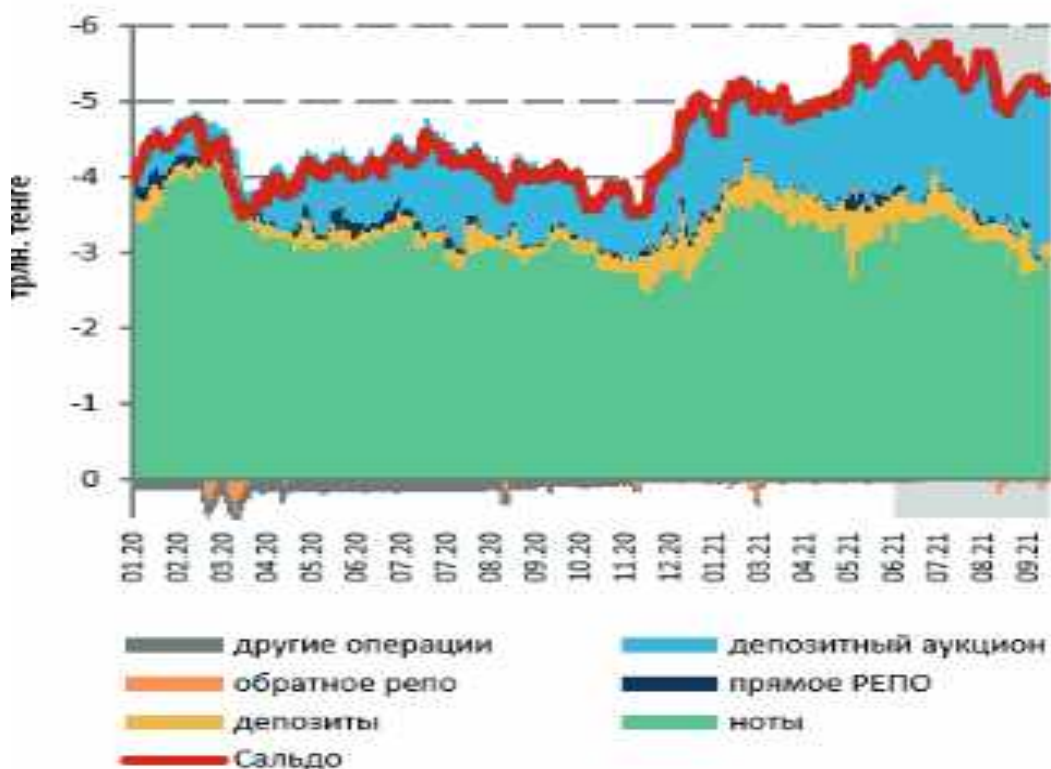

Рисунок 2 - Открытая позиция по операциям НБ РК

Примечание – составлено автором на основании источника [9]

Доля участия Национального Банка была незначительной и ставки формировались преимущественно участниками рынка. В сентябре т.г. КФБ начала расчет и публикацию новых индикаторов рынка денег – TONIA Compounded Index и TONIA Compounded Rate, которые разработаны по результатам работы рабочей группы по индикаторам денежного рынка с участием Европейского банка реконструкции и развития и казахстанских банков. Новые индикаторы служат ориентиром при формировании цен финансовых продуктов, и дают участникам финансового рынка возможность диверсифицировать продуктовые линейки. В 3 квартале 2021 года профицит ликвидности на денежном рынке, преимущественно изымаемый инструментами открытого рынка, снизился на 4,4% или 239,7 млрд. тенге до 5,2 трлн. тенге [7].

Объем торгов на рынке репо за рассматриваемый квартал увеличился в результате роста размещений участниками рынка на коротких сроках.

Основной приток ликвидности наблюдался по однодневным операциям репо при сокращении объемов репо на длинных сроках (до 30 дней)

В дальнейшем в области денежно-кредитного регулирования Национальным Банком планируется поддержание доли валютных активов в размере одной трети портфеля, что будет способствовать повышению ликвидности и доходности пенсионных активов в долгосрочной перспективе за счет увеличения новых классов активов, предусмотренных стратегическим распределением валютного портфеля [8].

Стратегическое распределение валютного портфеля Нацбанка РК предполагает инвестирование пенсионных активов в основные зарубежные классы активов.

Список использованных источников

1. Банковское дело: зарубежный опыт и казахстанская практика / Под редакцией Айтбаева У.Б., Ахметова К.К. – Алматы: 2019. – 12 с.
2. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка. – М.: Логос, 2018. – 189 с.
3. Давлетова М.Т. Современное состояние банковской системы и перспективы развития рынка банковских услуг в Казахстане // Финансы Казахстана.- 2020. – № 10. – 14 с.
4. Давыдова Л.Д., Райманов Д.К. Банковское право в Республике Казахстан. – А: Жеті жарғы, 2018. – 189 с.
5. Зарипова Д.Ж. Активность кредитной политики. – А.: Санат, 2018. – 188 с.
6. Исаев Д.Б. Резерв на возможные потери по ссудам как инструмент управления кредитными рисками // Деньги и Кредит. – 2020. - №11. – 16 с.
7. Каплуновский К.В. Финансово-кредитный механизм и его развитие в современный период. – М: ЮНИТИ, 2019. – 247 с.
8. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М: Финансы и статистика, 2014. – 143 с.
9. Официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан <https://www.nationalbank.kz/ru>

Yilmaz Ulvi Uzun, Saparbayev A.D. SOCIO-ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN

UDC: 330.322.54

*Yilmaz Ulvi Uzun,
Bitlis Eren Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü,
A.D. Saparbayev,
Kainar Academy, Doctor of Economics, Professor*

SOCIO-ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND KAZAKHSTAN

Abstract: The country with which Turkey has established the most comprehensive and deep relations among the Turkic Republics stands out as Kazakhstan. Of course, in this context, Turkey also attaches great importance to Kazakhstan. Kazakhstan is a really important country for Turkey with its geographical location and natural resources. With the expansions Turkey and Kazakhstan have made in their foreign policies in recent years, the relations between the two countries are gaining more importance and getting stronger day by day. It would be wrong to explain this situation only with the historical roots and deep fraternal relations between the two countries. This situation also stems from the similarities between the geostrategic positions of the two countries and their work on peaceful foreign policy and alliance of civilizations. As a matter of fact, Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev's visit to Turkey on October 21-24, 2009 was carried out in a way that included very comprehensive and concrete steps and was a turning point in Turkey-Kazakhstan relations. With this visit, it was aimed to increase the trade volume between the two countries, which was 11.2 billion dollars as of 2011, to 15 billion dollars as soon as possible.

Keywords: Turkey, Kazakhstan, relations, resource, politics, strategy, foreign policy, brotherhood, history, trade.

Андатпа: Түркі республикалары арасында Түркия ең жан-жақты және терең қарым-қатынас орнатқан ел – Қазақстан. Әрине, бұл тұрғыда Түркия да Қазақстанға үлкен мән беріп отыр. Қазақстан географиялық орналасуымен және табиғи ресурстарымен Түркия үшін шынымен маңызды ел. Түркия мен Қазақстанның соңғы жылдары сыртқы саясаттарында жасаған кеңеюлерімен екі ел арасындағы қарым-қатынастар күн өткен сайын нығая түсуде. Бұл жағдайды тек екі елдің тарихи тамыры мен терең бауырластық қарым-қатынасымен түсіндіру дұрыс емес. Бұл жағдай екі елдің геостратегиялық ұстанымдары мен бейбіт сыртқы саясат пен өркениеттер одағындағы жұмысының ұқсастығынан да туындап отыр. Негізі, Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың 2009 жылғы 21-24 қазандағы Түркияға сапары өте жан-жақты және нақты қадамдарды қамтитын түрде өтті және Түркия-Қазақстан қарым-қатынасындағы бетбұрыс болды. Бұл сапармен екі ел

арасындағы 2011 жылы 11,2 миллиард доллар болған сауда көлемін тез арада 15 миллиард долларға жеткізу мақсат етілді.

Түйін сөздер: Түркия, Қазақстан, қарым-қатынас, ресурс, саясат, стратегия, сыртқы саясат, бауырластық, тарих, сауда.

Аннотация: Страна, с которой Турция установила самые всесторонние и глубокие отношения среди тюркских республик, выделяется как Казахстан. Конечно, в этом контексте Турция также придает большое значение Казахстану. Казахстан действительно важная страна для Турции своим географическим положением и природными ресурсами. С расширением внешней политики Турции и Казахстана в последние годы отношения между двумя странами приобретают все большее значение и крепнут день ото дня. Было бы неправильно объяснять такое положение только историческими корнями и глубокими братскими отношениями двух стран. Эта ситуация также вытекает из схождения геостратегических позиций двух стран и их работы в области миролюбивой внешней политики и союза цивилизаций. По сути дела, визит Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева в Турцию 21-24 октября 2009 года был осуществлен очень комплексно и конкретно, и стал поворотным моментом в турецко-казахстанских отношениях. Целью этого визита было как можно скорее увеличить объем торговли между двумя странами, составлявший 11,2 миллиарда долларов по состоянию на 2011 год, до 15 миллиардов долларов.

Ключевые слова: Турция, Казахстан, отношения, ресурс, политика, стратегия, внешняя политика, братство, история, торговля.

Entrance

The country with which Turkey has established the most comprehensive and deep relations among the Turkic Republics stands out as Kazakhstan. Of course, in this context, Turkey also attaches great importance to Kazakhstan. Kazakhstan is a really important country for Turkey with its geographical location and natural resources. With the expansions Turkey and Kazakhstan have made in their foreign policies in recent years, the relations between the two countries are gaining more importance and getting stronger day by day. It would be wrong to explain this situation only with the historical roots and deep fraternal relations between the two countries. This situation also stems from the similarities between the geostrategic positions of the two countries and their work on peaceful foreign policy and alliance of civilizations. As a matter of fact, Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev's visit to Turkey on October 21-24, 2009 was carried out in a way that included very comprehensive and concrete steps and was a turning point in Turkey-Kazakhstan relations. With this visit, it was aimed to increase the trade volume between the two countries, which was 11.2 billion dollars as of 2011, to 15 billion dollars as soon as possible [1].

1.1. Political Relations

The history of Turkish-Kazakh relations dates back to the Ottoman period. According to the records in the Ottoman archives, Kazakh Khan Gaib Muhammed Khan sent an embassy to the Ottoman capital in 1713. Subsequently, there were several correspondences between the Kazakh Khanate and the Ottoman Empire. During the First World War, the notables of the Kazakh Turks delivered the money they had collected to help the Ottoman army to the Ottoman Embassy in Petersburg. During the War of Independence Magcan Jumabayev, the national poet of the Kazakhs, gave moral support to the national struggle in Anatolia by penning the poem "To My Brother in the Far Way". The relations, which were interrupted during the Soviet period, started to develop rapidly after Kazakhstan gained its independence on December 16, 1991. Turgut Özal, the President of the Republic of Turkey, has a great role in laying the foundation of these relations. During Özal's first presidential visit to Kazakhstan in March 1991, a friendship and cooperation agreement was signed between the Republic of Turkey and the Kazakh Soviet Socialist Republic. In the autumn of 1991, the President of Turkey, Turgut Özal, invited the Presidents of the five Republics in Central Asia to Ankara. Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev, who was the first to accept this invitation, made his first official visit to Turkey in September 1991. Turkey was the first country to recognize Kazakhstan, which declared its independence on December 16, 1991, after the collapse of the Soviet Union. This situation enabled Turkey to take a special place in the history of Kazakhstan's international relations. Two hours after the independence decision, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey announced that it recognized Kazakhstan. After independence, an official visit was made to Kazakhstan by the Minister of Foreign Affairs of Turkey, Hikmet Çetin, and the Foreign Ministers of the two countries signed the 'Diplomatic Relations Establishment Protocol' and the 'Visa Exemption Agreement' on March 2, 1992 in Almaty. According to the currently valid Visa Waiver Agreement, the citizens of the two countries can enter the territory of the other side without a visa for up to 30 days. A month later, Prime Minister Süleyman Demirel paid an official visit to Kazakhstan. Shortly after this visit, the opening ceremonies of the Turkish Embassy in Almaty on May 16, 1992, and the Embassy of Kazakhstan in Ankara on October 29, 1992 were held. Also, on October 31, 1992, the first summit meeting of the Heads of State of the Turkic Republics was held in Ankara. Presidents of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, in addition to the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, also attended this meeting. The ninth of these meetings was held in October 2009 in Nakhchivan. At the meeting in Nakhchivan, upon the proposal of Nazarbayev, it was decided to establish the Turkic Council, which will act as the secretariat for the summit meetings, and the Turkish Academy, which will research Turkish history and culture and introduce it to the world[4]. At the meeting, the last of which was held in Istanbul on September 16, 2010, it was decided to support the efforts to protect the common historical values and cultural heritage, which form the basis of cooperation and solidarity between Turkic

speaking countries. Another important step in bilateral political relations was the visit of Turkish President Turgut Özal to Kazakhstan on 9-11 April 1993. In 1994, Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev's return visit to Turkey was realized and "Friendship and Cooperation Agreement" was signed during this visit [2].

Since 1994, the official visits of the officials of the two countries have become increasingly frequent, and the relations between the two countries have reached a level that can be shown as an example of friendly relations between the two countries, in the words of Amreyev, the Ambassador of Kazakhstan to Ankara in the 2000s.

Meanwhile, Nursultan Nazarbayev has shown the importance he attaches to Turkey by being the first foreign president to visit the newly elected President of Turkey, Abdullah Gul. Kazakhstan and Turkey not only maintain the dynamism achieved in bilateral relations in the near future, but also continue to work to improve relations at the strategic partnership level. At the NATO Summit held in Istanbul in June 2004, the executives of the two countries discussed the issues on the bilateral and international agenda. Apart from this, mutual visits of the ministries of the two countries and the top managers of the organizations at various levels take place every year. In this regard, the official visit of Prime Minister Recep Tayyip Erdogan to Kazakhstan in January 2003 was also important for both countries. In terms of cooperation in the international arena, the similarity of the attitudes of the two countries on regional and international issues in many platforms can be given as an example.

Particularly, the participation of the President of the Republic of Turkey Ahmet Necdet Sezer in the Almaty Summit of the Conference on Cooperation and Confidence-Building Measures in Asia in 2006, Ankara sees this forum as an important element that reinforces regional and international security, and Kazakhstan is able to provide security and peace at the desired level in the Eurasian continent. revealed that it approaches its efforts to create a mechanism with support and understanding. In this sense, the Ministerial Meeting of CICA (Conference on Mutual Interaction and Confidence-Building Measures in Asia) was attended by T.R. The participation of Minister of Interior A. Aksu on behalf of Turkey is proof of the important support of Turkey in this process. Kazakhstan welcomes the continued support shown by Turkey. It is also important for the future of Kazakhstan and CICA that Turkish diplomats take an active role in the CICA process and make concrete contributions. Kazakhstan and Turkey show interest in cooperating within the framework of the United Nations, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the Organization of the Islamic Conference, the Economic Cooperation Organization, the OSCE and other international organizations. On 5 October 1992, in the 47th UN General Assembly, Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev held one of the important meetings in June 2010 in Istanbul, and Turkey took over the term presidency from Kazakhstan. Nursultan Nazarbayev predicted that the problems in Asia would increase with the end of the Cold War; The number of member countries of the Conference on Cooperation and Confidence Building

Measures in Asia, which was initiated with the aim of spreading cooperation and common sense among states, has increased from year to year and has reached 22 today. The Presidency of the organization has been in the Republic of Kazakhstan as a founding member since the day it was founded. With the proposal of President of Kazakhstan Nazarbayev, Turkey took over the term presidency of the organization for two years as of 8 June 2010. The guiding principle of Turkey's Presidency has been determined as "Building Collaborative Security in Asia" [3].

With the proposal of Kazakhstan, Turkey was entitled to host this year's CICA Summit. With this, for the first time, the CICA administration passes to a country other than Kazakhstan, Turkey, which is conducting membership negotiations with the EU in the westernmost part of Asia. This goes down in history as a serious step in cooperation between Aysa and European countries. N. Nazarbayev paid a visit to Turkey in October 2009 to strengthen economic, strategic and cultural relations. During his visit, Nazarbayev said that Turkey's economy is 17[5] in the world in recent years. Emphasizing that as the Kazakh people, they are very happy for its transformation into a country that has risen to the 6th rank in Europe, whose industry is developing rapidly, and which has a special position in global politics and a great power in its own region. stated that it should. Nazarbayev said that developing a strategic partnership with Russia and maintaining a balanced policy with China will further enhance Turkey's reputation. However, he drew attention to the importance of the Turkish states forming a union of forces among themselves in such a way that their relations would not be interrupted.

1.2. Educational Relations Social and Cultural Relations

Educational relations between Turkey and Kazakhstan are developing day by day. One of the important steps in this regard was taken during the official visit of Kazakhstan Education and Science Minister Janseyit Tüymbayev to Turkey in May 2007. During his visit, the Kazakh Minister met with his colleague, Turkish Minister of National Education Hüseyin Çelik, the heads of YÖK and TUBITAK, and other authorized persons. As a result of these meetings, agreements on multi-faceted cooperation in vocational-technical fields in the field of education were signed. These agreements envisage raising the level of expertise of vocational-technical officers for small and medium-sized business organizations. Experts state that this will pave the way for the development and deepening of educational relations between the two countries.

The first two agreements aimed at cooperation in the field of education between Turkey and Kazakhstan were signed between Nazarbayev and Özal on 15 March 1991 in Almaty and on 26 September 1991 in Ankara. Subsequently, the Kazakh and Turkish Ministers of National Education continued to sign further treaties on February 8, 1992, and May 18, 1992. In addition, at the first summit meeting of the Turkish Heads of State on October 30, 1992, it was foreseen to start the studies that encourage and support the common history, common literature, common dictionary and common alphabet studies, and to implement the studies in

the schools of all Turkish republics. In 1995, the 'Declaration of the Ministers of Education' and the 'Cooperation Protocols in the Fields of Education and Science' were made on July 28, 1997, thus a comprehensive cooperation in the field of education was realized between Kazakhstan and Turkey. Another example of cooperation in the field of education is the bringing of students to Turkey, at the expense of Turkey, in order to develop cooperation between countries. In this context, more than 1000 Kazakh students from Kazakhstan came to Turkey. 589 The Republic of Turkey provided scholarship opportunities to many students who came to Turkey for educational purposes [4].

Within the framework of these agreements, 150 Kazakh students are educated in Turkey every year within the framework of the "Great Student Project" program in Turkey's higher education institutions. In addition, every year 30 Turkish students gain the right to study at Kazakhstan universities. According to the information given by Askhat Dautav, Undersecretary of the Consulate General of Kazakhstan in Istanbul, the number of Kazakh students studying in Turkey since 1992 has reached approximately 3 thousand. Students graduating from higher education institutions in Turkey find jobs in Kazakhstan's public institutions and private sector and contribute to the country's economy with their successful studies. They also contribute to the development of all kinds of economic, cultural and strategic relations between the two brotherly countries. As of 2008, more than 700 Kazakhstani students study in 12 cities of Turkey. Another important development in educational relations with Kazakhstan is the activation of Hoca Ahmet Yesevi University, which was established in Kazakhstan. Turkey has provided substantial financial support to this university. The graduates of this school, where approximately 27 thousand students receive education, played an important role in the development of the country. Kazakhstan-Turkey education relations have been further strengthened when the Turkish side opened the Private Fatih Kazak-Turkish University in Kazakhstan in 1996. Turkish schools opened in Kazakhstan have been one of the most important elements of Kazakhstan's education life.

In addition, there are foundation universities such as Süleyman Demirel University and Vocational Career University, opened by Süleyman Demirel and Nursultan Nazarbayev, and 27 high schools and a primary school opened by the Kazakh-Turkish International Education and Culture Foundation. In addition, dozens of Kazakh students have the opportunity to learn Turkish in the language courses opened by TÖMER. Kazakh-Turkish educational institutions, which were opened right after Kazakhstan's independence, attract great attention from the Kazakh people with the quality of education and training it provides in the past, and as of 2009, over 7 thousand students are studying in these institutions[6]. Another prominent institution in the relations between Turkey and Kazakhstan in the field of education is the KATEV International Culture and Education Foundation. This foundation was established in 1997 and gave seminars to 2,000 Kazakh language teachers in 2008 with the support of the Ministry of National Education and Science of Kazakhstan and the Provincial Directorates of Education for the purpose of

spreading Kazakh in Kazakhstan and teaching this language to foreigners. Apart from this, science tours, which have become traditional, are organized every year.

1.3. Economic and Commercial Relations

The first diplomatic agreement between Turkey and Kazakhstan was made in the cultural field. On December 5, 1990, the Cultural Cooperation Agreement between the Republic of Turkey and the Soviet Socialist Republic of Kazakhstan, which was in force until 1992, was signed in Almaty. A year later, the two countries took this agreement in the cultural field further and turned it into a Friendship and Cooperation Agreement, which would include economic and political relations. Turkey's foreign cultural policy is based on the principle of strengthening relations with the Turkic republics. Emphasizing the importance of linguistic unity as a result of kinship coming from history, Turkey thinks that relations with Turkic republics and in the meantime with Kazakhstan will be strengthened. In this respect, it is important for Kazakhstan to participate in the 'Turkic Speaking Countries Summit', which was initiated in 1992 with the initiative of Turkey. Another step taken within the framework of relations with Kazakhstan is the determination of a common alphabet with 34 letters, with the initiatives of the TIKA organization of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey and the participation of Turkish, Azeri, Kazakh, Kyrgyz, Uzbek and Turkmen experts. Again, in 1994, TIKA organized joint history and literature studies together with the Turkish Language Institution, the Turkish Historical Society and the Ministry of National Education (MEB) and finalized the situation. In addition, one of the biggest steps taken between the two sides in the cultural field is the 'TÜRKSOY' organization, which was established by the Ministers of Culture of the Turkic Republics as a result of the work of this organization, under the leadership of Turkey. filmmakers and theater actors had the right to stage their plays comfortably [5].

Another activity of TIKA is to have the ILESAM Foundation hold the 'Turkish World Writers' Congress' in Ankara in 1994, to gather poets and writers from the Central Asian Turkic Republics and to have a consultation about our common culture. Thus, it is aimed to keep the educational and cultural relations alive with other Turkic republics, including Kazakhstan.

Remembrance days were held in Turkey for the famous thinkers, poets and artists of Kazakh Turks. In this context, 1993 was celebrated as the Year of Hoca Ahmet Yesevi, 1995 the Year of Abay, 1996 the Year of Jambil, and 1998 the Year of Kurmangazi with various activities.

In 2002, on the occasion of the 10th anniversary of the social and cultural rapprochement of Kazakhstan and Turkey, a celebration was held with the participation of the heads of state of both sides. There was a lot of news in the press about this important day and many articles were written about this event. In connection with this important day in the Republic of Turkey, activities were organized in Istanbul and Kocaeli, demonstrating that the South Kazakhstan province has favorable climates for investment. He performed with the Kazakhstan

Chamber Orchestra, of which he was the art director, between 2003-2004, Kazakhstan's famous folklore and pop music groups "Golden Dandan", "Erke-Nur", "Ultau", "Kökşetav", "Alatav" and "Akjarrna". " ensembles concerts were held. Nursultan Nazarbayev attaches great importance to the cultural cooperation of Turkish-speaking peoples [6].

As a matter of fact, he expressed this thought during his visit to Turkey in October 2009: "Our great ancestors once ruled the vast steppes from the Altai to the Mediterranean. The common dome-felt house, which was an example to the world for the first time, wore its trousers, bow and arrow, shoes and heel. They invented the stirrup. They left us unforgettable heroic epics and spiritual treasures. I think it's time to introduce all these to the world. I proposed the establishment of the Turkish Academy to explore our common culture. The center of this academy is the "father's home", that is, the "homeland" of all Turks. It should be the "Palace of Friendship and Reconciliation" in Astana, in the Kazakh lands, which are considered to be the lands. This will also play an important role in the deepening of Turkish cultural and human cooperation".

1.4. Development of economic relations

Since the independence of Kazakhstan, extremely warm relations have been established between Turkey and Kazakhstan. After its independence, Turkey was the first country to recognize Kazakhstan and open an embassy in the country. This important step taken by the Turkish state has been successfully continued by Turkish businessmen. Today, Kazakhstan has become the country in Central Asia where Turkish business circles have the largest business volume and the country with the greatest potential for the future.

Since the first years of its independence, Kazakhstan has been doing its foreign trade mostly with the CIS and Russia. This should be considered natural because of the intense relations of the past, common economic characteristics and neighboring countries.

On the other hand, in the early 1990s, with the disintegration of the Soviet Union, Kazakhstan had begun efforts to transition from a centralized economic system to a free market economy. In this sense, Kazakhstan has become a member of international organizations such as the World Bank and the IMF, including Turkey. Like other new republics, Kazakhstan was aware that economic growth could be achieved by approaching the West [7].

Since its independence in 1991, Kazakhstan has been in a different position from other Turkic republics in terms of economic policies. It reveals the view that after the completion of the economic and political transformation process, Kazakhstan will become a greater economic growth and regional actor than ever before throughout history. In addition, the steady steps taken by Kazakhstan in terms of globalization have been successful by using its wealth in terms of energy.

Trade and economic relations with Kazakhstan started after the country declared its independence in 1992. Turkish businessmen exported food and textiles

in the first years, and the export, which was 19 million dollars in 1992, increased to 212 million dollars in 1998. Among the export products; chemical industry products, electrical and electronic equipment were also added. In the first years of the relations, Eximbank provided short and medium term export credits to Kazakhstan in order to promote trade between the two countries. 240 million dollars of this loan went to Kazakhstan. Of this loan, \$213 million has been extended, \$131 million has been repaid and \$152 million has been deferred. Thus, the credit extended by Turkey to Kazakhstan reached 392 million dollars. A similar increase was observed in imports. Imports, which were 10 million dollars in 1992, increased to 253 million dollars in 1998. Non-ferrous metals, iron-steel products, raw leather, tanned leather and petroleum products are imported from Kazakhstan [7].

Foreign trade between Turkey and Kazakhstan is more stable when compared to other CIS countries. However, the reason for this increase in recent years is Turkey's imports from Kazakhstan. However, in Turkey's exports to Kazakhstan, the traded items are much more diverse than the imported items. Turkey's exports to Kazakhstan increased continuously between the years 1995-98, however, there was a 122% contraction in exports to Kazakhstan in 1998. This is because; As Kazakhstan was also greatly affected by the crisis in the Russian Federation and Russian products became cheaper than Turkish goods, Russian goods became more popular.

Trade and economic relations between the two countries; It is based on the Agreements on Trade, Economic and Technical Cooperation (September 1997), Mutual Promotion and Protection of Investments (May 1992), Double Taxation Avoidance Agreement (August 1995). The intergovernmental "Joint Economic Commission", established in 1993, is responsible for reviewing the trade and economic relations of the two countries. In the first years after independence, Turkish businessmen were able to carry out their activities at the level of small shops and workshops. The reason for this is the shortage of resources in Turkey during the said period. On the other hand, contracting services amounting to 2 billion dollars were provided.

Turkey's foreign trade with Kazakhstan increased continuously until 1998. Turkey had a deficit of approximately 39.4 million dollars in foreign trade with Kazakhstan for the first time in 1998, and the foreign trade deficit continued to increase in the following years. Turkey realized an export of 214.3 million dollars to Kazakhstan in 1998, and its imports in 1998 to this day amounted to 253.7 million dollars. In 1998, exports were 0.79% compared to the previous year; imports, on the other hand, increased by 0.55% [8].

The Turkish-Kazakh Business Council was established in 1992 within the Turkish-CIS Business Councils. This council regulates the relations between the private sectors of the two countries. There are two Turkish banks in Almaty, the Turkish-Kazakh International Bank and the Kazakh Ziraat International Bank. The areas where Turkish companies are active in this country; construction of social facilities such as hotels, business centers, residences, hospitals, telecommunication

tools, food, brick, iron and steel, copper, textile, leather and petroleum industry. The total value of 45 projects undertaken by the member companies of the International Contractors Association until October 1997 is \$824.2 million. In the 1993-97 period, a total of 6.5 billion dollars of DYS investment was made; 40% was carried out by the USA, 25% by South Korea and 13% by the UK. Other investor countries; Germany, Italy, Japan, France and Turkey. Sectors invested in; oil, natural gas, energy, mining, food and trade. Portfolio investments; It was 7.2 billion dollars in 1995, 224 billion dollars in 1996, and 395 billion dollars in 1997. Investing countries are the USA and Canada. Investment incentive system has been established in Kazakhstan since 28.02.1997. The Presidency of the Kazakhstan State Investment Committee determines the priority sectors The trade and investment relations between Turkey and Kazakhstan started after the independence of Kazakhstan. Since the first years, Turkish businessmen have been closely interested in the economy of Kazakhstan and have made investments in almost every field [9]. Among the countries investing in Kazakhstan, Turkey ranks fourth after the USA, South Korea and England with an investment volume of approximately 1.5 billion dollars, and also has many foreign capital companies in the country. According to the data announced by the Undersecretariat of Treasury on 9 November 2004; To date, 72 companies have exported a total of 434.5 million dollars of capital to Kazakhstan, thus making Kazakhstan the fifth country where Turkish capital has gone the most. Even though other foreign capital investors started to be interested in investing in the country's economy after the proof of Kazakhstan's oil reserves and the display of a stable economic trend, the fact that our Turkish businessmen started these investments from the first years of independence, their labor in the development of Kazakhstan's economy. and reveals their efforts much more clearly [10].

Türk işadamları, taahhüt işleri ile başta sanayi ve ulaştırma olmak üzere Kazakistan'ın altyapısının yenilenmesinde son derece önemli işleri başarmışlardır. Bugüne kadar 54 Türk müteahhitlik firması, 3,2 milyar dolarlık 147 proje üstlenmiştir. Kazakistan ve Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi; 1992 yılında 30 milyon dolar iken 2000 yılında 465 milyon dolara ve 2004 yılının ilk dokuz ayında 519 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı, ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Kazakistan ise Türkiye'ye ağırlıklı olarak, madencilik sektörü ürünleri ve hububat ihraç etmektedir. Türkiye ve Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi, diğer birçok BDT ülkesi ile karşılaştırıldığında nispeten istikrarlı bir artış göstermekle birlikte, özellikle son yıllardaki artış büyük ölçüde Türkiye'nin Kazakistan'dan yaptığı ithalattan kaynaklanmaktadır [11]. N. Nazarbayev, Ekim 2009'da Türkiye ile ekonomik ve stratejik alanda ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla ülkemize bir ziyaret gerçekleştirdi. Kazak lider beraberinde Kazakistan'ın en zenginlerinden 300'e yakın işadamını da beraberinde getirdi. 22 Ekim'de TBMM'de konuşan Nazarbayev, Türkiye ve Kazakistan'ın ticaret, ekonomi, yatırım, ulaştırma ve birçok alanlarda kapsamlı ortak projeleri gerçekleştirmek için yeterli potansiyele sahip olduğunu belirtti. Nazarbayev, Kazakistan' ın bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye' den gelen krediler ve

yatırımların Kazakistan'a büyük katkı yaptığını belirterek, bu sayede Kazakistan ekonomisinin güçlendiğini ve bugün artık ülkelerinin dışarıya yatırım yaptığını ifade etti. Nazarbayev, Türkiye'den örnek vererek, Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin 3 milyar dolara ulaştığını belirtti ve Türkiye'nin Kazakistan'a 1993'ten beri yaptığı yatırımların tutarının 800 milyon doları aştığını, Kazakistan'ın da Türkiye'ye yaptığı yatırımların tutarının 1,1 milyar doları geçtiğini ifade etti. 1.400 Kazak-Türk ortak firmasının faaliyet göstermekte olduğunu söyleyen Nazarbayev, göstergeler ne kadar yüksek görünüyor olsa da, bu durum kardeş ve yakın ülkeler arasındaki ilişkilerin seviyesine hiç yakın değildir" dedi. Ardından Nazarbayev, jeosiyasi ve jeoekonomik ağırlığına uygun olarak Türkiye'nin dünya yakıt enerji ulaşımının koridoru olmaya her türlü imkânlarının mevcut olduğunu altını çizerek, Kazakistan'ın da bununla ilgili projelere katkısının büyük olabileceğini, zamanında BTC'yi destekledikleri gibi, Samsun-Ceyhan boru hattı projesine de Rusya ile birlikte katılmaya hazır olduklarını belirtti. Bugün itibarıyla senede 70 milyon ton petrol ürettiklerini söyleyen Nazarbayev, 2013 senesinden itibaren ünlü yalnızca Kaşagan yataklarından yılda 50 milyon ton petrol daha geleceğinin de altını çizdi [12].

1.5. Capital Movements

According to the 2008 data of the National Bank of Kazakhstan; Turkey ranks fifteenth among the countries that make foreign direct investments to Kazakhstan. While Turkey's direct capital investment in Kazakhstan was 337.5 US dollars in 2007, this figure was 183.6 million dollars in 2008.

Although the financial crisis in Russia in 1998 had a negative impact on investments, Kazakhstan continued to attract Turkish investors in other years. Apart from the value-added and equity investments that Turkish companies have created in Kazakhstan, Turkey has made an average of 100 million dollars of direct capital investment in Kazakhstan every year for a period of 20 years [13].

1.6. Developments in Investments and Financial Cooperation

Today, Kazakhstan is a country where Turkish businessmen have the largest business volume in Central Asia. When evaluated in terms of capital ratio, Turkey is both the fourth largest investor country in the country and the country with the highest number of foreign capital companies. According to Kazakhstan Investment Agency data; Turkish direct investments entering the country in 2004 amounted to US\$ 92.1 million. The total amount of Turkish direct investments entering the country between 1993 and 2004 was 852 million US dollars.

There are approximately 250 companies with Turkish capital operating in the country. 70% of the companies in question are fully Turkish capital, 25% are partnerships with Kazakh companies and the rest are partnerships with multinational companies. 90% of the Turkish capital in the country belongs to 12 large companies, while SMEs constitute the rest. These investments made by Turkey for Kazakhstan provided employment to more than ten thousand people, 85% of which is local

people. The sector that creates more than 20% of this employment is the construction companies sector.

Turkey is one of the top 10 investor countries operating in the mining sector of Kazakhstan, accounting for 1.5% of the total foreign investments (US\$ 196.1 million) in the mining sector. Turkey ranks 5th among investor countries operating in the processing industry. It has 4.4% of the total investment (US\$ 93.7 million) in this sector. In the service sector (hotel-restaurant), Turkey has more than 50% of the sector (USD 124.3 million) and ranks first. Turkish capital is also active in Kazakhstan's transportation and communication sector. Turkish Petroleum Corporation (TPAO) is the largest Turkish investor in the country [14].

TPAO; He owns the majority of the company named Kazakturmunay-KTM, which was established jointly with Kazakoil. Many companies with Turkish capital operating in the country have achieved international successes and won success awards. K'Cell Telecommunication Company, Turquoise Vegetable Oil Industry are some of them.

Turkish contracting companies have also achieved significant success in the country. Turkish companies, in the country; Important projects such as Astana International Airport, Parliament Building, Presidential Residence, Regent Ankara Hotel, Okan Intercontinental Astana, Children's Rehabilitation Center, National Museum, State Guesthouse, Ahmet Yesevi University, Astana Twin Towers, GSM Telecommunication infrastructure, Kazakhstan section of Tengiz-Novorossiysk pipeline has completed. Besides these projects; various shopping malls, highways and factory projects were also completed. According to the Undersecretariat of Foreign Trade; As of the end of 2004, 54 Turkish contracting companies undertook 147 projects worth a total of US\$ 3.2 billion in the country. According to a survey study conducted with 136 Turkish companies in Kazakhstan; The ratio of Turkish companies that have invested 1 million dollars or more in Kazakhstan is 22%, and it is worth emphasizing that this ratio is high. When we look at the large-scale investments of countries such as the USA and England in Kazakhstan, these countries mostly; While it is seen that it is concentrated in sectors such as the oil and gas industry, electricity and mining, investments of 1 million dollars and above made by Turkish businessmen are mostly; It is seen that it concentrates on trade, telecommunications, hotel management, supermarket management, contracting, petroleum products and food manufacturing. This situation undoubtedly contributes to the development of alternative sectors other than oil and mining in the sustainable economic development of Kazakhstan [15].

According to the data of the Turkish Foreign Economic Affairs Board (DEIK), some of the big Turkish entrepreneurs in Kazakhstan can be summarized as follows: T.P.A.O. He owns the majority shares of Kazakturkmunay (KTM), which was established jointly with Kazakoil, and invested 272.9 million dollars between 1994-1999. This company produces 5 thousand barrels of crude oil per day. Okan Holding is in Kazakhstan; operates in the fields of hotel management, food production, marketing, construction and finance; Since 1996, the Sultan Pasta factory has been

meeting 85% of the country's packaged pasta needs with a monthly capacity of 3,400 tons; It exports to Tajikistan, Kyrgyzstan, Russia and Ukraine. In the field of telecommunications; Turkcell has formed a partnership with K'cell and is among the important GSM operators of Kazakhstan. Alsel Construction; It has completed the Almaty Ankara Hotel and the business and shopping complex in Astana and continues to operate them. With its partner Butya, the Koç group opened seven large shopping centers, 4 in Almaty, 1 in Astana, one in Karaganda and one in Shymkent. Anadolu Group; employs 2 thousand people in Kazakhstan with two breweries and a Coca-Cola factory. Turkuaz group of companies constitutes the largest distribution chain in Kazakhstan with its offices, warehouses and dealerships in 10 regions of Kazakhstan and makes a significant contribution to employment with its 2 thousand 500 employees. It operates in the fields of food, cleaning, construction materials and cosmetics with its 11 companies [16].

Conclusion

Kazakhstan is the country that provides the most favorable business environment among the Central Asian Turkic Republics. However, our companies that will enter the market should take into account that Kazakhstan is going through a transformation process, and in this respect, there are various opportunities in the country, but there are also some difficulties that make the business environment unfavorable. These difficulties are the excessive bureaucracy, the incomplete legal infrastructure and therefore frequent changes in the legislation, the lack of a business culture in the country, etc. like this. Our manufacturing companies, which export to the country or aim to export to the country, need to start production activities in order to stay in this market where competition is intense in the long term. The goods produced in the country are not sufficient to meet the need. The country, which has an import-dependent foreign trade structure, implements practices that encourage the production of consumer goods in order to ensure diversity in production.

Although it is a small market of 16.5 million people, Kazakhstan offers various opportunities to Turkish companies in terms of opening up to other Central Asian countries, considering the favorable investment environment and strong banking system.

Problems related to transportation is the most important problem before the development of Turkey-Kazakhstan trade relations. Due to the distance between the two countries, transportation costs constitute an important part of the costs incurred during export to the country. In addition, due to the large lands the country has, domestic transportation also has a large share in pricing. Domestic transportation is difficult because the country has very large lands, cities are located at very far distances from each other and there are no facilities on the highways. Rehabilitation of railway and road transportation lines and development of combined transportation will be effective in overcoming the problems related to transportation. Since Kazakhstan is a distant market and transportation within the country is difficult, our businessmen who will do business in the country need to have warehouses.

Within the framework of the CIS Customs Union Agreement signed by Kazakhstan, products originating from the Russian Federation, Belarus, Kyrgyzstan and Tajikistan are exempt from customs duty when entering the country. The advantage provided to the countries party to the CIS Customs Union Agreement negatively affects the competitiveness of our country's products. Kazakhstan also has preferential trade agreements with Ukraine, Moldova, Uzbekistan and Turkmenistan; Customs duty exemptions are also granted for imports from these countries.

If the official regulations are followed, there are any problems at the customs. Equal conditions and the same rules are applied to every country in customs. Kazakhstan obliges all importers to go through the control of an institution called ICS-Inspection and Control Services at customs in order to prevent double invoice application. According to this practice, the customs value of the imported goods is subject to ICS control and is calculated by ICS in order to determine the base that will be subject to customs duties and taxes. This procedure is mandatory for all importers in the country. The main documents to be submitted to the customs; invoice, shipping documents, required standard documents and import declaration. The import declaration document is a document that must be submitted by the importer for ICS control, and if it cannot be submitted, there are waits at the customs.

While Turkish meat and dairy products could not be exported to the country due to FMD before 2004, the non-tariff barrier was lifted after the second half of 2004, as a result of the contacts carried out through our Embassy, and the export of Turkish meat and dairy products to Kazakhstan began. Our exporters, who think that they are faced with non-tariff barrier applications, brought the issue to T.C. It would be helpful to transfer them to the Commercial Counselor of the Almaty Embassy.

Literature

1. Eko Eurasia Magazine Year: 3 Issue: 10 Spring 2010 p. 38-42
2. <http://avasyamerkezi.okan.edu.tr/node/15>
3. http://turkkazak.com/site/?page_id=14
4. <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/Devletler/kazakistan.htm>
5. http://www.tasam.org/trTR/Icerik/4232/kazakistanin_yeralti_kaynaklari_ve_cevre_sorunlari
6. http://www.akorda.kz/kz/kazakhstan/general_information/general_information_about_the_republic_of_kazakhstan
7. <http://www.parlam.kz/Information.aspx?doc=4&lan=en-US>
8. http://www.akorda.kz/kz/the_administration_of_the_president/rules_of_administration_of_the_president/polojenie_ob_administracii_prezidenta_respublik_kazakhstan
9. http://www.itso.org/docs/pdf/country_reports/kazakistan_ulke_raporu_2011.pdf

10. Abdulvahap Kara, "Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi", 2023
11. DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni,"
<http://www.deik.org.tr/Lists/Blten/Attachments/101/>
12. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48336/kazakistan-ve-turkiye-arasinda-stratejik-ortaklik-anlasmasi.html>
13. Hasan Celal Güzel, Manas Kazıbaev, Salter Mazıdov ve Ali Birinci, Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:10, Ankara 2002, s. 209.
14. Hasan Selim Özertem, "Dış Politikanın Üç Sütunu ve Türkiye-Kazakistan İlişkileri", Eko Avrasya, Yıl: 3 Sayı: 10 Bahar, 2010, s. 6.
15. Aigerim Shilibekova, "Turkey-Kazakhstan relationship in the military sphere: Outcome and Outlook", European Journal of Economic and Political Studies (EJEPS) 1 (2), 2008, s. 65
16. Hülya Özdemir, "AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Açısından Kazakistan'ın Bölgedeki Önemi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Topluluğu Anabilimdalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 132–133.

UDC: 330.322.548

*Subashish Saha
General Director of LLP “Ritm Oil” Authors: India,
Gabdullina N.N.,
PhD’s student of al-Farabi Kazakh National University*

«THE CURRENT STATE OF THE HOTEL INDUSTRY AND THE ISSUES THAT IT FACES»

Abstract. This article explains what a "hotel business" is and how it contributes to the growth of tourism. Furthermore, the role of globalization is defined, as well as its goals.

Keywords: hospitality industry, economic system, tourists, hotel, accommodation, customer, services, globalization, supply.

Аңдатпа. Бұл мақалада «қонақжайлылық» дегеніміз не және оның туризмнің дамуына қалай ықпал ететіні түсіндіріледі. Сонымен қатар, жаһандандудың рөлі мен оның мақсаттары айқындалады.

Түйінді сөздер: қонақжайлылық индустриясы, экономикалық жүйе, туристер, қонақ үй, орналастыру, тұтынушылар, қызметтер, жаһандану, жабдықтау.

Аннотация. В этой статье объясняется, что такое «гостиничный бизнес» и как он способствует развитию туризма. Кроме того, определяется роль глобализации, а также ее цели.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, экономическая система, туристы, гостиница, размещение, клиент, услуги, глобализация, поставлять.

Today, the hospitality industry is the region's or tourist center's most strong economic system and an important component of the tourism economy.

The hotel industry is one of the fastest expanding industries, accounting for around 6% of global GDP and 5% of all tax revenues. It also encourages the development of other industries such as construction, trade, agriculture, consumer goods production, and so on. On average, three jobs are required directly and two jobs are required indirectly to serve every ten tourists staying in a hotel. The global hotel fund is estimated to be at 17-18 million rooms, with their quantity and quality roughly matching the level of demand in the international tourism sector in these regions.

From the standpoint of fundamental economics, the hotel industry is a complex economic system whose evolution is more influenced by global economic

processes and relationships than by internal factors. Because it operates as a channel for the redistribution of gross national product between nations that is not accompanied by the export (import) of goods and services, the hotel industry is also an important stimulant for the economic expansion of many fast emerging countries. The hotel sector provides the industry's material and technical foundation, determining the type, characteristics, and quality of tourist products. The hospitality industry encompasses a wide range of communal and individual lodging options, including hotels, motels, youth hostels, residences, tourist shelters, and the private sector. The major indications of hotel operation reflect the processes taking place in the tourism sector as a whole, and the latter determine the indicators of visitor activity in this area. The development of new hotels can considerably boost the appeal of a tourist destination by increasing the flow of visitors, while an outdated hotel base can result in a fall in tourist activity in the region and a loss of competitiveness in the tourist market.

In today's world, hotels are compelled to compete for a "spot in the sun" and, if feasible, to grow their business. The hospitality business has recently become more competitive as a result of the recent economic slump in industrialized countries around the world. The most significant directions in the activities of hotel enterprises in all countries of the world are survival and growth of commercial activity. Some have already noticed this and are taking the necessary steps to ensure their long-term viability by fulfilling shifting consumer demands and encouraging repeat hotel service calls. Rapid advancements in telecommunications, media, and allied technology have raised customer expectations for service quality, personnel professionalism, and the number of hotel services available. As a result, you can no longer rely on your customers to put up with blatantly substandard service. Hotels must advise potential customers of the degree and quality of services they can expect as part of their marketing practices, and then ensure that the services they provide satisfy the stated level. Many successful hotel firms have learned the hard way that they can't afford to ignore expanding markets, try new management techniques, or adopt cutting-edge technology.

The main tasks in the hotel business are to create competitive advantages and increase competitiveness, to build a stable clientele through the ability to find your client, to find and create new ways of development, to constantly update your own policy, and to take into account the dynamically developing hotel services market. The rise of major corporations and hotel chains reflects the globalization and consolidation of the hospitality industry. This strategy enables hospitality businesses to reorganize and acquire extra resources in order to expand. Hotel businesses are consolidated through the formation of unions or associations that do not jeopardize their legal or economic independence, but allow for cooperative marketing strategies, research, and a single system of personnel training and retraining.

Investments in the hospitality industry have a return on investment that is comparable to investments in oil production, according to world practice. The effectiveness of investing in hotel chains, rather than individual hotel sectors, is

demonstrated through economic study of the hotel industry. There are two primary types of hotel chains in the world: integrated chains, which are made up of homogeneous units, and hotel consortiums, which are made up of independent hotels.

The hospitality business will change in the future as a result of the coronavirus epidemic. Due to the fact that some hotels housed doctors in their rooms who came into contact with infected patients and were forced to live apart from their families, a number of innovations have already been implemented.

For example, at these hotels, the check-in and check-out processes are entirely virtual, the elevators are only available one at a time, and each client's temperature is recorded at the entry. In addition, the guest is responsible for changing towels and bed linen on their own and depositing them, together with waste, in bags by the entrance.

In order to comply with the standards of social distancing, the majority of the common areas - the restaurant, bar, gym, and swimming pool - are closed or operate on a restricted schedule. After the guest has left, the room is usually properly cleaned and disinfected after one day, and then the room is left empty for another three days.

All of these methods, it should be mentioned, are quite successful in preventing the spread of coronavirus infection. They are expected to provide the foundation for new safety regulations in hotels around the world in the future.

Despite the coronavirus pandemic, Turkish hoteliers have stated that they will not abandon the all-inclusive or buffet concept in the future. At the same time, Miguel Millera, the chef of the Iberostar hotel chain, stated that hotels still need to examine some of their criteria, such as limiting the size of restaurant tables (to a maximum of five to six people) and placing them at a safe distance from one another.

In today's world, the hotel industry, like any other firm, is confronted with a slew of severe issues stemming from the economic downturn and an insecure political environment. It is possible to identify the main faults in planning and running a business based on research undertaken by the author of a number of Russian hotel enterprises:

- mistakes in strategic planning
- lack of consideration of business strategies in the long term of the hotel company, focus on quick profit;
- lack or incompleteness of quality information in the field of hotel industry research;
- lack of qualified personnel in the market;
- errors in the supply of necessary materials, inaccuracies in the conclusion of contracts with service providers;
- incomplete calculations of the main economic and financial indicators: profitability, net present value, profitability index, break-even point, payback period, etc.
- errors in the construction of the organizational structure and incorrect distribution of powers of the management personnel of the hotel enterprise;

- mistakes in marketing policy, wrong choice of target audience, lack of a clear plan for promotion and implementation, lack of elaboration of direct and indirect sales channels;
- errors in the selected methods of forming the cost of services and products, incorrect pricing policy;
- lack of a mechanism or model for making decisions on the behavior of a business entity in the main types of markets to achieve the planned goals;
- errors in determining the profitability of production and certain types of products and services of a hotel enterprise;
- insufficient reserves for lowering the cost of products and services;
- insufficient justification for the hotel company's decision to provide new types of services;
- underestimation of competitive enterprises' advantages;
- errors in the calculations of the necessary material, intellectual, labor, time, and organizational resources required for successful business;
- lack of developments in the field of researching the economic risks of a hotel enterprise;
- overestimated, ambitious forecasts;
- irrational use of investment investments.

As a result, we can infer that the most common errors and challenges in the development of entrepreneurial activity in the hotel industry are linked to strategic and economic planning immaturity. Despite extensive advertising, many entrepreneurs are uninterested in revolutionary technologies, preferring instead to make rapid "here and now" profits. There is still a lot of corruption, bureaucracy, and an insufficient legal foundation for innovative creation. At the same time, successful hotel management is a complex, multifaceted process that necessitates a manager's knowledge and skills in a variety of areas of hotel business operations, including legal foundations, financial and investment analysis, accounting and management accounting, marketing, personnel management, statistics, innovation management, economics and enterprise management, hotel management, and organizational management.

Rapid changes in the hospitality industry necessitate new impulses in order to maintain a competitive advantage, because relying solely on surface reserves does not ensure consistent income, operation, or business development. The analysis, study, and application of current global trends in business activities by a hotel company influences the quality of service, competitiveness, image, and reputation of the hotel company, making it more appealing and unique to customers.

References:

1. Grishchenko, D. A. Innovative development of a hotel enterprise // International scientific journal
2. "Innovative Science". - No. 1. - 2016. - 53 p.

3. Kormishova, A. V. Approaches to the definition of the content of the concept of "tourism infrastructure" // Academy. - 2017. - No. 2 (17) - S. 124-132.
4. Rogova, IA Features of management of innovative activities in the tourism business // Bulletin university. - M.: Ed. house GUU, 2013. - No. 9. - P. 82-86.
5. Fedorov, RG Hotel business as a component of the modern tourism industry // Young scientist. - 2013. -No. 4. - S. 307-311.
6. Orfila-Sintes, F., & Mattsson, J. (2009). Innovation behavior in the hotel industry. Omega, 37(2), 380-394.
7. Martínez-Ros, E., & Orfila-Sintes, F. (2009). Innovation activity in the hotel industry. Technovation, 29(9), 632-641.
8. Akbaba, A. (2006). Measuring service quality in the hotel industry: A study in a business hotel in Turkey. International journal of hospitality management, 25(2), 170-192.

УДК 336.075.08

*Елдар Жуман,
докторант PhD Varna Free University (Болгария)*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРЕАТИВНЫХ МЕТОДОВ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ

Аннотация: Эта статья посвящена методам и приемам, которые полезны при решении проблем в организациях. Статья является отправной точкой для изучения творческих методов решения проблем для всех менеджеров. Знание методов, которые подробно описаны в этой работе, позволит менеджерам реагировать на возникающие проблемы гораздо более подробно и быстрее.

Ключевые слова: решение проблем, креативность, креативные методы, качество 4.0.

Андатпа: Бұл мақала ұйымдардағы мәселелерді шешуде пайдалы әдістер мен әдістерге назар аударады. Мақала барлық менеджерлер үшін шығармашылық мәселелерді шешу әдістерін зерттеудің бастапқы нүктесі болып табылады. Осы мақалада егжей-тегжейлі сипатталған әдістерді білу менеджерлерге мәселелерге әлдеқайда егжей-тегжейлі және тезірек жауап беруге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: есептерді шешу, шығармашылық, шығармашылық әдістер, сапа 4.0.

Abstract: This article focuses on methods and techniques that are useful in solving problems in organizations. The article is a starting point for exploring creative problem solving techniques for all managers. Knowing the methods detailed in this paper will enable managers to respond to problems in much more detail and more quickly.

Key words: problem solving, creativity, creative methods, quality 4.0.

Введение. Текущая тенденция концепции индустрии 4.0 требует, чтобы все системы управления организации применяли не только подтвержденные и проверенные методы решения проблем, но и часто применяли новые инструменты и методы, которые до сих пор мало использовались. Нынешние беспокойные времена все больше акцентируют внимание на мягких навыках. В эпоху неопределенности относительно того, как будут выглядеть экономические рынки через 15 лет, самой большой

валютой является именно креативность сотрудников и их готовность вкладывать свои знания в достижение корпоративных целей.

Повышение креативности может быть целенаправленным обучением, однако большинство организаций забывают об этой области, хотя она предлагает больше всего возможностей для повышения конкурентоспособности компаний в то время, когда более половины стоимости нынешних компаний составляют нематериальные виды деятельности. В то же время инновации также упоминаются как важнейший принцип управления качеством при пересмотре стандартов серии ISO 9000.

1 Творческое мышление и творческие методы решения проблем

Креативность - это способность придумывать что-то новое, инновации - это способность внедрять новое [1]. Само понятие креативности происходит от английского create - создавать, создавать.

На практике это форма работы, когда люди собираются в "творческих мастерских" и изобретают новые товары, услуги, рекламу, процессы, организацию работы и т.д. Креативность в этой концепции требует не только идеи, но и плана, поскольку суть креативности на практике заключается в управлении изменениями вовремя, гораздо раньше и лучше, чем у конкурентов.

До начала двадцатого века считалось, что изобретение - дело рук одиноких гениев. Что должна произойти катастрофа, чтобы человечество куда-то двинулось с помощью какого-то головокружительного открытия. Но технический прогресс требовал большего, изолированных гениев было мало. И именно на этой основе менеджеры и психологи начали думать о том, как ускорить, упорядочить, управлять таким процессом изобретательства.

Менеджеры были вынуждены в настоящее время, характеризующееся быстрым развитием технологий, уделять все больше внимания развитию специфических знаний и навыков сотрудников, прежде всего в области творчества и новых способов мышления. Это происходит главным образом из-за быстро развивающихся технологий, которые создают большое давление для сокращения инновационного цикла продуктов и услуг. Если организации не удастся внедрить инновации раньше, чем это необходимо, она теряет конкурентоспособность и, по всей вероятности, исчезнет или переместится только на край рынка. Предотвратить это можно только целенаправленным развитием сотрудников в области творческого мышления и управления идеями в организации [2].

2. Типы мышления

Существуют различные классификации типов мышления. Например, разделение по форме (наглядно-действенное, зрительно-образное и абстрактно-логическое) или характеру решаемых задач (теоретических и практических). Если мерилom будет степень новизны и оригинальности -

существует творческое (креативное) и репродуктивное (стандартное) мышление. Нет людей, которые используют только стандартное мышление, все люди обладают способностью мыслить творчески, вопрос скорее в том, насколько креативность развита (или, скорее, не подавлена) в каждом человеке и насколько он готов ее использовать.

Таким образом, понятие креативности включает в себя множество мыслительных операций, таких как:

- способность решать проблемы нетрадиционно;
- способность достигать целей дисциплинированным образом;
- находить выход из сложных ситуаций с помощью "другого" мышления;
- соединяйте окружение, объекты и обстоятельства каким-то необычным способом.

Главный принцип творчества в производстве и обслуживании заключается в том, чтобы взять то, что уже существует, и использовать его другим, необычным, неожиданным способом. Именно это позволяет получить конкурентное преимущество организациям, которые в полной мере используют творческий потенциал своих сотрудников.

Однако не стоит заставлять сотрудников все время пробовать и подходить ко всему нестандартно. Мышление "по-другому" требует от мозга больших затрат энергии. В это время работу мозга можно сравнить с ездой по незнакомой дороге, на которой могут быть ямы и другие препятствия. Стандартное решение выглядит как выровненный хорошо известный путь. Поэтому желательно использовать творческое мышление в соответствии с текущей потребностью, а в остальное время - стандартное мышление. Это помогает делать многие вещи автоматически и экономить мозговые ресурсы.

Принято считать, что за креативность отвечает только правое полушарие головного мозга, но это не так. Творческое мышление не сосредоточено в одной отдельной области мозга. При решении проблемы сначала активируется левое полушарие, где больше центров, ориентированных на логическое мышление, речь и т.д., Чтобы мозг мог проверить, что уже известно о проблеме и не знает ли он больше каких-либо обычных решений. Затем также активируется правое полушарие, которое помогает объединить полученные факты в новую, доселе неизвестную точку зрения [3].

3. Решение проблем

Решение проблемы - это процесс сокращения разрыва между состоянием, которое есть сейчас, и желаемым состоянием. Это можно описать как ответы на вопросы, прояснение неопределенностей или объяснение прошлых недоразумений [5]. В противном случае, "решение проблем - это поиск и нахождение удовлетворительных решений ситуаций, требующих внимания и мастерства при данных обстоятельствах" [6].

Связь между решением проблем и творчеством очень тесная. Творческое мышление приносит новые результаты, а решение проблемы приводит к новым результатам в новых ситуациях. Решение проблемы всегда требует творческого подхода, но творчество не всегда является решением проблемы. Можно сказать, что творческое мышление - это один из видов деятельности по решению проблемы, характеризующийся новизной, нестандартностью, настойчивостью и сложностью в формулировании проблемы [5].

Однако существует разница между решением проблем и творческим решением проблем. При обычном решении проблем решатель знает, что проблема существует, понимает ее природу, намеревается ее решить, контролирует конкретные свойства, необходимые для ее решения, и знает, какая форма решения, вероятно, будет результатом. При творческом решении задачи один или несколько из упомянутых элементов, как правило, отсутствуют. Другими словами, творческий подход не всегда необходим для решения проблемы, поскольку не все решения обязательно являются творческими [7].

Любое действие со стороны менеджера, направленное на решение проблемы, состоит, прежде всего, в выявлении проблемы и ее причины, расстановке приоритетов и выборе альтернатив для лучшего решения, а также самой реализации этого решения. Правильное и профессиональное решение проблем мотивирует членов команды на достижение гораздо больших результатов, чем они могут себе представить. Сотрудничество побудит членов команды использовать разные стили мышления и вместе обдумывать проблему. Любой способ решения проблемы направлен в первую очередь на формирование правильного мышления. Но каждой команде нужны свои методы. Изучение новых методов и подходов расширяет обзор проблемы и, таким образом, повышает личную и командную эффективность. Более эффективно решить проблему, независимо от размера и характера проблемы, позволит системный подход к ее решению [8].

4. Методы творческого решения проблем

Методы творческого решения проблем основаны в основном на нестандартном мышлении, и их роль заключается в том, что они способствуют творческому процессу генерации оригинальных идей, поиску новых подходов к решению знакомых проблем и задач. Нестандартное мышление игриво, ассоциативно и провокационно. Она проводится по нескольким направлениям, тематически не ограниченным. Результатом является множество оригинальных процедур и идей. При его применении отдельные идеи не оцениваются, акцент делается на количестве, а не на качестве. Методы управления креативностью помогают более точно сформулировать задачу, ускорить процесс поиска идей, а также увеличить их количество, расширить взгляд на проблему и преодолеть ментальные барьеры. Они придают

направление и дисциплину движению мыслей и повышают вероятность получения хороших идей. Они сокращают время поиска идей за счет организации и оптимизации самого процесса поиска [4].

Таблица 1 - Краткая характеристика творческих методов решения задачи

Этапы производства	Методы	Отличительные особенности				
		Индивидуальная	Командная	Письменная	Устная	Модератор
Фаза 1. Определение проблемы	Brainstorming		×		×	×
	Brainwriting		×	×		×
	Анализ силового поля	×		×		
	SWOT Анализ		×	×	×	×
	CATWOE		×	×	×	×
Фаза 2. Сбор информации и данных	DELPHI		×	×		×
	Charette		×	×	×	×
	Ментальные карты	×	×	×		
	5W+1H	×	×	×		
Фаза 3. Поиск идей	Снежок		×	×	×	×
	Slice & Dice	×		×		
	Прогрессивное обнаружение		×	×	×	×
Фаза 4. Поиск решений	Бритва Оккама	×		×		
	Карты рисков		×	×	×	×
	Шесть Мыслящих Шляп		×		×	×
Фаза 5. Планирование и реализация	DMAIC	×	×	×	×	
	Card Story Board		×	×		×

Креативные методы сегодня являются интенсивно используемыми инструментами в управлении качеством, расширяя рутинные логические способы мышления и позволяя взглянуть на проблему с разных точек зрения. Чтобы решить проблему таким образом, решающий должен быть готов использовать свой творческий потенциал. На практике существует множество подходов к решению творческих задач. Например, методы поиска решений по "сетке ссылок" позволят создать описание задачи в виде таблицы, которая помогает структурировать идеи и логически прийти к решению [4]. Методы ассоциативного поиска направлены на выявление невидимых связей между объектами, событиями, изображениями. Так рождаются неожиданные, нестандартные идеи. Техники прозрения ограничены попытками найти решение проблемы медитации.

Все вышеперечисленные методы решения проблемы во многих литературных источниках называются творческими. Однако многие из них также уже используются по умолчанию в корпоративной практике. В таблице приведены их краткое описание и основные характеристики. Все они применимы на определенных этапах решения проблем, а также в рамках системы менеджмента качества, как видно из таблицы.

Заключение

Цель этой статьи - составить карту использования творческих методов решения проблем в корпоративной практике и создать базу данных методов, дополняющих существующие семь оригинальных и семь новых инструментов качества в рамках системы менеджмента качества. Как уже упоминалось, часто даже эти инструменты требуют большой степени креативности, но для достижения быстрого или нового решения желательно включить в портфель компании другие, нетрадиционные методы.

В заключение необходимо констатировать, что текущее время показывает, что рутинным решениям больше не будет места в ближайшем будущем, и с каждой последующей неожиданной и непредвиденной ситуацией люди (и организации) сталкиваются с проблемой попыток решать проблемы по-другому, нестандартно, творчески.

Список используемой литературы

1. ŽÁK, Petr. Kreativita a její rozvoj. 2. aktualizované a doplněné vydání. Brno: Motiv Press, 2017. ISBN 978-80-87981-23-8.
2. PETŘÍKOVÁ, Růžena, Šárka JANKŮ a Zdenka HOFBRUCKEROVÁ. Lidé v procesech řízení. Průhonice: Professional Publishing. ISBN 978-80-88260-43-1.
3. Палимпсестова, Анжелика. Что такое креативное мышление и как его развивать [online]. 2020 [cit. 2021-02-02].
4. Попель, Анастасия. Креативные методики — наука о том, как создавать идеи [online]. 2014 [cit. 2021-03-02].
5. ISAKSEN, Scott G., Brian K. DORVAL a Donald J. TREFFINGER. Creative Approaches to problem solving. A Framework for Innovation and Change. 3rd edition. Los Angeles: Sage Publications, 2011. ISBN 978-1-4129-7773-9.
6. Řešení problémů [online]. [cit. 2020-12-12]. Веб-сайт: <https://managementmania.com/cs/reseni-problemu>
7. FRANKOVÁ, Emilie. Kreativita a inovace v organizaci. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3317-3.
8. KUKHNAVETS, Pavel. Problem Solving: как эффективно решать проблемы в команде? [online]. In: [cit. 2021-04-02]. Веб-сайт: <https://habr.com/ru/company/hygger/blog/418747/>

Тағай А.А., Халмурзаева К.Р. ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ СТРАН ЕАЭС

УДК 338(075.8)

*Тағай А.А., к.э.н., доцент, Академия
«Қайнар»*

*Халмурзаева К.Р. студентка,
Международный университет
Westminster,
г. Ташкент, Узбекистан*

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ СТРАН ЕАЭС

Аннотация. В статье анализировано современное состояние IT рынка ЕАЭС, Республики Казахстан (РК) и взаимные экономические связи между странами-участниками ЕАЭС. Раскрыта сущность категории «цифровая экономика» и дана характеристика цифровой экономики, основу которой составляет торговля с помощью информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Определена роль цифровой экономики, как источника инвестиционного и инновационного роста. Дана оценка современному состоянию рынка ИКТ, критически рассмотрена структура рынка, выявлена динамика ее развития и даны предложения по основным трендам развития IT рынка Казахстана.

Ключевые слова: «Цифровой Казахстан», ЕАЭС, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), IT-отрасль, IT-услуги; внешняя торговля, экспорт; импорт;

Аннотация. Мақалада ЕАЭО, Қазақстан Республикасы IT нарығының қазіргі жағдайы және ЕАЭО-ға қатысушы елдер арасындағы өзара экономикалық байланыстар талданды. "Цифрлық экономика" санатының мәні ашылып, негізін Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) көмегімен сауда құрайтын цифрлық экономикаға сипаттама берілді. Цифрлық экономиканың инвестициялық және инновациялық өсу көзі ретіндегі рөлі айқындалды. АКТ нарығының қазіргі жағдайына баға берілді, нарық құрылымы сын тұрғысынан қаралды, оның даму серпіні анықталды және Қазақстанның IT нарығын дамытудың негізгі трендтері бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: "Цифрлық Қазақстан", ЕАЭО, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), IT-сала, IT-қызметтер; сыртқы сауда, экспорт; импорт;

Annotation. The proposed article analyzes the current state of the IT market of the EAEU and the Republic of Kazakhstan (RK). Mutual economic relations

between the EAEU member states have been studied. The essence of the category «digital economy» is revealed and the characteristics of the Digital Economy are given. The basis of the digital economy is trade with the help of information and communication technologies (ICT). The role of the digital economy as a source of investment and innovation growth is determined. The structure of the market is critically considered, the dynamics of its development is revealed. Suggestions are given on the main trends in the development of the IT market RK.

Keywords. «Digital Kazakhstan», EAEU, information and communication technologies (ICT), IT industry, IT services; foreign trade, export; import;

Характерной тенденцией развития современной мировой экономики является переход от индустриальной и постиндустриальной этапов к так называемой цифровой экономике или экономике, базирующейся на сетевом использовании информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Согласно методологии Организации экономического сотрудничества и развития, сектор ИКТ - это отрасль экономики, включающая в себя организации, занимающиеся производством благ, которые связаны с регистрацией, обработкой, передачей, воспроизведением и отображением информации в электронном виде.

По данным Всемирного банка в настоящее время лидером рынка ИКТ является США: на их долю приходится более 28 % затрат в сегменте ИКТ. Далее следуют Еврозона (26,1 %), Япония (9,3 %), Китай (8,1 %) и Индия (2,2 %).

В РК поставлена задача за предстоящие 10 лет построить цифровую экономику как сферу охватывающую все сферы жизнедеятельности страны. В первую очередь предполагается ускоренная цифровизация следующих отраслей: агропромышленный комплекс, промышленность, энергетика, логистика и сфера информационных технологий. И эта работа должна обеспечить не менее трети экономического прироста ВВП страны в год. В целом состав Программы цифрового преобразования экономики РК базируется по четырем направлениям: а) цифровизация базовых отраслей экономики; б) развитие мобильного государства; в) формирование креативного общества; г) создание новой инфраструктуры для цифровой трансформации страны. Для выполнения этих задач в РК должны быть созданы институты долгосрочного инновационного развития для успешного функционирования субъектов и бизнеса цифровой экономики[1]. Основным учреждением, координирующим государственную программу цифрового развития, является НИХ «Зерде» и АО «Центр инжиниринга и трансферта технологий».

Проблема обновления технологии развития в первую очередь требует создание нового инновационного продукта в цифровой форме на базе новых функционалов и потребительских свойств. При этом, основными составляющими являются: (AI)-искусственный интеллект и развитие робототехники; (Cloud)-облачные технологии и сервисы; (Big Data)-большие

данные;(Iot)-интернет вещей;(Augmented Reality)-технология дополнительной реальности.

В результате реализации заложенных мероприятий в Государственной программе [1] появляется возможность ускоренного развития материально-технической базы страны, роста производительности труда, улучшение макроэкономических показателей (улучшение показателей Бюджета страны, Платежного баланса и др.) и повышение конкурентоспособности страны. Также ожидается, что ориентированная на экспорт индустриализация существующих предприятий и развитие высокотехнологичных отраслей и услуг приведут к созданию новой, более диверсифицированной экономики.

Однако, как показывают данные Всемирного экономического форума (ВЭФ) РК пока еще отстает в инновационном развитии приоритетных секторов экономики. Так, Казахстан занимает 87-е место с точки зрения «инновационных возможностей» и 74-е место — в индексе Всемирной организации интеллектуальной собственности [2]. Это все крайне отрицательно влияют на конкурентоспособность экономики страны.

В 2018 году положение Казахстана улучшилось с точки зрения Глобального индекса кибербезопасности Международного союза электросвязи. Согласно отчету Международного союза электросвязи, Казахстан занял 40-е место в Глобальном индексе кибербезопасности за 2018/2019 годы, поднявшись на 42 пункта по сравнению с прошлогодним рейтингом (82-е место). Другим шагом в направлении инноваций является бесплатное профессиональное обучение и образование для молодежи. В Казахстане рассматривают это в качестве инвестиций в человеческий капитал.

В целом к 2022 году планируется: расширить долю интернет-охвата до 78 %, в основном в регионах и селах, охватить 95 % населения цифровым вещанием, повысить цифровую грамотность населения до 80 %, обеспечить развитие информации и коммуникационные технологии и ВВП страны до 4,7 %[3]. В последние годы широкополосным доступом в Интернет обеспечены 117 городов и 3324 сельские населенные пункты страны с населением более 250 тысяч человек. За последние два года 481 сельские населенные пункты были подключены к широкополосному Интернету. Этот проект будет продолжен в ближайшие годы [4].

Кроме того, пилотные проекты 5G были реализованы в городах Нурсултан, Алматы и Шымкент. Также в конце 2019 года было начато строительство казахстанско-азербайджанского проекта TransCaspian Fiber Optic. В 2020 году планировалось подключить к широкополосному Интернету 880 сел и довести уровень интернет-связи домашней сети до 84%. В целом из бюджета Казахстана за два года на цифровизацию было потрачено 32,8 млрд тенге. Экономический эффект от проводимой работы составил 803 млрд тенге. Помимо этого, в инновационную экосистему было привлечено 32,8 млрд тенге. С учетом смежных отраслей создано 120 тысяч рабочих мест. 78 тысяч из них появилось в 2019 году. Таким образом, в Казахстане наблюдается рост

так называемого «цифрового разрыва» за счет отставания развития цифровых технологий от данного показателя развитых стран мира. Согласно оценке ВЭФ [5] только 25 государств мира готовы к четвертой индустриальной революции, основой которой являются цифровые технологии. На долю этих стран уже приходится 75 % добавленной стоимости глобального производства. В каждой из этих стран-лидеров имеются свои конкурентные преимущества. Япония владеет сложными производствами, США - мощным рынком сбыта, Китай отличается гигантскими масштабами предприятий, Германия - высококлассными специалистами и скоростью внедрения инноваций, Корея - огромными вкладами в развитие технологий, а Сингапур - открытостью и доступом к инвестициям.

По данным ВЭФ, в 2019 г. Казахстан в новом рейтинге ГИК 4.0 находится на 55-м месте, улучшив свою позицию на 4 пункта (2018 г. - 59-е место). Казахстан вместе с Россией, Молдовой и Грузией аналитики ВЭФ отнесли к группе «Евразия», в которой имеется некоторая индустриальная база, но слабыми являются двигатели развития производства и темпы внедрения инноваций. По мнению специалистов, проблемы связанные с внедрением инновационной технологии заключаются в излишней «закручивание гаек» со стороны управленческих структур государства, в чрезмерной зарегулированности и зарегламентированности данного процесса. Причиной неосвоения инновационных новшеств компании называют такие как: слишком долгий срок окупаемости Проектов а также их дороговизна и связанная с этим недостаточность финансовых ресурсов. Следующей подспорьей является недостаточная укомплектованность компаний специалистами необходимой квалификации, что явилось следствием отсутствия полноценной системы подготовки кадров по обслуживанию всей цепочки «разработки и внедрения индустриально-инновационных проектов в производственный процесс».

Важным моментом и причиной отставания корпоративного сектора в сфере освоения цифровой технологией является недостаточно мотивированная правово-нормативная база и экономические рычаги управления действующая в настоящее время в РК, а также отсутствие благоприятных условий и стимулов для привлечения инвестиций в цифровые проекты. Положительным моментом в данном направлении на наш взгляд является осуществленные в РК - это принятие Программных Документов [1], которые служат методологической основой стратегии цифровизации: а) цифровая трансформация традиционных отраслей; б) развитие человеческого капитала; в) цифровизация госуслуг; г) развитие цифровой инфраструктуры. В этом отношении следует особо отметить, что РК является одной из 15-ти стран в мире принявшие системную цифровую Стратегию.

Цифровые торговые операции

В 2016 году главами государств - членов ЕАЭС было подписано Заявление о цифровой повестке, предполагающей, в соответствии с мировыми

тенденциями, стимулирование и поддержку новых цифровых инициатив для обеспечения качественного экономического роста. В контексте внешней торговли к числу ее приоритетных задач относятся: обеспечение цифровой прослеживаемости движения товаров, услуг и цифровых активов; цифровая торговля Союза; цифровые транспортные коридоры; совершенствование регулирования цифровой сферы [5]. В качестве ожидаемых эффектов обозначены увеличение общего объема ВВП примерно на 10,6%, дополнительный прирост объема экспорта ИКТ услуг от 51% до 74%. Только за счет распространения электронной торговли ВВП должен возрасти на 0,88%, а развития трансграничных электронных услуг предполагается получить 0,5 млрд долл. [6, с. 7, 10].

Объем товарооборота ЕАЭС со странами вне Союза в 2019 г. составил 733 млрд долл. США, в т.ч. экспорта - 459 млрд долл. и импорта - 274 млрд долл., а объем взаимной торговли товарами - 61 млрд долл. [7]

Основными статьями товарного экспорта из ЕАЭС в третьи страны являются минеральные продукты (65,8%), металлы и изделия из них (8,8%), продукция химической промышленности (5,8%). В импорте преобладают машины, оборудование и транспортные средства (44,4%), продукция химической промышленности (19,1%), продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье (11,1%). В географической структуре экспорта ЕАЭС 48,7% приходится на Европейский союз, 27,7% на страны АТЭС. Напротив, в импорте больше доля стран АТЭС - 44,7%, из Европейского союза поставляются 37,9% товаров [8].

Основными статьями взаимной торговли стран ЕАЭС являются минеральные продукты (25,8%), машины, оборудование и транспортные средства (19,8%); продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье (15,5%); металлы и изделия из них (12,7%) и продукция химической промышленности (12,1%). Наибольший объем торговли приходится на Россию (63,5%), Белоруссию (23,8%) и Казахстан (10,3%) [9].

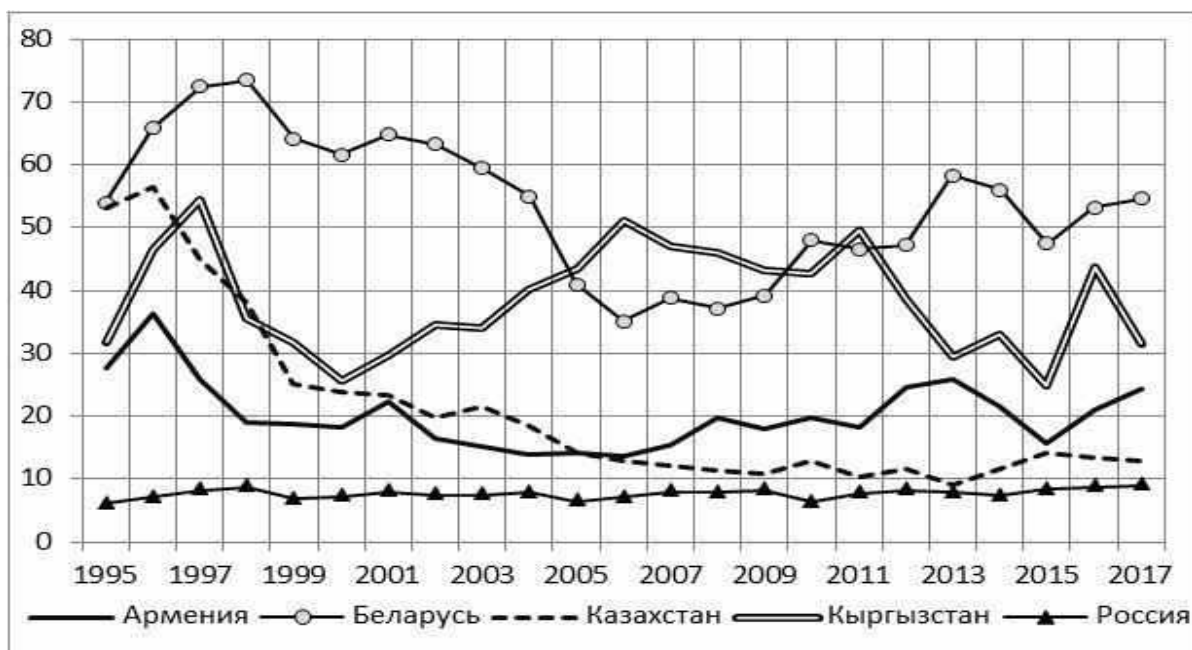

Рисунок 1. Доля экспорта в страны-члены ЕАЭС в совокупном экспорте каждой страны (в %) Источник: [7,9];

Роль стран-участниц во взаимной торговле различна. Так, во взаимном экспорте доминирует Россия, на долю которой в 2017 г. приходилось 63,4% экспорта всех товаров в рамках ЕАЭС. Во взаимном импорте ситуация не столь однозначна - доли РФ и Беларуси близки по объемам и в прошлом году составляли 34,2 и 36,6% соответственно. Правда, большая часть доли России формируется за счет ее импорта из Беларуси (Рис. 1).

Значение рынка ЕАЭС для стран-участниц также различно. При сравнении с показателями за предыдущие 20 лет, как можно видеть из графиков (рисунки 1 и 2) наиболее важным он является для Беларуси, которая направляет туда свыше половины своего экспорта и получает около 60% импорта.

Наименьшее значение объединенный рынок имеет для России - менее 10% экспорта РФ идет в страны ЕАЭС, и такую же долю в российском импорте занимают поставки из указанных стран. Однако в предшествующие десятилетия этот рынок играл более значимую роль для всех стран-участниц (Рис. 1).

Необходимо отметить, что полученные результаты не следует абсолютизировать и делать из них слишком однозначные выводы, поскольку попытка сравнительного анализа торговой статистики любых стран наталкивается на существование значительного количества несопоставимых данных. Экспорт из одной страны в другую практически никогда не совпадает с данными по импорту второй страны из первой, даже если принимается во внимание различие цен статистического учета («fob» для экспорта и «cif» для импорта).

Все это не позволяет считать статистику внешней торговли в полной мере отражающей фактическое состояние торговли между конкретными странами(Рис. 2).

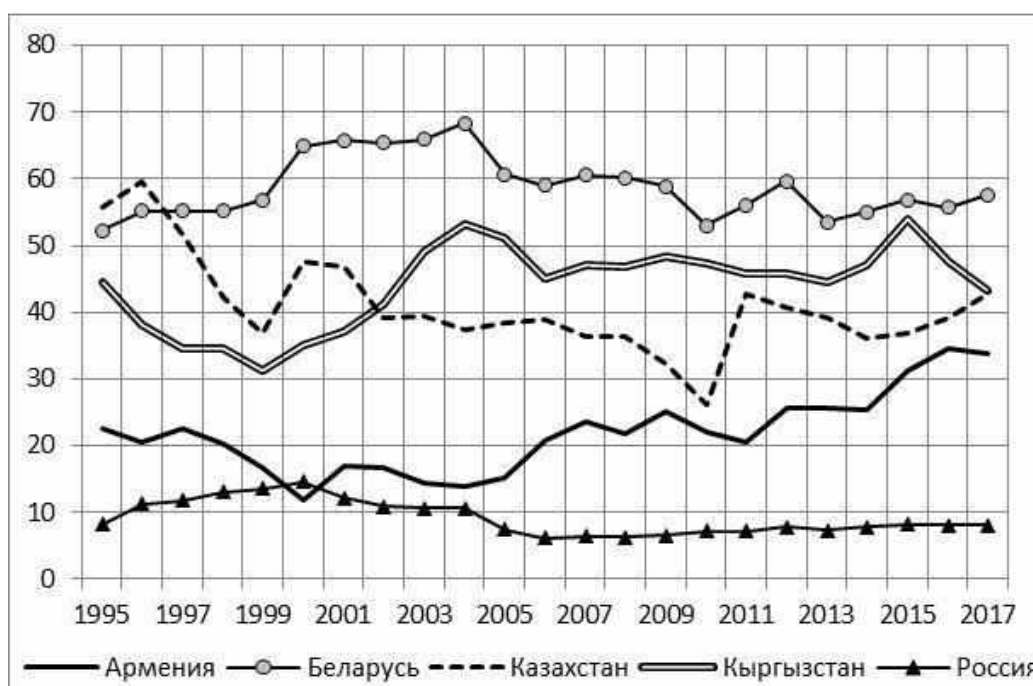

Рисунок 2. Доля импорта из стран-членов ЕАЭС в совокупном импорте каждой страны (в %) Источник:[7,9];

Поэтому, как представляется, необходимо воспринимать результаты анализа внешней торговли, в том числе и представленные здесь, лишь как достаточно относительное отражение реальных процессов.

Следует отметить, что во взаимной торговле стран ЕАЭС существенную часть составляют минеральные продукты, и это заметно искажает реальную динамику торговли - во-первых, потому, что в периоды высоких мировых цен на эти товары объемы взаимной торговли участников ЕАЭС получаются завышенными; во-вторых, в связи с существованием реэкспорта этих продуктов в другие страны - члены ЕАЭС. Кроме того, в ряде случаев существует и проблема контрабанды энергетических товаров, размер которой может достигать существенных объемов по сравнению с официальными данными о внешней торговле некоторых стран.

С учетом этого, интерес представляет анализ динамики взаимной торговли между странами-участниками ЕАЭС за вычетом энергетических товаров (газ, нефть и нефтепродукты, уголь и продукты его переработки, электроэнергия). Его результаты представлены ниже. Как можно заметить, в этом случае и по экспорту, и по импорту значение рынка ЕАЭС возрастает для всех стран-участниц по сравнению с торговлей всеми товарами. С одной стороны этот факт, как будто, свидетельствует в пользу распространенного мнения о том, что несырьевые товары, производимые в этих странах, недостаточно конкурентоспособны, чтобы успешно продаваться в странах

дальнего зарубежья.

Однако, как представляется, это прежде всего говорит о том, что между странами ЕАЭС больше общего, чем со странами дальнего зарубежья – экспортеры и импортеры из ЕАЭС лучше понимают друг друга по культурным и языковым причинам. Кроме того, в наследство от совместного прошлого этим странам досталась связывающая их инфраструктура, не говоря уже об их географической близости. Подобный феномен не уникален – почти для всех стран – участниц и Евросоюза, и НАФТА внутриблоковая торговля имеет большее значение, чем внеблоковая. Хотя для всех стран ЕАЭС, кроме РФ, взаимная торговля имеет большое значение, тем не менее, если рассматривать ее динамику, начиная с периода до создания ЕАЭС в 2015 г., становится очевидным, что практически у всех стран 15 – 20 лет назад доля взаимной торговли была выше.

Как представляется, это говорит не о недостаточном уровне интеграции в рамках ЕАЭС, как считают некоторые наблюдатели. Более вероятно, что 20 лет назад сырьевые товары, производимые в странах – будущих членах ЕАЭС, были значительно менее конкурентоспособны на рынках стран дальнего зарубежья, поэтому в основном направлялись на рынки будущих участников ЕАЭС. Однако по мере роста их конкурентоспособности доля рынка ЕАЭС в совокупной торговле стран-участниц сократилась.

Перед ЕАЭС стоит задача увеличения объемов торговли как с третьими странами, так внутри Союза, что должно сопровождаться оптимизацией ее товарной и географической структуры за счет оценки внешнеторгового потенциала каждой страны в условиях ускорения информационного обмена и доступности аналитических данных. В мировой практике к цифровым технологиям, рассматриваемым в качестве средства активизации внешней торговли, относят Интернет вещей, искусственный интеллект, блокчейн с учетом того, что их использование сокращает торговые издержки, меняет состав участников рынка и номенклатуру продаваемых товаров и структуру торговли [8]. Предполагается усиление общей мировой тенденции замедления темпов прироста торговли сырьевыми товарами при активизации торговли продукцией с высокой долей добавленной стоимости [9].

Для стран ЕАЭС важен прогноз ВТО развития мировой торговли, согласно которому до 2030 года возможен дополнительный (по сравнению с предыдущими прогнозами) прирост этого показателя на 1,8-2,0 процентных пункта в результате лишь снижения торговых издержек за счет цифровизации.

Если кратко подытожить результаты по цифровизации производственных процессов и внедрение инновационных технологий за последние годы по РК, то можно сделать следующие выводы:

- внедрение цифровых систем обработки и обмена информацией в транспортной отрасли позволило снизить срок доставки грузов по направлению «Азия-Европа» до 12 дней и обеспечить темпы роста контейнерных перевозок на уровне 100 % в год;

- в целом, по прогнозам, к 2025 г., в результате реализации ГП по цифровизации, дополнительный прирост ВВП составит 3,0 %;
- расширение экономики и образование новых отраслей приведут к созданию 300 тыс. новых рабочих мест;
- финансовый сектор (наиболее чувствительный к передовым технологиям) широко применяет цифровые решения; необходимо и далее продвижение новых финансовых технологий и инструментов.
- анализ показывает, что для развития IT рынка Казахстана требуется формирование экосистемы IT индустрии. Поэтому, движение в направлении развития IT рынка на настоящий момент необходимо начать с поддержки развития IT образования;
- в частности на базе университетов открыть IT-лаборатории, коворкинг-центры, куда приглашать отечественных и зарубежных спикеров из IT индустрии для популяризации сектора информационных технологий.

Использованная литература

1. Стратегический план развития РК до 2025 года, от 15 февраля 2018 года.- Астана 2018
2. Подробный отчет о рейтинге конкурентоспособности (ГИК ВЭФ) 2019 года. URL: <https://csi.kz/news/09102019>
3. Жумагалиев А. О реализации программы «Цифровой Казахстан», 04.02.2020. URL: <https://www.zakon.kz/5005749-za-dva-goda-realizatsii-gosprogrammy.html>)
4. Токаев К-Ж. Для ЕАЭС приоритетным направлением должна стать цифровизация экономик. 01.10.2019. URL: <https://inbusiness.kz/ru/latest/dlya-eaes-prioritetnym-napravleniem-dolzha-stat-cifrovizaciya-ekonomik-kasym-zhomart-tokaev>;
5. Цифровая повестка ЕАЭС // Портал «Цифровая повестка ЕАЭС». URL: <https://digital.eaeunion.org/extranet/> (дата обращения: 15.04.2020).
6. Цифровая повестка Евразийского экономического союза до 2025 года: перспективы и рекомендации. Обзор. - Москва: Группа Всемирного банка. - 30 с. URL: https://digital.eaeunion.org/upload/medialibrary/5bb/Обзор_ВБ.pdf (дата обращения: 15.04.2020).
7. Об итогах внешней и взаимной торговли товарами государств - членов Евразийского экономического союза. Декабрь 2019. Экспресс-информация 14 февраля 2020 г. // Портал ЕЭК. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tra_destat/analytics/Documents/express/December2019.pdf (дата обращения: 20.04.2020).
8. Внешняя торговля ЕАЭС по странам // Портал ЕЭК. URL:

http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/extr_a/Documents/2019/12/E201912_2_1.pdf (дата обращения: 21.04.2020).

9. Объемы взаимной торговли государств - членов ЕАЭС по укрупненным товарным группам за 2019 год // Портал ЕЭК. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/intr_a/Documents/2019/12/I201912_3_1.pdf (дата обращения: 21.04.2020).

УДК 338.43

*Жангирова Р.Н.,
профессор, кандидат экономических наук, доцент
Казахский национальный аграрный исследовательский университет,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматривается проблема инновационного преобразования агропромышленной отрасли Казахстана. Приведены вопросы обеспечения устойчивого социально-экономического развития сельского хозяйства страны. Проведена оценка использования инноваций и уточнена инновационная активность аграриев республики. Отмечается необходимость активизации инновационно-инвестиционной политики государства. Подчеркивается роль цифровизации в инновационном пути развития АПК. Выделено значение науки и образования для развития инновационных процессов в аграрной сфере. Предложены стратегические цели, задачи и основные направления инновационного развития аграрного сектора экономики Республики Казахстан.

Ключевые слова: аграрная отрасль, инновации, интенсификация, цифровизация, конкурентноспособность, производительность, устойчивое развитие.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторын инновациялық түрлендіру мәселесі қарастырылған. Елдің ауыл шаруашылығының тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету мәселелері берілген. Инновацияларды пайдалануды бағалау жүргізіліп, республика аграрийлерінің инновациялық белсенділігі нақтыланды. Мемлекеттің инновациялық-инвестициялық саясатын жандандыру қажеттігі белгіленді. Агроөнеркәсіп кешенін инновациялық дамытуда цифрландырудың рөлі ерекше көрсетілді. Аграрлық сектордағы инновациялық процестерді дамыту үшін ғылым мен білімнің маңыздылығы атап өтілді. Қазақстан Республикасы экономикасының аграрлық секторының инновациялық дамуының стратегиялық мақсаттары, міндеттері және негізгі бағыттары ұсынылған.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы саласы, инновация, интенсификация, цифрландыру, бәсекеге қабілеттілік, өнімділік, тұрақты даму.

Summary. The article deals with the problem of innovative transformation of the agro-industrial sector of Kazakhstan. The issues of ensuring sustainable socio-

economic development of the country's agriculture are given. The assessment of the use of innovations was carried out and the innovative activity of the agrarians of the republic was clarified. The need to intensify the innovation and investment policy of the state is noted. The role of digitalization in the innovative development of the agro-industrial complex is emphasized. The importance of science and education for the development of innovative processes in the agricultural sector is highlighted. Strategic goals, objectives and main directions of innovative development of the agrarian sector of the economy of the Republic of Kazakhstan are proposed.

Keywords: agricultural industry, innovation, intensification, digitalization, competitiveness, productivity, sustainable development.

Современное развитие агропромышленного производства Республики Казахстан существенно отличается от предыдущих периодов. Характерной чертой является поиск путей повышения продуктивности земли и разведения животных. Способов роста отрасли много. Но необходимо ориентироваться на внедрение ресурсосберегающих технологий с одновременным повышением эффективности производства. Для полноценного проведения земледелия необходимы определенные естественные предпосылки.

В долгосрочной перспективе целью развития аграрного сектора экономики Казахстана является формирование эффективного и устойчивого АПК, обеспечивающего продовольственную независимость и насыщение рынка доступным для всех групп населения качественным продовольствием, а промышленность - сельскохозяйственным сырьем. Он должен базироваться на постоянно обновляемых технологиях и техники, экологизации производства, эффективных институциональных преобразованиях. Первоочередной целью является восстановление агропромышленного производства и на этой основе снижение продовольственной зависимости республики от импорта при повышении среднедушевого потребления населением продовольствия, создание организационно-экономических условий рентабельной работы сельхозтоваропроизводителям и предприятиям перерабатывающей промышленности, улучшение социальных условий жизни на селе.

Развитие сельскохозяйственного производства и всего агропромышленного комплекса позволяет оценить продовольственную обеспеченность населения: наличие продуктов питания и необходимого ассортимента; уровень дохода, позволяющий приобретать продукты питания при минимальном уровне; потребление некачественной продукции. Инструменты экономического регулирования опираются на рациональное сочетание и взаимосвязь между рыночным регулированием и активным воздействием государства на процессы, происходящие в АПК [1].

Государство, оценивая влияние внутренних и внешних факторов, должно определить стратегию национального агропродовольственного рынка как составную часть стратегии развития АПК и экономики страны в целом.

Основным принципом государственной поддержки аграрного сектора является не удовлетворение каких-либо финансовых потребностей отрасли, а реальное реформирование ее хозяйственного механизма.

Динамика агропромышленного комплекса Казахстана в последние годы показала достаточно положительные результаты, но в связи с усилением влияния внешних угроз, сохранением внутренних рисков и складывающимися перспективами глобального агропродовольственного рынка возникает необходимость оптимизации меры государственной поддержки, стимулирования интеграционных и кооперационных процессов в сельскохозяйственном производстве, диверсификации в соответствии с природно-климатическими и социально-экономическими факторами.

Следует отметить, что аграрная сфера в республике имеет ряд преимуществ, которые могут быть использованы при производстве конкурентоспособной пищевой продукции: наличие обширных площадей земли, трудовых ресурсов, экологическая чистота продукции и другие организационно-экономические факторы, позволяющие увеличить объемы высококачественных рентабельных продуктов питания. Ускорение развития экономики любой страны, как известно, невозможно без инноваций – создания, внедрения новой техники, технологии, эффективной организации труда, развития науки и образования [2].

Сильными сторонами АПК Казахстана в настоящее время являются государственная поддержка программ развития, большой накопленный опыт применения агротехнологий. Слабыми сторонами агропромышленного комплекса являются отсутствие достаточных складских мощностей, логистических мощностей, низкий уровень внедрения НИОКР, неполная ветеринарная безопасность и другие диспропорции в развитии.

У казахстанского агропрома есть неоспоримое преимущество – экологичность выпускаемой продукции. Органический сектор является одним из локомотивов аграрного сектора республики, и его роль будет только возрастать. Агропромышленный комплекс Казахстана имеет огромный потенциал пахотных земель и пастбищ, не вовлеченных в оборот.

Государственное регулирование в сфере агропромышленного комплекса предусматривает:

- решение вопросов рационального использования и орошения сельскохозяйственных угодий;
- обеспечение благоприятной эпизоотической и фитосанитарной обстановки;
- создание стимулов для интеграции науки, образования и производства;
- формирование нормативно-технической базы развития органического производства.

Агропромышленный сектор может обеспечить заметный дополнительный прирост экспорта помимо удовлетворения внутренних

потребностей в продовольствии. Для этого, в первую очередь, необходимо обеспечить переход АПК на индустриальный вектор развития, повысить производительность отрасли, укрепить сельскохозяйственную науку, обеспечить качество и стандарты в соответствии с требованиями зарубежных рынков.

В частности, рекомендуется рассмотреть вопрос о введении якорной кооперации, в основе которой лежит тесное взаимодействие больших компаний - лидеров отрасли - с мелкими сельхозпроизводителями. В рамках этой модели последние становятся частью торгово-производственных цепочек крупных хозяйствующих субъектов, обладающих технологиями, налаженными каналами сбыта, необходимыми перерабатывающими мощностями и т.д. Таким образом достигаются эффект масштаба, эффективность производства и качество продукции [3].

Возрастающее значение приобретает развитие агропромышленного комплекса с упором на стимулирование глубокой переработки и подъем производства сельскохозяйственной продукции, субсидирование, связанное с импортозамещением, усилением инвестиций и расширением экспорта. Для роста производительности труда в АПК не менее чем в 2,5 раза необходимо, прежде всего, провести работы по техническому переоснащению фермеров.

В то же время в республике прослеживается значительный уровень обеспеченности парка сельскохозяйственной техники, подлежащей списанию, что сдерживает темпы обновления машинно-тракторного парка. Без вывода из эксплуатации старой техники, износ которой составляет 80%, умножить уровень обновления не получится, так как купленная техника просто не видна в общей массе всего парка.

Улучшение уровня технической оснащенности обеспечивает материальную базу приращению производительности труда. Высокая обеспеченность хозяйства специализированным оборудованием способствует росту производительности труда в животноводстве и растениеводстве. Применение комплексного, автоматизированного оборудования помогает поднять выход валовой продукции и снизить трудоемкость производственных процессов.

Главная проблема, обуславливающая многие существующие негативные тенденции в развитии аграрной отрасли, связана с низкой ее доходностью, вследствие чего большинство фермеров неспособны использовать научно-технические достижения для повышения эффективности и конкурентоспособности производимой ими продукции.

Достигнуть хороших результатов в инновационной деятельности невозможно без достаточного финансирования. Из-за продолжительности оборота денежных средств и большого риска невозврата вложенных средств сельское хозяйство является не привлекательной отраслью для инвестирования. Поэтому аграрии не хотят вкладывать свои средства в инновационную деятельность [4].

Поддержка инвесторов приведет к развитию инфраструктуры, это хранилища, перерабатывающие предприятия, техническое обслуживание. Серьезной проблемой остается сбыт продукции, данный риск сводит все усилия сельскохозяйственных производителей к убыткам, поэтому дальнейшее государственное регулирование должно быть направлено на оптимизацию каналов реализации.

Не менее важный фактор, который оказывает влияние на производительность труда - квалификация специалистов. Чем профессиональнее работники, чем больше их стаж работы в аграрной сфере, тем меньше труда затрачивается на производство единицы той или иной продукции. Опытные сотрудники хорошо разбираются в технике, что способствует эффективному применению труда и увеличению производительности. На животноводческой ферме одним из необходимых видов техники, используемых для повышения производительности труда, сокращения числа работников, рабочего дня, общего количества рабочих часов, является оборудование для производства комбикорма. С его помощью становится, возможно, изготавливать полностью в автоматическом режиме корм для удовлетворения потребностей скота в сбалансированной пище.

Самые крупные компании Европы и США в аграрной сфере, а также производства сельскохозяйственной техники подстраиваются под процессы цифровизации экономики. Все они стремятся наладить производство своих электронных платформ для систем «умного» сельского хозяйства, построенные на сборе и обработке больших данных о климатических условиях, состоянии почвы и т.д. для повышения качества принимаемых решений [5].

Стратегия устойчивого инновационного развития продовольственного рынка должна быть ориентирована на рост конкурентоспособности отечественного АПК как субъекта мировой продовольственной системы и возрастание качества жизни населения по всем его компонентам, включая физическое и нравственное здоровье общества, потребление экологически чистых продуктов питания, гармонизацию условий труда и быта. По этой причине перспективы инновационной деятельности на продовольственном рынке можно определить следующим образом:

- 1) улучшение качества и экологической безопасности продуктов питания в соответствии с национальными традициями и современными тенденциями;
- 2) внедрение информационных систем мониторинга продовольственной безопасности и устойчивости республиканского и региональных продовольственных рынков;
- 3) развитие рыночной инфраструктуры, отвечающей уровню развития производственного потенциала АПК и требованиям мирового рынка;

4) повышение эффективности внешнего сбыта конкурентоспособного отечественного продовольствия посредством создания современной системы продвижения продукции;

5) обеспечение устойчивости аграрного производства с помощью введения адаптивных систем земледелия, селекционно-племенных разработок, технологий организации;

6) упрочение и оптимизация продовольственного обеспечения в сельской местности и отдельных регионах на основе использования логистического подхода и внедрения современных управленческих, финансовых и промышленных технологий.

Таким образом, в развитии агропромышленного комплекса Казахстана имеются неоспоримые конкурентные преимущества, которые следует в полной мере реализовать для повышения общей эффективности отрасли. Интенсификация производства в сельскохозяйственной сфере на основе внедрения инновационных технологий и оборудования, позволит выйти АПК на качественно новый уровень выпуска конкурентоспособной продукции.

Список литературы:

1. Маслова В.В., Борхунов Н.А., Зарук Н.Ф., Счастливцева Л.В., Авдеев М.В. Экономическое регулирование воспроизводства в АПК // АПК: экономика, управление. - 2017. - №4. - С.51-60.

2. Эйфари А., Семенович В., Манцев В. Нам нужна еще одна победа – победа на экономическом фронте // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2016. - №4. - С.41-43.

3. <https://365info.kz/2020/05/tekushhaya-model-ekonomiki-dostigla-svoego-potolka-nuzhny-peremeny>

4. Жангирова Р.Н. Инновации в развитии аграрного сектора Казахстана // Проблемы агрорынка. – 2020. - №1. - С.27-33.

5. Обзор цифровой повестки в мире. Спецвыпуск №3. Цифровизация сельского хозяйства.

УДК 336.075.08

*Ахметова В.Б.,
Магистрант Академии Кайнар*

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы о совершенствовании системы управления персоналами предприятия. Человеческие ресурсы необходимо переориентировать на формирование такой системы работы с кадрами, которая ориентировалась бы на получение не только экономического, но и социального эффекта при условии соблюдения действующего законодательства, нормативных актов и правительственных решений.

Ключевые слова: персонал, человеческие ресурсы, планирование, управление, предприятия, экономика.

Андатпа: Бұл мақалада кәсіпорынның персоналды басқару жүйесін жетілдіру қарастырылған. Адам ресурстары персоналмен жұмыс жасаудың осындай жүйесін қалыптастыруға бағытталуы керек, ол қолданыстағы заңдарға, нормативтік актілерге және үкіметтің шешімдеріне сәйкес бола отырып, экономикалық ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тиімділікке де назар аударады.

Түйінді сөздер: персонал, адам ресурстары, жоспарлау, басқару, кәсіпорындар, экономика.

Abstract: The article deals with the improvement of the personnel management system of the enterprise. Human resources need to be reoriented to the formation of such a system of work with personnel, which would focus on obtaining not only economic but also social effect, subject to compliance with current legislation, regulations and government decisions.

Keywords: personnel, human resources, planning, management, enterprises, economy.

Эффективность функционирования любого предприятия зависит от многих факторов, одним из важных является управление персоналом предприятия.

Для эффективного функционирования нового подразделения нужно выработать правильную кадровую политику, которая будет определять

главное направление в работе с кадрами, набор основополагающих принципов, которые реализуются кадровой службой предприятия:

1) Кадровая политика должна быть тесно увязана с генеральной стратегией самого предприятия, рекомендации, по разработке которой будут приведены ниже. И в этом отношении она представляет собой кадровое обеспечение реализации этой стратегии.

2) Кадровая политика должна быть достаточно гибкой. Это значит, что она должна быть в первую очередь стабильной, поскольку именно со стабильностью связаны определенные ожидания работников, и во вторую очередь динамичной, т. е. корректироваться в соответствии с изменением тактики предприятия, производственной и экономической ситуации в стране. Стабильными должны быть те стороны, которые ориентированы на учет интересов персонала и имеют отношение к организационной культуре предприятия. Сюда включаются ценности и убеждения, разделяемые работниками и предопределяющие нормы их поведения, характер жизнедеятельности предприятия.

3) Поскольку формирование квалифицированной рабочей силы связано с определенными издержками для предприятия, кадровая политика должна быть экономически обоснованной, т. е. исходить из реальных финансовых возможностей предприятия.

4) Кадровая политика должна обеспечить индивидуальный подход к своим работникам.

Таким образом, кадровая политика должна быть направлена на формирование такой системы работы с кадрами, которая ориентировалась бы на получение не только экономического, но и социального эффекта при условии соблюдения действующего законодательства, нормативных актов и правительственных решений.

Считаем необходимым, совершенствование отдела кадров в максимальном количестве сотрудников, что позволит осуществить комплексную информационную поддержку. Для эффективного преобразования нужно четко проследить сроки его формирования и не затягивать слишком долго. Необходимо точно установить функции данного отдела, проследив при этом, чтобы работа отдела заключалась не только в ведении документации, регистрации сотрудников, но и проводилась активная работа по планированию вакансий, по развитию корпоративной культуры, по анализу возрастной и квалификационной структуре персонала.

Также совместная деятельность кадрового отдела и руководства должна включать в себя проектирование организационной структуры предприятия. К обязанностям кадрового отдела также должно быть прикреплено отслеживание карьеры ушедших сотрудников и по возможности работа с отдельными факультетами различных ВУЗов, это позволит иметь некоторый резерв трудовых ресурсов, что просто необходимо для данного предприятия, которое должно быстро реагировать на изменения внешней среды.

Отдельным пунктом, также входящим в обязанности кадрового отдела, должна быть включена работа по выбору методов материальной и нематериальной мотивации сотрудников. Важной функцией выполняемой кадровым отделом должна быть работа над обучением, переквалификацией персонала. Работа должна вестись при этом осмысленно, а не потому, что это делают все. Данная работа должна быть направлена на решение непосредственных задач, связанных с ростом и развитием предприятия, для чего кадровым службам необходимо будет проводить время от времени анализ соответствия качества персонала целям фирмы. Наряду с правильной комплектацией отделов, выполнение функции обучения и переквалификации обеспечит успешное функционирование различных систем управления.

В быстро растущей компании каждый сотрудник по-своему незаменим. Но по ходу функционирования компании, находящейся на стадии роста, может возникнуть множество ситуаций (один из ведущих специалистов в командировке, болезнь сотрудника и т.п.) в которых, так или иначе, возникнет временная необходимость передачи полномочий от одного человека к другому иначе может произойти задержка или нарушение работы предприятия.

Возможным решением по созданию сплоченной команды, по нашему мнению, является проведение различных тренингов по командообразованию, корпоративных мероприятий, связанных с отдыхом, с празднованием каких-либо дат. Хотя в компании даже выделяются небольшие средства на данные мероприятия, но этого совсем недостаточно для создания сплоченной команды. Кроме того, поддержанию здорового психологического климата будет способствовать также ведение правильной кадровой политики, правильно разработанная и корректирующая по мере необходимости система мотивации, развитая корпоративная культура.

Также, в первую очередь, для преодоления возможных трудностей необходимо провести работу по созданию единого информационного поля внутри предприятия. Свободный доступ к информации, относящейся к ведению дел в разных отделах, поможет новому человеку быстро и максимально эффективно войти в производственный процесс и осуществлять ту деятельность, которая от него требуется на данный момент.

В свою очередь именно возможность получения и передачи разного рода информации из отдела в отдел, по мнению большинства сотрудников среди которых находятся как рядовые работники, так и руководители, представляет собой некоторую трудность. В этом случае наши рекомендации сводятся к следующему:

- при создании информационного обеспечения нужно ориентироваться на усредненную потребность в информации руководителей и специалистов;

- необходимо выявить в общей массе информации нормативно справочную и обновляемую, и создать на их основе базу данных доступную для того или иного персонала. При этом возможно создание модельных

классификационных связей в информационных массивах с выделением причинно-следственных зависимостей. Иными словами доступные инструкции по тому где, как и какую информацию нужно искать;

- необходимо наладить систему хранения, регистрации, обновления, передачи и использования информации. Четкая организация банков данных позволяет более полно обосновать направления движения, интенсивность потоков, закономерности его преобразования, методику запросов и получения необходимых данных;

- для рационализации путей движения информации и выбора эффективных технических средств обеспечивающих информационный поток предлагаем проанализировать и выявить относительно постоянные взаимозависимости структурных подразделений;

- вид движения информации и сроки ее поступления в управляющую систему должны быть согласованы во времени с циклом производства и обеспечивать возможность своевременного вмешательства в ход производства;

- необходимо обеспечить полноту и достоверность учета всех сторон деятельности предприятия, обеспечить достижение неразрывных связей между оперативным, статистическим и бухгалтерским учетом;

Так как исследуемая компания находится в стадии роста и, следовательно, количество персонала постоянно меняется, рекомендуем обратить внимание на адаптацию новых сотрудников. Для предотвращения возникновения конфликтных ситуаций между «старыми» и «новыми» сотрудниками необходимо, опять же, очень четко продумать требования к потенциальным сотрудникам:

- не рекомендуется брать на работу тех, кто очень любит противоречить другим, относится к манипуляторам (тем, кто управляет другими для достижения собственных каких-то целей, используя для этого не всегда корректные способы).

- но не желательно принимать и тех, кто умеет только приспосабливаться под текущие условия, быстро реагируя на возможные изменения путем ущемления собственных желаний. В любом случае такой сотрудник хоть и может адаптироваться в организации, но он не будет чувствовать себя достаточно уютно и свободно.

В первом случае он будет постоянно бороться с условиями, наталкиваясь на четкие и отлаженные дружеские отношения старых сотрудников, а во втором случае – человек всегда будет болезненно реагировать на ущемление его прав (будь то гражданские права или чисто психологические), поэтому дискомфорт будет присутствовать постоянно. В результате – благоприятный психологический климат будет нарушен.

Немаловажным для любой компании является то, на сколько сотрудники оценивают удовлетворительность своим трудом. Из данных опроса выявлено,

что в компании сотрудники оценивают удовлетворенность своим трудом на среднем уровне.

Несомненно, при разработке рекомендаций необходимо учитывать то, что сотрудники компании непосредственно не связаны с производством продукции, при этом, роль в увеличении объема реализации продукции дифференцируется в зависимости от должностных полномочий конкретного человека.

Кроме того, для повышения мотивации труда могут использоваться параллельно как материальное, так и нематериальное стимулирование.

Таким образом в предприятиях следует разработать ряд мероприятий, которые призваны улучшить систему нематериальной мотивации персонала. Ниже представлен примерный план таких мероприятий.

1. Неформальные беседы в режиме «ответы на вопросы»: каждый менеджер обязан общаться со своими подчиненными не только в формальной обстановке, но проводить неформальные беседы «ответы на вопросы» во время которых он призывает подчиненных задавать любые интересующие их вопросы, касающиеся предприятия и с максимально возможной открытостью отвечать на них. Часто, если существует такая необходимость, на таких встречах может присутствовать и руководитель этого менеджера, вплоть до директора предприятия. Подобные встречи, проводимые нерегулярно, а только при возникновении необходимости, позволяют снять накопившиеся вопросы в свободной, непринужденной обстановке. Во время такого общения часто легче довести друг до друга те мысли, которые невозможно высказать на совещаниях.

2. Корпоративные мероприятия: менеджеры обязаны общаться неформально с подчиненными, не дистанцироваться от них. Этому общению, способствует общее пространство на предприятии (комната отдыха), а также проводимые не реже одного раза в год общефирменные праздники, во время которых за один праздничный стол собираются все вместе, чтобы повеселиться и отвлечься от каждодневных проблем. Подобные праздники обязательно сопровождаются различными конкурсами и соревнованиями, как с участием отдельных сотрудников, так и команд разных подразделений. Это также способствует снятию барьеров внутри коллектива и развитию командного духа.

3. Повышение квалификации персонала: на фирме должны регулярно проводиться мероприятия по повышению квалификации сотрудников. Это могут быть и занятия совместно с более опытными сотрудниками, и регулярные тренинги менеджеров. В результате, работник чувствует опеку со стороны предприятия, ощущает свой профессиональный рост и, что немаловажно, получает возможность зарабатывать больше - у более подготовленного сотрудника, с одной стороны, повышается уровень заработной платы, а с другой появляется возможность получать более высокие премиальные.

4. Поддержание у сотрудников чувства защищенности: на фирме не должна прекращаться разработка пакетов социальной поддержки персонала. Бесплатная столовая для сотрудников, наряду с такими льготами, как оплачиваемый отпуск, больничные и месячный проездной на все виды транспорта, создает у работников чувство защищенности, убеждает в заботе со стороны предприятия, подтверждает в их глазах их же значимость.

Ниже приведем список действий, направленных на культивирование ценностей компании, значимых для ее роста, и усиление мотивирующих факторов :

1) Для формирования у сотрудников ощущения успеха от деятельности внутри компании рекомендуется проводить следующие действия:

- информировать сотрудников на корпоративных тренингах и общих собраниях об очередных достижениях фирмы, также этого можно достичь с помощью доски внутрифирменных новостей, страницы «новости компании» на фирменном сайте в Интернете;

- активно внедрять лозунги типа «Успеха можно достичь только активными действиями». На тренингах и встречах необходимо проводить краткие экскурсии в историю и ссылаться на достижения предков, не теряющих присутствия духа даже в критических ситуациях;

- необходимо приводить примеры, показывающие на деле, что невозможно достичь успеха в компании за счет коррупции и приписок;

- необходимо делиться результатами деятельности фирмы, никогда не скрывать информацию об успехах и неудачах компании, не преувеличивать ее. Обман обязательно рано или поздно вскроется и эффект будет отрицательным;

- в некоторых случаях рекомендуется доносить информацию об очередных достижениях фирмы в неформальных беседах с сотрудниками.

2) Для формирования устойчивой уверенности у сотрудников в том, что продвижение по службе является вполне доступным и закономерным следствием успешной работы, необходимо запланировать следующие действия:

- на тренингах и встречах с персоналом необходимо подчеркивать, что продвинуться по службе может каждый - на фирме нет «блатной» системы. Рекомендуется приводить примеры успешных сотрудников, показывая их профессиональный рост внутри компании, рекомендуется использовать собственный опыт;

- на тренингах и встречах с персоналом рекомендуется подробней рассказывать, почему именно того или иного сотрудника продвинули по службе, в этом случае необходимо раскрывать ценности, культивируемые компанией для формирования у сотрудников ясного видения того, какой путь им следует избрать, если они желают продвинуться;

- как при неформальных встречах, так и на совещаниях, рекомендуется не давать пустых обещаний, фиксировать их в письменном виде, но уже однажды озвученные – обязательно выполнять;

- рекомендуется приводить статистические данные, доказывающие, что перед внутренними правилами компании все равны и хорошие результаты работы приводят к продвижению по службе;

- на проводимых тренингах и встречах с персоналом рекомендуется обсуждать правила продвижения сотрудника по службе;

3) Для формирования чувства лояльности сотрудников к компании и их принадлежности к «команде», а также для культивирования «признания» со стороны окружающих, необходимо сформировать и придерживаться следующих основополагающих принципов:

- необходимо доводить до сведения работников компании информацию о том, что сотрудники на фирме - одна семья, в случае жизненных проблем, как коллеги, так и фирма в лице руководства, придут на помощь. В день рождения, юбилея, другого знаменательного события в личной жизни сотрудника его обязательно поздравляют коллеги, фирма выделяет определенную сумму на подарок;

- рекомендуется подчеркивать демократичность системы управления персоналом. Не отрицать очевидную информацию со стороны руководства в том, что на своем месте любой сотрудник, профессионал в своей области, может быть умнее любого руководителя;

- на тренингах и встречах с персоналом необходимо подчеркивать, что человек, обманывающий предприятие и руководство, обманывает и сослуживцев, так как начинает жить за их счет;

- необходимо культивировать имидж руководителя, основанного на образе спокойного, строгого, но справедливого «отца», готового к общению с любым сотрудником;

- необходимо открыто пресекать все попытки сотрудников, пытающихся выделиться либо каким-то образом проявить себя за счет «тайных доносов» и «подковерной игры».

4) Для культивирования у сотрудников чувства ответственности за результаты своей работы либо за взятые на себя дополнительные обязательства, необходимо осуществлять следующие действия:

- необходимо регулярно отмечать и подчеркивать важность работы каждого сотрудника в компании;

- необходимо предоставлять полномочия и ответственность в рамках своих должностных инструкции, не переходя границы профессиональной ответственности. При необходимости рекомендуется делегировать дополнительные полномочия и ответственность, не забывая при этом всегда отмечать положительный результат;

- доводить до сведения сотрудников информацию о том, что в случае обнаружения обмана, который рано или поздно обязательно раскроется, сотрудник будет строго наказан, вплоть до увольнения;

- рекомендуется проводить «открытые» беседы с сотрудниками в режиме «вопросы и ответы», вызывающие у сотрудников ответную открытость;

- в случае необходимости рекомендуется организовывать «утечку» информации о том, что в случае возникновения кризисных ситуации в компании, в первую очередь сокращаются льготы и зарплаты руководителей предприятия.

5) Для формирования у сотрудников четкого представления о том, что в компании существует регулярный рост возможностей для повышения благосостояния, рекомендуется проводить следующие действия:

- необходимо доводить до сведения сотрудников информацию о том, что в компании существует открытая система оплаты труда, которую любой сотрудник компании может изучить и увидеть, что все зависит от работника, и он знает, что нужно делать, чтобы зарабатывать больше;

- необходимо культивировать уверенность сотрудников в том, что при повышении его квалификации, сотрудник неминуемо будет зарабатывать больше;

- необходимо культивировать информацию о том, что у сотрудника-обманщика нет возможностей роста на предприятии;

- необходимо культивировать уверенность сотрудников в том, что сколько бы работник ни заработал, включая дополнительные бонусы и надбавки за объем и сложность работ, он получит это в обязательном порядке;

- необходимо отмечать достижения отличившихся сотрудников, благодарить их за отлично выполненную работу, как во время формальных собраний, так и в беседах «между делом».

Использование подобных мотиваторов, по нашему мнению, дает положительную отдачу по многим аспектам работы с персоналом.

Также необходимо помнить и о системе материального стимулирования сотрудников. Необходимо сделать ее привлекательной, ориентированной на результат. В прошлые периоды заработная плата работников, чаще всего изменялась в сторону увеличения бессистемно. Компания интуитивно руководствовалась пониманием, что это необходимо для мотивации и стимулирования сотрудников.

На сегодняшний день, предпочтительный подход был отдан в сторону развития и улучшения общих показателей деятельности компании в целом, и каждого сотрудника в частности. Переход на смешанную форму оплаты труда – это одна из важнейших задач для предприятия.

Литература

1. В. Маслов. О стратегическом управлении персоналом // Проблемы теории и практики управления, №5 – 2002. С. 99-105.
2. Грачев М. Суперкадры. Управление персоналом в международной корпорации. – М.: «Дело ЛТД», 2014.
3. Джумамбаев С. К. Управление человеческими ресурсами. – Алматы: Гылым, 2000, 92 с.
4. Каренов Р. С. Кадровый менеджмент. – Алматы: Гылым, 2018, 184 с.
5. Мордовин В.С. Управление человеческими ресурсами: 17-модульная программа для менеджеров. «Управление развитием организации» Модуль 16. – М: ИНФРА-М, 2000.
6. Старобинский Э. Е. Как управлять персоналом / Изд-е 3-е, перераб. и доп. – М.: ЗАО «Бухгалтерский бюллетень», 2009.
7. Управление персоналом: Учебник для вузов /Под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. – М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998.
8. Поршнева З. И. Управление организацией, М: ИНФРА-М, 2015.
9. Старобинский Э. Е. Как управлять персоналом /Изд-е 3-е, перераб. и доп. – М.: ЗАО «Бухгалтерский бюллетень», 2019.
10. Управление персоналом: Учебник для вузов /Под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. – М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2018.

Исмагилова Д.Р., Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш. **ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БАНКОВСКОГО И РЕАЛЬНОГО СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ**

УДК 336.7

*Исмагилова Д.Р.
Магистрант, Академия «Кайнар»
Гриднева Е.Е.
к.э.н., профессор Академии «Кайнар»
Калиакпарова Г.Ш.
PhD, доцент Академии «Кайнар»*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ БАНКОВСКОГО И РЕАЛЬНОГО СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Авторами статьи проведен анализ понятийного аппарата, раскрывающего содержание и формы взаимодействия банковского и реального секторов экономики. Современная банковская система имеет все возможности для развития этих взаимоотношений. Здесь огромная роль принадлежит государству, решая эти вопросы на законодательном уровне. Авторами отмечается, что расширяя сферу деятельности банковского сектора, сами банки подвергаются высоким кредитным рискам, возникающим при взаимодействии с реальным сектором экономики.

Ключевые слова: взаимодействие, сектор, реальный сектор, банковский сектор, банковская система.

Андатпа. Мақала авторлары банктік және экономиканың нақты секторларының өзара әрекеттесуінің мазмұны мен түрлерін ашатын ұғымдарға талдау жүргізді. Қазіргі банк жүйесінде бұл қатынастарды дамытуға толық мүмкіндік бар. Мұнда бұл мәселелерді заңнамалық деңгейде шешуде мемлекетке үлкен рөл жүктеледі. Банк секторының ауқымын кеңейте отырып, банктердің өздері экономиканың нақты секторымен өзара әрекеттесуден туындайтын жоғары несиелік тәуекелдерге ұшырайтынын авторлар атап өткен.

Негізгі сөздер: өзара әрекеттесу, сектор, нақты сектор, банк секторы, банк жүйесі.

Annotation. The conceptual apparatus, revealing the content and forms of interaction between the banking and real sectors of the economy analyzed by the authors of the article. The modern banking system has every opportunity to develop these relationships. Here a huge role belongs to the state, solving these issues at the legislative level. The authors note that by expanding the scope of the banking sector, the banks themselves are exposed to high credit risks arising from interaction with the real sector of the economy.

Key words: interaction, sector, real sector, banking sector, banking system.

В современной экономической теории и практике все чаще поднимается вопрос о соотношении банковского и реального секторов на макроэкономическом уровне, об усугублении асимметрии в их отношениях, а также о необходимости их сближения с точки зрения достижения позитивных макроэкономических эффектов.

Таблица 1 – Элементы системы взаимодействия банковского и реального секторов

Элементы	Банковский сектор	Реальный сектор
Субъекты, их деятельность и функции	<u>Банки:</u> -мобилизация ресурсов; -инвестиционная деятельность; -посредничество в кредите; -посредничество в расчетах; -регулирование платежного оборота и др.	<u>Предприятия и организации:</u> -производственная; -реализационная; -ресурсно-спросовая; -финансово-инвестиционная; -инновационная; -градообразующая и др.
Свойства	-системность; -динамичность; -асимметричность;	- уязвимость; - управляемость; - регулируемость
Принципы	-взаимной обусловленности; -партнерства; -координации действий;	- диверсификации; - взаимной ответственности; - контрцикличности
Механизм	совокупность внутренних и внешних элементов организационного, управленческого и административного характера	
Формы	- ресурсная; - этатическая; - региональная; - партнерство; - инновационная; - ГЧП и др.	
Эффекты	на микроуровне:	
	-рост клиентской базы; -расширение ресурсной базы; -территориальная экспансия; -рост доходов и прибыли	-закрытие кассовых разрывов; -модернизация и развитие производства; -рост доходов и прибыли
	на мезоуровне:	
	-мультипликативное развитие отраслей; -межотраслевой и межрегиональный перелив капитала; -саморазвитие отраслей и территорий	
	на макроуровне:	
	-ускорение накопления капитала; -инновационный и экономический рост; -социально-экономическое развитие	
	Источник: составлено на основе исследований.	

Анализ и обобщение сформировавшихся в научной литературе и экспертном сообществе мнений, к сожалению, свидетельствуют, что единства представлений по ключевым вопросам сложной системы взаимоотношений между банками и субъектами производственной сферы до сих пор не сложилось. Прежде всего, это касается понятийного аппарата, раскрывающего содержание и формы взаимодействия секторов, его роли и особенностей в разных экономических условиях, эффектов и регулирования в контексте эволюции научных воззрений.

Обобщение существующих в научной литературе различных мнений авторов позволяет прийти к выводу, что предложенные трактовки ограничиваются:

- составом участников и приоритетом в инициации взаимодействия – в состав реального сектора экономики преимущественно включаются предприятия промышленного производства и игнорируются субъекты сектора услуг, а инициатива и управление процессом взаимодействия принадлежит, прежде всего, банкам. В частности, С.А. Хусаинов акцентирует внимание на взаимосвязях банков с промышленными предприятиями, как основы обеспечения непрерывности воспроизводственного процесса [1, с.9];

Автор Соколова Е.М. рассматривает взаимодействие банков с промышленными предприятиями в сфере кредитования, как ключевую форму взаимодействия при необходимости усиления роли государства в формировании и развитии процесса взаимодействия [2, с.11-16]. Эту точку зрения поддерживают ряд авторов, отмечая позитивную роль центрального банка в области стимулирования банковского кредитования предприятий реального сектора через реализацию оптимальной монетарной функции [3, с.61; 4, с.14; 5, с.25-29]. Мнение других авторов сводит проблему взаимодействия промышленных предприятий с банками к выбору предприятием банка по критерию его надежности [6, с.30-35];

- масштабами взаимодействия – большая часть исследований проводится на микроуровне на основе преимущественного учета эндогенных факторов.

- формами взаимодействия – преимущественно рассматриваются такие формы взаимодействия между банками и предприятиями, как кредитование, интеграция и партнерство. В частности, А.Ю. Даванков, С.А. Головихин, Е.А. Басов рассматривают взаимодействие с позиции формирования интеграционных процессов, возникающих между производственной и банковской системами [7, с.28].

Подобные разночтения подчеркивают потребность в уточнении содержания понятия «взаимодействие банковского и реального секторов экономики» с учетом современных условий, оказывающих существенное

влияние на процесс взаимодействия, обоснования соответствия механизма взаимодействия секторов потребностям обеспечения устойчивого

экономического роста, а также раскрытия его содержания через исследование совокупности однородных элементов.

Банковский и реальный секторы, точнее субъекты, их образующие в лице банков и предприятий, выступают в качестве участников процесса взаимодействия. В силу имеющихся в экономической литературе разночтений, уточним представления о банковском и реальном секторах экономики, как элементах системы взаимодействия. Изначально, термин «сектор» использовался в геометрии, как часть круга, ограниченная двумя радиусами и дугой между ними.

В этой связи ключевыми компонентами, определяющими содержание понятия, на наш взгляд, должны стать: одновременный учет интересов взаимодействующих субъектов секторов с целью их гармонизации, взаимное влияние субъектов секторов на состояние и возможности развития друг друга и состояние, и динамику развития экономики в целом. Это позволяет нам рассмотреть взаимодействие банковского и реального секторов экономики в качестве динамического системного процесса, включающего в себя набор элементов, представленных в таблице 1.

На основе анализа состава элементов взаимодействия банковского и реального секторов экономики, становится возможным сформулировать авторскую трактовку понятия «взаимодействие банковского и реального секторов экономики», как – системный и динамический процесс, ориентированный на достижение внутренних и внешних эффектов ресурсообмена между всеми участниками банковского и реального секторов экономики.

Также, проведенный анализ взаимодействия банковского и реального секторов экономика, говорит о важности саморегулирования и поддержки этих процессов государственными органами. Таким образом, нами также отводится важная роль государства в развитии взаимодействия банковского и реального секторов экономики. Для разрешения асимметричности и перспективного взаимодействия банковского и реального секторов экономики во всех формах нами предполагается активное участие государства. В соответствии со спецификой стадий экономического цикла, государство будет исполнять антикризисную (в стадии кризиса), инфраструктурную (рецессия и депрессия) и инновационную роли (рост).

На основании данного исследования нами отмечается наличие высокого потенциала банковского сектора для взаимодействия с реальным сектором экономики. Однако, существование значительных рисков сотрудничества должно минимизироваться за счет государственной поддержки. По нашему мнению, на современном этапе важно обеспечить финансовую поддержку для реализации инновационных проектов предприятий. Очевидно, что совместное участие банковского и реального секторов экономики при поддержке государства позволит укорить

экономический рост страны, повысить уровень ВВП, обеспечить устойчивость реального сектора экономики, повысить доверие к банковскому сектору.

Список использованной литературы

1. Хусаинов, С.Г. Развитие взаимодействия промышленных предприятий с банками как фактор подъема производства: дис. ... канд. эконом.наук: 08.00.05. – Челябинск, 2001. – 167с.
2. Соколова, Е.М. Государственное стимулирование банковского кредитования инновационной деятельности / Е.М. Соколова // Финансы и кредит. – 2019. – № 41 (569). – С. 8 – 13.
3. Зеленский, Ю.Б. Взаимодействие банковской системы России и реального сектора экономики: дис. ...докт. эконом. наук: 08.00.10. – Саратов, 2003. – 412с.
4. Лапина, К.В. Денежно – кредитный механизм взаимодействия банковского и реального секторов экономики / К.В. Лапина. – Иркутск: БГУЭП, 2017. – 253с.
5. Филиппова, С.В. Организационно – экономический механизм взаимодействия промышленных предприятий и коммерческих банков (на примере Республики Бурятия): дис. ... канд. эконом.наук: 08.00.05. – Москва, 2004. – 200с.
6. Буздалин, А.В. Надежность банка как мера субъективной уверенности / А.В. Буздалин // Банковское дело. –2019. – №2. – С.30 – 35.
7. Даванков, А.Ю. Совершенствование теоретических вопросов интеграции промышленных предприятий с банками / А.Ю. Даванков, С.А. Головихин, Е.А. Басов // Сборник научных трудов. – Челябинск: ЧелГУ. – 2020. – С. 28-37.

Мамышев А.Ж., Адиева Э.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЛИЗИНГТІК ҚАТЫНАСТАРДЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ: ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

ӘОЖ 334.723.6

*Мамышев А.Ж.
«Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті» КЕ АҚ,
Экономика факультетінің магистранты
Адиева Э.М.
Экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор м.а. Ғылыми жетекші:*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЛИЗИНГТІК ҚАТЫНАСТАРДЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ: ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Бұл мақаланың өзектілігі лизингтік қатынастарды экономикалық реттеу мәселесіне байланысты. Лизинг лизинг қатынастарының барлық қатысушылары үшін ыңғайлы: жабдық өндірушісі, лизинг алушы, инвестор. Нарықтық экономика жағдайында жалдау операциялары сапалы жаңа деңгейге шығады. Көптеген фирмалар мақсатты түрде жалға алуға жүгінеді, оны ұзақ қызмет мерзімі бар жабдықты сатып алудың баламасы ретінде қарастырады. Әдетте, мамандандырылған ұйымдардың кәсіпкерлік қызметі болып табылатын лизингтік операциялар белгілі бір таратуды бастайды, бұл оны кейіннен жалға беру үшін әлеуетті жалға алушы көрсеткен жабдықты сатып алудан тұрады. Қазіргі уақытта Қазақстан өндіріс пен айналым саласындағы ғылыми-техникалық прогрестің, шаруашылық жүргізудің экономикалық жағдайларының терең өзгерістерінің ықпалымен қайта құрудан өтуде. Олар материалдық-техникалық базаны жаңартудың дәстүрлі емес әдістерін іздеу және енгізу, әртүрлі меншік нысандарындағы субъектілердің негізгі қорларын өзгерту қажеттілігін тудырады. Осындай әдістердің бірі-лизинг.

Түйінді сөздер: жал, жал операциялары, лизингтік компаниялар, жалға алушы, жалға беруші, негізгі капиталды жаңарту, халықаралық лизинг, инвестициялық қызмет, лизинг шарттары.

Abstract. The relevance of this article devoted to the issue of economic regulation of leasing relations. The article that leasing is convenient for all participants of leasing relations: equipment manufacturer, lessee, investor. In a market economy, rental operations are reaching a qualitatively new level. Many firms resort to renting purposefully, considering it as an alternative to buying equipment with long service. Leasing operations, which are entrepreneurial activities, as a rule, of specialized organizations, are beginning to receive a certain distribution, consisting in the acquisition of equipment specified by a potential

tenant for its subsequent leasing. Currently, Kazakhstan is undergoing transformations under the influence of scientific and technological progress in the sphere of production and circulation, profound changes in economic conditions of management. They cause the need to search for and implement unconventional methods of updating the material and technical base, modification of fixed assets of subjects of various forms of ownership. One of these methods is leasing.

Keywords: leasing, leasing operation, leasing companies, investor, lessee, renewal of fixed capital, international leasing, investment activity, leasing agreement.

Аннотация. Актуальность данной статьи обусловлена проблемой экономического регулирования лизинговых отношений. Лизинг удобен для всех участников лизинговых отношений: производителя оборудования, лизингополучателя, инвестора. В условиях рыночной экономики арендные операции выходят на качественно новый уровень. Многие фирмы целенаправленно прибегают к аренде, рассматривая ее как альтернативу покупке оборудования с длительным сроком службы. Как правило, лизинговые операции, представляющие собой предпринимательскую деятельность специализированных организаций, начинают определенную ликвидацию, которая заключается в приобретении оборудования, указанного потенциальным арендатором для последующей его сдачи в аренду. В настоящее время Казахстан переживает перестройку под влиянием научно-технического прогресса в сфере производства и оборота, глубоких изменений экономических условий хозяйствования. Они вызывают необходимость поиска и внедрения нетрадиционных методов обновления материально-технической базы, изменения основных фондов субъектов различных форм собственности. Одним из таких способов является лизинг.

Ключевые слова: аренда, лизинговые компании, арендатор, арендодатель, обновление основного капитала, международный лизинг, инвестиционная деятельность, договоры лизинга.

Қазіргі уақытта жалдау қатынастары кәсіпорынның экономикалық қызметінде маңызды рөл атқарады. Күнделікті өмірде жалдауға жүгінетін компаниялардың саны үнемі өсіп келеді. Ұлттық заңнамада жалдау институты дәстүрлі түрде азаматтық кодекстермен реттеледі. Кеңестік кезеңде болған азаматтық заңнаманы кодификациялаумен мүлікті жалдау туралы ережелер әрдайым кодталған актілерге енгізілді, ал мүлікті жалдау шарты тәуелсіз азаматтық-құқықтық шарт ретінде қарастырылды. Лизинг экономиканы ынталандырудың маңызды әлемдік тетігі болып табылады. Активтерге салынған капиталдың өсуіне ұқсас, лизинг басқару қабілеті мен жеткізілім, сақтандыру, пайдалануға беру және пайдалануға беру, техникалық қызмет көрсету және жөндеуден кейінгі қолдаудың дәлдігін арттырады.

Лизинг ұғымының ең егжей-тегжейлі анықтамасы лизингті жіктеуге мүмкіндік береді, бұл сізге инвестициялау мен инновациялық құралдың барлық түрлерін қамтуға мүмкіндік береді. Сондықтан лизингтің табиғатын әдебиетте қамтылған лизинг түрлерінің толық жіктелуін қамтамасыз ету үшін инновацияның бір түрі ретінде атап өту керек, ол келесі ерекшеліктермен сипатталады:

- лизингтік қатынастарға қатысушылардың құрамы;
- Мүлікті жалға беру кезіндегі беру түрі;;
- Оның өтелу дәрежесі;
- Амортизация шарттары;
- Қызметтер көлемі;
- лизингтік қатынастар нарығы секторы;
- Салықтық және амортизациялық жеңілдіктерге қатынасы [1].

Лизинг лизингке, банктік немесе коммерциялық (сауда) операцияларға қарағанда жоғары деңгейдегі кәсіпкерлік қызмет ретінде қарастырылады, өйткені ол қаржылық бизнес, өндіріс орнындағы жағдай, жабдықтар мен жылжымайтын мүлік нарықтары, клиенттердің өзгеруі және олардың жалдау шарттарының ерекшелігі туралы кең білімді қажет етеді және талап етеді. Білікті кадрлардың жетіспеушілігі лизингтік қызмет көрсету нарығының проблемаларының бірі болып табылады. Нарық өскен сайын лизингтік компаниялар білікті кадрлардың жетіспеушілігін сезінуде. Тағы бір проблема-клиенттердің Лизингтік компанияның өнімдері туралы жеткіліксіз хабардар болуы. Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, көптеген әлеуетті клиенттер жабдықты сатып алу несиесі мен лизинг шарттары бойынша бірдей жабдықты алу арасындағы айырмашылықты көрмейді.

Жалгерлік қатынастар-бұл экономикаға ішкі инвестицияларды ұлғайту құралы. Жал немесе ипотека сияқты қосымша қаржы құралдарын жасау арқылы елдер жаңа өнімдер мен сала ойыншыларын енгізу арқылы қаржы секторының қызметін жандандыра алады. Алайда, лизингтің басты артықшылығы-бұл активтің маңызды базасы жоқ адамдарға қол жетімділік, бұл шағын бизнеске сатып алынған активтің ажырамас құны болған кезде бастапқы ақшалай салымды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл нұсқаулықта лизингтік несиелеудің артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылмайды. Артықшылықтар қаржы нарығына, әртүрлі қаржы құралдарының болуына байланысты өзгеруі мүмкін. Шағын бизнес-бұл халықтың басқа активтері болмауы мүмкін, олар қамтамасыз етілмеген несие беру мүмкіндігі жоқ елдерде несие немесе кепілдендірілген несиелеудің басқа түрлері үшін кепіл бола алады. Лизингті дамыта отырып, шағын кәсіпкерлер қаржыландыруға, содан кейін кіріс әкелетін активтерге қол жеткізе отырып, экономикалық белсенді бола алады. Бұдан басқа, лизинг іскерлік ортасы әлсіз елдерде, әсіресе заңдары мен кредиторлардың құқықтары мен қамтамасыз ету тізілімдері әлсіз елдерде, мысалы, қамтамасыз етілген кредиторлардың дефолт жағдайында басымдығы жоқ елдерде маңызды артықшылықты қамтамасыз

етеді. Лизинг-бұл қатысушыларға тәуекелдерді басқаруға немесе оларды таратуға мүмкіндік беретін құрал. Маңызды артықшылықтардың бірі-лизинг, мүмкін болған жағдайда, қатысушыларға белгілі бір тәуекелдерді (мысалы, қалдық шығындар тәуекелі) осы тәуекелді көтере алатын Тараптар арасында бөлуге мүмкіндік береді [2].

Лизингтік компания көбінесе лизингке қаражат жетіспейтіндіктен, ол оларды тарта алады. Бұл операция қосымша қаржыландырумен лизинг деп аталады. Барлық жалдау шарттарының 85% - дан астамы қаражат тарту арқылы жалдау шарттары болып табылады. Жалға беруші бір немесе бірнеше кредитордан жалға алынған активтер құнының 80% мөлшерінде ұзақ мерзімді кредит алады (жалға алушыға регресс құқығынсыз), жабдықты жалға алады және оқыту жүргізеді. Көбінесе жалдау тікелей емес, делдал арқылы жүзеге асырылады [4].

Операциялық лизинг-бұл жалға беруші мүлікті өз тәуекелімен сатып алып, содан кейін оны жалға алушыға жалға алынған актив ретінде беретін жалдау түрі. Жалдаудың бұл түрі жоғары тәуекелге байланысты Қазақстанда танымал емес. Жалға алушы операциялық жалдауды келесі жағдайларда таңдай алады:

Қажет болса, бір операцияны орындау үшін жылжымайтын мүлікті жалға алуды біраз уақытқа пайдаланыңыз;

Егер жалға алынған мүлік тез ескірсе және жалға алушы жалдау мерзімі аяқталғаннан кейін жаңа, жетілдірілген және тиімді мүлік пайда болады деп болжайды [3].

Қарыз алушы мен жалға алушы арасындағы қатынастарды ұйымдастырудың ерекшеліктеріне сүйене отырып, мүлікті өндіруші немесе иеленуші лауазымды тұлға ретінде әрекет еткен кезде және үшінші тарап сатуды жүзеге асыратын жанама кезде тікелей жалға алуға болады.

Қаржыландыру әдісіне байланысты бір реттік жалдау болып табылатын мерзімді жалдау мен келісімшарттың бірінші мерзімінің соңында жалдау мерзімін ұзартатын жаңартылатын жалдау арасында айырмашылық бар.

Еуропа мен Азия арасындағы қаржы бағыттарының ағымында орналасқан Қазақстан өзінің өңірлік демографиясы мен Еуразияның жүрегінде Тарихи орналасуы арқасында өңірлік қаржы орталығына айналу үшін үлкен әлеуетке ие.

Қазақстанда лизингті дамытудың, оның ішінде лизинг нарығын қалыптастырудың өзектілігі негізінен жабдықтар паркінің теріс жағдайымен анықталады: ескірген жабдықтардың едәуір үлесі, оны пайдалану тиімділігінің төмендігі, қосалқы бөлшектердің тиімсіздігі. Осы мәселелерді шешудің бірі сыртқы сауданың, инвестициялық операциялардың және несие жүйесінің барлық жүйелік элементтерін біріктіретін лизинг болуы мүмкін. Нарықтық экономикаға көшу өнеркәсіптік және экономикалық кәсіпорындарға бірқатар проблемалар туғызды, олардың негізгілері мыналар:

– Өсіп келе жатқан аяқталу ортасында өзін қалай құруға болады

- Азық-түлік бағасының төмендігі және төлем қабілетсіздігі салдарынан нарықтың төмендеуі

- Шикізат жеткізушілерді табудағы қиындықтар және шектеулі қаржы ресурстары [8].

Қазіргі уақытта көптеген кәсіпорындар мен ұйымдар айналым қаражаттары мен негізгі құралдардың жетіспеушілігін сезінуде. Олар өздерінің негізгі өндірісін жаңарта алмайды, техникалық және ғылыми прогреске қол жеткізе алмайды және несиелер алуға мәжбүр. Бұл несиелердің әртүрлі түрлері: ипотекалық несиелер, жоғары пайыздық мөлшерлемелермен несиелер, жүктерді кепілге қою, бағалы қағаздарды кепілге қою. Алайда, компания өз активтерін жаңарту қажеттілігіне тап болған кезде жабдықты жалға алған тиімді. Кәсіпорынның үнемделген қаражаты негізгі құралдарды сатып алуға арналған әдеттегі кредитпен салыстырғанда лизингтің бүкіл мерзіміне арналған жабдық құнының 10-20% - ын құрайды, ол әдетте бір жылдан бес жылға дейін құрайды. Сарапшылардың пікірінше, Қазақстандағы қазіргі экономикалық жағдай лизингке ықпал етеді. Лизинг нысаны модернизациялауға қаражаты жоқ ұйым мен компанияға несиелер беруге құлықсыз банк арасындағы жанжалды жағдайды болдырмайды, өйткені салынған қаражатты қайтаруға жеткілікті кепілдік жоқ. Лизинг операциясы барлық қатысушы тараптарға тиімді: бір Тарап кезең-кезеңмен төленетін несиелер мен қажетті жабдықты алады, екінші Тарап қайтару кепілдігін алады, өйткені лизинг нысаны лизинг берушінің немесе лизинг операциясын қаржыландыратын банктің меншігі болып табылады, соңғы төлем алынғанға дейін [5].

Қазіргі экономикалық жағдайда кез-келген ұйымдық-құқықтық нысандағы кәсіпорынның тиімді жұмыс істеуі, қызмет түрлеріне қарамастан, оның өмір сүруінің қажетті шарты болып табылады, кез-келген кәсіпорынның қызметі пайдалы болуы керек, ал кез-келген өндірістің мақсаты пайда табу болып табылады. Бұл мақсатқа жету көптеген факторларға байланысты және өндірісті жалпы ұйымдастырумен, жоғары технологияларды қолданумен, қаржылық мүмкіндіктермен, сондай-ақ кәсіпорынның техникалық жабдықталуымен байланысты. Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметі материалдық, еңбек және қаржы ресурстарымен ғана емес, сонымен қатар негізгі құралдар - еңбек құралдары мен еңбек процесінің материалдық жағдайлары есебінен қамтамасыз етіледі. Көптеген ұйымдар, әсіресе жаңадан құрылған ұйымдар көбінесе ғимараттарды, құрылыстарды, машиналарды, жабдықтар мен көлік құралдарын сатып алуға қаржылық мүмкіндіктерге (ақшаға) ие болмайды. Уақытша қиындықтарды жалдау қатынастары, яғни негізгі құралдарды жалға беру және алу (мүліктік жалдау) арқылы жеңуге болады. Мүлікті жалға беру пайда табу және қолда бар ресурстарды пайдалану тәсілі болуы мүмкін. Классикалық анықтамаға сәйкес, жалдау - бұл өндіріс факторы әкелетін табыс, оның ұсынысы ұзақ уақытқа созылмайды [6].

Лизингті дамыту стратегиясын іске асырудың негізгі қағидаттары:

- сыртқы және ішкі нарықтарда өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету;
- әр түрлі салалардағы өндірістің экономикалық тиімділігі;
- технологияларды пайдалана отырып, ғылыми негізделген және қазіргі заманғы әдістер негізінде өнеркәсіп салаларын реформалау жөнінде шешімдер қабылдау;
- Басым қажеттіліктер мен қолда бар қаржы ресурстарын ескере отырып, бағдарламаны кезең-кезеңмен іске асыру.

Біздің елімізде бұрын пайда болған және қалыптасқан тарихы бар шетелдегі лизингтік қатынастарды қарастырыңыз. АҚШ-та лизинг 50-ші жылдары пайда болды. АҚШ лизинг бойынша жеткізілетін тауарлардың әлемдік айналымының жартысын құрайды. 1986 жылы оған 95 миллиард доллар бөлінді, долларлар АҚШ-тағы жабдықтардың лизингіне ауыстырылды (елдегі жабдыққа салынған барлық инвестициялардың 28%).

АҚШ-та лизингтің қарқынды дамуының себептерінің бірі салық жеңілдіктері болды:

Жедел амортизация және инвестициялық салық несиесі (жаңа инвестициялар құнының 10% салық сомасынан шегеріледі). Салық жеңілдіктеріне құқық келісім-шарт АҚШ ішкі кірістер департаментінің кеңсесін жалға алу үшін белгіленген ережелерге сәйкес болған кезде ғана пайда болады, атап айтқанда: жалдау мерзімі <30 жыл болуы керек:

- Жалға алу Жылжымайтын мүлікті әділ нарықтан төмен бағамен сатып алуға мүмкіндік бермейді.
- Жалдау төлем кестесін қарастырмайды, онда олар алдымен үлкенірек, содан кейін аз болады-бұл лизингтің салықтан жалтару құралы ретінде қолданылатындығының дәлелі болар еді
- Үй иесі нарықтық кірістің қалыпты деңгейін қамтамасыз етуі керек
- Жалдау мерзімін ұзарту мүмкіндігі жабдықтың қалыпты нарықтық құнын ескеруі керек [8].

Америка Құрама Штаттарындағы салық жүйесін реформалау инвестициялық жеңілдіктер мен амортизация профиліндегі өзгерістерді жою арқылы салық жеңілдіктерінің қол жетімділігін азайтты. Салық реформасы Лизингтің экономикалық пайдасын едәуір азайтты, бірақ оның дамуы тоқтаған жоқ. Лизингтік мәмілелерді өтеу, мысалы, қарапайым несиелерді өтеуден гөрі икемділікке ие.

АҚШ-та көптеген лизингтік компаниялар жабдықты басқа несие берушілерге қарағанда жақсы біледі. Лизингтік компаниялардың несие қабілеттілігі мәміле мерзімі аяқталғаннан кейін жабдықты сату қабілетіне байланысты болғандықтан, компания ең құнды және тиімді жабдықты лизингке қызығушылық танытады. Бұл жағдайда олар барлық осындай тәуекелдерді қабылдауға дайын.

Компания салықтық жеңілдіктерді тек есепті жылдың соңында ғана пайдалана алды. Сондықтан, егер алғашқы жылдардағы инвестициялар туралы айтатын болсақ, компания осы артықшылықтарды пайдалану үшін біраз уақыт күтуге мәжбүр болды. Бірақ егер ол жабдықты Лизингтік компанияға сатса, содан кейін оны алып кетсе (егер Лизингтік компания қаржы жылының соңына дейін алға жылжитын болса), жанама пайда тезірек алынды. Сондықтан лизингтік компаниялар қаржы жылының әр түрлі аяқталуымен филиалдарын ашады. Салықтық инвестициялық үстеме ақысыз, ол жалдау салығы арқылы қайтарылады, бірақ жалға алушының жалдау құнынан көрінетін жылжымайтын мүлік құнының 50% пайызсыз несиесі береді.

АҚШ-та өте танымал қызмет-автомобильдерді жалға беру. Лизинг операцияларын жүзеге асыру кезінде лизинг беруші басқаратын көлік құралы дилердің меншігі болып қалады. Ай сайынғы төлемдердің нақты мөлшері әр автомобиль үшін ерекше және жаңа автомобильдің нарықтық құнын, пайдаланылған автомобильдер нарығындағы белгілі бір модельдің танымалдылығын және басқа факторларды қамтитын формула бойынша есептеледі.

Қорытынды.

Осылайша, лизинг-бұл қатынастардың бір қатысушысы, жалға беруші, қатынастардың басқа қатысушысына, жалға алушыға мерзімді төлемдердің орнына сатып алу мүмкіндігімен коммерциялық мақсатта иелену және пайдалану үшін арнайы сатып алынған мүлікті беруден тұратын экономикалық қатынастардың ерекше түрі. Лизинг банктік несиенің үш негізгі қағидатын ұстанады — қайтарымдылық, жеделдік және төлем қабілеттілігі. Лизинг кезінде қаржы ресурстары өндіріс құралдары түрінде беріледі, сондықтан қаражаттың мақсатты пайдаланылуын бақылаудың қажеті жоқ. Лизингтік қатынастар-жалдау қатынастарының ерекше түрі. Лизингтің ерекшелігі, ол ең алдымен инвестициялық қаржыландыру нысаны ретінде пайдаланылады, оны пайдалану әрқашан экономикалық әлеуетті шаруашылық жүргізуші субъект деңгейінде де, макро деңгейде де арттыруға ықпал етеді [7].

Лизингтік қызметті басқару-бұл қаржылық қызметтердің бір түрі, компанияны модернизациялау үшін негізгі құралдарды сатып алу үшін пайдаланатын несиелеу нысаны. Лизинг лизинг элементін де қамтығанына қарамастан, оны түсінуде де, теориялық және практикалық қолдануда да кең мағынаға ие.

Лизингтік мәмілеге қатысушылар ұсынатын шарттарға байланысты лизингтің әртүрлі түрлері бөлінеді. Дамыған елдерде лизинг негізгі капиталға тікелей инвестициялардың жалпы көлеміндегі негізгі қорларды жаңарту элементтерінің ішіндегі ең ірісі болып табылады, ал оның ЖІӨ-дегі үлесі 10-15% - ды құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстандағы жалгерлік қатынастарды дамытудың проблемалары мен перспективалары // Қазақстан Республикасында инновациялық жүйені қалыптастыру және бизнесті дамыту мәселелері, Қарағанды, им. Академик Е.А. Бөкетов. -2009-333-336
2. Журкина, Н. (2014), талап ету құқықтарын беру үшін Лизингтік компанияға кредит беру. Қаржы, 2, 76-78.
3. "Қаржы лизингі туралы" Қазақстан Республикасының Заңы, 2012 ж. Алматы: заңгер, 13-бет
4. Харитонов, Ю. Лизингтік компанияның құқықтық мәртебесі / Ю.Харитонов (2015). Заңнама, 7, 15-18.
5. Четыркин, Е. (2015), өнеркәсіптік инвестицияларды Қаржылық талдау. Мәскеу: Іс. 256 бет.
6. Б. С. ли Қазақстанның лизингтік компаниялары қызметіндегі лизингті дамыту // "Центр Лизинг" ЖШС сайты 2004.
7. Қазақстан Республикасында лизингтік қатынастарды енгізу ерекшеліктері // Лизинг. - 2007. - № 1. - б. 60

ӘОЖ 338.43

Габдуллин Н.И. - Қайнар академиясы, доцент, э.ғ.к.

АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖИМІНДЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТЕТІН КӘСІПКЕРЛЕР БОЙЫНША САЛЫҚ САЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Қазақстан Республикасында шағын кәсіп құрылымдарына арналған арнайы салық режимдеріне қысқаша сипаттам берілді, арнайы салық режимдерін пайдалану бойынша қойылатын талаптар көрсетілді және патент негізінде, оңайлатылған декларация негізінде, тіркелген шегерім пайдалану негізінде ұйымдастырылған арнайы салық режимдері салыстырылып, осыған байланысты қорытынды жасалды.

Түінді сөздер: арнайы салық режимдері, тіркелген шегерім пайдаланылатын АСР, АСР қолдану шарттары, адам саны бойынша АСРде қойылатын талап, кіріс сомасы бойынша АСРде қойылатын талап, есеп мезгілі бойынша АСРде қойылатын талап, салық мөлшері.

Abstract. General characteristics of special tax regimes applied in small business of the Republic of Kazakhstan, the conditions of application of the STR, analyzed the distinction of the STR on the basis of the patent, the STR on the basis of the fixed deduction. The requirements for the application of the STR with the use of a fixed amount, including the maximum number of employees employed, the maximum amount of income, the form of tax return and the period of tax reporting.

Key words: special tax regime, fixed deduction, conditions for applying the STR, limitation on the number of working personnel, tax declaration form, tax declaration.

Аннотация. Дана характеристика различным видам СНР, применяемым в малом бизнесе РК, изложены условия применения СНР, проанализированы отличия СНР на основе патента, СНР на основе упрощенной декларации, СНР с использованием фиксированного вычета.

Изложены требования по применению СНР с использованием фиксированного вычета, в том числе по максимальному количеству работающего персонала, максимальной сумме дохода, форме налоговой декларации и периоду налоговой отчетности.

Ключевые слова: специальный налоговый режим, фиксированный вычет, условия применения СНР, ограничение по количеству работающего персонала, форма налоговой декларации, налоговая декларация.

Қазақстан Республикасының Салық кодексінің 20 бөлімінде (76 тарау) арнайы **салық** режимі бойынша жалпы ережелер мен қойылатын талап тар келтірілген.

Бүгінгі таңда бұл режимнің келесі баламалары бар:

1) шағын бизнес субъектілері үшін мыналарды:

патент негізіндегі арнаулы салық режимі;

оңайлатылған декларация негізіндегі арнаулы салық режимі;

тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қамтитын арнаулы салық режимі;

бөлшек сауда негізіндегі АСР

2) ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер үшін мыналар:

шаруа немесе фермерлік қожалықтар үшін арнаулы салық режимі;

ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері үшін арнаулы салық режимі.

Аталмыш бөлімнің осындай әрбір режимі үшін белгіленген, оны қолдану шарттарына сәйкес болған кезде, арнаулы салық режимін таңдауды:

жеке тұлғалар – жеке кәсіпкер ретінде тіркеу есебіне қою үшін осы Кодекстің 79-бабына сәйкес жіберілетін хабарламада;

жаңадан құрылған заңды тұлғалар – тіркеуші органда мемлекеттік тіркеуден кейін бес жұмыс күнінен кешіктірмей салық органына ұсынылатын, уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша қолданылатын салық салу режимі туралы хабарламада;

мыналарға:

салық салудың жалпыға бірдей белгіленген тәртібінен патент негізінде арнаулы салық режиміне ауысқан кезде – патент құнын есептеуде;

басқа да арнаулы салық режимдеріне ауысқан кезде – уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша қолданылатын салық салу режимі туралы хабарламада жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасындағы шағын бизнес субъектілері үшін арнайы салық режимі	
ШБС үшін арналған салық режимдері	Ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілерге арналған салық режимдері
Патент негізіндегі АСР	Шаруа немесе фермерлік қожалықтар пайдаланылатын АСР
Оңайлатылған декларация негізіндегі АСР	
Тіркелген шегерім пайдаланылатын АСР	Ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері пайдаланылатын АСР
Бөлшек сауда негізіндегі АСР	

Сурет 1 – ШБС үшін арнайы салық режимдері

Осы арада, тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қамтитын арнаулы салық режимінің ерекшеліктерін жіне басқадай арнайы салық режимдерінен айырмашылығын қарап өтейік.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнайы салық режимі бойынша қойылатын талаптарды патент немесе оңайлатылған декларация режимдерімен салыстырп көрсек:

- адам саны бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- кіріс сомасы бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- есеп мезгілі бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- салық есептілік үлгісінде айырмашылық бар;
- салық мөлшерінде айырмашылық бар.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші үшін салық салу объектісі осы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулерді есепке алғандағы кіріс пен осы параграфта көзделген шегерімдер арасындағы айырма ретінде айқындалатын салық салынатын кіріс болып табылады.

Заңды тұлғаның немесе дара кәсіпкердің кірісі осы тұлғалардың Қазақстан Республикасында және оның шегінен тыс жерлерде салықтық кезең ішінде алынуға жататын (алынған) кірістерінен тұрады.

Осы мақсатта кіріс ретінде мыналар:

- жарғылық капиталға салым ретінде алынған мүліктің құны;
- акционер алатын (алған), оның ішінде заңды тұлға таратылған кезде немесе жарғылық капитал азайтылған кезде мүлікті бөлгенде бұрын енгізілгеннің орнына алынатын (алынған) мүліктің мүлікті бөлу пропорционалды жүзеге асырылатын акциялар санына келетін төленген жарғылық капитал мөлшеріндегі құны;

- қатысушы, құрылтайшы алатын (алған), оның ішінде заңды тұлға таратылған кезде немесе жарғылық капитал азайтылған кезде мүлікті бөлгенде, сондай-ақ қатысушыға, құрылтайшыға заңды тұлғадағы қатысу үлесін немесе оның бір бөлігін қайтару кезінде бұрын енгізілгеннің орнына алынатын (алынған) мүліктің мүлікті бөлу пропорционалды жүзеге асырылатын қатысу үлесіне келетін төленген жарғылық капитал мөлшеріндегі, бірақ оны сатып алуға және (немесе) пайдасына мүлікті бөлу жүзеге асырылатын қатысушы жүргізген жарғылық капиталға жарналарды төлеуге шеккен шығындар сомасынан аспайтын құны;

- эмитент өзі шығарған акцияларды орналастырудан алған мүліктің құны;
- мүлікті беретін салық төлеуші үшін – өтеусіз негізде берілген мүліктің құны;

Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес есептен шығарылған өсімпұл мен айыппұлдар сомасы;

егер осындай тауар бірлігінің құны республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген және осындай алу күніне қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 5 еселенген мөлшерінен аспайтын болса, жарнамалық мақсатта өтеусіз (оның ішінде сыйға тарту түрінде) алынған тауардың құны;

Кодексте көзделген жағдайларда салықтық міндеттеменің мөлшерін азайту сомасы;

егер Кодекстің 7-бөлімінде өзгеше көзделмесе, басқа тұлғадан алынуға жататыннан (алынғаннан) басқа, халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес бухгалтерлік есепте кіріс деп танылатын активтердің және (немесе) міндеттемелердің құнын өзгертуге байланысты туындайтын кіріс;

халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес активтерді қайта бағалауға арналған резервтерді азайту есебінен бөлінбеген пайданы ұлғайту;

халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес іс жүзінде орындалуға жататын міндеттеменің мөлшері мен бухгалтерлік есепте танылған осы міндеттеменің құны арасындағы оң айырма түрінде бухгалтерлік есептегі міндеттеменің танылуымен байланысты туындайтын кіріс;

мүліктің, оның ішінде осы Кодекстің 243-бабының 8-тармағына сәйкес алынған жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің құны;

оң бағамдық айырма сомасының теріс бағамдық айырма сомасынан асып кетуі;

міндеттемелерді есептен шығарудан түсетін кіріс;

күмәнді міндеттемелер бойынша кіріс;

дара кәсіпкер болып табылмайтын жалға алушы жеке тұлғаның, егер көрсетілген шығыстар мыналарға:

Қазақстан Республикасының тұрғын үй заңнамасына сәйкес кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күтіп-ұстауға;

«Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген коммуналдық көрсетілетін қызметтер ақысын төлеуге;

тұрғынжайды, тұрғын үй-жайды (пәтерді) жөндеуге жұмсалған жалға алу төлемақысына қосылмайтын болса, тұрғынжайды, тұрғын үй-жайды (пәтерді) мүліктік жалдау (жалға алу) кезінде шеккен шығыстары;

тіркелген активтердің шығып қалуынан түсетін кіріс қаралмайды.

Бұл ретте тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші тіркелген активтерді есепке алуды жүргізбейді.

Осы параграфтың мақсаттары үшін дара кәсіпкердің кірісі ретінде:

төлем көзінен мұндай салықтың ұстап қалғанын растайтын құжаттар болған кезде бұрын төлем көзінен жеке табыс салығы салынған дивидендтер, сыйақылар, ұтыстар;

Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген мөлшерде бюджет есебінен төленетін атаулы әлеуметтік көмек, жәрдемақылар мен өтемақылар; стипендиялар; қайырымдылық көмек; гуманитарлық көмек түрінде алынған мүліктің құны; мүліктік кіріс; жұмыскердің кірісі; материалдық залалды өтеудің сот шешімі бойынша тағайындалған сомасы түрінде өзі алған кірістер қаралмайды.

Кірістер

Салық төлеушінің кірісіне:

заңды тұлға үшін – осы Кодекстің 690-бабының 3-тармағында көрсетілгендерді;

дара кәсіпкер үшін – осы Кодекстің 690-бабының 3 және 4-тармақтарында көрсетілгендерді қоспағанда, барлық кіріс түрлері қосылады.

Кірісті қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес тану осы Кодекске сәйкес кірісті айқындау және тану тәртібінен өзгеше болған жағдайда, көрсетілген кіріс салық салу мақсаттары үшін осы Кодексте айқындалған тәртіппен есепке алынады.

Салық төлеушінің осы баптың 4-тармағына сәйкес кірістерді түзетуге құқығы бар. Бұл ретте жылдық жиынтық кіріс осы баптың 4-тармағына сәйкес түзетулерді ескере отырып, теріс мәнге ие болуы мүмкін.

Осы параграфтың мақсаттары үшін бұрын танылған кіріс сомасы шегінде есепті салықтық кезеңнің кіріс мөлшерін ұлғайту немесе есепті салықтық кезеңнің кіріс мөлшерін азайту түзету деп танылады.

Осы жерде көрсетілген кірістер: тауарлар толық немесе ішінара қайтарылған; мәміле шарттары өзгертілген; өткізілген немесе сатып алынған тауарлар, орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер үшін бағалар, өтемақылар өзгертілген; баға шегерістері, сату шегерістері; шарт талаптары негізге алына отырып, өткізілген немесе сатып алынған тауарлар, орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер үшін ұлттық валютамен төлеуге жататын сомалар өзгертілген; заңды тұлғадан, дара кәсіпкерден, Қазақстан Республикасында қызметті тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезидент-заңды тұлғадан осындай тұрақты мекеменің қызметіне қатысты талаптар бойынша, сондай-ақ Қазақстан Республикасында қызметті тұрақты мекеме құруға алып келмейтін филиал, өкілдік арқылы жүзеге асыратын бейрезидент-заңды тұлғаның филиалынан, өкілдігінен талапты есептен шығарған жағдайларда түзетуге жатады.

Осы тармақшада көзделген кірісті түзету:

дебитор-салық төлеуші таратылған кезде оны тарату балансын бекіту күніне кредитор-салық төлеуші талап қоймаған;

заңды күшіне енген сот шешімі бойынша салық төлеуші талапты есептен шығарған жағдайларда азайту жағына қарай жүзеге асырылады.

Осы тармақшада көзделген түзету талаптың туындауын растайтын бастапқы құжаттар болған кезде есептен шығарылған талаптың және бұрын осындай талап бойынша танылған кірістің сомасы шегінде жүргізіледі.

Осы тармақтың екінші бөлігінің 1) – 5) тармақшаларында көзделген түзету осындай түзетуді жүзеге асыру үшін жағдайлардың басталғанын растайтын бастапқы құжаттар болған кезде жүргізіледі.

Кірістерді түзету осы бапта көзделген жағдайлар басталған салықтық кезеңде жүргізіледі.

Осы бапта көзделген жағдайлар басталған кезеңде кіріс болмаған немесе сол кезеңде мөлшерін төмендету жағына түзетуді жүзеге асыру үшін оның мөлшері жеткіліксіз болған жағдайда, түзету бұрын кіріс түзетуге жатады деп танылған салықтық кезеңде жүргізіледі.

Егер нақ сол кірістер кірістердің бірнеше баптарында көрсетілуі мүмкін жағдайда олар кіріске бір рет қосылады.

Салық салу мақсаттары үшін кірісті тану күні осы параграфтың ережелеріне сәйкес айқындалады.

Шегерімге жатқызылатын шығыстарды айқындау тәртібі

Кодекстің 7-бөліміне сәйкес шегерімге жатпайтын шығыстарды қоспағанда, салық төлеушінің кіріс алуға бағытталған қызметті жүзеге асырумен байланысты осы бапта көзделген шығыстары салық салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатады.

Осы параграфтың мақсатында шығыстардың мынадай түрлері: тауарларды сатып алуға;

Кодекстің 257-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс жұмыскерлердің есептелген кірістері мен жеке тұлғаларға өзге де төлемдер бойынша;

Кодекстің 263-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс салық және бюджетке төленетін төлемдерді төлеуге;

Кодекстің 244-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс қызметтік іссапарлар кезіндегі өтемақылардың сомалары шегерімге жатады.

Дара кәсіпкердің салық салынатын кірісті айқындау кезінде, егер ол оларды жеке тұлға ретінде, оның ішінде салық агентінде де қолданбаса, 342-бапта көзделген салықтық шегерімдерді қолдануға құқығы бар.

Кодексте көзделген жағдайларда шегерімге жатқызылатын шығыстардың мөлшері белгіленген нормалардан аспауға тиіс.

Егер Кодекстің 693-бабында өзгеше белгіленбесе, салық төлеуші осындай шығыстар оның кіріс алуға бағытталған қызметімен байланысты екенін растайтын құжаттар болған кезде шегерімдерді жүргізеді.

Бұл шығыстар, халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес айқындалатын болашақтағы

кезеңдердің шығыстарын қоспағанда, олардың іс жүзінде шеккен салықтық кезеңінде шегерімге жатады.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес айқындалатын болашақтағы кезеңдердің шығыстары олардың жатқызылатын салықтық кезеңде шегерімге жатады.

Салық төлеушінің осы бапта көрсетілген шығыстары осы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген жағдайларда түзетілуге жатады.

Бұл ретте бұрын шегерім болып танылған сома шегінде есепті салықтық кезеңнің шегерім мөлшерін ұлғайту немесе есепті салықтық кезең шегерімінің мөлшерін азайту осы параграфтың мақсаттары үшін түзету деп танылады.

Қосымша тіркелген шегерім

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші салық салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатқызылатын шығыстар сомасына Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулерді ескере отырып айқындалған кіріс сомасының 30 пайызынан аспайтын мөлшердегі тіркелген шегерім сомасын қосуға құқылы.

Бұл ретте осы баптың бірінші бөлігінің ережелерін қолданған жағдайда тіркелген шегерімді қоса алғанда, шегерімге жатқызылатын шығыстардың жалпы сомасы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулер ескеріле отырып, кіріс сомасының 70 пайызынан аспауға тиіс.

Салық салынатын кірісті азайту

Салық төлеушінің салық салынатын кірісті мүгедектердің еңбегіне ақы төлеуге жұмсалған шығыстардың 2 еселенген мөлшеріне және мүгедектер жалақысынан және басқа да төлемдерден есептелген әлеуметтік салық сомасының 50 пайызына азайтуға құқығы бар.

Заңды тұлғаның салық салынатын кірісті мынадай шығыс түрлеріне: табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туындаған жағдайда гуманитарлық көмек түрінде алынған және мақсаты бойынша пайдаланылған мүліктің құнын; егер осы тармақтың 3) тармақшасында өзгеше белгіленбесе, заңды тұлға шығарған акцияларды немесе заңды тұлғадағы немесе консорциумдағы қатысу үлестерін өткізу кезіндегі құн өсімінен түсетін кірістерді бір мезгілде мынадай:

акцияларды немесе қатысу үлестерін өткізу күніне салық төлеушінің осы акцияларды немесе қатысу үлестерін үш жылдан астам иеленуі;

эмитент-заңды тұлғаның немесе қатысу үлесі өткізілетін заңды тұлғаның немесе қатысу үлесін консорциумда өткізетін осындай консорциумға қатысушының жер қойнауын пайдаланушы болып табылмауы;

эмитент-заңды тұлға немесе қатысу үлесі өткізілетін заңды тұлға активтері құнының немесе қатысу үлесі өткізілетін консорциумға

қатысушылар активтері жалпы құнының 50 пайыздан аспайтынын осындай өткізу күніне жер қойнауын пайдаланушылар (жер қойнауын пайдаланушы) болып табылатын тұлғалардың (тұлғаның) мүлкі құрауы талаптары орындалған кезде азайтуға құқығы бар.

Осы тармақшада көрсетілген салық төлеушінің акцияларға немесе қатысу үлестеріне иелік ету мерзімі, егер мұндай акцияларды немесе қатысу үлестерін салық төлеуші бұрынғы меншік иелерінің қайта ұйымдастырылуы нәтижесінде алса, акцияларды немесе қатысу үлестерін бұрынғы меншік иелерінің иелену мерзімдері ескеріле отырып, жиынтығымен айқындалады.

Осы тармақшаның мақсатында жерасты суларын өндіру құқығына ие болғандықтан ғана жер қойнауын пайдаланушы болып табылатын осындай пайдаланушы жер қойнауын пайдаланушы болып танылмайды;

өткізу күні Қазақстан Республикасының аумағында жұмыс істейтін қор биржасының ресми тізімдерінде болатын бағалы қағаздарды осы қор биржасында ашық сауда-саттық әдісімен өткізуден туындайтын залалдарға азайтылған, өткізу күні Қазақстан Республикасының аумағында жұмыс істейтін қор биржасының ресми тізімдерінде болатын бағалы қағаздарды осы қор биржасында ашық сауда-саттық әдісімен өткізу кезінде құн өсімінен түсетін кірістерге азайтуға құқығы бар.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші салық салынатын кірісті осы параграфқа сәйкес салық салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатқызылуға тиіс жұмыскердің кірістері бойынша жұмыс берушінің есепті салықтық кезеңде есепке жазылған шығыстарының 1 еселенген мөлшеріне азайтуға құқығы бар.

Осы тармақтың бірінші бөлігінде көзделген азайтуды салық төлеуші, егер осындай салық төлеуші жұмыскерлерінің есепті салықтық кезең үшін орташа айлық жалақысы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және тиісті қаржы жылының 1 қаңтарына қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 47 еселенген мөлшерінен асқан жағдайда жүргізуге құқылы.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бекболсынов, А. Салық жүйесінің негіздері: Учебное пособие / А. Бекболсынов; 2-е изд.- Астана: Фолиант, 2011.- 120 б.
2. Ермекбаева Б.Ж, Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Салықтар және салық салу: Оқу құралы / Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Ермекбаева Б.Ж.- Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 598 б.
3. Кульжабаева, М. Салық және салу тәжірибесі: Оқу құралы / М. Кульжабаева.- Алматы: Экономика баспасы, 2018.- 146 б.
4. Салықтық әкімшіліктендіру. Оқулық / Мустафина А.К. Ермекбаева Б.Ж.- Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 234 б.
5. Уразбеков А.К. Салықтық есеп : Электрондық оқулық. . - Қарағанды: ҚарМТУ, 2013. 3,0 Мб

Иғалиева Л. Н. АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТЕТІКТЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

ӘОЖ 338.43

*Иғалиева Л. Н. PhD доктор, аға оқытушы
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КеАҚ*

АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТЕТІКТЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы ұлттық экономиканы дамытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Мұндай экономикалық даму экологиялық мәселелердің пайда болуына әкеледі, аймақтың тұрақты дамуына кедергі келтіреді. Мақалада Атырау облысы аумағындағы антропогендік жүктеменің табиғи-ресурстық әлеуетке және қоршаған ортаға әсері қарастырылып, өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының өзектілігі анықталды. Сондай-ақ Атырау облысындағы өнеркәсіп өндірісі көлемінің көрсеткіштері есептелді. Аймақтың экологиялық қауіпсіздігін сипаттайтын көрсеткіштер айқындалды, сондай-ақ өңірдің экологиялық-экономикалық жағдайына бағалау жүргізілді.

Түйін сөздер: әлеуметтік-экономикалық әлеует, экономикалық даму, экономикалық тетік, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық мәселе.

Abstract. Socio-economic development of the region is an integral part of the development of the national economy. Such economic development leads to the emergence of environmental problems, hinders the sustainable development of the region. In the article, the impact of anthropogenic load on the natural resource potential and the environment in the territory of Atyrau region was considered, and the relevance of socio-economic development of the region was determined. Indicators of industrial production in Atyrau region were also calculated. Indicators that characterize the environmental safety of the region were identified, as well as an assessment of the ecological and economic state of the region was carried out.

Keywords: socio-economic potential, economic development, economic mechanism, environmental safety, environmental problem.

Аннотация. Социально-экономическое развитие региона является неотъемлемой частью развития национальной экономики. Такое экономическое развитие приводит к возникновению экологических проблем, препятствует устойчивому развитию региона. В статье рассмотрено влияние антропогенной нагрузки на природно-ресурсный потенциал и окружающую среду на территории Атырауской области, определена актуальность социально-экономического развития региона. Также были рассчитаны показатели объемов промышленного производства в Атырауской области. Определены показатели, характеризующие экологическую безопасность

региона, а также проведена оценка эколого-экономического состояния региона.

Ключевые слова: социально-экономический потенциал, экономическое развитие, экономический механизм, экологическая безопасность, экологическая проблема.

Қазіргі кезеңде экономиканың жедел дамуы және қоршаған ортаның жағдайы бір-бірімен тығыз байланыста бола отырып, бір-біріне айтарлықтай әсер етеді. Қазіргі кезеңдегі қоғам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас табиғи ресурстарды тұтынудың артуы біртіндеп қоршаған ортаның ластануына, табиғи ресурстардың сарқылуына және сонымен бірге өндіріс қалдықтары мен адам өмірінің қоршаған ортаға түсуіне әкеледі. Мұнай-газ саласы ҚР экономикасының басты қозғалтқыштарының бірі болып табылатыны құпия емес. Алайда мұнай операцияларын жүзеге асыру экологиялық қауіпті қызмет түрі болып табылады және тиісінше осы салада қоршаған ортаның авариялық ластану тәуекелі жоғары болып қала береді. Авариялық жағдайлардың алдын алу және оларды барынша азайту мақсатында ҚР заңнамасы қоршаған ортаны қорғауды экономикалық реттеу шараларын көздейді [1,2].

Тиімді экологиялық саясатты жүргізу ел мен жекелеген өңірлер ауқымындағы қоршаған ортаның жай-күйіне сандық бағалау әзірлеуді талап етеді. Мұндай бағалау әртүрлі аймақтық деңгейлерде әлеуметтік-экономикалық дамудың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы басым мәселелерді негізді түрде айқындау үшін қажет. Бұл Атырау аймағы үшін өте маңызды болып табылады, өйткені, экологиядағы экономикалық басқару тетіктерін әзірлеу біріншіден, қарқынды даму барысындағы экологиялық дағдарыс жағдайында, екіншіден, экологиялық бағытта жұмсалатын арнайы қаржы көздерінің азаюы жағдайында іске асырылады [3].

Осыған сәйкес, экологиялық қауіпсіздік деңгейін құрудың ұсынылып отырған әдістемесі негізінде деректерді нормалауды орындаймыз және олардың негізінде аймақ бойынша аудандарды интегралдық бағалауды есептейміз.

Зерттеудің алғашқы кезеңінде ашық деректер базасындағы Қазақстан Республикасы ұлттық статистика бюросы ұсынатын 2016-2020 жылдарға арналған ресми статистикалық мәліметтер жинақталып, өңделді.

Қолда бар деректерді эмпирикалық талдау арқылы аймақтың экологиялық қауіпсіздігін сипаттайтын келесідей көрсеткіштер блоктарын топтастыруға мүмкіндік берді (1-кесте):

– 1 топ – адам қызметінің қоршаған орта жағдайына теріс әсерін көрсететін көрсеткіштер;

– 2 топ – адам қызметінің қоршаған орта жағдайына қолайлы әсерін көрсететін көрсеткіштер;

- 3 топ – кәсіпорындардың экологиялық инновацияларды енгізуін көрсететін көрсеткіштер;
- 4 топ – экологиялық қауіпсіздікке әсер ететін өндірістік қызметті сипаттайтын көрсеткіштер.

Кесте 1 – Аймақтардың экологиялық қауіпсіздігін сипаттайтын көрсеткіштер блоктары

Блоктар атауы	Көрсеткіштер
Адам қызметінің қорша ған орта жағдайына теріс әсерін көрсететін көрсеткіштер	- атмосфералық ауаға стационарлық көздерден шығатын ластаушы заттардың шығарындылары, өткен жылға пайызбен; - ластанған сарқынды суларды жерүсті су объектілеріне ағызу, жан басына шаққанда мың текше метр; - таза суды пайдалану, жан басына шаққанда мың текше метр
Адам қызметінің қорша ған орта жағдайына қолайлы әсерін көрсететін көрсеткіштер	- айналымдағы және ретімен пайдаланылатын су көлемі, жан басына шаққанда мың текше метр; - қалпына келтірілген орман жерлерінің өрттен зақымданған орман алқаптарының алаңына үлес салмағы, пайызбен; - тұрақты көздерден шығатын, атмосфераны ластайтын заттарды тұту өткен жылға пайызбен.
Кәсіпорындардың экологиялық инновацияларды енгізуін көрсететін көрсеткіштер	- қоршаған ортаның ластануын төмендетуді (атмосфералық ауа, жер, су ресурстары, шу деңгейін азайту) жүзеге асыратын ұйымдардың үлес салмағы, пайызбен; - шикізат пен материалдарды ауыстыруды жүзеге асыратын немесе қауіпсіз немесе қауіптілігі аз пайдаланатын ұйымдардың үлес салмағы, пайызбен; - өндіріс қалдықтарын, суды немесе материалдарды қайта өңдеуді (қайта өңдеуді) жүзеге асыратын ұйымдардың үлес салмағы, пайызбен"
Экологиялық қауіпсіздік ке әсер ететін өндірістік қызметті сипаттайтын көрсеткіштер	- «пайдалы қазбаларды өндіру» СЭҚ бойынша өндіріс индекстері, өткен жылға пайызбен; - «электр энергиясын, газ бен суды өндіру және бөлу» СЭҚ бойынша өндіріс индекстері, өткен жылға пайызбен; - «өңдеуші өндірістер» СЭҚ бойынша өндіріс индекстері, өткен жылға пайызбен; - қызметтің барлық түріндегі ұйымдардың автомобиль көлігімен жүктерді тасымалдау, млн т; - барлық қызмет түрлері ұйымдарының автомобиль көлігінің жүк айналымы, млн т/км
Ескерту – Автор құрастырды	

Одан әрі бағалау мақсатында (1) формулаға көрсеткіштер салынып, Атырау облысы аймағы бойынша экологиялық қауіпсіздік деңгейі анықталды (2-кесте):

$$\bar{I}_r = \frac{\sum_{i=1}^n Y_{\text{норм}ir}}{q_n} \quad (1)$$

Кесте 2 – 2016-2020 жж. аралығындағы Атырау облысы аймағы бойынша экологиялық қауіпсіздік деңгейін бағалау

Аймақ атауы	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл
Атырау қаласы	0,32	0,33	0,28	0,33	0,27
Жылой ауданы	0,26	0,22	0,36	0,35	0,32
Индер ауданы	0,64	0,81	0,86	0,91	0,98
Исатай ауданы	0,28	0,33	0,45	0,39	0,34
Қызылқоға ауданы	0,75	0,63	0,72	0,79	0,81
Құрманғазы ауданы	0,46	0,53	0,51	0,60	0,66
Мақат ауданы	0,22	0,25	0,34	0,41	0,36
Махамбет ауданы	0,52	0,55	0,82	0,88	0,91
Ескерту – Автормен есептелінді					

Кесте 3 – Экологиялық қауіпсіздік деңгейі бойынша аудандардың типологиясы

Экологиялық қауіпсіздік деңгейі/ интегралды индексті өлшеу аралығы	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл
Дағдарысты / [0,00-0,20]	-	-	-	-	-
Төмен / [0,20-0,40]	Атырау қаласы, Жылой, Исатай, Мақат аудандары	Атырау қаласы, Жылой, Исатай, Мақат аудандары	Атырау қаласы, Жылой, Исатай, Мақат аудандары	Атырау қаласы, Жылой, Исатай, Мақат аудандары	Атырау қаласы, Жылой, Исатай аудандары
Орташа / [0,40-0,60]	Құрманғазы, Махамбет аудандары	Құрманғазы, Махамбет аудандары	Құрманғазы, Махамбет аудандары	Құрманғазы ауданы	Құрманғазы, Мақат аудандары
Жоғары / [0,60-0,80]	Индер, Қызылқоға аудандары	Қызылқоға ауданы	Қызылқоға ауданы	Қызылқоға ауданы	Қызылқоға ауданы
Қолайлы / [0,80-1,00]	-	Индер ауданы	Индер ауданы	Индер, Махамбет аудандары	Индер, Махамбет аудандары
Ескерту – Автормен әзірленді					

мұнда I_r – әр жекелеген r -аймақ бойынша экологиялық қауіпсіздік деңгейі;

q – әр жекелеген r -аймақ үшін есептелетін көрсеткіштердің саны;

n – әр r -аймақ үшін бөлінетін көрсеткіштер блоктарының саны.

2-кестеде көрсетілгендей, Атырау қаласы бойынша экологиялық қауіпсіздік деңгейін бағалау барысында көрсеткіштер деңгейі 2016 пен 2020 жылдар аралығында - 0,32-тен 0,41-ке дейін өскенін байқадық, ал аудандар шеңберінде ең жоғары көрсеткіштерді Индер, Махамбет және Қызылқоға аудандары көрсетіп отыр, ал қалған аудандар бұл деңгейде төменгі мәндерге ие болды.

Аудандар бойынша экологиялық қауіпсіздіктің есептелген деңгейі негізінде олардың типологиясы орындалды. Осыған сәйкес, тең аралықта қауіпсіздік деңгейінің 5 түрі жоспарланған: дағдарысты, төмен, орташа, жоғары, қолайлы. Топтау нәтижелері 3-кестеде келтірілген.

3-кестеден анықталғандай, экологиялық қауіпсіздік деңгейінің типологиясы бойынша төмен деңгейлі аудандарды - 2016 жылы Атырау қаласы, Жылой ауданы, Исатай ауданы, Мақат ауданы құраса, ал 2017 -2020 жылдар аралығында бұл аудандар (2020 жылы Мақат ауданы бұл деңгейден шықты) сол төменгі деңгейді ұстап қалды. Ал 2016-2018 жылдарда орташа деңгейде Құрманғазы ауданы, Махамбет ауданы тұрақтанса, 2019 жылы Махамбет ауданы бұл деңгейден шегерілді, 2020 жылы оның орнын Мақат ауданы алмастырды. Ал экологиялық қауіпсіздігі жоғары аймаққа – 2016 жылы - Индер ауданы, Қызылқоға ауданы еңсе, 2017 -2020 жылдарда бұл деңгейді тек Қызылқоға ауданы ұстап қалды. Экологиялық қауіпсіздік тұрғысынан ең қолайлы аймақ болып 2017-2018 жылдары Индер ауданы тұрақтаса, 2019-2020 жылдары оның қатарын Махамбет ауданы толықтырды. Нәтижесінде өндіріс, мұнай өндіру кен орындарының Атырау қаласы, Жылой ауданы, Исатай ауданы, Мақат ауданы аймағында көп шоғырлануына байланысты, тиісінше бұл аудандар экологиялық қауіпсіздігі тұрғысынан әлі де тұрақты емес.

Аталған нәтижелерді зерттеу барысында аймақтағы экологиялық қауіпсіздіктің деңгейін көтеру үшін келесі шараларды жүргізу тиімді:

- экологиялық жағдайды кешенді талдау және мұнай-газ өндірісінің қауіптілігін бағалау, ықтимал болатын апаттық жағдайларды және зиянды заттарды қоршаған ортаға тастауды азайту жолдарын құру;

- зерттеу тәсілдерін және су бассейндерін бақылау, негізгі экологиялық зиянды компоненттер (ЭЗК) мен олардың көздерін анықтауды, ЭЗК-ді тастауды төмендету тәсілдерін біріктіретін мониторингті құру және ендіру;

- мұнай-газ өнімдерін өндірудің негізгі технологиялық үдерісін қарқындандыру, жандандыру және кешенді зерттеу арқылы өндіріс экологиясының деңгейін көтеру;

- технологиялық жабдықтарды қайта жаңарту, соның ішінде технологиялық үдерістер тәртібін бақылау және басқарудың автоматты жүйелерін ендіру, ЭЗК-ің тастауды төмендету мақсатында, мұнай өнімдерін өңдеудің тереңдігін және өнімділігін арттыру.

Табиғат ресурстарын тиімді қолдану, қоршаған ортаны қорғау және қалпына келтіруді қоса алғанда, табиғатты пайдалану үдерісі экономикалық, жаһандық бола отырып, сонымен қатар аймақтық сипатқа ие. Әр аймақтың ресурстары мен экожүйелері басқа аймақтардан уақытша кеңістікте салыстырмалы түрде бөлінген; экономикалық қызмет әсерінен туындаған шығын мен залал белгілі бір аумақта көрінеді; ауылшаруашылық секторлары мен өнеркәсіп өндірісінің сандық, сапалық сипаттамалары және табиғат ресурстарын пайдалану, өндірістік күштердің орналасуы, ең алдымен, аймақтың ерекшелігіне байланысты анықталады. Сондықтан экономикалық дамудың экономикалық тетігін қалыптастыру оны аймақтандырумен тікелей байланысты. Ал ол өз кезегінде аймақтың экологиялық, климаттық, табиғи өзгешеліктерін есепке алатын және соның негізінде экономика мен экологияның арасындағы тепе-теңдікті, тұрақты экономикалық, экологиялық және әлеуметтік дамуды қамтамасыз ететін әлеуметтік-экономикалық дамудың осындай үлгісіне көшуді айқындайды [4].

Қазақстан Республикасы Экологиялық Кодексінің 95-бабында көрсетілгендей, қоршаған ортаны қорғауға қатысты және табиғатты пайдалану бойынша экономикалық реттеу тетіктерінің түрлері ретінде келесілерді қарастырамыз:

- табиғи ортаны қорғаумен байланысты барлық іс-шараларды жоспарға қою және оны қаржыландыру;
- қоршаған ортаның эмиссиялық төлемдерін айқындау;
- табиғат ресурстарының кейбір жекелеген түрлерін қолданғаны үшін төлемдер;
- қоршаған ортаны қорғауға байланысты экономикалық ынталандыруды арттыру;
- қоршаған ортаның эмиссияларын басқарудың нарықтық тетіктерін айқындау;
- парниктік газдар шығарындыларын және оны сіңіруді азайтудың нарықтық тетіктерін жетілдіру;
- экологиялық сақтандыруды жетілдіру;
- қоршаған ортаға келтірілген барлық теріс залалды анықтап, оған экономикалық бағалау жүргізу [5].

Осы аталған тетіктерді іс жүзінде іске асыру барысында қоршаған ортаны қорғауға қатысты экономикалық тетіктердің неғұрлым кең таралған құралдары эмиссиялар үшін төлем және табиғи ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру болып табылатындығын нақты анықтайды. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың экологиялық қызметі қоршаған ортаға антропогендік әсер ету деңгейін азайту және қоршаған ортаның сапалық және сандық сипаттамаларын толық қалпына келтіру болып табылады, ал тәжірибеде жүзінде, ол тек экологиялық стандарттарға сәйкес келеді. Жалпы, нормативтік құқықтық актілермен бірге қоршаған ортаның сапасы оның ғылыми негізділігі мен сапасына байланысты. Қоршаған орта сандық және

сапалық экономикалық өсудің негізі болып табылады, нәтижесінде қоршаған орта сапасының жоғалуына әкелетін шекті ластанулары қоршаған ортаның тек ассимиляциялық әлеуетіне және ластаушы кәсіпорынның шығарындыларын ғана емес, тұтастай алғанда қоршаған ортаға зиянды заттардың шоғырлануына тәуелді болып келеді. Сондықтан да әрбір ластаушы кәсіпорынның қоршаған ортаға теріс әсерін анықтау мәселесі шешуге толық мүмкіндік берілмейді [6,7].

Осылайша, кәсіпорындардың экологиялық қызметі келесілермен анықталады:

– облыстардың жергілікті өкілді органдары (мәслихаттар) белгілейтін, бірақ Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін базалық ставкалардан төмен емес және шекті ставкалардан жоғары емес мөлшерлемелер бойынша қоршаған ортаға эмиссиялар үшін жыл сайынғы төлемдерден;

– табиғатты қорғау іс-шараларының жыл сайынғы жоспарлары.

Қоршаған орта эмиссияларының бекітілген нормативтері аясындағы және (немесе) одан жоғары қоршаған ортаға эмиссиялардың нақты көлемі салық салу нысаны болып табылады:

1) ластаушы заттардың шығарындылары;

2) ластаушы заттардың төгінділері;

3) өндіріс пен тұтынудың орналастырылған қалдықтарынан құралады.

Төлемақы мөлшерлемелері коэффициенттері тиісті қаржылық жылға арналған республикалық бюджет туралы заңда белгіленген АЕК мөлшерін негізге ала отырып анықтайды. Бұл коэффициенттер төмендігілерге қолданылады [8]:

1) коммуналдық қызметтер көрсету кезінде түзілетін эмиссиялар көлемі үшін табиғи монополиялар субъектілері және Қазақстан Республикасының энергия өндіруші ұйымдары үшін төлемақы мөлшерлемелеріне қолданылады:

– тұрақты көздерден ластағыш заттардың шығарындылары үшін - 0,3;

– ластаушы заттардың төгінділері үшін - 0,43;

– күл және күл шлактарын орналастырғаны үшін - 0,05;

2) коммуналдық қалдықтарды орналастыруды жүзеге асыратын полигондар үшін; қоныстанған жері бойынша жеке тұлғалардың шығарған қатты-тұрмыстық қалдықтардың көлемі үшін; коммуналдық қалдықтарды (қатты тұрмыстық қалдықтар, тазарту құрылыстарының кәріздік тұнбасы) орналастырғаны үшін - 0,2.

Қоршаған ортаны ластағаны үшін төлем мөлшерлемелерін жергілікті атқарушы орган Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі белгілеген базалық ставкалар негізінде белгілейді. Қоршаған ортаға арналған эмиссиялар үшін төленетін төлемақының базалық мөлшерлемелері экономикалық қызметтің әртүрлі ерекшеліктерін және онымен байланысты түрлер мен ластану дәрежесіндегі айырмашылықтарды көрсететін аймақтар бойынша ерекшеленеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Бекишева С.Д. Охрана окружающей природной среды: понятие и взаимосвязь с обеспечением экологической безопасности // ҚазҰУ хабаршысы. – 2009. – №2(50). – С. 93-98.
- 2 Абубакирова Қ., Таныбаева А., Базарбаева Т. Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігі: оқу құр. – Алматы, 2015. – 240 б.
- 3 Егембердиева С.М., Иғалиева Л.Н. Микродеңгейдегі экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің экономикалық аспектілері // Менеджмент качества: поиск и решения: сб. ст. по матер. 3-й междунар. науч.-практ. конф. –Куала-Лумпур, 2017. – С. 392-398.
- 4 Нурпеисов Д.К. Национальная безопасность: правовой аспект: науч.-справ. изд. – Алматы, 2003. – 75 с.
- 5 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі: 2007 жылдың 9 қаңтары, №212-III қабылданған (2021.02.01. берілген өзгер. мен толықт.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086294. 21.01.2021.
- 6 Егембердиева С.М., Иғалиева Л.Н. Экономический механизм в обеспечении экологической безопасности Республики Казахстан // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2018. – №1(59). – С. 55-57.
- 7 Igaliyeva L., Yeskaliyeva A., Kadyrbergenova A. Environmental security in the context of human capital formation // Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – 2019. – №4. – С. 38-51.
- 8 Хван М.С., Лишко Д.С. Методика оценки уровня экологической безопасности социально-экономических систем: информационная база, алгоритмы оценки, апробация // Вестник НГУЭУ. – 2016. – №3. – С. 107-119.

ӘОЖ 336.64

*Хуандыкова А., Гумарова А., Тұрсынғалиев А. – студенттер,
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КеАҚ
Жетекші: аға оқытушы Дарискалиева М. С.*

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ШОБ-ТЫҢ ЖАЙ- КҮЙІ

Аңдатпа: Бұл мақалада Қазақстан экономикасының өзекті проблемалары және әлемді шарпыған COVID-19 пандемиясына байланысты мемлекет қабылдап жатқан шаралар көрсетілген. Қазіргі уақытта қауіпті вируспен күрестегі басты жетістік – Қазақстандағы індеттің экспоненциалды түрде өсіп кетпеуі. Қазақстан Үкіметі жүргізіп жатқан шаралар Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының, сондай-ақ халықаралық сарапшылардың оң бағасын алды.

Кілт сөздер: COVID-19, пандемия, жаһандық дағдарыс, экономикалық проблемалар, әлемдік экономика, туристік бизнес

Annotation: This article reflects the current problems of the economy of Kazakhstan and the measures taken by the state in connection with the COVID-19 pandemic that has swept the world. At the moment, the main success in the fight against a dangerous virus is that the pandemic in Kazakhstan is not growing exponentially. The actions carried out by the Government of Kazakhstan received positive feedback from the World Health Organization, as well as international experts. Support from the state in such a difficult time is very important for all citizens.

Keywords: COVID-19, pandemic, global crisis, economic problems, world economy, tourism business.

Аннотация: В данной статье отражено современное проблемы экономики Казахстана и меры предпринимаемые государством в связи с охватившей мир пандемии COVID-19. На данный момент главным успехом в борьбе с опасным вирусом является то, что пандемия в Казахстане не растёт в геометрической прогрессии. Действия осуществляемые Правительством Казахстана получили положительные отзывы Всемирной организации здравоохранения, а также международных экспертов. Поддержка со стороны государства в столь сложное время очень важна для всех граждан.

Ключевая слова: COVID-19, пандемия, глобальный кризис, экономические проблемы, мировая экономика, туристический бизнес.

2020 жыл COVID-19 пандемиясының жылы болды. Эпидемия бүкіл әлемді тоқтатып, барлық адамдарды үйде қалдырды, жаһандық дағдарысқа әкелді және әлемдік экономиканың қазіргі үлгісі қазірдің өзінде ескіргенін және 21-ші ғасырдың сын-қатерлеріне жауап бере алмайтынын айқын көрсетті. COVID-19 вирусының

қарқынды дамуы адам өмірінің барлық салаларында, атап айтқанда, экономикада жаһандық проблемаларды тудырды. Қазіргі уақытта үкіметтер адам өмірін сақтау мен әлем экономикасын сақтау арасындағы тепе-теңдікті іздеуде.

Расында да, пандемияға байланысты көптеген кәсіпорындардың жеткізу тізбегін бұзу, өндірістердің, дүкендердің, салондардың жұмысын тоқтату керек болды. Өнімдер мен қызметтерді сатудан түсетін кіріс төмендеді, жарнамадан түсетін кіріс азайып, жазылымдар азайды. COVID-19 пандемиясына байланысты елдер маңызды тауарларды өндірумен және сатумен айналысатындарды қоспағанда, барлық кәсіпорындардың жұмысын тоқтатуға мәжбүр болды.

Ең алдымен, жаңа коронавирустық инфекция тұтынушымен тікелей байланыста болатын салаларда өзгерістер енгізді: сауда және ойын-сауық орталықтары, кинотеатрлар, театрлар, сұлулық салондары, шаштараздар, азық-түлік емес дүкендер, қоғамдық тамақтану орындары, спорт залдары, бассейндер, медициналық орталықтар, сондай-ақ жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындары. Көлік компаниялары зардап шекті. Жолаушылар тасымалы екі есеге дерлік азайып, бірқатар аудандарда тасымалдау толығымен тоқтатылды. Бірақ ұлттық шекаралар жабылғанымен, машина жасау және химия өнімдерін экспорттау процесі тоқтатылған жоқ.

Деректерге қарасақ, 2020 жылдың алғашқы екі айында Қытайдан әлемдік нарыққа болат өнімдерін жеткізу шамамен 27%-ға құлдырап, 7,8 миллион тоннаны құрады. Қытайдың металлургиялық компаниялары шетелдік сатып алушылардан бұрын берілген тапсырыстар бойынша бас тартулар ала бастады. Шетелге сатудан түскен шығынның орнын толтыру үшін Қытай өнімін ішкі нарықта өткізу арқылы қуып жетуге тырысты. Италия үкіметі өндірістік және коммерциялық нысандардың жұмысын тоқтату туралы шешім қабылдады. Карантиндік шараларды қабылдау ресейлік металлургияға әлі әсер еткен жоқ.

Ресми дереккөздерден алынған ақпаратқа сәйкес, қаңтар және ақпан айларында өндіріс қарқынды өсті: темір балқыту 2,3%-ға өсіп, 8,8 млн тоннаға дейін; болат — 1,7%-ға, 12,3 млн. тоннаға; прокат өндіру – 2%-ға, 10,2 млн. тоннаға дейін. COVID-19 еңбек нарығының жұмысын реттеді.

Көптеген компаниялар мен кәсіпорындар жалақыны бірнеше есе қысқартуға немесе ең төменгі төлемдерді қалдыруға мәжбүр болды. 25 миллион адам жұмыссыз қалды, бұл дүние жүзіндегі еңбекке жарамды халықтың 0,6% (4,5 миллиард) [2]. Әсіресе шағын және орта кәсіпорындар қатты зардап шекті.

Бизнес-омбудсмен Борис Титовтың президент В.В.Путинге жолдаған жыл сайынғы баяндамасында айтылғандай: «Ресейдегі COVID-19 пандемиясынан жалпы саны 6,05 миллионнан 4,17 миллионға жуық компания мен жеке кәсіпкерлер зардап шекті, яғни 67-ге дейін. % шағын, орта және ірі кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлер.

Зерттеуді Kelly Services және Avito жүргізді. Сауалнамаға сегіз федералды округтен 66 мыңнан астам ресейліктер қатысты. Орта және жоғары буын басшыларының 70%-ы жұмысқа қабылдаудың қысқаруын атап өтті; 23% компанияда жұмысқа қабылдау қарқыны сақталғанын айтты; Респонденттердің 7%-ы пайда болған бизнес қажеттіліктеріне байланысты жалдау көлемінің ұлғаюын атап өтті.

Оларға: қаржы, инвестиция, сақтандыру, білім беру, мемлекеттік басқару құрылымдары, көліктік логистика, машина жасау, ең қажетті тауарларды өндіру және өткізу салалары жатады. Жұмысшыларды жалдау жағдайының тұрақтылығы туралы айтатын болсақ, онда Новосибирскіде 67%, Ростов-на-Донуда - 29%, Мәскеуде - 28%, Санкт-Петербургте - 20%, Самарада - 20%, Нижний Новгородта бұл көрсеткішті құрады. - 17%. [1] Стратегиялық зерттеулер орталығының (CSR) сауалнамасына сәйкес, 45 жастан асқан жұмысшылар ең жоғары тәуекелге ұшырайды. Бұл жас тобы басқаларға қарағанда жалақыны қысқартуға және қысқартылған жұмыс уақытына ауыстыруға байланысты проблемаларды бастан кешіреді.

Осылайша, респонденттердің 40%-ы қызметкерлердің жасын ескермейтінін айтты. Дегенмен, 53% осы жас тобындағы қызметкерлердің жұмысқа орналасу жағдайы нашарлағанын хабарлады. Респонденттердің 70%-ы қызметкердің жынысы еңбек жағдайының нашарлауына әсер етпейтінін атап өткеніне қарамастан, әйелдер мен жас мамандар да тәуекелге ұшырайды. үлкен маңызы бар экономикалық күштерді қайта бөлу. Эпидемия кезінде елімізде және бірқатар басқа елдерде қажетті медициналық құрал-жабдықтармен жабдықталған үй-жайлардың жетіспеушілігі, сондай-ақ жеке қорғаныс құралдарының: қорғаныс костюмдері, маскалар, қолғаптар, дезинфекциялық құралдар және т.б. санының жеткіліксіздігі сияқты мәселе туындады.

Көптеген елдер үшін халықаралық туризм бизнесі елдің экономикалық құрамдас бөлігінің өсуіне тікелей әсер ететін негізгі табыс көзі болып табылады. Туризмнен түскен табыс экономиканың басқа салаларын дамытуға жұмсалады: көлік, денсаулық сақтау, білім. Туризм жаңа жұмыс орындарын ашады, тұруға деген жоғары сұранысты қанағаттандыру үшін қонақүйлер салады, халықаралық қатынастарды нығайтады. Бірақ коронавирустық індет туристік бизнестің өркендеу мүмкіндігін шектеп, азаматтардың көшуіне тыйым салды. Дүние жүзінде ресейліктер жақсы көретін көптеген туристік бағыттарға тыйым салынды.

Әуе компаниялары Италияға, Испанияға, Францияға, Германияға, Израильге рейстерді тоқтатты және Қытай мен Иранға рейстерді шектеді. Бұл мәселені қарастырған кезде кейбір елдер үшін туризм маусымдық сипатқа ие екендігін ескеру қажет.

Осылайша, еліміздің туроператорлары қауымдастығының мәліметінше, 2020 жылдың жазғы маусымының соңына қарай өңірлерде жұмыс істейтін шағын және орта туристік компаниялардың 30 пайызы нарықтан кетуі мүмкін.

Әуе компаниялары жабылған бағыттар әсіресе ресейлік туристер арасында танымал. 2019 жылдың қаңтар-қыркүйек айлары аралығында ресейліктер шетелге жасаған 34,6 миллион сапардың 15,6 пайызы немесе 5,4 миллионы Қытай, Италия, Германия, Испания, Франция, Израиль және Оңтүстік Кореяда болды. Ең танымал бағыт Түркия болды. 5,7 миллион сапар жасалды. Суық мезгілде туристер Азия елдеріне - Тайланд, Вьетнам, Шри-Ланка және Үндістанға ерекше сұранысқа ие. COVID-19 пандемиясы кезінде туризм қатты зардап шекті және экономиканың ең көп еңбекті қажет ететін секторларының бірінде миллиондаған жұмыс орындары тәуекелге ұшырады.

UNWTO Дүниежүзілік туристік барометрдің соңғы мәліметтеріне сәйкес, демалысқа келген туристер саны 2020 жылдың алғашқы үш айында 22%-ға, наурызда жаппай шектеулер мен саяхатқа тыйым салулар енгізілгеннен кейін 57%-ға қысқарды. Бұл 67 миллион халықаралық келушілердің жоғалуына әкелді және шамамен 80 миллиард АҚШ долларына тең. Биылғы жылға болжам бірнеше есе төмендеді, өйткені індет пен белгісіздік үстемдік етуді жалғастыруда.

Кейбір болжамдарға сәйкес, пандемия дамуының әртүрлі сценарийлері бойынша туристер ағынын жылына 78%-ға дейін азайтуға болады. Бұл вирустың таралу жылдамдығына, оны ұстау мүмкіндігіне және саяхатқа шектеулердің ұзақтығына байланысты болады. UBS банк тобының наурыз айындағы есебіне сәйкес, туризмнен түскен табыс Италияда 95%-ға, Испанияда 77%-ға төмендеген. [5] Туристік бизнестің барлық құрамдас бөліктері саяхат санының азаюынан зардап шегуде.

Қонақ үйлерден басқа мейрамханалар, экскурсиялар мен ойын-сауықтың барлық түрлері туристер арасында үлкен сұранысқа ие. Apex Tour-да Италиядағы демалыстардың негізгі сұранысы негізінен мамырдан қыркүйекке дейін көрікті жерлерге немесе жағажайға бару болды. Испанияда көрікті жерлерге саяхаттар және жоғары жағажай маусымы мамырдың екінші жартысында басталады, ал наурызда Барселонаға рейспен Андорраға шаңғы турлары сұранысқа ие. РБК хабарлауынша, жаздың соңына дейін брондау тереңдігі бар төрт бағыттағы (Қытай, Италия, Оңтүстік Корея және Иран) туроператорлардың тоқтатылған турлардан шығыны шамамен 2 миллиард рубльді құрауы мүмкін. [4].

Сіздердің назарларыңызға COVID-19 пандемиясы кезеңінде Қазақстандағы бизнесті мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін талдауға арналған KPMG зерттеуін ұсынамыз.

KPMG сауалнамасына 60-тан астам ШОБ және ірі бизнес басшылары, бірқатар банктер, даму институттары және Қазақстанның бизнес-қауымдастықтары қатысты.

Талдаудың негізгі мақсаты: COVID-19-ға байланысты мемлекеттік қолдау шаралары жеткілікті ме, олар қаншалықты тиімді (бизнес тұрғысынан), бизнесте осы жүйені жақсарту бойынша сындарлы ұсыныстар бар ма?

ТЖ режимі мен карантиндік шараларды енгізу Қазақстанның бизнесіне теріс әсер етті:

300 мыңға жуық кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін тоқтатты;

Пандемиядан 1 млн кәсіпкерлік субъектісі тікелей зардап шекті, негізінен бұл қызмет көрсету және сауда саласы;

1,6 миллионнан астам адам демалыссыз демалысқа жіберілді;

ЕДБ-де қарыздары бар 14-15 мыңға жуық кәсіпкерлік субъектілері мерзімін ұзарту үшін жүгінді;

4,5 млн адам 42500 теңге көлемінде әлеуметтік төлем алды.

Бизнес өзінің операциялық қызметін жоспарлау мүмкін болмайтын қиын жағдайға тап болды. Мұндай жағдайда қолдауға бағдарлау тек мемлекеттен болуы мүмкін. Респонденттер мемлекеттік қолдау шараларының сапасын "орташадан төмен" деп бағалайды.

Зерттеудің негізгі тұжырымдары

2020 жылы нақты ЖІӨ-ні төмендету бойынша ХВҚ болжамы (-2,5%) - дан (-2,7%) - ға дейін төмендеу жағына қайта қаралды

Мұнай кірістерінің төмендеуі және салық-бюджет саласындағы шоғырландыру фискалдық позицияның нашарлауына әкелді

2020 жылы мемлекеттік бюджеттің шығыстары бюджет кірістерінен екі есе дерлік асатын болады (Ұлттық қордан трансферттерді есепке алмағанда. қор)

Қазақстанда коронавирус пандемиясы аясында зардап шеккен шағын және орта бизнес кәсіпорындарының жартысынан азы ғана мемлекеттік қолдау ала алады. Қалғандары үшін көмек қол жетімді болмады

Мемлекет жариялаған шаралардың ішінде ірі бизнесті қолдау бойынша іс жүзінде шаралар жоқ, дегенмен ірі бизнес барлық салық түсімдерінің 80% - ын қалыптастырады және елдің еңбекке қабілетті халқының 60% - дан астамын жұмысқа орналастырады

Респонденттердің көпшілігі мемлекеттік қолдаудың бірыңғай ақпараттық порталының және әрбір мемлекеттік бағдарлама бойынша бір оператордың жоқтығын мемлекеттік қолдау бағдарламаларына қатысудың негізгі операциялық кедергілерінің бірі деп санайды

Респонденттердің 90% - ға жуығы салалық критерийлерді кеңейту және бизнесті қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларын "реинжиниринг" қажет деп санайды

Аурулардың жақындап келе жатқан екінші "толқыны" және жарияланған қайта карантиннің ықтимал ұзартылуы Қазақстанның ЖІӨ-не, халықтың төлемге қабілетті сұранысына және Бизнестің рецессиядан шығу мерзімдеріне теріс әсер етеді

Қолданыстағы және жаңадан жарияланған мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігін арттыру бөлінген қаражат шеңберінде бизнестің жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді (дегенмен, қосымша қолдау шаралары да қажет болады)

Мемлекет пен бизнеске сындарлы және транспарентті диалог үшін бірыңғай платформа қажет: сарапшылардың тікелей талқылауы ғана, бизнеске уақтылы және жеткілікті қолдау көрсету елге дағдарыстан шығуға және ұзақ мерзімді тұрақты өсудің негіздерін қалауға көмектеседі

Қорытындылай келе, COVID-19 пандемиясы адамзат алдында тұрған мәселелердің жаңа ауқымын белгіледі және оларды шешудің жаңа тәсілдерін талап етті деп айта аламыз. Агрессивті вирустық инфекция қазір жаһандық дағдарысқа айналды, белгілі жағдайлар күн сайын артып келеді және жүздеген миллион адамдар оқшауланған. Мемлекет өз азаматтарын және денсаулық сақтау жүйесін қолдау шараларын қабылдаған сайын олардың экономикасы тоқтап қалады. Бұл бұрын-соңды болмаған жаһандық экономикалық дағдарыстың даму қаупін тудырады. Алғаш рет адамзат пандемиямен байланысты дағдарысты жақсы түсіну және тиісті саяси шешімдер қабылдау үшін жаңа дәлелдер мен зерттеулердің қажеттілігіне тап болды. Инфекциямен күресу жағдайында денсаулық сақтау және оның экономикалық зардаптары саласында шұғыл шаралар қабылдау қажеттілігі бірінші орынға шықты.

Елдер қажетті қаржылық және еңбек ресурстарын жұмылдыру мүмкіндігі бойынша тең емес жағдайда қалды. Германия, Ресей, Америка Құрама Штаттары және Ұлыбритания сияқты елдер пандемияның өз бизнесіне әсерін азайту үшін үлкен

көлемде қаражат бөлгенімен, дамушы елдерде несиеге қолжетімділік әлі де жеткіліксіз. Кәсіпорындардың көпшілігінің қызметін тоқтата тұру шарттарынан шығу кезінде жұмысшылардың денсаулығы мен қауіпсіздігін сақтау принципі өте қажет. Көптеген компаниялар жаңа бизнес үлгілерін және ұйымдастыру жолдарын әзірлеуге тыйым салу шараларына мәжбүр болды. Мұндай өзгерістер мемлекеттің ғылым, технология және инновация саласындағы гранттар, несие және салықтық жеңілдіктер, сондай-ақ басқа да құралдарды беру арқылы қолдауы арқылы тиімді болуы мүмкін.

Бұл ретте үкіметтер зардап шеккен жұмысшылардың ең көп санына пайда әкелетін қаржыға дереу және оңайлатылған қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін қолдау шараларын жылдам, ашық түрде жүзеге асыруы керек. Қолдау көрсету табыстың жоғалуын өтеу үшін ғана емес, сонымен қатар кәсіпорындарды қайта ашу, бейімдеу және жаңа нарықтарға қол жеткізу, сондай-ақ кәсіпкерлік әлеуетті арттыру үшін стандарттар мен хаттамалар бойынша нұсқаулықтарды әзірлеу үшін қажет. Тұрақты туризм индустриясын қайта құру үшін сала операторлары індеттің әсерін азайту үшін инновациялық шешімдерді енгізу үшін күшті шығармашылық, төзімді дағдыларды көрсетуі керек.

Дағдарыстан шығу жолын ішкі туризмді қайта құру жолын терең түсінуден бастау керек, ол халықаралық туристік ағындардың құлдырауын өтемесе де, экономиканы жаңғырту үшін аса маңызды болады. Дағдарысты басқару стратегияларын жетілдіру және дағдарыстың әсерін барынша азайту үшін үйлестіру мен ынтымақтастықтың халықаралық және ішкі тетіктерін күшейту үшін COVID-19 індетін пайдалану өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Орта немесе жоғары деңгейдегі менеджерлердің 70%-ы жұмысқа қабылдаудың қысқаруын атап өтеді <http://www.tadviser.ru/index.php>
2. Коронавирус кезіндегі және одан кейінгі жұмыс және жалақы <https://www.vedomosti.ru/career/columns/2020/03/25/826160-rabota-i-zarplata>
3. Ресейлік компаниялардың 70% дерлік коронавирустық пандемиядан зардап шекті. <https://www.rbc.ru/economics/28/05/2020/5ecf711b9a7947324d1448cf>
4. Пандемия және ұшуға тыйым салу туризмге қалай әсер етеді <https://www.rbc.ru/business/12/03/2020/5e69d3819a79476aeb6eddd2>
5. 2020 жылы халықаралық туристер саны 60-80%-ға төмендеуі мүмкін, деп хабарлайды <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>

Калманова Н.М. ӨНІРДІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫ АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

ӨОЖ. 33.336

*Калманова Н.М.
Кайнар академиясы. Алматы.*

ӨНІРДІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫ АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада автор аймақтың инвестициялық тартымдылығы түсінігіне зерттеулер жүргізген. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың құрылымына, инвестициялар көлеміне, пайдалану бағыттары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар көлеміне талдаулар жүргізген. Жүргізілген талдаулар инвестицияның тартымдылықтың Қазақстан Республикасының кейбір өңірлерінде ғана жоғары екендігі, жалпы ел экономикасының дамуының теңгерімсіздігін көрсетеді. Бұл өңірлердің инвестициялық тартымдылығын арттыру арқылы барынша ұтымды шешу қажет екендігін негіздеген.

Негізгі сөздер. Инвестиция, Инвестициялық тартымдылық, капитал, негізгі капитал, өңір, тәуекел, аймақ.

Annotation. In the article, the author explored the concept of investment attractiveness of the region. The structure of investments in fixed assets by regions of the Republic of Kazakhstan, the volume of investments, the volume of investments in fixed assets by areas of use were also analyzed. The analysis shows that investment attractiveness is high only in certain regions of the Republic of Kazakhstan and there is an uneven economic development in the country. The ways of increasing the investment attractiveness of the regions are proposed.

Key words. Investments, investment attractiveness, capital, fixed capital, region, risk, region.

Аннотация. В статье автор исследовал понятие инвестиционной привлекательности региона. Также проанализированы структура инвестиций в основной капитал по регионам Республики Казахстан, объем инвестиций, объем инвестиций в основной капитал по направлениям использования. Анализ показывает, что инвестиционная привлекательность высока лишь в отдельных регионах Республики Казахстан и происходит неравномерное экономическое развитие в стране. Предложены пути повышения инвестиционной привлекательности регионов.

Ключевые слова. Инвестиции, инвестиционная привлекательность, капитал, основной капитал, риск, регион.

Дамудың әртүрлі деңгейлері мен кезеңдеріндегі инвестициялық және инвестициялық қызмет мәселелері экономикалық ғылымның көптеген салаларының ғалымдарының назарын аударды.

Соңғы кездері өңірлердің инвестициялық тартымдылығы өзекті мәселеге айналды. Қазіргі уақытта аймақтың инвестициялық тартымдылығы түсінігі әртүрлі түсіндіріледі. Мысалы, өңірдің инвестициялық тартымдылығы аймақтың инвестициялық әлеуетін және инвестициялық тәуекелін бағалау негізінде қалыптасатын, интегралды сипаттама ретінде қарастырса, ғалым экономисттердің екінші тобы инвестициялық тартымдылық физикалық, қаржылық, зияткерлік және адами капиталдың елге немесе шетелге қозғалысының векторын анықтайды деп көрсетеді [1].

Ал үшінші тобы аймақтың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін факторлардың жиынтығы ретінде анықтайды.

Теориялық зерттеу негізінде инвестициялық тартымдылық инвестициялық әлеует пен инвестициялық тәуекелмен негізделеді. Инвестициялық тартымдылық: бұл аймақтың экономиканың экономикалық, қаржылық, инвестициялық, институционалдық, әлеуметтік және басқа да көрсеткіштердің жиынтығымен қарастырылады.

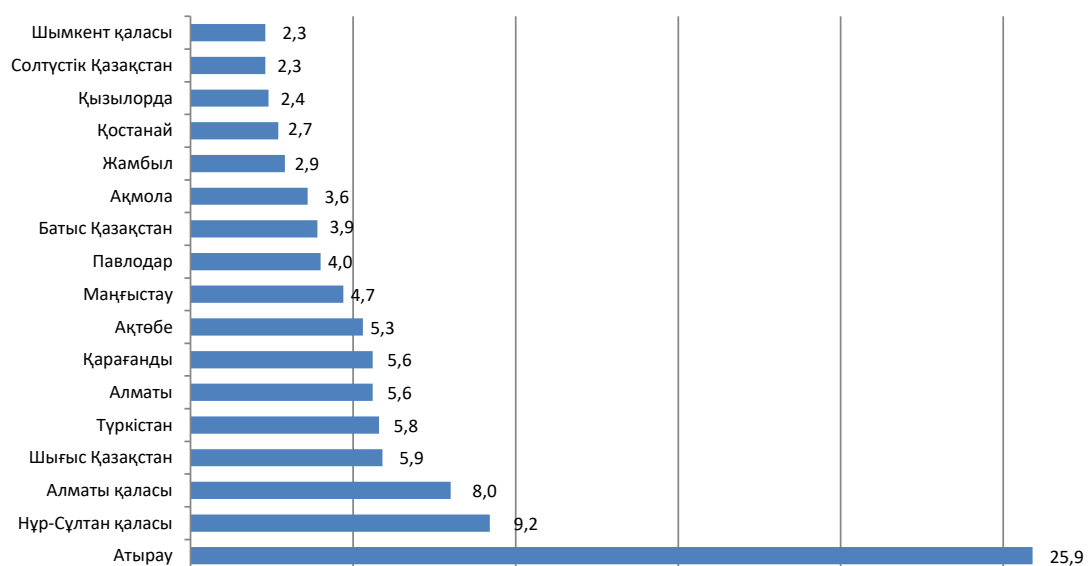
Инвестициялық тартымдылықты халықтың жан басына шаққандағы инвестициялар көлемі арқылы қарастыратын болсақ, 2016-2020 жылдары аралығында Қазақстан Республикасында халықтың жан басына шаққандағы инвестициялар көлемі 2019 жылы жоғары көрсеткішті көрсетті және 679,3 мың теңгені құрады, сурет 1.

1 сурет. Қазақстан Республикасында халықтың жан басына шаққандағы инвестициялар көлемі

Ал 2016-2020 жылдар аралығында негiзгi капиталға салынған инвестициялар көлемі 7762,3млрд.теңгеден 2020жылы 12270,1млрд. теңгеге артқан [2].

жалпы көлемге пайызбен

2 сурет. 2020 жылғы негізгі капиталға салынған инвестициялардың құрылымы, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі мәліметтері бойынша.

Қазақстан Республикасының аймақтары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың құрылымы келесі суретте көрсетілген.

Инвестицияның жоғары көлемі Алматы, Нұрсұлтан және Атырау қалаларында байқалады.

Алматы қаласы және Алматы облысында инвестиция үлесінің жоғары болуы тамақ, жеңіл және фармацевтикалық өнеркәсіпорындарының және машина құрылысының дамуына байланысты болса, Нұрсұлтан қаласында экономиканың инфрақұрылымының дамуы мен ұтымды көліктік және географиялық орналасуы көп ықпал етіп отыр, ал Атырау облысында мұнайгаз ресурстарының және мұнайгаз өндірісі әлеуетінің болуы бірден бір себеп болып табылады 2 сурет.

Пайдалану бағыттары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар өнеркәсіп саласына 2020 жылы салынған инвестиция көлемінің жоғары екендігін көрсетеді, яғни 6 203 260 млн.теңге немесе жалпы көлемнің 50 пайыздан астамын алып отыр. Оның ішінде жоғары үлесі алатын кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу болып табылады [2].

Қазақстан үшін инвестициялық әлеуетті өндіруші және ауыр өнеркәсібі бар өңірлерде шоғырландыру тән. Экономиканың мұндай құрылымы, әдетте, тәуекелдің экологиялық, әлеуметтік, қылмыстық және басқа түрлерінің өсуіне алып келуі мүмкін.

2021 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан экономикасы 4 пайызға өсті. Нақты сектор тұрақты өсудің драйверіне айналды. Өнеркәсіп өнімінің көлемі 3,8%-ға, оның ішінде өңдеу өнеркәсібінде 5,5%-ға өсті. Оң өзгерістердің негізгі факторы шикізаттық емес секторлардағы жоғары инвестициялық белсенділік болды.

2021 жылы шетелдің қатысуымен 3,6 млрд АҚШ долларын құрайтын 44 ірі инвестициялық жоба іске асырылып, пайдалануға берілді. 7,5 мыңнан астам

жұмыс орны ашылды. Бұл ретте жобалардың ең көп саны машина жасау саласына – 8 жоба, жаңартылатын энергия көздеріне – 8, тау-кен металлургиясына – 6, агроөнеркәсіп кешеніне – 5 тиесілі.

Тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны 2021 жылдың 9 айында шамамен 50%-ға өсіп, 18,8 млрд АҚШ долларына жетті [3].

Отандық экономика құрылымының ерекшеліктері инвесторлардың бастапқы салаларға, атап айтқанда мұнай және тау-кен өндіру салаларына тарихи жоғары қызығушылығын туғызды. Соңғы 15 жылда олар Қазақстан Республикасына құйылған барлық инвестицияның 33 пайызын немесе шамамен 110 миллиард АҚШ долларын құрады. Соңғы уақытта біз сондай-ақ аграрлық өнеркәсіптік кешенге, тамақ және өңдеу өнеркәсібіне, жаңартылатын энергия көздеріне, көлік пен инфрақұрылымға, машина жасау салаларына инвесторлардың қызығушылығының артқаны байқалған [4].

Жаңа негізгі қорларды құруға және жұмыс істеп тұрғандарын жаңғыртуға, айналым қаражатын сапалы жақсартуға бағытталған нақты, капитал құрайтын инвестициялар көлемінің өсуі мен оларды пайдалану тиімділігі экономиканың өндірістік қуатын ұлғайтады және экономикалық өсудің неғұрлым жоғары деңгейіне қол жеткізудің материалдық негізі болып табылады.

Жүргізілген талдаулар инвестицияның тартымдылықтың Қазақстан Республикасының жоғарыда аталған өңірлерде ғана жоғары болуы, жалпы ел экономикасының дамуының теңгерімсіздігін көрсетеді. Бұл өңірлердің инвестициялық жағдайы инвестициялаудың объективті алғышарттарының жиынтығынан тұратын олардың инвестициялық әлеуетін бағалаумен тікелей байланысты, ол инвестициялау аймақтары мен объектілерінің қолжетімділігінен және әртүрлілігінен, сондай-ақ олардың негізгі экономикалық сипаттамаларынан тәуелді болады. Аймақтың инвестициялық әлеуетін бағалау, инвестицияны тарту үшін маңыздылығы жоғары болып табылады, бұл аймақтың объективті экономикалық, әлеуметтік, табиғи-географиялық және басқа да қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар инвестициялық тартымдыққа әсер ететін факторларды ескеру қажет, атап айтқанда:

1. *Саяси фактор*, яғни биліктің өзгеру ықтималдығы, кәсіпкерлік қызметке деген адалдық, кәсіпорынға инвестициялық капиталды енгізу жоспарланған мемлекет ішіндегі кез-келген басқа экономикалық және саяси жағдайлар.

2. *Әлеуметтік жағдайлар*, елде, аймақта, аймақта немесе қалада бизнестің дамуына, сондай-ақ белгілі бір аймақтағы жұмыссыздық деңгейіне адал ықпал ететін жұмыс және тұтыну күшінің болуы туралы айтып отырмыз.

3. *Инфрақұрылым факторлары*, өнімді тез сату және жаңа шикізатты жеткізу мүмкіндігі, сондай-ақ әлеуетті клиенттердің ағынын қамтамасыз ететін ыңғайлы көлік қиылысының болуы үшін кәсіпорынның орналасқан жері туралы айтып отырмыз.

4. *Экономикалық жағдайлар*, жер телімін, өнеркәсіптік алаңды жалдау немесе сатып алу құны, лицензиялар мен сертификаттар алуға арналған шығындар, салық салу ставкалары және мекеме қызметкерлері үшін еңбекақы төлеу шарттары ескеріледі.

Сондықтан оны әлеуетті инвесторлар үшін белгілі бір аймақтың инвестициялық тартымдылығын арттыру арқылы барынша ұтымды шешу қажет, яғни негізгі міндет – нақты инвестициялық объектіге қатысты инвесторды таңдауды алдын ала анықтайтын инвестициялау үшін қажетті жағдайларды оңтайландырған дұрыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Супугалиева Г.И., Керімбекова Н.Н. Инвестициялау негіздері: Оқу құралы.- Алматы: Қазақ университеті., 2020.- 186 б.
2. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросы, Қазақстан Республикасындағы инвестициялық және құрылыс қызметі, 2016-2020, Статистикалық жинақ, Нұр-Сұлтан 2021
3. <https://www.gov.kz/>
4. <https://qmonitor.kz/>

УДК 658.7

*Сайдулаев Б.С., Утеулин М.Б.
Алматы Менеджмент Университет
магистранты - специальность: «Деловое администрирование»
г. Алматы, Республика Казахстан*

НАПРАВЛЕНИЯ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В статье раскрывается роль системы материально-технического обеспечения в деятельности компании. В исследовании изучены направления и пути совершенствования системы материально-технического обеспечения промышленного предприятия, методы их выявления и определения. Рассматриваются: сущность и понятие материально-технического обеспечения.

Ключевые слова: материально-техническое обеспечение, снабжение, промышленное предприятие, логистика, управление запасами, поставка, закупочная деятельность.

Андатпа. Мақалада компанияның қызметінде материалдық және техникалық қолдау жүйесінің рөлі көрсетілген. Зерттеуде өнеркәсіптік кәсіпорындарды материалдық-техникалық қамтамасыз ету жүйесін, оларды анықтау және анықтамалар жасау әдістерін зерттеді. Материалдық-техникалық қамтамасыз етудің мәні мен түсінігі қарастырады.

Түйін сөздер: материалдық-техникалық қамтамасыз ету, жабдықтау, өнеркәсіптік кәсіпорын, логистика, қорларды басқару, жеткізу, сатып алу жұмыстары.

Annotation. The article reveals the role of the material and technical support system in the company's activities. The study studied the directions and ways to improve the system of material and technical support of the industrial enterprise, methods for their detection and definitions. Considers: the substance and concept of material and technical support.

Keywords: material and technical support, supply, industrial enterprise, logistics, stock management, delivery, procurement activities.

Бесперебойная и грамотно организованная система материально-технического обеспечения является одним из основных условий успешного функционирования и развития предприятия.

Организация системы материально-технического обеспечения без её совершенствования приведет, в итоге, к ухудшению эффективности всей

Таблица 1. Ключевые функции материально-технического обеспечения предприятия

№ п/п	Функция	Краткое определение
1	Закупка материального ресурса для обеспечения производства	комплекс задач, включающий: выбор поставщиков, планирование потребности, определение рациональных периодов времени и объемов поставок ресурсов, организация договорной работы и другое
2	Транспортировка	совокупность перевозки, погрузки-разгрузки, экспедирования и других сопутствующих логистических операций
3	Управление запасами	процесс создания, контроля и регулирования уровней запасов в закупках, производстве и реализации продукции
4	Управление процедурами заказов	процедуры получения и обработки заказов, времени получения готовой, продукции и другого.
5	Поддержка производственных процедур	определение, принятие, обработка, обеспечение и контроль внутренней производственной потребности
6	Поддержание стандартов качества закупаемого товара и производства готовой продукции сопутствующего сервиса	Обеспечение и поддержание качества производства продукции, послепродажного сервиса.
*примечание: составлено авторами на основании материалов уч. пособия [3]		

производственно-хозяйственной деятельности компании. «В работе службы снабжения, как в зеркале, отражаются результаты работы предприятия в целом» [1].

Процесс материального снабжения на предприятии в стандартном виде обычно предполагает следующие направления [2]:

- обеспечение процессов производства всеми необходимыми материальными ресурсами;
- закупку сырья и материалов;
- управление запасами и их контроль;
- организацию кооперационных связей (лизинг или аренда: оборудования, складских помещений, аутсорсинг и т. п.).

Особенно масштабно и значимо система материально-технического обеспечения проявляется в крупных промышленных предприятиях. Перед

каждой промышленной организацией основной задачей является установление взаимосвязей между названными выше направлениями материально-технического обеспечения. Для реализации задачи, необходимо

<i>СО СТОРОНЫ РУКОВОДСТВА по отношению к службе снабжения</i>		<i>ОШИБКИ В ОРГАНИЗАЦИИ системы снабжения</i>
- не изучаются и не используются эффективные приемы	<i><u>Сбои в работе системы снабжения предприятия</u></i>	- неверно заданные цели
- отсутствие грамотных процедур отчетности		- отсутствие готовности к внесению коррективов
- минимальные или отсутствующие полномочия у службы снабжения		- отсутствие взаимодействия и связей смежных структур предприятия
- неудачно подобранный персонал		- отсутствие автоматизации процессов
- недопонимание потенциала службы		- не четкие полномочия и задачи

Рисунок 1 - Схема: «Внутренние причины проблем системы материально-технического обеспечения»

*примечание - составлено авторами на основании данных в книге «Эффективное снабжение» [4]

определить, какие именно функции возложить на службу материально-технического снабжения.

Ниже представлена таблица 1 с указанием и описанием ключевых функций материально-технического обеспечения:

При разработке системы материально-технического обеспечения необходимо определить поддерживающие направления, которые также можно отнести к функциям снабжения. Это, как правило [3]:

- информационно-компьютерная поддержка;
- складирование;
- прогнозирование спроса на готовую продукцию и расхода материального ресурса;
- поддержка возврата продукции;
- обеспечение запасными частями и сопутствующим сервисом;
- сбор и утилизация возвратных отходов.

Сущность, направление и функции становятся основой для разработки системы материально-технического обеспечения. Однако система материально-технического обеспечения на предприятии требует

совершенствования вне зависимости от того насколько грамотно она сформирована. Постоянно изменяющиеся рыночные тенденции и условия ставят новые задачи перед компанией и, следовательно, перед системой снабжения.

Ситуации, требующие внесения изменений и совершенствования, часто возникают внутри компании и могут быть направлениями совершенствования.

В книге «Эффективное снабжение» авторы раскрывают сущность способов снизить издержки и повысить прибыльность посредством эффективности снабжения и считают, что: «По-настоящему серьезной представляется проблема внутренней политики самой организации» [4].

В указанной книге авторы также выделяют ряд упущений, причин и факторов лежащих, по их мнению, в основе проблем, с которыми сталкивается система снабжения. Изучив, дополнив и сгруппировав их, представим в виде схемы для наглядного восприятия, ниже на рисунке 1:

Для того чтобы выявить пути системы материально-технического обеспечения необходимо определить не только сущность системы снабжения, ее функции и внутренние проблемы, но и внешние факторы. Внешними факторами, оказывающими влияние на обеспечение предприятия, являются такие факторы, которые не зависят от конкретной компании. Из таковых можно отметить наиболее основные:

- поставщики и их надежность;
- ситуация на рынке товаров и услуг;
- уровень цен;
- геополитические условия;
- законодательство;
- прочие экономические условия.

Исходя из изложенного выше, считаем возможным, условно разделить направления совершенствования системы материально-технического обеспечения на два типа: внутренние и внешние.

Каждой компании необходимо определить, какие именно это будут изменения, т. е. обозначить эти направления. Каждое направление требует оформления, в виде конкретного пути, исходя из потребности. Иными словами, первоначально необходимо выявить те звенья и составляющие системы, которые требуют совершенствования. Считаем, что здесь возможно использовать два подхода:

- проведения комплексного анализа и выявление проблем;
- выявление направлений по мере возникновения внешних и/или внутренних изменений.

Думается, что эти подходы не могут существовать отдельно и предприятие не должно делать выбор. Для качественного совершенствования системы такая работа должна проводиться регулярно и с применением обоих подходов.

Методология, для выявления направлений совершенствования системы материально-технического обеспечения может основываться на следующих методах:

- анализ ключевых показателей эффективности для системы снабжения;
- анкетирование сотрудников;
- регрессионный анализ;
- корреляционный анализ;
- метод аппроксимации.

Рассмотрим подробнее показатели эффективности для системы снабжения. Основные показатели для системы снабжения [5]:

- уровень исполнения заявок;
- оборачиваемость запасов;
- качество материально-технических ресурсов;
- оптимизация стоимости закупок;
- оптимизация затрат на организацию снабжения.

Так, используя данные методы, проводится комплексный анализ. Стоит отметить, что результаты проведенных анализов позволяют не только выявить направления совершенствования системы материально-технического обеспечения, но и сделать выводы об эффективности самой системы материально-технического обеспечения. Выявленные направления далее требуют поиска путей совершенствования. Для каждого анализируемого предприятия будут выявлены свои направления и пути совершенствования.

Применив методы, перечисленные выше, нами был проведен анализ системы материально-технического обеспечения АО «СНПС-Актобемунайгаз».

АО «СНПС-Актобемунайгаз» - ведущее промышленное предприятие Актюбинской области Республики Казахстан, один из лидеров нефтегазового комплекса страны [6]:

Анализ позволил сделать выводы о том, что в целом система материально-технического обеспечения компании отвечает основным требованиям и организована в соответствии с целями предприятия. Звенья внутри системы полностью функционируют и взаимодействуют, хозяйственные связи, и коммуникация внутри системы налажены, закупочная деятельность соответствует законодательству и производственным потребностям предприятия, управление процедурами заявок, отчетность, приемка товаров, складской учет, хранение и автоматизация организованы на должном высоком уровне. Однако анализ показал и наличие некоторых проблем, которые можно определить ключевыми направлениями совершенствования. Поиск решения выявленных проблем привел к формулировке непосредственно путей совершенствования. Результаты проделанной работы наглядно представлены ниже в таблице 2.

Так, после проведения анализа и выявления направлений и путей совершенствования предприятию необходимо начать действовать. В ряде

случаев направления совершенствования остаются неизменными, требуется менять только пути. В других случаях необходимо определять как новые направления, так и новые пути совершенствования системы материально-технического обеспечения. В любом случае — это необходимость, не теряющая своей актуальности, так как: «Потенциал стратегической сферы снабжения очень велик [7]». Или как говорил Чарльз Дарвин: «Выживает не самый сильный из видов и не самый умный, а тот, который лучше всех реагирует на изменения [8]».

Таблица 2. Направления и пути совершенствования системы материально-технического обеспечения АО «СНПС-Актобемунайгаз»

№п/п	Проблема	Направление совершенствования	Путь совершенствования
1	Накопление неликвидных товаров	управление запасами и их контроль	разработка механизма реализации неликвидных и не востребованных товаров
2	Отсутствие параллельности работы электронных программ: системы «Виртуальный склад» с общей системой учета	цифровизация и автоматизация процессов	разработка программных модулей
3	Несвоевременные поставки	закупочная деятельность и отношения с поставщиками	заключение долгосрочных договоров
*примечание – составлено авторами			

Таким образом, подводя итог данной научной статьи, можно сделать ряд выводов:

- Система материально-технического обеспечения - ключевое звено деятельности промышленного предприятия.
- Чтобы система материально-технического обеспечения была эффективной необходимо ее совершенствовать.
- Совершенствование системы материально-технического обеспечения промышленного предприятия должно производиться систематически.
- Выявленные проблемы в системе материально-технического обеспечения можно определить как направления совершенствования. То, каким образом будет решаться конкретная проблема, является путем совершенствования.
- Используя ряд методов можно произвести анализ системы, результаты помимо выявления проблемных мест позволяют одновременно дать общую оценку эффективности снабжения.

В процессе анализа предприятие может выбрать собственную методику. Итогом будут являться направления и пути совершенствования системы материально-технического обеспечения необходимые конкретному предприятию.

- Выявленные направления и определенные пути должны привести к действиям, ведущим к улучшению системы материально-технического обеспечения предприятия.

Список литературы:

1. Кузьминова А. Л., Чикалов А. М., Фрунзе Л. Н. «Снабжение - зеркало души предприятия. Кто виноват, и что делать?» - компания "СТРАТУМ Консалтинг", Челябинск, 2003
https://www.cfin.ru/management/manufact/supply_mirror.shtml
2. Крылатков П. П., Прилуцкая М. А. Управление цепью поставок (SCM): учебное пособие / — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2018. — 140 с. - с.27
3. Левкин Г. Г. Логистика: теория и практика – Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 221 с.: ил. – (Высшее образование) с.12
4. Роберт Э. Рудзки [и др.]: Эффективное снабжение: простые и надежные способы снижения издержек и повышения прибыли: перев. с англ./ Кривошеин С. В. науч.ред. Бенько Д.Л., Минск: Гревцов Паблишер, 2008 304 с.- с.25
5. Кириллова Н. «Ключевые показатели эффективности для системы снабжения» <https://www.lobanov-logist.ru/library/354/56536/> 2009
6. Интернет-ресурс: официальный сайт компании АО«СНПС=Актобемунайгаз» http://cnpc-amg.kz/?p=o_nas, 2022
7. Сергеев В. И., Эльяшевич И. П. Логистика снабжения: учебник для бакалавриата и магистратуры/под общ. ред. В. И. Сергеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2014. — 523 с. – с. 19
8. Танцюра А. «Чарльз Дарвин: биография, вклад в науку» интернет портал: <https://www.nur.kz/family/school/1892810-carlz-darvin-biografia-vklad-v-nauku/2021>

Нурмагамбетова А.З., Умирзакова Г.А., Чингаева А.М. ФОРМИРОВАНИЕ И РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 658.155

*Нурмагамбетова А.З.
к.э.н., доктор (PhD), доцент, академия «Кайнар»
Умирзакова Г.А.
ст.преподаватель, Академия «Кайнар».
Чингаева А.М.
Магистрант, Академия «Кайнар»*

ФОРМИРОВАНИЕ И РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Прибыль является основной целью и результативным показателем предпринимательской деятельности, что определяет прибыль как одну из важнейших экономических категорий рыночной экономики. В условиях рыночных отношений предприятие должно стремиться если не к получению максимальной прибыли, то, по крайней мере, к тому ее объему, который позволял бы ему не только прочно удерживать свои позиции на рынке сбыта товаров и оказания услуг, но и обеспечивать динамичное развитие производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: доход, выручка, прибыль, убыток.

Аңдатпа. Пайда – нарықтық экономиканың маңызды экономикалық категорияларының бірі ретінде пайданы анықтайтын кәсіпкерлік қызметтің негізгі мақсаты және тиімді көрсеткіші. Нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпорын максималды пайда алу үшін емес, кем дегенде, тауарлар мен қызметтерді сату нарығындағы өз позициясын берік сақтауға ғана емес, сонымен қатар табысқа жетуге мүмкіндік беретін көлемге ұмтылуы керек. өндірістік-шаруашылық қызметтің серпінді дамуын қамтамасыз ету.

Түйінді сөздер: кіріс, түсім, пайда, залал.

Annotation. Profit is the main goal and effective indicator of entrepreneurial activity, which determines profit as one of the most important economic categories of a market economy. In the conditions of market relations, an enterprise should strive, if not to obtain maximum profit, then at least to the volume that would allow it not only to firmly maintain its position in the market for the sale of goods and services, but also to ensure the dynamic development of production and economic activity.

Keywords: income, revenue, profit, lesion

В рыночных условиях хозяйствования прибыль является определяющим показателем и основной целью деятельности предприятия любой сферы хозяйствования.

Прибыль, полученная в процессе операционной, инвестиционной, финансовой деятельности, является основным источником прироста собственного капитала (чистых активов), который, в свою очередь, характеризует финансовые результаты деятельности предприятия.

Стремление предприятия получить максимально возможную прибыль связано с необходимостью нести полную экономическую ответственность за результаты своей деятельности.

Прибыль представляет собой часть добавленной стоимости, которую непосредственно получает предприятие после реализации продукции как вознаграждение за вложенный капитал и риск предпринимательской деятельности. Количественно прибыль определяется разностью между совокупными доходами (после уплаты налога на добавленную стоимость, акцизного налога и других отчислений из выручки в бюджетные и внебюджетные фонды) и совокупными расходами отчетного периода [1, с.275].

Из данного определения прибыли следует, что в основе ее формирования лежит совокупный доход предприятия. Объем реализации в этом случае выступает как обязательное условие, без которого не может быть получен доход и, как следствие, прибыль.

Основным видом дохода предприятия является доход от реализации товаров (работ, услуг), источником получения которого служат надбавки, выступающие как разница между продажной и покупной ценой. Именно за счет надбавок формируется основной вид дохода предприятия - валовой доход от реализации товаров (работ, услуг).

Валовой доход может быть выражен как суммарным значением, так и относительными показателями - уровнем валового дохода и средним уровнем надбавок. Уровень валового дохода характеризует величину дохода, получаемого предприятием с единицы объема реализации. При этом он измеряет доходность не только в относительном выражении, но и дает количественную оценку доли предприятия в розничной цене: чем выше уровень дохода, тем выше эта доля, тем больше разница между ценой продажи и ценой покупки товара (работы, услуги).

Помимо валового дохода от реализации формируется и другие виды доходов, такие как: доходы от реализации имущества, ценных бумаг и имущественных прав, прочие доходы, которые, в свою очередь, представляют собой совокупные доходы предприятия.

В процессе хозяйственной деятельности предприятие получает не только доходы, но и вкладывает определенные затраты. Если сумма совокупного дохода превышает совокупные затраты, то предприятие получает

прибыль. Количественно прибыль является частью совокупного дохода предприятия, оставшейся после возмещения совокупных затрат [2, с.86].

Прибыль классифицируется по различным признакам и выполняет ряд функций, раскрывающих ее сущность.

Первая функция прибыли вытекает из самого определения коммерческого предприятия, которое осуществляет свою деятельность с целью получения прибыли [3, с.121].

В достижении максимальной прибыли заинтересовано не только само предприятие и его собственники, но и наемные работники, получающие за счет прибыли, остающейся в распоряжении предприятия, дополнительный доход в виде материальной и социальной помощи, разовых премий, подарков, компенсации стоимости проезда, питания, дополнительных отпусков и т. д.

Вторая функция связана с определением экономической эффективности, характеризующей качество хозяйствования через соотношение полученных результатов с произведенными затратами. При прочих равных условиях деятельность предприятия можно считать более эффективной, если его затраты обеспечивают больший эффект или если данный результат получен с меньшими затратами.

В соответствии с третьей функцией прибыль выступает как источник ресурсов для развития предприятия. Направления использования чистой прибыли, остающейся в распоряжении предприятия, определяются его собственниками в учредительных документах либо на ежегодных собраниях при утверждении результатов финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Прежде всего, она может быть направлена на пополнение оборотных средств, приобретение оборудования и других видов имущества. Тем самым, увеличивается собственный капитал и его вложение в имущество предприятия. Предприятие становится в большей степени финансово независимым и защищенным от угрозы банкротства.

Согласно четвертой функции, повышение доходов собственников и их имущественного положения за счет прибыли происходит как в форме реальных выплат дивидендов и доходов на акции, паи, доли, так и путем увеличения стоимости имущества предприятия, сформированного за счет собственного капитала.

И, наконец, немаловажная функция прибыли - использование ее в качестве источника формирования республиканского бюджета. Характеризуя состав и динамику прибыли, следует иметь в виду, что ее размер во многом зависит и от учетной политики предприятия.

Закон о бухгалтерском учете и финансовой отчетности и другие нормативные документы предоставляют право предприятиям самостоятельно выбирать некоторые методы учета, способные существенно повлиять на формирование финансовых результатов. Учетная политика открывает большой простор для выбора методологических приемов, способных

радикально менять финансовые результаты и финансовое состояние предприятия [4, с.64].

Таким образом, прибыль является основной целью и результативным показателем предпринимательской деятельности, что определяет прибыль как одну из важнейших экономических категорий рыночной экономики. В условиях рыночных отношений предприятие должно стремиться если не к получению максимальной прибыли, то, по крайней мере, к тому ее объему, который позволял бы ему не только прочно удерживать свои позиции на рынке сбыта товаров и оказания услуг, но и обеспечивать динамичное развитие производственно-хозяйственной деятельности.

Процесс формирования прибыли завершается определением чистой прибыли, остающейся в распоряжении предприятия, которая представляет собой разность между валовой прибылью и налогом на прибыль (рис.1)

Рисунок 1- Формирование и использование прибыли предприятия

Эффективность функционирования предприятия зависит не только от размера получаемой прибыли, но и от характера ее распределения. Порядок распределения прибыли представлен на рисунке 2.

Рисунок 2 показывает, что одна часть прибыли в виде налогов и сборов поступает в бюджет государства и используется на нужды общества, а вторая часть остается в распоряжении предприятия и используется на выплату дивидендов акционерам предприятия, расширение производства, создание резервных фондов и т.д. Капитализированная (нераспределенная) прибыль является показателем, характерным исключительно для рыночной системы хозяйствования [4, с.65].

Она отражает экономический рост предприятия, базирующийся на собственных средствах, полученных в результате хозяйственной деятельности. В составе нераспределенной прибыли одна часть представляет собой чистую прибыль, вложенную в оборотные и внеоборотные активы предприятия, а другая – свободную часть, т.е. еще не получившую конкретного направления использования. В основе использования прибыли по направлениям использования лежит выбранная предприятием стратегия развития, в соответствии с которой определяется соотношение между капитализируемой и потребляемой прибылью.

Рисунок 2- Распределение прибыли предприятия

Для повышения эффективности производственно-хозяйственной деятельности очень важно, чтобы при распределении прибыли была

достигнута оптимальность в удовлетворении интересов не только предприятия и работников, но и государства. Государство заинтересовано получить как можно больше прибыли в бюджет. Руководство предприятия стремится направить большую сумму прибыли на расширенное воспроизводство. Работники заинтересованы в повышении их доли в использовании прибыли.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Савицкая Г.В. Методика комплексного анализа хозяйственной деятельности: 5-е изд. перераб. и доп., 2010. – 408 с.;
2. Любушин Н. П., Лещева В. Д., Дьякова В. Г. Анализ финансовоэкономической деятельности предприятия. М., 2011. - 665 с.;
3. Экономика, анализ и планирование на предприятия: Учебник для вузов. / Под редакцией А.Н.Соломатина – СПб.:Питер, 2009. - 560с.: ил.;
4. Графов А.В. Оценка финансово-экономического состояния предприятия // Финансы. - 2011. - № 7. - С. 64-67;

УДК 336.075.08

Косягина Н.П.
Академии Кайнар. Алматы. Казахстан

ДИАГНОСТИКА ВЕРОЯТНОСТИ БАНКРОТСТВА СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Современные условия показали, что необходимо большое внимание уделять видам и причинам банкротства субъектов хозяйствования. В статье рассматриваются вопросы ситуаций, в которых оказались субъекты хозяйствования Республики Казахстан. Рассматриваются некоторые методы диагностики вероятности банкротства и пути оздоровления предприятий в сложных кризисных ситуациях.

Ключевые слова: диагностика, вероятность, банкротство, виды и причины банкротства, субъекты хозяйствования, предприятия, кризисные ситуации.

Аннотация. Қазіргі жағдайлар шаруашылық жүргізуші субъектілердің банкроттықтың түрлері мен себептеріне үлкен көңіл бөлу керектігін көрсетті. Мақалада Қазақстан Республикасының шаруашылық жүргізуші субъектілері тап болған жағдайлардың мәселелері қарастырылады. Банкроттықтың ықтималдығын диагностикалаудың кейбір әдістері және қиын дағдарыс жағдайында кәсіпорындарды жақсарту жолдары қарастырылады.

Негізгі сөздер: диагностика, ықтималдық, банкроттық, банкроттықтың түрлері мен себептері, шаруашылық жүргізуші субъектілер, кәсіпорындар, дағдарыстық жағдайлар.

Annotation. Modern conditions have shown that it is necessary to pay great attention to the types and causes of bankruptcy of business entities. In the article the issues of situations in which the economic entities of the Republic of Kazakhstan found themselves are considered. Some methods for diagnosing the probability of bankruptcy and ways to improve enterprises in difficult crisis situations are considered.

Key words: diagnostics, probability, bankruptcy, types and causes of bankruptcy, business entities, enterprises, crisis situations.

Согласно главному принципу рыночной экономики любой хозяйствующий субъект обязан. платить по своим долговым обязательствам и финансировать текущую основную деятельность данного субъекта. Банкротство (финансовый крах, разорение) - это установленная в судебном порядке,

подтвержденная документально неспособность субъекта хозяйствования платить по своим долговым обязательствам, т.е. неспособность удовлетворить в установленные сроки, предъявленные к нему со стороны кредиторов требования и выполнить обязательства перед бюджетом. В условиях нестабильной экономики, замедления платежного оборота, ухудшения конъюнктуры отдельных товарных рынков, возрастания конкуренции, недостаточной квалификации финансовых менеджеров банкротство предприятий получает все большее распространение.

Основным признаком банкротства является неспособность, несостоятельность хозяйствующего субъекта (предприятия) обеспечить выполнение требований кредиторов в течение трех месяцев со дня наступления сроков платежей. По истечении этого срока кредиторы получают право на обращение в арбитражный суд о признании предприятия-должника банкротом.

Вид банкротства – несостоятельность – может быть:

1) «несчастной», не по собственной вине, а вследствие непредвиденных обстоятельств (стихийные бедствия, военные действия, политическая нестабильность общества, кризис в стране, общий спад производства, банкротство должников и другие внешние факторы);

2) «ложной» (корыстной) в результате умышленного сокрытия собственного имущества с целью избегания уплаты долгов кредиторам;

3) «неосторожной» вследствие неэффективной работы, осуществления рискованных операций.

В случае «несчастной» - государство должно оказывать помощь предприятиям по выходу из кризисной ситуации. Злоумышленное банкротство уголовно наказуемо. Наиболее распространенным является третий вид банкротства, которое наступает, как правило, постепенно. Для того чтобы вовремя распознать и предотвратить его, необходимо систематически проводить анализ финансового состояния, который позволит обнаружить его «болевые» точки и принять конкретные меры по оздоровлению экономики предприятия, избежать риски, связанные с коммерческой деятельностью - «предпринимательский риск».

Предпринимательский риск заключается в возможности не достижения цели, ожидаемых результатов реализации принятого решения или осуществления запланированной деятельности вследствие объективно существующей неопределенности. Риск реализуется через потерю предпринимателем своих ресурсов, недополученные доходы или появление дополнительных расходов. Иначе говоря, риск есть угроза того, что хозяйствующий субъект понесет потери в виде дополнительных расходов, сверх предусмотренных прогнозом или планом его действий, либо получит доходы ниже тех, на которые он рассчитывал, а это в свою очередь приведёт к банкротству.

Предпосылки банкротства - это результат взаимодействия

многочисленных факторов как внешнего, так и внутреннего характера. К внешним факторам можно отнести: экономические: кризисное состояние экономики страны, общий спад производства, инфляция и др.; политические: политическая нестабильность общества, разрыв экономических связей, потеря рынков сбыта; усиление международной конкуренции в связи с развитием научно-технического прогресса; демографические: численность, состав народонаселения, уровень благосостояния народа, культурный уклад общества, платежеспособный спрос населения на те или другие виды товаров и услуг.

К внутренним факторам относятся дефицит собственного оборотного капитала как следствие неэффективной производственно-коммерческой деятельности или неэффективной инвестиционной политики; низкий уровень техники, технологии и организации производства; снижение эффективности использования производственных ресурсов предприятия, его производственной мощности и как следствие высокий уровень себестоимости, убытки, «проедание» собственного капитала и др.

Таким образом, банкротство является, как правило, следствием совместного действия внутренних и внешних факторов. В развитых странах с рыночной экономикой, устойчивой экономической и политической системой разорение субъектов хозяйствования на 1 /3 связано с внешними факторами и на 2/3 - с внутренними. Это, в свою очередь требует диагностики вероятности банкротства.

Для диагностики вероятности банкротства используется несколько подходов, основанных на применении:

- 1) трендового анализа обширной системы критериев и признаков;
- 2) ограниченного круга показателей;
- 3) интегральных показателей;
- 4) рейтинговых оценок на базе рыночных критериев финансовой устойчивости предприятий и др.;
- 5) факторных регрессионных и дискриминантных моделей.

Для выбора приемлемого метода диагностики, для того или иного конкретного случая следует выделить признаки банкротства.

Признаки банкротства можно разделить на две группы. К первой группе относятся показатели, свидетельствующие о возможных финансовых затруднениях и вероятности банкротства в недалеком будущем; повторяющиеся существенные потери в основной деятельности, выражающиеся в хроническом спаде производства, сокращении объемов продаж и хронической убыточности; наличие хронически просроченной кредиторской и дебиторской задолженности; низкие значения коэффициентов ликвидности и тенденция их к снижению; дефицит собственного оборотного капитала; неблагоприятные изменения в портфеле заказов; падение рыночной стоимости акций предприятия; снижение производственного потенциала.

Во вторую группу входят показатели, неблагоприятные значения

которых не дают основания рассматривать текущее финансовое состояние как критическое, но сигнализируют о возможности резкого его ухудшения в будущем при непринятии действенных мер.

К достоинствам этой системы индикаторов возможного банкротства можно отнести системный и комплексный подходы, а к недостаткам - более высокую степень сложности принятия решения в условиях многокритериальной задачи, информативный характер рассчитанных показателей, субъективность прогнозного решения.

В соответствии с действующим законодательством о банкротстве предприятий (Закон РК от 28.12.16 г. № 34-VI; Законом РК от 27.12.19 г. № 290-VI; Законом РК от 05.01.21 г. № 409-VI (введен в действие с 1 января 2022 г.)) для диагностики их несостоятельности применяется ограниченный круг показателей. коэффициенты текущей ликвидности, обеспеченности собственным оборотным капиталом и восстановления (утраты) платежеспособности.

Основанием для признания структуры баланса неудовлетворительной, а предприятия неплатежеспособным является наличие одного из условий:

- а) коэффициент текущей ликвидности на конец отчетного периода имеет значение ниже нормативного);
- б) коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами на конец отчетного периода имеет значение ниже нормативного.

Если предприятие признается неплатежеспособным, а структура его баланса неудовлетворительной, то прежде чем передать экспертное заключение в хозяйственный суд, у него запрашивается дополнительная информация и проводится углубленный анализ его производственно-финансовой деятельности с целью выбора одного из двух вариантов решений:

- 1) проведения реорганизационных мероприятий для восстановления его платежеспособности;
- 2) проведения ликвидационных мероприятий в соответствии с действующим законодательством.

В первую очередь проводится анализ зависимости неплатежеспособности предприятия от задолженности государства перед ним по оплате госзаказа, размещенного на предприятии. На основании документов, подтверждающих наличие такой задолженности, сумма государственного долга вычитается из суммы дебиторской и кредиторской задолженности предприятия.

Если неплатежеспособность предприятия непосредственно связана с задолженностью государства перед ним (коэффициент ликвидности выше нормативного), это свидетельствует об отсутствии оснований для признания его банкротом.

Однако следует отметить, что данная система критериев диагностики банкротства субъектов хозяйствования является несовершенной. По этой методике можно объявить банкротом даже высокорентабельное предприятие,

если оно использует в обороте много заемных средств. Кроме того, нормативное значение принятых критериев не может быть одинаковым для разных отраслей экономики в виду различной структуры капитала. Они должны быть разработаны для каждой отрасли и под отрасли.

Учитывая многообразие показателей финансовой устойчивости, различие в уровне их критических оценок и возникающие в связи с этим сложности в оценке риска банкротства, многие отечественные и зарубежные экономисты рекомендуют производить интегральную балльную оценку финансовой устойчивости: сущность этой методики заключается в классификации предприятий по степени риска исходя из фактического уровня показателей финансовой устойчивости и рейтинга каждого показателя, выраженного в баллах.

Сущность этой методики заключается в классификации предприятий по степени риска исходя из фактического уровня показателей финансовой устойчивости и рейтинга каждого показателя, выраженного в баллах:

I класс - предприятия с хорошим запасом финансовой устойчивости, позволяющем быть уверенным в возврате заемных средств;

II класс - предприятия, демонстрирующие некоторую степень риска по задолженности, но еще не рассматриваются как рискованные;

III класс - проблемные предприятия. Здесь вряд ли существует риск потери средств, но полное получение процентов представляется сомнительным;

IV класс - предприятия с высоким риском банкротства даже после принятия мер по финансовому оздоровлению. Кредиторы рискуют потерять свои средства и проценты;

V класс — предприятия высочайшего риска, практически несостоятельные.

В зарубежных странах для оценки риска банкротства и кредитоспособности предприятий широко используются дискриминантные факторные модели известных западных экономистов Альтмана, Лиса, Таффлера, Тишоу и др., разработанные с помощью многомерного дискриминантного анализа.

Банкротство устанавливается добровольно на основании заявления должника в суд и на основании заявления в суд кредиторов или иных уполномоченных Законом лиц (Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V «О реабилитации и банкротстве»). В случаях, установленных настоящим Законом, должник обязан обратиться в суд с заявлением о признании его банкротом.

К предприятию, которое признано банкротом, применяется ряд санкций:

1) реорганизация производственно-финансовой деятельности, предусматривают восстановление платежеспособности путем проведения определенных мероприятий;

2) ликвидация с распродажей имущества;

3) мировое соглашение между кредиторами и собственниками предприятия.

По результатам анализа должна быть разработана программа и составлен бизнес-план финансового оздоровления предприятия с целью недопущения банкротства и вывода его из «опасной зоны» путем комплексного использования внутренних и внешних резервов.

Конкретные пути выхода предприятия из кризисной финансовой ситуации зависят от причин его несостоятельности. Поскольку большинство предприятий разоряется по вине неэффективной государственной политики, то одним из путей финансового оздоровления предприятий должна быть государственная поддержка несостоятельных субъектов хозяйствования. Но ввиду дефицита государственного бюджета рассчитывать на эту помощь могут не все предприятия.

С целью сокращения дефицита собственного оборотного капитала акционерное предприятие может попытаться пополнить его за счет выпуска и размещения новых акций и облигаций. Однако при этом надо иметь в виду, что выпуск новых акций может привести к падению их курса и это тоже может стать причиной банкротства. Поэтому в западных странах чаще всего прибегают к выпуску конвертируемых облигаций с фиксированным процентом дохода и возможностью их обмена на акции предприятия.

Важным источником финансового оздоровления предприятия являются следующие мероприятия:

1) факторинг, т.е. уступка банку или факторинговой компании права на востребование дебиторской задолженности, или договор-цессия, по которому предприятие уступает свое требование к дебиторам банку в качестве обеспечения возврата кредита;

2) лизинг, который не требует полной единовременной оплаты арендуемого имущества и служит одним из видов инвестирования. Использование ускоренной амортизации по лизинговым операциям позволяет оперативно обновлять оборудование и вести техническое перевооружение производства;

3) привлечение кредитов под прибыльные проекты;

4) диверсификация производства по основным направлениям хозяйственной деятельности, когда вынужденные потери по одним направлениям покрываются прибылью от других;

5) уменьшить дефицит собственного капитала можно за счет ускорения его оборачиваемости путем сокращения сроков строительства, производственно-коммерческого цикла и т.д.

Большую помощь в выявлении резервов улучшения финансового состояния предприятия может оказать маркетинговый анализ по изучению спроса и предложения, рынков сбыта и формирования на этой основе оптимального ассортимента и структуры производства продукции.

Одним из основных и наиболее радикальных направлений финансового

оздоровления предприятия является поиск внутренних резервов по увеличению прибыльности производства и достижению безубыточной работы за счет более полного использования производственной мощности предприятия, повышения качества и конкурентоспособности продукции, снижения ее себестоимости, рационального использования материальных, трудовых и финансовых ресурсов, сокращения непроизводительных расходов и потерь.

Анализ динамики этих потерь и разработка мероприятий по их устранению позволят значительно улучшить финансовое состояние субъекта хозяйствования.

В особо тяжелых случаях необходимо провести реинжиниринг бизнес-процесса, т.е. коренным образом пересмотреть производственную программу, материально-техническое снабжение, организацию труда и начисление заработной платы, подбора и расстановки персонала, систему управления качеством продукции, рынки сырья и рынки сбыта продукции, инвестиционную и ценовую политику и др.

Неплатежеспособным предприятиям может быть оказана государственная финансовая поддержка.

Финансирование мероприятий, направленных на восстановление платежеспособности или поддержание эффективной хозяйственной деятельности, а также финансирование реорганизационных или ликвидационных мероприятий, а также финансирование мероприятий, связанных с видом банкротства, из-за неэффективного управления и низкого качества менеджмента.

Данный вид несостоятельности организации случается в результате неэффективной работы руководства и специалистов предприятия. Такой вид банкротства можно спрогнозировать путем анализа деятельности предприятия, соответствия его финансовых показателей нормативным и предотвратить, если своевременно принять соответствующие управленческие действия. Своевременно введенные меры могут защитить компанию от банкротства.

Во всем мире идет поиск наиболее рациональных моделей управления. Опыт многих хозяйствующих субъектов показал, что банкротство – последний этап в деятельности предприятия, предшествующий окончательной ликвидации предприятия и освобождения его от долгов.

Таким образом, осознание факторов и причин возникновения банкротства позволит хозяйствующим субъектам организовать управление имеющимися производственными, финансовыми, человеческими, интеллектуальными ресурсами так, чтобы обеспечить стабильное развитие и не допустить банкротства.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V «О реабилитации и банкротстве»
2. Закон РК от 28.12.16 г. № 34-VI
3. Закон РК от 27.12.19 г. № 290-VI
4. Закон РК от 05.01.21 г. № 409-VI (введен в действие с 1 января 2022 г.)
5. Банкротство в Казахстане: закон, причины, признаки, анализ, модели, процедура, реабилитация и ликвидация предприятия, услуги сопровождения // Ерболат Кекчебаев, Джамиля Сыздыкова
6. Цинделиани И. А., Наринян Л. М. Вопросы несостоятельности (банкротства) в практике Верховного Суда Российской Федерации. М.: Проспект, 2021. 880 с.

УДК 331.108

*Жауыншиев С.Т.
магистрант 1 курса кафедры «Экономика и бизнес»
Академии «Кайнар», Алматы, Казахстан
Калиакпарова Г.Ш. - PhD, доцент
Академии «Кайнар», Алматы, Казахстан
Гриднева Е.Е. - к.э.н., профессор
Академии «Кайнар», Алматы, Казахстан*

КЛЮЧЕВЫЕ ПОНЯТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА - КАК ФАКТОРА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Человеческий капитал, будучи в основе интеллектуального потенциала компании, является одним из ее важных активов. Течение времени постоянно вносит свои коррективы в сущность, возрастание роли и значение человеческого капитала в социально-экономическом развитии общества.

В статье показаны определения человеческого капитала как казахстанскими, так и зарубежными авторами. Проведен анализ понятийного аппарата, раскрывающего содержание человеческого капитала.

Обобщен эффект от инвестиций в человеческий капитал как двигатель развития общества.

Ключевые слова: человеческий капитал (ЧК), инвестиции, меры государственного воздействия, образование, здоровье, социально-экономическое развитие.

Аңдатпа. Адам капиталы компанияның әлеуетінің негізі бола отырып, оның маңызды активтерінің бірі болып табылады. Уақыт ағымы қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы адам капиталының рөлі мен маңызын арттыра отырып, мәніне өзіндік түзетулер енгізіп отырады.

Мақалада қазақстандық және шетелдік авторлардың адами капиталға берген анықтамалары берілген. Адами капиталдың мазмұнын ашатын концептуалды ұғымға талдау жүргізіледі.

Қоғамды дамытушы ретінде адами капиталға салынған инвестицияның нәтижесі жалпыланып көрсетілген.

Түйін сөздер: адами капитал (АК), инвестиция, мемлекеттің ықпал ету шаралары, білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік-экономикалық даму.

Annotation. Human capital, being at the heart of a company's intellectual potential and is one of its important assets. The passage of time constantly makes its

own adjustments to the essence, increasing role and importance of human capital in the socio-economic development of society.

The article shows the definitions of human capital by both Kazakhstani and foreign authors. The analysis of the conceptual apparatus that reveals the content of human capital is carried out.

The effect of investments in human capital as an engine for the development of society is generalized.

Key words: human capital (HC), investment, measures of state influence, education, health, socio-economic development.

На современном этапе одним из факторов конкурентоспособности экономики страны, основой ее эффективного развития является интеллектуальный капитал предприятия. Одним из важнейших источников экономического роста общества становятся инновации, усиливается роль человеческого капитала.

Ученые и эксперты утверждают, что человеческий капитал, как и любой другой вид капитала обладает стоимостью, подлежит модернизации и развитию, а основным показателем измерения человеческого капитала является его производительность. Исследования в данной области показывают, что основным двигателем развития общества является человеческий капитал, который составляет более половины национального богатства каждой из развивающихся стран и свыше 70-80% развитых стран мира.

О человеческом капитале рассуждали не только как о собранной вместе и обученной рабочей силе, но и хорошем менеджменте, контрактах, с высококлассными специалистами, в сфере того или иного бизнеса. В дальнейшем, к человеческому капиталу стали относить ноу-хау, неотделимые от конкретного физического лица. То есть специалист не только знает, как выполнить ту или иную операцию, но может это сделать на должном уровне. Также, под человеческим капиталом стали относить так называемые «молчаливые» или подразумеваемые знания (tacit knowledge).

Успешное управление человеческим капиталом непременно подразумевает отслеживание определенным набор параметров. Например, образование сотрудника; его профессиональную квалификацию; знания и умения, связанные с его профессиональной деятельностью; профессиональные наклонности; психометрические характеристики.

О человеческом капитале рассуждали не только как о собранной вместе и обученной рабочей силе, но и хорошем менеджменте, контрактах, с высококлассными специалистами, в сфере того или иного бизнеса. В дальнейшем, к человеческому капиталу стали относить ноу-хау, неотделимые от конкретного физического лица. То есть специалист не только знает, как выполнить ту или иную операцию, но может это сделать на должном уровне. Также, под человеческим капиталом стали относить так называемые

«молчаливые» или подразумеваемые знания (tacit knowledge). Успешное управление человеческим капиталом непременно подразумевает отслеживание определенных набор параметров. Например, образование сотрудника; его профессиональную квалификацию; знания и умения, связанные с его профессиональной деятельностью; профессиональные наклонности; психометрические характеристики.

В развитии современной концепции человеческого капитала сыграли огромную роль труды С. Фишера [1] который дал следующее определение человеческому капиталу: «Человеческий капитал (ЧК) есть мера воплощенной в человеке способности приносить доход. ЧК включает врожденные способности и талант, а также образование и приобретенную квалификацию». На сегодняшний день данное определение имеет более узкое значение.

По мнению Денисона [2], экономический рост определяется не столько количеством затраченных факторов, сколько их качеством и ростом этого качества. На первое место Денисон поставил качество рабочей силы. Основным выводом Э. Денисона стал определяющий фактор роста выпуска на одного работающего (производительности труда) является важнейшая составляющая человеческого капитал - образование.

Вклад в становление теории человеческого капитала на начальном этапе её развития, в её принятие научной общественностью и популяризацию внес Т.Шульц, одним из первых ввел понятие человеческого капитала как производительного фактора, как основного двигателя и фундамента индустриальной и постиндустриальной экономик. Главными результатами инвестиций в человека, по мнению Т.Шульца является накопление способностей людей к труду, их эффективную созидательную деятельность в обществе, поддержание здоровья и т. д. Он полагал, что человеческий капитал обладает необходимыми признаками производительного характера, который, в свою очередь, может накапливаться и воспроизводиться. По оценкам Шульца, из производимого в обществе совокупного продукта на накопление человеческого капитала используется уже не $1/4$, как следовало из большинства теорий воспроизводства XX века, а $3/4$ его общей величины [3].

Одним из первых кто, перенес понятие человеческий капитал на микроуровень, является Г. Беккер. Человеческий капитал он определил, как совокупность навыков, знаний и умений человека. В качестве инвестиций в них Беккер учел в основном затраты на образование и обучение. Беккер оценил экономическую эффективность образования, прежде всего, для самого работника. Дополнительный доход от высшего образования он определил следующим образом. Из доходов тех, кто окончил колледж, он вычитал доходы работников со средним общим образованием. Издержками образования считались как прямые затраты, так и альтернативные издержки — упущенный доход за время обучения. Отдачу от инвестиций в образование Г. Беккер оценил, как отношение доходов к издержкам, получив примерно 12-14 % годовой прибыли.

В 1992 г. профессор экономики и социологии Чикагского университета Г.С. Беккер был удостоен Нобелевской премии по экономике за «Распространение сферы микроэкономического анализа на целый ряд аспектов человеческого поведения и взаимодействия, включая нерыночное поведение». Главные книги Беккера - «Экономика дискриминации», «Человеческий капитал: теоретический и эмпирический анализ» и «Трактат о семье» [4] посвящены различным аспектам теории человеческого капитала.

Г. Беккер в рамках теории человеческого капитала исследовал структуру распределения личных доходов, возрастную их динамику, неравенство в оплате мужского и женского труда и т. д. Он доказал и политикам, и предпринимателям на обширном статистическом материале, что образование является фундаментом увеличения доходов и наемных работников, и работодателей, и государства в целом. В результате политики, финансисты и предприниматели стали рассматривать вложения в образование как перспективные капиталовложения, приносящие доход.

Г. Беккер в своих работах рассматривал работника как комбинацию одной единицы простого труда и известного количества, воплощенного в нём человеческого капитала. Его заработную плату (доход) - как сочетание рыночной цены его простого труда и дохода от вложенных в человека инвестиций. Причем, основную часть дохода работнику, по оценкам Беккера, а также расчетам других исследователей, приносит именно человеческий капитал.

Эволюция человеческого капитала, видна также, в трудах Л. Турроу. Он отмечает человеческий капитал как способность производить предметы и вещи, при этом, он как экономическая категория влияет на производительность других вложений [5].

Другими учеными человеческий капитал определяется как сформированный в результате инвестиций накопленный человеком запас здоровья, знаний, навыков, способностей, которые целесообразно используется в той или иной сфере общественного производства, содействует росту производительности труда и производства и тем самым влияют на рост доходов данного человека [6].

Что касается казахстанских теорий человеческого капитала, в экономических научных работах можно увидеть ряд работ, имеющих прямое отношение к исследованию данного понятия. В частности, высказывания Директора Института экономики Министерства образования и науки РК Оразалы Сабденовича Сабдена о развитии науки и образования: «...с уровнем образованности граждан любой страны непосредственно связан и уровень развития государства в целом ... Человек, образно говоря является наиболее ценным продуктом государства, из которого система образования готовит конечный продукт – члена общества, непрерывно совершенствуя его образованность и повышая уровень знаний и культуры» [7]. От этого уровня зависит как научно-технический потенциал и уровень индустриализации всех

отраслей производства, так, в конечном счете, уровень жизни каждого члена общества и государства в целом, его место в мировом сообществе. Также, как и философия является наукой наук, так и образование является краеугольным камнем сферы любого производства и развития всего общества.

Кроме этого, в его трудах часто затрагивался вопрос о необходимости системы государственных мероприятий, направленных на поддержание и Укрепление социальной защиты населения: «Речь, идет о принципиально иных, по сравнению существующими механизмах социальной защиты и предоставление социальных гарантий населению...».

В работах Мухтаровой К.С. - д.э.н., профессор кафедры «Менеджмент и маркетинг» Высшей школы экономики и бизнеса, Казахский Национальный университет имени аль-Фараби [8] обоснована первостепенность роли государственной политики в области человеческих ресурсов. Отсутствие соответствующих решений в этом направлении ведет к социальной нестабильности общества, недоеданию, болезням, росту преступности, снижению рождаемости, увеличению смертности и падению уровня жизни населения в целом. По определению, самым лучшим показателем благосостояния является фактическое потребление отдельным субъектом (помимо продовольственных товаров) социальных услуг, включающие такие сферы, как образование, культура, здравоохранение.

Академик Кошанов А.К. определяет два подхода к исследованию человеческого капитала: «узкое понимание его сущности как затрат средств, в том числе заработной платы, инвестиций в чело веский капитал, и более экономических, социальных аспектов. Эти различия обусловлены неодинаковым подходом к определению сущности категории «человеческий капитал», которая по структуре представляет собой образовательный, интеллектуальный, научный, предпринимательский потенциалы, что характеризует богатейшее содержание» [9].

Таким образом, человеческий капитал представляет собой одну из наиболее значимых ценностей современного общества, а также является ключевым фактором экономического роста как страны в целом, так и отдельно взятого предприятия. Для преумножения человеческого капитала, следует уделять данному показателю деятельности предприятия особое внимание, инвестировать необходимые финансовые и другие ресурсы в каждую его составляющую с целью повышения его эффективности.

Исследованиями человеческого капитала занимались многие зарубежные и отечественные научные деятели на протяжении всей истории экономических учений. Как показал теоретико-исторический обзор человеческого капитала, термины эволюционирует, приобретая все более ярко выраженную социально- экономическую принадлежность с учетом НТП.

Накопленный стартовый человеческий капитал является ускорителем осуществления институциональных реформ, трансформации государства, технологического обновления производств, рыночных преобразований

экономики и т. д. И, в итоге, именно, достаточно высокие уровень и качество человеческого капитала страны с догоняющей экономикой обеспечивают её выход на стабильный рост душевого ВВП и повышение уровня и качества жизни населения. Таким образом, человеческий капитал является главной доминантой возможного стабильного роста экономик развивающихся стран.

Список использованной литературы

1. Фишер С. и др. Экономическая теория. — М.: Юнити, 2002.
2. Денисон. Э. «Анализ замедленного экономического роста США в 70-е гг.» (Accounting for Slower Economic Growth: The United States in the 1970's; 1979).
3. Shultz T. Investment in Human Capital. N.Y., London, 1971, p. 26-28.
4. Becker Gary S. The Economics of Discrimination. - Chicago, University of Chicago Press. I. 1957. — 580p.
5. Thurow L. Investment in Human Capital. - Belmont, 1970. -Р. 78.
6. Дятлова С.А. и др. Человеческий капитал в транзитной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. - СПб.: Наука, 1999-309 с.
7. Сабден О. Наука. Образование. Рыночная Экономика. - Алматы, 1994. -160 с.
8. Мухтарова К.С. Распределение доходов и бедность в переходной экономике. - Алматы, 2001. - 223 с.
9. Кошанов А.К. Человеческий капитал как фактор форсированной индустриализации экономики Казахстана // Формирование и развитие конкурентоспособного человеческого капитала в Казахстане: Сборник материалов Международной научно-практической конференции / Под ред. О. Сабдена - Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2010. - С. 40-45.

УДК 338.5

*Бижанова Б.М.
Евразийский технологический университет
Алматы, Казахстан*

ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ НА ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ ПОТРЕБИТЕЛЯМИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В современном обществе принятие потребительских решений происходит на основе рекламного воздействия, т.е. в этой ситуации рекламодатели стараются понять образ мышления потребителей, факторы мотивации и окружающую потребителей обстановку, потому что факторов, влияющих на потребительское поведение, множество и они постоянно меняются. Для их выявления привлекаются достижения психологии, социологии и антропологии, на основе которых проводятся фундаментальные исследования предпочтений и поведения потребительской аудитории.

Ключевые слова: реклама, потребители, принятие решений, факторы, влияющие на выбор потребителей, PR, стадии принятия решений, модели оценки потребительских альтернатив

Андатпа. Қазіргі қоғамда тұтынушылық шешімдер қабылдау жарнамалық әсер негізінде жүреді, яғни бұл жағдайда жарнама берушілер тұтынушылардың ойлау тәсілін, мотивация факторларын және тұтынушылардың қоршаған ортасын түсінуге тырысады, өйткені тұтынушылық мінез-құлыққа әсер ететін көптеген факторлар бар және олар үнемі өзгеріп отырады. Оларды анықтау үшін психологияның, әлеуметтанудың және антропологияның жетістіктері тартылады, соның негізінде тұтынушылар аудиториясының қалауы мен мінез-құлқы туралы іргелі зерттеулер жүргізіледі.

Түйінді сөздер: жарнама, тұтынушылар, шешім қабылдау, тұтынушыларды таңдауға әсер ететін факторлар, PR, шешім қабылдау кезеңдері, тұтынушылық баламаларды бағалау модельдері

Annotation. In modern society, consumer decision-making takes place on the basis of advertising influence, i.e. in this situation advertisers try to understand the way of thinking of consumers, motivation factors and the environment surrounding consumers, because there are many factors influencing consumer behavior and they are constantly changing. To identify them, the achievements of psychology, sociology and anthropology are involved, when fundamental studies of the preferences and behavior of the consumer audience are conducted.

Keywords: advertising, consumers, decision-making, factors influencing consumer choice, PR, decision-making stages, models for evaluating consumer alternatives

Как в жизни отдельного человека, так и в деятельности любой организации принятие решений является важным этапом, определяющим перспективу. Для большинства решений затруднен процесс точного расчета и оценки последствий, т.к. можно лишь предположить, что некоторый вариант решения приведет к оптимальному результату и предпринять попытку оценить последствия принятия того или иного решения.

Среди факторов, влияющих на принятие потребительских решений, реклама занимает доминирующее положение, т.к. многообразие методов прямого и косвенного воздействия на потребителя с целью продвижения товара или услуги воспринимается явно, т.е. потребитель осознает факт подобного воздействия.

Реклама направлена на мотивацию потенциальных покупателей к действию, но, немногие из них, видя рекламу, реагируют на нее немедленно. Поэтому, чтобы достичь желаемого эффекта рекламодателям приходится предпринимать многократные и часто многоэтапные действия.

Для понимания возможностей воздействия рекламы на принятие потребительских решений можно представить реакцию потребителя на предлагаемую ему рекламу в виде пирамиды.

- Осведомленность
- Усвоение информации
- Убежденность
- Желание
- Действие

До внедрения на рынок нового товара потенциальные потребители пребывают в полной неосведомленности о его существовании и свойствах, поэтому, первостепенная задача рекламы – заложить фундамент пирамиды, предоставив неосведомленным покупателям информацию о данном товаре или услуге.

Следующая задача, связанная со вторым уровнем пирамиды – это увеличение объема усвоенной информации. На данном этапе о существовании, назначении и особенностях товара уже должен знать определенный процент группы, составляющей основание пирамиды.

На третьем уровне пирамиды степень и качество обеспеченности потребительской аудитории рекламной информацией должны быть таковыми, чтобы убедить определенное число людей в его ценности и полезности, часть из которых начинает испытывать желание приобрести рекламируемый товар, переходя на следующий уровень пирамиды.

Вершина пирамиды показывает некоторый процент потребителей, которые совершат потребительский выбор, сделают покупку.

На принятие решения потребителями оказывает влияние стимулирование сбыта (сейлз-промоушн) - компонент маркетинговой стратегии. Основное сходство рекламы и стимулирования сбыта заключается в том, что оба эти средства являются формами маркетинговой коммуникации и могут использоваться для достижения одних целей, при этом целью рекламы является ориентация потребителя или его мышления на совершение покупки, а целью продвижения – побуждение к немедленному совершению покупки.

Стимулирование сбыта способствует импульсному изменению поведения потребителя, подталкивает к принятию решения о покупке, предлагая различные льготы и бонусы, зачастую ограниченные по времени.

Данные мероприятия позволяют привлечь внимание потребителей к рекламируемому товару, создать условия повышения узнаваемости рекламируемой марки и позитивную заинтересованность со стороны потребителей, формируя определенный имидж товара, позволяют побудить потребителей к осуществлению пробных и повторных покупок, обеспечить моральное и материальное поощрение приверженцев объекта рекламы.

Традиционным является вопрос разграничения рекламы и сходных по функциям областей деятельности, наиболее популярным для этого является сочетание рекламы и PR. Первоначально PR появился в США для обозначения корпоративной рекламы. Для увеличения уровня доверия к подобному виду рекламы было проведено отделение рекламы от PR по принципу оплачиваемости, что не совсем верно, т.к. любая деятельность имеет свой источник финансирования. Постепенно PR переросли в систему целенаправленного многофакторного воздействия на потребителей, избирателей и внешнюю среду в целом, с целью установления доверия, при этом разделение рекламы и PR касается в основном используемых средств. Если не ставить задачу разграничения, то эти два вида деятельности имеют общие цели и схожую структуру.

Особое место в отношениях PR и рекламы занимает *корпоративная реклама* как активно использующая средства рекламы для реализации целей PR.

Компании используют рекламу в том случае, если информация, размещаемая в СМИ, кажется на их взгляд неполной, недостоверной, несоответствующей поставленным целям. В таком случае компания на платной основе публикует факты, отчеты, отзывы и другую информацию, призванную повлиять на мнение потребителя и создать необходимый имидж компании, т.к. принятие потребителем решения о покупке товара и формирование к нему положительного отношения напрямую зависят от репутации, имиджа производителя или продавца данного товара.

Данные методы воздействия несколько отличаются от рекламы, но ассоциативно воспринимаются как ее часть.

Следует выделить следующие факторы, оказывающие влияние на процесс принятия потребителями решений о покупке (приобретении) товаров или услуги, связанные с:

- **коммуникацией**, т.к. необходимо рассматривать не только информативность того или иного источника, но и скорость прохождения информации, а также привлекательность, первое впечатление потребителя в результате коммуникации, например: *обмен информацией с продавцом или другим потребителем; внешняя информация (реклама, промоушн, информационные потоки в средствах массовой информации)*;

- **местом и обстоятельством покупки** (приобретения), т.е. физическое окружение, социальное окружение, а также эмоциональное состояние потребителя в момент покупки. Очень важно правильно оценить и использовать подверженность потребителя воздействию физических, социальных и эмоциональных факторов, таких как: *благоприятное освещение, музыка и позитивный настрой могут повлиять на диаметрально противоположные изменения предварительного решения потребителя*;

- **целью и условиями приобретения и потребления**, т.е. в зависимости от того, совмещено или разделено во времени и пространстве приобретение и использование того или иного товара или услуги, а также с какой целью происходит приобретение, меняется степень реакции потребителя на то или иное воздействие, а также выбор средств и методов подобного воздействия.

- **степенью вовлеченности потребителя в процесс покупки**, при котором можно выделить три основных группы решений: привычное, ограниченное и расширенное и импульсивное.

Различают также *процесс принятия решения с высокой вовлеченностью*, при котором потребительские решения принимаются обдуманно и связаны с приобретением дорогих, личных или эмоционально сопряженных товаров и услуг (автомобили, одежда) и *процесс принятия решения с низкой вовлеченностью*, который характеризуется относительной быстротой и реализуется при приобретении недорогих, менее связанных с эмоциями товаров, которые покупаются регулярно (жвачка, печенье, молоко).

Действие всех указанных факторов осуществляется не одновременно, в связи с чем различают 7 основных стадий в процессе принятия потребительского решения:

1. *Осознание потребности*, т.е. выявление наличия потребности, различия между желаемым и действительным состоянием.

2. *Поиск информации* осуществляется как за счет внешних источников, так и за счет внутренних (память, личный опыт и т.д.).

3. *Оценка имеющихся потребительских альтернатив*, т.е. применение критериев выбора покупки к имеющимся альтернативам и их ранжирование по степени предпочтения.

На данной стадии существуют определенные модели, правила и критерии принятия решения, что заслуживает внимания для исследования механизма выбора потребителей.

Определено, что для оценки потребительских альтернатив покупатели часто опираются на определенные модели или правила, одной из которых является *мультиатрибутивная или компенсационная модель*, согласно которой потребитель действует так, как будто он взвешивает каждый атрибут (признак) продукта (долговечность, экономичность) и оценивает марку, исходя из того, в какой мере она обладает этим атрибутом.

У мультиатрибутивной модели существует две разновидности: «*модель достаточности*» и «*модель неявного фаворита*», согласно первой у людей ограничена рациональность, поэтому они вполне довольствуются стартовым, достаточно хорошим решением своих проблем.

Согласно *модели неявного фаворита* потребители не берутся за трудную задачу оценки альтернатив, пока одна из них не определится в качестве «неявного фаворита», предварительно предпочтительной альтернативы. Остальная часть процесса принятия решения становится лишь подтверждением предпочтения: человек просто выбирает или взвешивает данные, свидетельствующие в пользу неявного фаворита как правильного решения.

Также существуют и некомпенсационные правила принятия решения, которые в отличие от мультиатрибутивной компенсационной модели не предполагают, что слабость марки по одному признаку можно компенсировать силой другого признака.

Две некомпенсационные модели «*конъюнктивная*» и «*дизъюнктивная*» – просто делят выбор на группы приемлемых или неприемлемых альтернатив. В соответствии с *конъюнктивным (соединительным) правилом* процесса принятия потребительского решения, покупатель устанавливает минимальные уровни (оценки) всех признаков или критериев выбора. Товар принимается, если каждый признак и критерий выбора соответствует минимальному уровню или превышает его, т.е. приемлемы все марки, которые превосходят минимальный стандарт.

Например, приобретая компьютер, потребитель рассуждает следующим образом: «Компьютер должен минимально иметь: процессор 80486; скорость 25 МГц; минимум 4 МГб внутренней памяти; не менее 80 МГб памяти жесткого диска и модем». В соответствии с *дизъюнктивным (разделительным) правилом* потребитель устанавливает приемлемые стандарты для каждого признака или критерия выбора. Альтернатива принимается, если превышает приемлемый уровень, по крайней мере, по одному признаку или критерию, например, у компьютера должно быть больше 4 МГб памяти». [3]

Третье правило принятия решения – *лексикографическое*, согласно которому потребитель оценивает признаки или критерии выбора от наиболее

до наименее важного, а затем выбирает тот продукт, который лучше всего представлен по самому важному критерию. Если по важнейшему критерию все альтернативы одинаковы, то потребитель выбирает лучшую по второму по важности критерию и так до тех пор, пока не останется лишь одна альтернатива (марка)

Различают следующие критерии выбора покупки:

- *технические*:
 - а) выполнение функции прямого назначения, ради которой создан продукт;
 - б) выполнение функции дополнительного использования (если основная функция часов - отмерять время, то дополнительная – сигнальная – будильник);
 - в) функции удобства использования;
- *регулирующие* - принимаются, когда потребитель не свободен в своем выборе и руководствуется критериями, навязанными ему другими людьми;
- *иррациональные (интегративные)* - принятие решения о покупке данного товара обеспечивает социальную интеграцию субъекта (следование моде, этическим нормам и обычаям, стремление к повышению статуса, престижу);
- *адаптивные* – отражение желания минимизировать риск и неуверенность в покупке, которые преодолеваются за счет советов со стороны компетентных лиц, гарантий продавца или производителя, использования образцов товара, благоприятной репутации фирмы-производителя;
- *экономические* – достижение оптимальное соотношение цены, качества и затраченных усилий, избежание потерь (потеря понимается в широком смысле, например, потребитель, испытывающий желание купить новый Айфон, может рассматривать как потерю своих некупившихся затрат на смартфон другого бренда);
- *внутренние* – удовольствие и наслаждение от приобретенного товара.

4. Вслед за рассмотренной оценкой потребительских альтернатив следующей стадией в ходе принятия решения потребителем является собственно *приобретение*. Покупку выбранного на основе оценки альтернатив товара можно представить как нижнюю ступень «воронки выбора».

5. *Потребление*. Использование приобретенного товара или услуги.

6. *Вторичная оценка альтернатив*. Оценка степени удовлетворения от приобретения того или иного товара или услуги.

7. *Избавление*, т.е. ликвидация остатков приобретенного товара.

Изучение семи основных стадий принятия потребительского решения показывает, что это - не одномоментный акт, а достаточно продолжительный процесс. Сначала осознается существующая проблема, затем собирается вся доступная на момент принятия решения информация. В зависимости от

степени важности решения на данном этапе могут быть подключены эксперты. На следующей стадии определяются варианты решений и лишь затем происходит сравнение имеющихся вариантов, выбор наилучшего варианта и его оценка.

Таким образом, реклама оказывает влияние на первые четыре этапа принятия решений – напрямую, а на последние три – опосредованно.

Реклама играет немаловажную роль в осознании потребителем потребностей, практически до формирования потребности в новом товаре или услуге или новой потребности, т.е. потребитель получает значительную долю интересующей его информации из источников рекламного воздействия (журналы, газеты, телевидение, наружная реклама и т.д.) Также потребитель получает и дополнительную информацию из различных источников, отвлекающую его от принятия оптимального решения.

Список литературы:

1. Бергер Й. Заразительный. Психология сарафанного радио. Как продукты и идеи становятся популярными. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 240 с.
2. Губарец М.А., Мазилкина Е.И. Продвижение и позиционирование в маркетинге, или Как продвинуть любой товар. Учебно-практическое пособие. – М.: Дашков и К, 2018. 224 с.
3. Самсонова Е. Если покупатель говорит «нет». Работа с возражениями. – СПб: Питер, 2017. 176 с.
4. Связи с общественностью в органах власти: учебник для академического бакалавриата / М. М. Васильева [и др.]; под ред. М. М. Васильевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2018. 366 с.
5. Чалдини Р. Психология влияния. Убеждай. Воздействуй. Защищайся. – СПб: Питер, 2017. 336 с.

Karibzhanov O.M, Pernebek M., Jundybayeva B. DEVELOPMENT OF AN ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT TOOLKIT BASED ON INNOVATIVE RFID SYSTEM: EXPO 21

UDC: 338

*Karibzhanov O.M,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor
Academy "KAINAR"*

*Pernebek Mariya
Kazakhstan, Almaty
Student 3 course*

*Jundybayeva Botagoz
Kazakhstan, Almaty
Student 3 course*

DEVELOPMENT OF AN ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT TOOLKIT BASED ON INNOVATIVE RFID SYSTEM: EXPO 21

Abstract: This article discusses ways to improve the system of accounting and organization of exhibitions on the example of the EXPO-22 exhibition based on innovative technology using the RFID system.

Key words: EXPO-22, RFID system, accounting system, business management

World EXPOs are world-class events, and in terms of importance they rank third in the world after the Olympic Games and the World Cup.

The object of accounting for the accounting and organization of exhibitions are the costs of organizing and holding exhibitions. Therefore, it is necessary to show ways to improve the accounting and organization of exhibitions on the example of EXPO-2020 using RFID systems.

The National Plan describes all stages of the organization and holding of EXPO-2021. The proper allocation of resources such as manpower, money, time spent on services and security needs to be addressed and addressed.

The use of innovative technology based on RFID systems can significantly reduce these costs and improve the level of service, as well as solve these issues in innovative ways.

RFID (Radio Frequency Identification - Radio Frequency Identification) is based on the use of radio waves that allow you to read information from a special mark on a visitor's badge or bracelet. When passing a checkpoint, RFID reads a free antenna, the signal goes to the RFID reader, and then sent to the database server, where all information about all visitors is stored.

With RFID you can:

- Registration of visitors: registration of all visitors of the event is simplified, lost badges (badges or bracelets) can be replaced;
- monitor the movement of visitors: the system records such events as the time of entry, exit, stay of a person in a particular room;
- create schedules for participation in events, the system will automatically notify you in case of an event according to the specified parameter (if a person is not at the event, a warning should be activated if necessary);
- collect useful statistics to help plan future events;
- find or view the traffic of any visitor with the tag;
- access control setting: you can restrict access to the entire event or its individual areas, as well as set up the identification of participants with the possibility of receiving various bonuses (figure).

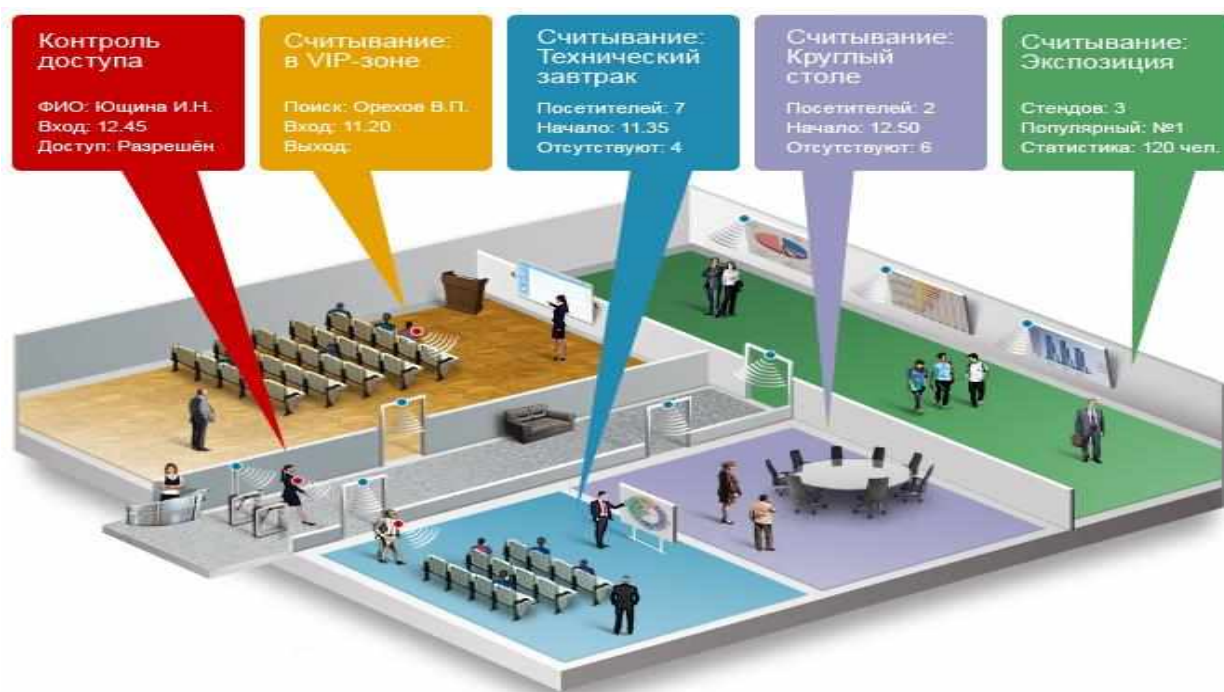

Figure 1 - Scheme of using the RFID system

The use of RFID has the following economic advantages:

- automatic registration will require less staff costs;
- by collecting useful statistics, it is possible to optimize the costs of certain events in the following events;
- In the field of power supply, RFID systems, RFID logistics solutions, as well as RFID systems for identification and control can be used.
- if it is necessary to monitor the movement of vehicles, control their access to the facility or evaluate the efficiency of the use of vehicles
- Solving the problem of the human factor in the automation process, as it leads to errors, delays and failures, and hence costs.

This issue is relevant for many enterprises, warehouses, cargo terminals, government agencies, transport companies, as well as toll roads (effective transportation and transportation management).

Radio Frequency Identification (RFID) technology uses radio waves to automatically detect vehicles. To do this, specially programmable tags are attached to objects (in our case, cars) recognized by RFID textbooks at a distance of 5-8 meters.

The use of RFID also allows:

- automatic traffic monitoring;
- The system recognizes the sign even if the vehicle is at a distance of 5-8 meters from the reader.

As a result of the introduction of the system, unauthorized access to facilities, traffic jams, traffic violations, etc. associated risks are reduced (figure).

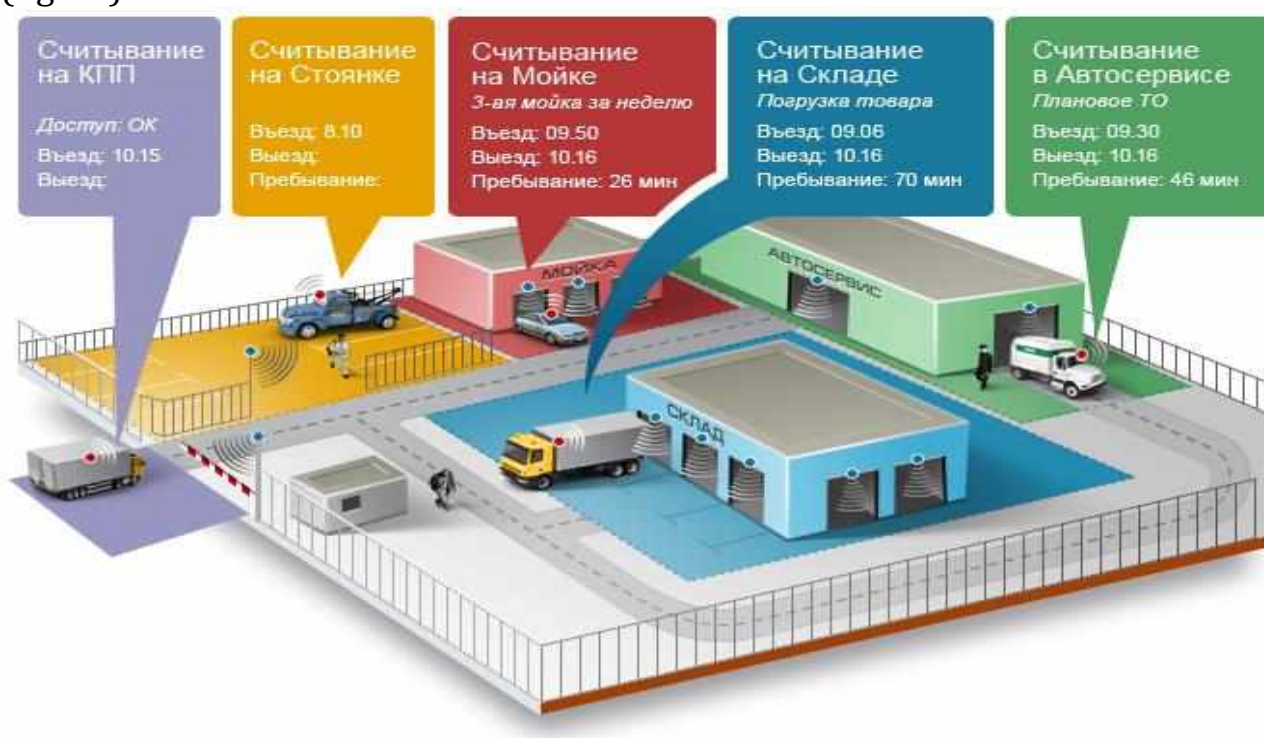

Figure 2 - Scheme of the RFID logistics system

Thus, the use of RFID systems significantly reduces costs and automates many processes, simplifies the organization and conduct of such events.

This process will become the basis for the introduction of innovative technologies and know-how into the accounting system in all spheres of the republic's life.

This article "DEVELOPMENT OF AN ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT TOOLKIT ON THE BASIS OF AN INNOVATIVE RFID SYSTEM: EXPO 20" discusses ways to improve the accounting system and organization of exhibitions on the example of the EXPO - 22 exhibition based on innovative RFID technology.

References:

1. State program "Digital Kazakhstan"
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
2. <https://www.rst-invent.ru/reshenija/rfid-dlja-inventarizacii-osnovnyh-sredstv/>
3. <https://www.expo2020dubai.com/ru>
4. Karibzhanov OM Business project (<http://www.g-global.aef.kz>)
5. Strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2025
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
6. <https://qazexpocongress.kz/ru/event/expo-2021-dubai/>

УДК 334.02

*Бокижанова Ф.И., к.э.н., доцент
Академия «Кайнар», г.Алматы*

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Аннотация. В статье раскрывается сущность стратегии управления персоналом и ее роль в эффективном управлении организацией и формировании ее конкурентных преимуществ. Рассматриваются факторы, определяющие планирование человеческих ресурсов, анализируются внутренняя и внешняя среда организации для достижения поставленных целей в долгосрочной перспективе. Подчеркивается необходимость создания системы кадрового мониторинга, которая бы позволяла достаточно оперативно осуществлять анализ профессионально-квалификационной и социально-демографических структур человеческих ресурсов для принятия стратегических управленческих решений.

Ключевые слова: управление персоналом, стратегия управления персоналом, кадровая политика, организационная культура, потенциал человеческих ресурсов, развитие человеческих ресурсов, антикризисная стратегия управления персоналом.

Аңдатпа. Мақалада персоналды басқару стратегиясының мәні ұйымды тиімді басқарудағы, бәсекелік артықшылықтарды қалыптастырудағы оның рөлі ашылды. Адам ресурстарын жоспарлауды анықтайтын факторлар қарастырылды, ұзақ мерзімді перспективада алға қойылған мақсаттарға жету үшін ұйымның ішкі және сыртқы ортасына талдау жасалды. Стратегиялық басқару шешімдерін қабылдау үшін адам ресурстарының кәсіби-біліктілік және әлеуметтік-демографиялық құрылымдарын жедел талдауға мүмкіндік беретін кадрлық мониторинг жүйесін құру қажеттілігі атап өтілді.

Түйін сөздер: персоналды басқару, персоналды басқару стратегиясы, кадр саясаты, ұйымдық мәдениет, адам ресурстарының әлеуеті, адам ресурстарын дамыту, дағдарысқа қарсы персоналды басқару стратегиясы.

Annotation. In the article the essence of the personnel management strategy and its role in the effective management of the organization and the formation of its competitive advantages are discovered. The factors that determine the planning of human resources are considered, for achieving the goals set in the long term the internal and external environment of the organization is analyzed. The necessity of creating a system of personnel monitoring is emphasized, which would allow to quickly analyze the professional and qualification and socio-demographic structures of human resources for making strategic management decisions.

Key words: personnel management, personnel management strategy, personnel policy, organizational culture, human resources potential, human resources development, anti-crisis personnel management strategy.

Управление персоналом является одним из важнейших направлений в стратегии современного предприятия, поскольку в условиях современного производства роль человека возрастает, и к его способностям, уровню знаний и квалификации предъявляются все более высокие требования.

В настоящее время осуществление преобразований в формах и методах управления, организационных структурах, направленных на стимулирование предприимчивости и развитие рыночных отношений с разными формами собственности, часто недостаточно эффективно и не достигает поставленных целей. Одной из основных причин этого является слабая обеспеченность необходимыми кадрами, способными нетрадиционно, на высоком профессиональном уровне решать сложные задачи по управлению персоналом в современных экономических условиях.

Стратегическое управление персоналом в такой ситуации приобретает особую значимость: оно позволяет обобщить и реализовать целый спектр вопросов адаптации этих ценностей.

Необходимость стратегического управления объясняется следующими причинами: во-первых, за последние время радикально изменилась среда, в которой действуют отечественные организации. Неустойчивое экономическое положение многих организаций связано с отсутствием у большинства руководителей глубоких экономических знаний, управленческих навыков и опыта работы в условиях конкуренции, необходимостью приспособления организации к постоянно меняющимся условиям внешней среды; во-вторых, уход от централизованного планирования, приватизация и весь ход экономических преобразований в Казахстане требуют от руководителей умения предвидения, формулирования стратегии, определения достоинств и конкурентных преимуществ, ликвидации стратегических угроз и опасностей, то есть использование всех инструментов стратегического управления; в-третьих, применение идей и принципов стратегического управления, необходимость изменений в системе управления актуальны не только для крупных компаний, с которыми было связано появление стратегического управления, но и для средних и даже малых предприятий [1].

Признание человеческих ресурсов ключевым ресурсом организации предполагает применение стратегического подхода к формированию, освоению и развитию способностей работников для достижения устойчивых конкурентных преимуществ фирмы в сложной рыночной среде. Современные деловые организации ориентированы не только на реализацию наличного трудового потенциала, но и на приобретение сотрудниками новых знаний, более высокой квалификации, на формирование у них новых побудительных мотивов к производственному труду, творчеству и предпринимательской

активности. Этот процесс стратегического управления персоналом обеспечивает основу эффективного функционирования организации и ее конкурентоспособности в будущем.

Под стратегией управления персоналом понимается генеральный план действий по достижению долгосрочных целей организации за счёт развития компетентности и мотивации ее работников с учетом изменений состояния внешней среды.

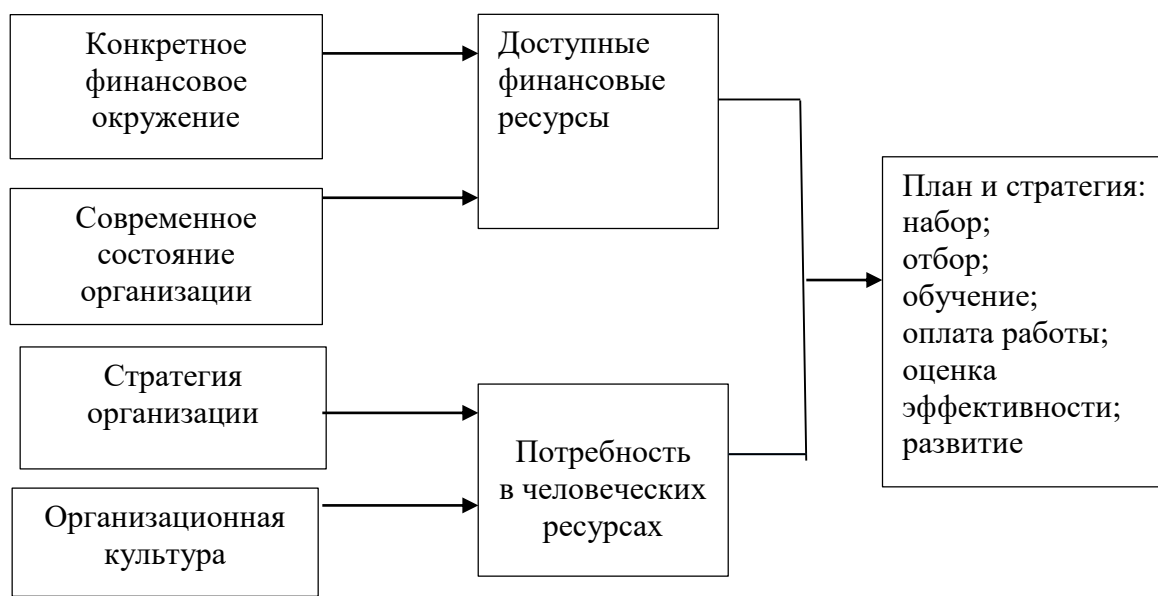

Рисунок 1 - Факторы, определяющие планирование человеческих ресурсов

До настоящего времени в управленческой науке слабо разработаны теоретические аспекты формирования стратегии управления персоналом, что усложняет практическую деятельность кадровых служб отечественных предприятий. Как свидетельствуют многочисленные исследования, в организациях до сих пор осуществляется в основном планирование кадровой работы на краткосрочный и среднесрочный период, без учета нестабильности организационного окружения и с помощью, как правило, экстраполяции.

Новые экономические условия обуславливают необходимость четкого понимания и видения желаемого будущего состояния человеческих ресурсов для достижения поставленных целей организации. Основные факторы, определяющие планирование человеческих ресурсов, представлены на рисунке 1.

Стратегия управления персоналом - это важная функциональная стратегия, которая интегрируется в стратегию организации, обеспечивая формирование ее конкурентных преимуществ. Она не просто обслуживает, как было раньше, другие функциональные стратегии (инновационную, производственную, маркетинговую), но выполняет самостоятельную роль в достижении эффективности и конкурентоспособности фирмы в целом [2].

На формирование стратегии управления персоналом как интегрированной составной корпоративной стратегии оказывают влияние:

- 1) стратегия организации;
- 2) жизненный цикл;
- 3) организационная культура;
- 4) внешняя среда;
- 5) трудовой потенциал;

Управление персоналом как постоянно меняющаяся область деятельности тесно взаимосвязана с жизненным циклом организации. В зависимости от стадии организационного развития определяются направления формирования, использования и развития персонала.

Организационная культура рассматривается как система коллективно разделяемых ценностей, убеждений, норм поведения членов организации, которые придают общий смысл их действиям. Организационная культура может являться как движущей силой в стратегическом развитии предприятия, так и тормозом в инновационных, предпринимательских стратегиях. В современном менеджменте можно выделить четыре основных варианта интеграции стратегии управления персоналом и культуры организации.

Первый вариант, когда стратегия подстраивается под существующую традиционную корпоративную культуру. В такой организации проявляется четкая тенденция к ослаблению усилий, потере энергии, когда собственный успех считается само собой разумеющимся или не планируется вовсе.

Второй вариант: игнорирование традиционной культуры, сильно препятствующей эффективному выполнению выбранной стратегии. Такой подход часто приводит к глубоким конфликтам и организационным кризисам.

При третьем варианте отвергается стратегия, которая не адаптируется к организационной культуре.

Наконец, четвертый вариант, когда делается попытка интегрировать организационную культуру с выбранной стратегией, изменив или «навязав» новую систему ценностей и норм поведения работников, ориентируя их на достижение стратегических общих целей через удовлетворение личных потребностей.

Таким образом, сильная и положительная организационная культура способствует эффективному решению стратегических задач организации, объединяя усилия всех работников во имя достижения общего успеха.

Кадровые политики, как правило, носят субъективный характер, отражая приоритет личных представлений руководства об отношении к своим работникам. Поэтому кадровой политикой можно назвать деятельность по реализации общих целей в области человеческих ресурсов, базирующуюся на корпоративной системе ценностей [3].

В отличие от кадровой политики, стратегия управления персоналом базируется на объективном анализе внутренней и внешней среды организации для достижения поставленных целей в долгосрочной перспективе. Особое

значение уделяется выявлению тенденций, опасностей, изменений окружающей среды, оказывающих сегодня сильное воздействие на внутрифирменный кадровый менеджмент. Среди основных факторов внешнего окружения выделяют:

1) экономические (темпы инфляции, налоговая ставка, международный платежный баланс, уровень занятости населения в целом и по отраслям, платежеспособность предприятий);

2) политические (общая политическая обстановка, соглашения по тарифам и торговле между странами, таможенная политика, кредитная политика властей, ограничения на получение ссуд и наем рабочей силы);

3) рыночные (демографические условия, уровень доходов населения и их распределение, жизненные циклы различных видов товаров и услуг, доля рынка, занимаемая фирмой, емкость рынка);

4) технологические (изменения в технологии производства, конструкционных материалов и элементов, применение вычислительной техники для проектирования новых товаров и услуг в управлении, изменения в технологии сбора и передачи информации, в средствах связи, другие «ноу-хау»);

5) конкурентные (уровень конкуренции в отрасли, цели, стратегии, сильные и слабые стороны конкурентов, потенциальные угрозы с их стороны);

6) социальные (обостренные национальные чувства, отношение большой массы населения к предпринимательству, роль женщин и национальных меньшинств в обществе, развитие движения в защиту прав потребителей, изменение роли управляющих и их социальных установок, изменение общественных ценностей);

7) правовые (законодательство страны и его изменение, нормативные акты местных органов власти и центрального правительства, уровень развития правового регулирования экономики, особенности антимонопольной политики и законодательства);

8) международные (учет и анализ данных факторов приобрел важное значение после отмены государственной монополии на внешнюю торговлю и имеет наиболее актуальное значение для фирм, работающих на внешнем рынке, хотя международная ситуация очень часто сказывается на многих отечественных компаниях тем или иным образом) [4].

Для изучения влияния макросреды на организацию, в частности, на управление человеческими ресурсами, должна быть создана специальная система анализа, включающая проведение специальных наблюдений, социологических опросов.

Кроме диагностики организационного окружения предприятия, при разработке стратегии управления персоналом необходимо объективно оценить трудовой и творческий потенциал фирмы, количественные и качественные характеристики работников, их соответствие требованиям технологии, инновационным и предпринимательским задачам.

Потенциал человеческих ресурсов рассматривается, как источник возможностей работников, которые могут быть приведены в действие, использованы для достижения поставленных целей. Потенциал - понятие относительное, которое раскрывается при помощи совокупности составляющих, прежде всего профессионально-квалификационной и социально-демографической.

Профессионально-квалификационная составляющая потенциала человеческих ресурсов характеризует подготовленность работников к выполнению постоянно усложняющихся трудовых функций, перемене труда: уровень профессиональной подготовки; творческие способности; деловая активность; результативность труда.

Социально-демографическая составляющая потенциала человеческих ресурсов характеризует социальные возможности работника к саморазвитию, повышению квалификации; способность к сотрудничеству, коллективной организации и взаимодействию; ценностно-мотивационные свойства.

Для объективной оценки потенциала персонала в современных организациях необходимо создание системы кадрового мониторинга, которая бы позволяла достаточно оперативно осуществлять анализ профессионально-квалификационной и социально-демографических структур человеческих ресурсов для принятия стратегических управленческих решений. Причем учет персонала по традиционным формальным показателям (возраст, стаж, образование) дает недостаточно полную картину об уровне компетенции, профессиональном потенциале организации для работы в новых условиях. Умелое использование системы мониторинга позволит на основе создания современной базы данных по персоналу решать такие важные задачи как определение оптимальной численности и качества персонала; разработка предложений по реформированию организационной структуры и форм организации труда; подготовка программ профессионального обучения и развития работников; планирование карьеры и работы с резервом; анализ результативности персонала организации.

Итак, стратегию управления персоналом можно рассматривать как динамическую систему, состоящую из трёх взаимосвязанных подсистем:

- 1) анализа и планирования стратегии;
- 2) реализации стратегии;
- 3) контроля и оценки стратегии.

В первой подсистеме в качестве определяющих элементов успеха стратегии можно выделить миссию и цели, которые являются перспективными ориентирами развития персонала организации. К сожалению, до сих пор во многих организациях отсутствует четко определенная миссия или она выражается в получении прибыли. Но современная миссия, определяя управленческую философию организации, должна отражать баланс между экономическими намерениями и

стратегической ролью человеческих ресурсов в их реализации, а именно, рассматривать своих работников как достояние, конкретное богатство.

Миссия является базой для установления долгосрочных целей стратегии, установления приоритетов и направленности перспективного развития.

В современной управленческой практике можно выделить четыре базовые кадровые стратегии:

1) Оптимизация кадрового потенциала - «пассивная стратегия», которая характеризуется ориентацией на сокращение штатов, уменьшение затрат на социальные программы, обучение персонала. Данная стратегия используется либо в критических, кризисных ситуациях или при технократическом управленческом подходе руководства.

2) Развитие человеческих ресурсов - «активная стратегия», осуществляемая в рамках инновационной корпоративной стратегии, отличается инвестиционным подходом к управлению человеческими ресурсами как ключевому и конкурентоспособному ресурсу.

3) Антикризисная стратегия управления персоналом, которая направлена, во-первых, на предупреждение (профилактику) кризисных ситуаций, а во-вторых, на принятие мер по их ликвидации. Эта наиболее актуальная стратегия для отечественных организаций, испытывающих на себе постоянно симптомы системного социально-экономического кризиса.

4) Универсальная стратегия, сочетающая элементы вышеперечисленных типов кадровых стратегий.

В основе типологии вышеприведенных стратегий лежит основной принцип целеполагания, когда долгосрочные цели определяются под качественные и количественные характеристики имеющихся в организации человеческих ресурсов, стремясь к минимизации отклонений от традиционного поведения фирмы, то есть на основе анализа внутреннего трудового потенциала от «достигнутого».

Второй тип отражает инновационный, предпринимательский подход к разработке целей стратегического плана, который основан на признании служащих работников конкурентным богатством организации, главной движущей силой обновления, изменений. Тогда в соответствии с бизнес-стратегией определяются долгосрочные цели, которые являются перспективными ориентирами в формировании, использовании и развитии человеческих ресурсов организации из «видения будущего». Безусловно, данный подход является современным и должен применяться при стратегическом планировании в современных организациях [5].

Однако на практике именно на этом этапе многие менеджеры сталкиваются с проблемами, среди которых наиболее распространенные:

1) нескоординированность целей корпоративной стратегии с целями стратегии управления персоналом, что нередко приводит к «отрыву» целей последней от целей технологической, маркетинговой, финансовой стратегий;

2) противопоставление количественного и качественного подходов, когда менеджеры рассматривают стратегическое планирование персонала как некую математическую методику определения потребностей в персонале, в то время как в современных условиях важен комплексный подход в планировании на основе интеграции экономических и социальных организаций;

3) необъективность оценки внешней среды организации, поверхностный анализ внутреннего потенциала, которые приводят к постановке нереальных целей, достижение которых не подкрепляется ни финансовыми, ни материальными ресурсами;

4) профессиональная компетентность менеджеров кадровых служб, затрудняющая процесс разработки, реализации и контроля стратегических планов в области управления персоналом;

5) невовлеченность работников в стратегическое планирование, слабая обратная связь в процессе контроля и выполнения поставленных целей долгосрочных целей и задач [6].

Таким образом, успех стратегии управления персоналом зависит от механизма её практической реализации, который конкретизируется в разработке программы, представляющей собой комплекс мер, направленных на выполнение поставленных целей и сбалансированных по срокам, исполнителям и ресурсам.

В современных условиях сложности и неопределенности внешней среды, обострения рыночной конкуренции, ускорения изменений в производстве и бизнесе возрастает значимость стратегического подхода в управлении персоналом. В качестве интегрированной составной корпоративной стратегии стратегия управления персоналом нацелена на эффективное формирование, использование и развитие трудового и творческого потенциала для достижения поставленных экономических целей организации и удовлетворения социальных потребностей ее членов.

Список использованной литературы:

1. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала. Пособие по кадровой работе. – М.: ЮристЪ, 2001 г. - 496 с.
2. Управление персоналом предприятия. // Учебное пособие для вузов / Под. Ред. А. А. Крылова, Ю. В. Прушинского. М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2002 г. - 495с.
3. Чижов Н. А. Кадровые технологии. М.: «Экзамен», 2000 г.- 352с.
4. Румянцева З. П., Саломатин Н. А., Акбердин Р. З. и др. Менеджмент организации // Учебное пособие. - Москва: ИНФРА - М, 1996 г.- 432 с7
5. Инновационный менеджмент // Справочное пособие. / Под ред. П. Н. Завлина, А. К. Казанцева и Л. Э. Миндели. СПб.: Наука, 1998 г. - 246 с.
6. Омарова Б. А. Основы управления персоналом организации // Учебное пособие. - Караганда. Болашак - Баспа, 2003 г. - 258 с.

Жырғалова Ә.К., Жилдикбаева А.Н. ВЛИЯНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА СОСТОЯНИЕ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

УДК 332.368:556(574)

Жырғалова Ә.К.

*докторант; Казахский национальный аграрный
исследовательский университет; г.Алматы, Казахстан*

Жилдикбаева А.Н.

*доктор PhD; Казахский национальный аграрный
исследовательский университет; г.Алматы, Казахстан*

ВЛИЯНИЕ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА СОСТОЯНИЕ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В статье рассматриваются актуальная проблема деградации сельскохозяйственных земель Костанайской области. Ситуация, которая возникла в следствии бесконтрольного выброса промышленного производства, приобрела глобальный характер, влияющий на всю окружающую среду, а также на земли сельскохозяйственного назначения. Сложившаяся экологическая ситуация в сельскохозяйственном землепользовании делает актуальной проблему рационального использования загрязненных земель. Как правило самые продуктивные земли чаще всего подвержены интенсивному загрязнению. Из промышленных факторов деградации почв весьма существенным является разработка полезных ископаемых. Наибольший ущерб наносит их открытая добыча. Она связана с отчуждением значительных земельных площадей, которые в результате проведения горных работ становятся непригодными для использования в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, загрязнение почв, промышленное производство, техногенное загрязнение, промышленные отходы, полезные ископаемые, металлургия, обработка земель, окружающая среда.

Abstract

The article deals with the urgent problem of agricultural land degradation in Kostanay region. The situation, which has arisen as a consequence of uncontrolled release of industrial production, has acquired a global character, affecting the entire environment, as well as the land of agricultural purpose. The current ecological situation in agricultural land use makes the problem of rational use of contaminated land urgent.

As a rule, the most productive lands are most often exposed to intensive pollution. Among industrial factors of soil degradation, mining of minerals is very significant. The greatest damage is caused by open pit mining. It involves the alienation of large areas of land, which become unsuitable for agricultural use as a result of mining operations.

Key words: agricultural land, soil pollution, industrial production, man-made pollution, industrial waste, minerals, metallurgy, land cultivation, *environment*.

Аннотация

Мақалада Қостанай облысындағы ауыл шаруашылығы жерлерінің деградациясының өзекті мәселесі қарастырылған. Өнеркәсіптік өндірісті бақылаусыз шығару нәтижесінде туындаған жағдай бүкіл қоршаған ортаға, сондай-ақ ауыл шаруашылығы жерлеріне әсер етіп, жаһандық сипатқа ие болды. Ауыл шаруашылығы жерлерін пайдаланудағы қазіргі экологиялық жағдай ластанған жерлерді ұтымды пайдалану мәселесін өзекті етіп отыр.

Әдетте, ең өнімді жерлер көбінесе қарқынды ластануға ұшырайды. Топырақтың деградациясының өндірістік факторларының ішінде пайдалы қазбалардың дамуы өте маңызды. Ең үлкен зиян оларды ашық түрде өндіруге байланысты. Ол пайдалы қазбаларды өндіру нәтижесінде ауыл шаруашылығына жарамсыз болып қалатын елеулі жер учаскелерін иеліктен шығарумен байланысты.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы жерлері, топырақтың ластануы, өнеркәсіп өндірісі, техногендік ластану, өнеркәсіп қалдықтары, пайдалы қазбалар, металлургия, жер өңдеу, қоршаған орта.

Главным фактором преобразования окружающей среды являются техногенные процессы, формирующиеся при эксплуатации различных объектов горнодобывающего производства. Основными направлениями воздействия горнодобывающих предприятий на окружающую среду являются: изъятие минерально-сырьевых (топливноэнергетические ресурсы, цветные и черные металлы, горно-химическое сырье, гидроминеральные ресурсы) и экологических ресурсов (земля, вода, воздух, флора, фауна); химическое и тепловое загрязнение биосферы; физическое воздействие (акустическое, электромагнитное, радиоактивное). Эти воздействия могут носить характер: глобальный; локальный - проявляющийся в зоне радиусом от 15 до 70-100 км; региональный - охватывающий обширные территории на удалении до 1000-1500 км. Характер поступления загрязняющих веществ в атмосферу, водные объекты, на почву определяется: максимально разовым выбросом и сбросом; годовым выбросом, сбросом загрязняющих веществ [1].

Общая площадь нарушенных земель в Республике составляет 248,3 тыс.га, отработано 51 912,5га, рекультивировано 2 923,5га. Наибольшее количество нарушенных земель находится в Костанайской, Карагандинской, Мангистауской, Акмолинской, Павлодарской и Восточно-Казахстанской

областях. В Республике накопилось более 20 млрд. тонн производственных отходов, из которых каждая десятая тонна токсична. В Казахстане разведано больше 300 видов полезных ископаемых. Богатые ресурсами недра республики разрабатываются во всех регионах шахтным либо открытым способом[2]. Костанайская область, в силу исторически сложившегося развития, связанного с преобладанием горнодобывающей промышленности цветной металлургии, является одним из наиболее неблагополучных регионов в Республике. В Костанайской области загрязненные земли распространены в промышленных зонах городов, а также в районах добычи и переработки полезных ископаемых.

На всей территории Казахстана наблюдается тенденция ухудшения качества земель, результатом чего становится пониженное содержание гумуса, питательных веществ, видового состава растительности и, в конечном итоге, общего плодородия, что снижает потенциал сельскохозяйственного производства. В основном это связано с отсутствием деятельности по улучшению плодородия почв и отсутствием орошения пастбищ. Применение ни минеральных, ни органических удобрений не позволяет обеспечить достаточное восстановление плодородия почв.

Добыча черных металлов и черная металлургия В Казахстане имеется 12 месторождений железной руды, самые крупные из которых находятся в Костанайской области (например, Сарбайское и Соколовское). Высококачественные хромиты добываются на сравнительно небольшой территории в Западном Казахстане. Все запасы марганца сконцентрированы в центральной части Казахстана, где находятся самые крупные месторождения (например, Ушкатын III и Западный Каражан).

В отличие от химической мелиорации почв, по всей стране быстро распространяется ресурсосберегающее сельское хозяйство (минимальное нарушение почвенного покрова, постоянный почвозащитный покров и ротация севооборота)[3]. По имеющимся оценкам, 3 млн. га сельскохозяйственных угодий подвергаются беспашотной обработке, и 9 млн. га земель подвергаются минимальной пахотной обработке, в то время как 5 млн. га остаются в обычной обработке (например, на 97 % посевных площадей в Костанайской области применяется технология минимальной пахотной обработки).

Преобладающее воздействие на состояние земельных ресурсов Костанайской области оказывают предприятия горнодобывающей промышленности, сельского хозяйства, теплоэнергетики.

Техногенные нарушенные и загрязненные земли распространены в промышленных зонах Костанайской области, местах добычи и переработки полезных ископаемых. К ним относятся г. Рудный, г. Лисаковск и г. Жетикара. В этих районах при добыче открытым способом на больших территориях происходит отчуждение земель для несельскохозяйственных целей: под

карьеры, отвалы, хвостохранилища, накопители рудничных и хозяйственно-бытовых вод (таблица 1).

Значительная часть этих отходов подвергается выветриванию и выносятся за пределы хвостохранилищ. До настоящего времени суммарных оценок ветрового выноса массы накопленных на хвостохранилищах отходов в области не проведено. В настоящее время практически отсутствует система управления отходами производства и потребления. Несовершенство системы сбора, хранения, утилизации и переработки промышленных отходов приводит к загрязнению природной среды [4]. Ежегодно на территории РК образуется около 1 млрд. тонн промышленных отходов, что соответственно увеличивает занимаемые ими площади. На предприятиях горнодобывающей промышленности Костанайской области ежегодно образуется 100-130 млн. тонн отходов. Из них около тысячи тонн относится по токсичности к II-III классу опасности. В хвостохранилищах АО ССГПО и АО «Лисаковский ГОК» накоплены миллионы тонн отходов.

Таблица 1 – Состояние загрязнения почв тяжелыми металлами по Костанайской области за 2021 год

№	Наименование объектов	Содержание тяжелых металлов, мг/кг				
		свинца	меди	хрома	цинка	кадмия
1	г. Костанай	3,12-62,11	0,36-4,20	0,21-1,20	11,2-19,3	0,11-0,37
2	АО «Варваринская»	0,20-20,3	0,20-20,3	0,20-20,3	0,20-20,3	0,20-20,3
3	пос. Житикара	0,15- 31,40	0,15- 31,40	0,15- 31,40	0,15- 31,40	0,15- 31,40
4	г. Аркалык	20,0 – 30,11	1,0-2,7	1,0 – 3,2	12,30- 20,11	0,25-1,45
5	промзона АО «Алюминстрой»	норма	норма	норма	норма	2,90
6	г. Лисаковск	0,15-27,1	0,15-27,1	0,15-27,1	0,15-27,1	0,15-27,1
7	г. Рудный	10,0-30,0	2,0-4,0	2,0-4,0	5,0-20,0	0,30-0,50
8	посты Маяковский, Узынколь, Федоровка и Аулиеколь	0,1- 10,0	0,1- 10,0	0,1- 10,0	0,1- 10,0	0,1- 10,0

В Костанайской области ТОО «Компания Нексус», ТОО «Мотордеталь», ТОО «Агрохимпродукт», ТОО «АБЗ плюс» г.Костанай, ТОО «Болашакбытсервис» г.Лисаковск, ТОО «Шеминовка» Костанайского района, ТОО «Железнодорожное АМФ» Карасуского района, ТОО «Енбек-К» Аулиекольского района и другие - самовольно размещают отходы в окружающей среде, без установленного Законом РК разрешения. ОАО «Кустанайасбест» сбрасывает карьерные воды с превышением концентраций по азоту аммонийному. Основные площади нарушенных земель выведены из оборота сельхозугодий в результате развития горнодобывающей отрасли и уже построенных населенных пунктов.

За последние годы площадь нарушенных земель увеличилась за счет других негосударственных промышленных предприятий на 557 гектаров, отработано нарушенных земель 1254 гектаров, рекультивация нарушенных земель не проводилась, снято плодородного слоя почвы 2416,8 тыс. куб. метров с площади 535,8 га, использовано плодородного слоя почвы 413,6 тыс. куб. метров, заскладировано 2051,0 тыс. куб. метров.

Выводы:

Ухудшение плодородия во многом происходит из-за несоблюдения научно обоснованной системы земледелия, которая предполагает выполнение ряда агромероприятий. Стоит признать, что сегодня далеко не все сельхозтоваропроизводители уделяют должное внимание защите плодородного слоя земли. Показатель правильной работы предприятия - стабильное получение урожая.

Немаловажно оказание крестьянам консультативной помощи. Ведь зачастую у руля мелких и крупных сельхозформирований стоят люди, не имеющие агрономических знаний. И к просветительской работе нужно подключать НИИ.

Вывоз промышленных и бытовых отходов на свалки ведет не только к загрязнению, но и к нерациональному использованию земельных угодий, создаёт реальные угрозы значительных загрязнений атмосферы, поверхностных и грунтовых вод, росту транспортных расходов и безвозвратной потере ценных материалов и вещей.

Список литературы

1. Махотлова М.Ш, Шаов М.З., Темботов З.М. Землеустройство и сельскохозяйственное землепользование в России. Международный сельскохозяйственный журнал. –2016.– № 3.– С.3-5.
2. Айгазиев А. Г. Эколого-экономические проблемы Республики Казахстан// Вестник МГУ, 2000. –№ 1.– 68 с.
3. Фомин А.А., Кашин В.И. Законодательное обеспечение воспроизводства плодородия земель сельскохозяйственного назначения. Международный сельскохозяйственный журнал.– 2017.– № 6. – С. 4-9.
4. Кутлияров А.Н., Хисматуллина Р.М. Землеустройство территории сельских поселений как вид землеустройства. //Материалы III Международной научно-практической конференции "Актуальные проблемы землеустройства и кадастров на современном этапе. –2016. – С.167-171.

УДК 336.7

Габдуллин Н.И. - к.э.н., доцент, Академия «Кайнар»

КОРПОРАТИВНЫЙ ПОДОХОДНЫЙ НАЛОГ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ДОХОД ХОЗЯЙСТВУЮЩЕГО СУБЪЕКТА

Аннотация. В условиях рыночной экономики налоги являются основным источником финансирования деятельности государства и содержания его аппарата. Мировой опыт показывает, что налоговый механизм включает в себе огромные возможности воздействия на развитие предпринимательской деятельности, динамику и структуру общественного производства, его размещение. Используя налоговые рычаги, государство в состоянии активно воздействовать на экономические процессы, происходящие в стране, подталкивая их развитие в направлениях, выгодных обществу. Денежные средства, собранные посредством налогов, дают государству возможность проводить социальную политику, в том числе оказывать материальную помощь тем слоям и группам населения, которые не в состоянии обеспечить свое существование на минимальном уровне. Очевидно также, что источником этих финансовых ресурсов могут быть только средства, которые правительство собирает со своих "подданных" в виде физических и юридических лиц. Сумма корпоративного подоходного налога влияет на результаты хозяйственной деятельности предприятия, на сумму чистой прибыли налогоплательщика, что должно учитываться при формировании фискальной политики государства. Согласно действующего законодательства, плательщиками корпоративного подоходного налога являются юридические лица - резиденты РК и нерезиденты, осуществляющие деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение или получающие доходы из источников в Республике Казахстан.

Ключевые слова. Фискальная политика, корпоративный подоходный налог, вычеты по налогу, объект налогообложения, плательщик налога, налогооблагаемый оборот, ставка налога, чистый доход предприятия.

Андатпа. Нарықтық экономика жағдайында салықтар мемлекеттің қызметі мен оның аппаратын ұстаудың негізгі қаржыландыру көзі болып табылады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, салық механизмі кәсіпкерлік қызметтің дамуына, әлеуметтік өндірістің динамикасы мен құрылымына, оны орналастыруға үлкен мүмкіндіктер береді. Салық тетіктерін қолдана отырып, мемлекет елде болып жатқан экономикалық процестерге белсенді әсер ете алады, олардың дамуын қоғамға пайдалы бағыттарға итермелейді. Салықтар арқылы жиналған ақша мемлекетке әлеуметтік саясат жүргізуге, оның ішінде ең төменгі деңгейде өмір сүре алмайтын тұрғындар мен топтарға материалдық

көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл қаржылық ресурстардың қайнар көзі үкіметке "қарасты тұлғалардан", жеке және заңды тұлғалар түрінде жинайтын қаражаты болуы мүмкін. Корпоративтік табыс салығының сомасы кәсіпорынның шаруашылық қызметінің нәтижелеріне, салық төлеушінің таза пайдасының сомасына әсер етеді, бұл жайт мемлекеттің фискалдық саясатын қалыптастыру кезінде ескерілуге тиіс. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес корпоративтік табыс салығын төлеушілер Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын немесе Қазақстан Республикасындағы көздерден табыс алатын заңды тұлғалар - ҚР резиденттері және резидент еместер болып табылады.

Кілт сөздер. Фискалдық саясат, корпоративтік табыс салығы, салық бойынша шегерімдер, салық салу объектісі, салық төлеуші, салық салынатын айналым, салық ставкасы, кәсіпорынның таза кірісі.

Annotation. In a market economy, taxes are the main source of financing the governmental activities and the maintenance of its apparatus. World experience shows that the tax mechanism contains huge opportunities to influence the development of entrepreneurial activity, the dynamics and structure of social production, its placement. Using tax levers, the government is able to actively influence the economic processes taking place in the country, pushing their development in directions that are beneficial to society. The funds collected through taxes give the state the opportunity to pursue social policy, including providing material assistance to those segments and groups of the population who are unable to ensure their existence at a minimum level. It is also obvious that the source of these financial resources can only be the funds that the government collects from its "nationals" in the form of individuals and legal entities. The amount of corporate income tax affects the results of the economic activity of the company, the amount of the taxpayer's net profit, which should be taken into account when forming the fiscal policy of the government. According to the current legislation, corporate income tax payers are legal entities - residents of the Republic of Kazakhstan and non-residents who carry out activities in the Republic of Kazakhstan through a permanent establishment or receive income from sources in the Republic of Kazakhstan.

Keywords. Fiscal policy, corporate income tax, tax deductions, tax object, tax payer, taxable turnover, tax rate, net income of the enterprise.

Налоговые доходы составляют основу бюджета. Любая бухгалтерия, как сердце предприятия, особенно чувствительна к изменениям в налогах. От четкости или нечеткости налоговой системы непосредственно зависит планирование и прогнозирование деятельности предприятия, зависят взаиморасчеты с бюджетом, в правильности, быстроте и своевременности которых, последние заинтересованы не меньше самого государства.

Поэтому, наряду с менеджментом, маркетингом, бухгалтерским учетом денежных средств и некоторыми другими направлениями расчетных операций, учет расчетов по налоговым обязательствам занимает одно из важнейших мест и является неотъемлемой частью деятельности бухгалтерской службы любого предприятия. Различные налоги, обеспечивающие основные поступления в бюджеты различных уровней, имеют особенности начисления и уплаты, поэтому их необходимо рассматривать тщательно. Это обуславливает актуальность темы курсовой работы.

Корпоративный подоходный налог - один из основных налогов налоговой системы Казахстана. Основным объектом налогообложения корпоративным подоходным налогом является налогооблагаемый доход, величина которого определяется как разница между совокупным годовым доходом и вычетами. Корпоративный подоходный налог является прямым налогом, т.е. этим налогом облагается доход юридического лица - предприятия. В отличие от косвенных налогов (НДС, акцизы) корпоративный подоходный налог не перекладывается на потребителя продукции (услуг, работ) и плательщиком его является получатель совокупного годового дохода.

Базой налогообложения является доход, получение которого представляет собой цель для любого коммерческого предприятия. Корпоративный подоходный налог является одним из источников дохода бюджета, однако, его значение несколько снижается за счет увеличения объема косвенных налогов. Напомним, что в начале 90-х годов налог на прибыль, как он тогда именовался, достигал 55 процентов от налогооблагаемой прибыли, а для банков и страховых организаций - 45 процентов. В дальнейшем налог был снижен до 30 процентов и стал единым для всех субъектов предпринимательской деятельности. С введением в действие Налогового кодекса РК подоходный налог с юридических лиц стал называться корпоративным подоходным налогом.

Плательщиками корпоративного подоходного налога являются юридические лица - резиденты РК и нерезиденты, осуществляющие деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение или получающие доходы из источников в Республике Казахстан. Объектами налогообложения являются налогооблагаемый доход, а также доход, облагаемый у источника выплаты, и чистый доход юридического лица-нерезидента, осуществляющего деятельность в РК через постоянное учреждение. В течение налогового года предприятия уплачивают авансовые платежи, исчисляемые с учетом налога, уплаченного за предыдущий период и предполагаемой суммы налога в текущем налоговом году.

Общеизвестно отличие порядка определения дохода в бухгалтерском учете от налогового учета. В первом случае доход от реализации определяется как разница между выручкой без налога на добавленную стоимость и акцизов и расходами на производство продукции и его реализацию, определяемыми

нормативными документами по бухгалтерскому учету. В налоговом учете доход исчисляется как разница между совокупным годовым доходом (без косвенных налогов) и вычетами, определяемыми налоговым законодательством. Следует напомнить о различиях в определении в бухгалтерском учете и в целях налогообложения, так как иногда, вольно или невольно, происходит смешение некоторых понятий, кажущихся на первый взгляд сходными. Например, в бухгалтерском учете только выбытие товара в целях продажи, с переходом права собственности к покупателю, считается собственно реализацией. Тогда как в целях налогообложения выбытие товара по разным обстоятельствам признается реализацией. Другой пример: проценты за кредит банка, начисленные в бухгалтерском учете, признаются в полном размере расходами предприятия, в налоговом учете проценты или вознаграждение подвергаются корректировке, и в вычеты относится сумма меньшая, чем в бухгалтерском учете. Эти и другие отличия бухгалтерского и налогового учетов и создают иногда непонимание сущности бухгалтерских и налоговых доходов (убытков).

Рис 1 - Механизм действия и особенности корпоративного подоходного налога в Республике Казахстан

Налоговый кодекс в отличие от прежнего налогового законодательства чаще делает ссылки на правила бухгалтерского учета. Это касается налогового учета фиксированных активов, товарно-материальных запасов, сомнительных требований и других объектов учета.

Например, налогоплательщики осуществляют учет товарно-материальных запасов для налоговых целей в соответствии с положениями по бухгалтерскому учету. Оценка себестоимости товарно-материальных запасов в бухгалтерском учете осуществляется методами средневзвешенной стоимости, ФИФО, ЛИФО (в связи с переходом на МСФО следует учесть, что метод ЛИФО к применению запрещен), специфической идентификации. Налогоплательщик должен выбрать один из перечисленных методов и не имеет права перейти на другой метод в последующие годы без соответствующего разрешения налоговых органов.

Собственно, и в бухгалтерском учете, следуя принципу последовательности, хозяйствующий субъект должен придерживаться учетной политики последовательно от одного отчетного периода к другому. Основным компонентом себестоимости продукции любого промышленного предприятия являются сырье и материалы, стоимость которых в налоговом учете представляет значительную часть вычетов. Использование одного из перечисленных методов позволяет предприятию оптимизировать порядок формирования себестоимости продукции, уплачивая при этом все причитающиеся налоги с дохода, образовавшегося в налоговом периоде. Налогооблагаемый доход, в зависимости от применяемого метода оценки ТМЗ, может иметь отклонения в ту или иную сторону, но независимо от этого налог уплачивается с реально образовавшегося в налоговом периоде налогооблагаемого дохода. Несомненно, налоговое обязательство в таком случае считается исполненным, при условии отсутствия каких-либо нарушений со стороны налогоплательщика. Но при переходе на иной метод оценки активов и обязательств, чем тот, который применялся налогоплательщиком в предыдущем налоговом периоде, совокупный годовой доход увеличивается на сумму положительной разницы и уменьшается на сумму отрицательной разницы.

Организации определяют доходы и расходы в целях налогообложения по методу начисления. Метод начисления представляет собой порядок учета доходов и вычетов с момента выполнения работ, предоставления услуг, отгрузки с целью реализации и оприходования имущества, независимо от времени оплаты. Однако для доходов и вычетов по долгосрочным контрактам налоговым законодательством предусматривается порядок учета в течение налогового года только в части их фактического исполнения. Величина части исполнения контракта определяется сопоставлением сумм расходов, понесенных в течение налогового года, с совокупными расходами по данному контракту [3].

Налоговым кодексом юридическим лицам и индивидуальным предпринимателям, обязанным удерживать налоги, как источнику выплаты дохода дано определение налогового агента. Налоговыми агентами могут являться лица, выплачивающие заработную плату, вознаграждения и другие аналогичные выплаты с которых они удерживают налог и уплачивают в установленные сроки в бюджет.

Для организаций, осуществляющих внешнеэкономическую деятельность, существенным является положение о признании курсовой разницы доходом или вычетом в зависимости от их значения. Поэтому важно правильно определить курсовую разницу в бухгалтерском учете во избежание ошибок в налоговом учете.

Обязательства, возникшие по приобретенным товарам (работам, услугам), а также по начисленным работникам доходам и другим выплатам и не удовлетворенные в течение 3 лет с момента возникновения, признаются сомнительными и подлежат включению в совокупный годовой доход.

Сомнительные требования, возникшие в результате реализации товаров и не удовлетворенные в течение 3 лет с момента возникновения, относятся на вычеты. Однако это допустимо лишь при условии отражения сумм требований в бухгалтерском учете и при наличии соответствующих документов, оформленных в установленном порядке.

Налоговым кодексом основными средствами признаются материальные активы сроком службы более одного года, что соответствует определению, данному бухгалтерскими стандартами.

В соответствии с порядком исчисления амортизации отчисления по каждой подгруппе фиксированных активов подсчитываются путем применения нормы амортизации к стоимостному балансу подгруппы на конец налогового периода. В соответствии со статьями 107 и 108 Кодекса амортизационные отчисления производятся по амортизационным группам, которые определяются на конец налогового периода с учетом стоимостного баланса на начало года, поступивших и выбывших фиксированных активов в течение налогового периода. Поэтому исчисление амортизации в налоговом учете производится по фиксированным активам на конец налогового периода, независимо от месяца поступления активов. Например, по приобретенному зданию в декабре амортизация начисляется в конце налогового периода с применением предельной нормы амортизации, установленной статьей 110 Налогового кодекса. [1]

Доход от реализации товаров (работ, услуг) может корректироваться в случае полного или частичного возврата товара и изменения согласованной компенсации за реализованные товары (работы, услуги), а также получения разницы в стоимости реализованных товаров при их оплате в тенге. Специально в Налоговом кодексе оговорен порядок удержания налога у источника выплаты дохода. К таким доходам относятся дивиденды, вознаграждение за депозиты, за исключением случаев, оговоренных в

Кодексе, выигрыши и т.д. Такие доходы подлежат налогообложению по ставке 15 процентов. При этом сумма удержанного налога при выплате выигрыша, вознаграждения при наличии документов, подтверждающих его удержание, относится в зачет корпоративного подоходного налога. Свои особенности имеет порядок налогообложения доходов нерезидента, получаемых из источников в Республике Казахстан. По действующему налоговому законодательству налог исчисляется и уплачивается за счет средств, подлежащих уплате нерезиденту.

В Налоговом кодексе предусмотрены льготы в виде корректировки налогооблагаемого дохода. Из налогооблагаемого дохода налогоплательщика исключаются расходы в размере 2 процентов от налогооблагаемого дохода, произведенные налогоплательщиком:

- на содержание объектов социальной сферы;
- по безвозмездно переданному имуществу некоммерческим организациям;
- по спонсорской помощи;
- по адресной социальной помощи, предоставленной физическим лицам в соответствии с законодательством РК [3].

Кроме того, предусмотрены льготы для налогоплательщиков, использующих труд инвалидов, налогоплательщиков, осуществляющих кредитование сельского хозяйства, по вознаграждениям, полученным по финансовому лизингу.

Плательщиками корпоративного подоходного налога в РК не являются юридические лица-резиденты Республики Казахстан, за исключением государственных учреждений и государственных учебных заведений среднего образования, а также юридические лица-нерезиденты, осуществляющие деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение или получающие доходы из источников в Республике Казахстан.

Юридические лица, применяющие специальные налоговые режимы для субъектов малого бизнеса, исчисляют и уплачивают корпоративный подоходный налог по доходам, облагаемым в рамках указанных режимов, в соответствии с разделом 20 НК РК.

Юридические лица, применяющие специальный налоговый режим для производителей сельскохозяйственной продукции и сельскохозяйственных кооперативов, исчисляют корпоративный подоходный налог и авансовые платежи по нему по доходам, облагаемым в рамках указанного режима, с учетом особенностей, установленных разделом 20 Налогового РК

- Объектами обложения корпоративным подоходным налогом являются:
 - налогооблагаемый доход;
 - доход, облагаемый у источника выплаты;
 - чистый доход юридического лица-нерезидента, осуществляющего деятельность в Республике Казахстан через постоянное учреждение;

облагаемый доход контролируемых иностранных компаний и постоянных учреждений контролируемых иностранных компаний, за исключением зарегистрированных в государствах с льготным налогообложением;

облагаемый доход контролируемых иностранных компаний и постоянных учреждений контролируемых иностранных компаний, зарегистрированных в государствах с льготным налогообложением.

Целью предпринимательской деятельности является обеспечение общественных потребностей и извлечение дохода.

Доход как экономическая категория выражает финансовые результаты деятельности предприятия.

В соответствии с Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» № 234 – III от 28 февраля 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.07.2021 г.), доходы - это увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме увеличения активов или их стоимости либо уменьшения обязательств, приводящее к увеличению собственного капитала, не связанного со вкладами собственников. [2]

В международном стандарте финансовой отчетности 18 "Выручка" дается следующее определение дохода: "Доход - любые поступления, увеличивающие собственный капитал (кроме вкладов акционеров), как в ходе обычной деятельности (выручка), так и прочие поступления".

Для определения источников получения доходов вся деятельность предприятия разделяется на:

основную или операционную деятельность (производство и реализация продукции, работ и услуг предприятия);

финансовую деятельность (получение кредитов и выдача их другим предприятиям; участие предприятия в деятельности других кампаний; операции предприятия на финансовых рынках, курсовые разницы и др.);

чрезвычайные статьи (операции, не являющиеся характерными для деятельности предприятия).

Такое деление весьма важно, поскольку оно позволяет определить, каков удельный вес доходов, полученных как от основной деятельности предприятия, так и из других источников, в особенности из таких, которые вообще не являются характерными для деятельности данного предприятия и не могут рассматриваться как постоянный источник получения его доходов.

В бухгалтерском учете существует деление доходов на следующие виды:

доход от основной деятельности, который может быть получен от реализации готовой продукции (работ, услуг), от реализации приобретенных товаров, реализации строительно-монтажных, научно - изыскательских и т.п. работ, а также в виде вознаграждений, процентов, дивидендов, гонораров, роялти и т.п.;

доход от неосновной деятельности, который может быть получен от реализации материальных активов и основных средств, ценных бумаг и т.д. [8, с.233].

Доходы, полученные от основной и неосновной деятельности предприятия, составляют ее совокупный доход. Совокупный годовой доход юридического лица-резидента состоит из доходов, подлежащих получению (полученных) им в Республике Казахстан и за ее пределами в течение налогового периода.

Для целей налогового учета применяется также понятие «налогооблагаемый доход» который определяется как разница между совокупным годовым доходом и вычетами, нормами Налогового Кодекса с учетом корректировок, производимых согласно статье НК РК.

В соответствии со статьей 81 Налогового Кодекса Республики Казахстан, доходом от реализации товаров (работ, услуг) является стоимость реализованных товаров, выполненных работ, предоставленных услуг, за исключением налога на добавленную стоимость и акциза, если иное не предусмотрено законодательством Республики Казахстан по вопросам государственного контроля при применении трансфертных цен.

Для финансового управления предприятием необходимо иметь следующие показатели доходов:

чистый доход от реализации продукции (работ, услуг) - это валовый доход от реализации за вычетом налога на добавленную стоимость, акцизов, возвращенных товаров и ценовых скидок. Чистый доход (убыток) определяется как разность между доходом (убытком) до налогообложения и корпоративным подоходным налогом, рассчитанным от суммы налогооблагаемого дохода по действующей в текущей в текущем периоде налоговой ставке.

валовый доход от реализации - чистая выручка от реализации за вычетом производственных расходов на реализованную продукцию. Этот показатель позволяет анализировать эффективность производственной деятельности предприятия;

доход (убыток) от основной деятельности (операционная прибыль или операционный убыток) - валовый доход от реализации за вычетом расходов по управлению и расходов по сбыту. Этот показатель отражает влияние расходов по управлению и сбыту на финансовый результат от реализации;

доход от финансовой деятельности - сальдо доходов и расходов по финансовой деятельности. Этот показатель необходим, для того чтобы отделить доход от производственно-хозяйственной деятельности предприятия от таких источников получения доходов, как получение процентов и дивидендов предприятием, операции с иностранной валютой и др.

доход (убыток) до уплаты налога. Этот показатель является точкой перехода от бухгалтерского дохода к налогооблагаемому доходу. Бухгалтерский доход - это доход, рассчитанный в соответствии с

требованиями бухгалтерского учета. Основная цель определения бухгалтерского дохода - показать эффективность деятельности предприятия за отчетный период. Налогооблагаемый доход - это бухгалтерский доход, пересчитанный согласно налоговым требованиям;

прибыль (убыток) отчетного года - доход после уплаты налога. В условиях рыночной экономики это важнейший показатель деятельности предприятия. Именно он находится в центре внимания управляющих предприятия и финансовых рынков. От его динамики зависит само существование предприятия, рабочие места для его работников, выплата дивидендов в акционерной компании.

Показателем, наиболее полно отражающим эффективность производства, объем и качество произведенной продукции, состояние производительности труда, уровень себестоимости, является чистый доход предприятия. Многие экономисты, прежде всего Й. Шумпетер, считали, что чистый доход (прибыль) представляет доход предпринимателей, получаемый в результате применения новых технологий.

Основными функциями, которые выполняет чистый доход предприятия, являются:

оценочная, которая дает возможность дать оценку эффективности работы предприятия;

распределительная (чистый доход предприятия является инструментом распределения доходов);

стимулирующая. Ее сущность заключается в том, что прибыль используется как в интересах предприятия, так и в интересах его работников.

Таким образом, доходы предприятия - это увеличение активов, либо уменьшение обязательств в отчетном периоде.

Производственно-хозяйственная деятельность предприятия требует расходов на материальные, трудовые, финансовые ресурсы, на простое и расширенное воспроизводство основных фондов и оборотных средств, производство и реализацию продукции, социальное развитие своего коллектива и др. Следовательно, зарабатывая доходы, предприятие несет определенные расходы. Расходы - это уменьшение активов, либо возникновение обязательств (или то или другое одновременно) в результате производства и реализации продукции (работ, услуг) и иной деятельности.

Специального стандарта по расходам среди МСФО нет, как, например, для учета доходов (МСФО 18 «Выручка»). Определение расходов и условия их признания в финансовой отчетности содержит документ «Принципы подготовки и составления финансовой отчетности». Этот документ не является стандартом. Он представляет собой концептуальную основу, фундамент для разработки и оценки МСФО.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кодекс Республики Казахстан О налогах и других платежах в бюджет (Налоговый кодекс) от 25 декабря 2017 г. № 120-VI (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.06.2021 г.) // <https://online.zakon.kz/>
2. Закон Республики Казахстан О бухгалтерском учете и финансовой отчетности № 234 – III от 28 февраля 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.07.2021 г.) // <https://online.zakon.kz/>
3. Бердибаева А.К. Алибеков Налоговое право Республики Казахстан (Общая часть): Учебное пособие / С.Т.- 2-е изд.- Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 152 с.
4. Борисов А.Н. Налоговые проверки. Права налогоплательщиков при проведении мероприятий налогового контроля- Москва Деловой Двор 2019-304с
5. Кульжабаева, М. Салық және салу тәжірибесі [Мәтін]: Оқу құралы / М. Кульжабаева.- Алматы: Экономика баспасы, 2018.- 146 б.
6. Кульжабаева М.Т., Шабурханова З.А. Основы налогового планирования: Учебное пособие / Шабурханова З.А. Кульжабаева М.Т.- Алматы: Экономика, 2017.- 133 с.
7. Жакипбеков С.Т., Абдибеков С.У. Налоговое прогнозирование и планирование: Учебно-методическое пособие / Абдибеков С.У. Жакипбеков С.Т.- Алматы, 2014.- 192 с. Калдияров Д.А., Бурнашева В.Р. Современный налоговый менеджмент Казахстана: Учебное пособие / Илимжанова З.А.- Алматы: Экономика, 2016.- 186
8. Ермекбаева Б.Ж, Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Салықтар және салық салу [Мәтін]: Оқу құралы / Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Ермекбаева Б.Ж.- Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 598 б.

Сыздыкова К.Ш. , Калманова Н.М., Касенова А.М. ОБЗОР РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

УДК 659.1

*Сыздыкова К.Ш. , к.э.н., профессор
Калманова Н.М. м.э.н., ст.преп.
Касенова А.М. м.э.н., ст.преп.
Академия Кайнар*

ОБЗОР РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Реклама оказывает социально-культурное и психологическое воздействие на общество, формирование актуальных запросов, направленных на саморазвитие потребностей человека. Реклама дает потребителю новые знания, опыт, усиливает удовлетворенность от покупки. Реклама, несет в себе информацию, которая обычно представлена в сжатой, художественно выраженной форме, эмоционально окрашена и доводит до сознания потенциальных потребителей наиболее важные сведения и факты о товарах и услугах.

Актуальность проблемы особенно возрастает в силу большой массовой атаки рекламы иностранных производителей и товаров на отечественном рынке.

Ключевые слова: реклама, рекламный бизнес, емкость казахстанского рекламного рынка, рекламные агентства, затраты на рекламу компаний, телевизионная реклама, интернет реклама, сотовый оператор.

Аңдатпа. Жарнама қоғамға әлеуметтік-мәдени және психологиялық әсер етеді, адамның қажеттіліктерін өзін-өзі дамытуға бағытталған өзекті сұраныстарды қалыптастырады. Жарнама тұтынушыға жаңа білім, тәжірибе береді, сатып алудан қанағаттануды арттырады. Жарнама, әдетте, қысқа, көркем түрде ұсынылған, эмоционалды түрде боялған және тауарлар мен қызметтер туралы маңызды ақпарат пен фактілерді әлеуетті тұтынушылардың санасына жеткізетін ақпаратты қамтиды.

Мәселенің өзектілігі әсіресе ішкі нарықтағы шетелдік өндірушілер мен тауарлардың жарнамасының жаппай шабуылына байланысты артып келеді.

Түйінді сөздер: жарнама, жарнама бизнесі, Қазақстандық жарнама нарығының сыйымдылығы, жарнама агенттіктері, компаниялардың жарнамасына жұмсалатын шығындар, телевизиялық жарнама, интернет жарнама, ұялы оператор.

Abstract. Advertising has a socio-cultural and psychological impact on society, the formation of relevant requests aimed at the self-development of human needs. Advertising gives the consumer new knowledge, experience, enhances satisfaction from the purchase. Advertising carries information that is usually presented in a concise, artistically expressed form, emotionally colored and brings

to the consciousness of potential consumers the most important information and facts about goods and services.

The urgency of the problem is especially increasing due to the large massive attack of advertising of foreign manufacturers and goods on the domestic market.

Keywords: advertising, advertising business, capacity of the Kazakhstan advertising market, advertising agencies, advertising costs of companies, television advertising, Internet advertising, mobile operator.

Реклама – это явление, существующее само по себе как способ общения или сообщения, направленного на привлечение внимания, еще с древних времен. Ее история тесно связана с развитием производства, обмена товарами, всего общества в целом. В современном мире реклама прочно заняла ведущие позиции и выходит на первый план как явление экономическое, информационно-коммуникативное, общекультурное.

Необходимой предпосылкой для роста национальной экономики, в частности, развития производства и повышения конкурентоспособности отечественных товаров на внутреннем и внешнем рынках является повышение значения и эффективности рекламной деятельности. Это, в свою очередь, связано с формированием эффективного рынка рекламных услуг.

Рекламный бизнес настолько мощно и быстро развивается, что по темпам и качественным сдвигам значительно опережает многие другие сферы производственно-экономической жизни общества. Именно в рекламном бизнесе происходит концентрация и централизация капитала [1].

Рынок рекламы в Казахстане очень своеобразен. Этот рынок постоянно расширяет свои границы в ходе появлений новых организаций, предприятий, и новых клиентов соответственно. Растет количество рекламных агентств, фирм, бюро, более качественными становятся предоставляемые ими услуги. В условиях быстро растущей конкуренции агентства должны экстренно развиваться и создавать всё новые виды рекламы и все более «работающие» способы продвижения.

Рекламный рынок Казахстана, являющийся третьим по объему на территории стран СНГ после России и Белорусии, по оценке экспертов в 2019 году составил порядка 240 млн. долларов [2, с.88].

Пандемия ожидаемо внесла корректировки в рекламный рынок Казахстана. Министерство информации и общественного развития РК дает такие цифры: из-за коронавируса рекламные доходы СМИ упали до 60%. Тем не менее часть казахстанского бизнеса продолжала активно работать даже в самый строгий карантин. И многие компании, чьи товары и услуги продолжали пользоваться спросом, даже активизировались. Львиная доля из них ушла рекламироваться в популярные соцсети.

К примеру, казахстанские специалисты из подразделения Beeline Business разработали интересный и в чем-то даже уникальный продукт, который позволяет очень точно найти своего клиента или покупателя не

только малому или среднему бизнесу, но даже индивидуальному предпринимателю с небольшими оборотами.

Казахстанский сотовый оператор является лидером в стране по числу абонентов — их более 11 млн. Такая база — ценнейший источник обезличенных данных, которые можно использовать на благо всем, включая самих абонентов. Потому был запущен сервис «Мобильная реклама», с помощью которого на основе анализа больших данных можно предлагать товары и услуги только тем, кто в них больше всего заинтересован. Аналитики BeelineBusiness научились сегментировать и отбирать целевую аудиторию по более чем 400 критериям таргетинга. Это позволяет увеличить эффективность рекламы в 7 раз по сравнению со стандартными SMS-рассылками.

На сегодня более 250 компаний по всему Казахстану уже воспользовались этой услугой, и с января по июнь 2020 года почти 1,9 млн абонентов по всему Казахстану получили SMS с рекламой, которая была направлена только на них. При этом оператор дает гарантии, что рекламные сообщения просматривают 95% получателей.

В период посткарантина это предложение может оказаться как никогда кстати для многих предпринимателей, которые не могут себе позволить нанять в штат отдельного маркетолога или PR-специалиста, имеют небольшие бюджеты на рекламу, но в то же время ищут успешные маркетинговые инструменты в Казахстане.

Следует отметить, что в Казахстане с 11 апреля 2019 изменились требования по плате за размещение наружной (визуальной) рекламы. Налогом будут облагаться витрины и окна, оформленные для привлечения внимания покупателей и клиентов. Также изменены ставки налогообложения на видеоизображения LED-дисплеев и бегущих строк.

Закон "О рекламе" регулирует отношения, возникающие в процессе производства, распространения, размещения и использования рекламы на территории Республики Казахстан. Благодаря этому закону, регламентирующему развитие рекламного бизнеса в республике, отечественная рекламная деятельность, по сравнению с прошлым, соответствует международным нормам и правилам.

В целом, реклама в Казахстане имеет еще несколько особенностей, связанных с общей экономической ситуацией в республике.

Поскольку на внутреннем потребительском рынке преобладают товары зарубежного производства, то, как следствие, подавляющее большинство рекламных обращений является рекламой товаров иностранного производства. Эта реклама, косвенным образом, является международной рекламой, так как, в конечном итоге, она стимулирует продвижение на отечественный рынок импортной продукции. Проанализировав рекламные объявления в средствах массовой информации, мы пришли к следующим результатам: реклама отечественных товаров и услуг не превышает 40% общего объема газетной рекламы, и составляет менее 25% рекламы на

телевидении [3, с. 97].

Согласно данным независимой исследовательской компании TNS GallupMediaAsia затраты на рекламу в 2019 году были распределены по медианосителям следующим образом (рисунок 1).

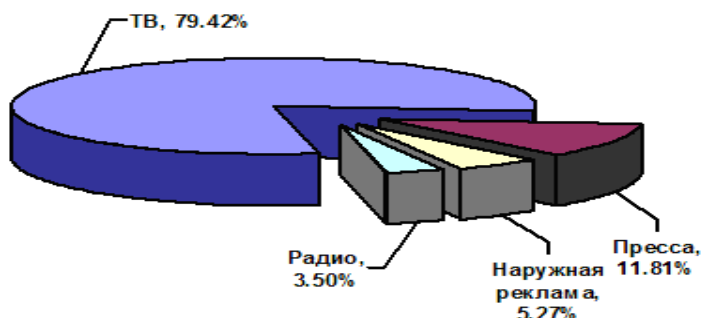

Рисунок 1. Затраты на рекламу компаний в Казахстане
Примечание - составлено автором на основании источника [4, с.88].

На протяжении многих лет наиболее крупным сегментом рекламного рынка остается телевизионная реклама, доля которой в 2019 году составила 79,42% от общих рекламных затрат.

Казахстанский телевизионный рынок представлен 13 эфирными каналами, телеканалами регионального телевидения и порядка 40 кабельными операторами.

Продажа рекламных возможностей телеканалов осуществляется либо сейлзхаусами (TV MediaAdvertisingAgency, Видео Интернешнл Казахстан, ArnaMediaAdvertising, OrangePoint), либо рекламными службами телеканалов самостоятельно.

Третьим по объему сегментом казахстанского рекламного рынка является рынок наружной рекламы, характерная черта которого – локализация бизнеса в крупных и средних городах республики и ограниченность конструкций. Данное сосредоточение порождает жесткую конкуренцию между участниками рынка наружной рекламы.

Доля казахстанского рынка радиорекламы достаточно мала (3,5% в 2020 году). В 2020 году по сравнению с 2019 г. Доля радиорекламы уменьшилась на 0,5%.

Несмотря на глобальное увеличение объемов интернет-рекламы, на сегодняшний день в Казахстане не наблюдается существенных рекламных бюджетов, что связано, в первую очередь, с уровнем развития kaznet и сосредоточенностью интернет-аудитории в двух крупнейших городах Казахстана – Алматы и Нур-Султан. Основное размещение казахстанской интернет-рекламы осуществляется на российских площадках с таргетингом на Казахстан.

Состав рекламодателей значительно отличается по сегментам рекламного рынка.

Так, по данным TNS GallupMediaAsia, на телевидении TOP-10 крупнейших рекламодателей Казахстана представлен, в основном, международными компаниями – представители категории FMCG во главе с компанией Procter&Gamble, лидером по медиабюджетам. Несколько иначе ситуация выглядит в прессе, наружной рекламе и на радио. Первую пятерку рекламодателей составляют телекоммуникационные компании (KCell, KarTel/Beeline, Altel) и компании-производители электроники и бытовой техники.

Рекламные агентства на казахстанском рынке представлены как международными рекламными группами, так и локальными агентствами.

Рекламный рынок на телевидении

По результатам ежегодного исследования «Телевидение глазами телезрителей», лишь 5% населения не обращаются ни к одному из медиа, в то время как 62% респондентов используют более одного медиа. Очевидно, что происходит процесс диверсификации медианосителей и увеличения информационного пространства.

Телевидение остается лидером среди других медиа по объемам потребления и численности аудитории, но развитие сети Интернет способствует оттоку молодой части аудитории от телеэкранов, что влечет за собой изменение социально-демографической структуры аудитории телевидения.

Рынок рекламы в прессе

Рекламно-издательский рынок является одним из важнейших в Алматы. В настоящее время в нем следует выделить несколько основных направлений:

- публикации рекламных объявлений и информации в универсальных журналах и газетных изданиях;
- выпуск специализированных газетно-журнальных изданий, рекламных каталогов;
- изготовление и распространение рекламных буклетов, плакатов, проспектов.

Рисунок 2. Динамика объемов рекламного рынка: январь- декабрь 2019 к январь – декабрь 2020

Примечание – составлено автором на основании источника [5]

Основными товарными категориями, дававшими рекламу в периодической печатной прессе, можно назвать: торговые организации, услуги управления финансами, автотранспорт, услуги по операциям с жилыми помещениями.

По данным рисунка 2 можно сделать вывод, что в Казахстане на период 2019-2020 года первое место по объемам рекламного рынка занимала реклама на ТВ, и далее наружная реклама, занимающая 11,7%.

Емкость казахстанского рекламного рынка ежегодно увеличивается. Об этом свидетельствуют данные TNSGallupMediaAsia. Анализ экономических показателей позволил определить отношение емкости рекламного рынка к ВВП и рекламные затраты на душу населения. Приведенные примеры свидетельствуют пока о скромных позициях рекламы в Казахстане по сравнению с Россией и странами Западной Европы. Но прогнозные оценки роста емкости рекламного рынка показывают возможности развития рассматриваемого рынка. Как показал анализ, из всех средств распространения значительное место занимает реклама на телевидении. На втором месте реклама в прессе. Ускоренными темпами увеличиваются объемы наружной рекламы.

Следовательно, ключевые позиции в рекламном процессе занимают рекламные агентства, которые претерпели большие изменения за 20 лет развития рекламы в Казахстане от посредничества и покупки пространства и времени в СМИ до создания рекламной продукции, медиа планирования. На казахстанском рынке в настоящий момент времени действуют представительства крупных агентств, которые помимо создания рекламной продукции занимаются медиа планированием и размещением рекламы в центральных и региональных СМИ, проведением широкомасштабных рекламных кампаний. Их достаточно высокий уровень работы стимулирует повышение качества работы местных агентств.

Таким образом, есть мнение, что к концу 2021 года наметился выход рекламного рынка Казахстана из рецессивного состояния.

Возможно, на рынке появится много новых игроков, и скорее всего, это будут компании из России, Белоруссии, европейских и арабских стран. Многие компании уже вышли из кризиса и готовы вновь увеличивать рекламные бюджеты. Также благодаря Таможенному союзу в Казахстан придут новые компании с новыми товарами, что привлечет дополнительные рекламные бюджеты.

Однако, для определения дальнейших перспектив развития и направлений регулирования рекламной деятельности в Республике Казахстан следует четко обозначить существующие проблемы.

Одной из основных проблем казахстанского рекламного рынка является проблема кадров и в рекламных агентствах требуются квалифицированные менеджеры по рекламе, так как ныне их деятельность нередко сводится лишь к поиску рекламодателей, по размещению рекламных материалов в СМИ.

Список литературы

1. О рекламе Республики Казахстан: изд. «Жеті жарғы», 2014 г..90 стр.
2. Уткин Э.А. Рекламное дело: учеб./ассоц. авт. и изд «Тандем».-М.: «Экмос», 2014.-271с.
3. Исследования рекламного рынка // <http://www.tns-global.kz/ru/publication.php>.
4. Данные Агентства TNS-Media
5. Исследования рекламного рынка // <http://www.tns-global.kz/ru/publication.php>.

Абдибеков С.У., Акимшаев А.Т. КӘСІПОРЫННЫҢ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

ӘОЖ: 330.322.54

Абдибеков С.У.

Ғылыми жетекші

Акимшаев А.Т.

Қайнар Академиясының магистранты

Алматы қаласы

КӘСІПОРЫННЫҢ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

Аңдатпа. Қазақстан Республикасындағы экономикалық жүйенің қалыптасу кезеңінде инвестициялық басқару жүйесі басым сипатқа ие. Елімізде шетелдік инвестицияларды тартуға бағдарлану негізгі бағытқа айналды, мұның өзі қолайлы инвестициялық ахуал туғызуды талап етті. Мәселен, мамандандырылған өкілетті орган және ҚР Президентінің жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесі пайда болды. Инвестициялар туралы заңдар қабылданды, инвестицияларды ынталандыру және өзара қорғау туралы, қосарланған салық салуды болдырмау туралы бірқатар үкіметаралық келісімдер жасалды. Еліміздің шаруашылық кешенінің қызмет етуі мемлекеттің экономикалық дамуының тиімділігін арттыруға, өндіріс көлемін көбейтуге мүмкіндік беретін, өндірістік, инновациялық және әлеуметтік бағдарламалар мен жобалардың жасалуының, өткізілуінің үздіксіздігін қамтамасыз ететін инвестициясыз мәңсіз болар еді. Бұлардың барлығы инвестиция нарығын қалыптастыруға және талдауға барлық деңгейде жаңа тиімді тәсілдерді құруды талап етеді.

Халықаралық экономикалық бірлестіктің дамуы үшін шетелден қосымша қаражат тартып, пайдаланудың тиімді формаларын таңдауымыз қажет. Қазақстан Республикасының территориясында шетелдік инвестицияның қызмет етуін заңмен қамтамасыз етуіміз керек.

Түйін сөздер: Кәсіпорын, тиімділік, мемлекет, экономика, инвестиция, жоба, шығын, әлеуметтік, шетелдік инвестиция, тауар, әлеуметтік тәжірибе, сапа, бағалау, шаруашылық, жүйе, бағытталған, даму, несие, ел экономикасы.

Summary. During the establishment of the economic system in the Republic of Kazakhstan, the investment management system is of a priority nature. The main direction in the country was the orientation towards attracting foreign investment, which required the creation of a favorable investment climate. So, a specialized authorized body and the Council of Foreign Investors under the President of Kazakhstan appeared. Laws on investment have been adopted, a number of intergovernmental agreements have been concluded on the promotion and mutual

protection of investments, on the avoidance of double taxation. The functioning of the country's economic complex would be meaningless without investments that make it possible to increase the efficiency of the state's economic development, increase production volumes, ensure the continuity of the development, implementation of production, innovative and social programs and projects. All this requires the creation of new effective approaches to the formation and analysis of the investment market at all levels.

To develop an international economic association, it is necessary to attract additional funds from abroad and choose effective forms of use. It is necessary to legally ensure the functioning of foreign investments in the territory of the Republic of Kazakhstan.

Key words: enterprise, efficiency, state, economy, investments, project, costs, social, foreign investments, goods, social experience, quality, assessment, economy, system, direction, development, credit, economy of the country.

Аннотация. В период становления экономической системы в Республике Казахстан система инвестиционного управления носит приоритетный характер. Основным направлением в стране стала ориентация на привлечение иностранных инвестиций, что потребовало создания благоприятного инвестиционного климата. Так, появились специализированный уполномоченный орган и Совет иностранных инвесторов при Президенте РК. Приняты законы об инвестициях, заключен ряд межправительственных соглашений о поощрении и взаимной защите инвестиций, об избежании двойного налогообложения. Функционирование хозяйственного комплекса страны было бы бессмысленным без инвестиций, позволяющих повысить эффективность экономического развития государства, увеличить объемы производства, обеспечить непрерывность разработки, реализации производственных, инновационных и социальных программ и проектов. Все это требует создания новых эффективных подходов к формированию и анализу рынка инвестиций на всех уровнях.

Для развития международного экономического объединения необходимо привлекать дополнительные средства из-за рубежа и выбирать эффективные формы использования. Необходимо законодательно обеспечить функционирование иностранных инвестиций на территории Республики Казахстан.

Ключевые слова: предприятие, эффективность, государство, экономика, инвестиции, проект, затраты, социальные, иностранные инвестиции, товар, социальный опыт, качество, оценка, хозяйство, система, направленность, развитие, кредит, экономика страны.

Инвестициялық тиімділіктің шекті принципі - кезкелген кәсіпорын өндірісті жүзеге асырғанда шығынды азайтып, мол пайда табу мақсатымен жұмыс жүргізеді. Кәсіпорын өзінің жеткен жетістігі жағдайында оның кірісі

шығынды арттырған күннің өзінде ол жұмысын жалғастыра бермек. Ал егер тауар өткізуден түскен кіріс сомасы өндіріс шығындарын жоғарылатпайтын болса, онда ол өндірісті тоқтатады. Егер бір тауар бірлігінен табыс түсіп және ол шығындарды көбейтетін болса, яғни, оны жасау үшін ондакәсіпорын ол өнімнің көлемін арттыру керек. Соңғы өнім бірлігін өткізуден түскен пайда өндіріс шығындарымен тең болса кәсіпорын өндіріс көлемін ұлғайтпайды[1].

Кәсіпорынның инвестициялық саясаты - оның шаруашылық іс-әрекетінің маңызды бөлігі. Кәсіпорынның инвестициялық саясатының негізгі бағыттары:

- 1) кәсіпорын қызметінің тиімділігін жоғарлатуға бағытталған инвестициялар.
- 2) өндірісті кеңейтудегі инвестиция.
- 3) жаңа өндірісті құрудағы инвестиция.
- 4) мемлекеттік басқару органдарының талаптарын қанағаттандырудағы инвестициялар (жаңа экологиялық нормалар немесе қауіпсіздік стандарттары).

Кәсіпорын өзінің өнімінің сапасын жақсарту үшін шығындарын төмендету, өндіріс күштерін ұлғайту, бәсекелестік жағдайында нарықтан өз орнын табу үшін үнемі капитал салып отыруы тиіс.

Сондықтан да оған үнемі өте жақсы жасалған инвестициялық стратегия жасап, оған жету үшін қолдан келгеннің бәрін жасауы тиіс.

Салынған қаржылының тиімділігін жоғарылату үшін фирма басшылығы инвестициялаудың принциптерін есепке алады. Оларды нақтылап қарастыратын болсақ:

"Замазка" принципі - бұл принцип инвестициялық тиімділікті бағалаудың жаңа бір тәсілін анықтауға мүмкіндік береді. Көз алдымызға замазка түйіршігін елестетейік. Біз оған қолымызды тигізбестен бұрын максималды таңдау жасауға мүмкіндігіміз болады. Инвестициялау да тура осылай жүзеге асады. Кәсіпорын қандай станок сатып алу керек, әлде арендаға алу керек пе, осы жұмыс барысында қаншалықты сомада несие алу керек, қанша уақытқа, қандай пайызбен, еркін яғни еркін отырып шешім қабылдай алады. Егер осы іс-әрекеттің бәрін жасап қойған болсаңыз артқа шегінуге жол жоқ, яғни, еркіндік жоқ шектелген. Сондықтан да инвестициялауды жүзеге асыру үшін оның тиімділігін бірнеше рет есептеп алу керек.

Капитал салымдарының тиімділігін бағалауда материалды және қаржылық байланысының принципі.

Тиімділікті бағалаудың 3 тәсілі бар:

- Салыстырмалы шығындармен шығарылым бағасы арқылы салыстырылады, яғни, қаржылық талдау. Әлемдік тәжірибе бойынша инвестициялау тиімділігін бағалауда қаржылық жағдайды ғана ескеру аздық етеді.

- Тиімділікті қаржылық-техникалық критеріі бойынша да есептейді. Технология арқылы біз кәсіпорынның күштілігін байқаймыз және технология инвестициялық мақсатқа қол жеткізуде тікелей әсер етеді.

- Тиімділікті бағалаудың техникалық әдісі.

Инвестициялық саясаттың мәні өте зор. Мұндай саясатты қалыптастыру қалдықсыз технологияларды кеңінен ендіре отырып, елдің табиғи байлықтарын тиімді игеру мүдделеріне де негізделеді.

Инвестициялық саясат маңызды үш бағытта жүргізіледі:

- мемлекеттік бюджеттік қорларды пайдалану арқылы
- ішкі несие қорлары мен жеке заңды тұлғалардың өзіндік қаражаттарын тиімді қолдануды ынталандыру арқылы
- шетелдік инвестициялар тарту мен тиімді пайдалану механизімі арқылы [2,476.]

Осы бағыттар ішінен басымдысын таңдап алу және халық шаруашылығының барынша тиімді аймақтық - салалық құрылымын қолдау мақсатында олардың үйлесімін қамтамасыз ету мемлекеттің инвестициялық саясатының негізін құрайды.

Шетелдік инвестицияларды тартуға бағдарлану негізгі бағытқа айналды, мұның өзі қолайлы инвестициялық ахуал туғызуды талап етті.

Қазақстанда ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуды жандандыру үшін институттық және нормативтік-құқықтық алғышарттар жасалды. Мәселен, мамандандырылған өкілетті орган және ҚР Президентінің жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесі пайда болды.

Инвестициялар туралы заңдар қабылданды, инвестицияларды ынталандыру және өзара қорғау туралы, қосарланған салық салуды болдырмау туралы бірқатар үкіметаралық келісімдер жасалды. Инвестициялар тартатын басым секторлар тізімі бекітілген болатын.

Бұл өңдеу өнеркәсібі, жаңа ел орданың нысандары, әлеуметтік сала мен туризм, ауыл шаруашылығы. Қазіргі сәтте жан басына шаққандағы игерілген тікелей шетелдік инвестициялардың көлемі бойынша Қазақстан ТМД елдерінің арасында көшбасшы екендігі сөзсіз. Қазақстанға бірінші болып инвестициялық деңгейдегі несие рейтингі берілген [3, 1486.].

Инвестициялық тартымдықтың жоғары көрсеткішіне біз шетелдіктерге минералдық ресурстарды, соның ішінде мұнай-газ саласындағы ресурстарды игеруіне жол ашуымыз арқылы мүмкін болды. Қаржы-қаражаттың жетімсіздігі, негізгі қорлардың тозуы жағдайында Қазақстанның өзі орасан кен орындарын толық мәнінде игере алмады.

Ал инвестициялық саясаттың қажеттілігі жайында айтсақ, біріншіден инвестициялық саясатты жүргізу не үшін қажет, ол бізге тиімді ме деген сұрақтар туындайды.

Әрине қажет, себебі кәсіпкерлік қызметті дамытуға, елдің экономикалық және экологиялық қауіпсіздігін сақтау және нығайту, мемлекеттер арасындағы достастықты нығайту үшін, кәсіпорындар құру негізінде екі жақтың интеллектуалдық потенциалын өзара байыту үшін, экспорттық мүмкіндіктерін жоғарлату үшін, ғылымды көп керек ететін салаларды басыңқы дамыту үшін, импортты алмастыру өндірісін дамыту үшін қажет [4,566.].

Мемлекеттегі инвестициялық саясаттың өткізу кедергілеріне тоқталар болсақ, біздің жағдайымызда, шетелдік инвестициялық қорларды пайдаланудың маңызды қағидасы елдің экономикалық (саяси) және экологиялық қауіпсіздігін сақтау және нығайту болып табылады.

Айта кететін бір жайт, инвестициялық белсенділікті жоғарлатуға ұйымдастырушылық құқықтық және салық жүйесіндегі жиі өзгерістер, халық шаруашылығының салалық және аумақтық басқару жүйесіндегі айқынсыздық кедергі болды.

Отандық және шетелдік инвесторлар үшін инвестициялық қызметтің, оның ішінде шетелдік инвестицияларды тартудың негізгі қағидаларының тұрақты болуы өте маңызды.

Олардың арасында инвестициялық қызметтің экономикалық және әлеуметтік қағидасы негізгі болып табылады [5, 151б.].

Инвестициялық қызметтің негізгі нысаны инвестициялық жобаларды жүзеге асыру болып табылады. Бұл жерде инвестициялау үрдісін қаржыландыру үрдісінен ажыратып алған жөн. Егер инвестициялау қорларда көрсетілген жобалар бойынша орналастыру болса, онда қаржыландыру осы қорлардың көздерін қамтамасыз етеді.

Инвестициялық қызмет - «Занды тұлғалардың, азаматтардың және мемлекеттің инвестицияларды жүзеге асыру жөніндегі практикалық іс-әрекеттердің жиынтығы» болып табылады.

Инвестициялар әр түрлі меншік түрлеріндегі кәсіпорындардың айналым активтерінде де жұмсалады.

Кәсіпорындардың айналым активтері өндіріс сферасындағы, айналым сферасындағы айналым қорларынан тұрады .

Инвестиция туралы шешім қабылдаудағы негізгі мәселе инвестициялық жобаларды объективті бағалау [6,71б.]

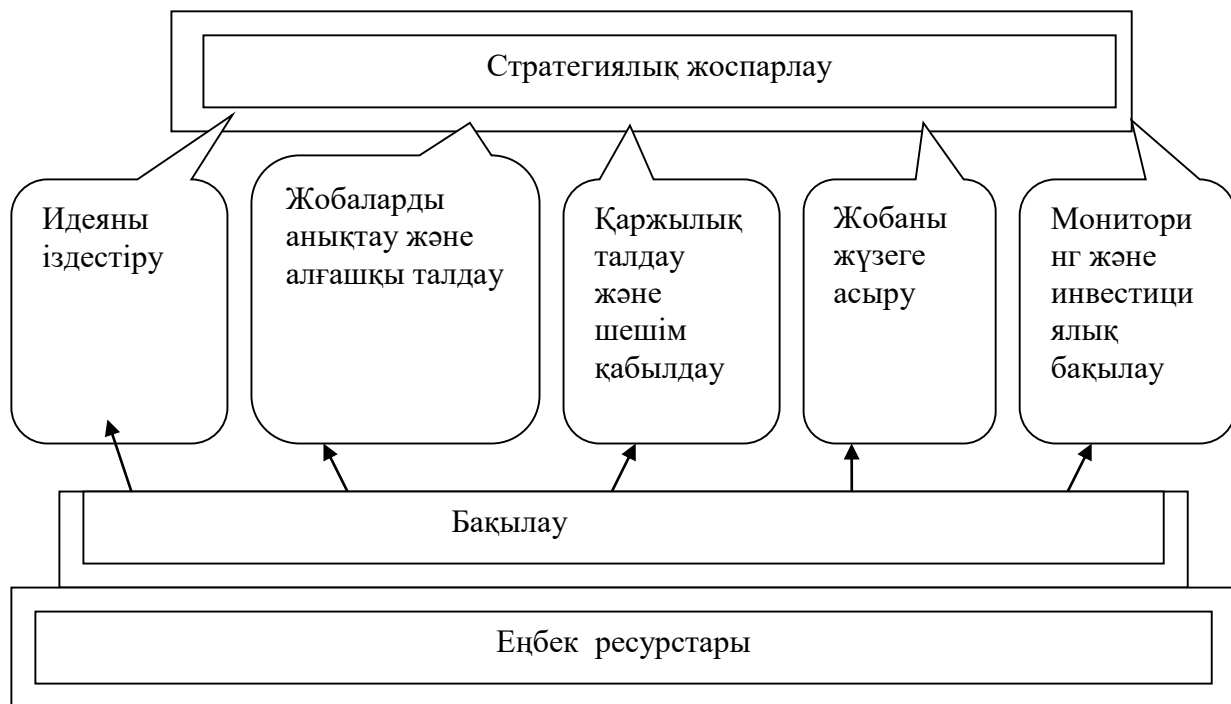
Жобаларды бағалау оңай шаруа емес, себебі сөз жалпы экономикалық мақсаттарға қол жеткізу үшін мемлекет деңгейінде жүргізілетін жобалар туралы болып отыр.

Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалауға таза ағымдағы құн, рентабельділік, ішкі табыстылық, өтелу мерзімі сияқты көрсеткіштерді есептеумен қатар, ақшаның қазіргі және келешек кезеңдегі құнының айырмасын да анықтау керек. Бұндай есептеулер не үшін қажет. Өйткені, ақшаның қазіргі кездегі құны бойынша есептелген шығындарды табыспен салыстыру мүмкіндігін туғызу керек.

Кәсіпорындардың инвестициялық қызметінің жалпы қабылданған моделінің логикасын макроэкономикалық деңгейде де қолдануға болады. Мемлекеттегі инвестициялық саясатты жүргізудегі мәні өте жоғары екеніне көзіміз жетті. Инвестициялық жобалардың тиімділігін бағалауға таза ағымдағы құн, рентабельділік, ішкі табыстылық, өтелу мерзімі сияқты көрсеткіштерді есептеумен қатар, ақшаның қазіргі және келешек кезеңдегі құнының айырмасын да анықтау керек. Инвестиция туралы шешім

кабылдаудағы негізгі мәселе инвестициялық жобаларды объективті бағалау[7, 46.].

Кәсіпорынның әр түрлі кезеңдеріндегі нақтыланған ұзақ мерзімді мақсаттары ретінде мыналар болуы мүмкін: белгіленген нормаларға және пайда көлеміне жету, нарыққа бақылау жүргізудің үлесін және сауда айналымын ұлғайту арқылы масштабты өсіру, жаңа өнім өндіру, өндіріс шығындарын төмендету үшін тозған қондырғыларды ауыстыру, қоршаған ортаны қорғау және т.б.

Сурет - 1 Стратегиялық жоспарлау

Ескерту - ҚР статистика агенттігі. Ред. Қарағанды. Б.Тортаев.-Алматы, 2011.-316 [7].

Кәсіпорынның инвестициялық стратегиясын қалыптастыру кәсіпорынның да, потенциалды стратегиялық инвесторлардың да ортақ мүдделерінің қиылысуы кезінде жүзеге асады. Ал инвестиция болса нарықта айналысы бар тауарды білдіреді. Сондықтан оны осы немесе басқа түрде алу мүмкіндігі серіктестердің түсінушілігімен ортақ мүдделерін есепке алуға және инвестициялық объектіні стратегиялық инвестор тұрғысынан көре алуы мен оның инвестициялық тартымдылығын бағалай алуына байланысты[8, 116.].

Инвестициялық жобаларды дұрыс құру ұлттық экономиканың дамуына ықпалын тигізеді және оның тұрақты болуын қамтамасыз ететіні күмәнсіз жай екендігі мәлім.

Олардың арасында инвестициялық қызметтің экономикалық және әлеуметтік қағидасы басшылыққа алу яғни инвестициялық жобаның жоғары рентабельділігімен, тікелей инвестициялар мен инвестициялық несие берудің қолайлы жағдайларымен, жоғары бәсекелестігімен ерекшеленуі.

Несиелер мен займдар да шетелдік инвестициялар тартудың формасы болып табылады, бірақ олар келешек кезеңнің қарыздарын ұлғайтады. Түптеп келгенде шетелдік инвестициялық несиелер [9,476.].

Шетелдік инвестицияларды тартудың келесі бір формасы концессиялық келісімдер. Бұл келісімдерде жалға алу төлемдерінің реті мен олардың көлемі, концессияға алушының қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану жөнінде міндеттемелері жергілікті жұмыс күшін пайдалану жағдайлары және тағы басқа көрсетіледі.

Жоғарыда айтылған мемлекеттің инвестициялық қызметінің бағыттары тек негізгі болып саналады, олардың нақты құрамы экономика дамуының тиісті кезеңіне сәйкес жүргізілетін мемлекеттің экономикалық саясатына байланысты анықталады [10,106.].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Куатова Д.Я. Кәсіпорын экономикасы: практикум. Алматы, 2006ж. - 156 с.
2. Попков В.П., Семенов В.П. Организация и финансирование инвестиций. С-Пб. Питер, 2001. -476.
3. “Инвестициялар туралы” Қазақстан Республикасы Заңы 2003 ж. 8 қаңтар //Егемен Қазақстан.-2003. - 18 қаңтар.-148б.
4. Сейтказиева А. М., «Инвестиционная деятельность предприятия», Алматы - 2008, -56б.
5. Мамырова.М.К. Эффективность инвестиций в промышленном производстве:Монография.-Алматы: экономика, 2001, -151б.
6. Попов В. М., «Бизнес-план инвестиционного проекта», Москва - 2011ж.-71б.
7. Б.Тортаев.- Алматы: экономика, 2011. - 46.
8. Жуйриков К.К., «Роль и значение финансового капитала в рыночной экономике», Банки Казахстана, 2006. - №9. - 11б.
9. Турганалиев Е. «Управление стоимостью капитала в системе корпоративного финансового управления», Финансы Казахстана. – 2009. - №6. - 47б.
10. Аврамов А.Е Основы анализа финансовой, хозяйственной и инвестиционной деятельности предприятия, М: АКДИ «Экономика и жизнь», 2004-10 б.

Маслов Д.А. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

UDC 339.972

Маслов Д.А.
Инновационный Евразийский Университет
Казахстан, г. Павлодар

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation: The article examines the current development of economic policy, development prospects and problems inherent in Kazakhstan. Weak integration into the international economy, raw materials orientation, low productivity of the manufacturing industry, lack of a modern system of retraining, lack of incentives for domestic financial institutions in the manufacturing sectors of the economy. The level of electrical costs per \$ 1 of GDP. Strange equipment. Weak adaptation of science to the conditions of a market economy. The lack of an effective connection between science and production. The increasing depreciation of fixed assets in the sectors of the economy. Low economic interest of foreign investors in the manufacturing industry. Management's inconsistency with the tasks of adapting the economy to the processes of globalization and the transition to a service-technology economy.

Keywords: economy, problems of the economy of Kazakhstan, development of the economy of Kazakhstan, prospects for development

Аңдатпа. Мақалада экономикалық саясаттың өзекті дамуы, даму болашағы және Қазақстанға тән мәселелер қарастырылған. Халықаралық экономикаға интеграцияның әлсіздігі, шикізаттық бағыттылық, өңдеуші өнеркәсіп өнімділігінің төмендігі, кадрларды қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің болмауы, экономиканың өңдеуші секторларында отандық қаржы институттары үшін ынталандыру жүйесінің болмауы. Электр шығындарының деңгейі 1 долларға. ЖІӨ. Жабдықтың қартаюы. Ғылымның нарықтық экономика жағдайларына нашар бейімделуі. Ғылымның өндіріспен тиімді байланысының болмауы. Экономика салаларындағы негізгі қорлардың үдемелі тозуы. Шетелдік инвесторлардың өңдеу өнеркәсібіне экономикалық қызығушылығының төмендігі. Менеджменттің жаһандану процестеріне экономиканы бейімдеу және сервистік-технологиялық экономикаға көшу міндеттеріне сәйкес келмеуі.

Түйінді сөздер: экономика, Қазақстан экономикасының проблемалары, Қазақстан экономикасының дамуы, даму перспективалары

Аннотация. В статье рассмотрено актуальное развитие экономической политики, перспективы развития и проблемы присущие Казахстану. Слабая

интеграция в международную экономику, сырьевая направленность, низкая производительность обрабатывающей промышленности, отсутствие современной системы переподготовки кадров, отсутствие системы стимулов для отечественных финансовых институтов в обрабатывающие секторы экономики. Уровень электрозатрат на 1 долл. ВВП. Старение оборудования. Слабая адаптированность науки к условиям рыночной экономики. Отсутствие эффективной связи науки с производством. Нарастающий износ основных фондов в отраслях экономике. Низкий экономический интерес иностранных инвесторов к обрабатывающей промышленности. Несоответствие менеджмента задачам адаптации экономики к процессам глобализации и переходу к сервисно-технологической экономике.

Ключевые слова: экономика, проблемы экономики Казахстана, развитие экономики Казахстана, перспективы развития.

After gaining independence, Kazakhstan is considered in the global economy as a country supplying oil, gas, ferrous, non-ferrous, rare earth and precious metals and uranium products to the world commodity markets. Grain exports have prospects from agricultural products.

Currently, the development of Kazakhstan is taking place according to the classical economic scenario, since the comparative economic advantage is characterized by the presence of large mineral reserves.

Intensive development of production and export of raw materials allowed the national economy to overcome the crisis and ensure high rates of economic growth in the last three years.

The progress of the development of the economy of Kazakhstan lies in the fact that due to the implementation of the state policy to attract foreign investment in the raw materials industries and the implementation of structural and institutional transformations in the financial sector, the country is experiencing an increase in living standards and the accumulation of financial resources, allowing in the long term to ensure the transition to post-industrial service and technological development.

Today it can be stated that Kazakhstan is recognized in the world community as a state with a market economy, the country was the first of the CIS countries to acquire an investment country rating.

The World Bank has included Kazakhstan among the 20 countries of the world most attractive for investment. Over the years of independence, over \$21 billion has been attracted to the country's economy.

In accordance with the adopted model, Kazakhstan is strategically formed as a country with an open economy focused on the export of goods, services, capital and labor, based on competition and mutually beneficial cooperation with all countries of the world.

In 2001-2002, the average annual GDP growth rate was 11.5%. To double GDP by 2010, its average annual growth rate should be 7.2%.

It can be stated that the country's economy has made a good start in the implementation of the strategic plan. In the medium term, it is necessary to continue accelerated development and simultaneously carry out qualitative changes in the economy and social sphere [1].

At the same time, Kazakhstan, as a country of a small economy accumulating a large potential of fuel and mineral raw materials, is not very attractive for investments in manufacturing industries. This makes the economy vulnerable and sensitive to changes in the commodity market.

World experience shows that some developing countries rich in raw materials do not achieve sustainable economic development and remain heavily dependent on changes in the conjuncture in the world commodity markets of raw materials.

Having significant revenues from the raw materials sectors of the economy, the state and the private sector have no incentives to develop new sectors of the economy. At the same time, countries with few or scarce resources, being on the verge of survival, are constantly making attempts to develop new sectors of the economy. However, in the long term, the reserves of raw materials are exhausted, which creates significant problems in terms of sustainable development after the full development of mineral deposits.

Taking into account the danger of oversaturation of the economy with large revenues from the raw materials sector and possible negative consequences from a sharp drop in oil prices, a National Fund has been created in Kazakhstan, which accumulates income from exceeding the level of world prices for oil and non-ferrous metals above the established optimal limit.

This measure also makes it possible to eliminate currency pressure on the Kazakh financial system and ensure the exchange rate of tenge, stimulating exports and restraining imports of finished products.

Noting the progress in the field of structural and institutional reforms, increasing the reliability of the financial sector and the accelerated growth of the country's export potential, it should be noted that the manufacturing industries, as well as industries providing services of a production nature, have not received proper development.

In the manufacturing industry, only the metallurgical industry can compete in the foreign market. Some products of the food industry can compete with foreign analogues in the domestic market, and the rest of the manufacturing industry is supported today by providing direct and indirect subsidies. This is manifested in the establishment of low and economically unjustified tariffs for electricity, fuel, transportation of products, as well as protective customs duties. Until 2003, some industries (mechanical engineering, textile, clothing, leather and footwear, production of rubber and plastic products, chemical industry) were given a deferral without accrual of penalties for the payment of previously admitted debts to the budget. The sale of products of own production in the textile, clothing, leather and footwear industries was subject to VAT at a zero rate until 2002.

In the modern economy of Kazakhstan, there are the following problems:

- raw materials orientation of the economy;
- weak integration into the global economy;
- weak intersectoral and interregional economic integration within the country;
- low productivity of the manufacturing industry;
- insignificant consumer demand for goods and services in the domestic market (small economy);
- underdevelopment of industrial and social infrastructure;
- increasing depreciation of fixed assets in sectors of the economy that are not included in the oil and gas and mining and metallurgical complexes;
- general technical and technological obsolescence of enterprises;
- lack of effective connection between science and production;
- low R&D costs;
- the weak adaptation of domestic science to the conditions of a market economy, the lack of effective mechanisms for bringing scientific and technological products to the level of goods and, as a result, the overall low level of innovative proposals;
- lack of a modern system of training and retraining of specialists and workers;
- lack of incentives for domestic financial institutions to invest in the manufacturing sectors of the economy;
- low economic interest of foreign investors in the manufacturing industry;
- management's inconsistency with the tasks of adapting the economy to the processes of globalization and the transition to a service-technology economy.

According to the level of electricity costs per \$ 1. GDP, as well as labor productivity in economic sectors, Kazakhstan lags behind some industrialized countries by more than 7-10 times.

The fixed assets of Kazakhstani enterprises are in decline. By the beginning of 2001, the depreciation rate of fixed assets averaged 29.7%. In a number of industries, the physical depreciation of fixed assets is approaching 50% or more.

The current procedure for accumulating financial resources for the renewal of fixed assets at the expense of profits remaining at the disposal of enterprises does not stimulate the replacement of obsolete equipment and is a certain brake in its renewal.

The coefficient of renewal of fixed assets was 8% in 1999, and 13.8% in 2000. The growth was due to investments in oil and natural gas production.

The most worn out in the structure of fixed assets are machinery and equipment. The degree of wear on them in 2000 was 42.1%. Vehicles are worn out by 41%, structures - by 36.5%.

The degree of equipment wears in industries not related to oil production and metal production in the last three years ranged from 45 to 62%. The share of fully

worn-out machines, equipment and vehicles in manufacturing enterprises has reached 12%.

This leads to age and moral aging of equipment, a decrease in the competitiveness of the country's economy. If almost 2.8 kilowatt-hours are spent on the production of 1 dollar of GDP in Kazakhstan, then in countries such as Great Britain, Germany, Italy and Japan, this figure is 0.22-0.3, in the USA, France, Turkey, Korea - 0.4-0.6, Canada and China - 0.8-1.2 kilowatt-hours[2].

Financial resources are available in Kazakhstan, but banks cannot undertake operations involving large risks.

Being a small country with an open economy, Kazakhstan cannot influence world prices and must take them as they are. As a result, the country has a limited set of tools to effectively influence its economy. In this regard, it becomes even more urgent to create high-tech industries in the country to reduce the vulnerability of the economy from external factors.

The indicator for assessing the effectiveness of the use of labor and material resources is the indicator of costs per 1 tenge of income from sales. This indicator is measured by the ratio of the cost of products sold (works, services) to the income from its sale. The lower this indicator, the higher the company's income.

In the economy of Kazakhstan in 2002, the high efficiency of the use of manufactured and human capital took place in the extraction of oil and natural gas (0.39), in financial activities (0.48), the production of tobacco products (0.58), the production of non-ferrous metals (0.55). The low level of costs per 1 tenge of products sold is observed in agriculture (0.91), chemical industry (0.85), production and distribution of electricity, gas and water (0.86), construction (0.85), food production, including beverages (0.8).

Taking into account tax deductions, the costs of transporting products and advertising, enterprises in many industries become unprofitable.

Reserves for increasing the profitability of enterprises consist in the use of new technologies that reduce the number of employees, reducing the material and energy intensity of products.

The main result of the economic reforms of independent Kazakhstan was the creation of a market-type economy and a system of effective state regulation adequate to the principles of market management. The process of reforming the economy has not been completed: Kazakhstan's economic policy is gradually focusing on supporting its own most profitable industries. The action program of the Government of the republic for the near future provides for maximum support for local producers, expansion of domestic and foreign markets for Kazakhstani goods, ensuring stability of the financial market, reducing the negative effects of inflation, reforming tax and customs policy, improving the efficiency of the fuel and energy complex, etc[3].

Anticipating the future growth of the global and regional economy, it is necessary to create conditions for the participation of the economy of Kazakhstan in the global system of production and economic activity by optimizing the industrial

structure, expanding investment, strengthening technological and technical reconstruction, stimulating domestic consumption of domestic products. It seems important that the Head of State pays special attention to the qualitative and timely solution of issues of interaction between the state and investors in order to deepen the development of available economic resources, expand the involvement of the country's human potential in the implementation of innovative and industrial development projects.

Thus, at present, the citizens of the country face the task of further stable development of human and economic potential to achieve the priorities identified by the Head of State in the Development Strategy of Kazakhstan until 2050.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 1096 “On Strategy for Industrial and Innovation Development of the Republic of Kazakhstan for 2003-2015”, dated 17 May 2003 // <https://wto.org>
2. Diversification of the Kazakhstan Economy - Of the President of the Republic of Kazakhstan // <http://kzdocs.docdat.com>
3. Современная экономика и образование проблемы, возможности и перспективы развития, 2016, Том №1 (3/4) // <http://aesa.kz>

Gabdullina N. N. CONTEXT BASED EDUCATION AND ITS FEATURES

UDC 811.111.378.02

*Gabdullina N. N.,
PhD's student of the al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan,Almaty*

CONTEXT BASED EDUCATION AND ITS FEATURES

Abstract: This article defines the terms "context-based approach" and "context-based learning". Moreover, the connection of these concepts with the concept of "Intercultural Communicative Competence" and the role of contextual learning in the formation of this competence among students are determined. Features, advantages and disadvantages are also included in the discussion.

Keywords: critical thinking, education, context-oriented, context-based education, context-based approach, contextual learning, advantages and disadvantages, mean, experience, Intercultural Communicative Competence.

Аннотация. В данной статье дано определение понятиям "контекстно-базируемый подход" и "контекстное обучение". Более того, определяется связь этих понятий с понятием "Межкультурная Коммуникативная Компетенция" и роль контекстного обучения в формировании данной компетенции у студентов. Особенности, преимущества и недостатки так же включены.

Ключевые слова: контекстное образование, образование, контекстно-ориентированное, контекстный подход, контекстное обучение, преимущества и недостатки, значение, критическое мышление, опыт, межкультурная коммуникативная компетенция.

Аңдатпа. Бұл мақалада «контекстке негізделген тәсіл» және «контекстке негізделген оқыту» терминдері анықталады. Сонымен қатар, бұл ұғымдардың «Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілік» ұғымымен байланысы және студенттер арасында осы құзыреттілікті қалыптастырудағы контекстік оқытудың рөлі айқындалады. Талқылауға мүмкіндіктер, артықшылықтар мен кемшіліктер де кіреді.

Түйінді сөздер: білім, контекстке бағытталған, контекстік білім беру, контекстік тәсіл, Контекстік оқыту, артықшылықтары мен кемшіліктері, мәні, тәжірибе, мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілік, сыни ойлау.

The student will be able to master the professional language in his field of work if he is completely surrounded by it. The current era in education is notable for representatives from the educational sector attempting to offer an increasing number of students, candidates, with the technical skills required to compete in the labor market. Soft skills, such as regular communication and critical thinking, can, nonetheless, be the catalysts for career advancement for students.

In addition to training technical skills, the upgraded education offers access to context-oriented language programs and other resources that are tailored to the needs of specific employers. For example, students can afford a course that teaches language skills specific to a particular profession or employer.

Such courses are supposed to foster the learning of skills necessary to land a competitive job and advance up the career ladder. "The GIMLET RULE: to advance, you must spin," Alexander Ratner remarked. This phrase alludes to the fact that the concept of "context-based approach" arose as a result of development ideas. However, in order to properly comprehend it, as well as its benefits and drawbacks, it is important to go deeper into its meaning.

What exactly is contextual learning and how does it work? Context-based learning is the utilization of real and unreal instances in a learning or work context to learn through genuine, hands-on experience with a subject rather than just its theoretical elements. It's a teaching and learning method that puts the learner first. It employs situations to re-create the social and political backdrop of the students' current and/or future work environments.

The analysis of the current literature and material revealed that A. A. Verbitsky's theory of contextual (contextual) learning could be a successful strategy, especially because a foreign language is primarily a sign-symbolic system, according to the literature.

Teachers and students working on Intercultural Communicative Competence will benefit from the contextual approach (ICC). This work is a pioneer of a contextual paradigm for the study of cross-cultural communication, in addition to offering complete conceptual difficulties.

It addresses the introduction of the main topics, theories, concepts, and topics that are at the heart of the ICC. The model is based on the fact that when people from different cultures/co-cultures encounter and strengthen the connection with verbal and/or non-verbal messages, they are forced to do so in different contexts. These include cultural, micro-cultural, environmental, social-relational, and perceptual contexts.

Cross-cultural communication proficiency is no longer seen as a prized professional skill. It has been ingrained in people's daily lives, affecting everyone's professional and personal success. The spread of interaction between people from different regions of the world has been prompted by the development of communication and transportation technology, substantial changes in demographics in specific places, economic globalization, and other personal and political imperatives. As a result of these changes, the study of intercultural communication from diverse perspectives has exploded.

The main resource for the development of thinking in contextual learning is a problem situation. In professionally directed training, special importance is given to the creation of professionally oriented educational situations, which are defined as an element of joint activity of the teacher and students, including a set of external conditions (subject and social contexts of the future profession) formed by the

teacher, and internal conditions (psychological readiness of the individual to implement the goals set in a certain activity), encouraging and mediating the activity of the student. Within the context approach, conditions are created that promote a more creative and effective approach of students to their educational and future professional activities.

The benefits and drawbacks of a context-based approach. The context-based method has more advantages than disadvantages, according to the perspectives and experiences of many scientists and people interested in this approach. Even yet, the drawbacks of this strategy should be highlighted in order to get a general picture and notion.

Returning to the goal, we can state that the goal of this teaching and learning method is to develop students' internal motivation and view of themselves as active specialists. It has two primary positions that define its content:

- trust in the theoretical basis of the studied science and the points that directly make up the professional activity.

The approach is named after these two provisions: "sign -" (implies educational texts) and "- contextual " (implies the subject basis of the activity). If the student is more familiar with the first position (conventional theory study), the second demands a distinct in-depth explanation. It means that for the future expert, broad education and awareness are not ends in themselves, and that the educational process should mix theory and production. Three interconnected models are utilized in training:

- Semiotic
- Imitation
- Social

To put it simply, the semiotic model can be described as lectures and answers. The simulation model is characterized by situational tasks. In the social model, the assignment of knowledge is made through interactive actions in a team that require immediate decisions and logical actions.

As mentioned earlier, this approach, like any other, as well as any action or treatment, has advantages and disadvantages that you should know about before applying in practice.

Advantages are:

- Giving clear meaning to the learning process and its individual elements and stages. This goal can be achieved due to certain conditions of behavior of the student, who needs to independently or in a group analyze the current situation and make decisions like a professional.
- The possibility of using non-traditional knowledge control. These can be business games or production cases that significantly speed up the certification process.
- High-quality interaction with educational technologies and openness to them. In particular, teachers note that students gradually began to understand and formulate in their understanding the options for moving up the career ladder.

- Deep education of the future specialist by instilling in him the appropriate skills, knowledge and experience. This point means that the experience is acquired by creating a model of the specialist's activity-the student is directly introduced to the scope of his competence, participates in the functioning of the "working" process, understands its problems.

- The student develops a sense of the beneficial effect of his own objective action. The "public recognition" that focuses around each student in their group is also important. Here is the above simulation model, for which the medium of the lesson is the context.

- Researches in the field of sign-contextual learning demonstrated an increase in the level of knowledge among students. It is characterized by an increase in students' interest in acquiring skills. The manifestation of creative activity creates the basis, or, as they say now, the "background" for successful and bold decisions in the future.

- Successful acquisition of skills of partnership and cooperation between future specialists.

- The realization of the student's right to their own activity, the perception of themselves as the author.

- The training methodology showed positive indicators for such factors as: professional purposefulness of each individual; creative approach to solving technical problems; increasing the desire for independence of one's own opinion.

Despite its many benefits, however, it is well recognized that the theory of contextual learning has not found widespread application. This is due to a number of intrinsic disadvantages.

Disadvantages of the concept of contextual learning:

- The difficulty of integrating such a strategy into the pedagogical sphere's rigid structure. To put it another way, a fundamental reorganization is required, beginning with methodological guides and textbooks and finishing with teachers' psychological attitudes and the time they spend preparing for each session, because teachers are only fully attuned to the techniques that are still in use.

- The number of individual parts of professional activity is so large that studying each one in depth becomes challenging. In this instance, attempts to generalize or unify the teaching material impair the educational process' effectiveness. Furthermore, in many circumstances, the non-generalized content load may be identical to the information inherent in professional activity.

- In his mind, the learner creates a mosaic of facts, which may or may not be full. As a result, in a genuine circumstance, a new employee may become perplexed by the information available to him. Only a strong theoretical knowledge base comprising the general norms of professional activity will be able to solve the problem in this scenario.

- It is critical to ensure that the educational process grows in complexity and complexity from the beginning to the end. This, without a doubt, necessitates a full rewrite of all curriculum.

As a result, context-based learning occurs, and it is highly effective. However, full implementation is currently too time-consuming. Nonetheless, it is important to pay attention to this notion and implement it in individual lectures and practical classes.

References:

1. BY REYNA GOBEL/OCTOBER 21, 2014/
<http://www.aacc21stcenturycenter.org/article/benefits-context-based-education/>
2. Trimmer, W. and Hawes, P. (2015). In Blessinger, P. and Carfora, J. Inquiry-based Learning for Science, Technology, Engineering, and Math (STEM) Programs: A conceptual and practical resource for educators. United Kingdom: Emerald
3. Anteneh Tsegaye/ Neuliep, James: Intercultural Communication: A contextual approach. London: SAGE Publications, 2009.
4. Shamov A. N., Ph. D., Professor, N. A. Dobrolyubov NGLU, Nizhny Novgorod; Ariyan M. A., Ph. D., Professor, N. A. Dobrolyubov NGLU, Nizhny Novgorod.
5. <https://www.ablaikhan.kz/images/content/science/dissertation/dis>
6. Organization of foreign language teaching based on a contextual approach. The text of a scientific article on the specialty "Science of education"; Grigorenko Olga Alekseevna.
7. <https://plusiminusi.ru/kontekstnoe-obuchenie-chto-eto-plyusy-i-minusy/>

Сейтқали Е.М., Таскулова М.М., Нурмагамбетова А.З. **ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ (НА ПРИМЕРЕ ТОО «АЗИЯМЕТИЗЦЕНТР»)**

УДК 336.54.011

*Сейтқали Е.М.
магистрант образовательной программы Финансы Академия
“Кайнар”, Казахстан, г. Алматы, e-mail:*

*Таскулова М.М.
к.э.н., доцент Академия “Кайнар”, Казахстан, г.*

*Нурмагамбетова А.З.
Зав.кафедрой, PhD, доцент, КазНУ, Высшая школа экономики и
бизнеса, Казахстан, г. Алматы*

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ (НА ПРИМЕРЕ ТОО «АЗИЯМЕТИЗЦЕНТР»)

Аннотация. В данной статье представлена оценка эффективности использования оборотных активов на конкретном предприятии ТОО «АзияМетизЦентр» в целях выявления проблем и разработки мер по их решению

Ключевые слова: оборотные активы, рентабельность оборотных активов, показатели оборачиваемости, управление дебиторской задолженностью, ABC–анализ.

Андатпа. Бұл мақалада проблемаларды анықтау және оларды шешу шараларын әзірлеу мақсатында "АзияМетизЦентр" ЖШС нақты кәсіпорнында айналым активтерін пайдалану тиімділігін бағалау ұсынылған

Түйін сөздер: ағымдағы активтер, ағымдағы активтердің кірістілігі, айналым көрсеткіштері, дебиторлық берешекті басқару, ABC–талдау.

Annotation. This article presents an assessment of the effectiveness of the use of current assets at a particular enterprise of Asiamethizcenter LLP in order to identify problems and develop measures to solve them

Keywords: current assets, profitability of current assets, turnover indicators, accounts receivable management, ABC analysis.

Оценка эффективности использования оборотных активов помогает оценить не только текущее, но будущее финансовое состояние компании, помогает разрабатывать мероприятия в области совершенствования финансового менеджмента [1, с.12].

Представляет интерес рассмотреть оборачиваемость, и рентабельность краткосрочных активов на примере конкретного предприятия.

ТОО «АзияМетизЦентр» является дистрибьютором швейцарской компании «Mungo» и российской компании «МКТ». К основному виду деятельности относится оптовая торговля крепежом, метизной продукцией, электроинструментами [4]. В 2020 году вирус COVID-19 начал изменять жизнь людей по всему миру. По мере того, как кризис углублялся, закрытие предприятий и карантин начали сказываться во всех секторах мировой экономики, что отразилось на деятельности компаний во всех отраслях. В настоящее время перед компанией ТОО «АзияМетизЦентр» встал ряд проблем, связанных с возрастающей неплатежеспособностью основных потребителей организации, что влияет на рост дебиторской задолженности и риск снижения прибыли. В таблице 1 представлены основные индикаторы деятельности компании.

Из анализа показателей ТОО «АзияМетизЦентр» можно сделать следующие выводы: наблюдается рост выручки на конец периода на 9,7% по причине увеличения ассортимента метизной продукцией и привлечением новых покупателей. Несмотря на снижение экономической активности в стране, продукция компании востребована на рынке.

Объем себестоимости в 2021 году показывает рост на 12,4%. В основном это обосновано ростом выручки, хотя темп роста себестоимости выше темпа роста выручки, что ведет к снижению валового дохода и отрицательно влияет на прибыль. Снижение торговой маржи произошло за счет обесценивания тенге и увеличения транспортных затрат по причине пандемических ограничений. Производительность труда увеличивается за счет роста выручки. Компания прибыльна, но прибыль снижается на 0,3%, это связано с ростом затрат.

Таблица 1 – Индикаторы финансово-хозяйственной деятельности ТОО «АзияМетизЦентр» за 2019–2021 гг.

Показатели	2019	2020	2021	Прирост, %	
				2020	2021
Объем выручки, тыс.тг.	541 451	515657	565666	-4,8	9,7
Объем себестоимости продукции, тыс.тг.	431 535	412671	463951	-4,4	12,4
Валовая прибыль, тыс.тг.	109 916	102 986	101 715	-6,3	-1,2
Административные и ком.расходы, тыс.тг.	32 192	37064	37181	15,1	0,3
Объем прибыли от продаж, тыс.тг.	77 724	65 922	64 534	-15,2	-2,1
Среднесписочная численность, чел.	12	12	11	0,0	-8,3
Объем стоимости основных средств, тыс. тг	16 694	9401	8347	-43,7	-11,2
Производительность труда, тыс.тг	45120,9	42971,4	51424,2	-4,8	19,7
Фонд оплаты труда, тыс. тг	23040	28800	35090	25,0	21,8
Фондоотдача	32,4	54,8	67,7	69,1	23,6
Объем чистого дохода, тыс.тг	56 130	47 723	47 569	-15,0	-0,3
Рентабельность продаж, %	14,3	12,7	11,4	-10,9	-10,8

Прежде чем перейти к комплексному анализу оборотных активов предприятия в разрезе статей необходимо провести оценку общих активов (таблица 2).

Анализируя данные, можно отметить, что общая величина активов в 2021 году снизилась на 7,3% по причине снижения долгосрочных активов, а именно основных средств. Значительная часть средств вовлечена в хозяйственную деятельность (88,8%), что типично для торговой компании. В краткосрочных активах значительный удельный вес занимают и дебиторская задолженность (51,9%), денежные средства (19,5%) и запас (17,4%). Изменение данных статей в основном и повлияло на изменение общих активов.

Для выявления причины изменения данных статей необходимо провести более глубокий вертикальный и горизонтальный анализ дебиторской задолженности и запасов. Удельный вес запасов на ТОО «АзияМетизЦентр» снижается с 22 % в 2019 году до 17,4% в 2021 году, так же снижается объем по абсолютному значению. Так как темп снижения запасов больше снижения активов и наблюдается увеличение денежных средств, то можно предположить, что предприятие нацелено на снижение запасов. Эффективное управление запасами позволяет достичь максимальных значений прибыльности вложенных средств при обеспечении достаточного уровня ликвидности и финансовой устойчивости предприятия.

Таблица 2 – Структура и динамика активов ТОО «АзияМетизЦентр» за 2019-2021 гг., тыс.тенге

Показатели	2019	2020	2021	Доля в активах, %			Прирост, %	
				2019	2020	2021	2020	2021
Объем денежных средств	45 999	65484	84832	10,3	14,0	19,5	42,4	29,5
Объем дебиторской задолженности	186 257	202246	225257	41,9	43,2	51,9	8,6	11,4
Объем запасов	97 750	95250	75776	22,0	20,3	17,4	-2,6	-20,4
Краткосрочные активы	330 006	362 980	385 865	74,2	77,5	88,8	10,0	6,3
Объем основных средств	66 694	49401	38347	15,0	10,5	8,8	-25,9	-22,4
Объем прочих активов	48 309	55689	10000	10,9	11,9	2,3	15,3	-82,0
Объем долгосрочных активов	115 003	105 090	48 347	25,8	22,4	11,1	-8,6	-54,0
Итого активов	445 009	468 543	434 311	100	100	100	5,3	-7,3

Дебиторскую задолженность необходимо анализировать вместе с кредиторской задолженностью, для более объективной оценки (таблица 3).

Значительный удельный вес принадлежит задолженности от

покупателей, увеличение этой статьи на 11,5% и повлиял на изменение краткосрочной задолженности. Авансы, выданные поставщику за поставленные товары составляют 24,1 % от дебиторской задолженности. За анализируемый период на ТОО «АзияМетизЦентр» дебиторская задолженность превышает кредиторскую в 2 раза. При этом разница увеличивается, что указывает на снижение расчетной дисциплины и может привести к банкротству.

Индикаторы деловой активности указывает на эффективность функционирования компании, и отражают скорость принесения прибыли и дохода.

Высокие значения индикаторов оборачиваемости указывают на грамотное управление финансовыми ресурсами, так как нет застоя в запасах, денежных средствах, дебиторской задолженности [2, с.35]. Отражение деловой активности представлено в расчетных данных таблицы 4.

Отмечается довольно слабая оборачиваемость активов на предприятии. Оборачиваемость оборотных активов хоть и увеличивается, что можно объяснить ростом спроса на предлагаемые товары, но, тем не менее срок оборота очень велик для торговли. В 2021 году наблюдается снижение отдачи дебиторами долгов (рост на 2 дня), что указывает на увеличение риска непогашения и увеличения проблем в денежном потоке, что в свою очередь может привести к банкротству и как минимум финансовому риску.

Таблица 3 – Динамика задолженностей ТОО «АзияМетизЦентр» за 2019-2021 гг., тыс. тенге

Показатели	2019	2020	2021	Доля %			Прирост, %	
				2019	2020	2021	2020	2021
Объем дебиторской задолженности, в том числе:	186257	202246	225257	100	100	100	8,6	11,4
– покупатели и заказчики	131683	147235	164212	70,7	72,8	72,9	11,8	11,5
– авансы выданные	45446	46516	54286	24,4	23	24,1	2,4	16,7
- прочие	9871	8292	6757	5,3	4,1	3,0	-16,0	-18,5
Объем кредиторской задолженности, тыс. тенге	124099	121073	115764	X	X	X	-2,4	-4,4
Превышение кредиторской над дебиторской	-62 158	-81 173	-109493	X	X	X	30,6	34,9
Соотношение КЗ и ДЗ	0,67	0,60	0,51	X	X	X	X	X

Таблица 4 – Показатели оборачиваемости ТОО «АзияМетизЦентр»

Показатель	2019	2020	2021	Откл. + -	
				2019	2020
Оборачиваемость активов, раз	1,22	1,10	1,30	-0,12	0,20
Период оборачиваемости активов, дни	300	332	280	32	-51
Оборачиваемость ОА раз	1,64	1,42	1,47	-0,22	0,05
Период оборачиваемости ОА, дни	222	257	249	34	-8
Оборачиваемость ДЗ раз	2,91	2,55	2,51	-0,36	-0,04
Период оборачиваемости ДЗ, дни	126	143	145	18	2
Оборачиваемость КЗ раз	4,36	4,26	4,89	-0,10	0,63
Период оборачиваемости КЗ, дни	84	86	75	2	-11
Оборачиваемость запасов	5,54	5,41	7,46	-0,13	2,05
Период оборачиваемости запасов, дни	66	67	49	2	-19

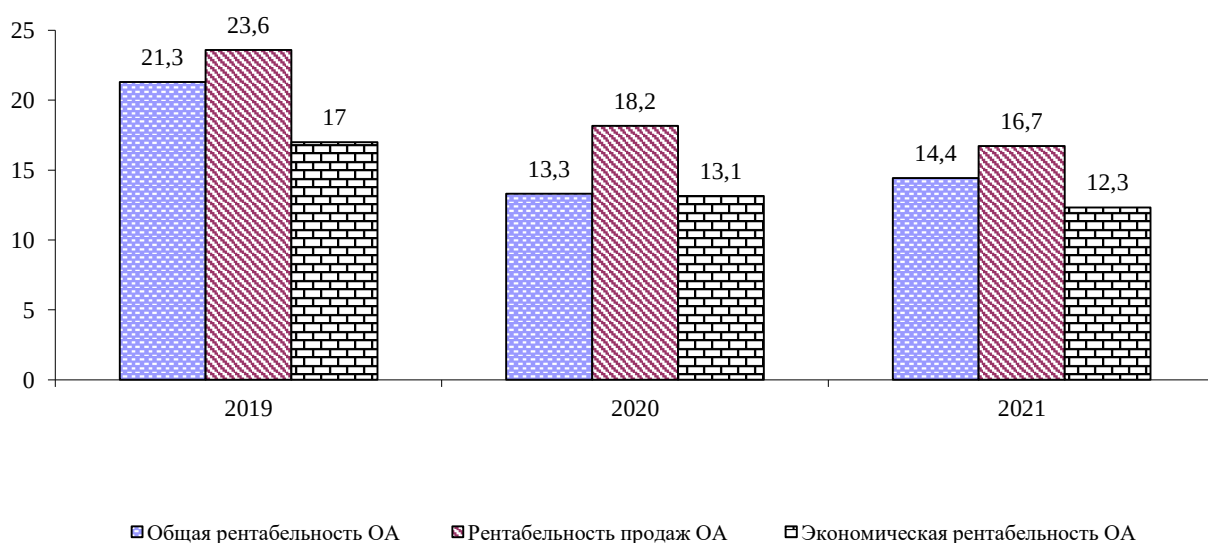

Рисунок 1 – Показатели оценки эффективности использования оборотных активов ТОО «АзияМетизЦентр» , %

Запасы оборачиваются быстрее в 2021 году, чем в предыдущем периоде, но полученное значение не является оптимальным для торгового предприятия и указывает на необходимость совершенствовать складские накопления, возможно проводить инвентаризацию и избавляться от неликвида. Необходимо применять меры для увеличения эффективности оборачиваемости. Хотя и наблюдается увеличение уровня деловой активности предприятия, но показатели слишком велики, что указывает на слабую стратегию при управлении оборотными активами. Оценка эффективности

использования оборотных средств выполняется с использованием показателей рентабельности (рисунок 1).

В 2021 году рентабельность продаж и экономическая рентабельность оборотных активов показывает снижающий тренд, то есть эффективность управления снижается и наблюдается недополученные прибыли собственниками.

Таким образом, общая стоимость оборотных активов ТОО «АзияМетизЦентр» увеличилась за счет роста денежных средств дебиторской задолженности. При этом основная проблема в снижении расчетной дисциплины дебиторов.

К одному из основных и первоначальных шагов при управлении дебиторской задолженностью относится формирование кредитной политики, в которую может входить и разработка программы отсрочек по дебиторам. Эффективная политика с дебиторами даст возможность максимизировать денежные потоки с учетом возможного риска [3, с.56].

В целях увеличения продаж с одновременной минимизацией рисков предлагается проводить ранжирование скидок, с определением сроков и размера льгот в зависимости от установленного кредитного рейтинга дебитора. При ранжировании дебиторов предлагается устанавливать рейтинг надежности дебиторов с учетом срока ее обращения и средней стоимости капитала для каждого агента индивидуально. Инструментом, с помощью которого осуществляется ранжирование дебиторов, является АВС–анализ с использованием трех критериев – доля в обороте, период работы и наличие собственности.

Кроме того, в целях совершенствования мониторинга задолженности предлагается дополнить используемое на предприятии программное обеспечение 1С: Предприятие 8.3 компонентой «Электронный аудит в 1С»

Таким образом, в результате анализа оборотных активов ТОО «АзияМетизЦентр» были выявлены проблемы. К ним относятся значительный удельный вес дебиторской задолженности, превышение дебиторской задолженности над кредиторской в 2 раза, снижение рентабельности оборотных активов можно решить с помощью ранжирования дебиторов с использованием АВС–анализа, автоматизацией контроля за состоянием дебиторской задолженности. Внедрение предложенных мероприятий позволит повысить эффективность управления оборотными активами исследуемой компании.

Список литературы

1. Исхакова З. Р., Маймур Т. Д. Современные подходы к анализу финансового состояния организации // Молодой ученый №1, – 2016. - С. 371-375

2. Кудайбергенов Н.А.,. Адилова А.М. Финансовая отчетность: учебное пособие / Н.А. Кудайбергенов,. А.М. Адилова. 2-е изд., перераб.и доп.-Алматы: КазУМОиМЯ имени Абылай хана, 2021.-200 с.
3. Савицкая Г. В. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник, 7-е изд., перераб. и доп. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2019. – 608 с.
4. Сайт ТОО «АзияМетизЦентр» <https://azia-metiz.kz/>

Тулигенова Р.К., Сыздыкова К.Ш. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

УДК 334

*Тулигенова Р.К.
магистрант 1 курса кафедры «Экономика и бизнес»
Академии «Кайнар», Алматы, Казахстан*

*Сыздыкова К.Ш.
к.э.н., профессор Академии «Кайнар», Алматы, Казахстан*

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННО-
ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

Аннотация. На современном этапе развития экономики взаимодействие частного и государственного секторов выступает главным фактором эффективности распределения ресурсов, а также неотъемлемой частью социально ориентированной и инновационной политики.

ГЧП осуществляется с целью реализации социально-значимых проектов в самом широком спектре деятельности – это могут быть стратегически важные отрасли экономики, общественные услуги в масштабах всей страны или отдельных территорий, стимулирование инвестиций и многое другое.

В статье раскрывается сущность и содержание понятия «государственно-частное партнерство» (ГЧП), подходы к определению понятия ГЧП. Предлагается авторское определение термина ГЧП.

Ключевые слова: государство, предпринимательство, государственно-частное партнерство, взаимодействие государства и бизнеса.

Аңдатпа. Экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде жеке және мемлекеттік секторлардың өзара әрекеті ресурстарды бөлу тиімділігінің негізгі факторы болып табылады, сонымен бірге әлеуметтік бағыттылған және инновациялық саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады.

МЖС іс-әрекеттің ең кең ауқымында әлеуметтік маңызы бар жобаларды іске асыру мақсатында жүзеге асырылады - бұл экономиканың стратегиялық маңызды секторлары, бүкіл ел немесе жекелеген аумақтардағы мемлекеттік қызметтер, инвестицияларды ынталандыру және т.б. болуы мүмкін.

Мақалада «мемлекеттік-жеке серіктестік» (МЖС) түсінігінің мәні мен мазмұны, МЖС түсінігін анықтау тәсілдері ашылған. МЖС терминінің авторлық анықтамасы ұсынылады.

Негізгі сөздер: мемлекет, кәсіпкерлік, мемлекеттік-жеке серіктестік, мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылы.

Annotation. In the modern period of economic development, the interaction between the private and public sectors is the main factor in the efficiency of resource allocation, as well as an integral part of a socially oriented and innovative policy.

Public-private partnership (PPP) is carried out in order to implement socially significant projects in the widest range of activities - these can be strategically important sectors of the economy, public services throughout the country or individual territories, investment promotion and much more.

The article reveals the essence and content of the concept of "public-private partnership" (PPP), approaches to the definition of the concept of PPP. The author's definition of the term PPP is offered.

Key words: state, entrepreneurship, public-private partnership, interaction between the state and business.

Наиболее эффективным способом привлечения инвестиций и технологий для их развития является использование механизма государственно-частного партнерства (ГЧП). Именно ГЧП позволяет максимально ускорить создание новых и модернизацию существующих объектов инфраструктуры, находящихся в государственной собственности, и имеет важное значение для экономики в целом. Так, например, экономист Эрназаров Т.Я. отмечает: «В современных условиях государственно-частные партнерства являются эффективным инструментом экономического и социального развития на региональном и местном уровнях, средством привлечения ресурсов в проекты, которые пытаются поддерживать государственные и местные органы власти, контролировать и устанавливать сотрудничество с инвесторами. Осуществимость отношений при реализации региональных проектов и программ развития является предпосылкой организации взаимовыгодного сотрудничества между государственными органами и частным сектором» [1].

В проектах ГЧП частный сектор стремится к развитию, строительству, финансированию объектов и управлению ими в соответствии с параметрами и стандартами, установленными государством. В свою очередь, частный сектор получает платеж от государства, размер которого зависит от достигнутых результатов (предоставляемых услуг). В ряде проектов этот платеж (или его часть) будет получен за счет поступлений от коммерческой эксплуатации объектов.

Существует эволюция форм сотрудничества между государством и частным бизнесом. В этом альянсе каждый участник имеет свои собственные цели, интересы, выполняет определенные функции, но у них есть общие цели и взаимные выгоды, которые позволяют нам выделить ГЧП в рамках конкретного организационного и экономического механизма. Сложность процесса формирования механизма государственно-частного партнерства в Казахстане связана не в последнюю очередь с ограниченностью концептуально-категориального аппарата по этой теме.

Таблица 1 - Основные характеристики понятия «государственно-частное партнерство»

Авторы (источник)	Характеристика понятия
Варнавский В.Г. - д.э.н., профессор [5]	Особая форма взаимодействия государства и частного сектора в отношении государственной и муниципальной собственности, а также услуг, оказываемых и предоставляемых государственными и муниципальными органами, учреждениями, организациями с целью реализации социально значимых проектов в широком спектре видов экономической деятельности
Коровин Е.Н. - д.э.н., профессор [6]	Среднесрочное или долгосрочное сотрудничество между государственным и частным секторами, в рамках которого политические проблемы решаются путем объединения опыта и экспертизы нескольких секторов и распределения финансовых рисков и выгод
Иванов И.Л. - к.ю.н. [7]	Комплексный инструмент привлечения инвестиций в капиталоемкие инфраструктурные проекты
Шишкин С.Н. - к.ю.н., советник судьи Конституционного суда РФ [8]	Прямая экономическая форма государственной поддержки предпринимательской деятельности, которая заключается в участии государства в финансировании отдельных социально значимых видов деятельности субъектов хозяйствования
Дерябина М.А. - заведующая сектором ИЭ РАН, к.э.н. Киварина М.В. и Морозова Н.И. [9-10]	Институциональный и организационный альянс между государством и бизнесом для реализации национальных и международных, масштабных и местных, но всегда социально значимых проектов в широком спектре областей: от развития стратегически важных отраслей промышленности и НИОКР до предоставления государственных услуг.
Баусов Д.В. - к.э.н. [11]	Механизм предоставления частным сектором инфраструктурных услуг государственно-социального значения, основанный на эффективном распределении рисков, обязательств и выгод между государством, частным сектором и пользователями
Табатаев А. АО «Казахстанский Центр государственно-частного партнерства» [12]	Взаимодействие между государственным и частным секторами, которое предусматривает полную или частичную передачу ответственности субъектам частного сектора за предоставление услуг, традиционно связанных с ответственностью государственного сектора, при условии адекватного распределения рисков, ответственности и выгод между его участниками, как а также поддержание государственного контроля
Kooiman J. - Professor [13]	Одна из форм интерактивного управления, возникшая во многих развитых и промышленно развитых странах ... Управление в партнерстве не делится на государственный и частный ... Такое взаимодействие между государственным и частным секторами, выражающееся в конкретных формах сотрудничества, называется государственно-частное партнерство
Примечание - Составлено авторами по результатам проведенного исследования	

и стандартами, установленными государством. В свою очередь, частный сектор получает платеж от государства, размер которого зависит от

достигнутых результатов (предоставляемых услуг). В ряде проектов этот платеж (или его часть) будет получен за счет поступлений от коммерческой эксплуатации объектов.

Существует эволюция форм сотрудничества между государством и частным бизнесом. В этом альянсе каждый участник имеет свои собственные цели, интересы, выполняет определенные функции, но у них есть общие цели и взаимные выгоды, которые позволяют нам выделить ГЧП в рамках конкретного организационного и экономического механизма. Сложность процесса формирования механизма государственно-частного партнерства в Казахстане связана не в последнюю очередь с ограниченностью концептуально-категориального аппарата по этой теме.

До сих пор не было единого определения и, соответственно, понимания природы ГЧП. В связи с этим можно говорить только о некоторых подходах к определению института экономических отношений, возникающих в той или иной стране. В зарубежных странах часто термин «государственно-частное партнерство» (ГЧП) используется практически для любой формы сотрудничества между государством и частным бизнесом. Потребность в ГЧП возникает в первую очередь в тех областях, за которые отвечает государство - транспорт, коммунальные услуги, социальная инфраструктура, объекты культуры, памятники истории и архитектуры и т.д. Государство не может полностью отказаться от своего присутствия в этих областях и вынуждено сохранять контроль либо над определенной собственностью, т. е. оставаться владельцем, либо над определенным видом деятельности. В любом случае это означает инвестиционное финансирование из государственного бюджета [2-4].

Анализ зарубежных источников показал, что разная комбинация терминов призвана подчеркнуть первостепенную роль той или иной стороны - участников проекта, стороны - инициатора создания системы экономических отношений и соответствующего механизма решения социально-экономических вопросов. проблемы (таблица 1).

Научная литература часто выступает за дифференцированный подход к определению экономической категории ГЧП в зависимости от конкретной отрасли. Итак, в практическом руководстве ООН дано следующее определение такого партнерства в области инфраструктуры: ГЧП основывается на цели обеспечения финансирования, планирования, внедрения и эксплуатации объектов, отраслей промышленности и предоставления услуг населению сектор. Его ключевые особенности [14]:

- долгосрочное предоставление и предоставление услуг (иногда до 30 лет);
- передача рисков частному сектору;
- различные формы долгосрочных договоров, заключаемых юридическими лицами с государственными и местными структурами.

Все механизмы ГЧП можно условно разделить на две большие группы.

Одна группа может включать механизмы, связанные с использованием государственной собственности (включая государственные финансы). Эта группа может включать в себя все типы контрактов (для предоставления услуг, для управления и т.д.), договоры аренды (лизинга), концессии, соглашения о разделе продукции, совместное владение имуществом, совместное финансирование проектов и т.д.

В другую группу входят механизмы, связанные, прежде всего, с установлением государством определенных правил для деятельности частного бизнеса и контроля за его деятельностью. В эту группу могут входить различные виды лицензий, градостроительные регламенты, установление государством особых правил при осуществлении определенных видов деятельности, особенно если ранее эти виды деятельности осуществлялись государством. Например, при приватизации объектов жилищно-коммунального хозяйства или частичном пропуске частного бизнеса в эту область государство может установить специальные правила ценообразования на услуги, предоставляемые частными фирмами. Батырбекова Г.А. (АО «Региональный центр государственно-частного партнерства Карагандинской области») пишет: «Государственно-частное партнерство как институт представляет собой институциональный и организационный альянс государственной власти и частного бизнеса с целью реализации социально значимых проектов в различных сферах деятельности - от развития стратегически важных отраслей экономики до обеспечения государственных услуг по всей стране. Процесс развития института государственно-частного партнерства в Казахстане начался с независимости страны и не идет гладко. Значительные проблемы в этом процессе были вызваны несовершенством законодательной базы Республики Казахстан, в частности, длительностью и сложностью подготовки проектов, их низкой инвестиционной привлекательностью, невозможностью использовать различные формы договоров ГЧП» [15].

Обобщение многочисленных формулировок показывает, что определение партнерства, во-первых, в некоторых случаях связано с конкретными формами, например, со сферой инфраструктуры. Ряд определений касается только совместного использования ресурсов, создания правовой, организационной и институциональной среды для предоставления общественных благ на основе партнерства. Во-вторых, в большинстве определений партнерство основывается только на взаимоотношениях государства в лице самого государства, региональных и муниципальных органов и представителей частного капитала, малого и среднего частного бизнеса, но без институтов гражданского общества. И в-третьих, ни одно из определений, связанных с ГЧП, не фокусируется на том факте, что партнерство - это стратегический альянс, нацеленный на более эффективное использование ограниченных бюджетных инвестиций на всех уровнях. Для более точного определения концепции ГЧП необходимо перейти от общей

концепции к конкретной и установить не только обобщенный термин, но и прояснить его особенности, что позволит однозначно прописать форму сотрудничества государства и частных фирм с государственно-частным партнерством.

Учитывая такое расширенное толкование ГЧП, мы предлагаем следующее определение: «Государственно-частное партнерство - это взаимовыгодная совокупность среднесрочного и долгосрочного сотрудничества между государственным органом и частным сектором, которое реализуется с использованием финансовых инструментов и механизмов, целью которого является решение важных социально-экономических проблем».

Таким образом, основными задачами государственно-частного партнерства является привлечение частного сектора к управлению государственными активами, снижение нагрузки на бюджет, привлечение инвестиций, расширение моделей взаимодействия государства и бизнеса.

Список литературы

- 1 Эрназаров Т. Я. Применение системного подхода к оценке эффективности реализации ГЧП проекта // Проблемы экономики. - 2021. - № 6. - С. 134-139.
- 2 Кембаев Г. Обзор публичных источников по вопросам регулирования государственно-частного партнерства в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: <http://www.zakon.kz/.../207317-obzor-publichnykh-istoxnikov-po.html>. (дата обращения: 2.03.2022).
- 3 Рейтинг инвестиционной привлекательности регионов Казахстана [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <http://expert.ru/ratings/table>. (дата обращения: 2.03.2022).
- 4 Мусатаева Ж. Государственно-частное партнерство в Великобритании [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.minplan.kz>. (дата обращения: 9.03.2022)
- 5 Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски. - М.: Наука, 2005. - 315 с.
- 6 Коровин Е. Кредитный риск проектов частно-государственного партнерства и механизмы поддержки [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <http://regionalistica.ru/project>. (дата обращения: 26.02.2022).
- 7 Иванов И. Государственно-частные партнерства в России: практика и проблемы регулирования // Корпоративный юрист. – 2005. - №3. - С. 5 - 12.
- 8 Шишкин С.Н. Государственное регулирование экономики: предпринимательско-правовой аспект. - М.: Волтерс Клувер, 2008. - С. 232 - 239.

9 Дерябина М. Государственно-частное партнерство: теория и практика. - М.: Высшая школа экономики, 2010. - 288 с.

10 Киварина М.В., Морозова Н.И. Роль государственно-частного партнерства в становлении инновационной экономики // Управление экономическими системами. – 2022. - №4. - С. 28 – 33.

11 Баусов Д.В. Управление рисками в ходе реализации проектов капитального строительства // Экономика и управление. – 2022. - №3(76). - С. 166 - 169.

12 Казахстанский центр государственно-частного партнерства [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.ppp-center.kz/rus/about/korpor/>. (дата обращения: 4.03.2022).

13 Kooiman Jan. Modern governance // <http://www.newgovernment-societyinteractions.com/>.

14 Мадиярова Э.С. Совершенствование механизма государственно частного партнерства в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http://www.groupglobal.org/storage_manage/ (дата обращения: 10.03.2022)

15 Батырбекова А.Г. Стратегия реализации проектов государственно частного партнерства [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.ukrppp.com/present/bat.ppt>. (дата обращения: 7.02.2022).

УДК 339.5

*Букатов Е.Б., Ставбунник Е.А., Туленова М.Б.
Карагандинский Университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан.*

РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Всемирная пандемия Covid-19, взаимные санкции между странами повлияли на транспортные потоки Республики Казахстан. В данной статье мы проанализировали транспортную инфраструктуру и транспортные возможности Республики Казахстан. Зависимость Казахстана от транспортных потоков наблюдалось и до 2020 года, не имея напрямую выхода к морю Республика Казахстан вынуждена учитывать географические особенности в своей логистической политике.

Ключевые слова. Транспортная инфраструктура, транспортная зависимость, экономические интересы, государство, экономическая безопасность, логистика, морской транспорт.

Андатпа. Жаһандық Covid-19 пандемиясы, елдер арасындағы өзара санкциялар Қазақстан Республикасының көлік ағынына әсер етті. Бұл мақалада біз Қазақстан Республикасының көлік инфрақұрылымы мен көлік мүмкіндіктерін талдадық. Қазақстанның көлік ағындарына тәуелділігі 2020 жылға дейін байқалды, теңізге тікелей шығуы жоқ, Қазақстан Республикасы логистикалық саясатында географиялық ерекшеліктерді есепке алуға мәжбүр.

Түйін сөздер. Көлік инфрақұрылымы, көліктік тәуелділік, экономикалық мүдделер, мемлекет, экономикалық қауіпсіздік, логистика, теңіз көлігі.

Annotation. The global Covid-19 pandemic, mutual sanctions between countries have affected the transport flows of the Republic of Kazakhstan. In this article, we analyzed the transport infrastructure and transport capabilities of the Republic of Kazakhstan. The dependence of Kazakhstan on transport flows was observed until 2020, having no direct access to the sea, the Republic of Kazakhstan is forced to take into account geographical features in its logistics policy.

Keywords. Transport infrastructure, transport dependence, economic interests, state, economic security, logistics, maritime transport.

В своем первом послание народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 2

сентября 2019 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев отметил: «о необходимости усилить работу по развитию транспортно-логистических услуг и транспортной инфраструктуры» [1].

Республика Казахстан занимает по площади территории 9 место в мире и является крупнейшим государством не имеющий выход в Мировой океан. Наша страна расположена в центре Евразии, между Центральной Азией и Восточной Европой. Территория страны имеет площадь около 2,725 миллиона км², что примерно 1,82% всей суши на планете. Казахстан граничит с Российской Федерацией, Китаем, Кыргызстаном, Узбекистаном и Туркменией. Омывается водами Каспийского моря. Таким образом, наша страна имеет уникальное расположение, которое определяет развитие транспортной инфраструктуры. Имея такую огромную территорию и не имея доступ к мировому океану (морской транспорт считается самым дешевым и популярным в мире), развитие транспортной инфраструктуры напрямую влияет на экономические интересы и экономическую безопасность страны [2].

В целом мы поддерживаем курс Казахстана, связанный с многовекторностью развития транспортной инфраструктуры. Наша страна развивает все виды транспорта, не делая упор на какой-либо конкретный вид транспорта, а также важно, что страна создает различные дополнительные пути, связывающие Казахстан с внешним миром.

Например, если рассмотрим южное направление, то на данный момент данное направление считается бесперспективным из-за политической, экономической, социальной обстановки в таких южных странах как Туркменистан и Афганистан. В Афганистане шла многолетняя гражданская война, в результате которой к власти пришло запрещённое в Казахстане движение Талибан. В Туркменистане социально-экономическая напряженность, данная страна считается закрытой. Ближайший сосед Туркменистана, Исламская Республика Иран также считается страной изгоем, страна живет под западными санкциями уже много лет. Поэтому Узбекистан, Киргизия и Таджикистан находятся в своеобразной изоляции от внешнего мира в южном направлении. Необходимо также учитывать непростые отношения между Туркменистаном и Узбекистаном из-за территориальных споров.

Несмотря на эти факторы, в 2014 году президенты трех стран Казахстана, Ирана и Туркменистана запустили новую железную дорогу из казахстанского города Актау в Иранский город Горган, через территорию Туркменистана.

Казахстан стремится развивать транспортные направления в южном направлении, примером этого кроме строительства железной дороги, можно отнести строительство морского порта Курык на побережье Каспийского моря. Через данный порт Казахстан планирует поставлять свою продукцию (металлы, пшеницу, нефть) в морские порты Ирана и Азербайджана. Строительство порта Курык является важным шагом для обеспечения

экономических интересов нашей страны. Так через данный порт можно отправлять продукцию в Баку, а уже оттуда в порты Грузии и Турции. Через Турцию казахстанским товарам открывается путь в страны Европы. Почему нам так необходим и важен данный путь?

Как говорилось ранее, Республика Казахстан обладает самой протяженной границей с Российской Федерацией и Китаем. Данные две границы считаются одними из самых протяженных в мире. Если мы не будем искать альтернативные транспортные пути, то Россия и Китай будут диктовать нам свои условия в транспортной политике, наша страна будет зависима от транспортных путей данных стран.

Можно привести в пример российский порт Новороссийск, данный порт связан с Казахстаном железными и автомобильными путями. Порт Новороссийска является одним из больших портов в России и в осенний период данный порт бывает по различным причинам ограничен для казахстанской пшеницы. Так как россияне отправляют свою пшеницу через данный порт и казахстанская продукция для них конкурент. Также можно привести в пример, Каспийский трубопроводный консорциум (КТК) через данный нефтепровод большая часть казахстанской нефти доставляется до Южной Озереевки (недалеко от Новороссийска), а затем через море переправляется конечным покупателям нефти. Исходя из этого, Казахстан уделяет пристальное внимание развитию морских портов Актау и Курык. Данные порты являются запасным «окном в Европу» [3].

Развивая транспортную инфраструктуру в южном направлении, не стоит забывать и о восточном (китайском) и о северном (российском) направлениях. Казахстану вместе с Россией и Китаем необходимо ускоренными темпами развивать транспортную инфраструктуру согласно концепции «нового шелкового пути». Так товары, произведенные в Китае, могут за 16 дней, быть доставлены в Европу по трансконтинентальной железной дороге. Маршрут данного пути выглядит следующим образом: Китай - Казахстан - Россия - Белоруссия - Польша - Германия. Также с 2008 года на этапе строительства находится проект автомобильной магистрали «Западная Европа - Западный Китай». В 2015 году на границе с Китаем был построен сухой порт Хоргос, предназначенный для ускорения транспортной логистики [4].

Рисунок 1. Транспортные коридоры проходящие через Казахстан

На данный момент Китай в основном отправляет свои товары в Европу морским путем, который занимает 35-45 дней пути. Данный морской путь пролегает через Юго-Восточную Азию, Индийский океан в Аравийское море и Красное море, после чего проходит через Суэцкий канал в Средиземное море.

Необходимо учитывать тот факт, что морской транспорт как говорилось ранее, является наиболее дешевым видом транспорта и поэтому, чтобы составить ему конкуренцию у железнодорожного или автомобильного транспорта должно быть преимущества в виде скорости доставки товаров.

К сожалению, на данный момент существует множество проблем, которые не позволяют составить достойную конкуренцию морскому транспорту.

Во-первых, изношенность железнодорожной инфраструктуры в Казахстане, чему свидетельствует увеличение количество аварий на железнодорожных путях. Из-за старой инфраструктуры поезда едут с ограниченной скоростью (60-80км), в то время как в Японии, Китае, Южной Корее, США, Канаде, странах Европы и существуют скоростные железнодорожные поезда со скоростью от 300 км в час.

Во-вторых, существует проблема железнодорожных составов, а именно их дефицит. Казахстанские производители зачастую испытывают затруднения при вывозе своей продукции железнодорожными путями, не говоря уже об иностранных товарах.

В-третьих, у стран ЕАЭС, Китая и стран Европы разные железнодорожные колеи, и при доставке грузов необходима состыковка железнодорожных путей на границах стран.

В-четвертых, строительство транспортной инфраструктуры в странах «Нового шелкового пути» затягивается по различным причинам, в том числе из-за коррупции, неквалифицированных кадров, бюрократии, отсутствие достаточного финансирования и многого другого. Например, ориентировочный ввод в действие автомагистрали «Западная Европа-Западный Китай» 2030 год, при том, что официальное строительство данной магистрали началось в 2008 году [5].

Поэтому, чтобы ускорить процесс, строительства транспортной инфраструктуры Казахстан должен решиться на кардинальные меры:

- борьба с коррупцией (проявляется во время строительства транспортной инфраструктуры);
- борьба с бюрократией (необходима прозрачность при проведении тендеров в транспортной инфраструктуре);
- строительство транспортных хабов (Актобе, Шымкент, Шу, Актау, Алматы, Нур-Султан, Петропавловск, Семей);
- строительство логистических центров (в каждом областном центре и городах республиканского значения);
- необходимо строительство надежных скоростных автомобильных и железнодорожных дорог между областными центрами и городами республиканского значения;
- необходимо увеличить выпуск подвижного состава, в том числе и для экспорта;
- необходимо навести порядок на казахстанско-китайской границе (проблема разных статистических данных, незаконная контрабанда и т.д.);
- необходимо решать проблему устаревшей транспортной инфраструктуры (100% электрификация железнодорожных путей, ремонт аэропортов и вокзалов, строительство придорожной инфраструктуры и т.д.).

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что Казахстану важно развивать транспортную инфраструктуру и искать альтернативные пути выхода на мировой рынок. За последние годы наша страна сделала много шагов в данном направлении, это и строительство новых железных и автомобильных дорог, строительство аэропортов и портов и т.д. (по программе Нурлы Жол). На слуху такие проекты как:

- Западная Европа - Западный Китай;
- Новый шелковый путь;
- ТРАСЕКА;
- Транспортный коридор СЕВЕР - ЮГ.

Несмотря на проделанную кропотливую работу, нашей стране предстоит еще многое сделать для развития транспортной инфраструктуры. Развивая транспортную инфраструктуру, мы будем обеспечивать соблюдение экономических интересов нашей страны. Развитая транспортная инфраструктура позволит Казахстану стать связующим звеном между Западом

и Востоком, тем самым решив проблему изоляции и отдаленности от мировых морских путей.

Список литературы:

1. Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана.
2. Досбаева, Д. К. Анализ современной транспортной инфраструктуры Республики Казахстан / Д. К. Досбаева // Актуальные научные исследования в современном мире. – 2018. – № 2-6(34). – С. 57-60.
3. Касымова, А. М. Развитие транспортного сектора и логистической инфраструктуры в Казахстане / А. М. Касымова, С. Н. Айткулова // Modern Science. – 2020. – № 1-1. – С. 58-62.
4. Байтаракова, Б. Д. Учет и основные аспекты интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан / Б. Д. Байтаракова // Столыпинский вестник. – 2021. – Т. 3. – № 4.
5. Исаков, Г. А. Роль республики Казахстан в проекте «Один пояс и один путь» / Г. А. Исаков, Ж. К. Кегенбеков // Научные проблемы водного транспорта. – 2021. – № 67. – С. 94-101.

УДК 334(075.8)

Нурмагамбетова А.З. - к.э.н., доктор (PhD), доцент

Умирзакова Г.А. - ст.преподаватель

Ибраимова М.О. - магистрант

Академия «Кайнар», г. Алматы

РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В настоящее время главная особенность риск-менеджмента заключается в органичном соединении с общей системой корпоративного управления. Это обусловлено, на наш взгляд, следующими обстоятельствами: - во-первых, увеличением спектра и значимости хозяйственных рисков (тактические и стратегические риски), с которыми сталкивается предприятие в процессе осуществления предпринимательской деятельности; - во-вторых, повышением значимости механизмов внутреннего корпоративного контроля, важнейшей частью которого должен стать риск-менеджмент предприятия; - в-третьих, объективной предпосылкой, ориентированной на управление совокупным рисковым профилем организации.

Ключевые слова: риск, менеджмент, доход, выручка, прибыль

Аңдатпа. Қазіргі уақытта тәуекелдерді басқарудың басты ерекшелігі-корпоративтік басқарудың жалпы жүйесімен органикалық байланыс. Бұл, біздің ойымызша, мынадай мән - жайларға байланысты: -біріншіден, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру процесінде кәсіпорын тап болатын шаруашылық тәуекелдерінің спектрі мен маңыздылығының (тактикалық және стратегиялық тәуекелдер) артуына; - екіншіден, кәсіпорынның Тәуекел - менеджменті оның маңызды бөлігі болуға тиіс ішкі корпоративтік бақылау тетіктерінің маңыздылығын арттыруға; - үшіншіден, ұйымның жиынтық тәуекел профилін басқаруға бағытталған объективті алғышарт.

Түйінді сөздер: қауып қатер, басқару, кіріс, түсім, пайда

Annotation. Currently, the main feature of risk management is its organic connection with the general corporate governance system. This is due, in our opinion, to the following circumstances: - firstly, an increase in the range and significance of economic risks (tactical and strategic risks) that an enterprise faces in the process of doing business; - secondly, an increase in the importance of internal corporate control mechanisms, the most important part of which should be the risk management of the enterprise; - thirdly, an objective premise focused on managing the overall risk profile of the organization.

Keywords: risk, management, income, revenue, profit

В настоящее время можно с уверенностью отметить, что риск-менеджмент в финансовой сфере продвинулся уже довольно глубоко, как в теории, так и на практике и имеет достаточно разработанный инструментарий решения определенного спектра задач. Однако, следует заметить, что пока не существует целостной методологии риск-менеджмента, которую можно было бы успешно применять в практике предприятий реального сектора экономики. До сегодняшнего дня еще не выработан подход к нефинансовым рискам, а значит, нет и парадигм решения организационно-управленческих задач, связанных с данным типом рисков. Все это только актуализирует проблему использования риск - менеджмента для решения сложнейших задач формирования и развития предпринимательского сектора экономики.

Вместе с тем, перед тем как перейти к рассмотрению этой достаточно сложной задачи, *необходимо уточнить понятийный аппарат, связанный с категорией предпринимательского риска.*

Системные трансформационные изменения в социально-экономической сфере Казахстана, формирование нового типа экономических отношений привнесли кардинальные изменения в хозяйственную деятельность предприятий и организаций. Основным атрибутом рыночной экономики является предпринимательство, которое осуществляет свою деятельность на свой страх и риск, получая в конечном итоге вознаграждение.

Предпринимательство - это, прежде всего, деятельность, связанная с риском и ответственностью за результаты хозяйствования.

Необходимо отметить, что условием эффективности предпринимательской деятельности считаются экономическая свобода, которая предполагает наличие у экономического агента определенной совокупности прав, гарантирующих ему автономное, самостоятельное принятие решений. Однако, экономическая свобода является также источником неопределенности и риска, так как свободе одного экономического агента сопутствует одновременно свобода других.

Кантильон под предпринимателем подразумевал человека, действующего в условиях риска: он использует неопределенность экономической конъюнктуры, которая вытекает из непостоянства рыночного спроса и предложения, для извлечения прибыли, т.е. покупает товар по известной цене, а продает по неизвестной. Аналогичный подход встречается и у И. Тюнена, который определяет предпринимателя как претендента на остаточный, рискованный и непредсказуемый доход за принятие на себя непредвиденных рисков [1].

В условиях функционирования рынка потребность в получении дохода, прибыли, по определению известных ученых, в частности Й. Шумпетера, Д. Кейнса, всегда связана с элементами риска. Таким образом, способность к

рisku — не только важнейшая черта характера предпринимателя, но и важнейшая составляющая собственно предпринимательской деятельности [1].

Необходимо отметить, что современные рыночные условия хозяйствования изобилуют различными финансово-экономическими кризисами, природа которых на сегодняшний день полностью не изучена.

Более того, динамичные изменения и неопределенности развития хозяйственной деятельности позволили П. Друкеру назвать время постиндустриального общества эпохой без закономерностей.

Нестабильность развития хозяйственной системы, периодически повторяющиеся кризисные явления обуславливают рост неопределенности экономики, а, следовательно, и риска как показателя, характеризующего неопределенность. В данном аспекте анализ сущностного содержания неопределенности и риска продиктован именно необходимостью учета этих факторов при принятии управленческих решений, направленных как минимум на снижение негативных последствий.

Необходимо отметить, что в настоящее время существует достаточно широкий спектр определений понятия «риск», раскрывающих сущностные основы данной научной категории.

Два определения понятия «риск» характерны для прикладной математики. В первом риск определяется как возможность возникновения нежелаемого явления. Во втором определении дается количественная характеристика риска, выражающая наибольший ущерб, который приносит одноименное событие [96].

Характеристика риска в теории статистического оценивания выражается в математическом описании функции потерь в процессе определения контуров задач модели. Некоторая схожесть присуща и для теории статистических решений и статистической теории распознавания образов, где риск определяется в качестве потерь, описываемых математически.

Для теории страхования характерно определение риска как вероятности появления ущерба [1]. Причем вначале определяется величина ущерба при возникновении страхового случая, а потом рассчитывается сама возможность его возникновения.

Представленные направления, характеризующие риски и возможности их оценки, свидетельствуют о том, что данное явление многомерно. Что касается экономических подходов к данной проблематике, то можно констатировать, что, несмотря на большое количество исследований, до сих пор не выработаны единые теоретические позиции, позволяющие комплексно характеризовать предпринимательские риски. Отсюда и неразработанность метода оценки риска, позволяющего его использование применительно к разным формам предпринимательства и разным ситуациям.

В настоящее время в экономической науке существуют теоретические аспекты, связанные с определением хозяйственного риска на основе *объективного и субъективного подходов*.

Объективный подход к определению риска обуславливает наличие неопределенной возможности неблагоприятного исхода, не зависящей от воли и сознания индивида, подверженного риску. Смысл заключается в том, что неопределенность является объективной характеристикой соответствующей ситуации. Данный подход к риску со всей определенностью выводит его источники в среду функционирования.

Реакция индивидов на такие ситуации и их субъективное отношение к неопределенности являются следствием проявления риска, а не его составляющей.

Такой теоретический подход не означает, что субъект, подверженный риску, не может оказывать влияние на его воздействие. Вместе с тем, такое влияние возможно лишь за счет воздействия на внешнюю среду как источник риска и не связано с изменением сущностного подхода к определению риска.

В данной ситуации рискованной анализ предполагает выявление и изучение источников риска и неопределенности, а также получение как можно более подробной информации о функционировании объекта.

Субъективный подход к изучению риска предполагает наличие субъективного отношения или оценки к имеющейся неопределенности. В данном контексте источник неопределенности лежит не в самой ситуации, а в субъективном отношении людей к происходящим событиям. Субъективное отношение вероятности реализации неблагоприятного исхода не имеют непосредственного отношения к действительным шансам его реализации. В данной ситуации риск представляет собой оценку ситуации с точки зрения восприятия потенциальной осуществимости отрицательных последствий.

Таким образом, риск, понимаемый подобным образом, связан с поведением индивида, принимающего решения, т.е. является характеристикой этого индивида, а не внешней среды. Поэтому, исследование рискованной ситуации необходимо лишь постольку, поскольку оно позволяет лицу, принимающему решения, улучшить свою оценку риска.

Сегодня в научных публикациях даются определения, различающиеся в определенных взглядах и деталях на те или иные функциональные характеристики риска, однако все они практически имеют общую методологическую основу.

Причем существенная их часть связывают предпринимательский риск с неопределенностью развития событий, вероятностью и возможностью получения экономических потерь.

Риск и неопределенность являются близкими, но не идентичными понятиями. Это вытекает из того, что сущностное содержание риска гораздо сложнее. Кроме того, неопределенность не всегда предполагает негативные последствия.

Способность к измерению риска не является его атрибутивным признаком.

Под риском может пониматься не только внешнее случайно возникающее событие, так или иначе затрагивающее субъекта хозяйствования в негативном аспекте, но, по сути, возможные неправильные решения самого хозяйствующего субъекта в планируемом априори благоприятном исходе событий.

На наш взгляд, риск является субъективной характеристикой. Это связано с тем, что риск воспринимается в качестве такового конкретным субъектом и в конкретном случае. С данной позиции *рисковую ситуацию* необходимо всегда рассматривать в контексте включенного в нее субъекта, иначе теряется вообще смысл проведения рискованного анализа. Если рискованную ситуацию разложить на составляющие ее моменты, то мы получим: 1) возможность возникновения ситуации случайно; 2) возможность разных решений; 3) возможность определения итоговых результатов; 4) возможность (или невозможность) наступления ущерба.

Весьма важным является то, что риск необходимо рассматривать не как отдельное событие, а скорее всего, как определенную цепочку событий.

Собственно, каждое неблагоприятное событие генерируется определенным набором рискообразующих факторов, без уточнения которых невозможно выстроить наиболее адекватную систему управления риском.

Это подтверждается тем, что риск — это не возникающее вдруг, ни с того ни с сего, событие; это, как правило, сценарий событий, начало которого часто скрыто от субъекта управления и требует определенных действий по идентификации, а также своевременного получения информации. Вполне очевидно, что обычно упускаются из виду первоначальные рискованные факторы — инциденты, мы видим в большинстве случаев только конец сценария — сам факт нанесения материального ущерба.

Подробно проведенный анализ позволил сформулировать следующее определение риска.

Риск необходимо рассматривать как процесс перманентных изменений в среде функционирования предприятия, характеризующимся возможным событием, которое в состоянии изменить, или кардинальным образом повлиять на конечные результаты предпринимательской деятельности.

Минимизация предпринимательских рисков предполагает принятие определенных управленческих решений, способных нейтрализовать полностью или частично воздействие негативных рискообразующих факторов. По сути, речь идет о целенаправленном управлении предпринимательскими рисками — риск-менеджменте. В данном контексте можно выделить две формы управления хозяйственными рисками: *пассивную и активную*, основанную на превентивных методах и инструментах.

При пассивной форме управления хозяйственный риск — это неопределенность в отношении потерь и упущений (прибыли) в результате финансово-хозяйственной деятельности, затрагивающая материальные интересы корпорации. Предпринимательский риск в данном случае можно

интерпретировать как реакцию на уже возникшее и произошедшее ранее реальное рисковое событие.

При активной форме управления предпринимательский риск рассматривается через призму факторов рисков событий, способных снизить или повысить эффективность функционирования предпринимательской структуры – производственную, коммерческую, социальную, инновационную и др.

Необходимо отметить, что формирование нового подхода к определению хозяйственного риска связано с объективной необходимостью создания активной формы управления рисками, которая базируется на превентивных методах управления рискообразующими факторами, которые генерируют рисковую ситуацию. Это в свою очередь означает, что необходимо тщательно анализировать и прогнозировать возможные опасности, которые приводят к негативным последствиям.

В настоящее время наиболее полная концепция управления рисками на стратегическом уровне управления компанией носит название «интегрированный риск-менеджмент», или «комплексное управление рисками компании». Со стороны финансовых рынков происходит быстрый рост производных финансовых инструментов, позволяющих при грамотном подходе внедрять такую политику управления рисками, которая становится одной из ключевых функций корпоративных финансов. Со стороны страхового рынка появляются предложения о комплексных страховых программах, включающих в себя защиту не только от классических страховых рисков, но и от финансовых. Все это отражает растущее понимание клиентами роли риск-менеджмента в системе корпоративных ценностей.

Развитие риск-менеджмента показывает, что попытки измерить и контролировать риск компании предпринимались практически всегда, но это осуществлялось в рамках финансовых ресурсов предприятия. Вполне естественный эволюционный ход развития создал условия для формирования инструментария финансового риск-менеджмента. По сути, сформировавшаяся парадигма была ориентирована, прежде всего, под нужды корпораций в плане контроля финансовых рисков. Теоретические предпосылки носили также финансовое содержание.

Однако современные реалии настоятельно вызывают потребности в тотальном корпоративном контроле рисков, что предполагает анализ и управление не только финансовыми, но и сопряженными рисками, связанными с деятельностью субъекта хозяйствования.

Удовлетворить возникшие потребности призван оформившийся на рубеже веков «риск-менеджмент в масштабе всего предприятия», в большинстве публикаций называемый «интегрированным риск-менеджментом», что, по замыслу проводников этой концепции, предполагает принципиально новый способ увеличения стоимости акционерного капитала

компаний посредством эффективного управления всем спектром корпоративных рисков [2].

В данном случае целесообразно привести ряд формулировок интегрированного риск-менеджмента.

Интегрированный риск-менеджмент заключается в выявлении и оценке совокупности рисков, влияющих на стоимость компании, и в управлении ими с помощью общекорпоративной стратегии. При этом понятие «интегрированный» означает, с одной стороны, наличие методов «суммирования» разнородных рисков, угрожающих корпорации, и с другой стороны, совокупное применение различных инструментов риск-менеджмента [2].

Философия интегрированного риск-менеджмента исходит из предпосылки, что для корпорации управление отдельно взятыми рисками не является эффективным, поскольку существует не только корреляция рисков, но и часто их взаимная компенсация. С данной позиции ресурсное обеспечение каждого отдельного риска становится экономически не целесообразным.

Анализируя эволюцию становления института риск-менеджмента, необходимо отметить, что, несмотря на довольно широкое распространение его идей, он не стал еще общепринятым.

В данный период происходят события, которые, по сути, кардинально изменяют отношение к институту риск-менеджмента.

В организационной структуре предприятий создаются целевые группы, отделения, отделы, или внутренние службы риск-консалтинга, деятельность которых ориентирована на систематический анализ и управление предпринимательскими рисками.

Как правило, вновь созданные внутренние функциональные подразделения риск-менеджмента были основаны на новых принципах и приоритетах, а именно:

подготовка персонала с целью распространения процедур анализа риска в масштабе всей компании и создание более сознательного подхода к риску;

внутренний риск-консалтинг;

координация взаимоотношений с отделами охраны здоровья и безопасности труда, безопасности, внутреннего аудита и др.;

ориентация на управление хозяйственными рисками (так называемый проактивный риск-менеджмент).

В настоящее время *главная особенность риск-менеджмента заключается в органичном соединении с общей системой корпоративного управления.* Это обусловлено, на наш взгляд, следующими обстоятельствами: - во-первых, увеличением спектра и значимости хозяйственных рисков (тактические и стратегические риски), с которыми сталкивается предприятие в процессе осуществления предпринимательской деятельности; - во-вторых, повышением значимости механизмов внутреннего корпоративного контроля,

важнейшей частью которого должен стать риск-менеджмент предприятия; - в-третьих, объективной предпосылкой, ориентированной на управление совокупным рисковым профилем организации, а не отдельно взятыми хозяйственными рисками — так называемый интегрированный риск-менеджмент в масштабе всей деятельности предпринимательской структуры.

Основной смысл тотального рискового контроля заключается в том, что из попыток удовлетворить регулятивным требованиям риск-менеджмент должен трансформироваться в имманентную составляющую предпринимательской деятельности бизнес-структур. В связи с этим основная задача интегрированного риск-менеджмента состоит в реализации принципиально новых механизмов и инструментов в повышении стоимости капитала за счет принятия рисков.

Применительно к теоретической основе интегрированного риск-менеджмента понятие «интеграция» относится как к совокупному использованию инструментов формирования стратегии риск-менеджмента, так и к совокупности всех хозяйственных рисков, которые имеют место в деятельности бизнес-структур.

Своего рода уникальность задач по экономическому реформированию хозяйственной системы в быстроменяющихся условиях мировой экономики и глобальной конъюнктуры еще раз подтверждает вывод о необходимости формирования риск-менеджмента в отечественных организациях и компаниях.

Например, одной из важнейших задач производственно-технологической модернизации хозяйствующих субъектов является обеспечение их готовности к работе с современными кредитными и финансовыми структурами. В числе важнейших задач в условиях рыночной трансформации являются переход на международные промышленные, технологические и товарные стандарты, изменение статистической и финансовой отчетности в соответствии с принципами и стандартами МСФО, а также освоение современной системы управления хозяйственными рисками.

Необходимо отметить, что методы обеспечения безопасности производственных предприятий, широко используемые в плановой экономике, сегодня не удовлетворяют требованиям анализа, оценки и управления рисками предприятий и организаций. Однако нельзя не отметить, тот факт, что отдельные инструменты управления риском успешно используются и сейчас. В то же время имеются недостатки, к которым следует отнести: отсутствие перманентного анализа рисков, появление целых областей рисков, ранее не существовавших, отсутствие единой экономической методики оценки рисков, недостаточная развитость механизмов компенсации последствий и др.

Проведенный анализ научной литературы позволил сформулировать следующее определение: *Риск-менеджмент можно охарактеризовать как функциональную подсистему предприятия, интегрированную в общий*

менеджмент предпринимательской структуры, основной задачей которой является системный анализ, оценка и разработка эффективных инструментов управления предпринимательскими рисками с целью достижения устойчивых конкурентных преимуществ и увеличения стоимости компании.

Таким образом, функциональная подсистема риск-менеджмента является имманентным структурным элементом общего менеджмента корпорации.

Причем взаимодействие системы управления предпринимательским риском и общего менеджмента организации проявляется не только на уровне согласования целей, но и в необходимости увязки соответствующих процедур в процессе формирования конкурентной стратегии развития предпринимательских структур.

В настоящее время отечественный бизнес, учитывая нестабильность факторов внешней и внутренней среды, начинает уделять внимание проблеме управления рисками, а, следовательно, и разработке, и внедрению системы риск-менеджмента.

Список использованной литературы

1. Залучёнова О.М. Менеджмент. Электронное учебное пособие. Алматы. МАБ, 2014 г.
2. Дамитов С.К. Основы современного менеджмента. Учебник. Алматы, 2012 г.
3. Шевров В.Ю., Юняева М.А. Эффективность использования ресурсного потенциала предпринимательских структур. – СПб.: Изд-во СПб ГЭУ, 2013.
4. Кунин В.А. Управление рисками промышленного предпринимательства (теория, методология, практика). – СПб.: Изд-во СПб АУЭ, 2011.
5. Найт К. Риск-менеджмент - искусство управления // Управление качеством. - 2012. - № 1. - С. 46-50.

Рысбеков Т.М., Сыздыкова К.Ш. РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГА В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

УДК 330.322

*Рысбеков Т.М. -магистрант ОП «Менеджмент»
(профильное направление),*

*Сыздыкова К.Ш. - к.э.н., профессор, научный руководитель
Академии Кайнар г. Алматы*

РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГА В КАЗАХСТАНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация. В статье рассматривается развитие лизинга в Казахстане на современном этапе. Подчеркивается роль лизинга как источника финансового обеспечения инвестиционной деятельности предприятий, доступного средства удовлетворения потребностей в оборудовании вновь создаваемых и существующих предприятий, способствующего рациональному использованию финансовых, материальных и трудовых ресурсов, обеспечению поддержки малого и среднего предпринимательства, развитию инноваций, решению социальных проблем. Раскрываются формы и модели лизинговых контрактов и юридических норм, регулирующих лизинговые операции.

Ключевые слова

Лизинг, рынок лизинговых услуг, лизинговые услуги, лизингодатели, дочерние лизинговые компании, коммерческие лизинговые компании, инвестиции в основной капитал.

Андатпа. Мақалада Қазақстандағы лизингтің қазіргі кезеңдегі дамуы қарастырылады. Кәсіпорындардың инвестициялық қызметін қаржылық қамтамасыз етудегі, құрал-жабдықтарына қажеттіліктерін қанағаттандырудың қолжетімді құралы, қаржылық, материалдық және еңбек ресурстарын ұтымды пайдалануға ықпал ететін, қолдау көрсететін шағын және орта бизнес, инновацияларды дамыту және әлеуметтік мәселелерді шешудегі лизингтің рөлі зерттелген. Лизингтік операцияларды реттейтін заң нормалары мен лизингтік келісім-шарттардың нысандары мен үлгілері анықталды.

Түйінді сөздер. Лизинг, лизингтік қызметтер нарығы, лизингтік қызметтер, лизинг берушілер, еншілес лизингтік компаниялар, коммерциялық лизингтік компаниялар, негізгі капиталға инвестициялар.

Annotation. In the article the development of leasing in Kazakhstan at the present stage is discussed. The role of leasing is emphasized as a source of financial support for the investment activities of enterprises, an affordable means of meeting the needs for equipment of newly created and existing enterprises. They contribute

to the rational use of financial, material and labor resources, providing support for small and medium-sized businesses, developing innovations, and solving social problems. Forms and models of leasing contracts and legal norms governing leasing operations are disclosed.

Key words. Leasing, leasing services market, leasing services, lessors, subsidiary leasing companies, commercial leasing companies, investments in fixed assets.

Используемые в Казахстане формы и виды вложения инвестиций должны активно дополняться эффективными инструментами финансового механизма. Среди них особо выделяется лизинг как источник финансового обеспечения инвестиционной деятельности предприятий, один из важнейших механизмов их технического перевооружения, внедрения новой техники и уровня и экономических результатов производства.

В развитых странах мира лизинг признан наиболее эффективным методом качественного обновления материально-технической базы страны. По оценке специалистов российской компании «Инкомлизинг», при сроке лизинга оборудования в пять лет экономичность лизинговой схемы по сравнению с кредитной составляет более 10%, а с покупкой за счет собственных средств – 14%. По расчетам Промстройбанка РФ, лизинг техники выгоднее кредита со сроком свыше двух лет на 17%. [1.с.3]

В настоящее время лизинг во многих странах мира стал главным инвестиционным инструментом, с помощью которого направляется до 40-45% инвестиций в приобретаемое новое оборудование.

Однако в сфере лизинговых услуг существует немало нерешенных проблем, а именно: недостаточная нормативно-правовая база и практика договорных отношений, неизученность факторов риска в лизинговых операциях, в частности, в условиях долгосрочной (финансовой) аренды, применяемых способов их оценки и др. Между тем при ограниченности инвестиций лизинг может стать новым доступным средством удовлетворения потребностей в оборудовании вновь создаваемых или существующих предприятий в отраслях экономики, альтернативным традиционным формам, способствующим рациональному использованию финансовых, материальных и трудовых ресурсов, обеспечению поддержки малого и среднего предпринимательства, развитию инноваций, решению социальных проблем.

Рынок лизинговых услуг характеризуется многообразием форм лизинга, моделей лизинговых контрактов и юридических норм, регулирующих лизинговые операции.

При выделении видов лизинга исходят прежде всего из признаков их классификации, которые характеризуют: отношение к арендуемому имуществу; тип финансирования лизинговой операции; тип лизингового имущества; состав участников лизинговой сделки; тип передаваемого в лизинг имущества; степень окупаемости лизингового имущества; сектор рынка, где

проводятся лизинговые операции; отношение к налоговым, таможенным и амортизационным льготам и преференциям; порядок лизинговых платежей.

Рынок лизинговых услуг Казахстана активно начал развиваться, начиная с 2000 года. При этом, основная доля лизинговых сделок приходилась на лизинговую компанию «Казагрофинанс» со 100% государственным участием.

В настоящее время в Казахстане можно выделить шесть основных типов лизинговых компаний:

- дочерние лизинговые компании крупных банков либо компании, которые сами являются коммерческими банками;
- коммерческие лизинговые компании, созданные по отраслевому или производственному признаку;
- полукommerческие лизинговые компании, созданные при участии государственных или муниципальных органов и финансируемые за счет соответствующих бюджетов, а также региональные организации, оказывающие поддержку малому предпринимательству;
- лизинговые компании, созданные торговыми компаниями, и прочие лизинговые компании, не имеющие связи с банковскими, промышленными, государственными ресурсами;
- иностранные фирмы – поставщики оборудования, технологий и автотранспортных средств, использующие лизинг для сбыта продукции при возросшей конкуренции и насыщении рынка;
- международные лизинговые компании.

Растет численность небольших лизинговых компаний, объем операций, которых заметно увеличивается.

Сегодня ощущается большой спрос на различное по своей сложности и стоимости оборудование для предприятий различной отраслевой принадлежности: сельхозтехнику, автотранспортные средства, строительную и дорожно-строительную технику, технологические линии для пищевой промышленности, оборудование, медицинское, телекоммуникационное и другие виды технологического и производственного оборудования.

Наличие лизинговых компаний с различной специализацией обусловлено растущей потребностью хозяйствующих субъектов в использовании, прежде всего поставки оборудования на лизинговой основе для технологического переоснащения их предприятий и привлечения для этой цели иностранных инвестиций в форме лизинга. Несмотря на это, в экономике республики он еще не приобрел необходимого уровня развития, который вполне достижим.

Большинство банков рассматривают лизинговые услуги как дополнительный инструмент кредитования. В отдельных случаях лизинговая схема выгодна как для банка, так и заемщика. В первую очередь это касается нестандартных проектов, где требуется более углубленный анализ (не случайно многие считают, что лизинг – это форма проектного финансирования), или проектов, по которым необходимо дополнительное

обеспечение. Преимущества лизинга по сравнению с кредитом обусловлены также особенностями налогообложения и учета лизинговых операций. Таким образом, для банков лизинг стал важным механизмом, позволяющим диверсифицировать деятельность, снижая риски, обеспечивая более гибкий подход к клиентам и в конечном счете расширение клиентской базы.

Таблица 1. Динамика основных показателей рынка лизинга за 2018-2020гг. (участники исследования 2017-2020гг)

Показатель	2018	2019	2020
Объем нового бизнеса финансового лизинга	55,%	297,%	29,%
Текущий портфель лизинга	7,%	174,%	32,%
Количество ,заключенных договоров лизинга	46,%	63,%	19,%

Несмотря на кризисные явления в экономике рынок лизинговых услуг в Казахстане растет, благодаря государственной поддержке, которая идет по нескольким каналам. Эти стимулы распространяются лизинговыми компаниям через фондирование на льготных условиях, а также лизингополучателям через субсидирование процентной ставки и через налоговые льготы и преференции по полученным финансовым лизингам. Так, объем нового рынка лизинга в 2020 году в Казахстане увеличился на 29% и составил 393 млрд. тенге. (Таблица1.) Львиную долю этого объема (99,7%) занимает финансовый лизинг. Портфель опрошенных лизинговых компаний на конец 2020 года составляет 752 млрд тенге и вырос на 32%. Если рассматривать объем нового бизнеса в соотношении с текущим портфелем, то по итогам 2020 года этот показатель составил 52% (в 2019 году – 53%).[2.]

Таблица 2. Суммарные показатели рынка лизинга(участники исследования 2017-2020гг.)

Показатели/год	2017г.	2018г.	2019г.	2020г.
Новый бизнес по финансовому лизингу, млн.тг	49252	76411	303423	391950
Новый бизнес по операционному лизингу, млн. тг	1524	488	959	1078
Количество новых, заключенных договоров лизинга, ед.	2054	3000	4880	5797
Текущий лизинговый портфель на конец года, млн.тг	194886	208378	571615	751787
Объем, полученных лизинговых платежей,(в т.ч. арендных)млн.тг	54087	50633	76813	98548
Сумма просроченных платежей к получению всего, по состоянию на конец периода,млн.тг	33547	31710	33391	47192

Сопоставимо вырос и объем полученных лизинговых платежей, который достиг 99млрд.тг. (+28%). Одновременно с ростом портфеля

Как видно из таблицы 2, как и прежде, тренд формируют государственные институты, а общим для рынка фактором роста остается происходило сокращение уровня просроченной задолженности (необслуживаемые более 90 дней займы): по сообщениям респондентов, за год она сократилась с 6,5 до 5,6%. В таблице 2 показаны суммарные показатели рынка лизинга

прямая государственная поддержка через субсидирование ставки лизинга и опосредованная – через предоставление МСБ льготных кредитов на инвестиционные цели и на пополнение оборотного капитала. Проведенные исследования показывают, что в структуре займов 2020года преобладают займы, малому бизнесу – 48%, еще 9% – средний бизнес. Крупный бизнес формирует 42% совокупного портфеля.

Малый и средний бизнес является объектом госпрограмм, в рамках которых субсидируется ставка по лизингу. Например, государственный Фонд развития промышленности (бывший «БРК-Лизинг») по «Дорожной карте бизнеса – 2025» предоставляет в лизинг технологическое оборудование на сумму от 80 млн тенге на срок до 10 лет по ставке от 5%. Другой государственный институт, «КазАгроФинанс» (КАФ), предоставляет в лизинг сельхозтехнику: по наиболее благоприятным для лизингополучателя условиям объект лизинга может достаться фермеру по ставке 9% без субсидирования, а если заемщик получит субсидирование – 7% минимум. [2]

Наиболее значимым событием минувшего года для рынка лизинга (как и для других секторов экономики) оказалась пандемия COVID-19.

В «КазАгроФинансе» оценивают динамику прошлого года как замедление, которое связано «со снижением покупательной способности в результате пандемии и с введением ограничительных мер, закрытием границ и оптимизацией объемов обновления технической базы предприятиями».

Влияние пандемии было ощутимым и для частных компаний.

Спрос на лизинговые услуги значительно сократился в период с марта по июль, некоторое оживление начало проявляться с конца августа. Более двух третей общей стоимости договоров финансового лизинга за 2020 год пришлось на договоры на срок более 6 лет: 316,1 млрд тенге — на 31,3% больше, чем за 2019 год. Стоимость договоров на срок от 3 до 6 лет составила 144,4 млрд тенге, рост за год — на 59,2%.

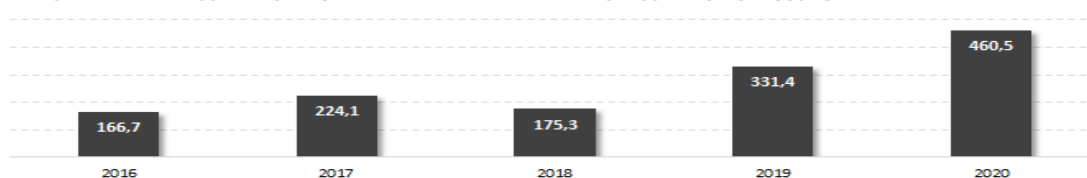
Общая стоимость договоров финансового лизинга составила 460,5 млрд тенге, увеличившись на 39% по сравнению с 2019 годом. Больше половины из них пришлось на договоры со ставкой до 10% — 247,3 млрд тенге (+30,2% за год); стоимость договоров со ставками от 10% до 14% составила 111,7 млрд тенге (рост — в 3,9 раза за год). При этом общая стоимость более дорогих договоров со ставкой свыше 14%, наоборот, сократилась — на 9,8%, до 101,6 млрд. тенге (Рисунок1.)

Наиболее привлекательными отраслями в 2020 году стали транспорт и складирование (32,1% от общей стоимости договоров финансового лизинга), а также сельское, лесное и рыбное хозяйство (27,7%).

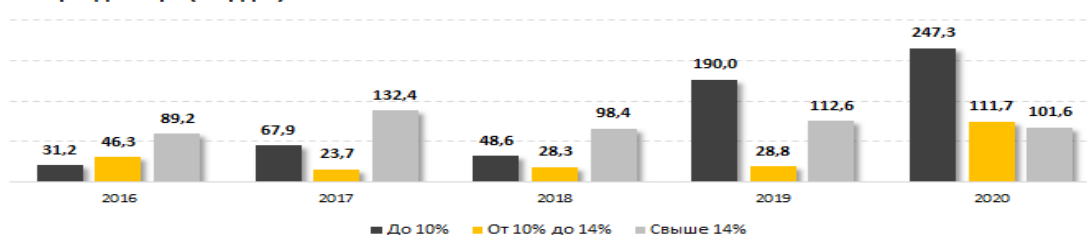
Несмотря на неплохую положительную динамику в плане финансовых показателей, в настоящее время рынок финансирования лизинга испытывает некоторые трудности в развитии. В целом объем инвестиции в основной капитал через финансовые институты составляет около 1% от ВВП страны.

На сегодня в Казахстане реализация государственных программ Единой программы поддержки и развития бизнеса (далее ЕДКБ) Государственной программы инфраструктурного развития «Нұрлы жол» по развитию транспортного и транзитного потенциала страны дали серьезный импульс для роста спроса со стороны операторов перевозки на обновление основных фондов, что способствовало увеличению спроса на лизинговое финансирование.

Общая стоимость договоров финансового лизинга. Январь–декабрь (млрд тг)

Общая стоимость договоров по процентным ставкам по финансовому лизингу. Январь–декабрь (млрд тг)

На основе данных Бюро национальной статистики АСПиР РК

Finprom.kz

Рисунок 1. - Общая стоимость договоров лизинга

Оптимистические прогнозы относительно развития рынка лизинговых услуг внушают и реализуемые крупные инфраструктурные проекты в нефтегазовом секторе и автодорожном строительстве, а также крупные программы государственной поддержки экономики и в других экономических секторах.

Кроме того, следует отметить особо важную тенденцию, наметившуюся в Казахстане в последние годы. Конкуренция со стороны частных лизингодателей растет, они расширяют свое предложение и осваивают сегменты рынка, в которых раньше почти не были представлены (например, в сфере лизинга недвижимости, операционный лизинг, рассрочка и т.д.).

В Казахстане зарегистрировано около 80 лизингодателей, из них активно работают не более 20 компаний. Как показано в таблице 3, в целом, объем текущего лизингового портфеля на начало 2021 года составляет 877 млрд. тенге и по сравнению с прошлым годом он вырос на 23 %.

Как видно из таблицы большую часть объема новых выдач лизингодателей формируют два лидера- это квазигосударственные компании, на которых приходится более 70 % совокупного объема заключенных договоров – АО «Фонд развития промышленности» и АО «КазАгроФинанс». В среднем 9 из 10 сделок производится квазигосударственными компаниями. Так, представленные в таблице 3 данные свидетельствуют о том, что Фонд развития промышленности осуществляя свою деятельность от лица государства и напрямую работая с лизингополучателями, проводит как весомое количество сделок (в 5,5 раз больше, чем среднее значение по представленным компаниям), так и заключает крупнейшие сделки – в 13,5 раз превышающие среднерыночные параметры.

Таблица 3 – Основные показатели крупных лизингодателей в Казахстане

Компания	Сумма портфеля на конец 2020г.,млн. тг.	Объем сделок за 2020г,млн. тг.	Количество сделок в 2020г., ед.	Средняя сумма сделки, млн. тг.
Фонд развития промышленности	465 823	263 756	407	648
КазАгроФинанс	264 287	110 519	4927	22
Иджара Компания	7 788	5 557	75	74
ForteLeasing	6 136	4 490	56	80
Лизинг Групп	6 622	4 382	113	39
Astana Motors Finance	3 346	3 676	158	23
Халык Лизинг	2 796	4 144	42	99
Capital Leasing Group	860	773	42	18
MedLeasing	266	222	33	7

Следует отметить, что в среднем сегменте – первые четыре компании заключают все вместе столько же сделок, сколько заключает один АО ФРП. Более детальный анализ данных по активам и капиталу лизинговых компаний государственных лизингодателей дает возможность сделать следующие выводы: они являются операторами долгосрочного лизингового финансирования.

Кроме того, нестабильность цен на предметы лизинга вследствие изменений курса национальной валюты, ограничивает лизингодателей на приобретение предметов лизинга с длинными сроками поставки. Государственная поддержка квазимонополистов практически нивелирует все попытки частного бизнеса по качественному развитию и продвижению лизинга, как это могло бы быть в условиях реальной рыночной конкуренции.

Имея преимущества как в «длине» своих ресурсов, так и в их стоимости, монополисты не способствуют росту инновационных, иногда более рискованных проектов.

Несмотря на это, в целом наблюдается оживление рынка лизинговых услуг и существуют основные аргументы для роста рынка:

1. Рост показателей лизингодателей даже с учетом пандемии. Активы лизингодателей росли в среднем на 25 % в год. Уровень капитала выглядит достаточно устойчиво и 24 % активов компании обеспечены собственным капиталом.

2. Высокий коэффициент износа основных средств в Казахстане подтверждает потребность именно в данном типе источников финансирования для обновления основных фондов. Ежегодно около 10 % основных средств обновляются, более 45 % основных средств предприятий являются изношенными и требуют инвестиций.

3. Реализация крупных инфраструктурных проектов. К 2026 году в Казахстане планируют запустить 418 предприятий, общий объем инвестиций которых составит 11,1трлн.тенге. Будет создано 100,3 тыс. постоянных рабочих мест. Все запускаемые проекты более чем за 60 % включают в себя создание основных фондов. Это в свою очередь повлияет и на развитие действующих основных фондов и продвижение их инфраструктурного (сервисного) сопровождения, что также может быть реализовано и за счет лизингового финансирования.

4. Финансовые организации (в том числе и банки) расширяют спектр оказываемых финансовых услуг, направленных на финансирование обновления основных фондов. Их присутствие на рынке в лице дочерних банковских организаций говорит о пересмотре стратегических направлений развития и повышения роли финансовых институтов в развитии реального сектора экономики.

Список используемой литературы:

1. Скрынник, Е. Б. Стратегия развития лизинга в агропромышленном комплексе страны. - Москва, 2007, 22с.
2. Домнин С. Объем нового рынка лизинга в 2020 году в Казахстане увеличился на 29 % [Электронный ресурс] // Kursiv.kz [web-портал]. – 2021. – URL: <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2021-05/>
3. С. Б. Урпежанов, А. А. Адамбекова. Рынок лизинговых услуг Казахстана: реалии и новые вызовы .ИНВЕСТИЦИИ, ФИНАНСЫ И УЧЕТ INVESTMENT, FINANCE AND ACCOUNTING No5 (140) Volume 5
4. . Анализ рынка лизинговых компаний Казахстана [Электронный ресурс] // АО «ФРП Даму» [web-сайт]. – Май 2021. – URL: <https://damu.kz/poleznaya-informatsiya/informatsiya-fonda/analitika>
5. Бюро национальной статистики РК бюллетень «О лизинговой деятельности в РК за 2020 год

Лапбаева С.Ш., Жумабекова А.С. БАНКТІК ТӘУЕКЕЛДІКТІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ЩАЛЫПТАСТЫРУ

ӘОЖ 336.075.08

*Лапбаева С.Ш., э.ф.к., ассоц пофессор
Жумабекова Акнейл Сериккызы
«Есеп және аудит»
мамандыгының 4 курс студенті
«Қайнар» академиясы, Алматы*

БАНКТІК ТӘУЕКЕЛДІКТІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ЩАЛЫПТАСТЫРУ

Андатпа. Қазіргі уақытта тәуекелдерді басқарудың басты ерекшелігі-корпоративтік басқарудың жалпы жүйесімен органикалық байланыс. Бұл, біздің ойымызша, мынадай мән - жайларға байланысты:-біріншіден, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру процесінде кәсіпорын тап болатын шаруашылық тәуекелдерінің спектрі мен маңыздылығының (тактикалық және стратегиялық тәуекелдер) артуына; - екіншіден, кәсіпорынның Тәуекел - менеджменті оның маңызды бөлігі болуға тиіс ішкі корпоративтік бақылау тетіктерінің маңыздылығын арттыруға; - үшіншіден, ұйымның жиынтық тәуекел профилін басқаруға бағытталған объективті алғышарт.

Түйінді сөздер: қауып қатер, банк, кіріс, түсім, пайда

Annotation. Currently, the main feature of risk management is its organic connection with the general corporate governance system. This is due, in our opinion, to the following circumstances: - firstly, an increase in the range and significance of economic risks (tactical and strategic risks) that an enterprise faces in the process of doing business; - secondly, an increase in the importance of internal corporate control mechanisms, the most important part of which should be the risk management of the enterprise; - thirdly, an objective premise focused on managing the overall risk profile of the organization.

Keywords: risk, bank, income, revenue, profit

Аннотация. В настоящее время главная особенность риск-менеджмента заключается в органичном соединении с общей системой корпоративного управления. Это обусловлено, на наш взгляд, следующими обстоятельствами: - во-первых, увеличением спектра и значимости хозяйственных рисков (тактические и стратегические риски), с которыми сталкивается предприятие в процессе осуществления предпринимательской деятельности; - во-вторых, повышением значимости механизмов внутреннего корпоративного контроля, важнейшей частью которого должен стать риск- менеджмент предприятия; -

в-третьих, объективной предпосылкой, ориентированной на управление совокупным рисковым профилем организации.

Ключевые слова: риск, банк, доход, выручка, прибыль

Нарықтық экономикаға көшу жағдайында банктік салада банк әр түрлі операцияларды жүргізу кезінде өзіне қабылдайтын тәуекелдік бақылау дұрыстығының маңызы артады.

Банктік қызметке тән тәуекелдікті сипаттайтын жалпылама көрсеткіш ретінде жоғалтуларды, банктік табыстың төмендеуі ретінде түсінеміз. Осы көрсеткіш өзінде шығын мен залалды үйлестіреді, сондықтан тәуекелдік деңгейін жақсы бейнеде сипаттайды. Тәуекелдік пен жоғалту түсініктері өзара тығыз байланысты. Сол себептен тәуекелді жоғалту категориясын қолдану арқылы сан жағынан бейнелеуге болады. Бұл тәсіл тәуекел теориясының дамуы үшін негіз болып табылады.

Шығындар. Банктер өз қызметі барысында белгілі бір шығындар шығарады. Бұл салымшыларға төленетін пайыздар; басқа қаржылық институттардан қарызға алынатын несиелік ресурстар үшін төлем; есеп айырысу операцияларымен, бағалы қағаздармен байланысты шығындар; жұмыскерлерді, ғимараттарды, т.б. ұстауға кететін шығындар. Шығын категориясына қатысты тәуекелдік, көзге көрінбейтін жағдайларға байланысты белгіленген мөлшерден көбірек шығын шегу нәтижесінде пайда болады. [1]

Табысты толық ала алмай немесе көзделген мөлшерден артық шығынның жұмсалу формасында көрініс табатын залалдар алдағы операцияларды, есептеулерге жасалатын талдаудың жеткіліксіздігінен немесе жағдайдың болжана алмауына байланысты болады. Сол секілді залалдар тәуекелдігі нашар несиелік портфельмен (ресурстарды нашар орналастыру), конъюктураның толық есептелінбеуімен байланысты болғанда банкке әрқашан қолайсыз жағдайларға ұшырауына қауіп төндіреді.

Жалпы кез келген қызмет түрі міндетті түрде белгілі бір тәуекелмен байланысты. Нарық жағдайында жұмыс істейтін кез келген кәсіпорын сияқты банк те жоғалтулар мен банк тәуекелдігіне ұшырауы мүмкін.

Шынында да, банк жетекшілері пайданы жоғарылатуға тырыса отырып, шығын мен зиянды барынша азайтуға ұмтылыс жасайды.

Мұның барлығы белгілі бір шамада бір-біріне қарама-қайшылық тудырады, оған банк иелері мен оның салымшыларының мүдделерінің қарсы келуі негіз болады. Біріншілер, қосымша пайда табу үшін тәуекелдікке баруға дайын болса, ал екіншілер үшін, банкке сеніп тапсырылған қаражаттардың сақталуы ең маңызды. Табыстылық пен тәуекелдіктің арасындағы ықшамды қатынасты ұстап отыру, банкті басқарудың біршама күрделі мәселелерін құрайды.

Банк үшін негізгі тәуекелдік түрлері оның портфелімен байланысты болып келеді, яғни банктің қаражатына жұмсалынған қаржылық активтермен байланысты.

Тәжірибеде төрт басты портфельдік тәуекелдік түрлері белгілі: несиелік, өтімділік, пайыз мөлшерлемесінің өзгеру тәуекелі, валюталық тәуекелдік.

Экономикалық ақпараттар жүйесінің негізгі мақсаттарына байланысты оның негізгі есебі төмендегідей:

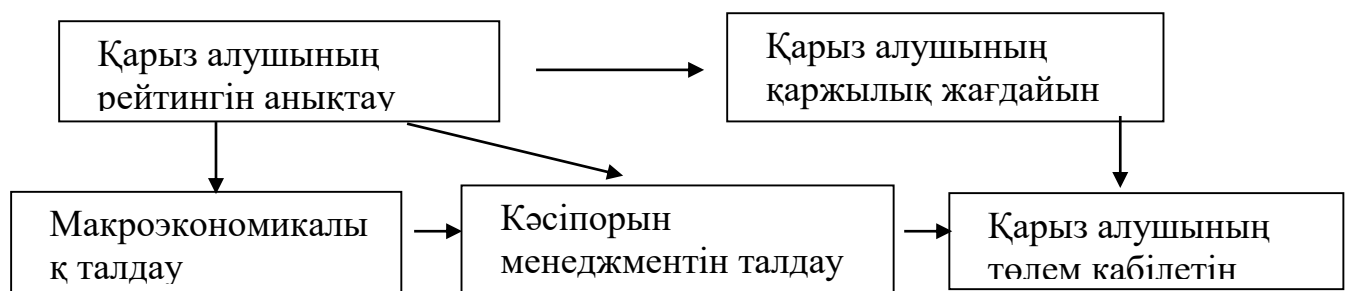
- қарыз алушының төлем қабілеті мен қаржылық жағдайын анықтауда қолданылатын әдістердің және технологиялардың тиімділігін арттыру;
- ақпараттар ағымының тиімділігін және оның айқындылығын арттыру;
- ұсынылатын мәліметтердің нақты және дәл болуын қамтамасыз ету;
- талаптар кешені және ақпарат қорларының орындалуын қамтамасыз ету;
- қызметкерлердің жұмыс туралы беретін ақпараттарының жеделдігін арттыру;
- қызметтік процедуралардың жүзеге асуының бақылауын жақсарту.

Банк қызметіндегі тәуекелдікті басқарудағы ақпараттық жүйесінің тағайындалуының негізгі шарты қарыз алушының төлем қабілеті мен рейтинг беру жұмысын автоматтандыру. Жүйенің ақпараттық функционалдық құрылымы қосымша есептер кешенінің қосуға және болашақта одан әрі қарай дамыту үшін ашық болуы тиіс. Компьютерде жұмыс істеу үшін "достық интерфейсі" және ақпараттық жүйе қолдануда қарапайым болуы керек, ол тәуекелдікті алдын ала болжап, банктің барынша зиян шекпеуін қадағалайды. [2]

АЖ тұрғызудың негізгі мақсаты - нақты объектінің басқару жүйесін қазіргі заманғы есептеу техникасы жабдықтары мен экономика - математикалық әдістермен дамыта түсу. АЖ-ны жобалаудың ерекшелігі экономикалық объектіні басқару функциясының көптеу бөлігін немесе барлығын құрап қамтуды қарастыратын жүйелік ыңғайды қолдану болып табылады. АЖ-ны жобалау әр түрлі мамандардың қатысуымен жүзеге асырылатын күрделі де, ұзақ еңбекті көп қажет ететін кезең. Тұрғызу кезеңінің барлығы бөлек сатыларға бөлінеді. Ол берілген нәтижені алумен аяқталатын және АЖ-ны тұрғызу кезінде тізбектеліп орындалатын бөліктің бірі. Тұрғызу кезеңі - бұл жұмысты ұтымды жоспарлау мен ұйымдастыру пікірі бойынша бекітілетін жалпы сатының бір бөлігі.

Басқарма АЖ-сі ақша құралдарын тиімді бақылау үшін, сонымен қатар тұтынушы сұранысына байланысты ақпаратты жинау сақтау, іздеу, өңдеу және ұсыну үшін арналған. Кез-келген АЖ оның қолдану саласына тәуелсіз толық және дұрыс ақпаратты ұсынады.

Жүйенің функционалды, ақпараттық құрылымы әрі қарай даму үшін және қосымша есеп кешенін қосу үшін ашық болу керек.

1 сурет -Есептердің өзара байланысының сызбасы

АЖ құру мақсаты - ақпаратты өндіруді автоматтандыру болып табылады. Бұл басқарма қызметкерлердің жұмысын жеңілдетеді, себебі келісім-шарт, анықтама-қағаз, сертификат және басқа құжаттарды толтыруға, Басқарманың қаржы-несие бойынша ақпаратын өндеуге уақыт жұмсалмайды.

АЖ ендірілгенде ақпаратты өндеу үрдісіне қызметкерлер жұмысының тиімділігін жоғарылату талабы қойылады.

Жүйені ендірудің негізгі мақсаты:

- есеп беруді жинау, сақтау, өндеу, іздеу және бөлуді айналым ведомосты түрінде автоматтандыру;
- АЖ-нің ақпараттық және программалық қамтамасыз етуді жаңарту;
- нақты уақыттағы Басқарманың қаржы-несие шаруашылығын толық талдау;
- алынған дұрыс ақпаратты басқару шешімдерін қабылдау үшін қолдану;
- есеп беруді автоматтандырылған түрде алу;
- бірегей МБ құру.

Сонымен қатар келесілер қамтылуы тиіс:

- жұмыс жеделділігі;
- ұсынылған мәліметтердің дұрыстылығы;
- қағазбен жұмыс көлемінің азаюы. [3]

Ақпараттық жүйедегі есептің орны - есеп бұл кіріс және шығыс нәтижелерін нақты бір формада көрсететін автоматтандырылған функцияның бір бөлігі.

Құрылып отырған ақпараттық жүйеде мәселе кешен – қарыз алушының рейтингін анықтау болып табылады. Есептердің өзара байланысының сызбасы 1-суретте келтірілген.

Бұл мәселе келесі есептерден тұрады:

- Макроэкономикалық талдау;
- Банктің менеджментін талдау;

- Қарыз алушының қаржылық жағдайын талдау;
- Қарыз алушының төлем қабілетін талдау.

Қарыз алушының төлем қабілетін анықтайтын негізгі қаржылық коэффициенттеріне баға бере отырып, несиелік талдау жүргізу негізінде оның тәуекеліне жалпы көрсеткіш орнатуға болады, яғни оған несиелік рейтинг орнату. [4]

Ақпараттық жүйенің тиімділігі кезінде келесі көрсеткіштердің анықтамасын қамтиды: өнімділік, нақтылық, сенімділік, икемділік, интерфейстің достастығы, интерактивті режимде жұмыс істей алуы және т.б.

Ақпаратты іздеу жүйесінің жұмыс істеу жағдайлары үздіксіз өзгеруі мүмкін, әсіресе бұл тақырыптық аймақ, яғни нақты қосымшалар, өндейтін ақпарат көлемі, сондай-ақ олардың мазмұнына қарасты шешілетін есептер тізімі. Бұл жағдайда берілген ақпаратты іздеу жүйесі оның элементтері арасында есептеу көлемін жедел түрде қайта бөлу қасиетін қамтамасыз етуге едәуір икемді, сондай-ақ жаңа есептер қосуға кеңейтілмелі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Екінші дәрежелі банктер туралы» Заңы
2. Экономикадағы автоматтандырылған ақпараттық технологиялар: Оқулық. Трибулина И.Т. – М: ФиС, 2000 – 416 бет.
3. Кураков Л.П. и др. Современные банковские системы. Учебное пособие. 3-е издание. Переработанное и дополненное. М:Гелиос АРВ,2000-320б.
4. Е.Г.Неверова Ақпарат жүйелеріндегі мәліметтер базасын құрудағы проблемаларды зерттеу/ “Экономикадағы ақпарат жүйелері” мақалалар жинағы. Алматы: Экономика.
5. Коммерциялық банктер операциялары. Мақыш С.Б. Алматы: Издат маркет, 2004

Интернет көздері:

6. Банки Казахстана // № № 4, 5, – 2005 г.
7. Банковские услуги// № 1 – 2006 г

ӘОЖ 336.075.08

*Алтеева Н.К.
Нархоз университеті
Экономикалық колледжінің
Оқытушысы*

COVID – 19 пандемиясының ел экономикасына әсері

Аңдатпа. Пандемия әлем экономикасын шайқалтып жіберді. Вирусты тежеу мақсатындағы карантин шаралары өндіріс тізбегін үзіп, көп кәсіпорын жұмысын тоқтатты. Мемлекеттер шығыны еселеп артты, экономика кері кетті. Covid індеті әлем елдерінің экономикасын тығырыққа тіреді. Сарапшылардың көбі мұны Екінші дүниежүзілік соғыстан бергі ең ауыр экономикалық дағдарыс деп атайды. Дағдарыстан жапа шекпеген ел саусақпен санарлық. Мемлекеттердің барлығы дерлік індеттің салдарынан туған қиындыққа тап болды.

Түйін сөздер. Экономика, пандемия, инфляция, пайыз, жалпы ішкі өнім, шығын, импорт, тауар.

Annotation. The pandemic has radically affected the economies of countries around the world. The measures taken in connection with the pandemic, first of all, the quarantine measures, stopped the flow of goods and destroyed logistics links. The transport communication between counterparties was interrupted. This led to such consequences in the economy of a number of countries of the world that it is comparable even with the consequences of the Second World War.

Key words: economy, pandemic, inflation, payiz, gross domestic product, imports, goods.

Аннотация. Пандемия радикально повлияла на экономику стран всего мира. Меры, принятые в связи с пандемией, прежде всего, меры по карантину остановили потоки товаров, разрушили логистические связи. Оборвалось транспортное сообщение между контрагентами. Это привело к таким последствиям в экономике ряда стран мира, что сравнимо даже с последствиями второй мировой войны.

Ключевые слова: экономика, пандемия, инфляция, пайыз, валовой внутренний продукт, импорт, товары.

Covid-19 пандемиясы Қазақстан экономикасына едәуір әсерін тигізді. Оның салдарынан елімізде мыңдаған кәсіпкерлік субъектісі өз қызметін тоқтатты. Шамамен 1,6 млн адам ақысыз демалысқа жіберілді. 42 500 теңге жәрдемақыны 4,5 млн адам алды, елімізде 1 миллион субъект пандемиядан

зардап шекті. Банктерден несие алған 14 мың субъект кредитті қайтару мерзімін кейінге шегеруді сұрады.

Қызмет көрсету саласында да сұраныс төмендеді. Мемлекеттік шығыстарды қоспағанда, диынтық сұраныстың барлық компоненттері төмендеді. Атап айтқанда, негізгі капиталға салынатын инвестициялар да, халықтың нақты ақшалай кірісі де біршама азайды. Бұл Қазақстандағы ішкі сұраныстың қалпына келуі оңайға түспейтінін айғақтап отыр.

Коронавирус пандемиясы және соған байланысты шектеулер әлем экономикасына үлкен соққы болды. Пандемия зардабын еліміз де тартып, өткен жылы яғни 2020 жылы жалпы ішкі өнім минус 2,6 пайызға құлады. Дегенмен, 2021 жылы Үкімет қабылдаған нақты іс-шаралардың арқасында экономика біртіндеп қалыпқа келе бастады және 11 айдың қорытындысында 3,8 пайыз өсім көрсетті.

Пандемия салдарынан адамдардың басым бөлігі карантинге оқшауланып, кейбір өндіріс қызметін тоқтатты. Ал шағын және орта бизнес адамдардың кірісі төмендеуіне байланысты сатып алу мүмкіншілігі төмендейтінін ескеріп, өнім шығаруын қысқартты. Дегенмен, сарапшылардың пессимистік болжамына қарамастан 2020 жылдың екінші жартысында әлем біртіндеп орын алған жағдайға бейімделіп, экономика жылдам қалпына келе бастады. Экономикалық сараптамаларға сүйенсек, Қазақстанда сұраныс барынша қысқа ғана мерзімде артты. «Сұраныстың бұлайша жылдам қалпына келетінін ешкім де күткен жоқ. Құлаймыз, одан кейін ақырындап құрдымға кетеміз, деп санады. Бірақ олай болмады. Толықтай алғанда, әлем экономикасы жеңіс траекториясына қарай өрлей бастады. Яғни, сұраныс пандемияға дейінгі деңгейден артып кетіп, ал ұсыныс сол уақыттағы көлемге әлі жете алмады. «Мұны «іріктеу қателігі» деп айтады. Пандемия салдарынан зауыттардан бастап шағын дәмханаларға дейінгі бүкіл бизнес қолайсыз кезең ұзаққа созылады деп ойлап, тауларлар, азық-түлік шығару және басқа да өндірістерді күрт шектеп тастады» [1].

Осындай жағдайда еліміз тұтынушылық сұранысты қанағаттандыру үшін шетелден импортты ұлғайтты. Қолданбалы экономика институтының мәліметі бойынша 2021 жылдың 9 айында тұтынушылық тауарлардың импорты 25 пайызға артты.

1-кесте. 2021 жылдың қаңтар-тамыз айларында елімізге импортталған тауарлар

Қайта өңделген және консервіленген көкөніс	77.7 %
Шай мен кофе	69,5%
Сүт	61,2%
Киім-кешек өзге елдерден импортталды тауарлардың негізгі бөлігі ТМД елдерінен импортталды, импорттың жалпы көлеміндегі Ресей үлесі – 40,7 %	99,3%

Дәл осы азық-түлік тауарлары Қазақстандағы инфляция деңгейіне ең үлкен үлес қосып, өткен жылдың 9 айында 8,9 пайызды құрады. Инфляция өсімі соңғы 6 айда алғаш рет қарашада тоқтады. Яғни, 2021 жылдың қарашасында инфляция 8,7 пайызға төмендеді.

«Қытай пандемиядан әлемдегі басқа елдерден ең бірінші болып шықты. Соған байланысты қалған елдер карантинде отырып, ештеңе өндіре алмады. Соның салдарынан контейнерлік тасымалда күрт теңсіздік қалыптасып, жылдам қымбаттай түсті. Мұның барлығы азық-түлік және өзге де тауарлардың бағасына әсер етті». Сұраныстың жылдам қалпына келуінің нәтижесінде мұнай бағасы да тез көтерілді. «2021 жылдың ортасында мұнай бағасының барреліне шамамен 80 доллар болатынын ешкім де күткен жоқ.

Қымбат көміртегі де инфляцияның өсуіне әсер етеді. Өйткені, тасымал, бензин, электр энергиясы және өзге де шығындарға байланысты өндірістің құны да артады. ҚР Ұлттық банк сарапшылардың мәліметінше, әлемде пандемия кезінде инфляция деңгейі бойынша жаңартылған рекорд тіркелді.

АҚШ-та өткен жылдың шілдесінде инфляция 13 жылдағы ең жоғары мәніне жетіп, 5,4 пайызды, Еуроаймақта тамызда соңғы 10 жылдағы ең жоғары мәні 3 пайызды, Ресейде соңғы 5 жылдағы ең жоғары мәні 6,7 пайызды құрады. Қазақстанда жылдық инфляция 8,9 пайыз деңгейінде сақталды [1].

2022 жылы Қазақстан экономикасы қандай болмақ? ҚР Ұлттық экономика министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, 2020 жылы отандық экономика 2,6 пайызға құлдырады. Дегенмен, осы жылдың 11 айында жалпы ішкі өнім 3,8 пайызға артып, қайта қалпына келу өсімінің тұрақты қарқынын көрсетіп отыр. Бірақ, тұтыну бағасы индексінің барлық компоненттері бойынша баға өсімі экономиканың негізгі проблемасына айналған. Осы ретте Үкімет олардың бағасын реттеу үшін жергілікті атқарушы органдардың әкімшілік мүмкіндіктері мен нарықтық тетіктерді қолдана отырып, тұрақты мониторинг жүргізуде. «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ орталығы 2022 жылы Қазақстан экономикасының өсімі 3,9 пайыз болатынын болжайды. Бұл өсім агроөнеркәсіп кешені, өңдеу өнеркәсібі, құрылыс және қызмет көрсету салалары есебінен орын алмақ. Сонымен қатар 2022 жылы жылдық инфляцияның мақсатты дәлізі 4-6 пайыз, 2023-2024 жылдары 4-5 пайыз, 2025-2026 жылдары 3-4 пайыз шегінде болатынын болжайды. Ал, «Экономикалық зерттеулер институты» болса пандемияның салдары келер жылы да сақталатынын алға тартып, инфляцияның тез арада мақсатты дәлізге орала қоюы мүмкін еместігін айтады.

Айта кетерлігі, ҚР Ұлттық экономика министрлігінің болжамына сәйкес, еліміз 2022 жылғы мұнай өндіру көлемін 87,9 млн тоннадан 2026 жылы 107,4 млн тоннаға дейін арттырмақ. Бұл ретте еліміздің жалпы ішкі өнімінің өсімі 2022 жылы 3,9 пайыз, ал 2026 жылы 5,2 пайыз болатыны болжанады. Биыл 2022 жылы қаңтар-ақпан айларында Қазақстан экономикасының өсу қарқыны 3,5%-ға дейін жеделдеді. «Осы есепті кезеңде негізгі трендтер бойынша нақты сектор өсімнің жеделдеуі, сауда мен байланыста өсудің а.ж.

қаңтардағы төмендеуден кейін қалыпқа келуі, өндіруші емес секторлардағы инвестициялардың қарқынды өсуі байқалуда», — деді ол. Осы жылдың қаңтар-ақпан айларында нақты сектордағы өсім 4,7% құрады. Қызмет көрсету саласында іскерлік белсенділік 2,1%-ға дейін ұлғайды. Салалар арасында көлік және қоймалау, құрылыс, тау-кен өндіру өнеркәсібі, сауда, сумен жабдықтау, ақпарат және байланыс, өңдеу өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы оң өсім көрсетуде. Негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқыны 2,6% құрады. Тау-кен өндіру өнеркәсібін есепке алмағанда негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқыны 5,7% құрады. Инвестициялар құрылыс саласында 2,2 есеге, білім беруде 2,2 есеге, мемлекеттік басқару; әлеуметтік қамсыздандыруда 63%, ғылыми және техникалық қызметте – 34%, саудада – 32%, жылжымайтын мүлікпен операциялар саласында – 19%, өнер, ойын-сауық және демалыста – 18,7%, көлік және қоймалауда – 17,2% өсті [2].

Өңірлер арасында ең жоғарғы көрсеткіш Қызылорда және Павлодар облыстарында, сондай-ақ Шымкент қаласында байқалуда. Осы жылдың қаңтарында сыртқы сауда тауар айналымы 63% өсіп, \$8,8 млрд құрады. Оның ішінде экспорт бойынша көрсеткіш 86% өсіп, \$6,1 млрд дейін жетті. Бұл ретте, өңделген тауарлар экспорты 56% артып, \$1,7 млрд дейін жетті. Тауарлар импорты \$2,8 млрд құрады. Жалпы, оң сауда балансы \$3,3 млрд құрады. Өңдеу өнеркәсібінде серпінді өсу үрдісі байқалуда. Осы жылдың қаңтар-ақпан айларында өндіріс көлемі 3,9%-ға өсті. 15 өңір бойынша оң өсу көрсеткіші тіркелді. Ең жоғарғы өсу Атырау және Солтүстік-Қазақстан облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалуда. Өңдеу өнеркәсібі салалары бойынша машина жасау өндірісінің 9,2%-ға, оның ішінде автомобиль жасаудың – 10,2%-ға, вагондар мен локомотивтер өндірісінің – 24%-ға, құрылыс материалдары – 2,1%-ға, дайын металл бұйымдары – 4,4%-ға, пластмасса бұйымдары – 8,7%-ға, фармацевтикалық өнімдері – 17,0%-ға, сусындар – 16,5%-ға, киім өндірісінің 12,8%-ға өсуі қамтамасыз етілді. Тау-кен өнеркәсібінде өндіріс көлемі 6,4%-ға ұлғайды. Салалар бөлінісінде өсім шикі мұнай өндіруде 9,2%, газ өндіруде – 8,9%, өзге де пайдалы қазбаларды өндіруде – 7,2%, тау-кен өнеркәсібінде қызмет көрсетуде – 6,2%, металл кендерін өндіруде – 1,2% құрады. Ал, көмір өндіруде теріс серпін байқалуда. «Қаралып отырған кезеңде құрылыс секторы жоғары өсу қарқынын көрсетіп, орындалған құрылыс жұмыстарының көлемі 7,6%-ға өсті [2].

Көрсеткіштің оң өсімі 14 өңір бойынша тіркелген. Құрылыс-монтаждау жұмыстарының ең жоғары өсуі Қостанай және Атырау облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалуда». Биыл қаңтар-ақпанда тұрғын үйді пайдалануға беру бойынша өсу динамикасының қаңтармен салыстырғанда 1,7 пайыздық тармаққа жақсаруы байқалуда, бұл ретте өсім әлі де теріс болып отыр. Жалпы 1,8 млн шаршы метр тұрғын үй пайдалануға берілді. Бұл өткен жылғы қаңтар-ақпанмен салыстырғанда 7,3%-ға төмен. Оң динамика 13 өңір бойынша тіркелді, олардың арасында ең жоғарғы көрсеткіш Павлодар, Солтүстік Қазақстан және Түркістан облыстарында байқалуда. Есепті кезеңде

ауыл шаруашылығының жалпы шығарылымы 1,6%-ға ұлғайды. Ең төмен көрсеткіштер Қостанай және Жамбыл облыстарында байқалуда. Саладағы өндірістің оң өсуі 15 өңірде тіркелді. Ең жоғарғы өсуді Маңғыстау, Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстары көрсетті. 7 экономикалық көрсеткіш бойынша өңірлер арасында жалпы жағдай мынадай. Барлық көрсеткіштер бойынша оң өсу 3 өңірде – Ақмола және Павлодар облыстарында, сондай-ақ Нұр-Сұлтан қалаласында белгіленіп отыр. 6 көрсеткіш бойынша өсу 9 өңірде байқалуда. Олар Алматы қаласы, сондай-ақ Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Алматы, Қостанай, Атырау, Қарағанды және Түркістан облыстары. 5 көрсеткіш бойынша оң өсім 3 өңірде – Қызылорда және Жамбыл облыстарында, сондай-ақ Шымкент қаласында байқалуда. 4 көрсеткіш бойынша оң өсім Ақтөбе және Маңғыстау облыстарында байқалуда.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. https://www.inform.kz/kz/kazakstan-ekonomikasy-2022-inflyaciya-tomendep-tenge-bagamy-turaktala-ma_a3880738
2. <https://primeminister.kz/kz/news/2022-zhylgy-kantar-akpanda-kazakstan-ekonomikasynyn-osu-karkyny-35-ga-deyin-zhedeldedi-1524534>

ӘОЖ. 631.164

*Жиенбаев Ұ.Б., э.ғ.м., аға оқытушы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қаласы*

ЭКОНОМИКАНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНДА БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ АРТТЫРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Әлемнің дамыған елдерінде аграрлық сектордың өнімділігін, тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, инновациялық даму және азық-түлік нарығына қатысушылардың өзара іс-қимылы үшін мүмкіндіктерді кеңейтуге, ауылдық жерлердің дамуына ықпал ететін агрокластерлер кеңінен дамыды. Кластерлердің пайда болуы - халықаралық бәсекелестіктің шиеленісуіне өңірлердің қорғаныс реакциясы болып саналады.

Түйін сөздер: аграрлық сектор, ауыл шаруашылығы экономикасы, бәсекеге қабілеттілік, агробизнес

Annotation. In the developed countries of the world, agroclusters have been widely developed, which contribute to increasing the productivity, efficiency and competitiveness of the agricultural sector, expanding opportunities for innovative development and interaction of food market participants, and Rural Development. The emergence of clusters is a defensive reaction of regions to the aggravation of international competition.

Keywords: agricultural sector, agricultural economics, competitiveness, agribusiness

Аннотация. В развитых странах мира получили широкое развитие агрокластеры, способствующие повышению производительности, эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора, расширению возможностей для инновационного развития и взаимодействия участников продовольственного рынка, развитию сельской местности. Появление кластеров-это защитная реакция регионов на обострение международной конкуренции.

Ключевые слова: агросектор, экономика сельского хозяйства, конкурентоспособность, агробизнес

Бәсекеге қабілеттілік - бұл ел экономикасының жағдайын және оның даму бағыттарын сипаттайтын экономикалық көрсеткіш. Барлық ел үшін ең негізгісі - ұлттық қауіпсіздік, оның ішінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Оған қол жеткізу үшін мемлекетімізде барлық қажетті ресурстар болуы тиіс. Әсіресе аграрлық сектор үшін табиғи ресурстардың

болуы қажет.

Агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілеттілігі көп жағдайда дүниежүзілік экономикалық кеңістіктің макроэкономикалық субъектісі ретінде мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін анықтайды.

Бәсекеге қабілеттілік деңгейі бойынша 2019 жылы Қазақстан 2018 жылмен салыстырғанда өз позицияларын төрт тармаққа жақсартып, 55-орынды иемденді. Рейтингке 141 ел қатысқан. Көрсетілген рейтингте көш бастында тұрған елдердің бестігіне Сингапур, АҚШ, Гонконг, Нидерланды және Швейцария енеді. Қазақстан Республикасы Колумбия (57), Греция (59), Түркия (61), Үндістан (68) және Аргентина (83) сияқты мемлекеттерден алда келеді.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері арасында Ресей (43), одан әрі – Қазақстан (55), Әзербайжан (58), Армения (69), Грузия (74), Украина (85), Молдова (86), Қырғызстан (96), Тәжікстан (104) көшбасшы болып табылады.

Қазақстан Республикасы төмендегідей индикаторлар бойынша алғашқы орында:

- корпоративтік басқару саласындағы құқықтары;
- қаржы жүйесінің тұрақтылығы саласындағы несиелік алшақтық;
- бизнестің қауқарсыздығы мәселелері бойынша нормативтік база.

Сонымен бірге, электр желілерімен қамтамасыз ету дәрежесі бойынша Қазақстан Республикасы екінші орында, ал бизнесті ашу құны бойынша жетінші орында тұр.

Қазақстанның әлсіз позициялары "Денсаулық" – 95-орын (екі позицияға жақсарту), "Қаржы жүйесі" – 104-орын (төрт позицияға нашарлау) және "Инновациялық әлеует" – 95-орын (сегіз позицияға нашарлау) факторлары бойынша айқындалып отыр.

Қазіргі таңда дүниежүзілік агроөнеркәсіптік интеграцияның басты бағыты әлем халқының азық-түлік қажеттіліктерін қамтамасыз ету болып саналады.

Ресей мемлекеті ауыл шаруашылығын қолдау үшін АҚШ-қа қарағанда 3 есе төмен қаражат бөледі. Сонымен қатар, АҚШ ауыл шаруашылығының табиғи-климаттық жағдайы Ресейден 2,5 есе жоғары. Дегенмен Ресей жыл сайын басқа елдерден азық-түлік сатып алуға 14 млрд.доллар жұмсайды. Осыдан Ресей отандық емес, шетелдік тауар өндірушілерді қолдайды деген қорытынды жасауға болады.

Аграрлық секторды дамыту үшін қолайлы табиғи-климаттық жағдайлардың болуы АҚШ-қа Евроодақ елдеріндегі (1,6-1,7 есе) және Жапониядағы (3 есе) ұқсас өнімдерге қарағанда ауылшаруашылық өнімдерін арзанырақ өндіруге жағдай жасайды.

Евроодақ елдерінде ұлттық ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін, оларды өндіру үлкен шығындарды қажет етсе де, Үкімет өсірілген өнімді АҚШ үкіметі қолданбайтын бірнеше есе жоғары бағамен сатып алады. Мысалы, Финляндияда отандық тауар өндірушілерден

бір тонна бидайды АҚШ-тағы сатып алу бағасынан төрт есе жоғары бағамен сатып алады.

Дамыған елдердегі аграрлық сектордың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігі едәуір дәрежеде ауыл шаруашылығы кооперациясын дамытудың (өнімді қайта өңдеу, сақтау және өткізу, фермерлерге материалдық-техникалық және кредиттік қызмет көрсету саласында) және агроөнеркәсіптік интеграцияның жоғары деңгейімен негізделеді. Әлемнің дамыған елдерінде аграрлық сектордың өнімділігін, тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, инновациялық даму және азық-түлік нарығына қатысушылардың өзара іс-қимылы үшін мүмкіндіктерді кеңейтуге, ауылдық жерлердің дамуына ықпал ететін агрокластерлер кеңінен дамыды. Кластерлердің пайда болуы - халықаралық бәсекелестіктің шиеленісуіне өңірлердің қорғаныс реакциясы болып саналады.

Ірі интеграцияланған, әртараптандырылған шаруашылықтар заманауи инновациялық технологияларды қолдана отырып, әлемдік ауылшаруашылық өндірісінің жартысынан көбін қамтамасыз етеді.

Ірі кәсіпорындарда еңбек өнімділігі ұсақ кәсіпорындарға қарағанда 1,5–2 есе жоғары, аудан бірлігіне шаққандағы ресурстарға қажеттілік екі есе аз, өнімнің өзіндік құнынан едәуір төмен. Бұл ұлттық және әлемдік азық-түлік нарықтарына тауарлық ауылшаруашылық өнімдерін негізгі жеткізушілер ірі фермалар мен бірлестіктер болып табылады.

ЕО елдерінде агро кластерлеумен қатар ауыл шаруашылығы кооперациясы, әсіресе мал өсірушілердің фермерлік кооперациясы дамуда. Францияда өткізу кооперациясы арқылы шошқа етінің 70% – ға жуығы, Нидерландыда – 26%, Германияда-25% сатылады. Сонымен, Швецияда 18 аймақтық кооперативтік бірлестік жұмыс істейді. Неғұрлым күрделі міндеттерді шешу және фермерлердің мүдделерін қорғау үшін Ұлттық фермерлік кооперативтер қауымдастығы құрылды.

Финляндияда ауыл шаруашылығы кооперативтері фермерлерге ауыл шаруашылығы өнімін өндіру және өткізу, оны қайта өңдеу, материалдық-техникалық жабдықтау (кооперативтер 50%-ға дейін тыңайтқыш, 65% жемшөп, 40% техника мен отын жеткізеді), фермерлік шаруашылықтарды кредиттеу және оларға қызмет көрсету үшін қажетті жағдайлар жасайды. Кооперативтер ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу салаларын біріктіреді. Олар ет пен ет өнімдерінің 75%-дан астамын және сүт пен сүт өнімдерінің 92%-ын өндіреді.

Агроөнеркәсіптік интеграцияның келісімшарттық нысаны кең таралды. АҚШ-та осы негізде ауылшаруашылық өнімдерінің шамамен 30% өндіріледі. Фермерлермен келісімшарттарды өнеркәсіптік және сауда компаниялары жасайды. Бәрінен бұрын контрактация тез бұзылатын өнімдерді, сондай – ақ қайта өңдеуге түсетін өнімдерді өндіру мен өткізуде дамыған (сүт өндірісінде оның үлесі 95%-ды, қайта өңдеуге арналған көкөністер - 83%-ды және т.б. құрайды).

Финляндияда ішкі нарықты қорғау үшін кедендік баждар, шетелден азық-түлік әкелу лимиті, өтемақы және теңестіру салықтары қолданылады. Фермерлердің пайдасындағы мемлекеттік субсидиялардың үлесі-71%. Осының барлығы ауыр климаттық жағдайларда ауыл шаруашылығының тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді, әлемдік азық-түлік нарығында ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді.

Көптеген елдерде баға деңгейін үнемі бақылау жүзеге асырылады. Мысалы, Францияда нарықтағы бағалар кепілдік берілген деңгейден төмендеген кезде тауар өндірушілерге өнім өндіру бойынша ғана емес, оны сақтау және қайта өңдеу бойынша да өтемақылар төленеді. Сонымен қатар, Францияда ауыл шаруашылығы өнімдерінің ішкі нарығы реттеледі, оны сақтауға, қайта өңдеуге және экспорттауға субсидиялар төленеді.

АҚШ-та аграрлық секторға арналған ғылыми зерттеулерді мемлекет қаржыландырады. Үкімет сондай-ақ ғылыми зерттеулердің нәтижелері туралы ақпаратты әрбір фермерге жеткізеді. Өз қызметінде инновацияны қолданатын фермерлер жеңілдетілген несие алу құқығымен ынталандырылады. АҚШ-та бюджеттік қаражат фермердің жеке инвестициясынан 6 есе жоғары. Олар барлық жалпы ауылшаруашылық өнімдерінің 40% құрайды.

1-кесте. Шетелдердегі аграрлық сектордың ЖІӨ-дегі субсидиялар үлесі,%

Мемлекет	Аграрлық сектордың ЖІӨ-дегі субсидиялардың үлесі, %
Франция	7,1
Германия	13,7
Ирландия	14,8
Австрия	13,7
Дания	17,7
Ұлыбритания	27,2
Норвегия	32,5

ЕО елдерінде тіркелген сатып алу бағаларын қамтамасыз ету және аграрлық сектор өнімдерінің экспортын субсидиялау жүзеге асырылып жатыр. Батыс Еуропа елдерінде аграрлық сектор ауыл шаруашылығы өндірісінің табиғи-климаттық жағдайларына байланысты субсидияланады. Елдегі климат неғұрлым күрделі және қатал болса, аграрлық сектордың ЖІӨ-дегі мемлекеттік шығындар соғұрлым көп болады (1-кесте).

Германияда ауыл шаруашылығының жағдайын басқа ұлттық экономикалық салалармен теңестіру үшін мемлекет тиімді қорғаныс шараларын қолданады. Ауыл шаруашылығы өндірісі үшін жаңа жерлерде бес жастан аспаған ауыл шаруашылығы техникасын сатып алу үшін қосымша инвестициялар және т.б. бөлінеді, егер шаруашылықтардың инвестицияларға өз салымы кемінде 10-ды құрауы тиіс.

Норвегияда аграрлық секторды орташа жылдық қолдау жалпы ауыл

шаруашылығы өнімі құнының 32,5%-ын құрайды (30 мың доллар - ауыл тұрғынына, 3 мың доллар - 1 га ауыл шаруашылығына пайдаланылатын жерге).

АҚШ пен ЕО-да аграрлық секторды қолдаудың мемлекеттік саясатының негізгі сипаттамалары келтірілген, оның ішінде АҚШ пен ЕО ауыл шаруашылығын қолдаудың абсолютті деңгейі бойынша күшті айырмашылықтар жоқ (2-кесте).

2-кесте. АҚШ пен ЕО Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау құрылымы

Көрсеткіштері	АҚШ	ЕО
Ауыл шаруашылығын жалпы қолдау, млн.доллар	145334	121436
Елдің ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығын жалпы қолдаудың үлесі, %	1,0	0,7
Аграрлық сектордың ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығын жалпы қолдаудың үлесі, %	39,2	25,9
Барлық түсімдердегі фермерлердің үлесі, %	8,0	19,0
Ауыл шаруашылығын жалпы қолдаудан өндірушілерге тікелей төлемдер, %	54,0	67,0
Ауыл шаруашылығын жалпы нысаналы қолдау, млн.доллар	74277	14218
Ауыл шаруашылығын жалпы нысаналы қолдаудың ауыл шаруашылығын жалпы қолдаудағы үлесі, %	51,1	11,7
Ауыл шаруашылығын жалпы нысаналы қолдаудағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге арналған шығыстардың үлесі, %	3,0	19,0
Ауыл шаруашылығын жалпы нысаналы қолдаудың инфрақұрылымды дамытуға арналған шығыстардың үлесі, %	4,0	29,0
Ауыл шаруашылығын жалпы нысаналы қолдауда өнімді жылжыту және маркетингке арналған шығыстардың үлесі, %	89,0	32,0

Сонымен қатар, олар оны жүзеге асыру үшін әртүрлі құралдарды қолданады. Мәселен, егер АҚШ-та мемлекеттік қолдауды іске асырудың негізгі құраушы жалпы нысаналы қолдау шаралары (51,1%) болып табылса, онда ЕО-ның негізгі құралы фермерлерге тікелей төлемдер нысанында (67%) тікелей қолдау көрсету болып табылады. АҚШ-та мемлекеттік қолдаудың 51,1% жанама шаралар арқылы көрсетіледі, негізінен бұл маркетингке және аграрлық нарықта өнімді жылжытуға арналған шығыстары саналады.

Аграрлық сектордың шетелдік жұмыс тәжірибесі бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімін өндіруде негізгі рөлді мемлекеттік қолдау шаралары атқаратынын куәландырады. Экономикалық дамудың әртүрлі деңгейлеріне қарамастан, зерттелген барлық елдердің үкіметтері азық-түлік нарығын бағалық реттеу, шығындарды субсидиялау, салықтық-несиелік реттеу, протекционистік сыртқы сауда саясаты және т.б. сияқты түрлі шаралардың көмегімен ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажетті жағдайлар жасайды.

Кластерлік негізде саланың ұлттық және әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін агроөнімдерді өндіру,

қайта өңдеу және өткізу саласындағы интеграция мен кооперация да маңызды рөл атқарады. Дамыған елдерде ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау тетігінің ерекшелігі аграрлық саясаттың нарыққа қарсы құралдарын ығыстыру және дүниежүзілік сауда ұйымының ережелеріне сәйкес келетін шаралардың маңыздылығын арттыру болып табылады. Бұл шаралардың барлығы Қазақстанда қолданылуы мүмкін. Бұл ұйымның талаптарын бұзбай, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2025 годы. <https://primeminister.kz>.
- 2 Данные Комитета по статистике МНЭ РК. Баланс ресурсов и использования основных продуктов сельского хозяйства Республики Казахстан за 2015-2019 годы. <https://old.stat.gov.kz>.
- 3 Аграрлық-өнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу: Оқу-әдістемелік құралы / Ж. Т. Бейсенбаев. - Алматы: Қазақ университеті, 2013. - 128 бет.
- 4 Қазақстанда агробизнестің қалыптасуы мен дамуы: Монография/ Х.Е. Ертазин. - Алматы: Эверо, 2012. - 236 бет.
- 5 <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa>

Елубаева К. З. **ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ УЧЕТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ**
УДК 657.1

*Елубаева К. З.,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г. Актобе, Казахстан.*

ВНУТРЕННИЙ КОНТРОЛЬ УЧЕТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. В статье дано описание организации внутреннего контроля учета денежных средств на предприятиях малого и среднего бизнеса. Приведены примеры на конкретных предприятиях. Даны этапы проверки учета денежных средств на предприятии. Раскрыты виды и цели контроля предприятия с использованием системы внутреннего контроля денежных потоков. Даны методы контроля денежных потоков. Приведены рекомендации по эффективному контролю учета денежных средств на предприятиях малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: внутренний контроль, денежные средства, предприятие, учет, бизнес, государство, риск

Аннотация. Мақалада шағын және орта бизнес субъектілерінде қолма-қол ақшаны есепке алуды ішкі бақылауды ұйымдастыру сипатталған. Мысалдар нақты кәсіпорындарда келтірілген. Кәсіпорындағы ақша қаражаттарының есебін тексеру кезеңдері келтірілген. Ақша қаражаттарының қозғалысын ішкі бақылау жүйесін пайдалана отырып, кәсіпорынды бақылаудың түрлері мен мақсаттары ашылады. Ақша қаражаттарының қозғалысын бақылау әдістері келтірілген. Шағын және орта бизнесте қолма-қол ақшаны есепке алуды тиімді бақылау бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: ішкі бақылау, ақша қаражаты, кәсіпорын, бухгалтерлік есеп, бизнес, мемлекет, тәуекел

Annotation. The article describes the organization of internal control of cash accounting at small and medium-sized businesses. Examples are given at specific enterprises. The stages of checking the accounting of funds at the enterprise are given. The types and purposes of enterprise control using the system of internal control of cash flows are disclosed. Methods for controlling cash flows are given. Recommendations for effective control of cash accounting at small and medium-sized businesses are given.

Keywords: internal control, cash, enterprise, accounting, business, state, risk

У денежных средств предприятий малого и среднего бизнеса очень важная роль, так как они обеспечивают все условия, необходимые для стабильного финансирования оборотных активов. Они, в свою очередь, обеспечивают непрерывный процесс хозяйственной деятельности и

формируют важнейшую часть выручки компании. Выручка – это, прежде всего, материальная выгода, получаемая предприятием в ходе своей основной деятельности или это основной источник финансирования ресурсов [1].

Помимо отражения особенностей учета денежных средств важное значение для нашего исследования приобретает организация внутреннего контроля учета денежных средств на предприятиях малого и среднего бизнеса.

Рассмотрим на примерах.

1. ТОО «Powerful Transport»

Государство не контролирует и не регулирует такую важную часть деятельности предприятий, как учет денежных средств. Целями системы внутреннего расчетно-кассового контроля ТОО «Powerful Transport» являются:

- 1) точный, полный и своевременный учет денежных операций и операций с денежными потоками;
- 2) контроль за наличием денежных средств и денежных документов, их сохранностью и целевым использованием;
- 3) контроль за соблюдением норм и форм расчетов с физическими лицами и партнерами;
- 4) выявление возможностей более рационального использования денежных средств.

Аудит кассовых операций ТОО «Powerful Transport» включает аудит кассовых, банковских и валютных операций. Основная цель аудита - определение законности, достоверности и обоснованности кассовых операций Общества, правильности их учета [2].

Во многих компаниях, не исключением является и компания ТОО «Powerful Transport», объем кассовых операций значительный, поэтому их проверка - трудоемкий процесс, но сама процедура очень проста. Аудитор определяет объекты особого внимания при планировании контрольных процедур, последовательность этапов аудита, конкретные источники данных и указывает аудиторский риск. Рекомендуются разработать специальную программу (график) проверки, регламентирующую ее действия. Хорошо разработанная программа аудита поможет аудитору последовательно проверять различные разделы учета кассовых операций, избегать дублирования и направлений, а также целенаправленно задокументировать необходимые доказательства и задокументировать их.

В ТОО «Powerful Transport» менеджер и главный бухгалтер не могут контролировать денежный поток, так как за один день могут быть совершены десятки, а то и сотни транзакций. Поэтому в организации была создана служба внутреннего контроля.

2. ТОО «Алматынефтехим А»

Достоверный и безошибочный учет ДС в кассе, на счетах в банках, ценных бумаг и ликвидных активов способствует обеспечению компании денежными средствами. Поэтому важную роль в деятельности ТОО «Алматынефтехим А», как и в деятельности любого другого предприятия, играет внутренний контроль учета денежных средств.

Процедуры контроля заключаются в проверке:

- Учетной политики в части денежных средств;
- процедур по расчетным счетам;
- процедур по наличным денежным средствам;
- процедур по валютным счетам;
- аудит документов;
- проверка финансовой отчетности.

Проверка операций по расчетным счетам проводится по следующему плану - контролируется бухгалтерское отражение операций по счетам, оценка корректности конвертации тенге, проверка достоверности банковских выписок и оригинальность банковских документов.

При кассовой проверке проводится анализ операций на правильность отражения в учете, оценка корректности оприходования денежных средств, анализ правильности списания денежных средств в расходные операции.

При проверке операций по валютным счетам контролируется в первую очередь законность операций с валютой, корректность отражения валютных операций, правильность определения курсов и соответствие подтверждающих документов и выписок банка.

В ходе проверки анализируются документы финансово-хозяйственной деятельности ТОО «Алматынефтехим А».

Для проведения аудита денежных средств в ТОО «Алматынефтехим А» должна использоваться следующая документация: первичные документы; выписки по банковским счетам; баланс; отчет о движении денежных средств; управленческая отчетность [3].

Для проверки корректности отражения операций на счетах учета в ТОО «Алматынефтехим А» проводят следующие процедуры:

- сравнивают строки бухгалтерского баланса «Денежные средства» с остатками на конец периода по счетам денежных средств в оборотно-сальдовой ведомости предприятия;
- сравнивают суммы движения на бухгалтерских счетах с суммами по банковским выпискам;
- проверяют правильность перевода сумм из тенге в иностранную валюту на конец периода (по корректному курсу);
- проверяют верно ли отражены доходы по процентам, полученным по счетам в банке.

3. АО «Technodom Operator»

В 2019 году организация Grant Thornton LLP. Grant Thornton LLP, которая является шестой по величине в США бухгалтерской и

консультационной организацией, проводила аудит в АО «Technodom Operator».

Grant Thornton LLP провели аудит в соответствии с Международными стандартами аудита [4].

В рамках аудита, проводимого Grant Thornton LLP в соответствии с Международными стандартами аудита, применялись профессиональное суждение и сохранялся профессиональный скептицизм на протяжении всего аудита. Кроме того, Grant Thornton LLP выполнили следующее:

- выявляли и оценивали риски существенного искажения консолидированной финансовой отчетности вследствие недобросовестных действий или ошибок; разрабатывали и проводили аудиторские процедуры в ответ на эти риски; получали аудиторские доказательства, являющиеся достаточными и надлежащими, чтобы служить основанием для выражения нашего мнения. Риск необнаружения существенного искажения в результате недобросовестных действий выше, чем риск необнаружения существенного искажения в результате ошибки, так как недобросовестные действия могут включать сговор, подлог, умышленный пропуск, искаженное представление информации или действия в обход системы внутреннего контроля;

- получали понимание системы внутреннего контроля, имеющей значение для аудита, с целью разработки аудиторских процедур, соответствующих обстоятельствам, но не с целью выражения мнения об эффективности системы внутреннего контроля группы;

- оценивали надлежащий характер применяемой учетной политики и обоснованность оценочных значений, рассчитанных руководством, и соответствующего раскрытия информации;

- делали вывод о правомерности применения руководством допущения непрерывности деятельности, а на основании полученных аудиторских доказательств - вывод о том, имеется ли существенная неопределенность в связи с событиями или условиями, в результате которых могут возникнуть значительные сомнения в способности группы продолжать непрерывно свою деятельность. Если они приходили к выводу о наличии существенной неопределенности, они должны привлечь внимание в аудиторском заключении к соответствующему раскрытию информации в консолидированной финансовой отчетности или, если такое раскрытие информации является ненадлежащим, модифицировать наше мнение. Их выводы основаны на аудиторских доказательствах, полученных до даты нашего аудиторского заключения. Однако будущие события или условия могут привести к тому, что группа утратит способность продолжать непрерывно свою деятельность;

- проводили оценку представления консолидированной финансовой отчетности в целом, ее структуры и содержания, включая раскрытие информации, а также того, представляет ли консолидированная финансовая

отчетность лежащие в ее основе операции и события так, чтобы было обеспечено их достоверное представление;

- получили достаточно надлежащие аудиторские доказательства, относящиеся к финансовой информации организаций или деятельности внутри группы, чтобы выразить мнение о консолидированной финансовой отчетности. Аудиторская компания остается полностью ответственной за свое аудиторское мнение.

4. Частное учреждение «Актюбинский технико-технологический колледж».

Целью контроля кассовых операций в Актюбинском технико-технологическом колледже является определение их законности, правильности и целесообразности проведения, а также своевременности, точности и полноты учета и отчетности. Контроль кассовых операций с Актюбинским технико-технологическим колледжем способствует усилению платежных процедур и повышению эффективности использования финансовых ресурсов в организации.

Внутренний контроль этого вида операций очень важен, так как обеспечивает «Актюбинский технико-технологический колледж»:

- сохранность денежных средств и документов;
- качество отчетности по кассовым операциям и достоверность отчетности;
- своевременное выявление нарушений и виновных и устранение выявленных нарушений и, в случае их обнаружения, меры по компенсации ущерба.

Актюбинский технико-технологический колледж для выполнения следующих функций внутреннего контроля денежных средств:

- личное хранение и учет денежных средств;
- учет всех операций, совершаемых в кассовом порядке;
- хранить на кассе только необходимый остаток;
- периодическая проверка остатков денежных средств;
- физический контроль средств;
- контроль доходов.

Проанализировав данные, полученные в результате внутреннего контроля кассовых операций, руководитель предприятия и главный бухгалтер Актюбинского технико-технологического колледжа принимают одно из альтернативных решений:

- анализирует причины и обстоятельства отклонений и нарушений с целью выявления виновных должностных лиц и возможных последствий выявленных нарушений;
- организовать по возможности устранение всех аномалий и выявленных недостатков;
- ничего не делать;

- разрабатывает существующие стандарты и применимые процедуры контроля с целью повышения их эффективности.

Виды и цели контроля ГМ «Актюбинский технико-технологический колледж» с использованием системы внутреннего контроля денежных потоков:

- предварительный контроль, целью которого является предотвращение противоправных действий должностных лиц, незаконных и экономически нецелесообразных хозяйственных операций, а объектом - документы на перевод денежных средств;

- осуществляются в ходе текущих контрольных или операционных, различных кассовых операций;

- окончательный контроль или последующий контроль осуществляется после завершения хозяйственной деятельности в форме проверок и аудитов [5].

Объектами фактического управления средствами являются в «Актюбинский технико-технологический колледж»:

- наличные на руках;

- бланки строгой отчетности в кассе;

- кассовые документы.

Использование тесной связи между документацией и фактическим контролем позволяет использовать их вместе, что помогает определить точное состояние объекта проверки.

По форме продажи различают обязательный (внешний) и инициативный (внутренний) финансовый контроль.

Методы, используемые для контроля денежных потоков, включают:

- аудит - внутренняя форма финансового контроля;

- появление финансового контроля при проведении аудита независимой аудиторской фирмой;

- инвентаризация - это внутренний вид финансового контроля, за исключением редких случаев инвентаризация может быть объектом аутсорсинга.

Аудит колледжа проводился в 2019 году на основании приказа Управления образования Актюбинской области. Эта проверка не выявила каких-либо недостатков или недостатков в финансовой отчетности.

Подытоживая вышеизложенное, следует отметить важность проведения внутреннего контроля на предприятиях, позволяющего своевременно обнаружить и исключить целый ряд проблем, возникающих в ходе производственно-хозяйственной деятельности предприятия. В особенности нужно обратить внимание на операции, связанные с денежными потоками и соблюдение ответственными лицами требований при формировании отчета по движению денежных средств.

Список литературы

1. Ниязбаева А.А., Иманбаева З.О. Практическое применение положений МСФО 15 «Выручка по договорам с покупателями» в Казахстане // Управленческий учет. – 2021. – №. 4. Часть 2. – С. 291
2. Учетная политика ТОО «Powerful Transport», Актобе, 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.02.2020 г.)
3. Аудиторская программа ТОО «Алматынефтехим А», Алматы, 2021 г.
4. Программа аудита Grant Thornton LLP в соответствии с Международными стандартами аудита, Актобе, 2020 г.
5. Учетная политика ГМ «Актюбинский технико-технологический колледж», Актобе, 2020 г.

Ибрашева А.Ж., Ыбырай І.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН РЕТТЕУ МЕХАНИЗМДЕРІ

ӘОЖ 331.5

*Ибрашева А.Ж., э.ғ.магистрі, аға оқытушы
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе,
Қазақстан*

*Ыбырай І.М., студент
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе,
Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫН РЕТТЕУ МЕХАНИЗМДЕРІ

Аңдатпа: Еңбек нарығының әлеуметтік-экономикалық теориясы нарықтық экономика дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Қазіргі жастардың еңбек нарығын институционалдық, әлеуметтік-экономикалық реттеу тетіктерінің тиімділігін бағалау әртүрлі аналитикалық әдістермен жүзеге асырылады, оның нәтижесі оларды дамыту және жетілдіру жөніндегі шешімдер болып табылады.

Кілт сөздер: Еңбек нарығы, жұмыспен қамту, жұмыссыздық, мемлекеттік бағдарламалар, жастарды жұмыспен қамту

Annotation: Socio-economic theory of the labor market is characterized by its peculiarities at different stages of development of a market economy. Evaluation of the effectiveness of the mechanisms of institutional, socio-economic regulation of the labor market of modern youth is carried out by various analytical methods, the result of which are decisions on their development and improvement.

Keywords: Labor market, employment, unemployment, government programs, youth employment.

Аннотация: Социально-экономическая теория рынка труда характеризуется своими особенностями на разных этапах развития рыночной экономики. Оценка эффективности механизмов институционального, социально-экономического регулирования рынка труда современной молодежи осуществляется различными аналитическими методами, результатом которых являются решения по их развитию и совершенствованию.

Ключевые слова: Рынок труда, занятость, безработица, государственные программы, занятость молодежи.

Еңбек нарығын тиімді реттеу кез келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын жүргізу мен жүзеге асырудың белгілі бір заңнамаға негізделген және жұмыс беруші мен жұмысшы арасындағы міндетті шарттың орындалуын қамтамасыз ететін маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Еңбек нарығының әлеуметтік-экономикалық теориясы нарықтық экономика дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады.[1]

Еңбек нарығын, оның негізгі құрамдас бөліктерін реттеуге байланысты мәселелер, жұмыспен қамту және жұмыссыздық проблемасын зерттеу көптеген экономика ғылымының, әртүрлі ғылыми мектептер мен бағыттардың белгілі өкілдерінің қарастыруының негізгі формасына айналды. Жалпы алғанда, еңбек және оның мәні туралы алғашқы ғылыми зерттеулер тарихи даму барысында оны нарықтық экономиканың реттелмейтін жағдайында қолданудың күрделі мәселелерін көрсетті.

Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы (бұдан әрі – бағдарлама) 4 бағыт бойынша жүзеге асырылуда. Бұл мақалада сіз мемлекеттік бағдарламаның барлық бағыттары бойынша түсініктемелер табасыз, қатысу үшін қайда өтініш беру керектігін және ол үшін қандай құжаттар пакетін жинау керектігін білесіз. [2]

Мемлекеттік бағдарламаның мақсаты – халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту.

Мемлекеттік бағдарламаның міндеттері:

- Еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды дайындау;
- Жұмыс берушілердің сұранысы бойынша және еңбек нарығында біліктілік пен дағдыларға сұранысқа ие қысқа мерзімді кәсіптік оқыту;
- «Мәңгілік ел жастары-индустрия! «Серпін» жобасы аясында кадрларды даярлау» ;
- Еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін қызметкерлерді, оның ішінде жұмыстан босатылғандарды кәсіптік оқыту;
- «Bastau Business» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту;
- Ауылдық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалаларда және моноқалаларда шағын несиелендіруді кеңейту;
- Ауылдық жерлерде және шағын қалаларда, қалаларда және моноқалаларда берілген несиелерге/микрокредиттерге кепілдік беру;
- Жаңа бизнес-идеяларды жүзеге асыру үшін мемлекеттік гранттар беру;
- Халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларын қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын жұмыссыздар мен жұмыспен қамтылғандардың жекелеген санаттарына әлеуметтік кәсіптік бағдар беру;
- Еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру;

- Жұмыспен қамтудың бірыңғай цифрлық платформасын әзірлеу;
- «Жастар-Ел тірегі» ұлттық жобасының кешенді шараларын жүзеге асыру.

"Еңбек" бағдарламасының мақсаты мен нысаналы индикаторларына қол жеткізу үшін жұмыс мынадай төрт бағыт бойынша жүргізілетін болады:

- 1) «Еңбек» бағдарламасына қатысушыларды техникалық және кәсіптік біліммен және қысқа мерзімді кәсіптік оқытумен қамтамасыз ету;
- 2) жаппай кәсіпкерлікті дамыту;
- 3) халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және жұмыс күшінің ұтқырлығы арқылы еңбек нарығын дамыту;
- 4) «Жастар – Ел тірегі» жалпыұлттық жобасының кешенді шараларын іске асыру.

Мемлекеттік бағдарламаға қатысушылар – Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын 29 жасқа дейінгі жастар, жұмыссыздар және жұмыспен қамтылғандардың жекелеген санаттары.

Қазіргі еңбек нарығының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі - еңбекке қабілетті халық пен жалдамалы жұмыс істегісі келетін жұмыс берушілердің әртүрлі мүдделерінің өзара әрекеттесуінде және сәйкестігінде тұжырымдалған оның өзін-өзі реттеу механизмі. еңбек бағасының өзгеруі. Бұл механизмнің құрылымына жұмыс күшіне сұраныс, жұмыс күшінің ұсынысы, жұмыс күшінің бағасы және бәсеке кіреді. [3]

Сұраныс пен ұсыныс механизмдерінің жұмыс істеуі нәтижесінде еңбек нарығы келесі функцияларды орындайды:

- жұмыс күшіне сұраныс пен ұсынысты реттеу;
- еңбекті өндіріс құралдарымен (капиталымен) біріктіру мақсатында шарт жасасу үшін жұмыс күшін сатушылар мен сатып алушылар (жұмыс берушілер) арасында кездесуді қамтамасыз ету;
- жұмыс үшін жұмыскерлер арасындағы және жұмыс күшін жалдау үшін жұмыс берушілер арасындағы бәсекені қамтамасыз ету;
- тепе-теңдік (басымдық) бағаны белгілеу;
- толық, бірақ үнемді жұмыспен қамтуды жүзеге асыру. [4]

Еңбек нарығындағы жұмыссыздықты оңтайландыру механизмін қарастыра отырып, оны реттеудің басқа да тетіктері бар, олар, зерттеушілердің пікірінше, жұмыспен қамту деңгейін арттыру мақсатында заманауи жағдайларда ресми түрде бекітілуі мүмкін. Оларға мыналар жатады:

- 1) жалақыны субсидиялаудың әртүрлі тәсілдері;
- 2) жұмыс орындарын бөлу тетіктері;
- 3) азаматтарды жедел қайта даярлауды ұйымдастыру;
- 4) азаматтарды аумақтық қайта бөлуді ынталандыру;
- 5) жұмыс берушілерді икемді жұмыс уақыты негізінде жұмыс орындарын құруға ынталандыру;
- 6) толық емес жұмыспен қамтуды реттеу;
- 7) уақытша қоғамдық жұмыстарды ұйымдастыру.

Жастардың еңбек нарығына қатысты мемлекеттің жүргізіп отырған саясаты түрлі заңнамалық актілерді жүзеге асыру арқылы мемлекеттік және өңірлік жастар бағдарламалары аясында жүзеге асырылады. Бұл құжаттарды жүзеге асырудың негізгі мақсаты – қазіргі жастардың еңбек нарығын қалыптастыруға ықпал ететін тетіктердің әрекетінде жастардың түрлі мәселелерін шешу. Сондықтан, қазіргі кезеңде институционалдық тетіктердің іс-әрекеті басты мәнге ие деп есептейміз.

Институционалдық механизмнің жұмыс істеуімен әртүрлі заңнамалық актілердің және жастар бағдарламаларының негізгі ережелерін іске асыру жастардың еңбек нарығын реттейтін әлеуметтік-экономикалық механизмдердің тиімді жұмыс істеуіне ықпал етуі керек, олар өз кезегінде институционалдық мақсаттар ретінде әрекет етеді.

Негізгі әлеуметтік механизмдердің бірі, біздің көзқарасымызша, жастарды жұмыспен тиімді қамтамасыз ету механизмі мен оның жұмыссыздық деңгейін төмендету болып табылады. Оның тиімді жұмыс істеуіне келесідей шараларды орындағанда және сақтағанда қол жеткізілуі мүмкін:

1) жастардың еңбек нарығы проблемаларының өңірлік ерекшеліктерін шешуде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының рөлін күшейту;

2) жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі жоғары өңірлердегі әлеуметтік-экономикалық бағдарламаларды мемлекеттік бюджеттік құралдар және әлеуметтік бюджеттен тыс қорлар есебінен басым қаржыландыруды жүзеге асыру;

3) өнеркәсіп аймақтарындағы, сондай-ақ шағын және орта қалалардағы, моноэкономикалық құрылымдағы елді мекендердегі жастардың жаппай жұмыссыздығының жағымсыз салдарын барынша азайту;

4) жас жұмысшылардың жаппай жұмыстан босатылуына жол бермеу, жастар үшін экономикалық тұрғыдан тиімді жаңа жұмыс орындарын сақтау және құру, жаңа прогрессивті өндіріс үшін жас мамандарды қайта даярлаудың озық тәжірибесін енгізу;

5) дәрменсіз ұйымдарда жастардың еңбек құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету, жұмысынан айырылған жағдайда жастарға тиімді қолдау көрсету;

6) халықты әлеуметтік қорғауды және біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету үшін қажетті инфрақұрылымды құра отырып, ірі «жастар объектілерін» ұйымдастыру.

Осы тетіктің жұмыс істеуімен мемлекеттік жұмыспен қамту қызметінің жастарға қатысты басым функцияларын, оның міндеттерінің жастармен байланысын анықтау қажет, біздің ойымызша, келесі мәселелерді қорытындылау қажет:

- жастарды жұмыспен қамту деңгейінің даму жағдайын болжау және бағалау, сондай-ақ еңбек нарығындағы жекелеген бос жұмыс орындарының саны туралы ақпараттандыру;

- жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің, оның ішінде жұмыстан босатылу қаупі бар бөлігін, сондай-ақ әлеуметтік қорғауды ерекше қажет ететін және жұмыс табуда қиындықтарға тап болған бөлігін қоса алғанда, мақсатты бағдарламалардың жобасын әзірлеу;

- лайықты жұмыс табуға, ал жұмыс берушілерге жастар арасынан қажетті жұмысшыларды таңдауға жәрдемдесу;

- кәсіптік бағдар беру, жұмыссыз жастарды кәсіптік оқытуды, қайта даярлауды және біліктілігін арттыруды ұйымдастыру;

- жұмыссыздық бойынша жәрдемақы түріндегі әртүрлі әлеуметтік төлемдер, жұмыспен қамту қызметінің бағыты бойынша оқуға стипендия (стипендия) тағайындау, жұмыссыз жастарға материалдық және басқа да көмектер көрсету.

Жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесуге байланысты көрсетілетін қызметтерді жұмыспен қамту қызмет органдары тегін ұсынуы тиіс.

Белсенді жастарды экономикалық-әлеуметтік қорғау механизмі мына бағыттар бойынша жүзеге асырылуы тиіс:

- 1) жұмыстың заңмен тыйым салынбаған кез-келген қызмет саласындағы түрінде жас адамның құқығын жүзеге асыру;

- 2) еңбек қызметі үдерісін қамтамасыз ету, яғни мәжбүрлі еңбекке жібермеу туралы кепілділіктің қатаң орындалуы, жұмыс уақытының ұзақтығының бекітілуі заңдылықтарын сақтау, демалыс және мереке күндерінің, ақылы демалыстың ұсынылуы, жұмыс берушілермен қатынастарында жастардың мүдделерін қорғау үшін кәсіптік одақтар және басқа да бірлестіктер құру;

- 3) жалдамалы жұмыскерлер үшін мемлекет бекіткен міндеттемені сақтау мен жалақы мөлшерінің төменгі шегін және инфляция жағдайында табыстардың индексациялануын жүргізу;

- 4) жас жұмыскерлердің сандық қысқаруы, кәсіпорынның жойылуы, қайта құрылуы немесе банкротқа ұшырау себептері бойынша еңбек қызметін жалғастыру мүмкіндіктерінен айырылған жағдайлардың болуын шектеу.

Жастарды жұмыссыздықтан және қазіргі заманның басқа жағымсыз құбылыстарынан әлеуметтік қорғау механизмін қарастыра келе, оның жұмыс істеуі және жетілдірілуімен қатар жұмыс істейтіндерге әсіресе жас әйелдерге заңды берілетін құқықтар мен кепілдіктер жүйесін құру керек деп есептейміз. Жас әйел өміріндегі ең маңызды кезең бала туып, ана атанғаннан кейін үш жасқа бала жеткенге дейін баланы күтумен байланысты демалыс алуына байланысты екенін білеміз. Соңғы уақытта осы өз еңбек қызметін демалыстан кейін жалғастырғысы келетіндерге кәсіпкерлер тарапынан кемсітушілік көрсетілу байқалуда. Бұл осы уақыт аралығында олар өздерінің кәсіптік дағдыларын жоғалтты, олардың білімдері ескерді және т.б. деп түсіндірілуде. Сондықтан көбінесе осындай демалыстан қайтып келген жас әйелдер қысқартылу тізімінде бірінші тұрады. [5]

Осыған байланысты отбасылық міндеттемелері бар жас жұмыскерлерге толық емес жұмыспен қамтылуды қосқанда, жұмыспен қамтылудың стандартты емес түрлеріне жүгіру құқығын заңмен бекіткен жөн. Бұл жағдайда осы жұмыспен қамту түрлері дәстүрлімен тең дәрежеде ұсынылуы және кепілдендірілген болуы тиіс.

Жастардың еңбек нарығын реттеудің әлеуметтік тетіктерінің жүйесіне, бір жағынан, жалға алу немесе жалға алу кезінде қолжетімді бағаны белгілеу жолымен тұжырымдалған проблемалардан үзілді-кесілді бас тартуды талап ететін, жастар үшін толыққанды тұрғын үй нарығын қалыптастыру тетіктері қамтылуы тиіс. тұрғын үй сатып алу, екінші жағынан, «тіркеу үшін» жергілікті төлемдердің әртүрлі түрлері және тұрғылықты жерді таңдаудағы басқа да заңсыз шектеулер. Мұнда пайыздық мөлшерлемелері жастардың көпшілігі үшін қолайлы жеке және жалға берілетін, муниципалдық және жеке тұрғын үйді пайдаланатын жастар үшін ипотекалық несиелендіруді дамыту үшін жағдай жасау өте қажет.

Жастардың еңбек нарығын реттеудің әлеуметтік тетіктеріне жастардың көші-қонын реттеу тетігі де кіреді. Жастар әлеуметтік топ ретінде мигранттардың жалпы санындағы үлесін айтарлықтай арттырады және көші-қонның басым бөлігін жастар құбылысына айналдыратын белгілі бір сапалық сипаттамаларға ие. Жастарға ата-анасынан бөлініп, өз бетінше өмір сүруге деген ұмтылыс тән. Басқа қалаға, тіпті басқа елге көшу тәуелсіздік пен тәуелсіздікті арттырады, жастың жетілуін тездетеді.

Қазіргі жастардың бейімделу деңгейі халықтың көптеген басқа топтарына қарағанда жоғары, бұл оларға Жаңа Жердегі өмірді меңгеруді және реттеуді жеңілдетеді. Сондықтан мемлекет еңбек нарығында жастардың көші-қон механизмін реттей отырып, бұл процесті әлеуметтік және консулдық қорғау, оңтайлы салық салу, қаржылық және көліктік қауіпсіздік, құқықтық қамтамасыз ету және т.б. үшін тұжырымдалған қажетті құқықтық және экономикалық нормалармен қамтамасыз ету туралы қамқорлық жасауы керек.

Жастар көші-қонының деңгейін төмендету үшін жастарды ірі құрылыстарда, тың жерлерді игеруде, бөгеттерді салуда, көпірлер, жолдар, эстакадалар, мұнай және газ құбырлары және т.б.

Жастардың еңбек нарығын реттеудің әлеуметтік тетіктерінің қатарына кәсіптік-техникалық білім беру жүйесінің жұмыс істеуін де қосу қажет. Қазіргі жағдайда оқу орындары өз бағдарламаларын еңбек нарығының талаптарына бейімдеуге тырысуда. Сондықтан бұл жерде негізгі курстан бөлек, студенттердің ой-өрісін кеңейтетін немесе негізінен кәсіптік, орта арнаулы және жоғары оқу орындарының бірлескен күш-жігерімен жүзеге асырылатын интеграцияланған бағдарламалар деп аталатындарды енгізу қажет. Соңғысы бітірушілерді «дайындауға», яғни олардың қабілет деңгейіне қарай күрделірек мамандықтарды біртіндеп игеруге және біліктілігін арттыруға бағытталуы керек. [6]

Орта кәсіптік білім беру тетіктерінің жүйесін дамыту қазіргі уақытта орта, жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі және қосымша білім беру саласындағы бірыңғай саясатпен байланысты. Орта кәсіптік білім-бұл үздіксіз білім берудің баспалдақ жүйесі және көп деңгейлі оқыту жүйесі. Нарықтық экономикаға көшу жағдайында кәсіптік білім беру жүйесінің нақты жағдайлары мен басқарудың жаңа қағидаттарына сәйкес келетін әлеуметтік тетіктерін құру қажеттілігі туындайды.

Нарықтық экономика дәстүрлі түрде жастарды өндіріске дейінгі оқытуға бағытталған және іс жүзінде қолданбалы міндетке - жұмысшы кадрларды даярлауға бағытталған кәсіби оқыту жүйесінде айтарлықтай өзгерістерді талап етті. Мән-жайлар мен жағдайларға байланысты кәсіптік оқыту тетігінің тиімді жұмыс істеуі жұмыс іздеп жүрген немесе жұмысынан айырылған жастарды оқыту мен қайта даярлауға немесе мәжбүрлі қайта даярлауға өсіп келе жатқан қажеттілікті ескеруі тиіс. Әр түрлі инновациялар мен нарық қажеттіліктеріне бағытталған кәсіби оқытуды ынталандыратын жаңа Басқару стратегиясы қажет. Бұл, біздің ойымызша, нарықтық экономикаға көшу жағдайында кәсіби білім беру саясатында орталық болуы керек.

Әлеуметтік әріптестіктің келесі механизмі – қызметкер мен жұмыс берушінің мүдделерін үйлестіру және әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеу арқылы тұжырымдалған әлеуметтік әріптестік. Бұл механизмнің жұмыс істеуінің негізгі міндеті жеке ұйымдар деңгейінде ұжымдық шарт принципін әзірлеу және реттеу болып табылады. Біріктірілген, сондай-ақ кәсіподаққа бірікпеген еңбекшілердің әртүрлі топтарының, әсіресе жастардың мүдделерін неғұрлым толық ескере отырып, оларда ұжымдық шарттар жасасу үшін тиісті құқықтық жағдайлар жасау қажет. Кәсіпорынның ұжымдық шартында еңбекке ақы төлеу туралы салалық және аумақтық келісімдермен қабылданған қызметкерлерге еңбекақы төлеу шарттарына қатысты барлық әлеуметтік-экономикалық мәселелер, оның ішінде кепілдіктер мен жұмыс істемеген уақыт үшін өтемақылар көрсетілуі тиіс. Яғни, ұжымдық шарт кәсіпорындағы еңбек қатынастарын реттейтін негізгі құқықтық құжатқа айналуы тиіс. Жоғары деңгейдегі әлеуметтік серіктестік (аумақ, облыс, сфера) екіжақты немесе көпжақты, оның ішінде институттандырылған кеңестер (үш жақты комиссиялар, әлеуметтік-экономикалық кеңестер және т.б. нысанында) нысанында дами алады. Бір жағынан, еңбек нарығын реттеудің әлеуметтік механизмдерінің бірі болып табылатын әлеуметтік серіктестік, өз кезегінде, жұмыс күшінің бағасын реттеумен байланысты болғандықтан, негізгі экономикалық механизмдердің бірі болады. Көптеген қарама-қайшылықтарға сәйкес жастарды жұмыспен қамту мәселесін жүйелікке жатқызуға болады, себебі ол барлық жүйенің біртұтас құбылыс элементтерінің дисбалансына тойтарыс беруге көзделген. Еңбек нарығының қажеттіліктері жастардың өмір құндылықтарына сәйкес келмегені диссертацияда көрсетілген, сонымен қатар бұл сәйкессіздік жастардың белсенді түрде жұмыс іздеуіне кедергі болады, сондықтан да экономикалық

жүйедегі жастарды жұмыспен қамту мәселесіне сәйкес келетін жүйені қалыптастыру керек.

Бұл жүйе төмендегідей қалыптасу кажет:

- кәсіпорында, ұйымда және мемлекеттік мекемелерде конкурстық сұрыптау негізінде жастарды жұмыспен қамту және тәжірибелерді ұйымдастыру;
- жастар үшін жұмыс орындарын үлестіру мақсатымен облыстық арнайы бюджеттік қорлар жасау;
- білім беру мекемелерінің түлектерін жұмыспен қамтамасыз ететін жұмыс берушілердің ынталандыру жүйесін жетілдіру;
- жастармен мамандыққа бағытталған ескертпелі жұмыс жүргізу;
- жастар жұмыссыздығын алдын-ала ескерту жөнінде іс-шараларда қалыптастыру және жүзеге асыру;
- жастарды баспа және электронды ауқымда ақпарат құралдары арқылы ақпараттандыру, еңбек нарығы және жастарды қолдау шаралары туралы анықтамалық және ақпараттық-әдістемелік әдебиеттерді баспаға шығару;
- жас кәсіпкерлікті және жастар кәсіпкерлігін құру тәжірибесін дамыту, жастардың бизнес-жоспарларын кеңеспен және эксперттермен қамтамасыз ету.

Жұмыспен қамтудың заманауи құрылымында ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, қызмет көрсету саласының ақпараттық секторларында жастардың жұмысқа орналасуы және кәсіптік білімнің жоқтығынан жұмысқа орналасу өте төмен. Ауыл шаруашылығы саласында еңбекақы төмен болғандықтан, жастардың аз бөлігі жұмыспен қамтылған. Ол жастарды жұмыспен қамтамасыз ету басқару объектісі мен субъектісінің әлеуметтік-экономикалық жетістіктеріне бағытталған ұйымдық-экономикалық қатынастардың жиынтығын көрсетеді, жұмыспен қамтуға кепілдік береді деп есептейді.

Қазіргі жастардың еңбек нарығын реттеудің басқа да экономикалық тетіктеріне ұлттық және аумақтық қажеттіліктерді қанағаттандыруға барлық азаматтардың қатысуын қамтамасыз етуге арналған жеке кірістерді реттеудің салық жүйесін әзірлеуге, енгізуге және одан әрі жетілдіруге байланысты шараларды жүзеге асыру жатады.

Қазіргі жастардың еңбек нарығын институционалдық, әлеуметтік-экономикалық реттеу тетіктерінің жұмыс істеуінің тиімділігін бағалау әртүрлі аналитикалық әдістермен жүзеге асырылады, оның нәтижесі оларды дамыту және жетілдіру жөніндегі шешімдер болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абуева Г.А. Государственное регулирование занятости населения // Транзитная экономика.- 2011ж.- № 3.- 110-115 б.
2. Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитеті. - Қолжетімділік тәртібі: <http://www.stat.gov.kz/>

3. Алимбаева С.К. Особенности формирования молодежного рынка труда на современном этапе (Қазақстан материалдарында): Автореферат: 22.00.04 /- Алматы: Б.И., 2011ж.- 28 б.

4. Бреева Е.Б. Профессиональная ориентация молодежи: особенности, необходимость проведения // Современ. и гуманитарн. исследования.- 2010ж.- № 1.- 184-185 б.

5. Зайниева, Лилия Юсуповна. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта / Зайниева, Лилия Юсуповна.- Алматы қ.: Дайк-Пресс, 2010ж.- 296 б.

6. Менкебаева М. Роль и место молодежи в социально-экономической и общественнополитической жизни казахстанского общества / Менкебаева М. // Аналит обозрение .-2010. № 4. 135138 б.

ӘОЖ 34.340

*Кенесариева А.А.,
Нархоз университеті Экономикалық колледжінің
«Бизнес және құқық» кафедрасының оқытушысы:*

ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ УАҚЫТТЫҢ ЖАҢА ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕСТІГІ

Аңдатпа. Қазақстандық құқықтық жүйе құқықтарды қорғауды қолданудың қолайлы әрі сенімді болуы мәселелерінде әлемнің дамыған елдерінің заңнамасымен тең бәсекеге түсе алуы тиіс. Бәсекеге қабілетті құқықтық жүйе өз құзырына бизнес пен инвестицияларды көбірек тартатыны, оның жемісі осы идеялар іске асқан елге дивидендтер әкеліп, кейіннен бүкіл әлем пайдаланылатын, батыл да озық идеяларды іске асыруға ықпал ететіні белгілі.

Түйін сөздер. Экономика, құқық, бәсекеге қабілеттілік, инвестиция, ұлттық жоба, заңнама, әкімшілік құқық, азаматтық құқық

Abstract. Kazakhstan's legal system should be able to compete on a par with the legislation of developed countries in matters of acceptability and reliability of the application of rights protection. It is known that a competitive legal system increasingly involves business and investments in its competence, the fruits of which bring dividends to the country where these ideas are implemented, and then contribute to the implementation of bold and advanced ideas that are used by the whole world.

Keywords. Economics, law, competitiveness, investment, national project, legislation, administrative law, civil law

Аннотация. Казахстанская правовая система должна быть способна наравне с законодательством развитых стран мира конкурировать в вопросах приемлемости и надежности применения защиты прав. Известно, что конкурентоспособная правовая система все больше вовлекает в свою компетенцию бизнес и инвестиции, плоды которых приносят дивиденды стране, где эти идеи реализованы, а затем способствуют реализации смелых и передовых идей, которыми пользуется весь мир.

Ключевые слова. Экономика, право, конкурентоспособность, инвестиция, национальный проект, законодательство, административное право, гражданское право

Жаһандану үрдістері әртүрлі әлеуметтік және экономикалық даму деңгейдегі дамушы елдерге және халықтарға алуан түрлі әсер етеді. Дамушы елдерге жаһандану дамуға жаңа мүмкіндіктер жасайды. Дамушы елдерге жаһандану дамуға жаңа мүмкіндіктер жасайды.

Сонымен қатар, осы елдер үшін аса үлкен қиындықтар да туғызады. Мысалы, дамыған елдермен салыстырғанда, дамушы елдердің артта қалу деңгейі күн санап арта түседі. Ғаламдық нарықтық экономикаға ену үшін дамушы елдерден өз әлеуметтік - экономикалық құрылымын түбегейлі өзгертіп, барынша күш - жігер салуын талап етеді.

Елімізде қиын жағдай туындағанда Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқын бірлікке, бейбітшілікке, ынтымаққа шақыратын үндеу жолдады. Президент еліміздегі саяси жағдайға тоқтала отырып, алдағы уақытта халқымыздың әлеуетін, экономикамызды көтеруге, жұрттың әл-ауқатын жақсартуға бағыт-бағдар берді. «Ендігі кезекте біз мұндай жағдайға ешқашан жол бермеуіміз қажет», – деп, Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өз үндеуінде нақты атап өтті. Мемлекет басшысының айтқан әрбір сөзі барлық салада қарапайым азамат құқықтарының басымдығымен байланысты екенін көрсетті.

Азаматтық қоғам институттарының жан-жақты дамуы, мемлекет пен қоғам қатынастарының үйлесімділігі бағдарының нәтижесінде мемлекеттік және қоғамдық институттардың неғұрлым белсенді өзара іс-қимылына конституциялық тыйымдар мен шектеулер алып тасталды, бүгінде біздің елдің ішкі жағдайы мен қажеттіліктеріне толықтай сай келетін жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі жаңартылды.

Сонымен қатар, әлемдік экономика мен саясатта болып жатқан іргелі өзгерістер, жаһандану процестері, сондай-ақ елдің ішкі даму серпіні қол жеткізгенге тоқмейілсуге мүмкіндік бермейді. Ұлттық құқықтың уақыттың жаңа талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында ХХІ ғасырдың перспективаларына сай келмейтін құқықтық догмалардан түпкілікті арылып, мемлекеттің норма түзушілік және құқық қолдану қызметін одан әрі жетілдіру қажет.

Қазақстан үшін батыл мақсатты айқындау – 2050 жылға қарай әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына ену – адам, қоғам өмірінің сапасын арттыру және мемлекеттілікті нығайту үшін елдің жүргізіп отырған бағытын тиімді қамтамасыз етуге тиіс ұлттық құқықтық жүйеге жоғары талаптар қояды.

Сондықтан қазақстандық құқықтық жүйе құқықтарды қорғауды қолданудың қолайлы әрі сенімді болуы мәселелерінде әлемнің дамыған елдерінің заңнамасымен тең бәсекеге түсе алуы тиіс. Жалпы жаһандану және әлемдік бәсекелестіктің өсуі жағдайында көптеген елдер құқықтық жүйелерін жаңғырту және оларды адамның мұқтаждары мен қажеттіліктеріне және инвесторлардың мүдделеріне барынша жақындату қажеттігімен бетпе-бет келді. Бәсекеге қабілетті құқықтық жүйе өз құзырына бизнес пен

инвестицияларды көбірек тартатыны, оның жемісі осы идеялар іске асқан елге дивидендтер әкеліп, кейіннен бүкіл әлем пайдаланылатын, батыл да озық идеяларды іске асыруға ықпал ететіні белгілі.

Сондықтан қазіргі кезеңде басым ұлттық жобаларды табысты іске асыру, қоғамдық маңызы бар өзекті міндеттерді шешу теңгерімді құқықтық саясат жүргізуден тікелей туындайды, бұл үшін тек өз тәжірибесі мен практикасын ғана ескеріп қана қоймай, қажет кезде біздің құқықтық жүйемізге дәстүрлі түрде тән болмаса да, іс жүзінде өзінің тиімділігін дәлелдеген, біздің ұлттық мүдделерімізге сай келетін басқа да институттарды пайдаланатын барынша прагматизм талап етіледі. Мұндай пайдалану түрлі құқықтық жүйелердің әлемде болып жатқан конвергенциясы процестерінде ұлттық құқықты жаңғырту үшін пайдалы болуы мүмкін.

Қазақстандық құқықты жаңғырту ісінде ауқымды жұмыс осыған дейін атқарылды. Отандық құқықтық жүйенің бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсу үшін қолданыстағы заңнаманы жүйелеу, заңнама салалары бөлігінде одан әрі топтастыру; оны ескірген және қосарлас нормалардан арылту, құқықтық реттеудегі олқылықтардың орнын толықтыру, қолданыстағы құқықтағы ішкі қайшылықтарды жою қажет.

Қазіргі уақытта құқықтық реттелуі кодекстермен жүзеге асырылуы тиіс заңнаманың 17 саласы заң деңгейінде анықталды.

Конституцияда бекітілген экономикалық еркіндік негіздері және Негізгі заңның базасында қалыптастырылған құқықтық кеңістік адамдардың шығармашылық бастамаларының дамуына күшті серпін беріп, қоғамдық өмірдің барлық салаларында жаңғырту факторына айналды.

Экономикалық өсу мен кәсіпкерлікті дамыту елде жүйелі экономикалық реформалардың құқықтық іргетасына және серпінді дамушы, ал болмысы жағынан біртекті емес тиісті заңнаманың қалыптасуына әкелді.

Сонымен қатар, қазіргі кезде кәсіпкерлік қызметті заңнамалық реттеуде, сондай-ақ бизнес үшін экономика саласындағы заңдардың қолданылуын барынша жеңілдетуде және қол жеткізуде әралуандық пен жүйесіздікті жою қажеттігі туындады.

Құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіру перспективалары көп жағдайда құқық шығармашылығы және құқық қолдану процесіне ақпараттық технологияларды кеңінен енгізумен байланысты.

Осыған байланысты, "электрондық үкімет" инфрақұрылымының базалық құрамдас бөліктерін қалыптастыру, нормативтік құқықтық актілер дерекқорын жасау және тиімді енгізу мақсатында Нормативтік құқықтық актілердің электрондық форматтағы эталондық банкінің жұмыс істеуі ұтымды болып табылады. Сонымен бірге заңнамаға нормативтік құқықтық актінің электрондық түрін көздейтін ережелерді енгізу қажет, бұл ұлттық құқықты ақпараттандыруда маңызды қадам болады.

Ұлттық құқықты дамытудың негізгі бағыттары

- Қазақстан Республикасы Конституциясының мемлекеттің заңнамалық, ұйымдастырушылық және басқа да шараларымен жүзеге асуы тиіс құқықтық идеялары мен принциптерін одан әрі іске асыру қажет.
- Мемлекеттік және қоғамдық институттардың күш-жігері елдің Негізгі заңының барлық конституциялық айқындамаларда қамтылған жасампаз әлеуетінің жүзеге асырылуы төңірегінде шоғырлануы тиіс.
- Елдегі заңдылық режимін және құқықтық жүйенің тұрақтылығын да, сонымен қоса қолданыстағы Конституция шеңберінде ұлттық құқықтың қарышты дамуын да қамтамасыз ететін жүйелі шаралар қажет.

Қазақстанда мемлекеттік басқару жүйесін дамыту тиімді де жинақы мемлекеттік аппарат құруға жаңа басқару технологияларын енгізуге, әкімшілік рәсімдерді жетілдіруге бағытталған әкімшілік реформаны құқықтық қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Ал бұл - құқықтың әкімшілік тәрізді саласын реттеу аясы, оның маңызды міндеті - биліктің барлық деңгейінде мемлекеттік аппараттың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету.

Әкімшілік құқықты одан әрі дамыту кезінде, мүмкіндігіне қарай, мемлекеттің, азаматтардың және біржақты билік принциптеріне негізделген мемлекеттік емес ұйымдардың арасындағы қарым-қатынастардағы қалыптасқан дәстүрлі тәсілдерден бас тартқан жөн. "Билік және бағыну" принциптерінен толық көлемде бас тарту мүмкін емес, алайда әріптестік-жәрдемдесу, функционалдық-клиенттік, тікелей қорғау принциптерін қолдану аясын кеңейту керек.

Осыған байланысты, тіркеу, рұқсат ету-лицензиялық рәсімдерді оңайлату, коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдардың қызметіне мемлекеттік органдардың заңсыз араласуына тосқауыл қою жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Азаматтардың мемлекеттік органдарға және мемлекеттің лауазымды тұлғаларына өтініш жасау тетіктерін, олардың мемлекетті басқаруға қатысуының және өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау тәсілдерінің нысандары ретінде жетілдіру керек, оның ішінде мемлекеттің "электрондық үкімет" арқылы ұсынатын қызметтер ауқымын кеңейту қажет.

"Электрондық үкімет" инфрақұрылымының базалық құрауыштарын одан әрі жаңғырту батыс еуропалық елдерде ойдағыдай жұмыс істейтін "e-justice" жүйесінің элементтерін енгізу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл азаматтар мен заңды тұлғалар мемлекеттік органдарға және соттарға жүгінген кезде біртіндеп қағазсыз құжат айналымына көшуге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге азаматтардың мемлекеттік емес ұйымдарға өздерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, оның ішінде қарау мерзімін сақтау, ұйымдар мен олардың лауазымды тұлғаларының өз қызметтерін тұтынушылардың өтініштерін қараудағы жауапкершілігін белгілеу мәселелері бойынша өтініштерімен байланысты қатынастарды реттеу қажет.

Барабар әкімшілік-құқықтық реттеу мемлекеттік қызметтер көрсетудің стандарттарын толыққанды енгізуді талап етеді. Мемлекеттік қызметтер

тізілімін кеңейту, жаңа технологияларды пайдалана отырып, олардың орындалуына тиімді сыртқы бақылау енгізу қажет. "Жалғыз терезе" қағидаты бойынша мемлекеттік көрсетілетін қызметтің кейбір түрлерін көрсету ХҚО-лардың қызметін реттейтін тиісті құқықтық базаны қалыптастыруды талап етеді.

Кеден заңнамасы кедендік ережелер мен рәсімдерде халықаралық сауданы және алмасуды дамытуға кедергі келтіретін алшақтылықтарды жою мақсатында кедендік рәсімдерді оңайлату және үйлесімді ету бағытында дамуы, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастықты ынталандыруы қажет.

Мемлекеттің дамуы және ұлттық экономикалық өсуін қамтамасыз ету үшін біздің еліміздің табиғат ресурстары байлығының стратегиялық маңызы бар. Осыған байланысты жер қойнауын пайдалану және осы салаға инвестициялар тарту туралы заңнама тек отандық және шетелдік инвесторлар үшін ғана тартымды болып қоймай, қолда бар ресурстарға ұқыптылықпен және ұтымды қараудың жаһандық талаптарын да барынша ескеруі тиіс.

Авторлық құқық саласында нақты авторлық құқықтарды қорғау деңгейін көтеру маңызды міндет болып табылады. Атап айтқанда, Интернет желісіне орналастырылған туындылардың авторлық құқықтарын қорғаудың жай-күйін терең зерделеу талап етіледі.

Техникалық шешімдерді – пайдалы модельдер өнертабыстары мен өнеркәсіптік үлгілерді құқықтық қорғау жетілдіруді талап етеді. Әлемдік жаңалық критерийі бойынша техникалық шешімді тексермей өнертабысқа берілетін қорғау құжаттарынан (инновациялық патент) заңнамалық тұрғыдан бас тарту қажет.

Озық технологиялар мен жоғары технологиялы инвестицияларды тарту үшін шетелдік патент иелері мен инвесторлардың құқықтарын қорғауды одан әрі күшейту, сондай-ақ іскерлер қауымын қазақстандық патенттік жүйенің қазіргі заманғы сипаты жөнінде кеңінен хабардар ету қажет.

Зияткерлік меншікті қорғау туралы заңнаманың проблемалы жағы ашылмаған ақпаратты және өндіріс құпияларын (ноу-хау), сондай-ақ құпия өнертабыстар мен фирмалық атауларды қорғау туралы заңдардың жоқтығы болып табылады. Бұл олқылықтың орнын толтыру керек.

Елде міндетті және ерікті сақтандырудың заманға сай жүйесі қалыптасып, жұмыс істеуде, сақтандыру қызметтерінің толыққанды нарығы орнықты. Сонымен қатар, аталған нарықтың ғаламдық тұрғыда дамуы әлемдік тәжірибеде қалыптасқан сақтандыру жүйелері мен отандық құқық қолдану тәжірибесін ескере отырып, ұлттық деңгейде барабар құқықтық реттеуді талап етеді. Электрондық сауда-саттықтың қарқынды дамуы жағдайында сақтандыру жүйесіндегі құқықтық мәселелерді шешу шеңберінде Интернет-сақтандыруды дамытуға және оны нормативтік-құқықтық регламенттеуге деген қажеттілік бар.

Бағалау қызметі құқықтық реттелуі ұдайы көңіл аударуды және жетілдіруді талап ететін нарықтық экономика құралдарын маңыздысы болып табылады.

Осыған байланысты:

- мемлекеттік бағалау стандарттарын белгілеуге;
- бағалау қызметін халықаралық талаптарға сәйкес келтіруге;
- мемлекеттік реттеу жүйесі мен бағалау қызметін өзін-өзі реттеуді жетілдіруге бағытталған кешенді ұйымдастырушылық-құқықтық шаралар қажет.

Қазақстанның Конституциясында әлеуметтік мемлекетті құрудың негізгі құқықтары мен принциптері бекітілген. Бұл орайда негізгі міндеттердің бірі әлеуметтік құқықтарды қамтамасыз ету мен қазіргі әлеуметтік саясатты іске асырудың ықпалды тетіктерін одан әрі қалыптастыру болып табылады.

Мемлекеттің кешенді, көпсалалы сипаттағы әлеуметтік-құқықтық саясаты әлеуметтік маңызы бар проблемалардың кең ауқымын шешуге бағытталған. Оған, атап айтқанда, білім беру және денсаулық сақтауды, халықты жұмыспен қамтамасыз ету мен әлеуметтік қорғауды, қоршаған ортаны қорғауды және төтенше жағдайларға жол бермеуді құқықтық реттеу жатады.

Нарықтық экономика жағдайында еңбек нарығының және халықтың жұмыспен қамту проблемаларының болуы еңбектің құқықтық қатынастарының өзекті мәселесі болып табылады. Осыған байланысты еңбек заңнамасын жүйелі талдау негізінде оның қолданылу практикасын жүйелі талдау әрі осы саладағы халықаралық тәжірибені ескеру қажет.

Әлеуметтік заңнаманы дамытудың перспектикалық бағыттарының бірі: зейнетақы активтерін орналастыру кезінде қолда бар қаржы құралдарын пайдалану және жаңаларын жасау; азаматтардың жекелеген санаттарын, оның ішінде әлеуметтік төлемдер күн көрудің жалғыз көзі болып табылатын адамдар үшін әлеуметтік қорғаудың жүйесін жетілдіру болып табылады.

Бірқатар өңірлерде экологиялық қиын жағдай орын алған біздің ел үшін ең өзекті мәселе табиғат қорғау заңнамасын, оның ішінде халықаралық міндеттемелер мен стандарттарға оны үйлестіру тұрғысында одан әрі жетілдіру мен дамыту болып табылады.

Жаңа жағдайларға, ең бастысы, адам құқығы болып табылатын заң шығару өрісінде тиімді жұмыс істей білуге бейімделу бірінші кезекте еліміздің құқық қорғау жүйесінің ұйытқысы болып табылатын прокуратура қызметін жетілдіруді талап етеді.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, оның ішінде терроризмнің, нәсілдік және діни экстремизмнің таралуының, заңсыз көші-қонның, нашақорлық пен есірткі бизнесінің, адам саудасының, компьютерлік қылмыстардың, атыс қаруын заңсыз жасау мен оның айналымының, сыбайлас жемқорлық сипаттағы, сондай-ақ ақша жылыстату саласына жататын

халықаралық қылмыстардың алдын алуға және болдырмауға бағытталған құқықтық нормаларды уақтылы енгізу және дұрыс қолдану жөніндегі

Қазақстанда құқықтық мемлекет құру азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаумен байланысты арнайы институттарды одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау жүйесіндегі маңызды тетігі Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты болып табылады. Бұл мемлекеттік құқық қорғау институтын құру Қазақстандағы демократияның дамуындағы үлкен қадам болды. Осы институт қызметінің нәтижелігін арттыру мәселесін қарау керектігін тәжірибе көрсетіп отыр.

Мемлекеттің құқықтық саясатының жаһандану жағдайында барынша қанат жайып келе жатқан халықаралық-құқықтық қырлары бар. Осыған орай аталған саясаттың маңызды бағыттарының бірі сыртқы саяси және сыртқы экономикалық қызметті құқықтық қамтамасыз ету болып табылады.

Сыртқы саясат саласындағы ұзақ мерзімді ұлттық мүдделердің қорғалуына, халықаралық аренада екі жақты және көпжақты сипаттағы өзара пайдалы ынтымақтастықты қамтамасыз етуге бағытталған осындай қызмет барабар халықаралық-құқықтық реттеуді қажет етеді.

Ұлттық заңнаманы қабылданған халықаралық міндеттемелер мен халықаралық стандарттарға сәйкес келтіру жұмысын жалғастыру керек. Бұл жерде аталған жұмыста, ең алдымен, ішкі қажеттіліктер мен елдің дамуындағы басымдықтарды басшылыққа алу қажет.

Қазақстанның ұлттық мүдделерін халықаралық аренада қамтамасыз ету үшін, оның ішінде қауіпсіз, тұрақты Орталық Азияны қалыптастыру, өңірдің тартымдылығын арттыру үшін халықаралық-құқықтық институттар мен ұйымдар белсенді пайдаланылуы тиіс.

Ғылым-білім беру қызметінің құрамдас бөлігі, өз кезегінде, құқықтық білім беру, құқықтық насихат, яғни құқықтық мәдениет мәселелері болып табылады. Осыған орай, азаматтардың құқықтық санасын, оның ішінде мемлекеттік қызметшілер арасында заңгерлік сауаттылықты арттыру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет. Халық арасында интернет-ресурстарды қоса отырып, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы құқықтық насихаттың сапасын арттыру мен көлемін кеңейту, заңнаманы және құқық қолданудың өзекті проблемалары бойынша, атап айтқанда, азаматтардың күнделікті өмірінде жиі қолданылатын құқық салаларында ғылыми зерттеулерді жандандыру қажет.

Ұйымдастырушылық-құқықтық сипаттағы іс-шаралармен тығыз байланысты мәселелердің бірі заңгерлік білім мәселесі болып табылады. Қоғамға және мемлекетке адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғауға бағдар ұстанған және патриоттық бағыттағы жаңа сипаттағы заңгерлік кадрлар керек. Нақ осындай тәсіл заңгерлік білім жүйесінің негізі болуға тиіс.

Қорытынды:

Заң үстемдігі орнықпаса және азаматтардың қауіпсіздігіне кепілдік берілмесе, әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір міндеті табысты жүзеге асырылмайды.

«Халық үніне құлақ асатын мемлекет» – бұл, шын мәнісінде, «Әділетті мемлекет» құру тұжырымдамасы. Азаматтардың мәселелерін тындап, көріп қана қою жеткіліксіз. Ең бастысы – дұрыс және әділ шешім шығару қажет.

Қорытындылай келе, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ел қауіпсіздігіне төнген қатерге баға бере отырып, саяси және әлеуметтік-экономикалық салалардағы өзекті мәселелерді шешу бойынша жасаған ауқымды баяндамасында «діни экстремизмнің қылмыстық әлеммен бірігуіне жол бермеу керек» екенін баса айтты, ретте дін саласындағы сарапшылар мен мамандарды дайындаудың жаңа талаптарын, білім беру бағдарламаларының қоғам сұранысымен тығыз байланысын тағы да өзектілендіру қажеті тұрғанын терең түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаһандану кезеңіндегі мемлекет пен құқықтың өзекті мәселелері. Алматы, 2014 77-80бет А.М.Ақаев
2. Аршабеков Н. Философия социальных изменений. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2006.
3. Adilet.zan.kz сайты
4. ҚР президентінің Жолдауы-2022ж
5. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы (2009ж, 24тамыздағы жарлығы)
6. Жаһандану кезіндегі мемлекет пен құқықтың өзекті мәселелері. Алматы, 2013 87-91бет Б.О.Алтынбасов Н.Жанғалиев

Ерназарова У.С., Толеш А.Т. **ОСНОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ПОДДЕРЖКЕ И РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

УДК 338.2

Ерназарова У.С.

ст.преподаватель кафедры «Экономика и бизнес»

Академия Кайнар, г.Алматы, Казахстан

Толеш А.Т.

студентка 1-курса кафедры «Экономика и бизнес»

Академия Кайнар, г.Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ПОДДЕРЖКЕ И РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. Современные условия показали, что необходимо большое внимание уделять развитию малого и среднего бизнеса. В статье рассматриваются приоритеты в государственной политике в целях поддержки и развития предпринимательства Республики Казахстан. Рассматриваются роль государства в формировании конкурентной среды в предпринимательстве, меры стимулирования активной предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес, малое и среднее предпринимательство, диверсификация, Дорожная карта бизнеса, государственная поддержка, национальная экономика

Аңдатпа. Қазіргі жағдай шағын және орта бизнесті дамытуға үлкен көңіл бөлу керектігін көрсетті. Мақалада Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікті қолдау және дамыту тұрғысындағы мемлекеттік саясаттың басымдықтарына баса назар аударылады. Кәсіпкерлікте бәсекелестік ортаны қалыптастырудағы мемлекеттің рөлі, белсенді кәсіпкерлік қызметті ынталандыру шаралары қарастырылады.

Тірек сөздер: кәсіпкерлік, бизнес, шағын және орта бизнес, әртараптандыру, Бизнесінің жол картасы, мемлекеттік қолдау, ұлттық экономика

Annotation Modern conditions have shown that it is necessary to pay great attention to the development of small and medium-sized businesses. The article discusses the priorities in state policy in order to support and develop entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan. The role of the state in the formation of a competitive environment in entrepreneurship, measures to stimulate active entrepreneurial activity are considered.

Key words: entrepreneurship, business, small and medium enterprises, diversification, business roadmap, government support, national economy

Перед Казахстаном стоит амбициозная цель по достижению устойчивого развития. Республика пытается войти в число 30 наиболее развитых стран мира к середине века. Это требует преобразования, направленные на совершенствование системы государственного управления, повышение прозрачности и конкурентоспособности экономики, содействие экологически ориентированному развитию, обеспечение равного доступа субъектов предпринимательства к государственной поддержке.

Предпринимательство — это основа конкурентоспособной экономики страны, где экономически активное население работает, способствует инновации и диверсификации отраслей. В своем послании народу Казахстана Глава государства К. Токаев особо отметил роль малого и среднего предпринимательства, что эффективный малый и средний бизнес – это прочная основа развития города и села, которая играет важную роль в социально-экономической и политической жизни страны.

Одним из ключевых показателей развития малого и среднего предпринимательства Казахстана является его доля в ВВП страны. По данным Министерства национальной экономики Казахстана, в 2019 году доля малого и среднего бизнеса в ВВП Казахстана составляла 31,8 %, в 2020 году -30,5%, 2021 году -30,7%[1].

В своем выступлении министр нацэкономики отметил, что по результатам макроэкономической политики за 2021 год, был обеспечен выход экономики Казахстана на динамичную траекторию устойчивого роста. По итогам года прирост составил 4%». Основными конечными результатами реализации государственной политики должны стать такие индикаторы - к 2030 году доля МСП в ВВП должна достигнуть 40%, доля средних компаний в ВВП - 20%.

Ключевым фактором стал реальный сектор (3,5%). Сектор услуг также вышел на положительную динамику и показал рост на 3,9%. Наблюдался рост в следующих отраслях: в информации и связи – на 12,9%, торговле – на 9,2%, строительстве – на 7,6%, обрабатывающей промышленности – на 5,5%, электроснабжении – на 4,8%. При этом, инвестиции в основной капитал в 2021 году выросли на 3,5%. Внешнеторговый оборот увеличился на 11,4% и составил \$ 101,5 млрд[2].

Согласно ожиданиям населения, представителей бизнеса и государственного сектора, Казахстан должен стать открытой, единой и справедливой страной с растущим уровнем жизни людей и конкурентоспособной экономикой, основанной на передовых технологиях и навыках. Достижению этой цели соответствует рост национальной экономики на уровне не менее 4,5-5% ВВП в среднем в год, что позволит Казахстану к 2025 году обеспечить достижение ВВП на душу населения на уровне \$46 100 (по паритету покупательной способности) [2].

За период в 10 лет, с 2010 по 2020 годы, количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства (МСП) в стране выросло в два раза. Ровно половина, а именно 50% регионов (8 из 16, если считать Туркестанскую область и г. Шымкент за одну единицу в сравнении с ЮКО) сумели сделать подобный рывок (двукратный рост), поставив во главу столицу, в которой за отчетный период количество субъектов МСП увеличилось почти в 4 раза.

Если брать весь Казахстан, то в структуре МСП наибольшая доля приходится на индивидуальных предпринимателей – 64%, в то время как юридические лица составляют только 20%.

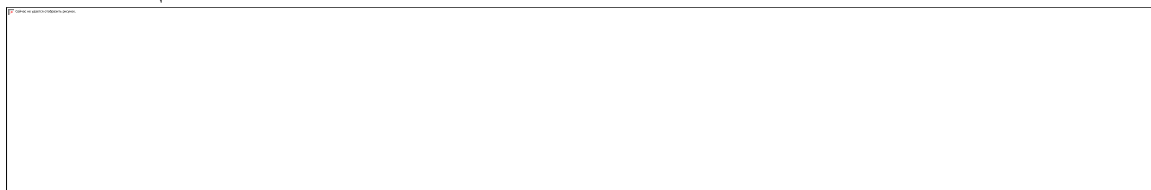
Для минимизации урона малому и среднему предпринимательству была предоставлена поддержка от государства — как финансовая, так и нефинансовая. В 2020 году реализованы три пакета антикризисных мер, направленных на существенное снижение налоговой нагрузки и расширение доступа к финансированию.

Мировая пандемия коронавируса и связанные с ней ограничения нанесли огромный урон всей экономике мира, в том числе пострадала и экономика нашей страны: в 2020 году она сократилась на 2,6%. Но в 2021 году началось постепенное ее восстановление, в результате за 11 месяцев она выросла на 3,8%. Тем не менее, в Казахстане наблюдается высокая инфляция, которая достигла своего пика осенью прошлого года.

С января 2020 года до февраля 2021 года индекс деловой активности в РК находился в отрицательной зоне (ниже 50). Наиболее уязвимым сектором стал малый и средний бизнес[3].

Так, за 2020 год выпуск продукции субъектами малого и среднего предпринимательства (МСП) снизился на 5,4% и составил 32,7 трлн тенге. А общая численность занятых в МСП сократилась на 2,3% за год — к концу 2020 года в этом секторе числились 3,4 млн занятых.

По состоянию на 01.02.2022 количество зарегистрированных в Казахстане предприятий составляет 485 030, что на 1 516 меньше, чем в прошлом месяце.

Отрасли экономики с наибольшим количеством зарегистрированных предприятий:

- Оптовая и розничная торговля; ремонт автомобилей и мотоциклов;
- Строительство;
- Предоставление прочих видов услуг.

Сумма кредитов для МСБ по программе «Дорожная карта бизнеса-2025» увеличена до 7 млрд тенге с 5-летним периодом субсидирования, сняты отраслевые ограничения. Общая сумма кредитов по программе «Экономика простых вещей» увеличена до 1 трлн тенге, срок субсидирования до 10 лет,

расширен перечень товаров и услуг, усовершенствован гарантийный инструмент.

Основными приоритетами экономической политики Республики Казахстан в сфере поддержки и развития предпринимательства являются:

1) Изменение роли государства в экономике

Данный приоритет предполагает реализацию следующих задач: повышение эффективности программы приватизации; создание благоприятных условий для использования инструментов ГЧП частным сектором; передача функций и оптимизация регулирования.

Для повышения конкуренции и конкурентоспособности бизнеса необходим пересмотр роли государства в экономике от участника коммерческой деятельности к обеспечению благоприятных условий для роста частного сектора на внутреннем рынке и его дальнейшей экспансии на международные рынки.

Для этого государство продолжит выходить из секторов экономики, где возможно формирование конкурентной среды, за счет приватизации предприятий с государственным участием, ликвидации неэффективных компаний, расширения инструментария и упрощения процедур и механизмов ГЧП.

Будут расширены возможности для развития частного бизнеса за счет снижения уровня государственного контроля и надзора, количества барьеров. Максимально возможное количество регуляторных ограничений и процедур будет приведено в соответствие с уровнем развитых стран.

На ежегодной основе будет проводится отбор функций госорганов, подлежащих передаче в конкурентную среду. Будут сокращены требования по предоставлению необходимой отчетности и документации на 50% и обеспечен перевод процесса в электронный формат, что позволит сократить издержки бизнеса, связанные со сбором и предоставлением информации.

2) Стимулирование роста частного бизнеса

Данный приоритет предполагает реализацию следующих задач: развитие конкурентоспособных предприятий; снижение рисков и обеспечение доступа к финансированию; стимулирование повышения качества продуктов и услуг.

Основным фокусом станет предоставление и улучшение условий для роста бизнеса за счет нефинансовой поддержки предпринимательства. Для этого будут создано полноформатное единое окно по обслуживанию и поддержке бизнеса на базе существующих ЦОП НПП «Атамекен», расширен охват предпринимателей мерами сервисной поддержки, облегчен доступ к инфраструктуре и т.д. Будет продолжено изменение налоговой системы, призванное создать равные налоговые условия для предприятий среднего и малого бизнеса и индивидуальных предпринимателей для стимулирования роста и укрупнения компаний, средних в первую очередь.

Средний бизнес должен стать основой экономики и обеспечить появление новых национальных чемпионов в будущем, формирование новых экспортных ниш Казахстана. В аграрном секторе будет стимулироваться организация кооперативов самозанятого населения. Конкурентоспособность бизнеса, особенно на международных рынках сбыта, определяется, помимо прочего, качеством производимых товаров и предоставляемых услуг.

Для стимулирования повышения качества продуктов и услуг будут гармонизированы национальные стандарты качества с международными, получают развитие испытательные базы и сертификационные центры на базе вузов, предприятия будут проводить постоянный самоконтроль качества продуктов и услуг путем проведения независимого аудита.

Обязательным условием для расширения доступа частных предприятий к финансированию является, прежде всего, оздоровление самих предприятий, повышение их платежеспособности и прозрачности, ликвидация неэффективно работающих компаний. Для этого должен быть упрощен механизм закрытия юридических лиц, включая банкротство, повышен уровень корпоративного управления компаниями, а также прозрачность информации о них за счет развития местных рейтинговых агентств, охвата работы кредитных бюро и усиления ответственности местных аудиторских компаний. Также будут предприняты меры по развитию небанковских источников финансирования.

18 июня 2020 года Парламентом принят новый пакет законодательных инициатив по улучшению бизнес климата. Это уже 8 пакет реформ. Новый закон направлен на повышение безопасности сделок с недвижимостью и ускорение регистрации предприятий.

Также законом предусмотрен перевод в электронный формат ряда услуг, сокращение процедур при подключении к электросетям, выдачи земельных участков и строительстве технически несложных объектов. Необходимо отметить, о принятых мерах в части расширения льготного кредитования. Так, конечная стоимость заемных средств для предпринимателей по программам «Дорожная карта бизнеса 2025» и «Экономика простых вещей» сейчас составляет 6%. В программе «Дорожная карта бизнеса 2025» размер кредита увеличен до 7 млрд. тенге. Срок субсидирования составляет 5 лет.

В программе «Дорожная карта бизнеса 2025» сняты отраслевые ограничения. Это позволяет малому и среднему бизнесу вне зависимости от рода деятельности стать участником программы и получить льготное финансирование.

Действующий в настоящее время 3-летний мораторий на проверки и профилактического контроль в отношении микро и малого бизнеса, предоставит возможность для переориентации проверок государственных органов на профилактический контроль. Будет проведена работа по внедрению принципа «1- in 2 out» – регуляторный механизм, согласно которому при введении нового нормативного акта предполагает отмену двух

существующих актов. Кроме того, с 1 января 2020 года на три года освобождены от налогов на доходы субъекты микро и малого бизнеса.

В целом, как отметил эксперт, экономика Казахстана будет развиваться на фоне умеренных темпов роста мировой экономики, постепенного увеличения спроса, менее волатильной ситуации на внешних биржевых рынках и адаптации экономической политики к новым реалиям глобального развития.

Список использованной литературы

1. Информационно-аналитический справочник для предпринимателей Казахстана, Нур-Султан, 2020г.
2. <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/v-minnacekonomiki-podveli-itogi-za-2021-god-i-podelilis-planami-raboty-na-predstoyashchiy-period-42556>
3. <https://kapital.kz/business/95094/kolichestvo-kompaniy-msb-velichilos-na-3-3-za-god.html>

Абишева А.М. БАЛАМАЛЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚОРЛАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

ӘОЖ 339.7.01

*Абишева А.М.,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы
халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан*

БАЛАМАЛЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚОРЛАРДЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Әлемдік валюта-қаржы жүйесінің дамуын анықтайтын жаһандық үрдістерге байланысты баламалы инвестициялық қорлар тақырыбы бүкіл әлем бойынша ғалымдардың да, инвесторлардың да назарын аударды.

Мақаланың мақсаты, баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін факторларды анықтау және қорлардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдарын зерттеу. Зерттеу анализ, индукция, дедукция, синтез, жалпылау, формализация сонымен қатар, салыстыру және тарихи әдістермен жүргізілді.

Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері зерттеліп, негізгі мәселелерге мән берілді. Баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін факторлар анықталды, инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдары бойынша ұсыныстар әзірленді.

Кілттік сөздер. Баламалы инвестициялық қорлар, инвестиция, инвестициялық тартымдылық, хедж-қорлар, жеке капитал қорлары, тауар қорлары, жылжымайтын мүлік қорлары.

Annotation. In connection with the global trends that determine the development of the global monetary and financial system, the topic of alternative investment funds has attracted the attention of scientists and investors around the world.

The article is aimed at studying the ways of increasing the investment attractiveness of alternative investment funds. The study was carried out by methods of analysis, induction, deduction, synthesis, generalization, formalization, as well as comparative and historical methods.

The works of domestic and foreign scientists were studied and the main problems were considered. The factors influencing the investment attractiveness of alternative investment funds are identified, recommendations are made to increase investment attractiveness.

Keywords. Alternative investment funds, investments, investment attractiveness, hedge funds, private equity funds, commodity funds, real estate funds.

Аннотация. В связи с глобальными тенденциями, определяющими развитие мировой валютно-финансовой системы, тема альтернативных инвестиционных фондов привлекла внимание ученых и инвесторов всего мира.

Целью статьи является определение факторов влияющие на инвестиционную привлекательность альтернативных инвестиционных фондов и изучение путей повышения инвестиционной привлекательности фондов. Исследование проводилось методами анализа, индукции, дедукции, синтеза, обобщения, формализации, а также сравнительными и историческими методами.

Были изучены работы отечественных и зарубежных ученых и рассмотрены основные проблемы. Выявлены факторы, влияющие на инвестиционную привлекательность альтернативных инвестиционных фондов, предложены рекомендации по повышению инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова. Альтернативные инвестиционные фонды, инвестиции, инвестиционная привлекательность, хедж-фонды, фонды прямых инвестиций, товарные фонды, фонды недвижимости.

Кіріспе

Соңғы он бес жылда баламалы инвестициялық қорлар тақырыбы бүкіл әлем бойынша ғалымдардың да, инвесторлардың да назарын аударды. Бұл әлемдік валюта-қаржы жүйесінің дамуын анықтайтын жаһандық үрдістерге байланысты. Бүгінгі күнге дейін инвестициялық қорлар секторының дамуы оның дәстүрлі және баламалы болып бөлінуіне әкелді.

Ұжымдық инвестицияларды жүзеге асыратын негізгі қаржы делдалдарының арасында инвестициялық қорлардың орны және олардың функциялары мынадай: қорлар жеке және заңды тұлғалардың жинақтарын жинақтайды, содан кейін пайда табу мақсатында бағалы қағаздар мен басқа да қаржы құралдарын сатып алуға инвестициялауды жүзеге асырады. Инвесторлар қордың активтерін қалай инвестициялау керектігі туралы шешім қабылдамайды, бірақ жай ғана қорды өз мақсаттарын, қолайлы тәуекелдерді, комиссиялық сыйақыларды және басқа да факторларды негізге ала отырып таңдайды [1].

А.И.Некрасовтың пікірінше, баламалы инвестициялық қор – бұл басқарушы компания немесе кәсіби басқарушы басқаратын, белгіленген инвестициялық саясатқа және левереджді пайдалану шарттарына сәйкес инвесторлардың негізгі инвестициялық қорлар үшін белгіленгеннен өзгеше тәртіппен инвесторлардың капиталын инвестициялау қызметті жүзеге асыруға рұқсат негізінде жұмыс істейтін пайда алу мақсатында жұмылдыратын, оның құрылымдық бөлімшесін қоса алғанда, ашық немесе жабық түрдегі ұжымдық кез келген инвестициялық кәсіпорын [2].

Зерттеудің мақсаты баламалы инвестициялық қорлардың инвесторлар үшін инвестициялық тартымдылығына әсер етуші факторларды анықтау, баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдарын зерттеу.

Баламалы инвестициялық қорлар 2009 жылғы қаржылық дағдарысқа жауап ретінде реттеу объектісіне айналды. Баламалы инвестициялық қорлар санатына әдетте хедж-қорлар (hedge funds), жеке капитал қорлары (private equity funds), инфрақұрылымдық қорлар (infrastructure funds), тауар қорлары (commodity funds) және жылжымайтын мүлік қорлары (real estate funds) жатады [2].

Зерттеу тақырыбының ғылыми-практикалық даму дәрежесі шетелде де, Қазақстанда да төмен. Ғылыми әдебиеттерде көбінесе қорлардың жекелеген түрлерінің ерекшеліктеріне, мысалы, хедж-қорларға, тікелей инвестициялар қорларына және венчурлік қорларға т.б. көңіл бөледі. Сол себепті, баламалы инвестициялық қорларды біртұтас объект ретінде қарастыратын бұл зерттеу жұмысының мақсаттарына толық сәйкес келмейді. Баламалы инвестициялық қорларға қатысты ғылыми еңбектер мен нормативтік-құқықтық актілерді талдау баламалы инвестициялық қорларды сәйкестендіру критерийлерінің жоқтығын көрсетіп, бұл тақырыптың әлі де өзекті болып қалуда деген қорытындыға әкелді.

Қорды анықтау ең алдымен инвестициялық тәуекелдерді барабар бағалау үшін маңызды. Себебі, баламалы инвестициялық қор портфеліндегі активтердің құрамы мен қорлардың тәуекелі жоғары сауда стратегияларын пайдалану мүмкіндігіне байланысты баламалы инвестициялық қорға инвестициялау дәстүрлі қорларға қарағанда жоғары тәуекелдермен байланысты [3].

Зерттеу әдістері

Зерттеу жүргізу барысында танымның жалпы ғылыми әдістері пайдаланылды. Зерттеу жұмысы анализ, индукция, дедукция, синтез, жалпылау, формализация сонымен қатар, салыстыру және тарихи әдістермен жүргізілді.

Зерттеу

Қазіргі уақытта қорлардың инвестициялық тартымдылығын бағалау жөніндегі қазіргі зерттеулердің көпшілігі қор басқарушыларына көмек көрсетуге және негізінен қор активтерінің оның тәуекелдері мен кірістілігін ескере отырып портфель қалыптастыруға бағытталған. Мұндай тәсіл инвесторлардың мақсаттарын екі себеппен жеткілікті түрде қанағаттандырмайды. Біріншіден, инвестициялау туралы шешім менеджер тарапынан емес, қаражатты толық емес ақпарат пен танымдық бұрмалаушылық жағдайында инвестор тарапынан қабылдануы мүмкін. Екіншіден, баламалы инвестициялық қорлар инвестицияның

стандартталмаған құралы, сол себепті дәстүрлі қорларға қарағанда инвестициялық құралдың инвестициялық тартымдылығын бағалау үшін тәуекел мен рентабельділікті ғана ескеру жеткіліксіз.

Инвестициялық тартымдылық – инвестордың қорға инвестиция салуға ұмтылысын төмендететін және ұлғайтатын сипаттамалардың жиынтығы. Нәтижесі инвестордың оның инвестицияларының нәтижелеріне қанағаттану деңгейі болып табылады. Осылайша, баламалы инвестициялық қорлардың негізгі инвестициялық сипаттамалары және инвесторлардың мақсаттары қаражаттың инвестициялық тартымдылығы факторларын анықтайды.

Кесте 1 – Баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылық факторлары [5]

Факторлар	Ең маңызды бес өлшемнің бірі ретінде осы өлшемді таңдаған инвесторлардың үлесі, %
Нарықпен кері корреляция	70,6
Тәуекел	67,7
Өтімділік	61,5
Шығындар	55,6
Бұрынғы қызметіне байланысты	45,7
Қаржылық левереджді пайдалану	32,1
Фирманың құқықтық құрылымы	26,5
Менеджердің қызметі	25,4
Салық салу тиімділігі	18,2
Басқарудағы активтердің көлемі	10,4
Ағымдағы қызмет және салық есептілігі	3,5
Басқа	2,9

Қаржылық Жоспарлау Қауымдастығының (Financial Planning Association) сауалнамасында неғұрлым маңызды факторлар анықталды, оның нәтижелері Р.Столздың зерттеуінде келтірілген [4]. Инвесторларға баламалы инвестициялық қорларды таңдау барысында басшылыққа алатын ең маңызды 5 параметрді таңдау ұсынылған (кесте 1).

Алынған нәтижелерден баламалы инвестициялық қор инвесторлары үшін инвестициялардың тәуекелі мен табыстылығы ғана емес өзге де сандық және сапалық факторлардың маңызды рөл атқаратынын кесте 2-ден көруге болады.

Сандық факторларға инвестордың түпкілікті кірісіне әсер ететін факторлар жатады. Яғни, тәуекел, кірістілік, шығындар, салықтар, менеджердің біліктілігі және нарықпен кері корреляция, ал сапалық факторлар – инвестордың қаражатты инвестициялау туралы шешіміне әсер етуі мүмкін факторлар – ашықтық, басқарудағы активтердің көлемі, өтімділігінің төмендігі, қаржылық левереджді пайдалану, қордың бұрынғы қызметі. Айта кетейік, осы факторлардың бір бөлігі қорларды басқару жөніндегі

компаниялардың қызметіне, ал басқалары қордың басқаруындағы активтер портфельін қалыптастыруға қатысты.

Кесте 2 – Баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылық факторлары [5]

	Сандық	Сапалық
Қорды басқарушы компанияның қызметін сипаттайтын факторлар	Шығындар	Қордың бұрынғы қызметі
	Салық салу тиімділігі	Ашықтық
	Менеджердің біліктілігі	Басқарудағы активтер көлемі
Инвестициялық портфельге тән факторлар	Нарықпен кері корреляция	Төмен өтімділік
	Табыстылық (тәуекел)	Қаржы левереджін пайдалану

Нәтижесінде баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін факторлар анықталып, сандық және сапалық болып жіктелді. Алынған нәтижелер бойынша, қорлардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдарын қарастыруға болады. Клиенттер үшін инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдары ретінде ұсыныстар әзірленді. Мысалы, баламалы инвестициялық қорлар жайлы нақты ашық ақпаратпен сыртқы және ішкі тұтынушыларды қамтамасыз ету, инвестициялық менеджерлер қызметін атқаратын мамандар даярлау және мамандардың біліктілігін арттыру, әлемнің жетекші инвесторларымен кәсіби қарым-қатынастарды дамыту.

Баламалы инвестициялық қорлар жайлы нақты ашық ақпаратпен сыртқы және ішкі тұтынушыларды қамтамасыз ету инвестициялық тартымдылықты арттыра алатын бірден-бір фактор. Яғни, баламалы инвестициялық қор қызметі туралы толық ақпарат беру, оның ішінде қор мен басқарушы компания инвестицияларының тарихын, басқарушылар құрамын (олардың дербес ақпараты және мәмілелердің табыстылығы туралы статистикасы), портфельдік рентабельділік көрсеткіштерін және қаржылық есептілікті ашу бойынша міндеттемелер енгізу арқылы арттыру. Ол білікті де, білікті емес инвесторлар үшін де қолжетімді болуы тиіс. Себебі, инвестициялық тартымдылыққа әсер ете ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қазақстандық қорлардың бірыңғай дерекқорын қалыптастыруға және оның негізінде инвесторлар тарапынан оларға сұранысты айқындауға, сондай-ақ олардың ұйымдық-құқықтық құрылымын заңдастыру арқылы клиенттер үшін қордың инвестициялық тартымдылығын арттыруға көмектеседі.

Инвестициялық менеджерлер қызметін атқаратын мамандар даярлау және мамандардың біліктілігін арттыру арқылы, баламалы инвестициялық қорлардың тартымдылығын арттыру әбден мүмкін. Баламалы инвестициялық қорлардың тәуекелі дәстүрлі қорлармен салыстырғанда жоғары болғандықтан, білікті менеджердің болуы инвестициялық тартымдылықтың негізгі факторының бірі ретінде қарастырудың мәні бар. Егер ноу-хауды жеке

секторға берілуін елестетіп көрсек: адамдар жергілікті инвестициялық компаниялардың құрылтайшысы бола алады, мысалы, жергілікті экономикаға пайда әкелетін венчурлық фирмалар немесе жеке капитал қорларына. Олар Қазақстандағы қаржылық реформалар мен инновациялардың катализаторы бола алады. Ұлттық қор өз қаражатының бір бөлігін баламалы активтерге белсенді инвестициялау және басқаруға жауапты ұйымдар құру арқылы адам ресурстарын дамытуға үлес қоса алады.

Әлемнің жетекші инвесторларымен кәсіби қарым-қатынастарды дамыту арқылы инвестициялық қорлардың тартымдылығын арттыруға болады. Баламалы инвестициялар бастапқыда шетелдік инвестициялық компаниялармен бірлесіп жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай компаниялармен ұзақ мерзімді қарым-қатынастарды дамыту жеке ақпаратқа ерте қол жеткізу, ноу-хау мен корпоративтік мәдениетті сіңіру, серіктес кеңселерде қазақстандық кадрларды оқыту алаңдарын қамтамасыз ету және т.б. арқылы үкіметке пайда әкелуі мүмкін. Шетелдік инвестициялық компаниялардың қызметтерін пайдалану олардың Қазақстандағы инвестициялық мүмкіндіктерге назарын аудару арқылы баламалы инвестициялық қордың инвестициялық тартымдылығын тек арттыра түседі. Ал ол өз кезегінде ақша ағынын кері қайтаруға көмектеседі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына сандық та, сапалық та факторлардың рөлін кешенді ескеру маңызды екендігін анықтадық. Кейбір факторлар инвестициялық тартымдылықты арттырады, ал басқалары төмендетеді. Сонымен қатар, басқа да бірқатар факторлар инвестордың өзінің ерекшеліктеріне және оның жеке тәуекелге тәбетіне байланысты.

Бұл зерттеудің мақсаты, баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына әсер етуші факторларды және баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдарын зерттеу болды. Инвестициялық тартымдылықтың көпфакторлы сипатын ескере отырып, ұлттық және әлемдік қаржы нарықтарының дамуының қазіргі заманғы үрдісі жағдайында теориялық та, практикалық та маңызы бар. Дәстүрлі банк секторымен салыстырғанда қаржы институттарының бірқатар секторларының, оның ішінде инвестициялық қорлар секторының қарқынды дамуы бірқатар онбесжылдықтардың өзіне тән ерекшелігіне айналды. Бұл құбылыс көп жағдайда инвестициялық қорлардың барлық кластарының салыстырмалы тартымдылығының жоғары болуына байланысты. Сонымен қатар, инвесторлардың инвестициялық әдістерді таңдау тұжырымдамаларын және олардың экономикалық әдебиетте қалыптасқан ұйымдастырушылық нысандарын талдау негізінде қолданыстағы дәстүрлі тәсілдердің әлеуметтік шектеулерін еңсеру қажеттігін анықтадық.

Нәтижесінде баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін факторлар анықталып, клиенттер үшін қорлардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жолдары ретінде бірқатар ұсыныстар әзірленді.

Баламалы инвестициялық қорлардың инвестициялық тартымдылығының факторларын анықтау және оларды талдау қорды бағалаудың кешенді моделін құруға мүмкіндік береді. Алайда, іс жүзінде мұны істеу мүмкін емес, ең алдымен, қорлар қызметінің нәтижелері туралы ақпараттың болмауына байланысты. Модельдеудің тағы бір елеулі кедергісі – баламалы инвестициялық қорлардың әрбір түрінің өзіндік ерекшеліктерін есепке алу мүмкін еместігі. Әрбір қор түрінің инвесторлардың тиісті инвестициялық қалауларын қанағаттандыратын өзіндік мамандануы бар, сондықтан қорлардың әртүрлі түрлерін бір-бірімен салыстыру дұрыс болмас еді.

Зерттеуді қорытындылай келе, бұл ғылыми зерттеу әрі қарай зерттеудің жаңа бағыттарын талап етеді. Біріншіден, зерттеу баламалы инвестициялық құралдардың және қорлардың басқа түрлерімен толықтырылуы мүмкін. Екіншіден, болашақта Қазақстандық қорларды дамушы елдердегі әріптестерімен салыстыруға болады. Атап айтқанда, Азия нарығының әлеуеті зор. Үшіншіден, қорлар қызметінің жабық сипатына байланысты нақты қорлар мен олардың басқаруындағы активтердің рентабельділігі туралы көбірек деректер жинау мүмкін болмады. Сондықтан, зерттеу көбіне сауалнама және сұхбат деректеріне негізделеді, бұл нәтижелерді белгілі бір дәрежеде бұрмалауы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Investment Fund [Электронный ресурс] // Investopedia: [сайт]. URL: <http://www.investopedia.com/terms/i/investment-fund.asp> (дата обращения: 24.03.2018).
2. Некрасов А. И. Основы правового регулирования деятельности инвестиционных фондов в Европейском Союзе // Международное право и международные организации / International Law and International Organizations. – 2012. – № 1. – С. 107–125.
3. Мусатова М. М. Фонды прямых инвестиций: проверка кризисом // Рынок ценных бумаг. – 2011. – №. 3. – С. 43.
4. Stolz R.F. Investigating alternative Investments. Journal of financial planning. 2011 г., September.
5. Мерекина Е. В. Факторы инвестиционной привлекательности альтернативных инвестиционных фондов // Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2018. – №. 5. – С. 174-186.
6. Marek J. Нацфонд Казахстана—куда двигаться дальше?. – 2016.
7. Шкут А. П. Формирование и развитие инвестиционных фондов в странах Европейского Союза. – 2020.

8. Мерекина Е.В. Роль российских и зарубежных инвестиционных фондов как небанковских финансовых посредников в инвестиционных предпочтениях их клиентов // Экономика. Бизнес. Банки., No. 5(26), Сентябрь-октябрь 2018

9. Карпушин Е. С., Гажала А. В. Альтернативные виды инвестиций в условиях экономической нестабильности // Экономика. Бизнес. Право. – 2017. – №. 1-3. – С. 28-38.

10. Петрова Е. Д., Погребная Н. В. Альтернативные инвестиции и новые возможности инвестиционного портфеля // Colloquium-Journal. – 2018. – №. 5-6 (16). – С. 77.

11. Семенова Е. В. Управление финансовыми инвестициями: факторы инвестиционной привлекательности // Вестник Российского экономического университета им. ГВ Плеханова. – 2016. – №. 2 (86). – С. 77-88.

Аймагамбетова Ж.К., Оспанова А.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ НЕСИЕ ЖӘНЕ ДЕПОЗИТ НАРЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛ - АХУАЛЫН БАҒАЛАУ

ӘОЖ 2964

*Аймагамбетова Ж.К. э.ғ.м.
Қ.Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Экономика және құқық факультеті, ғылыми жетекші
Ақтөбе қаласы, ҚР*

*Оспанова А.Е.,
«Қаржы» ББ-нің 3 курс студенті
Ақтөбе қаласы, ҚР*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ НЕСИЕ ЖӘНЕ ДЕПОЗИТ НАРЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛ - АХУАЛЫН БАҒАЛАУ

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы кредиттік және депозитарлық нарықтардың әлеуетін ашады. Бұл мақалада кредиттеудің өсу проблемасы, сонымен бірге кредиттік тәуекелдердің тез жинақталу проблемасы да көтерілді. Бұл кредиторлардың проблемалық борыштарын реттеудегі қиындықтарды ұлғайтады. Коммерциялық банктердің депозиттік саясатының өсіп келе жатқан әсері байқалады. Банк секторы активтерінің көрсеткіштері, банктердің экономиканы кредиттеу көлемі, банктердің кредиттік портфелінің сапасы, жеке және заңды тұлғаларға кредиттердің көлемі, резиденттердің депозитарлық ұйымдардағы салымдары талданды. Талдау нәтижелері соңғы жылдары Қазақстанның кредит нарығында өсім бар екенін көрсетті, уытты кредиттердің жоғары деңгейі аясында кредит беру көлемінің жоғары өсуі байқалады.

Негізгі сөздер: қаржы нарығы, валюта нарығы, несие ресурстары, депозит нарығы, қаржылық жағдай

Annotation. The article reveals the potential of the credit and deposit markets in the Republic of Kazakhstan. In this article, the problem of credit growth was raised, as well as the problem of rapid accumulation of credit risks, which increases the difficulties in regulating problem debts of creditors. There is a growing effect of the deposit policy of commercial banks. The indicators of assets of the banking sector, the volume of lending by banks to the economy, the quality of the loan portfolio of banks, the volume of loans to individuals and legal entities, deposits of residents in depository organizations are analyzed. The results of the analysis showed that in recent years there has been an increase in the credit market of Kazakhstan, against the background of a high level of toxic loans, there has been a high growth in lending volumes.

Key words: financial market, foreign exchange market, credit resources, deposit market, financial condition.

Аннотация. Статья раскрывает потенциал кредитного и депозитарного рынков в Республике Казахстан. В данной статье была поднята проблема роста кредитования, а также проблема быстрого накопления кредитных рисков, что увеличивает трудности в регулировании проблемных долгов кредиторов. Наблюдается растущий эффект депозитной политики коммерческих банков. Проанализированы показатели активов банковского сектора, объемы кредитования банками экономики, качество кредитного портфеля банков, объемы кредитов физическим и юридическим лицам, вклады резидентов в депозитарных организациях. Результаты анализа показали, что в последние годы на кредитном рынке Казахстана наблюдается рост, на фоне высокого уровня токсичных кредитов наблюдается высокий рост объемов кредитования.

Ключевые слова: финансовый рынок, валютный рынок, кредитные ресурсы, рынок депозитов, финансовое состояние.

Қазақстанның қазіргі банк жүйесі кредиттік ұйымдар бәсекелестігінің өсуіне байланысты дамудың жаңа кезеңі нарықтық ұстанымдарды сақтау және күшейту қажеттілігін тудырады. Орындалатын операциялар көлемінің ұлғаюы және банк қызметінің рентабельділігін арттыру, жаңа экономикалық жағдайлар мен экономика субъектілерінің қажеттілігін ескере отырып, кредиттік ұйымдардан депозиттік ресурстардың сапасын жоғарылату мен жаңарту, жаңа депозиттік саясатты қалыптастыруды талап етеді.

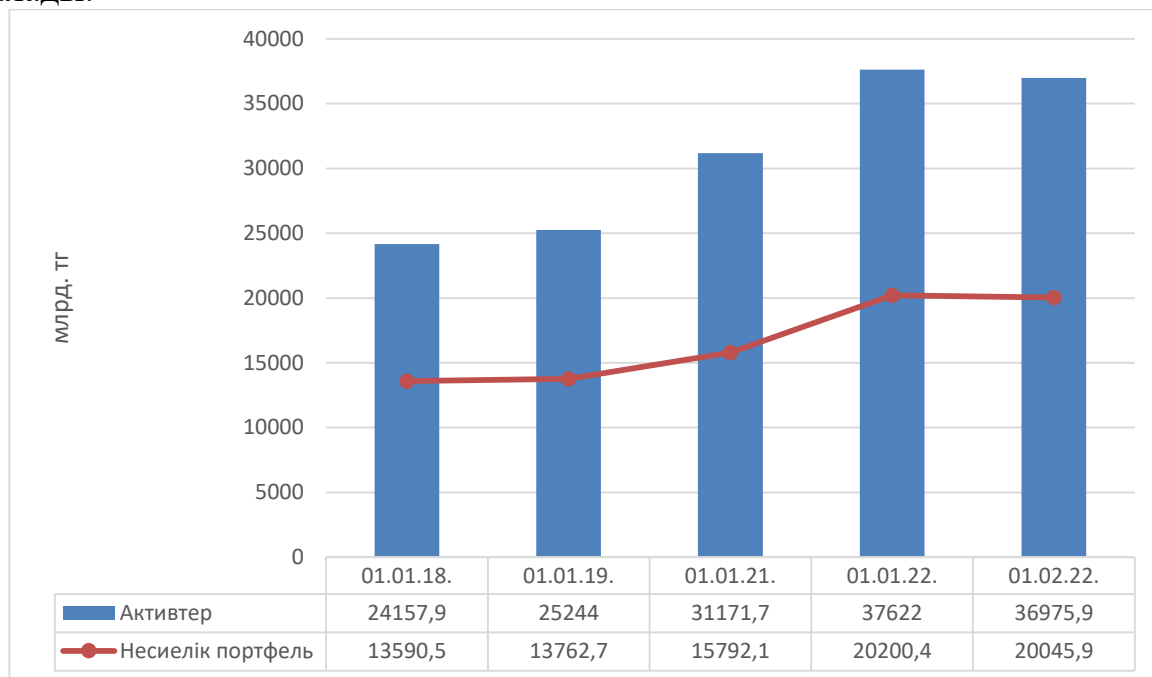
Соңғы жылдары ірі компанияларға, орта және шағын бизнеске, Қазақстан Республикасының халқына кредит берудің күрт өсуі байқалады. Сонымен бірге, несие көлемі ұлғайған сайын, бірқатар проблемалар туындауда. Олардың негізгілері - несие берушілерде несиелік тәуекелдердің тез жинақталуы, проблемалық қарызды реттеудегі өсіп келе жатқан қиындықтар, несие нарығындағы ақпараттың асимметриясының жоғарылауы, бұл қарыз алушылардың несиелік қабілетін объективті бағалау мүмкіндігін төмендетеді.

Кредиттеудің өсуімен банк сарапшылары екінші деңгейдегі банктердің депозиттік саясатының олардың бизнесінің дамуына өсіп келе жатқан әсерін атап өтеді.

Депозитарлық саясатты қалыптастырудың теориялық негіздерінің, практикалық іске асыру проблемаларының жеткіліксіз дамуы оның коммерциялық банктер мен тұтастай банк жүйесі қызметінің сандық және сапалық көрсеткіштерінің жақсаруына әсерін әлсіретеді.

2022 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасында 22 банк және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын 1

ұйым жұмыс істейді. 2022 жылы банк секторының активтері 2021 жылмен салыстырғанда 20,7%-ға, яғни 6450,3 млрд. теңгеге өскен. Дегенмен 2022 жылдың қаңтар-ақпан айларын салыстырғанда 1,7%-ға төмендегені байқалады.

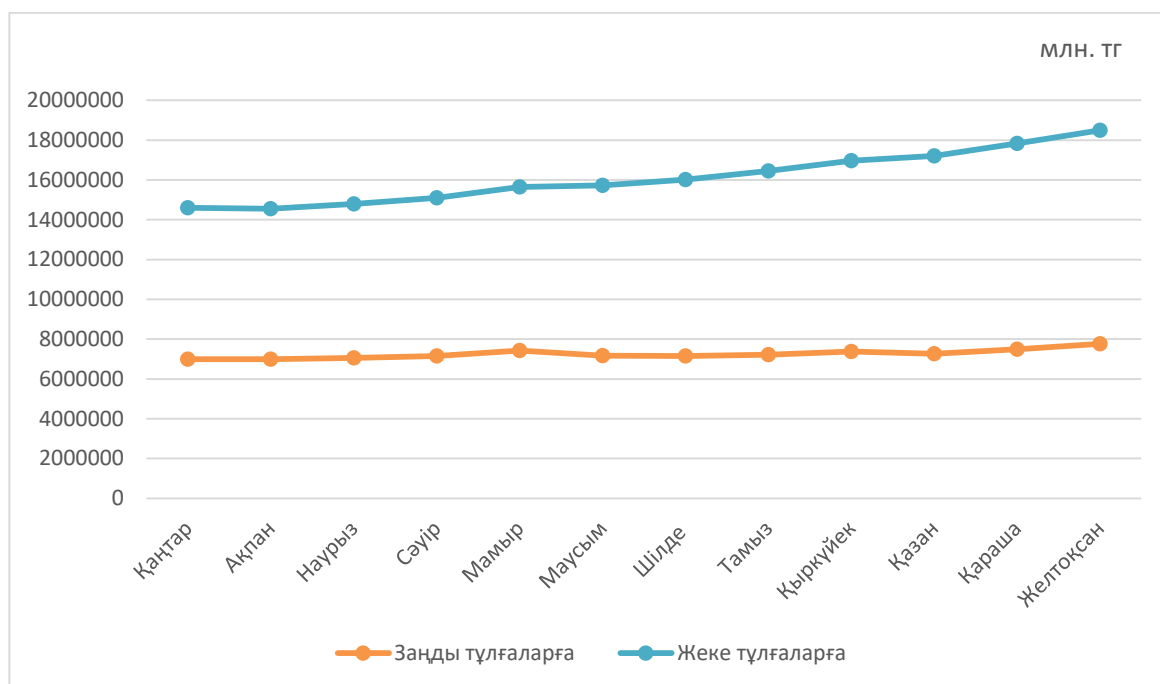

Сурет 1. ҚР банк секторының активтері мен несиелік портфелінің динамикасы

*сурет автормен құрастырылған

*сурет <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/279563?lang=kk> сайтынан алынды

Заңды тұлғалар берілетін несиелер көлемі 2021 жылдың желтоқсан айында 10,9%- ұлғайғанын көруге болады. Ал 2022 қаңтар айында 0,57%-ға азайып, 7 714 747 теңгені құрады. Жеке тұлғаларға берілген несие 41,3%-ға, яғни 3 138 711 теңгеге өсті. Сонымен қатар ұзақ мерзімді несиелеу 28,16%, ал қысқа мерзімді несиелеу 18,27%-ға артқаны байқалады. Банктердің кредиттік қоржыны құрылымындағы жеке тұлғаларға берілген несиелеу үлесі 2022 жылы 52,8%-дан 58,3%ға өскен. Заңды тұлғаларға берілген несиелердің үлес салмағы 2022 жылдың қаңтар айында 41,7% құрады.

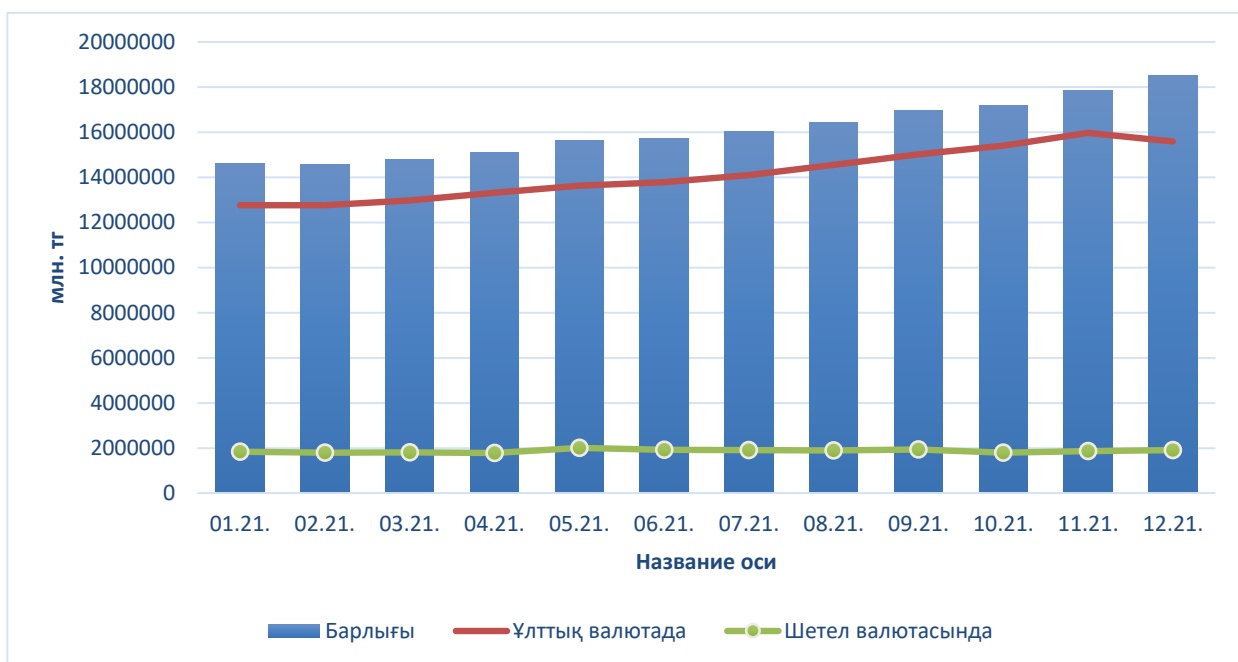
Сурет 2. 2021 жылғы экономикаға берілген несиелер көлемі(субъектілері бойынша)

*сурет автормен құрастырылған

*мәліметтер <https://www.nationalbank.kz/kz/loans/kredity-bankov> сайтынан алынды

Салалық бөліністе банктердің экономикаға ең елеулі сомасы өнеркәсіпке берілген. Ол барлық несиенің 14,3% құрайды. Келесі несие саудаға және құрылысқа берілген. Оның ішінде сауда–10,9%, ал құрылыс–3,6% құрайды. Сонымен қатар ауыл шаруашылығы –1,8%, көлік–2,5%, байланыс–1%, ал қалған бөлігін өзге де салалар құрайды.

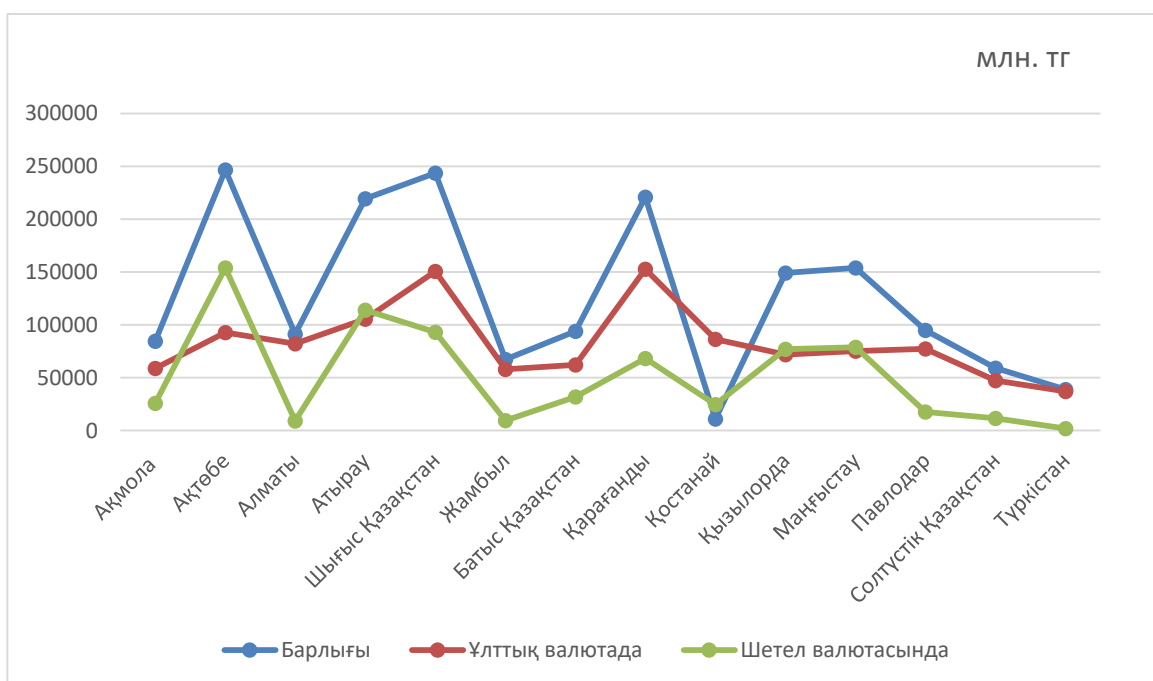
Депозит нарығы бойынша 2022жылы жалпы салымдар сомасы банк жүйесінен салымдардың шығарылуына әкеп соққан банктік және өзге де операцияларды жүргізуге және бағалы қағаздар нарығындағы қызметті жүзеге асыруға арналған лицензиядан айырумен байланысты банк секторында құрылымдық өзгерістер юолса да 20,2%-ға өсіп, 13 060 749 теңгені құрады(2021 жылы 10 864 254 тг). Теңгелік салымдардың тартымдылығын арттыру жөніндегі шаралармен бірге девальвациялық және инфляциялық күтулердің төмендеуі ұлттық валютадағы депозиттер көлемінің өсуіне ықпал етті. Осылайша, ұлттық валютадағы депозиттер 2022 жылдың 1 қаңтардағы көрсеткіші бойынша 8,4 трлн. теңгені құрады.Ал шетел валютасындағы депозиттер 4,7трлн. теңге, жалпы депозиттердің 36% құрайды.

Сурет 3. 2021 жылғы экономикаға берілген несиелер көлемі (валюта түрлері бойынша)

*сурет автормен құрастырылған

*мәліметтер <https://www.nationalbank.kz/kz/loans/kredity-bankov> сайтынан алынды

Сурет 4. Банктердегі салымдар (аймақтар бойынша) 2022 жылғы 1 ақпандағы мәлімет бойынша

*сурет автормен құрастырылған

*мәліметтер <https://www.nationalbank.kz/kz/news/tekushchie-scheta-v-bankah-v-regionalnom-razreze-rubrics/1772> сайтынан алынды

Аймақтар бойынша депозиттердің нарығында ең үлкен салымды Ақтөбе облысы иеленеді. Ол барлық салымдардың 13,9% құрайды. Одан кейінгі көп үлесті Шығыс Қазақстан–243507 млн. тг, Қарағанды- 220907 млн. тг, Атырау облыстары- 219390 млн. тг иеленеді. Ең төменгі салым мөлшеріне Солтүстік Қазақстан, Түркістан, Қостанай облыстары ие. Жалпы салымдардың Солтүстік Қазақстан облысы –3,3%, Түркістан облысы-2,2%, Қостанай облысы-0,62% құрайды.

2017 жылы мерзімінен бұрын алуға болатын заңмен қадағаланатын жинақ салымдары енгізілді. Бұл біріншіден, салымшылар үшін неғұрлым тиімді мөлшерлеме мен өтеу мөлшерін қамтамасыз ететін, екіншіден екінші деңгейлі банктерді қорландырудың сенім базасымен қамтамасыз ететін жаңа құрал болды. Сондай-ақ халықтың салымдары бойынша ең жоғары мөлшерлемелерді белгілеу тетігі жетілдірілді. Коммерциялық банктер 2022 жылдың 1 наурызынан бастап депозиттің ең жоғарғы мөлшерін 13% арттырды. Сонымен қатар, шетел валютасындағы депозиттер максималды ұсыналатын ставка 1% құрайды.

Талдау көрсеткендей, соңғы жылдары Қазақстанның кредит нарығында өсім байқалады. Осылайша, 2021 жылдың екінші жартыжылдығында несиелендіру 17,7% -ға артқаны байқалды. Жалпы 2022 жылдың 1 қаңтарындағы көрсеткіштер бойынша бір жыл ішінде экономикаға берілген кредиттер көлемі 26,8% артқан. Қазіргі таңда Ұлттық Банк банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыру мақсатында жұмыстар жүргізуде.

«Нашар» несиелер көлемінің қысқаруы коммерциялық банктердің жұмыс істеу принциптерінің өзгеруіне байланысты. Алайда, халықаралық рейтингтік агенттіктер өз бағамдарына абай болғандықтан, тұрақты ұзақ мерзімді нәтижелер туралы айтуға әлі ерте.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ресми сайты <https://www.nationalbank.kz/>
2. ҚР Қаржы нарығын қадағалау және реттеу агенттігі ресми сайты <https://www.gov.kz/>
3. Egemen Qazaqstan газетінің веб сайты <https://egemen.kz/article/260090-2021-dgyl-depozit-naryghynda-dganha-eredgeler-kushine-endi>
4. <https://kapital.kz/finance/101619/v-2021-godu-bankovskiy-sektor-kazakhstana-lishilsya-chetyrekhn-igrokov.html>

Ерназарова У.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН КӘСІПкерлікті салықтық ынталандыру

ӘОЖ 338

Ерназарова У.С.
«Экономика және бизнес» кафедрасының аға оқытушысы
Қайнар академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН КӘСІПкерлікті салықтық ынталандыру

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы шағын кәсіпкерлікті дамытуды қолдау және салықтық ынталандыру шаралары қарастырылған. Кәсіпкерлікті ынталандыруда мемлекеттің нақты қадамдары, кәсіпкерлік қызметті жедел дамыту шаралары қарастырылған.

Тірек сөздер: салық, экономика, бизнес, шағын бизнес, ынталандыру, экономикалық өсу, мемлекеттік қолдау.

Annotation The article discusses the measures of tax incentives and support for the development of small businesses in the Republic of Kazakhstan. The real steps taken by the state in stimulating entrepreneurship, measures for the accelerated development of entrepreneurial activity are considered.

Key words: taxes, economy, business, small business, incentives, economic growth, government support.

Аннотация. В статье рассматриваются меры налогового стимулирования и поддержки развития малого предпринимательства в Республике Казахстан. Рассматриваются принятые государством реальные шаги в стимулировании предпринимательства, меры ускоренного развития предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: налоги, экономика, бизнес, малое предпринимательство, стимулирование, экономический рост, государственная поддержка.

Шағын кәсіпкерлік Қазақстан Республикасы мен оның жекелеген аймақтарының экономикасының дамуына елеулі үлес қосады, өйткені жалпы ішкі өнімдегі елеусіз үлеске қарамастан, экономиканың осы нақты секторында жаңа жұмыс орындарын құру бойынша үлкен резервтер бар, инновацияға бағытталған және тұтынушылардың талаптары мен тұтынушыларын қанағаттандыруға барынша бағытталған және нарықтағы сұраныс пен ұсыныстың өзгеруіне тез жауап бере алады.

Қазақстандағы шағын және орта бизнестің дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі оның елдің жалпы ішкі өніміндегі үлесі болып

табылады. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің мәліметі бойынша, 2019 жылы Қазақстанның жалпы ішкі өніміндегі шағын және орта бизнестің үлесі 31,8%, 2020 жылы – 30,5%, 2021 жылы – 30,7% [1].

Жаһандық коронавирустық пандемия және онымен байланысты шектеулер бүкіл әлем экономикасына, соның ішінде еліміздің экономикасына орасан зор зиян келтірді: 2020 жылы ол 2,6%-ға қысқарды. Бірақ 2021 жылы оның біртіндеп қалпына келуі басталды, нәтижесінде ол 11 айда 3,8%-ға өсті. Дегенмен, Қазақстанда өткен жылдың күзінде шарықтау шегіне жеткен инфляцияның жоғары деңгейі байқалуда.

2020 жылдың қаңтарынан 2021 жылдың ақпанына дейін Қазақстандағы іскерлік белсенділік индексі теріс аймақта болды (50-ден төмен). Ең осал сектор шағын және орта бизнес болды[2].

2021 жылдың 1 тоқсанының қорытындысы бойынша «Бизнестің жол картасы 2025» және «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламалары шеңберінде кредиттердің 232 млрд теңге жалпы сомасына 5 884 жоба субсидияланды, 87 млрд теңге несие сомасына 6 892 жоба бойынша кепілдік берілді. Аграрлық несие корпорациясы аясында 5,9 млрд теңге несие сомасына 134 жобаға қолдау көрсетілді.

2020 жылы «Бизнестің жол картасы 2025» бағдарламасы аясында бизнесті микрокредиттеу жаңа бағыты басталды. Осы бағыт шеңберінде айналым қаражатына 5 млн-ға дейін және инвестициялық мақсаттарға 20 млн тг дейін кредиттер беріледі. Бұл ретте, 5 млн теңгеге дейінгі қарыздардың басым бөлігі соңғы қарыз алушы үшін 6% мөлшерлеме бойынша кепілсіз негізде беріледі [3].

1-кесте - 01.01.2022 жылдың негізгі салықтар мен шегерімдер бойынша ставкалары

Салықтар мен шегерімдер	Ставкалары
Корпоративтік табыс салығы	20%
Жеке табыс салығы	10%
Қосылған құн салығы	12%
Әлеуметтік салық	9,5%
Әлеуметтік аударымдар	3,5%
Міндетті зейнетақы жарналары	10%
Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары	5%
Міндетті медициналық әлеуметтік сақтандыру (ММӨС) бойынша аударымдар	3%
ММӨС жарналары	2%
Бірыңғай жиынтық төлем(қалалық, республикалық және облыстық маңызы бар қала)	1 АЕК
Бірыңғай жиынтық төлем (басқа елді мекендер)	2 АЕК
Ескерту - Қазақстан Республикасының Салық кодексінің негізінде автор құрастырған	

Салықтар шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықаралық табыстардың қалыптасуындағы қаржылық қатынастардың бір бөлігін

білдіреді. Сондай-ақ шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықаралық табыстың белгілі бір мөлшері мемлекет үлесіне жинақтап жиынтықтаудың қаржылық қатынастарын көрсетеді. Салық кодексінің 189-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында мынадай салықтар қолданылады:

- корпоративтік табыс салығы (КТС);
- жеке табыс салығы (ЖТС);
- қосылған құн салығы (ҚҚС);
- акциздер;
- экспортқа рента салығы;
- жер қойнауын пайдаланушылардың арнайы төлемдері мен салықтары;
- әлеуметтік салық;
- көлік құралдарына салық;
- жер салығы;
- мүлік салығы;
- ойын бизнесі салығы;
- бірыңғай жер салығы.

Төмендегі кестеде Қазақстан Республикасындағы 2022 жылғы базалық салықтар мен төлемдердің мөлшерлемелерін қарастырамыз.

Қазақстанда кәсіпкерлік қозғалысын дамытуды және шағын бизнестің өсуін қолдау мақсатында Қазақстан Республикасының Салық кодексінде шағын кәсіпкерлік субъектілеріне салық салу рәсімін оңайлатуға бағытталған бір қатар шараларды көздейді.

Жекелеген салықтарды есептеу мен төлеудің ерекше (оңайлатылған) тәртібін қолдануға, сондай-ақ олар бойынша салықтық есеп беруіне қатысты (Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы) Қазақстан Республикасы Салық Кодексінде бекітілген[5].

Шағын кәсіпкерлік субъектілерін салықтық ынталандырудың негізгі құралдарының бірі салық ауыртпалығын төмендетуге, салықтық есепке алу мен салық есептілігін, бірыңғай салық төлеушілердің салықтық әкімшілігін жеңілдетуге бағытталған арнайы салық салу жүйесі (АСР) болып табылады.

Арнайы салық режимдерін (АСР) қолданатын микрокәсіпкерлік немесе шағын кәсіпкерлік субъектілері 2020 жылғы 1 қаңтардан 2022 жылғы 31 желтоқсанға дейінгі кезеңде алынған табыстардан салық төлеуден босатылады. ҚР КК 24-бабының 3-тармақшасында шағын кәсіпкерлікке мынадай анықтама берілген: микрокәсіпкерлік субъектілеріне жұмыскерлерінің жылдық орташа саны 15 адамнан аспайтын немесе жылдық орташа табысы 30 мың еселенген АЕК-тен аспайтын субъектілер жатады. Шағын кәсіпкерлік субъектілері - жұмыскерлердің орташа жылдық саны 100 адамнан аспайтын және жылдық орташа табысы 300 мың АЕК аспайтын жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғалар. Егер кем дегенде біреуі асып кетсе, бұл субъектіні шағын бизнес ретінде жіктеуге мүмкіндік бермейді.

АСР қолданатын субъектілерге келесі салық төлеушілер жатқызылады:

- патент негізінде,

- оңайлатылған декларациялар,
- тіркелген шегерімді пайдаланумен,
- ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері,
- шаруа немесе фермер қожалықтары.

Келесі сомалар 100 пайызға азайтылады:

- Салық кодексінің 686, 687, 695, 700-баптарына сәйкес есептелген корпоративтік (жеке) табыс салығының (төлем көзінен ұсталатыннан басқа) сомасы.
- Салық кодексінің 687-бабына сәйкес есептелген әлеуметтік салықтың сомасы.
- Салық кодексінің 704-бабына сәйкес есептелген бірыңғай жер салығының сомасы.

Босату көрсетілген 3 жылдық кезеңде туындайтын салықтарды төлеу жөніндегі салықтық міндеттемелерге ғана қолданылады. Декларацияларды ұсынған кезде төлеуге салық бағанында 0-ді көрсете отырып, алынған кірістер туралы деректерді көрсету қажет.

Сонымен қоса, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер ауыл шаруашылығы мақсатында пайдалануға арналған жерлер бойынша жер салығын төлемейді. Бұдан басқа, бағаның өсуін болдырмау үшін 2020 жылдың 1 қазанына дейін әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына ҚҚС ставкасы 12%-дан 8%-ға дейін төмендеген.

Алдын ала есептеулер бойынша, табыс салығын төлеуден 1,2 млн жуық салық төлеуші 380 млрд теңгеден астам сомаға, үш жыл мерзімге босатылады. Қазақстан Үкіметі еліміздегі бизнес ахуалды жақсарту мақсатында қолданыстағы заңнаманы реформалау, рұқсат беру жүйесін жетілдіру, бизнесті құру рәсімдерін жеңілдету, мемлекеттік бақылау-қадағалау қызметін оңтайландыру бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіп жатыр [5].

Атап айтқанда, 2021 жылға арналған экономикалық өсімді қалпына келтіру жөніндегі өзектендірілген кешенді жоспар шеңберінде 60 астам қолдау шаралары көзделген: Бизнеске жүктемені азайту, оның ішінде бірқатар салықтық жеңілдіктер және салықтық әкімшілендіруді жеңілдету. Кәсіпкерлердің қаржыландыруға қолжетімділігін жеңілдету. Бұл шаралар ШОБ субъектілерінің банктік қарыздарын жеңілдікпен қайта қаржыландыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау мақсатында ШОБ кредиттері бойынша төлемдер 2021 жылғы 1 сәуірден бастап 2021 жылғы 30 маусымға дейін кейінге қалдырылды.

Сұраныстағы нарықтарға қол жеткізу. Аталған бағыт мемлекеттік сатып алуларға және квазимемлекеттік сектордың сатып алуларына қолжетімділікті жеңілдетуге бағытталған шараларды, оның ішінде маңызы аз мемлекеттік сатып алулар бойынша отандық тауар өндірушілерді қолдау тетігін енгізуді

қамтиды. «Smart» реттеу кәсіпкерлік саласында жаңа реттеу саясатын енгізуді көздейтін заңды әзірлеу мен қабылдауды қамтиды[3].

Бизнесті қолдау үшін өткен жылы Қазақстанда 700 мыңнан астам заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлерді қамти отырып, салықтық ынталандырудың ауқымды шаралары жүргізілді. Бұл шаралар шағын кәсіпкерлер субъектілеріне салық жүктемесін азайтуды қамтамасыз ету және бюджетке төлемдер мен салық төлеу тәртібін оңтайландыру үшін есептелген және өз нәтижелерін жуырда көрсетеді деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Информационно-аналитический справочник для предпринимателей Казахстана, Нур-Султан, 2022г.

2. <https://kapital.kz/business/95094/kolichestvo-kompaniy-msb-uvlichilos-na-3-3-za-god.html>

3. <https://primeminister.kz/kz/news/2021-zhyly-shagyn-nesieleumen-24-mynnan-astam-kasipkerlik-subektisi-kamtylady-a-ergaliev-4406>

4. Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Салық кодексі, 2021ж

5. <https://www.primeminister.kz/kz/news/reviews/salyk-tan-bosatu-zh-netekseruge-moratoriy-aldag-y-3-zhylda-k-azak-standa-biznes-k-alay-damidy>

Ахметова Г.Т., Кусаинова Ж. ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУДА ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІН ЖАҢҒЫРТУҒА ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ

ӘОЖ 338

Ахметова Г.Т., э.э.к.,

Кусаинова Ж., магистрант

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУДА ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІГІН ЖАҢҒЫРТУҒА ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ

Андатпа. Кірістер мен шығыстарды талдау үшін ақпарат көздері кәсіпорын құжаттары болып табылады. Зерттелетін құжаттардың ішінде ұйымның есеп саясаты туралы бұйрық, бастапқы құжаттар, есеп регистрлері, есеп берулер бар.

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп, кіріс туралы есеп, кіріс.

Annotation. Sources of information for the analysis of income and expenses are enterprise documents. Among the studied documents - an order on the accounting policy of the organization, primary documents, accounting registers, reports.

Keywords: accounting, income statement, income

Аннотация. Источниками информации для анализа доходов и расходов являются документы предприятия. Среди исследуемых документов - приказ об учетной политике организации, первичные документы, регистры бухгалтерского учета, отчеты

Ключевые слова. бухгалтерия, отчет о прибылях и убытках, доход

Қаржылық есеп берумен жұмыс істегенде, экономиканы цифрландырудың қаржылық есептілікті, өңдеу әдістерін, қаржылық есептілік көрсеткіштерін, есептілік ақпаратын талдау және тексеру үдерісін, қаржылық есептілік нысандары үшін қажетті кіріс ақпаратын, есептілік нысандарын қамтитын шығыс ақпаратты және пайдаланылатын операциялық ақпаратты жаңғыртуға әсері қарастырылады.. Сандық экономиканың дамуы мен қаржылық есептіліктің қажетті сапалық сипаттамаларын қамтамасыз ету арасындағы байланыс қарастырылады. Қазіргі таңда кәсіби бухгалтерлердің жұмысын жеңілдету мүмкіндігіне негізделген қаржылық есеп берудің машиналық оқылатын түрі қолданылады.

Цифрлық технологиялардың жаңа буыны бұрын қол жетпеген қол жетімділік пен теңшеу үйлесімі арқылы тұтынушы құндылығының жаңа деңгейін жасайды, түсінікті өнімдер мен қызметтерді сұраныс бойынша бірден және дәстүрлі ұсынысқа қарағанда әлдеқайда тартымды бағамен жеткізеді. Көбінесе жойылып кету қаупі бар жағдайында дәстүрлі корпорациялар өз қызметін толығымен қайта қарауға мәжбүр болады. Сақтап қалудың жолдарының бірі - жаңа серіктестіктерді табу, тәуелсіз үшінші тараптардың экожүйесін дамытуға жәрдемдесу және оларға өнімдерді әзірлеу, өндіру және жеткізу міндеттерінің көпшілігін орындау өкілеттігін беру. Платформаларды пайдаланатын қызметке мұндай көзқарас басқарудың ескі принциптерін қайта қарап жүйелеуді талап етеді.

Жетекші сарапшылар технологияны қабылдаудың цифрлық жылдамдығына әсер ететін факторларға талдау жасады. Анықталған факторларды екі топқа бөлуге болады: ішкі ұйымдастыру мүмкіндігі және цифрландыруды ынталандырудың болуы.

Ұйымның ішкі мүмкіндіктеріне стратегиялық шешімнің болуы және оны жүзеге асыру мүмкіндігі жатады, ол компанияның басқарушылық құзыреттіліктерімен және басқару процестерінің сапасымен сипатталады.

Саладағы бәсекелестік деңгейі цифрландыруды енгізуге ынталандыру болып табылады, ол кәсіпорындарды басқаруға еңбек өнімділігін арттыруға жаңа серпін береді.

Еңбек заңнамасының икемділігі ресурстарды қайта бөлу, қосымша салықтық және нормативтік жеңілдіктердің болуы үшін де маңызды, бұл факторлармен жұмыс істеу кезінде мемлекет ұйымды қолдауға және цифрлық технологияларды енгізуді жақындатуға қабілетті. Олар ұйымдардың жұмысын жақсартудың жалпы алғанда 60%-ға дейінін құрайтыны белгілі.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар қоғам мен мәдениеттің ажырамас бір бөлігіне айналды. Өркениетіміздің барлық материалдық емес өнімдері цифрлық сипатқа ие болуда, олардың ішінде: ғылымнан өнерге, жеке ақпараттан бизнес пен мемлекеттік сектор деректеріне дейін. Барлық жерде қолданылатын аппараттық құрылғылар азаматтардың сатып алу, пайдалану, үйрену немесе инвестициялау тәсілін өзгертеді. Нормативтік мандаттардың нәтижесінде корпоративтік есеп беру және әсіресе қаржылық есеп беру де цифрлық сипатқа ие болуда. Корпоративтік қаржылық деректер қазіргі заманғы экономиканың маңызды элементі болып табылады.

Сандық қаржылық есеп беру дәстүрлі формалардан (қағаз, электронды) емес, құрылымдық, машинада оқылатын нысанды пайдаланады, осының негізінде есеп берушінің жұмысын есеппен есептей алады және бағдарламалық қамтамасыз етуді бейімделгіш, динамикалық етеді және кеңесші рөл атқарады кәсіби бухгалтерлер үшін.

Сандық қаржылық есеп беру халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (IFRS), мемлекеттік бухгалтерлік есеп стандарттарына немесе

басқа есеп беру схемаларына сәйкес жалпы мақсаттағы қаржылық есептерді жасауды қамтиды.

Цифрлық технологиялар кәсіпорынның операциялық моделін түрлендіреді, яғни корпоративтік стратегияның күнделікті операцияларға қалай және қалай қолданылатынын, сондай-ақ инвестициялардың тиімділігін арттырып, бірегей, бұрын белгісіз нарық мүмкіндіктерін анықтауға көмектеседі.

Цифрлық трансформация осы процесті тиімдірек ұйымдастыру үшін, мысалы, толықтырылған шындық технологиясын пайдалану үшін өндіріс процесіне тікелей қатысатын персоналдың барлық қажетті ақпаратты алу сатысында пайда табуға мүмкіндік береді.

Экономиканы цифрландырудың бухгалтерлік есепті дамытуға әсері.

Әлемде цифрлық экономиканың дамуы трендті бағыттардың бірі болып табылады. Цифрландыру әлеуметтік-экономикалық процестерді ақпараттық қамтамасыз етудің бүкіл жүйесіне әсер етеді. Бұл жүйеде шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметі туралы экономикалық ақпаратты жинау, өңдеу және қамтамасыз ету функционалдығымен бухгалтерлік есеп маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. Цифрлық экономикадағы бухгалтерлік есептің рөлі мен орнын қайта қарастыру ерекше маңызды болып отыр. Цифрландырудың технологиялық мүмкіндіктерінің әсерінен бухгалтерлік есептің мазмұнын, әдістемелік және тұжырымдамалық негіздерін өзгерту бойынша зерттеулер жүргізу қажет. Қазірдің өзінде блокчейн сияқты технологиялар бухгалтерлік есеп жүйесі сияқты бухгалтерлік есеп әдістерінде серпіліс жасаудың міндетті шарты болып табылады. Кәсіпорындар есеп ақпаратының үлестірілген және өзара байланысқан жүйесі ретінде ұсынылатын бір кітапта транзакциялар жазбаларын тіркеп, сақтай алады. Ақпаратты бұрмалау немесе жою тарату жүйесі мен криптографиялық қорғаудың арқасында мүмкін болмайды. Бұл жүйе «үштік шот» деп аталады. Бұл жағдайда диграфиялық жазбаны униграфиялық (мысалы, үштік) жазуға өзгерту туралы айтылмайды. Тек экономикалық өмір фактілерінің деректер базасын тіркеу және сақтау тәсілі өзгереді. Болашақта мұндай жүйе қаржылық және қаржылық емес есептердің базасы және олардың сенімділігін тексеру жүйесі, сондай-ақ жаһандық ақпараттық экономикалық өзара әрекеттесу ортасы ретінде дамуы мүмкін.

Бухгалтерлік есеп әдістері туралы айтқанда, цифрландыру жағдайында олардың статикалық және мызғымас аспектілерінен алшақтау қажеттілігі туындап отырғанын атап өткен жөн. Мұндай әдістердің санын көбейту маңызды, бірақ бухгалтерлік есептің әдістемелік өзегін сақтауды ескеру қажет. Бұл қолданыстағы бухгалтерлік есеп міндеттеріне қатысты қолданылатын әдістердің үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Мысал ретінде көбірек мобильді басқару есебін алуға болады. Ол бухгалтерлік есептің дәстүрлі әдістерін қолданып қана қоймайды, сонымен қатар басқару қызметінің сабақтас салалары (жоспарлау, болжау, талдау,

модельдеу) қолданатын әдістерді белсенді түрде жүзеге асырады. Басқару есебінде құралдарды көп нұсқалы қолданудың негізгі артықшылықтары:

- бағалау әртүрлі тәсілдерге негізделуі мүмкін (нарық, инвестиция, сақтандыру, баланстық құн, жою құны қолданылуы мүмкін);

- калькуляциялау үшін басқару есебінде әртүрлі есеп мақсаттары үшін әртүрлі шығындарды анықтауға көмектесетін әртүрлі әдістерді қолдануға болады;

- қосарланған жазуды және шоттар жүйесін пайдалану немесе қолданбауды тандау мүмкіндігі;

- бухгалтерлік баланс пен есеп берудің құрылу кезеңділігі мен мазмұны үнемділік принципі негізінде анықталады. Әртүрлі әдістерді қолдана отырып, болжамдық, сегменттік баланстарды құрастыруға болады.

Бухгалтерлік есептің негізгі құрамдас бөліктерінің дамуына цифрлық экономиканың қалыптасып келе жатқан ортасы әсер етеді. Бухгалтерлік есеп саласының мамандары арасында перспективалық бухгалтерлік есеп шоттарын, дифференциалды, бақылау шоттарын, қаржылық емес ақпараттардың шоттарын шот жүйесіне енгізу туралы ұсыныстар жасалады.

Бухгалтерлік есеп теориясының дамуы мен тәжірибесін жетілдіру қолданыстағы экономикалық кеңістіктің ақпараттық әлеуетін кеңейтумен, экономиканы цифрландырумен байланысты. Сонымен бірге ақпараттық технологиялар бухгалтерлік есеп ғылымының әдістемесінде де, қолданбалы бағытында да елеулі өзгерістерді тудырады. Осыған байланысты бухгалтерлік есепті жаңа қажеттіліктерге сәйкес түрлендіру оның дамуының қажетті кезеңі болып табылады. Бұл есепке алу әдісіне өзгертулер мен жетілдірулер оны әмбебап цифрландыру дәуірінде өзектілігін сақтауға көмектеседі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мельник, М.В. Бухгалтерлік есептің, талдаудың және аудиттің жаңа бұрылыстары / Бухгалтерлік есеп. Талдау. Аудит. - 2018.
2. Пожарицкая, И.М. Сандық экономикадағы аудит мәселелері / - 2018.
3. Мельник М.В. Сандық экономикадағы есеп пен бақылауды және аналитикалық процестерді жаңғырту. Бухгалтерлік есеп. Талдау. Аудит. 2018
4. Пернебек, Р. А. Қаржылық есептілігінің аудиті және оны цифрландыру тиімділігі

Сейдулла А.М. ҚР ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ

ӘОЖ 337:011

Сейдулла А.М.,
А.Ясауи атындағы халықаралық
қазақ- түрік университетінің магистранты
(Қазақстан,Түркістан)

ҚР ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ҚЫСҚАША ШОЛУ

Андатпа. Бұл мақалада Қазақстанның тәуелсіздік алған жылынан бастап қазіргі күнге шейінгі экономикасының жалпы қысқаша жай-күйі және өзекті мәселелерінің шешілу жолдарына шолу жасалған және автордың өз атынан қазіргі күнгі мемлекеттегі экономиканы дамытуға бағытталған бірқатар идеялар мен ұсыныстар да атап көрсетілген. Бұл мақалада автордың ел экономикасындағы ерекшеліктері мен кемшіліктеріне зер салатын негізгі ой-пікірі қалыптасқан. Сонымен қатар,Қазақстан Республикасының беделді зерттеуші-ғалымдарының болжамдарына сүйене жазылған статистикалық көрсеткіштер мен бірнеше мысалдар келтірілген.

Кілт сөздер: экономика, мемлекет, өндіріс саласы, инфляция, халықтың әл-ауқаты, индустрияландыру, стратегиялық зерттеулер.

Annotation: This article provides a brief overview of the general state of the economy of Kazakhstan from the year of independence to the present day and ways to solve pressing issues, as well as a number of ideas and proposals aimed at developing the economy in a modern country. This article is the main idea of the author, which focuses on the features and shortcomings of the country's economy. In addition, there are statistics and several examples based on the forecasts of leading researchers of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: economy, government, industry, inflation, welfare, industrialization, strategic research.

Аннотация: В данной статье представлен краткий обзор общего состояния экономики Казахстана с года независимости до наших дней и пути решения насущных вопросов, а также ряд идей и предложений, направленных на развитие экономики в современной стране. Данная статья является основной идеей автора, которая акцентирует внимание на особенностях и недостатках экономики страны. Кроме того, есть статистика и несколько примеров, основанных на прогнозах ведущих исследователей Республики Казахстан.

Ключевые слова: экономика, государство, промышленность, инфляция, благосостояние, индустриализация, стратегические исследования.

Әрбір тәуелсіз деп танылған елдің экономикалық өсуін Жалпы ішкі өнім (әрі қарай ЖІӨ) макроэкономикалық бақылаушысымен анықтай алатынымыз белгілі. ЖІӨ деп белгілі бір ел айналасындағы бір жылдық өндіріс көрсеткіші және сол өндіріске қарасты қызмет тізбегінің әлем деңгейіндегі нарықтық құнын анықтайтын макроэкономикалық нәтижені айтамыз. Жалпы алғанда, ЖІӨ неғұрлым ауқымды болса, сол көрсеткішке ие елдің экономикасы да соғұрлым берік болады. Егер де мемлекеттегі әрбір жеке адам басына есептегендегі ЖІӨ мөлшері көп болса, онда сол көрсеткішке ие елдегі өмір сүру сапасы өте жоғары дегенді білдіреді. Ал халықтың әлеуметтік және экономикалық жағдайы жоғары мемлекет - ол кедейшілік көрсеткіші төмен, яғни жалпы экономика жағынан алғанда бай мемлекет болып саналады.

Қазақстан Республикасындағы нарықтық қарым-қатынастардың өзара әрекеттесуі және дамуы еліміздегі қоғамның экономикасына, әлеуметтік қатынастарға және мәдениетімізге де аса зор ықпалы бар. Қазіргі таңда елімізде жүріп жатқан экономикалық және саяси өзгерістерге тарих саласы да шетте қала алмады. Едәуір өзгерістердің әсерінен осы уақыттағы тарихнамамыздағы ғылыми зерттеу аясында ауыз толтырып айтатындай оң өзгерістер мен өсу байқалуда, тарихи зерттеулердің нәтижесінен талап етілетін қазіргі әлеуметтік тұрғыдағы сұранымдар шеңберінде материалдарды теориялық жағынан анықтау әдіс-тәсілдері қарастырылуда. Нарықтың ілгерілеуінің тарихи сипаты мен кәсіпкерлік бағдарындағы тәжірибесіне деген көзқарас оң бетбұрыс алды, ол дегеніміз, біріншіден, қалыпты күйдегі әлеуметтік жағдайға тікелей байланысты болса, екіншіден, бұл мәселенің жетерліктей назарға алынбауы, бұл мәселенің күрделенуі, КСРО кезіндегі нарықтың оң әлеуеті жайындағы идеялардың қисынсыз бұрмалануы.

Кәсіпкерлік мәселелерді қазіргі күнгі зерттеуші ғалымдар нарықтық экономикасының өзекті құндылықтарына аса үлкен зейін сала отырып, қазіргі кезеңдегі экономиканы шектен тыс орталықтандыруға негізделіп отырған кеңестік бағдарламалау жүйесімен салыстыра алғанда олардың аса маңызы зор және өте актуалды екендігін анық көрсетуге талпынуда. Қазіргі таңда мемлекетімізде нарық пен бизнес бағдарларына арналып жүргізіліп жатқан біршама атқарылған және әлі де атқарылып келе жатқан әрекеттер жетерлік. Сондай іс-әрекеттердің бірнешесі ғылыми бағдардағы айналымдарға жаңашыл материалдарды енгізу мен айырықша тұжырымдамалық әдістерді даярлау арқылы едәуір айтарлықтай маңызға ие болып отыр.

Басқа да КСРО құрамында болған мемлекеттер секілді ҚР да өз егемендігін алғаннан соң жоспарланған экономиканың қиындыққа толы дағдарысының алапатын сезінді. Осылайша, 1990-шы жылдардың бастапқы кезеңдерінде мемлекетімізде өнеркәсіп саласындағы өндірістің жалпы мөлшері 2-3 есеге қысқарып, аграрлық секторларындағы құлдырау көрсеткіші 3/1 бөлікті құрады. Ел ішінде бөлінуге жеткілікті қаражат қоры да, өткізу нарығы да болмады, сол себептен кәсіпорындардың бірқатар топтары өз жұмысын тоқтатуға мәжбүр болды. Отандық кәсіпорындар шығаратын

тауарларға деген сұраныстың бірден бәсеңдеуі, өткен ғасырдың соңғы жылдарына шейін созылған экономика дағдарысын әкелді.

Алайда, әр мәселенің өз шешімі бар демекші, білгір мамандар мен зерттеуші-сарапшылардың еңбегі арқасында 4 кезеңге жіктелген жекешелендіру жұмыстары қолға алынды. Осы атқарылған іс-әрекеттердің арқасында 1994 жылдың соңғы мезгілінен бастап мемлекеттегі экономикада алға жылжудың және дағдарыстан шығудың алғашқы әлсін әрі үміт арттарлық белгілері көріне бастады. Олар:

- жалпы өнім өндірісінің төмендеуінің біршама шегінуі;
- инфляция дәрежесінің бәсеңдеуі.

Мемлекетіміздің экономикасында атап айтарлықтай жандануының жаңа ғасыр кіруімен (2000ж.) болғанын нарықтық қайта құру көрсеткіші дәлелдейді. Жаңа ғасырдың алғашқы жылы ЖІӨ көлемі 9,7% - ға дейін өсті және бұл көрсеткіш жалпы ТМД-дағы ең үздік нәтиже деп танылды. Жалпы есеп көрсеткішіне сүйенсек, ҚР-да 2000-2004 жылдар аралығында ЖІӨ көрсеткіші жылдық орта есеп деңгейімен 9-11%-ды қамтыды және 2003 жылы мемлекетіміздің ЖІӨ 1991 жылғы көрсеткіш деңгейінен 6-7%-дан асты. Мемлекет экономикасына тікелей бағыттағы шет елдер инвестицияларының жалпы саны 2003 жылдың нәтижелері бойынша 30-35 млрд.доллардан асып түсіп, бұл көрсеткіш алдағы жылдарда қарқынды өсуін жалғастырды.

ҚР егемендігінің 30 жылдығы аясында экономикасы жылдам әрі түзу жетіліп келе жатқан саяси нық беделді ел сипатында өз орнын әлем тарихында ойып көрсетті. Беделді әрі аса ірі құрылымдық реформаларды жүзеге асыру кезінде мемлекетімізде жаңа инновациялық сала түрлері, атап айтқанда: логистика өнеркәсібі, мұнай өнеркәсібі, теміржол машиналарын жасап өндіру, жаңа ғасырда белгілі IT-технологиялар, химия өнеркәсібі саласы, космостық спутниктердің өндірісі және тағы басқа осы сынды салалар дамып келеді.

Даму қарқыны жүйрік атпен теңесетін заманның бұл күнгі халінде, ғаламданудың күші мен әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттіліктің күшеюі экономика жағынан жетіліп, инновациялық жаңа заманғы модельдерін анықтау, экономикалық өсу жақтары мен басқа да факторларды әртараптандыру мәселесін басты назарға алады. Осы аталған мәселелерге орай, қалыптасу барысы аяқталған жаңа туындаған геосаяси мәселелерде және бүкіл әлемдік экономикалық жүйелер тізбегінде кризистік жағдайлардың артуында, бірнеше беделді қазақстандық ғалым-зерттеушілердің пайымдауынша, ҚР үшін мемлекеттің сандық көрсеткішіндегі экономикалық даму ғана емес, ішкі саяси және әлемдік нарықта отандық өндіруші компаниялардың бәсекелестік деңгейін көтеруді толықтай қамтамасыз ете алатын дамудың жаңа инновациялық көрінісінде жалпы өндіріс сапасының ең жоғары көрсеткішті бағындыруы керек.

Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, кризистік жағдайлардың артуы кезінде өңдеу және қайта өңдеп шығару өнеркәсібі барынша орнықты кәсіп болып саналуда.

Мемлекетіміздің экономикасының жаңаланған драйвері аграрлық сектор болуы керек. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінен күтетін жағымды нәтижелер өте көп. Бірқатар тиімді позицияларға зер салар болсақ, біздің еліміздің дүние жүзі бойынша аса ірі аграрлық экспорттық өндірушілердің бірі болуына барлық мүмкіндіктері бар. Оның ішінде эко таза тамақ өнімдерін өндіріп шығару бойынша ең ілгері қатарды ала алады. «Қазақстанда жасалған - M.i.K» бренді сондай экологиялық таза өнімінің айрықша сипатына айналуы қажет. Ал шикізат өндірісіне тоқталар болсақ, біздің еліміз жоғары сапалы, қайта өңдеп шығарылатын өнімдерді ұсынуды толықтай қамтамасыз еткені елдің жалпы экономикалық ахуалы үшін аса тиімді болмақ. Осындай бірқатар тиімді шараларды іске асыру арқылы мемлекетіміз халықаралық және әлемдік нарықта беделді мемлекеттермен жарыса алады.

ҚР стратегиялық зерттеулер орталығының зерттеуші-ғалымдарының зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, қазіргі таңда еліміздегі агроөнеркәсіптік секторларда өндірістің қарқынды өсуіне кедергі болатын төмендегідей аса ауқымды мәселелер туындады. Олар: қаражат көздерінің жеткіліксіздігі немесе шектеулілігі; несиелер бойынша өте жоғары өсімдер; жер қатынастарының толық жетілмегендігі; өнімді экспорттаудағы аса жоғары тариф көрсеткіші; ауылдардағы инфрақұрылымның өте төмен жылдамдықта дамуы; сақтандыру жүйесінің тиімсіз болуы және т.с.с мәселелер. Қорытындылай келе, еліміздегі экономиканың дамуы үшін АӨК мемлекет тарапынан аса жіті бақылауға, айрықша қолдауға және түбегейлі реттеуге мұқтаж.

Әрбір халықтың әл-ауқатын, көңіл-күйін өмір сүру деңгейіне қарап бағалап-саралауға болады. Ал халықтың әл-ауқаты, өмір сүру деңгейі дегеніміз елдегі экономиканың жағдайына, елдегі экономиканы дамыту үшін жасалынып жатқан саяси әрекеттердің тиімділігіне тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алған жылдан бері осы салада, халықтың әл-ауқатын жақсарту жолында түрлі бағыттағы реформаларды жүргізіп, көптеген саяси бағдарламаларды іске асыруды жалғастырып келеді. Қазіргі таңда мемлекетіміздегі экономиканың 80-90% – жекеменшік объектілері болып саналады. Ал Қазақстан дүние жүзінің 160 елімен тиімді экономикалық қарым-қатынаста.

Статистикалық көрсеткіштер мен сарапшылардың болжамына сенер болсақ, болашақта мұнай бағасы күрт төмендеп кетуі мүмкін. Осы себептен, ҚР экономикасын шикізат өндірісі бағытынан тайдырып, әртараптандыру және индустрияландыру бағытына қарай бұру – қазіргі заманның басты талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. К.Ә. Сағадиев «Реформалар: аналитикалық көзқарас» 1999

2. Назарбаев Н.А. "Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства"// Казахстанская правда. 2012. 15 декабря с.1-3.
3. Кошанов А.К. Трудное восхождение. На путях к рынку. Астана, 2010. 250 с.
4. Кенжегузин М. Инновационная экономика. Астана, 2009. 160 с.
5. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. Алматы, 2003. 240 с.
6. Социально-экономическое развитие Республики Казахстан (краткий статистический бюллетень). Астана, 2009. 120 с.
7. Богуславска, К. (2015), «Еуразиялық экономикалық одақтың алғашқы қадамдары: даулар, бастамалар және нәтижелер», Ресейдің аналитикалық дайджесті, т. 170/7 шілде

ӘОЖ: 336.02

*Ахметжанов Н.Н.
Қайнар Академиясының магистранты
Алматы қаласы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ БИЗНЕСТІ ДАМУДАҒЫ БАНКТЕРДІҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ

Аңдатпа. Бизнес дамуының нәтижесінде ұсақ және орта сериялы өндірістер негізінде нарықты тауар және қызметтермен толтыру, жергілікті шикізат ресурстары мен өндіріс қалдықтарын кеңінен пайдалану, қоғамның «орта сыныбын» қалыптастыру және халықты жұмыспен қамту мақсатында қосымша еңбек салаларын және жұмыс орындарын көбейту мәселелері тез арада шешімін табады. Әлемдегі дамыған елдерде шағын бизнес көбіне экономикалық өсім ырғағын, ұлттық жалпы өнімнің 40-50 пайызын, ал кейбір салаларда 70 - 80 пайызға дейін құрай отырып, оның құрылымын және сапасын анықтайды. Шағын кәсіпкерлік қоғамдағы орта топтық қалыптасуының негізгі іргетасы болып табылады және оны қызмет ету саласының ұлғаюы республикамызда айқын көрініп тұрған әлеуметтік жіктелудің әйреуіне әкелуі мүмкін.

Қазіргі уақытта елімізде екінші деңгейлі банктердің қызмет көрсету сапасы күннен-күнге жақсаруда. Банктердің негізгі экономикалық функциясы - кәсіпорындарды, ұйымдарды, кәсіпкерлік фирмаларды және жеке тұлғаларды, олардың тұтынушылық және инвестициялық мақсаттарын қаржыландыруды жүзеге асыру үшін несиелеу болып табылады. Сондықтан да елдегі бірқанша банктер өзінің несиелеу қызметін жүзеге асыруда: көпшілік экономикалық жағдайларға байланысты клиенттерге қызмет көрсету, жаңа жұмыс бастаушы кәсіпорындарды несиелеу, халықты жұмыспен қамту деңгейін көбейту және олардың экономикалық өмірге икемділігін қамтамасыз етуде.

Негізгі сөздер: банк жүйесі, несиелік мекемелер, несие нарығы, несиелік диверсификация, ақша-несие саясаты.

Summary. As a result of business development, the issues of filling the market with goods and services based on small and medium-sized industries, the widespread use of local raw materials and production waste, the formation of a "middle class" society and the increase of additional areas of labor and jobs for the purpose of employment will be quickly resolved. In developed countries, small businesses largely determine the rhythm of economic growth, its structure and quality, accounting for 40-50 percent of gross national product, and in some

industries - up to 70-80 percent. Small entrepreneurship is the main foundation of the formation of the middle class in society, and an increase in its sphere of activity can lead to the fact that social classification will become obvious in the republic.

Currently, the quality of services of second-tier banks in the country is improving day by day. The main economic function of banks is to lend to enterprises, organizations, entrepreneurial firms and individuals to finance their consumer and investment goals. Therefore, some of the country's banks carry out their lending activities: servicing customers depending on economic conditions, lending to start-up enterprises, increasing the level of employment of the population and ensuring their flexibility in economic life.

Key words: banking system, credit institutions, credit market, credit diversification, monetary policy.

Аннотация. В результате развития бизнеса будут оперативно решены вопросы наполнения рынка товарами и услугами на основе мелкосерийных и средних производств, широкого использования местных сырьевых ресурсов и отходов производства, формирования «среднего класса» общества и увеличения дополнительных сфер труда и рабочих мест в целях занятости населения. В развитых странах мира малый бизнес во многом определяет ритм экономического роста, его структуру и качество, составляя 40-50 процентов валового национального продукта, а в некоторых отраслях - до 70-80 процентов. Малое предпринимательство является основным фундаментом формирования среднего класса в обществе, и увеличение сферы его деятельности может привести к тому, что социальная классификация станет очевидной в республике.

В настоящее время качество услуг банков второго уровня в стране улучшается день ото дня. Основной экономической функцией банков является кредитование предприятий, организаций, предпринимательских фирм и физических лиц для осуществления финансирования их потребительских и инвестиционных целей. Поэтому некоторые банки страны осуществляют свою кредитную деятельность: обслуживание клиентов в зависимости от экономических условий, кредитование начинающих предприятий, повышение уровня занятости населения и обеспечение их гибкости в экономической жизни.

Ключевые слова: банковская система, кредитные учреждения, рынок кредитов, диверсификация кредитов, денежно-кредитная политика.

Нарықтық қатынастарға өту кезеңінде экономикалық реформаны сәтті жүзеге асыру кәсіпкерлікті жан-жақты дамытуды ұйғарады және ол Қазақстанның 2030 - Стратегиясынан шығатын әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуде басты рөл ойнайды.

Кәсіпкерлік - ел экономикасының жандануы мен одан әрі қарай дамып, тұрақты өсуінің қамтамасыз етілуін іске қосушы тұтқасы ретінде бизнестің әр алуан түрлері мен ұйымдық формаларынан тұратын нарықтық шаруашылықты қалыптастыру мен оның жұмыс істеуінде үлкен маңызға ие. Ол өзінің икемділігіне және өзгермелі нарықтық жағдайларға тез бейімделуіне байланысты теңдессіз артықшылықтарының негізінде нарықтық экономиканың икемді және нәтижелі секторына, сонымен қатар маңызы құрылымдық және бәсекелестік нарықтық механизмнің маңызды интеграциялық элементіне жатады[1]. Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың нәтижесінде ұсақ және орта сериялы өндірістер негізінде нарықты тауар және қызметтермен толтыру, жергілікті шикізат ресурстары мен өндіріс қалдықтарын кеңінен пайдалану, қоғамның «орта сыныбын» қалыптастыру және халықты жұмыспен қамту мақсатында қосымша еңбек салаларын және жұмыс орындарын көбейту мәселелері тез арада шешімін табады. Әсіресе, жұмыссыздық деңгейі елеулі белең алған кезеңде кәсіпкерліктің қосымша еңбек салаларын және жұмыс орындарын көбейтуге ықпал етуі оның маңыздылығы мен артықшылығын елеулі дәрежеде арттырады. Кәсіпкерлік қызметпен айналысатын құрылымдарда жоғары қарқынмен жұмыс орындарын құру және осының негізінде халықты мүмкіндігінше толық жұмыспен қамтамасыз ету елімізде және оның жекелеген аймақтарында жұмыссыздықтың салдарынан туындаған әлеуметтік шиеленістерді азайтады. Сондықтан дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде кәсіпкерліктің, әсіресе, шағын, орта және ірі бизнес сияқты түрлеріне деген қызығушылық азаюдың орнына арта түсуде. Мұны бизнестегі жеке сектордың кеңеюі де растайды, бұл елдерде ел экономикасының анағұрлым үлкен секторын алып жатыр және оның үлесіне жалпы ішкі өнім мен экономикалық белсенді тұрғындардың айтарлықтай бөлігі келеді. Мысалы, дамыған елдердің экономикасында шағын және орта деңгейдегі шаруашылықтардың үлесі 90%-дан асады. Осы шаруашылықтар жалпы ішкі өнімнің 50%-ын өндіріп, барлық жұмысшылардың 80%-ын жұмыспен қамтып, жыл сайын еңбек нарығында қалыптасатын барлық жаңа жұмыс орындарының 75%-ын қамтамасыз етеді[2].

Осылайша Қазақстанда елдегі қалыптасушы нарықтық экономикаға қажетті масштабтарда кәсіпкерлік қызмет еркіндігін және оның пайда болуы мен сәтті дамуын қамтамасыз ететін, шағын бизнестің берік құқықтық негізі құрылды. Осыған байланысты соңғы жылдары елімізде кәсіпкерлік қызметпен айналысатын субъектілер санының тұрақты өсіп келе жатқандығы байқалады. Мұны 2020 жылдың соңы мен 2021 жылдың бас кезеңінде жеке кәсіпкерлер саны мен шағын кәсіпкерлік субъектілеріне (занды тұлғаларға) қатысты статистикалық мәліметтер куәландырады (кесте 1).

2020 жылдың бас кезінде елімізде тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілерінен 5841-і немесе 54,9% жұмыс істеп тұрды. Осы көрсеткіш облыстар бойынша 32,9%-дан (Павлодар) 74,7%-ға (Қостанай) дейін ауытқып отырды.

Кесте 1 - 2020 жылдың соңы мен 2021 жылдың бас кезеңі бойынша тіркелген шағын кәсіпкерлік субъектілері мен кәсіпкерлердің саны

Қазақстан республикасы және облыстары	Заңды тұлғалар		Кәсіпкерлік және фермерлік		Жұмысшылар саны (мың адам)					
	2020 ж. соңы	2021 ж.. басы	2020 ж. соңы	2021 ж. басы	Заңды		Кәсіпкерлік және		Барлығы	
					ж/с	ж/б	ж/с	ж/б	ж/с	ж/б
Республика бойынша:	106453	109041	214528	222418	536,1	549,8	710,0	731,1	1246,1	1280,9
Оның ішінде:	1519	1524	7224	7266	76,6	7,7	22,1	22,1	29,7	29,8
1. Ақмола										
2. Ақтөбе	5429	5448	12440	12695	29,9	30,5	22,2	22,4	52,1	52,9
3. Алматы	5043	5069	24630	27104	23,4	24,0	77,2	81,3	100,6	105,3
4. Атырау	2650	2631	8278	8330	11,5	11,5	14,7	14,8	26,2	26,3
5. Шығыс Қазақстан	13061	13178	27223	27223	27,5	27,5	126,1	126,1	153,6	153,6
6. Жамбыл	2861	2863	14566	15051	14,1	14,3	54,3	55,6	68,4	69,9
7. Батыс Қазақстан	3400	3450	6627	7220	20,1	20,3	40,5	42,1	60,6	62,4
8. Қарағанды	12799	12799	17606	17606	62,4	62,4	56,5	56,5	118,9	118,9
9. Қызылорда	1983	2028	5135	5158	20,1	20,1	28,2	28,2	48,3	48,3
10. Қостанай	2859	2833	16462	16799	22,8	23,0	43,9	44,2	66,7	67,2
11. Маңғыстау	3505	3354	2246	2312	16,6	16,7	3,4	3,5	20,0	20,2
12. Павлодар	6265	8554	10045	10623	16,2	21,4	21,5	22,1	37,7	43,5
13. Солтүстік Қазақстан	5824	5907	11730	11578	30,4	30,4	33,9	34,8	64,3	65,2
14. Оңтүстік Қазақстан	12701	12211	35955	38070	123,6	129,9	129,0	137,7	252,6	267,6
15. Алматы қ.	22574	23144	10787	11715	88,6	88,6	32,4	35,3	121,0	123,9
16. Астана қ.	3980	4048	3574	3668	21,3	21,5	4,2	4,4	25,5	25,9
Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігінің мәліметтері бойынша. Алматы 2000 ж.										

Ал 2021 жылдың бас кезінде экономиканың шағын бизнес секторында жұмыс істейтіндердің саны 1280,9 мың адамды құрды, оның ішінде жеке кәсіпкерлер саны 731,1 мың адамға жетті. Шағын бизнес субъектілерінің өнім (жұмыс, қызмет) өндіру көлемі мен түрі және салалар мен шаруашылықтар

бойынша таралымына қарағанда олардың көбісі сауда (72,8%), өнеркәсіп (6,7%) және құрылыс (4,1%) салаларына шоғырланғандығы байқалады. Шағын бизнес субъектілері тарапынан өндірілген өнімдердің

салалық құрылымына қатысты 2021 жылдың бас кезіндегі мәліметтер келесі кестеде берілген (кесте 2).

Елімізде шағын кәсіпкерлікті дамыту және қолдау жөніндегі заңдық-құқықтық құжаттардың бар болуы шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қызметіне жағымды әсерін тигізді. Оларға өндірістік-техникалық, қаржылық және инвестициялық тұрғыдан қолдау көрсету мақсатында шағын кәсіпкерлік субъектілерін банктік несиелермен қамтамасыз ету кезінде кепіл ретінде қызмет атқаратын мемлекеттік кепіл қорлары және кәсіпкерлік құрылымдар мен өзін-өзі қаржыландыру мақсатында несие серіктестіктері құрылды. Сондай-ақ, шағын кәсіпкерлік субъектілерін білікті мамандармен және ғылыми-техникалық жетістіктермен қамтамасыз ету және күштеп қаржы жинаушылықтан (парақорлықтан) қорғау бағытында бірқатар іс-шаралар жүйесі қабылданды[3].

Кесте 2 - Шағын бизнес субъектілері тарапынан өндірілген өнімдердің салалық құрылымына қатысты 2021 жылдың бас кезіндегі мәліметтер (млн. теңге)

Сала түрлері	Барлығы	%-дық үлесі
Өнеркәсіп өндірісі	19656,3	6,7
Ауыл шаруашылығы	8478,6	2,9
Құрылыс	11920,2	4,1
Көлік және байланыс	7061,4	2,4
Сауда	213314,6	72,8
Қонақ үйлер мен мейрамханалар	1629,5	0,6
Басқа да қызмет түрлері	22303,9	7,6
Жалпы республика бойынша:	284364,5	100

Әсіресе шағын кәсіпкерліктің дамуына әсер ететін факторлардың бірі сәйкес қаржылық қызметтер секторының дамуы болып табылады. Себебі, көптеген кәсіпорындар үшін маңызды мәселелердің бір қосымша ақша қаражаттарының көзін іздестіру болып табылатындығы белгілі. Ал 2021 жылғы қараша айындағы деректер бойынша банктік сектордан шағын бизнеске бөлініп отырған ақша қаражаттары жалпы экономикаға бөлінген несиелердің 22,7% ғана құрап отыр. Оны төмендегі кестеден көруге болады.

Осы кестеден көріп отырғанымыздай, соңғы бес жылда коммерциялық банктерден бизнеске бөлінген несиелер 19%-ке ұлғайғанымен, оның жалпы экономикадағы үлесі салыстырмалы түрде өте төмен. Сонымен бірге, банктерден несие алу үшін клиенттерге қойылатын талаптардың қатандылығы шағын кәсіпорындардың негізгі өндірісін техникалық жабдықтауға несие алу

мүмкіндіктерін төмендетеді. Сондықтан бүгінгі күні шағын кәсіпкерлердің пайдаланып отырған құрылғыларының көбі техникалық және моральдық жағынан да тозған күйінде қалып отыр[4].

Осы сегментке тән сипаттық белгілердің бірі - шағын кәсіпорындарды қаржыландыру күрделі қаржылық салымдардың неғұрлым тәуекелділі жоғары түрі болып табылатындығы. Оның себептеріне төмендегілерді жатқызуға болады:

Кесте 3 - Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне коммерциялық банктерден бөлінген несиелер (млн. теңге)

	12.2017	12.2018	12.2019	12.2020	06.2021
Банктік несиелер	672407	924283	489417	564142	623283
Оның ішінде:					
Шағын кәсіпкерлікке	146515	210623	92056	121954	142623
- қысқа мерзімді	63048	80943	60153	67048	72943
- ұзақ мерзімді	83467	120718	61801	85267	110718
ҚРҰБ-ң статистикалық бюллетені 2021ж.					

1. Шағын кәсіпорындардың көбісінің кепілге қоятын өтімділігі жоғары мүліктері жоқ;

2. Шағын кәсіпорындарда біліктілігі жоғары мамандардың аздылығы немесе жоқтығы;

3. Қарызға алынған қаражаттардың өз мақсатына пайдаланылуына бақылау жүргізудің нақты мүмкіндіктерінің жоқтығы.

Осы себептерге сәйкес шағын бизнеспен жұмыс істеуге шешім қабылдаған несиелік мекемелер мынадай мәселелерге кездеседі:

1. Көптеген экономикалық және қаржылық ақпараттарды талдаудағы және шағын кәсіпорындардың (әсіресе аймақтық) осы ақпараттарды берудегі кәсіби деңгейлерінің төменділігі;

2. Шағын кәсіпорындардың пайдаланатын құрылғыларының көп түрлілігі.

Осындай қаржылық инвестициялардың тәуекелділігінің жоғарылығы шағын кәсіпорындар үшін банктерден берілетін несиелердің бағасы мен мерзіміне де әсерін тигізеді.

Көбінесе жағымсыз құбылыстар шағын кәсіпкерліктің ірі кәсіпкерліктен оқшау қалуы нәтижесінде туындайды. Яғни, олардың арасындағы өзара байланыстылыққа және ірі кәсіпорындардың тапсырыстарын орындайтын шағын кәсіпкерлік құрылымдарға тікелей қолдау көрсету керектігіне мән берілмеуде[5].

Бірақ шағын бизнесті оның өмір сүруімен органикалық түрде байланысты болып келетін орта және ірі кәсіпкерліктен бөлуге болмайды. Бұл жерде әңгіме орта және ірі бизнестің оның шағын формасына қарағанда қолданыстағы заң-нормативтік актілерінде барабар көрінісіне ие бола

алмағандығы жөнінде. Оларға қатысты көптеген құқықтық және ұйымдық мәселелер көбіне өңделусіз қалуда. Орта және ірі бизнестің, оның субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін және оларға ұсынылатын жеңілдіктерді анықтауға мүмкіндік беретін сандық және сапалық көрсеткіштері жеткілікті түрде анық көрсетілмеген[6].

Осы жерде бизнестің әрбір түріне өздерінің жеке артықшылықтарын танытуға және нарықтық экономикада өздеріне тән ерекше міндеттерді орындауға мүмкіндік беретін байланыстырушы бірыңғай заң базасының жоқтығы білінеді, ол бизнестің барлық түрлерінің өзара байланысқан түрде дамуы үшін жалпы құқықтық негіз ретінде қызмет етуі керек. Кәсіпкерлік қызмет саласында шағын бизнес кәсіпорындарының негізін қалаушы ретінде орын алатындығы белгілі, кейіннен бұл негізде анағұрлым биігірек шаруашылық «қабаттары» өсіп жетіледі және ол көп нәрсе бойынша нарықтық экономикамен түсініліп, өз ғимаратының архитектураларын алдын-ала қарастырады. Ірі бизнес кәсіпорындары болса, нарықтық экономиканың «тасушы конструкциясына» жатады, олар тұрғындардың әр алуан тауарлар мен қызметтерге деген сұраныстарын қамтамасыз ететін күшті өндірістік әлеуетіне иелігімен анықталады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы», Астана, 2005 жылғы 18 ақпан //Егемен Қазақстан, 2005 жыл 19 ақпан.
- 2 Шаяхметова К., Шаяхмет А. «Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейлі банктердің шағын және орта бизнесті несиелеу жағдайы» // ҚазҰУ хабаршысы. №1 (47) 2005.
- 3 Блеутаева К. «Кәсіпкерліктің жаңа формаларын ынталандырудағы мемлекеттің рөлі» // АльПари. -2006 - №3.
- 4 Қарабаев Ш. «Кәсіпкерліктің әлеуметтанулық мәселелері» // Саясат.2005. №2.
- 5 Қинашева Ж. «Қазақстан экономикасын қалыптастырудағы шағын кәсіпкерліктің рөлі»// Ақиқат. 2006. №2.
- 6 Мейірбеков Б. «Қазақстандағы шағын бизнес: проблемалар мен мәселелер» // Хабаршы. 2006. №1.

Көшенов Н.Ж. ЕУАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚҚА ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘНІ

ӨЖ 336.02

*Көшенов Н.Ж.,
Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау мемлекеттік университетінің магистранты,
Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы.*

**ЕУАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУЫМДАСТЫҚҚА
ҚАТЫСУШЫ ЕЛДЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ МӘНІ**

Аңдатпа

Соңғы онжылдықтардағы экономикалық жүйелердің эволюциясы сыртқы күйзелістердің күшеюімен, тауар және қаржы нарықтарындағы құбылмалылықпен, экономикалық өсудің баяулауымен, материалдық өндіріс пен қаржы секторы арасындағы байланыстың әлсіреуімен, ақша-несие органдарының шектен тыс тәуелділігімен байланысты, реттеу шараларының қаржылық тұрақтылыққа және экономикалық өсуге әсер етуінің жоғары тиімділігі, сонымен қатар басқа да бірқатар шаралар жаңа тенденциялардың пайда болуын көрсетеді.

Кілттік сөздер: Еуразиялық экономикалық қауымдастық (ЕурАЭҚ), макроэкономика, экономикалық қауымдастық, интеграция, ұлттық нарық.

Annotation

The evolution of economic systems in recent decades has been associated with increased external shocks, volatility in commodity and financial markets, slowing economic growth, weakening links between material production and the financial sector, excessive dependence on monetary authorities and a strong impact on the stability of regulation and economic growth, in addition , a number of other indicators indicate the emergence of new trends.

Key words: Eurasian Economic Community (EAEU), macroeconomics, economic community, integration, national market.

Аннотация

Эволюция экономических систем в последние десятилетия была связана с усилением внешних шоков, волатильностью на товарных и финансовых рынках, замедлением экономического роста, ослаблением связей между материальным производством и финансовым сектором, чрезмерной зависимостью от монетарных властей и сильным влиянием на стабильность регулирования и экономического роста, кроме того, ряд других показателей свидетельствует о появлении новых тенденций.

Ключевые слова: Евразийское экономическое сообщество (ЕАЭС), макроэкономика, экономическое сообщество, интеграция, национальный рынок.

Қазіргі кезеңде шаруашылық жүргізуші субъектілердің іскерлік белсенділігін ынталандыру әрекеттері жеткіліксіз болып шықты, олардың өзара әрекеттесуінде қарама-қайшылықтар сақталуда. Ол туралы дамыған елдердің ғана емес, дамушы елдердің де макроэкономикалық көрсеткіштері дәлел. Осыған байланысты ғылыми негізделген концепцияға негізделген экономикалық жүйенің негізгі секторлары арасындағы қарым-қатынастардың жаңа парадигмасын іздеу қажеттілігі артып отыр [1].

2014 жылғы 29 мамырдағы Қауымдастық туралы шартқа сәйкес құрылған Еуразиялық экономикалық қауымдастық, қатысушы елдер – Армения Республикасының, Беларусь Республикасының, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Ресей Федерациясының табысты дамудың тірегі болды.

Халықаралық экономикалық интеграция – бұл ұлттық экономикалар арасындағы терең тұрақты байланыстар мен еңбек бөлінісінің дамуына, олардың шаруашылықтарының әртүрлі деңгейде және әртүрлі нысандарда өзара әрекеттесуіне негізделген елдердің экономикалық және саяси бірігу үдерісі.

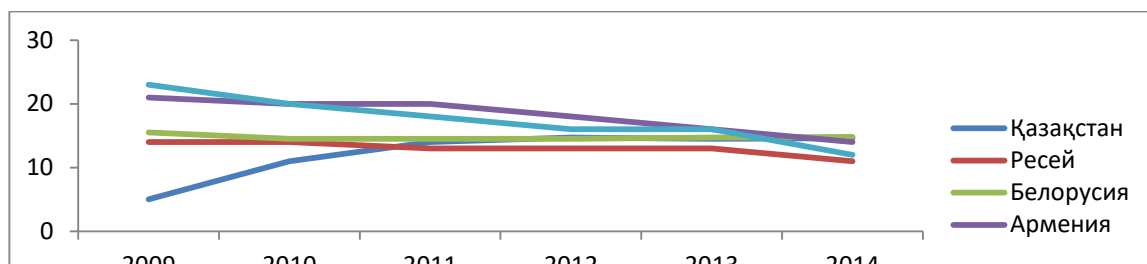
Экономикалық интеграция үдерісінің негізінде келесі факторлар жатыр: халықаралық еңбек бөлінісінің тереңдей түсуі; халықаралық экономикалық қатынастардың қарқынды дамуы; дүниежүзілік экономикалардың өсіп келе жатқан интернационализациясы; ғылыми-техникалық прогрестің қарқынын жеделдету; ұлттық экономикалардың ашықтық дәрежесін арттыру.

Интеграция әлемдік деңгейде де, жекелеген аймақтар деңгейінде де жүріп жатыр. Осы объективті үдерісті ынталандыру үшін әлемдік экономиканы реттейтін және ұлттық мемлекеттерден экономикалық егемендіктің бір бөлігін тартып алатын арнайы ұлттан жоғары экономикалық ұйымдар құрылады [2].

Интеграцияның елдер арасындағы экономикалық өзара іс-қимылдың басқа нысандарынан ерекшелендіретін бірқатар маңызды сипаттар бар: келісімге қатысушы елдер арасындағы тауарлардың, капиталдың, адам ресурстарының қозғалысына шектеулерді жою; қатысушы елдердің экономикалық саясатын үйлестіру; ұлттық заңнамалардың конвергенциясы; интеграциялық үдерістердің аймақтық сипаты.

ЕурАЭҚ елдерінің банк жүйелері арасындағы ынтымақтастық үшін жағдайларды қалыптастыру интеграцияланған қаржы нарығын құрудың іргелі факторы болып табылады [3]. Біздің ойымызша, қалыптасқан жағдайға байланысты ЕурАЭҚ-қа мүше елдердің банктік өзара іс-қимылына талдау

жасау және қаржылық-банктік қызметтердің бірыңғай нарығын құрудың алғышарттарын анықтау өзекті, бұл шектеулерді жоюды көздейді.

Сурет 1 - 2009-2014 жылдарындағы банк капиталының жеткіліктілігі

Ұлттық қаржы жүйелерінің әлемге интеграциялану тенденцияларының күшеюі жағдайында ұлттық реттеу нормаларын халықаралық стандарттарға сәйкес үйлестіру қажеттілігі артуда. Базель талаптарын сақтай отырып, Қауымдастықтың несиелік мекемелерін капиталдандыруды ұлғайту үшін ең төменгі жарғылық капиталдың мөлшерін ұлғайту қажет. 2009-2014 жылдары Ресей, Армения және Қырғызстан сияқты елдерде банк капиталының азаю үдерісі байқалады (1-сурет).

Кесте 1 - 2009-2014 жылдарындағы банк жүйесінің көрсетілімі

Мемлекет	Жылдар					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Армения						
Активтер	0,50	0,60	0,55	0,58	0,65	0,70
Міндеттеме	0,40	0,49	0,45	0,49	0,55	0,61
Капитал	0,10	0,10	0,09	0,09	0,10	0,10
Беларусия						
Активтер	0,61	0,78	0,87	0,60	0,60	0,64
Міндеттеме	0,52	0,67	0,75	0,51	0,52	0,55
Капитал	0,10	0,11	0,12	0,09	0,08	0,08
Қазақстан						
Активтер	0,68	0,55	0,46	0,46	0,44	0,47
Міндеттеме	0,74	0,49	0,42	0,39	0,38	0,41
Капитал	-0,06	0,06	0,05	0,07	0,06	0,06
Қырғызстан						
Активтер	0,37	0,28	0,24	0,28	0,31	0,35
Міндеттеме	0,30	0,22	0,19	0,23	0,26	0,29
Капитал	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
Ресей						
Активтер	0,76	0,73	0,74	0,80	0,87	1,09
Міндеттеме	0,64	0,63	0,65	0,70	0,76	0,98
Капитал	0,12	0,10	0,09	0,10	0,11	0,11

ЕурАЭҚ елдерінің банк жүйелерінде операциялардың құрылымы мен көлемі бойынша айтарлықтай айырмашылықтар бар (1-кесте). Армения мен Қырғызстан сияқты елдер үшін қаржылық делдалдық деңгейі ЕурАЭҚ-ның басқа елдерімен салыстырғанда айтарлықтай төмен.

ЕҚ елдері үшін бұл арақатынас орта есеппен кемінде 200% құрайды, ал бірқатар елдер үшін (Ирландия, Кипр, Исландия) айтарлықтай жоғары – 300%. Қалыпты экономикалық жағдайда бұл банк жүйесінің дамуы, оның инвестициялық тартымдылығы мен сенімділігі туралы айтатын өте жағымды фактор [4].

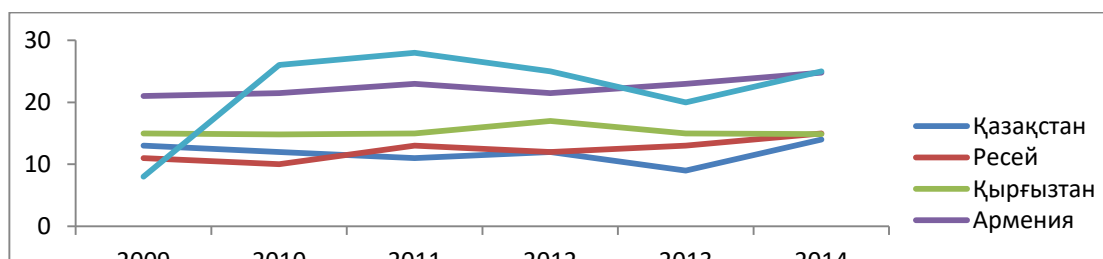
ЕурАЭҚ-қа мүше елдердің банктері халықаралық капиталға тәуелді, өйткені олардың экономикасында несиелік ұйымдар елеусіз рөл атқарады.

ЕурАЭҚ елдерінің банк жүйелері бір-бірімен салыстыруға келмейді, өйткені олар операциялардың ауқымы, құрылымы және көлемі бойынша айтарлықтай ерекшеленеді. ЕурАЭҚ-та үстем жағдайды Қазақстан мен Ресейдің банк жүйелері алып отыр, олар басқалардың арасында қаржылық қуатымен ерекшеленеді және осылайша ЕурАЭҚ елдерінің банк жүйесінің интеграциясы үшін қозғаушы күш ретінде әрекет етеді. Ресей банк жүйесінің сандық көлемдерінде басым болатын еуразиялық интеграцияны құрайтын ядро ретінде әрекет етеді және оның үлесі ЕурАЭҚ елдерінің несиелік ұйымдарының жалпы санының 90% деңгейінде қалады (2-кесте).

Кесте 2 - ЕурАЭҚ елдерінің 2014 жылдағы банк жүйесінің жағдайы

Мемлекет	Армения	Беларусия	Қазақстан	Қырғызстан	Ресей
Көрсеткіш					
Банктер, бірлік	22	31	38	24	834
шет ел капиталымен қоса	20	26	-	16	225
шет ел бақылауында	14	20	16	11	113
Банк филиалдары, бірлік	509	65	395	293	1714
Банктердің шет елдегі өкілдіктері, бірлік	3	9	11	-	42

Банктік қызметтер нарығын интеграциялау шарттарының бірі – ішкі және аймақтық нарықтардағы бәсекелестік есебінен қалыптасатын несие ресурстарының келісілген бағасы (2-сурет).

Сурет 2 - ЕурАЭҚ елдерінің 2014 жылдағы банк жүйесінің жағдайы

Сурет-2 көрсетілген графикте несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің тұрақсыз екенін көрсетеді: 2013 жылы олар төмендеді, мұнай бағасының төмендеуіне және Ресейге қарсы санкцияларға байланысты қаржылық дағдарыс ықпал етті.

ЕурАЭҚ елдері арасындағы баға дифференциациясын басқа көрсеткіш — несиелер мен депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің айырмашылығы ретінде анықталатын банктік экспансия (ұлғайту) динамикасы арқылы бағалауға болады.

ЕурАЭҚ банктік интеграциясын тежейтін негізгі кедергі банк жүйесінде үйлестірілген заңнаманың жоқтығы болып табылады. Банк қызметін реттеу ұлттық заңнамаға сәйкес жүзеге асырылады, бұл ретте қадағалау органдарының өкілеттіктері бойынша бірқатар айырмашылықтар бар, несиелік ұйымдарды тіркеу және қызметін лицензиялау тәртібі, оларға бақылауды жүзеге асыру, айта кету керек, қадағалауға ҚР кірмейді, оны Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті жүзеге асыратын болғандықтан. Сонымен қатар, несиелік ұйымдардың капиталына қойылатын талаптарда айырмашылықтар бар. Қадағалау тәжірибесін салыстыру несиелік ұйымдардың несиелер бойынша мүмкін болатын шығындарға резервтерін қалыптастырудың әртүрлі тәсілдерінің бар екенін көрсетеді.

ЕурАЭҚ-тағы банктік қызметке елеулі кедергі ұлттық банктік лицензияларды мойындамау болып табылады.

Еуразиялық экономикалық қауымдастық (ЕурАЭҚ) айтарлықтай жас, бірақ қарқынды дамып келе жатқан интеграциялық бірлестік боп келеді. Еуразиялық интеграцияны дамыту және тереңдету бойынша жұмыс жалғасуда, жаңа интеграциялық күн тәртібі қалыптасуда, ЕАЭҚ-тың нормативтік-құқықтық базасы ұдайы жетілдіріліп, одақтас елдердің ұлттық заңнамалары оған барған сайын сәйкестендірілуде [5].

ЕурАЭҚ-қа мүше мемлекеттер - ауқымы, экономикалық және ресурстық әлеуеті және өнеркәсіптік құрылымы бойынша айтарлықтай ерекшеленеді. бірақ олардың барлығы халықтың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатының өсуін қамтамасыз ету үшін ұлттық әлеуметтік-экономикалық саясаттың тиімділігін арттыруға ұмтылады.

Интеграциялық ымыраға қол жеткізу оңай емес, бірақ негізгі координаттар жүйесі ортақ стратегиялық таңдаудың логикасы болды және солай қала береді. Еуразиялық интеграциялық жоба жүзеге асырыла бастағаннан бері бұл міндеттердің айтарлықтай бөлігі шешілді. Қазіргі таңда Еуразиялық тұрақтандыру және даму қоры жұмыс атқаруда, ал 2025 жылы бірыңғай қаржылық реттеуші құру жоспарлануда.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мисько О.Н. Международная экономическая интеграция/ С-Пб.: Университет ИТМО, 2015 г. - 180 с.
2. Ильяс А.А. Системность развития рынков капитала в Едином экономическом пространстве Евразийского экономического сообщества. – Алматы, 2013. – 399 с.
3. Чеботарёв Н.Ф. Мировая экономика и международные экономические отношения / М.: Дашков и К, 2013 г.-350 с.
4. Жукова Т.В. Структура собственности на финансовом рынке в странах с неоконтинентальной моделью // 2015. № 35. стр.3
5. Буторина О. Закономерности валютно-финансовой интеграции: мировой опыт и СНГ // Деньги и кредит. 2005. № 8. С. 42–50.

Маратов А., Сапиева А. ПЕРЕХОД К ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

УДК 330.101.2

*Маратов А., Сапиева А.,
НАО Атырауский университет им.
Х.Досмухамедова,
студенты.*

ПЕРЕХОД К ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Аннотация. Зеленая Экономика призвана обеспечить устойчивое социально-экономическое развитие общества при условии рационального использования природных ресурсов и обеспечения их сохранения и восстановления. В статье рассмотрены основные направления эколого – экономического развития Казахстана, а также вопросы экономического развития региона посредством эффективного и ответственного использования природных ресурсов. Обоснованы направления перехода к «зеленой» экономике, так как Казахстан обладает значительным потенциалом использования возобновляемых источников энергии, который может способствовать устойчивому экономическому развитию.

Ключевые слова: «зеленая» экономика, развитие региона, переход к устойчивому развитию.

Андатпа. Жасыл Экономика табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және оларды сақтау мен қалпына келтіруді қамтамасыз ету жағдайында қоғамның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуге арналған. Мақалада Қазақстанның экологиялық – экономикалық дамуының негізгі бағыттары, сондай-ақ табиғи ресурстарды тиімді және жауапты пайдалану арқылы өңірдің экономикалық даму мәселелері қарастырылған. «Жасыл» экономикаға көшу бағыттары негізделген, өйткені Қазақстан тұрақты экономикалық дамуға ықпал ете алатын жаңартылатын энергия көздерін пайдаланудың Елеулі әлеуетіне ие.

Түйінді сөздер: «Жасыл» экономика, өңірдің дамуы, тұрақты дамуға көшу.

Abstract. The Green Economy is designed to ensure sustainable socio-economic development of society under the condition of rational use of natural resources and ensuring their conservation and restoration. The article discusses the main directions of ecological and economic development of Kazakhstan, as well as issues of economic development of the region through the effective and responsible use of natural resources. The directions of transition to a «green» economy are

substantiated, since Kazakhstan has a significant potential for using renewable energy sources, which can contribute to sustainable economic development.

Keywords: «green» economy, regional development, transition to sustainable development.

Впервые термин «зеленая» экономика был представлен в публикации «Blueprint for a Green economy» (1989г.), которая была посвящена экономическому обоснованию концепции устойчивого развития [1].

Позже о «зеленой» экономике, в 2007 году в своей статье в газете «Вашингтон Пост» Генеральный секретарь Пан Ги Мун отмечал, что «за последнее столетие мы были свидетелями трех экономических преобразований. Сначала произошла промышленная революция, затем – технологическая революция, за которой последовала наша современная эра глобализации. Сейчас мы стоим на пороге новых великих перемен – на пороге эпохи «зеленой экономики» [2].

20-22 июня 2012 года в Рио-де Жанейро проходила конференция ООН по устойчивому развитию «Рио+20». На конференции говорилось, что «зеленая» экономика является одним из инструментов обеспечения устойчивого развития, а не «жестким набором правил», и «каждая страна может выбирать надлежащий подход в соответствии со своими национальными планами, стратегиями и приоритетами устойчивого развития» [3]. «Зеленая» экономика в контексте устойчивого развития и ликвидации нищеты должна повышать способность рационально использовать природные ресурсы с меньшими последствиями для окружающей среды, повышать эффективность использования ресурсов и уменьшать количество отходов.

«Зеленая» экономика является экономикой, которая повышает благосостояние людей и обеспечивает социальную справедливость и, при этом, существенно снижает риски для окружающей среды и ее ухудшение. В самом простом понимании «зеленая» экономика – это экономика с низкими выбросами углеродных соединений, эффективно использующая ресурсы и отвечающая интересам всего общества [4].

Теория зеленой экономики основывается на невозможности бесконечного расширения сфер влияния в ограниченном пространстве, невозможностью требовать удовлетворения растущих потребностей при ограниченности ресурсов, все, что находится на Земле является взаимосвязанным.

Многие ученые считают, что «зеленая» экономика обеспечивает устойчивое развитие страны. Устойчивое развитие предполагает комплексную увязку между собой трех компонентов – экономического, социального и экологического. «Устойчивое развитие» представляет собой одну из наиболее современных глобальных политико-экономических концепций. У Казахстана, так сложилось исторически, есть огромные экологические проблемы, с которыми другие страны не сталкивались. Общеизвестно, что на протяжении

многих десятилетий в Казахстане складывалась преимущественно сырьевая система природопользования с экстремально высокими техногенными нагрузками на окружающую среду. Поэтому кардинального улучшения экологической ситуации пока не произошло, и она по-прежнему характеризуется деградацией природных систем, что ведет к дестабилизации биосферы, утрате ее способности поддерживать качество окружающей среды, необходимое для жизнедеятельности общества. В ближайшее десятилетие Казахстан может столкнуться с последствиями глобальных изменений климата, такими как нехватка воды, засушливость, опустынивание и так далее.

Развитие «зеленой» экономики как раз и позволит сократить эти риски и угрозы. Но при всем при этом страна, экономика должны развиваться. Поэтому «зеленую» экономику развивать просто необходимо, причем не только с целью предотвратить грядущие экологические перемены. Программа развития «зеленой» экономики – это конкретный план действий по преодолению экологических проблем. Основная цель «зеленой» экономики повышение условий жизнедеятельности населения.

Вопросы устойчивого «зеленого» развития экономики и общества отнесены к вопросам национальной безопасности. Поэтому в принятой Стратегии «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» ставятся четкие ориентиры на построение устойчивой и эффективной модели экономики, основанной на переходе страны на «зеленый» путь развития. В Стратегии сформулированы основные направления дальнейшего поступательного развития страны на долгосрочный период, где главной целью республики обозначено создание к 2050 году общества благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда. Основное внимание в рамках этой стратегии уделяется трем элементам: промышленности, энергетике и инвестициям. Данная стратегия нацелена на сохранение масштабов производительной экономической деятельности при минимальном использовании энергоресурсов и иных ресурсов; сведение к минимуму давления на окружающую среду всех используемых видов энергии и ресурсов и принятие мер для превращения инвестиций в природоохранную деятельность и движущую силу экономического роста. В соответствии со Стратегией будущее Казахстана связано с единством, сбалансированностью всех аспектов развития общества. Казахстан – страна, добивающаяся устойчивого экономического роста, благополучия, здоровья и благоприятной окружающей среды для всех своих граждан [5].

Для реализации этой программы Глава Государства Н.А., Назарбаев 30 мая 2013 года утвердил Концепцию по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике».

Основными приоритетными задачами по переходу к «зеленой экономике» являются: повышение эффективности использования ресурсов (водных, земельных, биологических и др.) и управления ими; модернизация

существующей и строительство новой инфраструктуры; повышение благополучия населения и качества окружающей среды через рентабельные пути смягчения давления на окружающую среду; повышение национальной безопасности, в том числе водной безопасности [6].

Если остановиться на правовом обеспечении «зеленой» экономики, то во-первых, существуют ряд программных документов, которые регулируют переход к «зеленой» экономике. Это: Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2013-2020 годы «Агробизнес-2020», Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010 – 2014 годы, Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы программы развития территорий, стратегические планы государственных органов, отраслевая программа «Жасыл даму» на 2010 – 2014 годы и другие. Кроме этого, планируется принятие Государственной программы по управлению водными ресурсами на 2014- 2040 годы.

Во-вторых, главным правовым источником, регулирующим экологические отношения является Конституция Республики Казахстан.

В ней определены основы конституционного строя, права и свободы человека и гражданина, конституционное устройство государства, органы государственной власти, их компетенция и др. Главное для экологического права то, что в Конституции содержатся основополагающие принципы, определяющие цели, порядок, методы и нормы правового регулирования экологических отношений в Казахстане.

В ст. 1 Конституции РК определено, что человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина – обязанность государства. Согласно статьи 31 Конституции Республики Казахстан государство ставит своей целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека. Соккрытие должностными лицами фактов и обстоятельств, угрожающих жизни и здоровью людей, влечет ответственность в соответствии с законом.

Земля и другие природные ресурсы, как это предусмотрено ст. 6 Конституции, используются и охраняются в Республике Казахстан как основа жизни и деятельности народов, проживающих на соответствующей территории. При этом указанные природные объекты могут находиться в частной и государственной собственности. Владение, пользование и распоряжение землей и другими природными ресурсами осуществляется их собственниками свободно, если это не наносит ущерба окружающей среде и не нарушает прав и законных интересов иных лиц [7].

Таким образом, нормы Конституции устанавливают:

- экологические права и обязанности граждан РК (ст. ст. 31,38);
- право собственности на землю и другие природные ресурсы (ст. ст. 6,26);

- компетенцию государственных органов в сфере природопользования и охраны окружающей природной среды (ст. 66).

В-третьих, Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года является основополагающим в системе экологического законодательства. Кодекс действует на всей территории Республики Казахстан. В нем систематизированы нормы, касающиеся:

- прав граждан на здоровую и благоприятную окружающую природную среду;
- экономического механизма охраны окружающей среды;
- нормирования качества окружающей среды;
- государственной экологической экспертизы;
- экологических требований при проектировании, строительстве, реконструкции, вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных объектов;
- чрезвычайных экологических ситуаций;
- особо охраняемых природных территорий и объектов;
- экологического контроля;
- экологического воспитания, образования и др [8].

В-четвертых, для реализации положений концепции по переходу к «зеленой» экономике предусматривается принятие Закона о внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам перехода к «зеленой» экономике.

Целью законопроекта является:

- повышение эффективности использования ресурсов (водных, земельных, биологических и др.) и управления ими;
- модернизация существующей и строительство новой инфраструктуры на основе новых ресурсосберегающих технологий;
- повышение благополучия населения и качества окружающей среды через рентабельные пути смягчения давления на окружающую среду;
- повышение национальной безопасности, в том числе водной безопасности.

Законопроект предусматривает внесение изменений и дополнений по вопросам совершенствования системы управления отходами, улучшения качества воздуха, использования и воспроизводства водных, биологических ресурсов.

В-пятых, всего предполагается внести изменения и дополнения в более чем 20 законодательных актов.

Так, в Экологический кодекс предлагаются включить нормы по развитию рынка вторичных ресурсов, созданию интегрированной системы управления отходами, а также требования по отдельному сбору отходов, расширенной ответственности производителя на каждой стадии жизненного цикла отходов.

В Водный кодекс предусматривается внесение изменения по системе управления водными ресурсами, которая может обеспечить повышения эффективности использования водных ресурсов. Для достижения намеченных целей предусматривается создание национальной водохозяйственной компании, которая обеспечивала бы соответствие наличия водных ресурсов и водозабора национальным приоритетам, транспортировку воды между бассейнами рек, местное распределение воды конечным потребителям, включая ирригационные активы.

В Лесном кодексе и Законе «Об особо охраняемых природных территориях» будут уточнены нормы по переводу земель особо охраняемых природных территорий и лесного фонда в земли других категорий, предусмотрены нормы по созданию биосферных и трансграничных резерватов.

В принятый Закон «О поддержке использования ВИЭ» будут внесены изменения по уточнению механизма обеспечения устойчивости Расчетно-финансового центра, лимиты на каждый вид ВИЭ, расширение групп индивидуальных потребителей, кому будет оказываться адресная помощь при приобретении установок ВИЭ.

В Законе «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» создаются предпосылки для ведения фермерского хозяйства и дичеразведения, развития товарного рыбоводства.

Вывод. Исследовав проблему правового перехода страны к «зеленой» экономике мы пришли к следующему выводу:

Первое, исследования правовых основ перехода к «зеленой» экономике указывают на актуальность и приоритетность этой проблемы во всем мире. Вместе с этим, «зеленая» экономика содействует, проводимой в стране реформе.

Второе, «зеленая» экономика предполагает устойчивое развитие государства, которое повышает благосостояние людей и общества в целом. Кроме того, устойчивое развитие предполагает комплексные меры по защите и рациональному использованию всех компонентов биосферы, сохранения биоразнообразия.

Третье, «зеленая» экономика будет развивать альтернативные и возобновляемые источники энергии и тем самым приведет к энергоэффективности и сократит потребности в производстве электроэнергии.

Четвертое, «зеленая» экономика обеспечивает национальную, в том числе водную и продовольственную безопасность.

Пятое, одним из направлений государственной политики Республики Казахстан является развитие объектов малой гидроэнергетики, поэтому как и многие казахстанские ученые (С. Бекишева, А. Мукашева) мы считаем, что необходимо законодательное закрепление понятия «малая гидроэлектростанция» в Водном, Экологическом кодексах.

Шестое, необходимо продолжать работу по совершенствованию нормативно-правовой базы по этой проблеме, в частности предлагается принять Закон РК «О гидроэнергетике в РК» и Закон РК «О твердых бытовых отходах».

Список использованной литературы

1. Правовые основы развития зеленой экономики в странах-членах организации Черноморского экономического сотрудничества.
2. Генеральный секретарь ООН Господин Пан Ги Мун. «Вашингтон Пост» от 3 декабря 2007 г.
3. Об итогах конференции ООН по устойчивому развитию «РИО+20»..
4. Всероссийская конференция «Зеленые технологии - путь решения проблем изменения климата и сохранения окружающей среды» (8-9 ноября 2012 г., Москва).
5. Стратегия «Казахстан-2050». Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 г.
6. Указ Президента Республики Казахстан. О концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике от 30 мая 2013 года.
7. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.
8. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года.

УДК 332.012

Дюсенбек А., Дюсенова Н.,
НАО Атырауский университет им.
Х.Досмухамедова,
студенты

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Аннотация. В XXI век человечество вступило, неся на своих плечах огромный груз глобальных проблем, от решения которых зависит социальный прогресс и сохранение человеческой цивилизации. Среди них одной из самых актуальных является экологическая проблема. Жизнь в атомном и химическом мире для человека стала более комфортной, но одновременно приобрела дополнительные элементы риска его жизни и здоровья в связи радиацией, загрязнением окружающей среды токсичными соединениями, потенциальной опасностью химического заражения. Все составляющие глобальных экологических проблем имеют место и в Казахстане.

Ключевые слова: экономические проблемы, охрана окружающей среды, зеленая экономика.

Андатпа. XXI ғасырға адамзат өз мойнына жаһандық проблемалардың орасан зор жүгін алып келді, олардың шешілуіне әлеуметтік прогресс пен адамзат өркениетінің сақталуы байланысты. Олардың ішінде ең өзекті мәселелердің бірі экологиялық проблема болып табылады. Атом және химиялық әлемдегі өмір адам үшін ыңғайлы болды, бірақ сонымен бірге радиацияға, қоршаған ортаның улы қосылыстармен ластануына және химиялық инфекцияның ықтимал қаупіне байланысты оның өмірі мен денсаулығына қосымша қауіп элементтерін алды. Жаһандық экологиялық проблемалардың барлық құрамдас бөліктері Қазақстанда да орын алып отыр.

Түйінді сөздер: экономикалық мәселелер, қоршаған ортаны қорғау, жасыл экономика.

Abstract. Humanity has entered the XXI century bearing on its shoulders a huge burden of global problems, the solution of which depends on social progress and the preservation of human civilization. Among them, one of the most urgent is the environmental problem. Life in the atomic and chemical world has become more comfortable for a person, but at the same time it has acquired additional elements of risk to his life and health due to radiation, pollution of the environment with toxic compounds, and the potential danger of chemical contamination. All components of global environmental problems also take place in Kazakhstan.

Keywords: economic problems, environmental protection, green economy.

В процессе развития общества постоянно возникают противоречия между возрастающими потребностями людей и ограниченными возможностями биосферы, природных ресурсов по их удовлетворению. Экологический менеджмент должен учитывать эти противоречия и определять рациональные соотношения между уровнями потребления, развития производства и экологическими факторами, т.е. вносить диалектический характер. Одной из мер повышения конкурентоспособности отечественной продукции является её соответствие требованиям международных стандартов, которые становятся важным инструментом мировой экономики и решения глобальных и локальных экологических проблем. При решении экологических проблем государство должно осуществлять экологический контроль промышленных объектов, разрабатывать и утверждать экологические нормативы и субсидировать льготы для экологических проектов. Эти нормы и стандарты направляются на регулирование деятельности предприятий по вопросам загрязнения окружающей среды и выпуска экологически чистой продукции. В разрабатываемые программы развития промышленности необходимы эффективные экономические меры, которые будут способствовать внедрению ресурсосбережения. Меры, принимаемые промышленностью по борьбе с загрязнением окружающей среды и ухудшением качества природных ресурсов должны основываться на экономической ответственности и обеспечивать на всех уровнях учет экологических факторов. С этой целью все промышленные предприятия должны разработать соответствующую политику в масштабе предприятия или отрасли в целях рационального использования ресурсов и охраны окружающей среды, включая соблюдение международных стандартов качества [1].

Разработка и внедрение стандартов по охране окружающей среды и совершенствования системы экологического управления и контроля, таких как МС ИСО-14000 и Европейской системы экологического менеджмента (EMAS), напрямую способствует повышению качества и конкурентоспособности продукции на внутреннем и внешнем рынках [1]. МС ИСО-14000 устанавливают требования к структуре и принципам деятельности фирмы. Они предназначены для регулирования рыночных отношений между изготовителем и потребителем продукции на основе предварительной оценки способности изготовителя, обеспечить качество продукции. Внедрение этих стандартов создает возможность для разработки международных согласованных методов оценки состояния окружающей среды и контроля информации.

В ходе исследования нами выявлено, что внедрение методов экономического механизма управления охраной окружающей среды способно принести организации практически любого профиля широкий спектр преимуществ, которые достаточно легко позволяют окупить затраты на их

внедрение. При этом необходимые для внедрения расходы вполне приемлемы для организаций, ориентированных на развитие. Впрочем, существует одно, но важное, условие система экологического регулирования должна работать, быть составной частью общей системы управления, механизмом обеспечения и принятия решений. [2]

Сейчас процессный подход в управлении в казахстанских организациях вводится уже с точки зрения международного опыта, систематически, но широкого распространения все еще получил. При внедрении процессного подхода в управлении экологической деятельностью одновременно достигается сразу несколько целей: повышается приоритет вопросов охраны окружающей среды в компании, за счет предотвращения проблем до их возникновения; повышается результативность природоохранной деятельности; снимаются многие обычные конфликты производства и охраны окружающей среды. Остановимся подробнее на особенностях СЭМ, связанных с процессным подходом. Не секрет, что традиционно действия по охране окружающей среды имеют гораздо меньший по сравнению с производственной деятельностью приоритет у руководства, в том числе, при выделении средств. Нередко с этим связано и возникновение у предприятий проблем соответствия природоохранному законодательству.

Методы предотвращения загрязнения в регионах Казахстана зачастую оказываются чрезвычайно результативными и экономически эффективными. Это относится и к методам, связанным с изменением технологических решений (требующим значительных затрат), но в первую очередь — к организационным подходам, связанным с контролем процесса производства, выбором сырьевых материалов, вторичным использованием или переработкой материалов, логистикой производства и т.п. Именно эти методы становятся основным инструментом СЭМ по снижению воздействия на окружающую среду. Естественно, что подходы предотвращения загрязнения могут использоваться совместно и одновременно с методами «на конце трубы», дополняя друг друга для обеспечения максимальной экономической эффективности и экологической результативности. Более того, СЭМ играет роль той структуры, в которой поиск и применение подходов предотвращения загрязнения принимает регулярный и систематический характер, а организационные и управленческие решения реализуются наиболее успешно. Таким образом, сейчас подходы предотвращения загрязнения и системы экологического менеджмента воспринимаются и реализуются как единое целое.

При оптимизации использования сырья и ресурсов, помимо прямой выгоды за счет снижения себестоимости, важным результатом для многих компаний будет и увеличение обеспеченности сырьем — особенно в тех случаях, когда используется местное сырье, запасы которого ограничены. Это может быть ключевым фактором, определяющим существование такой компании в достаточно близком будущем.

По данным Агентства по статистике в 2021 году в РК на ООС предприятиями и организациями всех форм собственности затрачено 58,7 млрд. тг., что на 9% меньше, чем в 2008 году. В структуре текущих затрат 17,9 млрд. тг. (30,6%) приходится на охрану и рациональное использование водных ресурсов, 21,45 млрд. тг. (36,5%) - на охрану атмосферного воздуха, 16,75 млрд. тг. (28,5 %) - на охрану земли от загрязнения отходами производства и потребления, 2,6 млрд. тг. (4,4%) - на рекультивацию земель. [3] Затраты на капитальный ремонт основных производственных фондов по охране окружающей среды в 2009 году составили 4,2 млрд. тенге. Из общего объема затрат на капитальный ремонт 63,2% направлено на ремонт сооружений и установок по охране АВ, 33,3% - по охране и рациональному использованию водных ресурсов. [4]

Наибольшую долю в республиканском объеме инвестиций на ПМ от предприятий и организаций занимают Мангистауская (25,4%), Карагандинская (16,9%), Павлодарская (11,7), Восточно-Казахстанская (11 %), Костанайская (9,55%), Атырауская (8,61%), Актыбинская (6,81%) области. Крайне незначительные объемы инвестиций направлялись на ООС в г. Астане (0,25%), Северо-Казахстанской (0,38 %), Западно-Казахстанской (0,46%), Акмолинской (0,52 %), Алматинской (0,65 %) и Жамбылской (0,98%) областях. Кызылординская (2,06 %), Южно-Казахстанская (2,06%) области и г. Алматы (2,83%) занимают промежуточное положение.

Во всех областях РК кроме Павлодарской, ЮКО, Кызылординской, ЗКО и Актыбинской финансирование ПМ составило более 50% от поступления платежей. В указанных же областях власти крайне нерационально использовали средства на природоохранные цели, суммы, выделенные на финансирование ПМ, составили соответственно 9,5%, 9,5%, 46,1%, 25,8% и 22,5% от фактического поступления средств за загрязнение ОС..Лидерами по финансированию природоохранных мероприятий являются города Астана (421,5%) и Алматы (192,7%), Мангистауская (154,8%) и Костанайская (117,3%) области [5].

Анализ финансирования ПМ показывает, что основная доля поступления платежей за загрязнение ОС приходится на Атыраускую, Кызылординскую и Карагандинскую области, т.е. регионы активной добычи углеводородов и загрязнения ОС. В 2021 г. несколько большее финансирование ПМ способствовало стабилизации качества ОС в этих регионах.

Во многих областях остро стоит вопрос нецелевого расходования платежей за загрязнение ОС. Как уже указывалось выше, в Павлодарской, ЮКО, Кызылординской, ЗКО и Актыбинской областях финансирование ПМ в 2, а то и в 8,5 раз ниже уровня среднереспубликанского показателя.

В решении вопросов рационализации природопользования и неразрывно связанной с ней территориальной организации хозяйства важнейшее место занимает выявление региональных различий

взаимодействия хозяйственной деятельности и природной среды, т.е. районирование этого процесса.

Проводимое ранее экономическое районирование в определенной мере всегда учитывало территориальные физико-географические различия, но этот учет сводился главным образом лишь к оценке природно-ресурсного потенциала района, которая обычно давалась в основном с экономических и отраслевых т.е. технико-технологических позиций, а следовательно не имела комплексного экологического характера.

Современные социально-экономические изменения, происходящие в регионах, настоятельно требуют изменений в управлении охраной окружающей среды.

Экономические трудности привели к процессу разукрупнения крупных производств и возникновения огромного количества мелких предприятий. При этом вклад мелких хозяйствующих объектов в загрязнение города в некоторых районах не меньше, чем прежде. Кроме того, неизмеримо возросли экологические нарушения коммерческой сферы деятельности.

В процессе диссертационного исследования сформулированы рекомендации по оценке рейтингов городов по степени промышленного воздействия на природную среду, исследована взаимосвязь экологической, промышленной и инвестиционной политики республики, а также разработаны рекомендации по совершенствованию промышленного природопользования в Республике Башкортостан.

Предложенная в исследовании методика составления рейтингов регионов с точки зрения воздействия на природную среду является важным инструментом для выявления «болевых» точек указанных регионов. Составление рейтингов позволяет определить степень привлекательности территорий при реализации долгосрочных стратегий экономического развития (например, для целей рекреационного природопользования, производства экологически чистых продуктов). Данный метод, на наш взгляд, может быть применен при планировании размещения объектов промышленности, поскольку для многих промышленно развитых регионов экологический фактор является лимитирующим для дальнейшего развития и функционирования промышленности. [6]

Для составления рейтингов были выбраны города Республики Башкортостан. Рейтинги составлялись по следующим критериям:

1. Показатель, характеризующий промышленное развитие территории - объем промышленного производства.
2. Показатели валового воздействия на природную среду (промышленные выбросы и сбросы загрязняющих веществ; потребление свежей воды на производственные нужды; образование отходов).
3. Показатели воздействия на природную среду, скорректированные с учетом плотности населения (удельные сбросы загрязненных сточных вод в расчете на душу населения; удельные выбросы загрязняющих веществ в

атмосферный воздух от стационарных источников в расчете на душу населения; образование отходов в расчете на душу населения).

4. Показатели воздействия на природную среду, скорректированные с учетом площади территории (плотность образования отходов; плотность выбросов загрязняющих веществ в атмосферный воздух).

5. Показатели интенсивности промышленного производства (интенсивность промышленного загрязнения водных объектов; интенсивность промышленного водопотребления; интенсивность промышленного загрязнения атмосферного воздуха).

6. Показатель экологически обусловленной заболеваемости: распространенность новообразований среди детского населения.

Как показывает выполненный анализ, предложенный перечень оцениваемых критериев должен быть дополнен и скорректирован для каждого конкретного региона в зависимости от особенностей структуры и специализации промышленности, степени охвата территории экологическим мониторингом и доступности статистической информации и др.

Для вхождения в число 50-ти наиболее развитых стран мира Казахстану следует снижать показатели эмиссий в окружающую среду, в расчете на единицу ВВП. В этих целях Министерство намерено со следующего года по примеру зарубежных коллег устанавливать квоты на выбросы для регионов Казахстана.

Промышленные предприятия вынуждены соизмерять свои выбросы и сбросы с региональными квотами. И это должно способствовать общему изменению в лучшую сторону экологической ситуации. Тем самым будет повышаться и общий уровень конкурентоспособности казахстанских территорий, их инвестиционная привлекательность.

Методы административно-правового взаимодействия с потенциально возможными нарушителями экологического равновесия также как и стандарты и нормативы имеют важное значение в системе административно-правовых механизмов управления природопользованием [7].

К ним можно отнести: оценку воздействия на состояние окружающей среды (ОВОС), экологическую экспертизу, экологический аудит, экологическое страхование, экологическую сертификацию, экологическое лицензирование, экологическую паспортизацию, прямые запреты и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Казахстан сегодня. Информационно-аналитический сборник. Подготовлен Агентством РК по статистике. / Алматы ТОО «Интелсервис», 2021
2. Агентство по статистике РК. «Охрана окружающей среды и устойчивое развитие Казахстана» / Статистический сборник. Алматы, 2021.

3. Информация о деятельности РГП «Казгидромет» за 2008 г. для включения ее в «Национальный доклад о состоянии окружающей среды за 2008.», / Алматы, 2021

4. Информация РГП «Казгидромет» «Краткий обзор погоды за 2020 г.», / Алматы, 2021

5. Безопасность и контроль гляциальных селей в Казахстане. / Алматы, Галым, 1998, 102 с.

6. Статистическое обозрение Казахстана № 1, Статистический сборник. Подготовлен Агентством РК по статистике. / Алматы, 2020

7. Отчет «Научные исследования по оценке переноса загрязняющих веществ на большие расстояния и их выпадение, выявление возможных последствий моделирования процессов загрязнения атмосферы и определения ее качества, разработка рекомендаций по повышению экономической эффективности борьбы с загрязнением»// РГП «КазНИИЭК», Алматы 2019

Аманкелдіқызы А., Сундетова М., Маратова И. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

УДК 330.34.01

*Аманкелдіқызы А., Сундетова М., Маратова И.,
Атырауский университет им.Х.Досмухамедова
студенты*

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация. Для устойчивых предприятий и рынков труда экологически более чистая экономика как путь к устойчивому развитию является необходимостью, а не вопросом выбора. Резкий рост потребления природных ресурсов и загрязнения окружающей среды будет усугублять растущее истощение запасов пресной воды и плодородных земель и приведет к тому, что скорость сокращения биоразнообразия и изменения климата достигнут неприемлемого или даже неуправляемого уровня. Чрезмерное использование природных ресурсов, таких как лесные и рыбные резервы и чистая вода, а также растущий уровень загрязнения, в том числе выбросами парниковых газов, приобретают более широкие, чем планетарные масштабы.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экономика, экологический кодекс, природные ресурсы, экономическая ситуация, ликвидация бедности.

Аңдатпа. Тұрақты кәсіпорындар мен еңбек нарықтары үшін Тұрақты дамудың жолы ретінде экологиялық таза экономика таңдау мәселесі емес, қажеттілік болып табылады. Табиғи ресурстарды тұтынудың және қоршаған ортаның ластануының күрт өсуі Тұщы су мен құнарлы жер қорларының сарқылуын күшейтеді және биоәртүрліліктің төмендеуі мен климаттың өзгеру жылдамдығына қолайсыз немесе тіпті басқарылмайтын деңгейге жетеді. Орман және балық қорлары мен таза су сияқты табиғи ресурстарды шамадан тыс пайдалану, ластанудың өсіп келе жатқан деңгейі, оның ішінде парниктік газдар шығарындылары (PG) планетарлық масштабқа қарағанда кеңірек болады.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, экономика, экологиялық кодекс, табиғи ресурстар, экономикалық жағдай, кедейлікті жою.

Abstract. For sustainable enterprises and labor markets, an environmentally cleaner economy as a path to sustainable development is a necessity, not a matter of choice. A sharp increase in the consumption of natural resources and environmental pollution will exacerbate the growing depletion of fresh water and fertile lands and will lead to the fact that the rate of decline in biodiversity and climate change will reach an unacceptable or even unmanageable level. Excessive use of natural resources, such as forest and fish reserves and clean water, as well as the growing

level of pollution, including greenhouse gas (GHG) emissions, are becoming broader than planetary scales.

Keywords: sustainable development, economy, environmental code, natural resources, economic situation, poverty eradication.

Устойчивое развитие - процесс экономических и социальных изменений, при котором природные ресурсы, направление инвестиций, ориентация научно-технического развития, развитие личности и институциональные изменения согласованы друг с другом и укрепляют нынешний и будущий потенциал для удовлетворения человеческих потребностей и устремлений. В целом речь об обеспечении качества жизни людей. Длительное глобальное развитие экономики, нацеленное только на максимизацию прибыли и минимизацию издержек и не имеющее других фундаментальных основ, привело к серьезной деградации природной, социальной и даже духовной среды. Экологические проблемы, глобальное изменение климата, социальное и гендерное неравенство — только часть системных кризисов и глобальных вызовов, с обострением которых столкнулись страны, корпорации и люди в конце XX — начале XXI века. Это столкновение привело к пересмотру глобального взгляда на мир и осознанию важности устойчивого развития.

Что же такое устойчивое развитие и с чего все это начиналось?

Мысли об ограниченности природных ресурсов и необходимости сдерживать бесконтрольный рост потребления впервые были высказаны еще древнегреческими философами. Но обычно понятие устойчивого развития связывают с английским священником и экономистом Томасом Робертом Мальтусом. В начале XVIII века Мальтус высказал гипотезу о том, что рост населения происходит в геометрической прогрессии, а рост производства продуктов питания и ресурсов — в арифметической и это в долгосрочном периоде приводит к бедствиям: голоду, войнам и даже революциям. А в начале XIX годов бурно начавшаяся концепция устойчивого развития явилась логическим переходом от экологизации научных знаний и социально-экономического развития. Вопросам ограниченности природных ресурсов, а также загрязнения природной среды, которая является основой жизни, экономической и любой деятельности человека, в 1970-е годы был посвящён ряд научных работ. Реакцией на эту озабоченность было создание международных неправительственных научных организаций по изучению глобальных процессов на Земле, таких как Международная федерация институтов перспективных исследований, Римский клуб, Международный институт системного анализа, а в СССР — Всесоюзный институт системных исследований. Назаретян А. П. считает, что концепции «устойчивого развития» в 1970—1980-х годах «походили на врачебные рекомендации по продлению агонии обречённого пациента». Многие варианты подобных концепций для преодоления экологических и продовольственных кризисов

предлагали форсированно сократить население планеты.[1] В эти же годы особо бурный всплеск идей об ограниченности природных ресурсов и важности осознанного производства и потребления произошел спустя 170 лет после публикации первых работ Мальтуса. В 1972 году международная общественная организация «Римский клуб» выпустила первый доклад — знаменитые «Пределы роста» — результаты математического моделирования истощения природных ресурсов вследствие роста населения. Модель содержала 12 сценариев, пять из которых описывали катастрофическое снижение населения до 1-3 млрд человек из-за избыточного роста потребления, а семь сценариев были благоприятнее и опирались на повышение экологической, демографической и социальной осознанности человечества. В том же 1972 году была создана Программа Организации Объединенных Наций (ООН) по окружающей среде, положившая начало обсуждению экологических проблем на глобальном уровне.

Какие же главные аспекты и цели устойчивого развития?

Концепция устойчивого развития появилась в результате объединения трех основных точек зрения: экономической, социальной и экологической.

Экономический подход к концепции устойчивости развития основан на теории максимального потока совокупного дохода Хикса-Линдаля. Эта концепция подразумевает оптимальное использование ограниченных ресурсов и использование экологичных — природо-, энерго-, и материало-сберегающих технологий, включая добычу и переработку сырья, создание экологически приемлемой продукции, минимизацию, переработку и уничтожение отходов.

Социальный подход устойчивости развития ориентирован на человека и направлен на сохранение стабильности социальных и культурных систем, в том числе, на сокращение числа разрушительных конфликтов между людьми. Важным аспектом этого подхода является справедливое распределение благ. Желательно также сохранение культурного капитала и многообразия в глобальных масштабах, а также более полное использование практики устойчивого развития, имеющейся в недоминирующих культурах.

Рисунок 1. – Факторы экономической устойчивости развития города

С экологической точки зрения, устойчивое развитие должно обеспечивать целостность биологических и физических природных систем. Особое значение имеет жизнеспособность экосистем, от которых зависит глобальная стабильность всей биосферы. Более того, понятие «природных» систем и ареалов включает в них созданную человеком среду, такую как, например, города. Деградация природных ресурсов, загрязнение окружающей среды и утрата биологического разнообразия сокращают способность экологических систем к самовосстановлению.

Согласование этих различных точек зрения и их перевод на язык конкретных мероприятий, являющихся средствами достижения устойчивого развития — задача огромной сложности, поскольку все три элемента устойчивого развития должны рассматриваться сбалансированно.

При дальнейшем их подходе образуются и цели устойчивого развития. В 2015 году на саммите ООН были разработаны 17 целей устойчивого развития.

На наш взгляд, устойчивое развитие города - это комплексный процесс, который ведет к решению городских проблем, улучшению условий и качества жизни горожан, путем достижения сбалансированности социально-экономического и экологического развития, за счет рационального использования городского ресурсного потенциала (включая географические, градостроительные особенности городской территории, потенциальные

возможности населения, экономики, промышленности, инфраструктуры) и не превышающего предельно допустимых нагрузок на окружающую среду.

Таким образом, идеи устойчивого развития наиболее целесообразно можно использовать именно в управлении городами, так как они являются основными очагами возникновения экологических, социально-экономических и других проблем, и вместе с тем местами сосредоточения основной массы жителей, призванными обеспечить их потребности и достаточное качество жизни. В соответствии с этим город должен выступать в качестве самостоятельного субъекта устойчивого развития, вносящего в хозяйственные процессы системную связь и экологический порядок.

Цели в области устойчивого развития являются своеобразным призывом к действию, исходящим от всех стран — бедных, богатых и среднеразвитых. Государства признают, что меры по ликвидации бедности должны приниматься параллельно усилиям по наращиванию экономического роста и решению целого ряда вопросов в области образования, здравоохранения, социальной защиты и трудоустройства, а также борьбе с изменением климата и защите окружающей среды.

Для достижения целей устойчивого развития города необходимо объективно оценить ситуацию в городской экономике, инфраструктуре, социальной сфере и экологии.

Устойчивое развитие современного города — это исключительно актуальная задача, которая должна решаться всеми жителями и руководством города, чтобы обеспечить высокое качество городской среды, высокое качество жизни, равновесие города и природной среды. Устойчивое развитие города должно обеспечить создание красивого, здорового, любимого жителями города, обеспечивающего полное удовлетворение их потребностей.

Экономическое развитие - это постепенные качественные и структурные положительные изменения экономики, производственной силы, образования, научной и духовно-культурной деятельности, качества и уровня жизни населения страны, материальных благ. Экономическое развитие - это также развитие в сфере общественных отношений, возможность и процесс улучшения качества жизни населения.

Рассмотрим экономическую ситуацию в городах Казахстана. Глобальные экономические процессы - это в первую очередь, обеспечение национального развития нашего государства. Для дельнейшей конкурентоспособности среди других стран, а также эффективности страны в целом.

Наше государство захватывает значительную местность — больше 2700 квадратных километров, владеет крупными резервами минерально-сырьевых ресурсов. Пространственное формирование и развитие экономики страны постоянно характеризовалось огромной неравномерностью, сформировавшейся воздействием естественно-погодных, климатических, географических, внешне-экономических систем и иных условий. Также,

поставлены цели наращивания внутренней и внешней конкурентоспособности регионов, территориальной сосредоточенности ресурсов труда, денежных средств в центрах экономического роста, увеличение областной занятости, а также свойства и качества жизни населения страны [2].

Устойчивое развитие региональных социально-экономических систем обеспечивается взаимодополняющим, компромиссным, сбалансированным развитием экономики, природы и населения региона. Непосредственно, именно это, порождает потребность пересмотра экономической региональной политики, разработки и пересмотра новых форм и методов управления региональным развитием.

На сегодняшний день, туризм - это одна из самых быстрорастущих отраслей мира, а также основной источник иностранной валюты и создания рабочих мест для многих стран. Говоря о туризме, нельзя не заметить, что развитие сферы туризма и путешествий является одной из наиболее значительных, постоянных и долгосрочных тенденций, которая оказывает огромное влияние на развитие мирового хозяйства, мировой экономики в целом, а также экономику отдельно взятых стран и регионов. Сегодня мы понимаем, что в условиях глобализации туризм стал превращаться в крупную самостоятельную отрасль национальной экономики, деятельность которой направлена на удовлетворение специфических потребностей населения. И у нашего государства в данной сфере имеются крупные возможности и перспективы для развития и формирования национальной экономики. Туризм в нашей стране, считается одним из приоритетных направлений индустриально-инновационного развития национальной экономики. Уникальный природный потенциал имеет возможность стать источником развития разных разновидностей туризма: культурного, экологического, экстремального и конечно же - оздоровительного [3].

В настоящий период, индустрия туризма считается одной из основных факторов формирования новых рабочих мест, наряду с этим стимулирует развитие дорожного и гостиничного строительства, ускоряет производство всех видов транспорта, способствует сохранению народных и национальной культуры государства. Непосредственно, именно по этой причине, популяризация и распространение туризма, так важна для развития экономики Казахстана.

По итогу, приоритеты и ценности в сфере государственного социально-экономического развития регионов, должны формироваться с учётом достижения инновационности и конкурентоспособности. Установления ограничений деятельности человека на окружающую среду. И конечно же, обеспечения достойного уровня и качества жизни населения. На сегодняшней стадии развития Казахстана, областная стратегия государства вызвана гарантировать развитие подходящих обстоятельств и благоприятных условий для дальнейшего процветания нашей страны.

Список использованной литературы:

1. Бобылев С. Н., Гирусов Э. В., Перелет Р. А. Экономика устойчивого развития. Учебное пособие. Изд-во Ступени, Москва, 2004, 303 с.
2. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>
3. <https://scienceforum.ru/2015/article/2015017941>

Изтлеуов Д.К., Садыкова А.И., Ниязбаева А.А. УЧЕТ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

УДК 657

*Изтлеуов Д.К., Садыкова А.И., Ниязбаева А.А.,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г. Актобе, Казахстан,
студенты*

УЧЕТ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Аннотация. В статье дано описание основных средств в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности. Даны критерии признания основных средств. Приведено описание первоначальной оценки основных средств. Раскрыты методы начисления амортизации основных средств. Дана задача по износу основных средств.

Ключевые слова: основные средства, амортизация, предприятие, учет, бизнес, финансовая отчетность, оценка

Аннотация. Мақалада қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттарына сәйкес негізгі құралдардың сипаттамасы берілген. Негізгі құралдарды тану критерийлері келтірілген. Негізгі құралдардың бастапқы бағасының сипаттамасы берілген. Негізгі құралдардың амортизациясын есептеудің ашылған әдістері. Негізгі қорлардың амортизациясы бойынша тапсырма берілген.

Түйін сөздер: негізгі қорлар, амортизациялық аударымдар, кәсіпорын, бухгалтерлік есеп, шаруашылық, қаржылық есеп, бағалау

Annotation. The article provides a description of fixed assets in accordance with international financial reporting standards. The criteria for recognition of fixed assets are given. A description of the initial valuation of fixed assets is given. Disclosed methods of accrual of depreciation of fixed assets. The task of depreciation of fixed assets is given.

Keywords: fixed assets, depreciation, enterprise, accounting, business, financial reporting, valuation

Согласно МСФО 16 Основные средства – это материальные объекты, которые предназначены для использования в процессе производства или поставки товаров и услуг, для сдачи в аренду другим компаниям или для административных целей и которые предполагается использовать в течение более чем одного периода [1].

Стандарт не предписывает никаких суммовых порогов, после которых затраты на основное средство можно считать именно основным средством, а

не просто расходом. Решение, что считать основным средством, определяется на основе управленческого суждения – главное, чтобы принципы, лежащие в основе этого суждения, применялись последовательно.

IAS 16 рекомендует классифицировать объекты основных средств со схожими характеристиками для того, чтобы пользователи отчетности могли четко понимать способы, которыми компания получает выгоду от основных средств. Четких требований классификации нет, стандарт лишь приводит примеры групп: земля, земля и здания, машины и оборудование, автотранспорт, мебель и офисное оборудование. Конкретная классификация зависит от выбора самой компании и отраслевых норм.

Объекты основных средств часто бывают неоднородными, например, объект недвижимости, который состоит из земли и здания. Несмотря на то, что это один объект для целей презентации в отчете о финансовом положении, земля и здание будут являться отдельными объектами учета, так как у них совершенно разные сроки полезного использования и разная логика начисления износа. Также, примером сложного объекта основных средств может являться группа связанных компонентов, требующих регулярной замены (самолет, корабль и т.п.). Если при замене компонента выполняются критерии признания, то его стоимость капитализируется. Признание старого (замененного) компонента прекращается.

Вопрос оценки основных средств несколько шире, чем просто первоначальная оценка. Так как это необоротный актив, служащий несколько отчетных периодов, встает вопрос и о правильном признании последующих затрат, связанных с основным средством.

Первоначальная стоимость - сумма уплаченных денежных средств или эквивалентов, либо справедливая стоимость другого переданного за него возмещения на момент приобретения или сооружения актива.

Элементы первоначальной стоимости: покупная цена за вычетом торговых скидок, в том числе невозмещаемые пошлины и налоги и прямые затраты по доставке актива по месту назначения и приведению его в рабочее состояние. Предполагаемая стоимость разборки и удаления актива (затраты на вывод из эксплуатации) и восстановления площадки, на которой он располагался. Согласно IAS 37 «Резервы, условные обязательства и условные активы»

IAS 16 предлагает две модели последующей оценки основных средств: модель учета по первоначальной стоимости и модель учета по переоцененной стоимости. Выбор модели остается за компанией. Но, стандарт требует, чтобы выбранная модель применялась последовательно к каждому классу основных средств.

Модель учета по первоначальной стоимости - самый простой метод учета, в соответствии с которым балансовая стоимость основных средств на каждую отчетную дату определяется как первоначальная стоимость минус

накопленный износ. Накопленные убытки от обесценения = Балансовая стоимость.

Суть модели учета по переоцененной стоимости: если справедливая стоимость основных средств поддается надежной оценке, то после первоначального признания объекты можно учитывать по переоцененной стоимости. В этом случае балансовая стоимость основных средств на каждую отчетную дату определяется как переоцененная стоимость минус накопленный износ. Накопленные убытки от обесценения = Балансовая стоимость. Данная модель предполагает периодическое доведение балансовой стоимости основного средства до справедливой стоимости. Частота переоценки зависит от изменений в справедливой стоимости объекта. При этом переоценке подвергаются все объекты соответствующего класса основных средств – выборочная переоценка внутри класса запрещена. Однако сама оценка должна производиться индивидуально по каждому объекту.

При переоценке актива сумма переоценки корректируется с учетом влияния переоценки на отложенные налоги. Так как изменения в налоговой базе актива не происходит, то переоценка создает налогооблагаемую временную разницу (в случае увеличения стоимости). Последующий перенос резерва переоценки на нераспределенную прибыль должен происходить с учетом отложенных налогов.

IAS 16 не дает никаких конкретных рекомендаций по срокам полезного использования конкретных классов основных средств, оставляя это решение на усмотрение менеджмента компании. Начисление амортизации начинается с момента, когда актив готов к использованию. Износ продолжает начисляться вплоть до прекращения признания либо до реклассификации этого объекта во необоротные активы, предназначенные для продажи в соответствии с IFRS 5 «Долгосрочные активы, предназначенные для продажи и прекращенная деятельность».

Амортизируемая стоимость объекта основных средств должна систематически списываться на протяжении срока полезной службы актива даже в тот момент, когда основное средство не используется.

Срок полезной службы и ликвидационная стоимость должны пересматриваться не реже, чем в конце каждого отчетного периода. Изменения в сроке полезной службы и/или ликвидационной стоимости учитываются как изменения в бухгалтерских оценках согласно IAS 8 «Учётные политики, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки», то есть перспективно.

Применяемый метод амортизации должен отражать способ потребления компанией экономических выгод от актива. Различные классы основных средств в одной и той же компании могут подвергаться износу разными методами, главное, чтобы выбранный метод применялся к данному классу последовательно из периода в период для обеспечения сравнимости финансовой информации.

Стандарт предлагает три основных метода начисления амортизации:

1. Линейный – начисление постоянной суммы амортизации на протяжении срока полезной службы актива. Этот метод применим в отношении тех объектов основных средств, которые генерируют приблизительно одинаковый ежегодный размер экономической выгоды в течение всего срока полезного использования, например, здания.

2. Уменьшающегося остатка – уменьшение суммы амортизации на протяжении срока полезной службы актива. Данный метод применяется для тех объектов, для которых суммы экономической службы больше в первые годы использования, чем в последующие, например, оргтехника.

3. Производственный – начисление суммы амортизации, исходя из предполагаемого использования/производительности актива. Этот метод целесообразно применять к тем активам, срок полезного использования которых в большей степени зависит от интенсивности использования (объемы произведенной продукции), например, производственное оборудование.

Когда объект основных средств уже готов и эксплуатируется, когда на него уже начисляется износ, то дальнейшие затраты, связанные с этим объектом можно капитализировать, только при условии выполнения критерий признания в качестве актива. В противном случае последующие затраты списываются на расходы периода.

Рассмотрим условия задачи на определение износа основных средств.

«Дельта» занимается подготовкой финансовой отчетности за год, закончившийся 30 сентября 2016 года. Вам предоставили следующий пробный баланс (выдержку) на эту дату:

Таблица 1. Пробный баланс

Основные средства:		
1	по первоначальной стоимости	160,000
2	накопленный износ на 30 сентября 2016	35,000
	Первоначальная стоимость	Накопленный износ
на 30 сентября 2016 года		
	Объекты недвижимости	80,000
	Машины и оборудование	80,000
	Итого	160,000
		20,000
		16,000
		36,000

Износ всех основных средств относится на себестоимость.

Стоимость амортизируемого компонента объектов недвижимости определена в 40 млн. долларов. Этот компонент амортизируется по методу равномерного списания в течение 50 лет.

1 октября 2016 года объекты недвижимости были переоценены до рыночной стоимости, составившей 90 млн. долларов. Из этой стоимости на амортизируемый компонент приходится 56 млн. долларов. Данная переоценка еще не отражена в учетных регистрах «Дельты».

На дату переоценки никаких изменений предполагаемого срока полезной службы амортизируемого компонента не ожидалось. Руководство «Дельты» имеет намерение осуществлять ежегодный перенос суммы избыточного износа, образовавшегося в результате переоценки активов, из резерва переоценки на счет нераспределенной прибыли.

Машины и оборудование амортизируются по методу равномерного списания в течение 5 лет. В год приобретения актива износ начисляется за полный год, а в год его выбытия износ не начисляется. Ни один из объектов машин и оборудования, имеющихся у компании на 30 сентября 2016 года, не был полностью самортизирован на эту дату. За рассматриваемый период выбытия основных средств не было. Покажите все операции, которые необходимо отразить, за год, закончившийся 30 сентября 2017 года [2].

Если при проведении комплексной проверки, без которой невозможна дальнейшая эксплуатация основного средства, выполнены критерии признания материального актива, то ее стоимость добавляется к балансовой стоимости объекта основного средства. Капитализированная сумма амортизируется как отдельный амортизируемый компонент в течение срока до следующей комплексной проверки.

Компания может получить компенсацию от третьих сторон в связи с обесценением или утратой объекта основных средств. Например, возмещение страховой компанией в результате пожара или наводнения, возмещение от правительства за землю, экспроприированную под строительство дороги. Компенсация относится на финансовый результат за период, в котором она признана.

Признание объекта основных средств должен быть прекращено при его выбытии, или, когда от его использования в дальнейшем не ожидается никаких экономических выгод, или при реклассификации его как необоротного актива для продажи, согласно IFRS 5. Прибыль/убыток от списания определяются как разность между оценочной суммой чистых поступлений от реализации и балансовой стоимостью актива, за исключением ситуаций, когда речь идет об обратной аренде (IFRS 16). Прибыль/убыток от списания не включаются в выручку, а классифицируются как прочие операционные доходы/убытки и всегда показываются в свернутом виде.

Список литературы

1. Стандарты МСФО [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://pro1c.kz/articles/mezhdunarodnye-standarty-finansovoy-otchetnosti/> (дата обращения: 01.03.2022)
2. Байдыбекова С.К. Бухгалтерский учет в соответствии с МСФО: Учебное пособие. I том / Байдыбекова С.К. – Алматы: Издательство «Эпиграф», 2017. – 288 с.

Жансапова Д.Ж., Бикеева Г.А., Ниязбаева А.А. УЧЕТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ

УДК 657

*Жансапова Д.Ж., Бикеева Г.А., Ниязбаева А.А.,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г. Актобе, Казахстан
студенты*

УЧЕТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ

Аннотация. В статье дано описание доходов и расходов в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности. Даны критерии признания доходов и расходов. Приведена классификация доходов от экономической деятельности предприятия. Раскрыты методы определения прибыли. Дан спектр классификации расходов.

Ключевые слова: доходы, расходы, предприятие, учет, бизнес, финансовая отчетность, оценка

Аңдатпа. Мақалада қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттарына сәйкес кірістер мен шығыстардың сипаттамасы берілген. Кірістер мен шығыстарды тану критерийлері келтірілген. Кәсіпорынның шаруашылық қызметінен түсетін кірістердің жіктелуі келтірілген. Пайданы анықтау әдістері ашылады. Шығындарды жіктеу диапазоны берілген.

Түйін сөздер: кірістер, шығыстар, кәсіпорын, бухгалтерлік есеп, шаруашылық, қаржылық есеп, бағалау

Annotation. The article provides a description of income and expenses in accordance with international financial reporting standards. The criteria for recognition of income and expenses are given. The classification of income from the economic activity of the enterprise is given. Methods for determining profit are disclosed. The range of classification of expenses is given.

Keywords: income, expenses, enterprise, accounting, business, financial reporting, valuation

Действующим стандартом определен порядок учета доходов, включающий идентификацию обозначенного элемента финансовой отчетности с сопутствующими критериями признания.

В соответствии с МСФО 1 доходы и расходы являются элементами финансовой отчетности. Под доходами понимается увеличение активов или уменьшение обязательств, которые приводят к увеличению собственного капитала, не связанному со взносами держателей прав требования в отношении собственного капитала организации [1]. Ранее под доходами понимался прирост экономических выгод за счет увеличения активов или уменьшения обязательств, приводящий к увеличению капитала, не связанного со взносами участников.

Таким образом, в соответствии с определением, в качестве дохода выступает не только выручка, но и другие прибыли, которые фиксируются в отчете о прибылях и убытках и прочем совокупном доходе.

По своему характеру между выручкой и прибылью практически мало отличий. Вместе с тем, закономерно вышло так, что доход был связан с продажей собственных активов компании, финансовых инструментов или переоценкой, тогда как прибыль - с продажей товаров, услуг, комиссий, процентов и т.д.

В соответствии с МСФО 1 под расходами уменьшение активов или увеличение обязательств, которые приводят к уменьшению собственного капитала, не связанному с распределениями в пользу держателей прав требования в отношении собственного капитала организации [1].

Из данных определений доходов и расходов следует, что взносы держателей прав требования в отношении собственного капитала организации не являются доходами, а распределения держателям прав требования в отношении собственного капитала организации не является расходами.

Все доходы и расходы периода следует представлять в отчёте о прибылях и убытках и прочем совокупном доходе (т.е. в единой форме отчётности); либо в двух формах отчётности:

- отдельном отчёте о прибылях и убытках;
- отчёте, который начинается с прибыли или убытка за период и показывает компоненты прочего совокупного дохода.

Прочий совокупный доход – это (упрощенно) нереализованные доходы и расходы. Сам по себе прочий совокупный доход неоднороден. Некоторые статьи переоценки активов за время владения этими активами относятся на прочий совокупный доход, а впоследствии – при выбытии активов – переносятся в прибыли или убытки. Поэтому IAS 1 требует делить прочий совокупный доход на две группы: статьи, которые будут впоследствии перенесены в прибыли или убытки, и те, которые никогда не будут переноситься в прибыли или убытки.

Как и в случае отчета о финансовом положении компании, МСФО 1 не предписывает какого-либо обязательного формата для отчета о совокупном доходе, а лишь указывает на необходимость как раскрытия в самой форме ряда обязательных статей, так и проведения дальнейшего анализа этих статей либо в самой форме, либо в примечаниях к ней. Анализу подлежит, прежде всего, формирование операционной прибыли компании: одним из двух способов.

Выбор между методом «по функции затрат» и методом «по характеру затрат» зависит от влияния различных факторов: исторические и отраслевые факторы, а также характер предприятия.

Оба метода различают затраты, которые могут быть прямо или косвенно связаны с изменениями в продажах или выпуске предприятия. Поскольку каждый представленный способ имеет свои преимущества для различных типов объектов, этот международный стандарт требует от руководства выбора

наиболее подходящего и надежного представления. Однако, поскольку информация о характере затрат полезна для прогнозирования будущих денежных потоков, при использовании классификации функций затрат требуется дополнительное раскрытие информации.

Метод «по характеру затрат»: все затраты, представляемые в отчете, объединяются в группы, в соответствии с их характером, а именно: материальные затраты, связанные с приобретением ресурсов со стороны, амортизация долгосрочных активов, заработная плата и жалование персонала и т.п., а затем, корректируются на величину изменения запасов готовой продукции и незавершенного производства для получения информации о расходах, признанных в данном периоде.

Метод «по функции затрат» или метод «себестоимости продаж». Он предполагает классификацию расходов в соответствии с их функцией внутри компании, а именно как элемент себестоимости продаж (себестоимость проданной готовой продукции или товаров), расходы, связанные со сбытом продукции или административные расходы, связанные с осуществлением функций общего управления и администрирования деятельности компании.

Различают следующую классификацию доходов от экономической деятельности предприятия [2].

Доход от реализации товаров. Доход от реализации товаров оценивается по стоимости процентов, полученных или подлежащих получению, за вычетом суммы продаж и скидок, предоставленных продавцом. Сумма дохода от сделки определяется по соглашению между продавцом и покупателем актива.

Доход от предоставления услуг. Базовым показателем при определении дохода от предоставления услуг, выполнения работ является степень завершенности операции на отчетную дату. В свою очередь, степень завершенности должна определяться тем способом, который обеспечивает надежную оценку выполненной работы.

В случае, когда результат операции, предполагающей оказание услуг, выполнение работ, не может быть надежно оценен, доход признается только в сумме признанных возмещаемых расходов. Стандартом предусмотрен и сценарий развития хозяйственных событий, являющихся следствием заключенного договора на оказание услуг и выполнения работ, когда по договору не ожидается получение денежных средств. Исход обозначенной ситуации заключается в признании понесенных затрат по договору в качестве убытка в тот же день.

Доход от агентских отношений. Субъектами агентских отношений являются принципал и, собственно, агент, который в свою очередь может являться как юридическим, так и физическим лицом. В этой связи Национальный стандарт идентифицирует понятие «Доход» и процедуру признания последнего. Подобным образом доходом при агентских отношениях является сумма подлежащих получению комиссионных вознаграждений.

Доход от финансирования. Финансовый доход включает в себя:

- процентный доход, который отражает операции, связанные с получением дохода по финансовым активам за пользование денежными средствами;
- доход от дивидендов, который отражает операции, связанные с получением доходов по полученным дивидендам по ценным бумагам и долевым участиям, признаваемым при установлении права на получение выплаты;
- доход от финансового лизинга.

В соответствии с принципом начисления доходы от финансирования признаются в том периоде, в котором они заработаны.

Прочие доходы. Прочие доходы классифицируются:

- выпуск основных средств и нематериальных активов;
- государственные субсидии;
- положительная курсовая разница;
- штрафы, пени, пени за нарушение договора;
- суммы просроченной кредиторской задолженности, установленные Гражданским кодексом;
- превышение материальных ценностей, выявленное при инвентаризации;
- поступления от возмещения вреда субъекту;
- рентный доход;
- прочие доходы.

Анализируя особенности учета доходов, представленный стандартом, остановимся на следующем пункте стандарта, именуемом «Доход от предоставления услуг». Концепт признания дохода от предоставления услуг определяется исходя из указания на стадию завершенности операции на отчетную дату, идентификация которой производится в ракурсе надежной оценки. А надежная оценка, в свою очередь, может быть определена одним из следующих способов:

- отчеты о выполненной работе;
- предоставленные услуги, работы как процент от общего объема услуг, выполнения работ;
- пропорциональное соотношение понесенных затрат к общим ожидаемым затратам.

При невозможности достоверно оценить результат операции, связанной с оказанием услуг или выполнением работ, выручка признается только в сумме признанных возмещаемых расходов. Если по договору не ожидается получения денежных средств, затраты, понесенные по договору, признаются в качестве убытка в тот же день.

Действующим стандартом финансовой отчетности выверена достаточно четкая артикуляция идентификации такого элемента финансовой отчетности

как расходы. Вместе с тем стандартом предусмотрен разветвлённый спектр классификации расходов.

Расходы будущих периодов – расходы на использование активов предприятия в текущем отчетном периоде с целью получения дохода или осуществления деятельности в будущем. Расходы будущих периодов в соответствии с принципом начисления и соответствия признаются активом в балансе организации до момента признания дохода от операции и списания соответствующего дохода равномерно на расходы периода.

В аспекте стандарта расходы периода списываются в том периоде, в котором они произведены, за исключением готовой продукции, которая возникает только при переходе права распоряжения.

Расходы по реализованным товарам, работам и услугам – расходы, связанные со списанием запасов при продаже, балансовая стоимость которых признается в качестве расходов в ракурсе метода начисления, в соответствии с которым стоимость запасов будет признаваться в качестве расхода в том периоде, в котором признан соответствующий доход от реализации запасов, оказания услуг, работ.

Расходы по вознаграждениям работников – расходы, связанные с выплатой заработной платы, оплачиваемого отпуска, премии, пособий по временной нетрудоспособности и другие выплаты подобного характера.

Расходы на финансирование – расходы, сопряженные с выплатой вознаграждений и процентов по финансовому лизингу. Расходы по финансированию признаются субъектом как расходы того периода, в котором они понесены, независимо от того, как займы используются.

Прочие расходы – расходы, сопутствующие обычному операционному циклу предприятия. К прочим расходам относятся:

- расходы по выбытию основных средств и нематериальных активов;
- расходы по курсовой разнице;
- расходы по списанию безнадежных требований;
- расходы по аренде и другие.

В отчете о прибылях и убытках признание расходов осуществляется в следующих случаях:

- в случае уменьшения будущих экономических выгод, связанных с уменьшением актива или увеличением обязательства, которое может быть надежно измерено;
- в случае возникновения обязательства без признания актива (возникновение обязательства по гарантии на продукцию).

Таким образом, учет доходов и расходов играет важную роль в эффективном развитии и функционировании предприятия.

Список литературы

1. Стандарты МСФО [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://pro1c.kz/articles/mezhdunarodnye-standarty-finansovoy-otchetnosti/> (дата обращения: 01.03.2022)
2. Байдыбекова С.К. Бухгалтерский учет в соответствии с МСФО: Учебное пособие. I том / Байдыбекова С.К. – Алматы: Издательство «Эпиграф», 2017. – 288 с.

УДК 336.71

*Матбаева К.Б., Ниязбаева А.А.,
Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова,
г. Актобе, Казахстан
студенты*

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОЦЕНКИ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ В БАНКАХ ВТОРОГО УРОВНЯ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Аннотация. Статья посвящена изучению повышение эффективности оценки денежных потоков в банках второго уровня. Изучена сущность оценки денежных средств. Научная и практическая значимость заключается в том, что исследование способствует дальнейшему изучению денежных потоков. В работе использовались следующие методы исследования: анализ текста в форме анализа научной литературы, эмпирические методы.

Ключевые слова: оценка, денежные потоки, банк, платежеспособность, ликвидность, платежи, бизнес

Аңдатпа. Мақала екінші деңгейлі банктердегі ақша ағындарын бағалау тиімділігін арттыруды зерттеуге арналған. Қолма-қол ақшаны бағалаудың мәні зерттелді. Ғылыми-тәжірибелік маңыздылығы зерттеудің ақша ағындарын одан әрі зерттеуге ықпал ететіндігінде. Жұмыста келесі зерттеу әдістері қолданылды: ғылыми әдебиеттерді талдау түріндегі мәтінді талдау, эмпирикалық әдістер.

Түйін сөздер: бағалау, ақша қозғалысы, банк, төлем қабілеттілігі, өтімділік, төлемдер, бизнес

Annotation. The article is devoted to the study of increasing the efficiency of assessing cash flows in second-tier banks. The essence of cash valuation has been studied. The scientific and practical significance lies in the fact that the study contributes to the further study of cash flows. The following research methods were used in the work: text analysis in the form of scientific literature analysis, empirical methods.

Keywords: valuation, cash flows, bank, solvency, liquidity, payments, business

В рыночной экономике интерес к изучению природы денег, характеристик и закономерностей их движения обусловлен необходимостью поиска доступных источников финансирования организации, обеспечения ее

оптимальной структуры, рационального распределения средств в соответствующих элементы имущества организации для обеспечения ликвидности и долгосрочной платежеспособности.

Термин «денежный поток» был придуман финансовыми аналитиками в зарубежных странах, которые осознали необходимость объективной денежной оценки финансовых результатов организации, что невозможно на основе метода начисления. Этот термин начали использовать в области финансовой математики для количественного анализа финансовых операций организации. Для проведения такого анализа необходимо было абстрагироваться от экономического содержания каждой финансовой операции и рассматривать денежный поток, генерируемый в процессе деятельности организации, как ряд чисел, состоящий из последовательности платежей, распределенных во времени. Для обозначения такой серии в мировой практике получил распространение термин «денежный поток» [1, с. 14-17].

В зарубежной практике финансового менеджмента понятие денежного потока практически не встречается. Чаще используется понятие денежного потока, которое происходит от англосаксонской версии «денежного потока», что буквально означает денежный поток, денежный поток. «Чтобы охватить все операции, связанные с источниками и использованием финансовых ресурсов, за рубежом используется понятие «движение денежных средств». Анализ системы управления финансами организации играет важную роль в принятии экономических решений в современных рыночных условиях. За рубежом эти вопросы изучены более подробно, о чем свидетельствует большое количество теорий и мнений. Российская практика значительно усложняет его использование. Поэтому недостаточно овладеть теоретической частью анализа, важно изучить разные подходы на практике [2, с. 113-116].

Традиционно в зарубежной теории финансового менеджмента под денежным потоком понимается чистый денежный доход, то есть разница между общим денежным поступлением и его расходами. Данная интерпретация отражает только одну из характеристик денежного потока и не может считаться достаточной при использовании динамического подхода к изучению системы финансового управления компании. Некоторые зарубежные теоретики (особенно Л.А. Бернштейн и Э.Ф. Бригам) используют термин «денежные потоки» для обозначения процесса движения денежных средств с учетом фактических и ожидаемых доходов и расходов фонда. Принятый в Европе оценка финансовой устойчивости предприятий, а также известные до сих пор возможности анализа финансового состояния предприятий в нашей стране основаны на статьях и разделах бухгалтерского баланса, которые содержат данные только в начале и конец отчетного периода (года, квартала) и обусловлены статистической характеристикой деятельности компании. Анализ финансовых потоков в компании за рубежом выглядит следующим образом:

- анализ отчета о движении денежных средств для их оценки в долгосрочной перспективе (например, долгосрочной платежеспособности) и определения модели движения денежных средств за заданный период времени;

- интегрировать статические показатели, используемые для оценки краткосрочной ликвидности, с прогнозом денежных потоков на ближайшее время ».

Таким образом, система управления финансовыми потоками за границу по сравнению с национальными схемами управления финансами имеет свои особенности и особенности, учитывающие различные виды экономической деятельности, осуществляемой компанией. Наиболее важные и широко признанные показатели эффективности - это прирост капитала, прибыль на единицу актива и т. д. Фундаментальную важность таких показателей сложно отрицать, но стоит разобраться, как они определяются, точнее, рассчитываются. Идея этого подхода заключается в том, что бронирования являются носителями информации о потоках платежей. Они должны стать самой важной (но не единственной) отправной точкой для анализа и окончательной оценки. Любой денежный поток состоит из отдельных платежей. Каждый платеж регистрируется как запись в журнале. Чтобы проанализировать конкретный поток платежей, вам необходимо выбрать соответствующие транзакции. В некоторых случаях имеет смысл один платеж выполняется несколькими транзакциями, поэтому, чтобы избежать двойного счета, ненужные транзакции должны быть отброшены.

В настоящее время очень сложно четко определить, является ли банк финансовым посредником, организацией, учреждением или бизнесом. В то же время для понимания фиктивного банка, а также для оценки величины денежных потоков принципиально важно, в чем его суть. Как и любой бизнес, банк является самостоятельным хозяйствующим субъектом, имеет права юридического лица, производит и продает продукты, оказывает услуги, действует с целью получения прибыли. Задачи банка как бизнеса не сильно отличаются. В банках возникают вопросы, связанные с удовлетворением общественных потребностей в его продуктах и услугах, реализацией на основе полученной прибыли социальных и экономических интересов как членов его команды, так и интересов собственника имущества банка [3, с. 151-154].

Поэтому сегодня определить совокупный денежный поток банка достаточно сложно. Логично, что основой для формирования денежного потока банка должен быть положительный денежный поток от традиционно посреднической деятельности банка. Большинство исследований по управлению банковской ликвидностью сосредоточено на управлении денежными средствами в этой области. Действительно, календарь денежных требований и обязательств банка позволяет банку иметь возможность рассчитывать на рынке. Основная проблема, на наш взгляд, заключается в определении места происхождения «лишнего» денежного потока,

возникающего в результате функции денежных переводов банка, а именно функции выдачи непогашенных кредитных денег.

Существующие модели потоков денежных средств не принимают во внимание тот факт, что банки в основном получают выгоду не от посредничества ссуды, а от создания собственных кредитных обязательств. На наш взгляд, необходимо выделить денежные потоки от эмиссионной деятельности банка в отдельную категорию денежных потоков. В этом случае при расчете денежного потока, традиционно в брокерском бизнесе, будут учитываться только те средства, которые создают противоположный приток и отток банка из кредитов и депозитов соответственно.

Следует отметить, что в настоящее время вопрос оценки денежных потоков банков является предметом исследований различных авторов. Например, в одной из работ российских авторов большое значение придается рассмотрению обоих вопросов оценки банка. Так же и с расчетом денежного потока. В этом случае расчет производится по аналогии с расчетом денежного потока предприятия, что в принципе соответствует подходу к сущности банка как производственного предприятия, однако формула расчета стоимости ил денежный поток, позволяя учесть производственную функцию банка при расчете чистого денежного дохода, ближе к методам оценки затрат рыночной банковской деятельности. При этом авторы предлагают использовать модель спреда для определения чистой прибыли [4, с. 560].

Следует отметить, что основной задачей оценки денежного потока банка остается оптимизация управления ликвидностью, а также прозрачность формирования денежных доходов банка как бизнес-единицы и денежных доходов акционеров. Таким образом, в современной методологии денежно-кредитной оценки банковского рынка должны появиться традиционно посреднические операции, отражающие способность банка сохранять ликвидность, и операции по созданию стоимости, отражающие получение дохода. В то же время ключевыми параметрами положительного денежного потока в банке могут быть критерии ликвидности И прибыльности банка, объединенные в динамическую модель [5, с. 137-141].

Учитывая вышесказанное, для компании очень важным показателем, характеризующим финансовое положение компании, является ее платежеспособность, то есть способность своевременно погашать свои обязательства по выплате денежных средств. Анализ платежеспособности необходим не только предприятию для оценки и прогнозирования финансовой деятельности, но и внешним инвесторам (банкам). Перед выдачей кредита банк должен проверить кредитоспособность заемщика. То же самое должны делать предприятия, которые хотят вступить в экономические отношения друг с другом. Им важно знать о финансовых возможностях партнера, если стоит вопрос о предоставлении ему коммерческого кредита или отсрочки платежа.

Оценка платежеспособности в балансе неразрывно связана с оценкой денежных потоков в организации, основана на характеристике ликвидности

оборотных средств, которая определяется временем, необходимым для их преобразования в денежные средства. Чем меньше времени требуется на сбор актива, тем выше его ликвидность. Ликвидность баланса - это способность хозяйствующего субъекта конвертировать активы в денежные средства и погашать платежные обязательства, или, скорее, степень покрытия долговых обязательств компании ее активами, период конвертации которых в денежные средства соответствует сроку погашения платежных обязательств. С этой целью мы изучили ликвидность финансовой отчетности за последние несколько лет [6].

Анализ ликвидности активов организации выявил наличие проблем в структуре активов и пассивов. Не соблюдены условия абсолютной ликвидности, что может стать причиной неплатежеспособности организации в будущем. В соответствии с принципами оптимальной структуры активов по степени ликвидности краткосрочные кредиты должны быть достаточными для покрытия среднесрочных обязательств (краткосрочные кредиты и финансирование). Сравнение групп $A1$ с $P1$ и $A1 + A2$ с $P2$ позволяет установить текущую ликвидность организации, это свидетельствует о ее платежеспособности в ближайшем будущем. Сравнение групп $A3$ и $P3$ характеризует форвардную ликвидность, которая является основой для прогнозирования долгосрочной платежеспособности. Таким образом, ликвидность баланса на начало анализируемого периода можно охарактеризовать как достаточную. Однако следует отметить, что форвардная ликвидность отражает некоторый платежный дефицит. Кроме того, для оценки платежеспособности компании используются соответствующие показатели, которые различаются по общей сумме ликвидности, учитываемой для покрытия краткосрочных обязательств. Принимая во внимание неоднородность структуры краткосрочных долгов и сроков их погашения, которая имеет место в отечественной практике, указанное нормативное значение однозначно следует рассматривать как недостаточное [7, с. 160].

Список литературы

1. Антонов А.П. Денежный поток: описание сущности понятия // Международный научный журнал №01-1/2017. 14-17с.
2. Жулидова В.Ю. Проблемы оценки денежного потока в банке // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета, 2010г. – 113-116с.
3. Ахметова О. А. Методология системного подхода к стратегическому анализу денежного потока / О. А. Ахметова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 30 (134). — С. 151-154.
4. Батищева Е.А. Анализ и управление денежными потоками – Ставрополь: Прогресс, 2017. — 560 с.

5. Бердникова, Л. Ф., Хохрина, Е. В. Влияние денежных потоков на состояние и результаты финансовой деятельности предприятия // Молодой ученый. — 2019. — №16. — С. 137-141.

6. Богданова Ж.А., Чистоусова А.Ю., Применение бухгалтерской финансовой отчетности, как основного источника информации при анализе платежеспособности организации // Инновационная наука, 2017г.

7. Вакуленко Т. Г. Анализ бухгалтерской (финансовой) отчетности для принятия управленческих решений: учебное пособие / Т. Г. Вакуленко, Л. Ф. Фомина. — СПб.: Герда, 2018. — 160 с.

УДК 336.02

*Заутканов О.Е., Мухан Н.Н., Жанабаев Н.М.
НАО «Атырауский университет им. Х.Досмухамедова»
Руководитель ст. преподаватель Дарискалиева М.С.*

ПРЕИМУЩЕСТВА ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» ДЛЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. Сейчас одной из крупнейших интеграционных инициатив в мире является китайская концепция «Один пояс и Один путь». В настоящее время китайский проект предполагает большой объем инвестиций и совместное развитие инфраструктуры для всех стран-участниц. В статье предпринята попытка проанализировать сущность и происхождение инициативы, а также роль и преимущества для Казахстана как участника концепций.

Ключевые слова: «Один пояс и Один путь», «Экономический пояс Шелкового пути», Великий Шелковый путь, «Новый Шелковый путь», Китай, Казахстан, инвестиции.

Аңдатпа. Қазір әлемдегі ең ірі интеграциялық бастамалардың бірі — Қытайдың «Бір белдеу және бір жол» тұжырымдамасы. Қазіргі уақытта қытайлық жоба инвестицияның үлкен көлемін және барлық қатысушы елдер үшін инфрақұрылымды бірлесіп дамытуды көздейді. Мақалада бастаманың мәні мен шығу тегін, сондай-ақ тұжырымдамалардың қатысушысы ретінде Қазақстан үшін рөлі мен артықшылықтарын талдауға әрекет жасалды.

Түйінді сөздер: «Бір белдеу және бір жол», «Жібек жолының экономикалық белдеуі», Ұлы Жібек жолы, «Жаңа Жібек жолы», Қытай, Қазақстан, инвестициялар.

Annotation. Now one of the largest integration initiatives in the world is the Chinese concept of «One Belt and One Road». Currently, the Chinese project involves a large amount of investment and joint infrastructure development for all participating countries. The article attempts to analyze the essence and origin of the initiative, as well as the role and advantages for Kazakhstan as a participant in the concepts.

Keywords: «One Belt and One Road», «Silk Road Economic Belt», the Great Silk Road, «The New Silk Road», China, Kazakhstan, investments.

Концепция Китая «Один пояс и Один путь» — крупная международная многомиллиардная интеграционная инициатива, представляющая собой комбинацию проектов «Экономического пояса Шелкового пути» и «Морского

Шелкового пути XXI века». Другое название мегапроекта «Новый Шелковый путь». Программа направлена на повышение качества существующих и создание новых торгово-экономических коридоров, охватывающих Азию, Европу и Африку по сухопутным и морским путям, а также для привлечения инвестиций. Инициатива была представлена в 2013 году председателем КНР Си Цзиньпином и до 2016 года, была известна как — «Один пояс и Один путь». 28 марта 2015 года официальный проект инициативы «Пояс и Путь» был опубликован Национальной комиссией по развитию и реформам (NDRC), Министерством иностранных дел (MOFA) и Министерством торговли (MOFCOM) Китайской Народной Республики (PRC) с разрешения Государственного совета [1].

Суть данной китайской инициативы заключается в поиске, формировании и продвижении новой модели международного сотрудничества и развития с помощью укрепления действующих региональных двусторонних и многосторонних механизмов и структур взаимодействий с участием Китая. На основе продолжения и развития духа древнего Шёлкового пути «Один пояс и один путь» призывает к выработке новых механизмов регионального экономического партнерства, стимулированию экономического процветания вовлечённых стран, укреплению культурных обменов и связей во всех областях между разными цивилизациями, а также содействию мира и устойчивого развития [2].

Казахстан – это внутриконтинентальное государство, расположенное в Центрально-Азиатском регионе, где когда-то проходил древний Шелковый путь. В то время в стране существовали крупные торговые города. Среди них Туркестан, Суяб, Тараз, Алматы и другие. Казахстан, через который когда-то в Средние века проходил Великий Шелковый путь, внес значительный вклад в интеграцию цивилизации народов Востока с Западом и развитие связей и сотрудничества между людьми разных национальностей и культур, что во многом способствовало развитию человеческой цивилизации во всем евразийском континенте.

7 сентября 2013 года Председатель КНР Си Цзиньпин прибыл с официальным визитом в Астану (ныне Нур-Султан), столицу Казахстана. Находясь в Назарбаев университете, который является одним из лучших высших учебных заведений Казахстана, господин Си Цзиньпин впервые выступил с речью о ценности совместного строительства проекта «Экономического пояса Шелкового пути».

«Экономический пояс Шелкового пути» (SRB) — это сухопутные инфраструктурные коридоры, расположенные на древнем караванном пути, связывавшем Китай, Центральную и Западную Азию, Ближний Восток и Европу. Конечная цель инициативы — интеграция региона в единое экономическое пространство путем создания инфраструктуры, расширения торгового и культурного обмена [3].

Помимо представления «Экономического пояса Шелкового пути» лидер КНР выразил мнение правительства Поднебесной об идее привлечения стран из разных уголков мира для возрождения средневекового Великого Шелкового пути. Более известный по всему миру на сегодняшний момент, как «Один пояс и Один путь» или «Новый Шелковый путь». В ходе своего выступления китайский лидер рассказал о значительном вкладе Казахстана в историю древнего Шелкового пути, затронул тот факт, что Казахстан и Китай имеют более чем 2000-летнюю историю отношений и сотрудничества, а также, в целях укрепления экономических связей, углубления сотрудничества и расширения пространства развития из евразийских стран они могут применить новую модель сотрудничества и совместными усилиями сформировать «Экономический пояс Шелкового пути», что, по его мнению, «очень выгодно» народам всех стран на Великом Шелковом пути [4]. Эта речь и последующие заявления официально задали предпосылки для создания расширяющейся сети железных дорог, автомобильных дорог, газопроводов и нефтепроводов, портов и городов, а также для инвестиций в современную инфраструктуру для воссоздания успешных древних маршрутов Шёлкового пути, но в соответствии со стратегией XXI века [5, с. 2].

Мегапроект Китайской Народной Республики «Один пояс и Один путь» моментально вызвал большой интерес со стороны Казахстана, и китайский лидер Си Цзиньпин не случайно выбрал эту страну в качестве воплощения концепции. В конце концов, глядя на более широкую перспективу, Казахстан, как страна, участвующая в инициативе и получившая роль географического центра сухопутной части концепции «Пояс и Путь», может воспользоваться огромными уникальными возможностями для экономического роста, торговли и промышленности, даст местным предпринимателям преимущество в получении выгоды от снижения затрат, связанных с экспортом и импортом, а также от предоставления услуг экспедиторам и железнодорожным перевозчикам, в дополнение, стратегическая программа Китая предоставляет казахстанским бизнесменам и производителям получить доступ к ранее неисследованным новым рынкам за пределами региона, например, в Европе и на Ближнем Востоке.

Основным требованием для максимального использования разрешенных возможностей, предлагаемых концепцией Китая для Казахстана, является адаптация его основных исполнителей и бизнес-моделей в рамках программы «Новый Шелковый путь». Такое требование означает повышенное внимание к компоненту международного транзита, а также улучшение цифровой культуры, которая способна адаптироваться к новым вызовам и возможностям при наличии соответствующей инфраструктуры.

Исходя из информации, предоставленной China Global Investment Tracker, общее количество инвестиций и контрактов из Китая в Казахстан за время существования концепции «Один пояс и Один путь» (в период с 2014 по 2021 год) было выделено более 13,1 миллиардов долларов США. Из них

было инвестировано около 3,67 миллиарда долларов США, а остальные 9,43 миллиарда пошли на строительство различных инфраструктурных секторов в Казахстане. К этим секторам относятся: энергия, транспорт, финансы, недвижимость, металлы, финансы и другие.

Инвестиции концепции Поднебесной «Один пояс и один путь», ориентированные на масштабные инфраструктурные программы, стали причинами роста трансконтинентальной торговли на Евразийском континенте и экономики Казахстана. В Казахстане инвестиции по китайской инициативе были направлены на улучшение качества транзитных маршрутов. К ним относится сухой порт «Хоргос — Восточные ворота», расположенный на границе с Китаем. Сюда входит один из крупнейших проектов Казахстана за рубежом, из которых Казахстану принадлежит 49%, а остальные 51% принадлежит Китайской Народной Республике, международная транспортная сеть расположенный на побережье Жёлтого моря— порт Ляньюньган. Данный проект предназначен для быстрой доставки грузов из Китая через Каспийское море в любую точку России и Европы.

Таблица 1. Китайские инвестиции в Казахстан (2014-2021 годы) в рамках программы «Один пояс и Один путь»

Год	Месяц	Инвестор	Сумма (млн. долл.США)	Сектор
2021	Август	China General Nuclear Power	440	Энергия
2019	Май	China General Technology (Genertec)	560	Транспорт
2018	Июль	Qifeng New Material	160	Другие
2017	Июнь	China International Trust and Investment (CITIC)	110	Финансы
2016	Август	China Energy Engineering	180	Недвижимость
2015	Апрель	China General Nuclear Power	130	Энергия
2015	Март	Geo-Jade Petroleum	350	Энергия
2015	Март	Geo-Jade Petroleum	120	Энергия
2014	Апрель	China Petroleum and Chemical (Sinopec)	1090	Энергия
2014	Март	Geo-Jade Petroleum	530	Энергия

Таблица была составлена авторами на основе данных веб-сайта: Chinese Global Investment Tracker - AEI

Среди прочего, другие значительные инвестиции были направлены на железные дороги страны, такие как «Казахстан — Туркменистан — Иран», автомобильная дорога «Шалкар-Бейнеу» и морской порт «Курык», также был построен международный транспортный коридор «Транскаспийский

международный транспортный маршрут», первый фидерный маршрут «Актау-Баку-Актау», контрольно-пропускной пункт «Нур жолы» и другие немаловажные объекты. Благодаря всем этим инвестиционным проектам и транспортным коридорам Казахстан сможет укрепить свои позиции в регионе с точки зрения транзитной составляющей за счет увеличения грузопотоков, экспорта и импорта из Китая в западные страны через страну. Согласно расчетам инвестиционного холдинга «Самрук-Казына», денежные вложения в инфраструктуру будут ежегодно вносить вклад в экономическую составляющую Казахстана в размере 0,1%-0,2% в течение грядущего десятилетия.

Список использованной литературы:

1. Инициатива "Один пояс и один путь":
<https://newmarkfinance.com/bri>
2. Один пояс - один путь: <https://globalcentre.hse.ru/OBOR>
3. Пояс, путь, проекты и проблемы:
https://atomicexpert.com/silkway_belt_and_path
4. Выступление Председателя КНР Си Цзиньпина в Назарбаев университете (полный текст): http://kz.china-embassy.org/rus/zhgx/201309/t20130916_1045309.htm
5. Казахстан и Новый Шелковый путь:
<https://www.pwc.com/kz/en/publications/new-2017/silk-way-publication-rus.pdf>

Nissimbayev N.O
*Master's student of the
RSE on the NLC «Kh.Dosmukhamedov
Atyrau University», Atyrau, Kazakhstan*

BLOCKCHAIN AND 1C PROGRAM IN DIGITAL ACCOUNTING

Abstracts. Currently, accounting without computer data processing is ineffective. There are many accounting programs on the market that meet different requirements. It is especially difficult to find the right program for a particular enterprise. An enterprise can also try blockchain technology for its accounting, which currently has many advantages.

Keywords: blockchain, transaction, chart of accounts, accounting, digitalization, organization, data, technology.

Аңдатпа. Қазіргі уақытта деректерді компьютерлік өңдеусіз бухгалтерлік есеп жүргізу тиімсіз. Нарықта әртүрлі талаптарды қанағаттандыратын көптеген бухгалтерлік бағдарламалар бар. Нақты кәсіпорын үшін дұрыс бағдарламаны таңдау әсіресе қиын. Сонымен қатар ұйымның бухгалтерлік есебіне көптеген артықшылықтары бар блокчейн технологиясын енгізіп көруге болады.

Түйінді сөздер: блокчейн, транзакция, шоттар жоспары, бухгалтерлік есеп, цифрландыру, ұйым, деректер, технология.

Аннотация. В настоящее время бухгалтерский учет без компьютерной обработки данных малоэффективен. На рынке существует множество бухгалтерских программ, отвечающих разным требованиям. Особенно нелегко подобрать подходящую программу для конкретного предприятия. Предприятие также может попробовать технологию блокчейн для своего бухгалтерского учета, которая в настоящее время имеет множество преимуществ.

Ключевые слова: блокчейн, транзакция, план счетов, бухгалтерский учет, цифровизация, организация, данные, технология.

Currently, accounting without computer data processing is ineffective. Today, there are many accounting programs on the market that meet different requirements. It is especially difficult to choose the right program for a particular enterprise.

The mechanization of accounting helps to reduce its complexity, but does not allow to speed it up completely, reducing the time of other calculations. These issues will be fully resolved in the context of digitalization and automation of the entire range of accounting work. Particular attention is paid to the development of application packages that automate the solution of all standard accounting tasks.

Consider one of the most effective and popular areas of digitalization of accounting at the present stage. Over the past decade, the concept of "blockchain" has become popular in the field of accounting. This technology is a continuous chain (list) of blocks created in accordance with the required rules. This sequence of record blocks allows the user to distribute and store information. In turn, each subsequent block in the system eliminates any possibility of changing data that is clearly related to the previous one, confirmed by the electronic data systems.

Over the past five years, blockchain technology has been developed for enterprise-level use, with the following advantages:

- Transparency: interrelated standards, protocols and common processes are used that act as the only common source of truth for network participants.
- Reliability: its immutable ledger allows different parties in a business network to work together, manage data, and reach agreements.
- Programming: allows you to create and execute deterministic software to improve reliability and efficiency, automate business logic, protect against violation of smart contracts.
- Privacy: it provides market-leading personal data privacy tools at every layer of the software stack, allowing you to share user data across business networks. This greatly improves transparency, reliability and efficiency while maintaining confidentiality.
- High performance: these are individual and hybrid networks designed to support hundreds of transactions per second and an occasional increase in network activity.
- Scalability: supports interaction between private and public chains, provides global access to the solution of each enterprise, greater stability and high integrity of the core network.

To date, blockchain has the highest advantages in the following areas:

- cryptocurrency industry;
- banking sector (investments);
- system of payment transactions;
- land and legal relations (single register);
- public services (identity card).

The technology has gained such popularity in the field of finance, because its work has unparalleled advantages:

- 1) transparency of operations. Each network user can track the history of transactions on the website;
- 2) impossibility to change, delete, falsify data due to the presence of a permanent digital record;
- 3) blockchain participants do not need to update or coordinate data - everyone has a constantly updated copy of the database;
- 4) speed and reliability of transactions due to high accuracy and speed of transactions in blockchain technology;

5) high security of users and operations due to decentralization of data between servers.

Due to these advantages, this technology has great potential in the field of accounting.

Blockchain has a number of important features to consider:

- security and permanent data recording;
- limited personal access to certain data;
- the reliability of the information provided in the blockchain, in case of distrust of the counterparty;
- high speed and accuracy of transactions.

The introduction of a structured chart of accounts provides a company with invaluable benefits in terms of improving the budgeting process and organizing management responsibilities. In this case, the transaction is carried out only if it is approved by both parties. This information is then protected from interference by third parties and any changes.

In addition, the blockchain creates a space that allows all market participants to unilaterally evaluate information, and artificial intelligence allows you to provide multiple versions of risk-based reports. The innovative technology allows auditors and external organizations to securely access document information and post records to a public system.

Generalization and analysis of the results of the study shows that the use of digital technologies in accounting, depending on the opportunities, contributes to the further development of the following opportunities:

- automation of many functions;
- application of cryptographic protection of accounting records;
- the firm does not need to use the services of intermediaries to check all documents;
- maximum simplification of any processes;
- ensuring transparency to improve operational efficiency;
- simplification of operations for international business.

In the conditions of the digital economy, the undoubted advantage of making managerial decisions is that the heads of economic entities have the opportunity to receive a large amount of information in the necessary sections in a short time.

At many enterprises of the Republic of Kazakhstan, accounting is carried out using the 1C Accounting program. The program provides a high level of automation of accounting and tax accounting, as well as the preparation of mandatory (regulated) reporting. Accounting and tax records are kept in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

The accounting methodology provides for the simultaneous registration of each entry for a business transaction, both in the accounts and in the mandatory sections of analytical accounting, quantitative and currency accounting. Users can independently manage the accounting methodology, create new sub-accounts and sections of analytical accounting as part of setting up an accounting policy.

Quantitative and consolidated accounting for warehouses and batch accounting is possible. The warehouse report can be deleted if it is not needed.

Accounting for the receipt and sale of goods and services is automated. For retail, automated and non-automated point-of-sale technologies are used. Accounting for commission trade in relation to goods received on commission and transferred for further sale has been automated.

Accounting for the movement of cash and non-cash funds, including currency exchange operations, was also automated. Settlements with counterparties and accountable persons were carried out in a similar way. Settlements with counterparties can be made in tenge, conventional units and foreign currency.

"1C: Accounting 8.3" allows you to keep accounting and tax records of several organizations in a common database, while individual entrepreneurs can act as separate organizations. This is convenient when the economic activities of these organizations are closely related.

Due to the ability to record the activities of several organizations in a single database, 1C: Accounting 8.3 can be used both in small organizations and in holdings with a complex organizational structure.

Accounting and tax accounting of the organization is carried out in accordance with the accounting policy formed by the chief accountant and approved by the director of the organization.

"1C: Accounting" provides for the solution of all tasks facing the accounting department of an enterprise, if the accounting department is fully responsible for maintaining the accounting of an enterprise, for example, primary documents, including sales accounting. In addition, information about certain types of activities, trade and production operations can be entered by employees of related services of the enterprise who are not accountants. In the latter case, the accounting service is left with the methodical management and control of the database parameters, which ensures the

The advantages of 1C: Accounting 8.3 compared to 1C: 7.7 are as follows:

1) The ability to keep records of several organizations in a single database. Organizations make general lists of goods, cost items, contractors, and so on. Each organization can keep records under the general or simplified taxation system within a single database;

2) The comparability of accounting and tax accounting data has been simplified by introducing an individual tax accounting chart of accounts;

3) The appearance of batch accounting in the 1C: Accounting 8.3 program expands the scope of the standard solution. In addition to the inventory valuation method at average cost, it will be possible to use methods such as independent FIFO for accounting and tax accounting and for each organization;

4) An additional analytical report on storages has been implemented: quantitative and quantitative-total;

5) The possibility of accounting for the sale of goods at retail prices has been implemented;

6) The capabilities of the parameters of typical operations have been expanded, i.e. the most commonly used means of bulk entry of accounts. This simple yet effective automation tool can be configured quickly and easily by the user.

The main way to reflect business transactions in accounting is to enter configuration documents that correspond to the original accounting documents. You can also enter individual messages directly. It is possible to use standard operations for the introduction of group posts - a simple automation tool that is easily and quickly configured by the user.

1C: In Accounting 8.3, accounting and tax accounting of the organization is carried out in accordance with the accounting policy established by the chief accountant and approved by the director of the organization.

In this way, it can be assumed that current trends require the use of digital technologies in all areas of economic development. Accounting needs innovation. One of the ways to implement them can be blockchain technology, which solves many problems in the field of accounting for financial and economic transactions.

List of used literature

1. Тапскотт, А. Blockchain technology. That drives the financial revolution today / Alex Tapscott, Don Tapscott. - М.: Exmo, 2017;
2. Пряников М. М., Chugunov A. B. Blockchain as a communication framework for shaping the digital economy: benefits and challenges;
3. Radyukova Ya. Yu., Kolesnichenko E. A., Epifanova S. O. Blockchain: prospects for development and problems of integration;
4. Figurnov V., Davydova V., Nuralieva S., Postnova S. 1C: Enterprise. Prof. for Windows version 8.3.

Борашова Д., Кунанбаева А., Серік М. ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ-ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

ӘӨЖ 336.25

*Борашова Д., Кунанбаева А., Серік М.,
Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау мемлекеттік университеті,
Студенттер*

ХАЛЫҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ-ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Аңдатпа: Тұжырымдаманың мақсаты дербес қаражатқа қатысты жауап қабылдар кезінде азаматтарда қаржылық істі дамыту, қаржы өнімдері мен ұтымды сападағы жұмыстарды қолдану кезінде, инвесторлар және қаржылық міндеттерді тұтынушыларретінде құқықтарын қорғау ұтымдылығын жоғарылату, азаматтардың тұрмыс жағдайы мен сапасын көтеру.

Қаржылық сауаттылық осындай өзара байланысты төр құрамдас бөліктерге жіктеледі: қамтуденгейі, қаржылықәрекет, қаржылықбілім, қаржылықдағдылар. Тұжырымдаманың шешімін жүзеге асыру кезінде жоспардағыіс-шаралардың жүйелілігін, сонымен қатар бүтіндігін қамтамасызету негізінде қажет базалық қағидалар қолданылады.

Түйінді сөздер: Заманауи технология, цифрлы Қазақстан, тұтынушы, инфрақұрылымдық қолжетімділік, ақпараттық коммуникация, инновация, ресурс.

Annotation. The purpose of the concept is to improve the financial situation of citizens in response to personal funds, increase the effectiveness of protecting their rights as investors and consumers of financial obligations when using financial products and the rational quality of work, improving living conditions and the quality of life of citizens.

Financial literacy is divided into four components: level of coverage, financial performance, financial knowledge, financial skills. When implementing the solution of the concept, the necessary basic principles are applied on the basis of ensuring the consistency and integrity of the planned activities.

Keywords: Modern technologies, digital Kazakhstan, consumer, access to infrastructure, information communications, innovations, resource.

Аннотация: Целью концепции является улучшение материального положения граждан в ответ на личные средства, повышение эффективности защиты их прав как инвесторов и потребителей финансовых обязательств при использовании финансовых продуктов и рациональном качестве труда, улучшение жилищных условий и качества жизни граждан.

Финансовая грамотность делится на четыре компонента: уровень охвата, финансовые показатели, финансовые знания, финансовые навыки. При

реализации решения концепции применяются необходимые базовые принципы на основе обеспечения системности и целостности планируемых мероприятий.

Ключевые слова: Современные технологии, цифровой Казахстан, потребитель, доступ к инфраструктуре, информационные коммуникации, инновации, ресурс.

Қаржылық көрсетілетін қызметтердің серпінді өрлеуінің, бөлшек өнімдердің онлайн-форматқа және жаңа цифрлық технологияларға ауысуының, көптеген күрделі әрі сонымен қатар тәуекелді қаржы құралдарына деген игіліктердің дамуының қазіргі кезеңдегі жағдайында халықтың қаржылық сауаттылығы мәселелері жандандыруды ықпал етеді. Халықтың қаржылық білімін арттыру қаржылық көрсетілетін қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау жүйесінің негізгі бірбөлігін, халықпен бизнестің қаржылық көрсетілетін қызметтерге тоқтаусыз қолжеткізуінің, қаржылық орнықтылықты және қоғамның ауқаттануын қамтамасыз етудің шарты болып көрсетіледі.

Мемлекеттікәлеуметтік-экономикалық саясаттың негізі ретінде қаржылық сауаттылық халықтың жағдайын және тұрмыс сапасының жақсаруын, тұтынушыларға арналған мәліметке қолжетімділікті кеңейтеді, сондай-ақ азаматтарды қаржылық көрсетілетін қызметтер мен қамтуды және олардың қолжетімділігін қамтамасыз етуді қолға алды.

Цифрлық сауаттылық – цифрлық технологияларды және интернет ресурстарын қауіпсіз және тиімді қолдану аясында қажет біліммен дағдылардың жиынтығы. Цифрлық технология қоғамға көп әсерін тигізуде. Қорытындысында денсаулық сақтаумен білім беру, қала тіршілігі, жалпы адамның күнделікті өмірі өзгеріп, жаңа сипатқа ие. Олар қазірдің өзінде біз мақтанып айтатын ақпараттық технологияларды жолда қалдыруда. Шынында да, адам қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті аптамен күн санап цифрландыру заманының ғажайып әлеміне еніп барады.

Қаржылық сауаттылықты төмендегідей түсіндіруге болады:

- 1) қаржылық көрсетілетін қызметтермен құралдарды пайдалана білу;
- 2) меншікті қаржылай қаражатын басқару дағдылары;
- 3) халықтың қаржы жүйесі, оның жұмыс істеу қағидаттары, сондай-ақ қаржылық көрсетілетін қызметтер саласында тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы халықтың хабардар болу деңгейі.

Елдің міндет жүктемесінің өсуі, экономикалық өсу қарқынының төмендеу және халықтың тұтас қаржы жүйесіне деген сенімінің төмендеуі біршама елдерде қаржылық сауаттылық деңгейінің аз болуының негізгі жайсыз салдары деп айта аламыз.

Қаржылық сауаттылық деңгейін өсіру экономикалық, әлеуметтік және қаржылық көрсетілетін қызметтерге өтімді кеңейтеді және әлемдік практикада болашақтағы жетіспеушіліктің алдын алуға бағытталған қаржылық

реформалардың маңызды бөлігі. Қаржылық сауаттылық мәселелерінде біршама елдердегі әлеуметтік топтар мен нысаналы аудиториялардың көп бөлігінде қаржылық білімнің жетіспеуіне байланысты қарапайым мәселелер көрінеді.

Заманауи технологиялар біздің өмірімізге енгізілуде, «Цифрлық» тұжырымдамасын тек ғылыми конференцияларда ғана емес, күнделікті өмірде де жиі кездесетініміз анық. Цифрландыру әдісі мүлтіксіз білім беру үдерісі мен сапасына ықпалын тигізеді. Оқу кезінде компьютер оқып-үйрену нысаны ретінде, сонымен қатар жаттығу, үйрету, дамыту мен оқытудың мазмұнын дағдылауды диагностикалау құралы ретінде қызмет жасайды. Осының өзі ақпараттық технологияларды қолданудың екі бағыты бар екендігін көрсетеді. Бірінші бағытпен қарасақ, ақпараттық технологиялар білім, білік, дағдыны үйрену үшін керекті ресурс болып табылады және оқушылардың саналы тәрбие, сапалы білім алуына ықпал етеді, ал екінші бағыт тұрғысында ақпараттық технологиялар оқу-тәрбие үрдісін жоспарлау ұтымдылығын жоғарылатудың қуатты құралы болып келеді.

Халықтың қаржылық сауаттылығының жоғары болуы азаматтардың тұрмыс деңгейін жақсартуға, дербес инвесторлар қаржысының ел экономикасына берілуіне, қаржы нарықтарында бақталастықтың өрбуіне, қаржылық тұрақтылықты нығайтуға және халықтың жағдайын жоғарлатуға өз әсерін тигізеді.

Осылайша, қаржылық сауаттылықты көтеру тұжырымдамасын даярлау елдің білімді әрі хабардар болуы есебінен оның экономикалық жағынан тиімді ісін ынталандыру үшін маңызды және керекті амал болып табылады, осының нәтижесінде қаржы нарығының көрсетілетін мүмкіндіктерін пайдалану арқылы да оның жағдайы мен тұрмыс сапасы жоғарылайды.[1]

1 Сурет – Қазақстан Ресубликасында цифрлық сауаттылық деңгейі

1.Тұтынушыларды қамтуды және қаржы өнімдері мен көрсетілетін қызметтер, сонымен қатар оларды іске асыру кезіндегі өз құқықтары туралы білуін дамыту.

Осы парыз үнемінің шеңберінде қазіргі қаржы технологияларының сапасын ескере отырып, үлкен институционалдық қорғанысты және білім беру қоғамдастығының келісімшарттағы ресурстарын қалыптастыру және қаржы өнімдері мен қызметтерді пайданушылардың қаржылық сауаттылығы және олардың құқықтарын қорғау саласында пайдалы және қолжетімді мәліметтік ресурстар, оның ішінде цифрлық ресурстар жүйесін құрау керек.

Қаржы өнімдері мен көрсетілетін қызметтің ашылуы мен ашықтығына мәндес талаптар қаржы тұтынушыларын қорғау уақыттарының көбінің негізгі бөлігі болып табылады. Цифрлық өрлеу пайдаланушылар үшін әртүрлі ақпараттар мен деректердің қолжетімділігін қамтиды, қаржылық көрсетілген қызметтер туралы ақпаратты ашу стандарттарын көбейтуге, шешімдер қабылдау процесін сапалауға және халық үшін соншалықты пайдалы болуы мүмкін баламаларды табуға мүмкіндік береді. Атап өткендей, жаңа талаптар коммуникация арнасына қарамастан пайдаланушымен түсінікті және қарапайым қарым-қатынас тәсілдерін қамтып отырып, қаржы өнімінің өмірлік циклінің барлық бөліктерін қамтитын цифрлық қаржылық көрсетілетін қызметтерді ұсынудың қолжетімді арналары арқылы деректерді ашуға бағытталады.

Қадағалау процесі шеңберінде мәліметтерді толықтыруды, тұтынушының ақпаратпен танысуды растауының ұзақтығы мен тәсілдерін, қосымша деректі сұрау мүмкіндігін қоса алғанда, цифрлық бағыт арқылы ақпаратты ашу бойынша қаржы ұйымдарының тәжірибелері талданатын болады.

Сонымен қатар, қаржылық сауаттылық бойынша цифрлық өнімдер құру қарастырылған, олардың арасында оқыту қосымшалары, электрондық жоспарлаушылар, кері қатынас үшін қосымшалар болады. Атап өтсек, қаржылық сауаттылық және қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша онлайн-режимде кеңес беру үшін қосымшаны іске қосу және қолдау жүзеге асырылатын болады, бұл азаматтардың сұраныстарына жауап қайтару үшін уақытты айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік берді. Бұл ретте тұтынушылар үшін олардың мақсаттарына, белгілі бір әлеуметтік топқа және т.б. тиесілігіне, сондай-ақ осы ақпараттарды елеп отырып, пайдаланушылардың кері қатынас алу және контентті бейімдеу мүмкіндігіне байланысты мәліметтік материалды осылай терең дербестендіру қамтамасыз етілетін болады.

Тұтынушылардың өз қаржылық сауаттылығын арттыру процесіне қатысуын және қамтылуын үлкейту үшін цифрлық технологияларды пайдалана отырып барлық жастағы азаматтардың мақсаттарына әсер ететін онлайн-викториналар, әлеуметтік желілердегі және интернет-ресурстардағы конкурстар сияқты тақырыптық шаралар өткізіледі.

Тұжырымдаманың бірегей дереккөзі және негізгі ақпараттық ресурсы болатын қаржылық сауаттылық бойынша интернет-порталды дамыту бойынша елді қамту мен ақпараттандыруды күшейтудің жеке құралы десекте

болады. Бұл ақпаратқа қолжетімділіктің және оған деген сенімнің артуына ықпал етеді.

2.Білім беру процесінің бүкіл деңгейлерінде елдің түрлі нысаналы топтарының қаржылық сауатын арттыру.

Осы міндетті шешу негізінде қаржы институттары мен түрлі арналарды, сондай-ақ қаржы өнімдері мен көрсетілетін қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы ақпараттық материалдардың, оның ішінде цифрлық форматтағы ақпараттардың кең диапазонын қолдану арқылы қаржылық сауаттылықты күшейтудің оқыту бағдарламалары мен құралдарын дайындап, жүзеге асыру керек.

Ол үшін қаржылық білімді елге жеткізу және интернет-ресурстар мен арнайы бағдарламаларға назар салу құралы болатын ақпараттық-цифрлық науқандарды өткізуді қамтитын іс-шаралар жүзеге асырылады, бұл дегеніміз өзінің қаржылық білімін күшейту үшін жаңа ақпараттық ресурстарды қолдануды ұлғайтуға әсер етеді. Осы іс-шаралар кешенін жүзеге асыру ашық бағдарламалық қамтамасыз ету стандарттарын қолданып, тұтынушыларға арналған өз порталдарында қаржы нарығына қатысуға ниетті интерактивті контентті қолдану мүмкіндігін беруді қарастырады. Балалар мен ата-аналар үшін қаржылық сауаттылық жүйелерін оқытатын ойын форматындағы интерактивті қосымшаларды құруды ынталандыру, қаржы нарығы қатысушыларының белгілі бір қызметтерді сату процесіне релеванттық әдісін сипаттайтын құралдарды біріктіру керек.

Қаржылық білім беру контекстінде жастарға білім беруге ерекше көңіл бөлу керек, соған байланысты осы нысаналы топ үшін Агенттік пен қаржы ұйымдары өкілдерінің қатысуымен қаржылық сауаттылық дәрістерді, таныстырылымдарды қамтитын бөлек іс-шаралар кешені өткізіледі. Қаржылық оқыту интерактивті және өзекті мәселелерге қатысты болса, соғұрлым табысты болады. Интернет-ресурстарбілім беру конкурстары, ойындар, жарыстар, онлайн-олимпиадаларформатында ұсынылады.

Дәріскерлер тиісті білім мен дағдыларды алу және тыңдаушылардың сеніміне кіру үшін дайындықтан өтуі қажет. Жалпы орта білім беру мекемелеріне арналған әдістемелік материалдар нақты және заманауи, қолжетімді және халықтың қажеттілігі бойынша бейімделген болуы, мұғалімдер мен әріптестікте дайындалуы және жалпы орта білім беру мекемелерінде сынақтан өтуі қажет. Қаржылық оқыту балаларға жинақ клубтары, факультативтік қаржылық оқыту, дебаттар, балалар телевизиялық бағдарламалары мен ойындары, конкурстар, қаржы тақырыбы бойынша жарыстар, қаржы ұйымдарына тұрақты бару нысанында сынып таныс қызмет шеңберінде беріледі делінген.Дәріскерлер тиісті білім мен дағдыларды алу және тыңдаушылардың сеніміне кіру үшін дайындықтан өтуі қажет. Жалпы орта білім беру мекемелеріне арналған әдістемелік материалдар нақты және заманауи, қолжетімді және халықтың қажеттілігі бойынша бейімделгенболуы, мұғалімдер мен әріптестікте дайындалуы және жалпы орта білім беру

мекемелерінде сынақтан өтуі қажет. Қаржылық оқыту балаларға жинақ клубтары, факультативтік қаржылық оқыту, дебаттар, балалар телевизиялық бағдарламалары мен ойындары, конкурстар, қаржы тақырыбы бойынша жарыстар, қаржы ұйымдарына тұрақты бару нысанында сыныптан тыс қызмет шеңберінде беріледі делінген.

3. Қаржы өнімдері мен көрсетілетін қызметтерді тұтынушыларға қатысты жосықсыз практикаға жол бермеу.

Бұл міндетті шешу үшін қаржы өнімдері мен көрсетілетін қызметтерді жеткізушілердің тұтынушыларға қатысты жауапты әрекетін қалыптастыру, оның ішінде қаржылық көрсетілетін қызметтердің ашық және түсінікті нұсқаларын жасау, шарт алдындағы және консультациялық жұмысты арттыру қажет. Бұл шаралар қаржы өнімдері мен қызметтерін дұрыс пайдаланбаумен байланысты мәселелік жағдайлардың санын төмендетуге және тиісінше олардың дұрыс тұтынылуын ұлғайтуға әсер етеді.

Ол үшін қаржы ұйымдары қызметті ұсыну басталғаннан бастап оны бітіргенге дейін өз тұтынушыларының мүддесінде жұмыс істеу үшін өз қызметкерлерін оқытуды жүргізуге, күнделікті байланыс және консультация орталықтарын кеңейтуге, клиенттерге барынша қарапайым және түсінікті қаржы өнімдерін және қызметтерді ұсынуға жауапты. Бұл жұмыс елде жауапты қаржылық делдалдықтың халықаралық стандарттары мен қағидаттарын енгізуге мүмкіндік беру үстінде.

Агенттік қаржы нарығында инновациялық технологияларды енгізуді реттеу мен бақылауда негізгі рөл атқаруға тиіс және цифрлық қаржылық көрсетілетін қызметтерді мониторингтеу үшін барлық құралдар мен өкілеттіктерге ие болуға тиіс. Қаржылық көрсетілетін қызметтер нарығында цифрлық бұрыс пайдаланушылыққа жол бермеу негізінде қадағалау органы қажетті білім мен құзыреттілікті арттыратын және тұрақты шолу арқылы қаржылық көрсетілетін қызметтер мен жеткізушілердің, оларды тарату арналарының және олармен байланысты тәуекелдердің технологиялық дамуына мониторинг жүргізеді. Дербес деректердің сақталуы мен қауіпсіздігі шеңберінде қаржылық көрсетілетін қызметтерді жеткізушілерде кибершабуылдарға қарсы әрекет ету және қызметтің үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін басқару және бақылау жүйелерінің болуы қарастырылады.

4. Тұтынушылардың қаржы бірлестіктерімен және Агенттікпен ішінара іс-қимыл тетіктерін дамыту.

Осы міндет шеңберінде мультиарналық ішінара іс-қимылды құру және өзара іс-қимылдың цифрлық арналарын көбейту жайындағы жұмыстар кешенін даярлауды қажет етеді. Мәліметтерді басқарудың бірыңғай моделі жұмыс жасайтын болады, ол өтініштермен және қиын жағдайлармен қызмет ету тиімділігін жоғарылатуға, сондай-ақ беделдік және әкімшілік тәуекелдерді азайтуға әсерін тигізеді.

Агенттік, қаржы нарығының қатысушылары, дербес және заңды тұлғалар арасындағы құжат айналымын кезең-кезеңмен электрондық форматқа көшіру жоспарланған, бұл құжаттарды ұсыну уақытын және

өтініштерді бақылау уақытын айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, өтініштерді өңдеудің ұтымдылығын арттыру өтініштерді жинақтау мен сақтау үшін бірыңғай аппараттық-бағдарламалық кешенді құрастыруға, келіп түсетін сұратуларға жауап беруді автоматтандыруға, сондай-ақ қаржы өнімдерінің бірыңғай тізілімін және оны цифрлық форматта маңызды жағдайда ұстап тұру тетіктерін құруға әсер етеді. Өтініштерді онлайн-режимде мониторингтеу негізінде басты проблемалық мәселелер мен үрдістер анықталады, жағдайды реттеудің кешенді стратегиясы мен әрекетін бақылау саясаты құрастырылады.

5. Халықтық топтардың қаржылық қызметтерге ұтымды және тең қолжетімділігін қарастыру және қаржылық инклюзияны көтеру.

Бұл жағдайды шешу, сондай-ақ қаржылық өнімдер мен қызметтерге қолжетімділікті жоғарылату үшін өнімдік, ментальдық және инфрақұрылымдық қолжетімділікті арттыру бойынша бағыттарды қамтитын шаралар жүзеге асырылатын болады.

Жекелеген жұмыстар инфрақұрылымдық қолжетімділікті, соның ішіндегі аудандарда бірінші кезекте базалық қаржы өнімдеріне және қызметтерге нақты қолжетімділікті жоғарылатуға бағытталады. Осы үшін алыстан және цифрлық көрсетілетін қаржылық қызметтерді ұсыну үшін көпшілік жерлерде (пошта кеңселері, жанар май құю станциялары) агенттік

Кесте 1. - Халықтың түрлі нысаналары топтарының қаржылық білімін арттыру жөніндегі іс-шаралар

№	Іс-шара	Аяқтау нысаны	Орындауға жауаптылар	Орындау мерзімі	Болжамды шығыстар (мың теңге)	Қаржыландыру көздері
1	2	3	4	5	6	7
2	ҚҚҚ және ҚҰ сарапшыларын тарта отырып, әр түрлі таңдаулы аудиториялар үшін қаржылық сауаттылық бойынша телехабарлар дайындау оларды эфирге шығару (оның ішінде әлеуметтік желілерде)	телехабарларды эфирге шығару	ҚНРДА (келісу бойынша) ҚҚҚ-мен (келісу бойынша), АҚДМ-мен бірлесіп	жыл сайын, жылына кемінде 40 телехабар (мемлекеттік және орыс тілдерінде)	ҚНРДА бюджеті	азаматтардың қаржылық сауаттылығын дамыту, қаржы нарығы туралы оң пікір қалыптастыру

3	Бірдей мамандықтарға азаматтар (оқытушылар, мұғалімдер, журналистер және басқалары) үшін қаржылық сауаттылық бойынша мамандандырылған семинарлар, тренингтер жүргізу	семинарлар мен тренингтердің жыл сайынғы бағдарламасы	ҚНРДА (келісубойынша), ҚҚҚ (келісубойынша)	жылына кемінде 2 рет	талапетілмейді	біліктілікті арттыру курсынан өткен және осылайша халықтың негізгі білімін қосымша қамтуды қамтамасыз ете алатын халықтың қажетті контингентін қалыптастыру
4	Азаматтарға барынша өзекті қаржылық көрсетілетін қызметтер (жинақ ақша, сақтандыру, бағалы қағаздарға инвестициялау) туралы ақпараттарды қамтитын, ЖОО студенттеріне арналған қаржылық сауаттылықты дамытуға арнайы іс-шаралар бағдарламасын дайындау	қаржылық көрсетілетін қызметтер бойынша танысу іс-шараларының жыл сайынғы бағдарламасы	ҚНРДА (келісубойынша), ҚҚҚ (келісубойынша), ҚҰ-мен (келісубойынша)	үнемі жылына кемінде 2 рет	талап етілмейді	қаржы секторының практика рінен алынған практикалық қаржы саласындағы студенттердің білімі мен дағдыларының дамыту
5	Кіші, орта және жоғары мектеп жасындағы оқушыларға арналған балалар басылымына қаржылық сауаттылық бойынша қосымша әзірлеу	оқушылар басылымына қаржылық сауаттылық бойынша қосымша әзірлеу	ҚНРДА (келісубойынша)	Жыл сайын	ҚНРДА бюджеті	оқушылардың қаржылық сауаттылығын арттыру

желілерді және өзіне-өзі қызмет ету терминалдарын қолдану, цифрлық форматта қолжетімді қаржылық операциялар тізбесін көбейту, сондай-ақ қаржылық операцияларды жасаған кезде сәйкестендіру мен растаудың балама нұсқаларын әзірлеу жоспарда бар.

Қаржылық қызметтер мен институттарға сенімділіктің елеулі факторы қауіпсіздік пен алаяқтықты азайту болып табылады, ол үшін нарыққа қызметкерлермен бірге байланыстың бүкіл қолжетімді арналары арқылы тұтынушыларға жіберілетін алыстан сәйкестендіру, цифрлық идентификация және қашықтан қаржылық қызметтерді қолдану бойынша ұсынымдар даярланады.

6.Халықтың қажеттілігіне тұрақты бақылау жүргізу және қаржылық сауаттылық деңгейін жыл сайын бағалау.

Осы міндет шеңберінде қаржылық сауаттылық бойынша сауалнамалар әзірленеді және барлық қолжетімді цифрлық ресурстарға орналастырылады. Бұл сауалнамалар қаржылық сауаттылық пен қаржылық қолжетімділіктің маңызды жағдаяттары туралы статистикалық мәліметтер мен деректерлерді тез жинауға әсер етеді. Сауалнамаларға дербес деректер, қаржы өнімдері ,сондай-ақ тұтынушылар мәлімет алу үшін пайдаланатын арналар мен қаржы біліміне мұқтаждық туралы мәселелер кіретін болады. Мағлұматты жинау мен талдауды оңтайландыру, сондай-ақ аудиторияны қамтуды өсіру мақсатында қаржы нарығына қатысушылардың цифрлық ресурстарына, медиа-порталдарға сауалнамалар нысандары мен кері байланыс нысандарын біріктіру қарастырылуда.

Үлкен көлемді статистикалық мағлұмат алу, негізгі үрдістерді анықтау және Тұжырымдама іс-шараларының ұтымдылығын айқындау үшін жыл сайынғы негізде қаржылық сауаттылық деңгейіне әлеуметтанушылық зерттеу жүргізіледі. Зерттеу нәтижелерінің талдауы сонымен қоса жүргізілетін іс-шараларды дұрыстауға және жаңартуға өз әсерін тигізеді.

«Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыра бастау елдің цифрлық сауаттылығын күшейту кезеңі басталып, елдегі барлық

саладағы жұмысшылар түгелі дерлік ақпараттық технологияларды игеру үстінде.

XXI ғасырдағы ізгі қасиеттерге ие болу – қазіргі таңдағы әрбір жеке тұлғаның алдында тұрған үлкен міндет болып табылады. Бүгінгі таңда адамның кәсіби шеберлігіне, білімділігіне, білгерлік және танымдылық деңгейіне жаңа технология кезеңінің өзі үлкен талаптар қойып жатыр. Елбасының сөзімен айтқанда, «Білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу – біздің қанымызда бар қасиет».

Білім – болашақ бағдары, кез-келген маман дайындайтын оқу орнының бірінші міндеті– жеке тұлғаның құзіреттілігін дамыту. Құзірет – оқушының жеке және қоғам талаптарын қанағаттандыру мақсатындағы табысты әрекетіне керекті білім дайындығының кезеңі.Құзыреттілік–оқушының әрекет тәсілдерін жан-жақты игеруінен көрінетін білім қорытындысы.

Ақпараттық құзыреттілік – бұл жеке адамның әртүрлі мәліметті қабылдау, жинау, сақтау, оны қорытындылау және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті болып саналады.

Ақпараттық коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдегі білім ортасына енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болуда.

Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді құрастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты.[2]

Деректік-байланыс технологиялар тек қана оқу жолында ғана емес, өмірде барлық салада, бағыттарында белсенді түрде қолданыста. Технологиялардың күн санап, ай санап дамып, өзгеріп отырғаны бәрімізге белгілі, сол себепті де жаңалықтардан қалмай, барлық ілім, ғылым саласындағы тың ізденістер мен технологиялардан хабардар болуымыз қажет.

Білім саласындағы цифрландырудың ең негізгі міндеті білім беру сапасын жоғарылату, яғни халықаралық кезеңдердің әрқилы салаларында, соның ішіндегі «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге құштар Ел азаматтарын даярлау сияқты жаңашылдықтарды орындайды.[3]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1300009106>
2. М. Жұмабаев. Педагогика. Алматы
3. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №24, 2020
4. Интернет материалдары

Мамаева Д.М., Айтжанқызы Г., Ибатуллаев Н. ӘЛЕУМЕТТІК ТӨЛЕМ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МАҢЫЗЫ

ӘОК 330.59

*Мамаева Д.М., Айтжанқызы Г., Ибатуллаев Н.
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
студенттер
Жетекші: Дәрісқалиева М.С.*

Әлеуметтік төлем жүйесінің экономикалық маңызы

Аңдатпа. Мақалада әлеуметтік төлемнің экономикалық маңызы туралы баяндалады. Бұл әлеуметтік төлем халыққа біршама көмек көрсетеді. Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан бөлінетін қаржының мөлшерін айқындау, қайта есептеу 2003 жылдың 25 сәуірінде шыққан Қазақстан Республикасының қаулысымен бекітілді. Әлеуметтік төлем бәріне беріле бермейді. Егер де жеке тұлғаның алатын жалақысы заңмен бекітілген сомадан орташадан жоғары немесе жоғары болса, оған бөлінетін ақша аз беріледі.

Түйінді сөздер: экономика, төлем, қаржы, мемлекет, сақтандыру қоры, әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік төлем, табысты алмастыру коэффициенті.

Abstract: The article discusses the economic significance of social payments. Social payments will greatly help the population. The amount of funds allocated from the state social insurance fund is determined by the calculation approved by the Decree of the Republic of Kazakhstan dated April 25, 2003. Allocated social benefits are not given to everyone. If the salary of an individual is higher or higher than the average, he will receive less money.

Key words: economy, payment, finance, state, insurance fund, social insurance, social payment, income replacement rate.

Аннотация. В статье рассматривается экономическое значение социальных выплат. Социальные выплаты очень поможет населению. Размер средств, выделяемых из государственного фонда социального страхования, определяется расчетом, утвержденным постановлением Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года. Выделяемая социальные выплаты не всем даются. Если заработная плата физического лица будет выше или выше среднего, он будет получать меньше денег.

Ключевые слова: экономика, платеж, финансы, государство, страховой фонд, социальное страхование, социальная выплата, коэффициент замещения доходов.

Әлеуметтік сақтандыру саясаты осы жақында өзгеріске ұшырады. 2019 жылдың 26 желтоқсанында Қазақстанда әлеуметтік сақтандыру туралы заң енгізілді және ол 2020 жылдан бастап күшіне ене бастады. [4]

Әлеуметтік төлемді есептеу кезінде ескеретін табыс республикалық бюджет туралы заңда көрсетілгендей жылына ең төмен жалақының 7 еселенген мөлшерінен аспауы керек.

Әлеуметтік төлемді мынадай түрге бөлуге болады:

1. Міндетті әлеуметтік сақтандыру қорынан берілетін жүктілікке және босануға, жаңа туған баланы (балаларды) асырап алуға байланысты кірісінен айырылу жағдайларына арналған әлеуметтік төлем;
2. Міндетті әлеуметтік сақтандыру қорынан берілетін бала бір жасқа толғанға дейін оның күтіміне байланысты кірісінен айырылу жағдайларына арналған әлеуметтік төлем;
3. Міндетті әлеуметтік сақтандыру қорынан берілетін асыраушысынан айырылу жағдайларына арналған әлеуметтік төлем;
4. Міндетті әлеуметтік сақтандыру қорынан берілетін жұмысынан айырылу жағдайларына арналған әлеуметтік төлем;
5. Балаларға жәрдемақы;
6. Мүгедектерге, ҰОС ардагерлері, әлеуметтік еңбек ардагерлері, көп балалы аналар және зиянды және ауыр еңбек шарттарымен жұмыс істейтін адамдарға арналған әлеуметтік төлемдер.[5]

Еңбекке жарамсыз болған жағдайда оған арнайы әлеуметтік төлем әлеуметтік сақтандыру жүйесіне, төлем тағайындауға өтініш жіберген уақытта жұмысын тоқтатқанына немесе жалғастырып жатқанына қарамастан тағайындалады.

Ай сайынғы әлеуметтік төлем мөлшері республикалық заңда берілген, ең төмен жалақының 55% шегеріледі.

Табысты алмастыру коэффициенті – бұл коэффициент әлеуметтік төлем алатын азаматтың басына түсетін тәуекел дәрежені көрсетеді. Мүгедектік жағдайда коэффициент 0,6 – ға тең болады. Басқаша айтқанда, кенеттен болған жағдайды қабылдау қиын болса, коэффициент соншалықты жоғары болады. Жәрдемақы алуға өтініш берген адамның коэффициенті денсаулығына қарай өзгереді. Яғни, ауру неғұрлым ауыр болса, коэффициентте жоғары болады. Алатын төлем өседі.

Шегерімнің ұзақтығына байланысты коэффициент кестеде берілген.

1-кесте. Еңбек өтілінің коэффициенті[4]

ай	6 ай	6 - 12 ай	12 – 24 ай	24 – 36 ай	36 – 48 ай	48 – 60 ай	60 – 72 ай	60 ай
еңбек коэф.	0,10	0,70	0,75	0,85	0,90	0,09	1,00	1,00 – ге МӘМС қатысқан әр 12 ай үшін 0,02 қосылады

Жұмыссыз қалғандар. Жұмыссыздық – экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың бір бөлігінің еңбек нарығында қажет болмай қалуына

байланысты әлеуметтік - экономикалық құбылыс. Жұмысынан айырылып қалған жағдайда міндетті түрде әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушы Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамтамасыз ету заңына сәйкес, жұмыссыз ретінде тіркелген күннен басталады. Жұмыспен қамту қатынастары Қазақстан Республикасының Конституциясы Қазақстан Республикасының 23 қаңтардағы №149ІІ «Халықты жұмыспен қамту туралы» Заңымен, ұжымдық шарттар мен келісімдер және өзге де нормативтік – құқықтық актілер және нормалармен реттеледі.

Жәрдемақы сомасы соңғы екі жылдағы жалақының немесе табыстардың орташа айлық мәні. Жұмыссыз қалған кезде жәрдемақыны есептеген кезде жалақының 55%-ын алмаймыз. Тағы бір ерекшелігі табысты алмастыру коэффициенті 0,6 емес 0,4 болады.

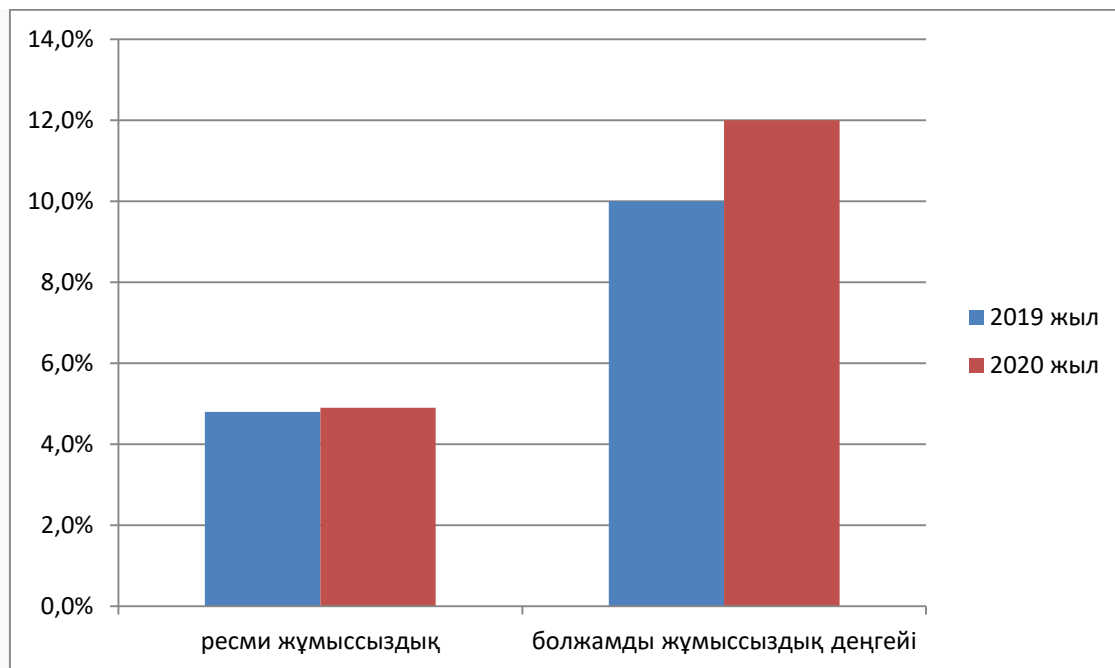
Басқа сөзбен адам ресми қаншалықты жұмыс істесе, соншалықты жұмыссыздық бойынша ұзақ уақыт жәрдемақы алады.[4]

Циклдік жұмыссыздық – кез-келген қоғам үшін экономикалық және әлеуметтік дағдарыс болып саналады. Жұмыссыздық барлық қоғамда болып тұратын құбылыс.

2 – кесте. Жұмыссызға берілетін жәрдемақыны есептеу[4]

айлық	1 айлық	2 айлық	3 айлық	4 айлық	5 айлық	6 айлық
әлеуметтік есептеулер	әлеуметтік есептеулер р 6-12 ай жүргізіледі і	әлеуметтік есептеулер р 12-24 ай жүргізіледі і	әлеуметтік есептеулер р 24-36 ай жүргізіледі і	әлеуметтік есептеулер р 36-48 ай жүргізіледі і	әлеуметтік есептеулер р 48-60 ай жүргізіледі і	әлеуметтік есептеулер р 60 ай жүргізіледі і

Ресми статистика бойынша Қазақстанда жұмыссыздық деңгейі 4,9 пайызды құрап отыр. Нақты есептегенде бұл 9,2 миллион еңбекке жарамды азаматтың 450 мыңға жуығы.

1-сурет. Болжамды жұмыссыздық деңгейі

Жоғарыда көрсетілген суретке қарасақ 2019 жылы ресми жұмыссыздық деңгейі 4,8% болса, 2020 жылы бұл деңгей 4,9% өскен. Ал болжамды жұмыссыздық деңгейі 2019 жылы 10% болса, 2020 жылы 12% өсті. (1-сурет)

Асыраушысынан айырылған жағдайда әлеуметтік төлем қайтыс болған асыраушының міндетті әлеуметтік сақтандыру қатысушының асырауында болса, бұл отбасы мүшелеріне беріледі. Бұл әлеуметтік төлем кімге төленеді?

1. 18 жасқа толмаған және 18 жасқа толып, бірақ мүгедек болып қалса, онда асырап алған балалардың, аға-інілерін, апа-сіңілерін (қарындасын) асыраушының айырылу жағдайына арналған әлеуметтік төлемдерді алуға және тағайындауға құқығы бар. Егерде білім алғысы келетін он сегіз жастан асқан адамды оқуын бітіретін уақытқа дейін, бірақта әлеуметтік төлем 3 жылға шейін алуға құқығы бар.

2. Егер қайтыс болған асыраушының 3 жасқа толмаған балаларының күтімімен айналысса және де жасына және еңбекке қабілеттілігіне қарамастан, аға-інісінің немесе апа-сіңілісінің асыраушысынан айырылса оған әлеуметтік төлемді тағайындауға немесе алуға болады.[5]

Ай сайынғы төлемнің орташа айлық мөлшері республикалық бюджет заңы бойынша ең төменгі жалақы мөлшерінің 55% шегеріледі.

3 – кесте. Асырауындағы санның коэффициенті [4]

Асыранды саны	1 асыранды	2 асыранды	3 асыранды	4 және одан да көп асыранды
Коэф.	0,5	0,65	0,8	1,0 немесе 10

Асырауындағы санының коэффициенті қайтыс болғанға дейін міндетті түрде әлеуметтік сақтандыруда асыраушы асырауында бала санына қарай коэффициент өсіп отырады, яғни 1 адамға – 0,5-ке, 2 адамға – 0,65-ке, 3 адамға 0,8-ге, 4 адамға немесе одан да көп болса 10 болады.

Мысал келтіретін болсақ, орташа айлық жалақысына егер адам 1 жылда 150 мың теңге табатын болса, кейін 1 жылдан соң 200 мың теңге тапса орташа мәні төмендегідей болады:

$$(150\,000 * 12 \text{ ай} + 200\,000 * 12 \text{ ай}) / 24 \text{ ай} = 175\,000 \text{ теңге}$$

Шыққан мәннен 55% алып тастаймыз. Қазіргі уақытта 55% = 42 500 теңге.

$$175\,000 \text{ теңге} - (42\,500 \text{ теңге} * 0,55) = 151\,625 \text{ теңге}$$

Тағы да шыққан мәнді асыраушысынан айырылған коэффициентке көбейтеміз.

$$151\,625 \text{ теңге} * 0,6 = 90\,975 \text{ теңге}$$

Енді шыққан санды асыраушылар санына көбейтеміз. (шарт бойынша үшеу. Онда коэффициент 0,8 болады).

$$90\,975 \text{ теңге} * 0,8 = 72\,780 \text{ теңге}$$

2-сурет. 2022 жылға жәрдемақы мөлшері

Көпбалалы отбасыларға төленетін жәрдемақы		
	4 балаға	16,03 АЕК = 49 100 теңге
	5 балаға	20,04 АЕК = 61 382 теңге
	6 балаға	24,05 АЕК = 73 665 теңге
	7 балаға	28,06 АЕК = 85 948 теңге
	8 және одан көп балаға	32,06 АЕК = 98 200 теңге + 4 АЕК-тен = 12 252 теңге әрбір кейінгі балаға
❶ "Алтын алқа", "Күміс алқа", "Батыр ана", I және II дәрежелі "Ана даңқы" атағын алған әйелдерге ай сайын 6,4 АЕК = 19 603 теңге төленеді		
Асыраушысынан айырылған кезде берілетін төлем		
❶ Еңбекке жарамсыз отбасы мүшелерінің санына қарай:		
• бір адам болса	0,86 ЕТК = 30 975 теңге	
• екі адам болса	1,49 ЕТК = 53 667 теңге	(әрқайсысына)
• үш адам болса	1,85 ЕТК = 66 633 теңге	(әрқайсысына)
• төрт адам болса	1,96 ЕТК = 70 595 теңге	(әрқайсысына)
• бес адам болса	2,03 ЕТК = 73 116 теңге	(әрқайсысына)
• алты және одан көп адам болса	2,11 ЕТК = 75 998 теңге	(әрқайсысына)
❶ Екі ата-анасынан да айырылған жетім балаларға ай сайынғы жәрдемақы әрбір бала үшін 1,18 ЕТК = 42 501 теңге көлемінде, еңбекке жарамсыз басқа да отбасы мүшелеріне 0,54 ЕТК = 19 450 теңге көлемінде, бірақ еңбекке жарамсыз барлық отбасы мүшелері үшін 2,56 ЕТК = 92 206 теңгеден аспайтын көлемде төленеді		

3-сурет. 2022 жылға төленетін әлеуметтік төлемдердің мөлшері

Енді мәнді әлеуметтік сақтандыру жүйесіне көбейтеміз. Бұл екі жыл немесе жиырма төрт айда аударып отырамыз. Кестеге қарасақ коэффициент 0,85-ке тең.

$$72\,780 \text{ теңге} * 0,85 = 61\,863 \text{ теңге} - \text{үш ай сайынғы аударым [4]}$$

Баланың тууына берілетін жәрдемақы (жүктілік, босану).

Бала туылғандағы жәрдемақыны отбасыға беріледі. Қазақстан Республикасының Заңының 10 – бабына сәйкес «Балалары бар отбасыларға мемлекеттік жәрдемақылар туралы» қаулысына сәйкес әлеуметтік төлем мөлшері төмендегідей:

- бірінші, екінші балаға 38 мың теңге көлемінде;
- төртінші және одан да көп бала болса 63 мың теңге көлемінде

Төлеу мерзімі:

- ✓ бала туылғаннан бастап 12 айдан аспайды;
- ✓ жәрдемақы бір реттік болады;
- ✓ баланың 1 жасқа толғанға дейінгі жәрдемақы (жұмыс істемейтіндер үшін). Бұл төлем:

- сақтандыру жүйесінің қатысушысы емес және баланың күтіп асырайтын адамдарға;
- сақтандыру жүйесінің қатысушысы және 2008 жылдың 1 қаңтарына дейін туған балаларды күтіп, асырайтын адамдар.

Баланың жәрдемақы мөлшері мынадай:

- бірінші балаға – 5,76 АЕК

- екінші балаға – 6,81 АЕК
- үшінші балаға – 7,85 АЕК
- төртінші және одан да көп балаға – 8,90 АЕК

Егер сіз декреттен ертерек шығам, бірақ ақша төленбейді деп қорықсаңыз, одан қорқып керек емес. Жұмыс жасап жүрсеңізде бала 1 жасқа келмейінше әлеуметтік төлем төленіп отырады. 2021 жылда әлеуметтік төлем төмендегідей болды:

- 46 760 теңге (4 балаға)
- 58 457 теңге (5 балаға)
- 70 154 теңге (6 балаға)
- 81 852 теңге (7 балаға)

Әрбір балаға 11 688 теңгеден келеді.[6]

2022 жылы ең төменгі күнкөріс деңгейі 36 018 теңге болды. Қазақстанда ең төменгі жалақы 60 мың теңге. Осы себеппен зейнетақы, жәрдемақы, әлеуметтік төлем мөлшері арта түседі. Ең төмен жалақы алатын адамдар немесе мүлде жұмыс жасамайтын адамға бұл әлеуметтік көмек көп көмегін тигізеді.

Қорытындылай келетін болсақ әлеуметтік төлем экономикалық жүйеде өте маңызды. Бұл төлем болмаса айтып кеткен тақырыптарымыздың барлығы қиыншылық көретін еді. Қазіргі уақытта 2022 жылда әлеуметтік төлем өсті деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Д.Жампейісов: «Еңбек құқығы және әлеуметтік қамсыздандыру құқығы» – Астана «Фолиант» баспасы 2011 жыл. – 146б, 151б.
2. З.К.Шаукенова: «Современная история труда в Казахстане» - Астана Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК 2017 жыл. – 100б.
3. Мұрсалова Х. «Еңбек ақы төлеу себебі» - Астана «Фолиант» баспасы 2008 жыл, 192б.
4. «Әлеуметтік жәрдемақы көлемін қалай белгілейді?-Economist.kz» . <https://ekonomist.kz/kz/moldokanov/aleumettik-zhardemaqy-kolemin-qalay-belgiledi>
5. «Қазақстандағы жәрдемақылар мен әлеуметтік төлем ақылар/Қазақстан Республикасының Электрондық Үкіметі». <https://egov.kz/cms/kk/articles/allowance>
6. «2022 жылы жәрдемақы мөлшері қалай өзгереді» <https://sputnik.kz/20211231/2022-zhyl-zhardemaky-19002924.html>

Айтжан А, Есқабылова А, Қаламқалиев А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙЛІКТІҢ ОСЫ ЗАМАНҒЫ ЖАЙ-КҮЙІ

ӘОЖ 330.59

*Айтжан А, Есқабылова А, Қаламқалиев А.
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Студенттер.*

Жетекшісі: аға оқытушы Дарискалиева М.С

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙЛІКТІҢ ОСЫ ЗАМАНҒЫ ЖАЙ-КҮЙІ

Андатпа. Бұл мақалада Қазақстандағы кедейшілік мәселесі қарастырылады, Қазақстан Республикасындағы кедейшілікті анықтауға, себептеріне және оның дәрежесіне көзқарастар ұсынылған. Елдің қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайын сипаттайтын негізгі көрсеткіштерге талдау жасалды. Жасалған қорытындылар негізінде мәселені шешу жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: кедейлік мәселесі, статистика деңгейі, теңсіздік, табыс, тұрғын үй, тұтынушылар себеті, орташа жалақы.

This article considers the problem of poverty in Kazakhstan, offers a look at the definition, causes and causes of poverty in the Republic of Kazakhstan. The main indicators characterizing the current socio-economic situation in the country are analyzed. Based on the conclusions, they suggest a way to solve the problem.

Keywords: poverty, level of statistics, inequality, income, housing, consumer basket, average salary. **Annotation.**

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема бедности в Казахстане, предлагаются взгляды на определение, причины и остроту бедности в Республике Казахстан. Проанализированы основные показатели, характеризующие текущую социально-экономическую ситуацию в стране. На основании выводов предлагаются пути решения проблемы.

Ключевые слова: бедность, уровень статистика, неравенство, доход, жилье, потребительская корзина, средняя заработная плата.

Кедейлік - бұл жеке адамның немесе әлеуметтік топтың өмір сүруге, еңбекке қабілеттілігін сақтауға, ұрпақ жалғастыруға қажетті минималды қажеттіліктердің белгілі бір ауқымын қанағаттандыра алмайтын экономикалық жағдайы. Кедейлік белгілі бір қоғамдағы жалпы өмір сүру деңгейіне байланысты, сондықтан салыстырмалы ұғым болып табылады. Бүгінгі таңда кедейлік бүкіл әлемде өзекті мәселе болып табылады.

Ол Қазақстан Республикасында халқының едәуір бөлігінің даму ресурстарына қол жеткізуін шектейді: жоғары ақы төленетін жұмыс

орындарына, жоғары сапалы білім беру және денсаулық сақтау қызметтеріне, балалар мен жастарды табысты әлеуметтену мүмкіндігіне және т.б.

Кедейлік проблемасы қазіргі Қазақстанның ең өткір әлеуметтік мәселелерінің бірі болып табылады. Мемлекеттің Тұңғыш басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Жолдауы тағы да азаматтар өмірінің барлық әлеуметтік аспектілерін қозғайды. Мемлекет басшысы «Қазақстан-2050» Стратегиясында әлеуметтік саясаттың жаңа қағидаттары туралы айта отырып, кедейлік ешбір қазақстандық үшін әлеуметтік перспективаға айналмауы тиіс екенін және мемлекеттің қоғамның әлеуметтік осал топтарын атаулы қолдауға толық жауапты болатынын атап көрсетеді – зейнеткерлер, мүгедектер, ауру балалар және т.б. Дәл кедейлік біздің ел тұрғындарының едәуір бөлігінің даму ресурстарына: жоғары ақы төленетін жұмыс орындарына, жоғары сапалы білім беру және денсаулық сақтау қызметтеріне, балалар мен жастарды табысты әлеуметтену мүмкіндігіне шектеулі қолжетімділігін анықтайды [2].

Қазақстандықтар кедейленіп барады, табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен тұрғындар 20 пайызға өсті. Сонымен қатар Қазақстан ең бай адамдар санының өсімі бойынша алғашқы 10 елдің қатарына кіре алды.

2020 жылдың төртінші тоқсанында табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен үй шаруашылықтарының саны бір жылда 12 пайызға өсіп, 140,6 мыңға жетті. Бұл үй шаруашылықтарында 858,5 мың адам тұрды, бұл бір жыл бұрынғыдан 20,1 пайызға артық. Порталдың мәліметінше, бір жыл бұрын елімізде мұндай төмен табысы бар 125,5 мың үй шаруашылығы болған (жылына 10,2 пайыз). Соңғы жылдары пессимистік көрсеткіш тек өсуде, дейді сарапшылар. Оның үстіне, елдегі ең кедей үй шаруашылықтарының ішінде қазірдің өзінде 4,6 мың (жылына 49,5 пайыз) азық-түлік себетінің құнынан да төмен табысқа ие. Бұл үй шаруашылықтарында 28 мыңнан астам адам тұрады (жыл бойынша 84,2 пайыз).

Табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен отбасылардың көпшілігі – 19,9 пайызы немесе 27,9 мың үй шаруашылығы Түркістан облысында тұрады. Дегенмен, облыста мұндай отбасылардың саны бір жыл ішінде 12,2 пайызға азайған. Ол сондай-ақ кедейлік шегінен төмен тұратын халықтың ең үлкен үлесін - 10,3 пайызды құрады. Ал республикалық орташа көрсеткіш 4,6 пайызды (бір жыл бұрын – 3,8) құрады.

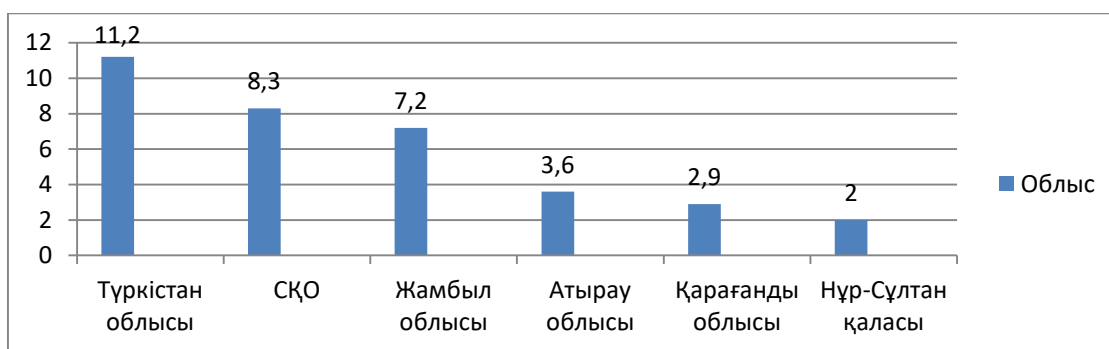
Елде табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халық саны өсіп жатқанда, Қазақстан ең бай адамдар санының өсуі бойынша АҚШ-ты басып озып, әлемдегі 10 елдің қатарына кіре алды.

Осылайша, Statista.com мәліметтері бойынша, коронавирустық пандемияға қарамастан әлем бойынша аса бай адамдардың саны артты. UHNWI-тердің (таза құны 30 миллион доллар немесе одан да көп адамдар) дүние жүзіндегі халқы соңғы 12 айда 2,4 пайызға өсті және қазір 520 000-нан астам адамды құрайды.

Кесте 1. Қазақстанда кедейшілік деңгейі жоғары өңірлер (2020 жыл)

№	Облыстар	Кедейшілік деңгейі
1.	Түркістан облысы	11,2%
2.	Солтүстік Қазақстан облысы	8,3%
3.	Жамбыл облысы	7,2%
4.	Атырау облысы	3,6%
5.	Қарағанды облысы	2,9%
6.	Нұр-Сұлтан қаласы	2%

Қазақстандағы кедейлікшегі жан басына шаққандағы ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70% құрайды, бұл Қазақстанның әртүрлі аймақтарында бір адамның өмір сүруіне қажетті ең төменгі мөлшердің айырмашылығына байланысты аздап ерекшеленеді. Мысалы, зейнетақы мен жәрдемақыны есептеу үшін белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейін алайық, қазіргі уақытта ол 32 668 теңгені құрайды. Кедейлік шегінен төмен тұратын жанұялардың бір мүшесіне 22 868 теңгеден аз табыс табады екен. Алайда, Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша кедейлік шегінен жоғары, бірақ ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен табыс алатын адамдар да кедейлер санатына жатқызылды. Ағымдағы жылдың үшінші тоқсанының қорытындысы бойынша елімізде мұндай халықтың үлесі 5,7 пайызды құраса, өткен жылдың сәйкес кезеңінде бұл көрсеткіш 4,5 пайызды құраған.

Сурет1. Қазақстанда кедейшілік деңгейі жоғары өңірлер статистикасы (2020 жыл)

Кедейлік жетекшілері Ұлттық статистика бюросы мамандарының талдауы бойынша 2020 жылдың үшінші тоқсанында кедейшіліктің ең жоғары деңгейі Түркістан облысында тіркелді. Табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен жергілікті тұрғындардың саны 11,2% құрайды. Өткен жылдың сәйкес кезеңінде 10,8 пайызды құраған. Екінші орында Солтүстік Қазақстан облысы кедейшілік деңгейі 8,3%. Жыл ішінде бұл көрсеткіш айтарлықтай өсті, өткен жылы ол 5,3%-ды құрады. Көшбасшыға қарсы үштікке Жамбыл облысы да кіреді – 7,2%. Мұнда кедейшілік деңгейі 5,3%-дан өсті. Кедейшіліктің ең

төменгі деңгейі Қазақстанның астанасы Нұр-Сұлтан қаласында – 2%. Бірақ жыл сайынғы көрсеткіште ол өсті. Өткен жылдың сәйкес кезеңінде табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен елорда тұрғындарының саны 1,8%-ды құрады. Қарағанды облысы да еліміздің кедей аймақтарының қатарында – 2,9%. Кедейлік деңгейі 2,2%-дан өсті. Одан кейінгі орында 3,6 пайызбен Атырау облысы тұр [3].

Мұнда бұл көрсеткіш 2,4%-дан өсті. Алматы қаласы кедей емес аймақтардың үштігіне де кіре алмады. Мұнда бұл деңгей 5,7% құрайды. Өткен жылы алматылықтар арасындағы кедейшілік деңгейі әлдеқайда төмен – 2,6% болды. Дәл осындай жағдай Шымкентте де байқалады – кедейлік деңгейі жылына 3,5%-дан 5,6%-ға дейін өсуде. Кедейлік деңгейі Қазақстанның басқа аймақтарында да өсті: Алматы облысында – 3,1%-дан 3,8%-ға, Батыс Қазақстан облысында – 3,7%-дан 4,1%-ға, Қостанай облысында – 4%-дан 4,6%-ға, Ақтөбеде – 4%-дан 5,2%-ға дейін, Ақмолада – 5,1%-дан 5,2%-ға, Павлодарда – 4,5%-дан 5,5%-ға, Маңғыстауда – 4,3%-дан 5,7%-ға Қызылордада – 4,4%-дан 7%-ға дейін [4].

Кедейлік деңгейі төмендеген жалғыз өңір – Шығыс Қазақстан облысы. Биылғы жылдың үшінші тоқсанында мұндағы табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен тұрғындар саны 6,4 пайызды құраса, өткен жылы бұл көрсеткіш 6,5 пайызды құраған.

Қалыптасқан стереотиптерді бұзып, жаппай бірігу жағдайында өмір тәжірибесінің жоқтығы халықтың өмір сүруінің стратегияларының сан алуандығын, атап айтқанда осындай стратегиялардың бірі ретінде көші-қонды арттыруды анықтайды. Орыстардың, немістердің, украиндардың эмиграциясының нәтижесі деп адамдардың, сондай-ақ ресми биліктің туындаған мәселелерді шешуге және ескі жерде өмірді жаңа қоғамдық-саяси жағдайларда жабдықтауға қабілетсіздігі деп санауға болады.

Нәтижесінде, Қазақстан халқының әртүрлі нысандарға бөлінуі ТМД елдерімен экономикалық байланыстар жүйесін баяу қалпына келтіру жағдайында қоғамның нарықтық экономикаға айналуының нашар басқарылатын процестерінің әлеуметтік бағасы болып табылады.

Кедейшілікпен және жұмыссыздықпен күрес бағдарламасының 8 айдағы орындалуын талдау, осы жылы оған елеулі түзетулер енгізу қажеттілігін көрсетеді, осыған байланысты өңірлердің жұмыс орындарын құру жөніндегі міндеттерін, халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің шараларын сипаттайтын басқа да бірқатар көрсеткіштерді қайта қарау орынды болып көрінеді. Талдау көрсеткендей, бірқатар облыстарда (Ақтөбе, Қарағанды, Батыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан) жұмыс орындарын құру бойынша жоспарлы көрсеткіштер әдейі төмендетілген. Бұл ретте әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі төмен аймақтарға (Ақмола, Алматы) қатаң міндеттер қойылды.

Жергілікті ақпаратқа сәйкес, жеті облыс әкімінің шешімдерімен 2001 жылға арналған өңірлік бағдарламаларға «жұмыс орындарын құру»

көрсеткіші бойынша елеулі өзгерістер енгізілген. Мәселен, Ақмола облысы әкімінің 08.02.01 жылғы № 20 шешімімен бұл көрсеткіш 3,1 мың жұмыс орнын құраса, бағдарлама бойынша – 14,3 мың. Павлодар облысы әкімінің 12.07. кедейшілікпен және жұмыссыздықпен күресу үшін 2001 жылы бар болғаны 8,5 мың жаңа жұмыс орнын құру көзделген болса, Республикалық бағдарламада 18,2 мың жұмыс орнын құру міндеті белгіленген. Алматы облысында бұл көрсеткіштер сәйкесінше 1988 және 2988, Маңғыстау облысында – 4907 және 6607 болды. Сонымен бірге, басқа облыс әкімдерінің шешімдерімен бұл көрсеткіштер жоғары қарай түзетілді: Батыс Қазақстан облысында – 2148 жұмыс орны, Қарағанды облысында – 11714, Оңтүстік Қазақстанда – 10122 жұмыс орны.

Бекітілген статистикалық есептің болмауына байланысты жұмыс орындарын құру мониторингі айтарлықтай қиындауда.

Кедейшіліктегі маңызды мәселе – Қазақстан экономикасының шикізаттық бағыттылығы. Қазақстанның Ресейдің шикізат қосымшасы ретінде қалыптасуының себептерін іздестірейік. Біріншіден, ескі кеңестік экономиканың құрылымы әлемдік нарықтан оқшауланып, өндіруші салалардың көпшілігі бәсекеге қабілеттілігінің төмендігімен сипатталды және толығымен монополияланды, оның жалғыз иесі мемлекет болды. КСРО Қазақстанды тек пайдалы қазбаларға бай мемлекет ретінде қарастырып, қазақ жерінде осы шикізатты өңдейтін зауыттар мен фабрикалар құруға ұмтылмады. Қазақстан КСРО-ның біртұтас өнеркәсіп кешенінің бір бөлігі болды. Мәселен, жыл сайын Қазақстаннан мұнай-газ өнімдерінің 31%, қара өнеркәсіп өнімдерінің 46%, түсті металлургияның 22%, химия өнімдерінің 6%, химия өнімдерінің 24% экспортталды. Қазақстан бірнеше ірі өнеркәсіптік аудандарға бөлінді. Түсті металдардың жекелеген түрлерін әлі күнге дейін Жезқазған және Балқаш тау-кен металлургия комбинаттары, Өскемен титан-магний, Шымкент қорғасын және Павлодар алюминий зауыттары жалғыз өндірушілер болып табылады.

Қазақстанның экономикасы негізінен ірі өнеркәсіптік кәсіпорындардан тұрады. Өкінішке орай, бәсекелестікті ынталандырып, ел экономикасына икемділік беретін шағын бизнес Қазақстанда дұрыс дамымай отыр. Шағын кәсіпорындардың өндірістегі үлесі шамамен 70%-ды құрайтын АҚШ, Германия және Жапониямен салыстырғанда, біздің елімізде шағын кәсіпорындар кең тараған жоқ.

Қазақстан экономикасының үшінші проблемасы банк секторының проблемасы болды. Қазақстан қаржылық дағдарысқа, атап айтқанда банк секторындағы дағдарысқа тап болған бірінші ел емес. Тәжірибе көрсеткендей, банк дағдарыстары банктердің макроэкономикалық өзгерістерге баяу бейімделуін көрсетеді. Ел экономикасындағы банк секторының рөлін бағаламау мүмкін емес. Қазақстанның банк секторы дағдарыстың екі толқынын бастан өткерді. Біріншісі 2007 жылдың күзінде, ипотекалық несиелендіру қиынға соғып, банктер қайта қаржыландыру мүмкіндігін

жоғалтқан кезде болды. Екінші толқын елдегі бірнеше ірі банктердің – БТА, Альянс және Темірбанктің күйреуін көрсетті. 19 миллион халқы бар Қазақстандағы екінші деңгейлі банктердің және 28 коммерциялық банктердің жұмыс істеуі ең өзекті мәселелер болып табылады. Екінші деңгейлі банктердің мұндай көп болуы ыңғайсыз қаржылық жағдайды, қалыптан тыс бәсекені, жоғары пайыздық мөлшерлемеге ұмтылуды тудырады. , заңсыз операциялар, капитал. Мұның бәрі еліміздің жыл сайын орасан көп өтімді ақшадан айырылып отырғанын көрсетеді. Осы жерден мемлекет банктердің санын қысқартып, екінші деңгейлі банктердің көпшілігін 10-12-ге дейін біріктіру саясатын жүргізуі керек деген қорытындыға келу керек. Қазақстанның үш ірі банкін қайта құрылымдаудың аяқталуы 2010-2011 жылдар аралығындағы кезеңде банк жүйесінің негізгі көрсеткіштеріне оң әсер етті, бірақ соған қарамастан Қазақстанның экономикасы мен банк секторының тоқырау кезеңі әлі де сақталуда.

Кедейшілікпен күрес мәселесіне қарама-қарсы екі көзқарас бар.

1) Бірінші тәсіл жиі кездеседі және кедейлерге көмек пен жеңілдіктер беру қажеттілігін мойындаудан тұрады. Қолма-қол ақша, кедейлерге көмектесудің ең оңай жолы, мәселені өздігінен шешпейді. Әртүрлі елдердің мемлекеттері қолданатын басқа әдістер білім беруді жақсарту немесе қайта даярлау бағдарламалары болып табылады. Бірақ олар көбінесе жағдайды өзгертпейді, өйткені адам жаңа мамандықты алғаннан кейін де жиі жұмыс таба алмайды немесе өзін тиімді жұмыс істеуге мәжбүрлей алмайды.

2) Егер кедейлік мәселелерін шешудің бірінші тәсілінде мемлекет прогрессивті салық салу және әлеуметтік бағдарламалар арқылы табыстарды байлардан кедейлерге қайта бөлу қажеттілігінен туындаса, онда екінші тәсіл араласпау идеясына негізделген. экономикадағы мемлекет. Бұл теорияны жақтаушылардың пікірінше, мемлекеттің мінез-құлқы кедейлерді өмірде белсенді позицияны ұстануға итермелеуі керек, ал халықтың ауқатты топтарының мойнында паразиттік емес. Сонымен қатар, егер байлар өз ақшасын экономикаға салса, олар мемлекеттің қатысуынсыз кедейшілік мәселесін шеше алатын қажетті жұмыс орындарын ашады. Бұл тәсілді, мысалы, Ұлыбританияда 1970–1980 жылдары Маргарет Тэтчер үкіметі енгізуге тырысты.

Жалпы Қазақстанның кедейшілікпен және жұмыссыздықпен күресу стратегиясы мен тактикасына елеулі түзетулер енгізу қажет сияқты.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Үкіметінің қарауына «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 жылғы 3 маусымдағы № 833 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Үкіметі қаулысының жобасын енгізу орынды сияқты. 2000-2003 жылдарға арналған Кедейшілік пен жұмыссыздықпен күрес [6].

Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, кедейшілікпен күресу процесінің маңызды сәті қалыптасқан жағдайдың әрбір кезеңінде кедейшілікпен күресу

саясатының нақты міндеттері мен басымдықтарын анықтау болып табылады. Қазақстан үшін бұл стратегияның басым бағыттары:

- “ Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету. Сонымен қатар, макроэкономикалық саясат барынша кедейлерді қолдауға, теңсіздік мәселелерін шешуге және кедейлерге барынша мүмкіндік беруге бағытталуы керек.

- “ Кедейлікті барлық даму серіктестерінің (орталық және жергілікті басқару органдары, бизнес секторы, академиялық және ғылыми институттар, ҰЕҰ және басқа да азаматтық қоғам ұйымдары, БАҚ, сондай-ақ) бірлескен күш-жігерін талап ететін күрделі көп өлшемді құбылыс ретінде қарастыру керек. кедейлердің өздері).

- “ Жұмыссыздықпен күресу. Жұмыссыздықты азайту жөніндегі шаралардың тиімділігін арттыру үшін еңбек нарығы саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру қажет; еңбек қатынастарын заңдастыру бойынша шаралар қабылдау; «жасырын» жұмыспен қамту сферасынан тұрақты еңбек нарығына еңбек ресурстарының ағынын ынталандыру; ішкі нарықты қорғаудың экономикалық тетіктерін жетілдіру.

- “ Шағын кәсіпкерлікті дамыту.

- “ Шағын несиелік бағдарламаларды әзірлеу.

- “ Атаулы әлеуметтік көмек көрсету механизмін жетілдіру – әлеуметтік қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған мамандандырылған бағдарламаларды және халықтың ең мұқтаж топтарын атаулы әлеуметтік қолдау механизмін әзірлеу.

- “ Кедейшілікпен күресудің өңірлік бағдарламаларын әзірлеу.

- “ Қоғамды одан әрі демократияландыру.

- “ Білімнің, денсаулық сақтаудың қолжетімділігін қамтамасыз ету және экологиялық мәселелерді шешу.

- “ Кедейшілік бағдарламаларын қаржыландыру тиімділігін арттыру

- “ Кедейшілікпен күрес мониторингі механизмін жетілдіру.

- “ Қазақ ауылының дамуы.

Мұндай стратегияның маңызды элементі жаңа жұмыс орындарын және жоғары табыстарды тудыратын кең ауқымды экономикалық өсу болып табылады.

Кедейшілікке қарсы стратегияның тағы бір құрамдас бөлігі кедейлер үшін жаңа жұмыс және табыс мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік беретін жағдай жасау болып табылады. Бүгінгі таңда студенттер нарықтық экономика жағдайында өзгермелі сұраныс жағдайында өмір сүруге қажетті дағдыларды меңгеруі және халыққа үй шаруашылығына да, қаржылық жағынан да қолжетімді сапалы медициналық қызмет көрсетуге қол жеткізу үшін білім беру және денсаулық сақтау жүйесін реформалау міндеті өзекті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гонтмахер Е. Ресейлік әлеуметтік теңсіздіктер әлеуметтік-саяси тұрақтылық факторы ретінде // «Экономист» айлық практикалық журналы, №4; Мәскеу – 2013, 68-82 б
2. Н.Назарбаев «Қазақстан – 2030. Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы». Президенттің Қазақстан халқына жолдауы, Алматы 1997ж.
3. Ақпараттық портал
[https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakstanda-kedeylk-dengey-ost-sarapshyilar-313455/]
4. «Кедейшіліктің себептері мен жағдайлары» үй шаруашылықтарын бір жолғы зерттеу. ҚР статистика жөніндегі агенттігі, 2002ж
5. Ақпараттық портал [<https://inbusiness.kz/kz/amp/last/kazakstandagy-kedejshilik-dengeji-8-6-shamasynda>]
6. 1996 жылғы 16 қарашадағы «Қазақстан Республикасындағы күнкөріс минимумы туралы» Заң

Айтуева А.Ж. ЖАЛПЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА ШОЛУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ СТАТИСТИКАСЫ

ӘОЖ: 336.741.236.5

*Айтуева А.Ж.,
Экономика мамандығының студенті
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қаласы, Қазақстан Республикасы*

ЖАЛПЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА ШОЛУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫҢ СТАТИСТИКАСЫ

Аңдатпа. Мақалада еліміздің экономикасындағы қаржылық сауаттылықтың білу деңгейі сипатталады. Жетілмеген қаржылық сауаттылық мәселесі қарастырылады. Сонымен бірге тиімділігі жоғары қаржылық сауаттылықтың білу деңгейі қалыптастыру шарттары анықталады. Қаржылық сауаттылықты дамыту және оның қызмет ету жағдайлары сарапталынады. Қазақстан Республикасының қаржылық сауаттылық нарықтық экономика арқылы дамыту саясаты тарихы талданатын болады.

Түйін сөздер: қаржы , бюджет , несие, қарыз, инвестиция, табыс, қаржылық сауаттылық.

Annotation. The article describes the level of financial literacy in the country's economy. The issue of imperfect financial literacy is considered. At the same time, the conditions for the formation of the level of knowledge of highly effective financial literacy are determined. The development of financial literacy and the conditions for its functioning will be analyzed. The history of the financial literacy development policy of the Republic of Kazakhstan through a market economy will be analyzed.

Key words: finance, budget, credit, debt, investments, income, financial literacy.

Аннотация. В статье описывается уровень финансовой грамотности в экономике страны. Рассмотрен вопрос несовершенной финансовой грамотности. При этом определяются условия формирования уровня знаний высокоэффективной финансовой грамотности. Будет проанализировано развитие финансовой грамотности и условия ее функционирования. Будет проанализирована история политики развития финансовой грамотности Республики Казахстан через рыночную экономику.

Ключевые слова: финансы, бюджет, кредит, долг, инвестиции, доход, финансовая грамотность.

Қаржылық жағдайымызды жақсарту туралы ойлағанда, біз әдетте тез байып кетудің жолдарын ойлаймыз. Мұның бәрі ең қысқа уақыт ішінде мүмкіндігінше көп ақша табу.

Дегенмен, бұл кеңестер мен трюктар көптеген адамдар үшін жұмыс істемейді. Әдетте, сізде жеткілікті мөлшерде жинақ бар және оны инвестициялауға дайын болуыңыз керек және оны жоғалту қаупі бар.

Таныс естіледі ме?

Шындығында, басқалар сияқты, салауатты қаржылық болашақ уақытты, шыдамдылықты және біраз білімді қажет етеді.

Енді біз бұл сіз естігіңіз келмейтін нәрсе болуы мүмкін екенін білеміз, бірақ бұл мақалада біз қаржылық сауаттылық сіздің қаржылық табысқа жету жолыңыздағы ең маңызды қадам болып табылатынын және ол табысқа жетудің ең жылдам жолы болуы мүмкін екенін түсіндіреміз. жақсы. тез байып кететін схемалар мен инвестицияларға тәуекел етпестен ақшаңызды басқару тәсілі. [1].

Қаржылық сауаттылық дегеніміз не?

Қаржылық сауаттылық - бұл өзіңіздің қаржылық жағдайыңызды және қаржылық шешімдеріңіз оған қалай әсер ететінін (оң және теріс) жақсы түсіну үшін қаржылық білім мен дағдыларға ие болу.

Мысалы, Мария АҚШ-қа оқуға келіп, оқуын бітіргеннен кейін жұмыс тауып, қала берді. Ол жақсы табыс табады және жақында үй сатып алу туралы ойлануға жеткілікті ақша жинады. Алайда Мария әлі де студенттік несие бойынша айтарлықтай қарызы және ақша тар болған кезде алған несие картасы бойынша қарызы бар.

Мария ақша жинай бастаса да, дәл қазір оған үй сатып алу ең жақсы нұсқа ма?

Марияның жағдайын Мариядан артық ешкім білмейді, егер ол жақсы білмесе, ол үйге алдын ала төлем жасауға азғырылуы мүмкін.

Дегенмен, дұрыс білімнің арқасында Мария оның ағымдағы несиелері мен қарыздары оның ипотека алу мүмкіндігіне және төлемдерді уақытында төлеу мүмкіндігіне қалай әсер етуі мүмкін екендігі туралы ойлауды тоқтата алады. Осылайша, Мария өзіне сәйкес келетін ең жақсы шешімді қабылдай алады.

Бұл қаржылық сауаттылықтың ең жақсы бөлігі! Кез келген қаржылық жағдайдағы кез келген адам өз қажеттіліктеріне негізделген жақсырақ шешім қабылдауға үйрене алады. [2].

2021 жылы неге сонша маңызды?

Ковид-19 пандемиясының бірнеше жағымсыз жанама әсерлерінің арасында оның негізінен төмен және орташа табысы бар адамдарға, әсіресе АҚШ-та тұратын мигранттар сияқты қаржылық тұрғыдан осал топтарға тигізген қаржылық әсері болды.

Бұл адамдардың көпшілігі өздерін жұмыссыз қалдырды және үкіметтің көмегіне, мысалы, егер олар мүлде жарамды болса, баяу келетін ынталандыру

тексерулеріне тәуелді болды. Мысалы, аралас иммиграциялық мәртебесі бар мигрант отбасылар ынталандыру төлемдерін алуға жарамсыз болды, тіпті олар оларға ең мұқтаж топтардың бірі болды.

2020 жылдың қаңтарында, АҚШ пандемияның толық әсерін сезінгенге дейін, американдықтардың 41% -ы 1,000 долларлық төтенше жағдайды бар жинақтарымен өтей алмайтындарын хабарлады. Алты айдан кейін, вирус АҚШ-ты жойған кезде, американдықтардың 25% дерлік төтенше жинақтары мүлдем болмады, ал 16% пандемия басталғаннан бері қосымша қарыз алды. Сонымен қатар, үштен біріне жуығы алты ай бұрынғыға қарағанда төмен кірісті хабарлады.

Қаржылық сауаттылықтың жоғарылауы коронавирус тудыратын қаржылық ауыртпалықты толығымен жоймаса да, бұл көптеген адамдарға жақсырақ дайындалуға көмектесуі мүмкін. Сондықтан 2021 жылды қаржылық сауатты болуды мақсат еткен жыл ету керек деп ойлаймыз! [3].

Қаржылық сауаттылықтың пайдасы

Қаржылық сауатты болуға уақыт бөлсеңіз, көп пайдасы бар.

Ең үлкен пайдасы – қаржылық сауатты адамдар болашаққа жақсырақ дайындалады. 2020 бізге бірдеңе үйреткен болса, біз не болатынын ешқашан білмейміз, тіпті бай адамдар да кенеттен қаржылық дағдарысқа ұшырауы мүмкін.

Дегенмен, егер сіз дайын болсаңыз, сіз және сіздің отбасыңыз уақытша қаржылық кедергіге төтеп бере алуыңыз мүмкін.

Қаржылық сауатты адамдар да алаяқтыққа бейім емес, өйткені олар өз қаржысын жақсы біледі және дұрыс қаржылық шешімдер қабылдауға уақыт бөледі.

Қаржылық сауаттылық - бұл отбасыңызбен бөлісе алатын нәрсе, сондықтан әрбір адам болашаққа жақсырақ дайындалады. Қарызды өтегіңіз келсе, зейнеткерлікке ақша жинағыңыз немесе бизнес ашқыңыз келсе де, қаржылық сауаттылық дағдылары кез келген жағдайдан шығуға көмектеседі.[4].

Қаржылық сауаттылық 101

«Қаржы» сөзі шынымен қорқытуы мүмкін. Көптеген адамдар Уолл-стрит, пайыздық мөлшерлемелер және ақшаның басқа да дерексіз ұғымдары туралы ойлана бастайды.

Бірақ шын мәнінде сіздің «қаржыңыз» сіз тапқан ақша мен төлейтін шоттар сияқты қарапайым болуы мүмкін. Мұның бәрі сіздің жағдайыңызға және қаржылық мақсаттарыңызға байланысты.

Дегенмен, қаржылық сауаттылықтың бірнеше негізгі кілт сөздері мен түсініктері бар, олармен таныс болу пайдалы.

Жеке қаржы - бұл сіздің жеке қаржылық жағдайыңыз бен мақсаттарыңызға, сондай-ақ оларға сіздің кірісіңіз, шығыстарыңыз, отбасы мөлшері, өмірлік жағдай және т.б. қалай әсер ететінін көрсететін термин;

сонымен қатар ақшаңызды жақсырақ жоспарлау, инвестициялау және үнемдеу үшін стратегияларды қалай дамытасыз.

Бюджеттеу - ақшаны қалай жұмсауды жоспарлайсыз. Басқаша айтқанда, табысыңыздың қанша бөлігін жинаққа, шығындарға және шоттарға бөлесіз. Бұл шынымен де қарапайым!

Несие - бұл несие берушіден ақшаны әдетте қосымша пайыздық мөлшерлемен бөліп төлеуді күтумен қарызға алу.

Қарыз - бұл басқа біреуге қарыз ақша.

Инвестициялау – болашақта көп табыс әкеледі деген үмітпен бір нәрсеге ақша салу, соның ішінде акциялар, жылжымайтын мүлік және зейнетақы қорлары.

Егер сіз тіпті осы терминдердің негіздерін түсінсеңіз, сіз ойыннан алдасыз. [5].

Қазақстан Республикасындағы қаржылық сауаттылық статистикасы

2014 жылы Standard&Poors рейтингтік агенттігінің мәліметі бойынша қазақстандықтардың қаржылық сауаттылық деңгейі 40%-ға жетті. Сонымен бірге басқа дамыған елдерде ол кезде 50-55 пайыздан асты.

Экономикалық ынтымақтастық және даму жөніндегі халықаралық ұйымның (ЭЫДҰ) 2018 жылғы статистикасы бойынша Қазақстандағы қаржылық сауаттылық деңгейі 36 пайызды құрады. Бұл қаржылық қызметтерді пайдаланудағы білім мен дағдыларды, өз капиталын басқару қабілетін, сондай-ақ тұтынушылардың қаржы жүйесі туралы хабардарлығын бағалау болды.

Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі жүргізген онлайн сауалнамасының нәтижесі бойынша, қазіргі уақытта еліміздегі қаржылық сауаттылықтың орташа деңгейі 80%-ға жеткен. Зерттеуге 20 және одан жоғары жастағы барлығы 25 019 адам қатысты. Оның 90 пайызы (22 514) Қазақстан Республикасының резиденттері және 5,5 пайызы (1 380) басқа елдердің азаматтары. Респонденттердің басым көпшілігі ерлер 87% (22179), қалған 7% (1717) әйелдер.

Сондай-ақ, зерттеу нәтижелері респонденттердің 89%-ы жеке немесе отбасылық бюджетті ұстайтынын көрсетті, 6%-ы бұл сұраққа теріс жауап берді. Респонденттердің 88%-ы қаржылық қызметтерді тұтынушы ретінде құқықтары бұзылған жағдайда қайда жүгінетінін біледі, ал 7%-ында бұл ақпарат жоқ. Оңтайлы қаржылық өнімді таңдаған кезде барлығы дерлік (89%) қаржы ұйымдарының веб-сайттарын бақылайды, респонденттердің тек 6% теріс жауап берді. Қаржылық сауаттылықтың әлемдік статистикасы

ЭЫДҰ деректері бойынша, 2018 жылы ТМД елдері арасында халықтың қаржылық сауаттылығын зерттеу келесі нәтижелерді көрсетті: Тәжікстан – 10%, Қырғызстан – 17%, Әзірбайжан – 23%, Армения – 27%, Қазақстан – 41%, Беларусь – 44% және Ресей Федерациясы – 45%.

Бұл ретте шетелдік HowMuch ақпараттық порталы зерттеу жүргізді. Қаржылық сауаттылық бойынша жетекші елдер қатарына Дания (71%), Норвегия (71%), Швеция (71%), Канада (68%), Израиль (68%), Ұлыбритания (67%), Германия (66%) кірді.), Нидерланды (66%), Австралия (64%) және Финляндия (63%).

Бұл рейтингте Қазақстан Ресейді 2 пайызға басып озды. Елімізде қаржылық сауаттылық деңгейі 40 пайызға жетті. [6].

Қаржылық сауаттылықтың жоғары ұпайлары үшін не қажет?

Ең алдымен, жеке қаржыны басқаруды үйреніңіз. Ақшаның қалай жұмыс істейтінін және шығыстар табыстан аспауы үшін алынған капиталды қалай ұтымды басқару керектігін түсіну маңызды. Бір қарағанда, ережелер барлығына жеткілікті түсінікті, бірақ ақшаны жұмсауға, үнемдеуге және сақтауға арналған заманауи қаржылық құралдарды сауатты пайдалана алмайды. Мысалы, уақыт өте келе құнсыздану және құнсыздану қаупі өте жоғары болғанына қарамастан, біреу әлі күнге дейін қолма-қол ақшаны үйде сақтауды қалайды. Кейбір адамдар әлі күнге дейін банктік карталармен операциялар жасаудан қорқады.

Көптеген қазақстандықтар қаржы саласындағы білімін жетілдіргісі келеді. Бірақ интернетте ақпарат жеткіліксіз, курстар негізінен ақылы. Қазақстанда қаржылық сауаттылық қанша тұрады

Freedom Finance Life мәліметтері бойынша қаржылық сауаттылыққа үйретуге арналған интернеттегі жарнамалардың жалпы санының 86%-ы ақылы курстар, 14%-ы коммерциялық емес. Тәжірибелі маманның қатысуымен өтетін қаржылық сауаттылық бойынша бір сабақтың орташа құны 5000-10000 теңгені құрайды. Кейбір онлайн мектептерде бүкіл курс үшін 30 000 теңге тұратын курстар бар. [7].

Қаржылық сауаттылыққа саяхатыңызды бастаңыз

Енді сізде қаржылық сауаттылық деген не және оның неліктен маңызды екендігі туралы түсінік бар деп үміттенемін.

Енді жақсы қаржылық болашақты құру үшін қажетті дағдыларды үйренуге және бюджетке кірісудің уақыты келді. Өкінішке орай, мұндай нәрселер мектепте сирек оқытылады. Табысқа жету үшін тәжірибе және оны өзіңіз жасауға тырысу керек. Бірақ түпкілікті марапат оған тұрарлық.

Егер сіз жоспар құрып, оны ұстанатын болсаңыз, сіз тек қаржылық табысқа ғана емес, сонымен қатар қаржылық тұрақтылыққа жетудің дұрыс жолындасыз, яғни сіз енді қарызды өндіріп алушылар және несие картасы бойынша төлемдерді кешіктірмей уайымдамайсыз.

Бұл тез байып кетудің схемасы болмауы мүмкін, бірақ сіз өзіңіздің қаржыңызды жақсырақ түсініп, ақылды қаржылық шешімдер қабылдай бастағанда, сіз қарыздарыңызды өтеген кезде ақшаның ағып, шотыңызда қала бастағанын көресіз. қажетсіз артық шығындардан аулақ болыңыз және жинақ шотын құруды бастаңыз. [8].

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. https://m.forbes.kz/finances/finance/kak_sanktsii_protiv_alfa-banka_i_sberbanka_skajutsya_na_klientah_v_kazahstane/
2. <https://www.majority.com/en/community/article/why-financial-literacy-is-so-important/>
3. Рамка базовых компетенций по финансовой грамотности для взрослого населения. Группа двадцати / ОЭСР МСФО (2016).
4. Justine S Hastings, Brigitte C Madrian, William L Skimmyhorn. Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes. — National Bureau of Economic Research, 2012. — № 18412.
5. Annamaria Lusardi. Numeracy, financial literacy, and financial decision-making. — National Bureau of Economic Research, 2012. — № 17821.
6. Третичные источники
7. Chris Arthur. Financial Literacy and Entrepreneurship Education (англ.) // The Wiley Handbook of Global Educational Reform. — John Wiley & Sons, Ltd, 2018. — P. 435–465. — ISBN 978-1-119-08231-6. — doi:10.1002/9781119082316.ch21.
8. Lauren E. Willis. Financial Education: Lessons Not Learned & Lessons Learned (англ.). — Rochester, NY: Social Science Research Network, 2013. — No. ID 1869313.
9. Lauren E. Willis. Finance-Informed Citizens, Citizen-Informed Finance: An Essay Occasioned by the International Handbook of Financial Literacy (англ.) // JSSE - Journal of Social Science Education. — 2017. — P. 16–27. — ISSN 1618-5293. — doi:10.4119/jsse-848.
10. Chris Arthur. Financial Literacy and Entrepreneurship Education: An Ethics for Capital or the Other? (англ.) // The Wiley Handbook of Global Educational Reform / Kenneth J. Saltman, Alexander J. Means. — Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2018-09-03. — P. 435–465. — ISBN 978-1-119-08231-6, 978-1-119-08307-8. — doi:10.1002/9781119082316.ch21.
11. Дополнительное чтение
12. Система («рамка») финансовой компетентности взрослого населения. Минфин России (5 июня 2015).
13. Система (рамка) финансовой компетентности для учащихся школьного возраста. Минфин России (5 июня 2015).
14. Annamaria Lusardi. Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?. — National Bureau of Economic Research, 2008. — № 14084.
15. Annamaria Lusardi, Olivia S Mitchell. Financial Literacy and Retirement Planning in the United States. — National Bureau of Economic Research, 2011. — № 17108.

16. Alan L Gustman, Thomas L Steinmeier, Nahid Tabatabai. Financial Knowledge and Financial Literacy at the Household Level. — National Bureau of Economic Research, 2010. — № 16500.

17. Werner F. M De Bondt, Richard H Thaler. Financial Decision-Making in Markets and Firms: A Behavioral Perspective. — National Bureau of Economic Research, 1994. — № 4777.

18. Leora F Klapper, Annamaria Lusardi, Georgios A Panos. Financial Literacy and the Financial Crisis. — National Bureau of Economic Research, 2012. — № 17930.

19. Maarten van Rooij, Annamaria Lusardi, Rob J Alessie. Financial Literacy, Retirement Planning, and Household Wealth. — National Bureau of Economic Research, 2011. — № 17339.

Орынбасарова Д.О. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕТІЛМЕГЕН БӘСЕКЕЛЕСТІК МӘСЕЛЕСІ

ӘОЖ: 339.137.2

Орынбасарова Д.О.,

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕТІЛМЕГЕН БӘСЕКЕЛЕСТІК МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа. Мақалада еліміздің экономикасындағы бәсекелестік орта сипатталады. Жетілмеген бәсекелестік мәселесі қарастырылады. Сонымен бірге тиімділігі жоғары бәсекелестік ортаны қалыптастыру шарттары анықталады. Кәсіпкерлікті дамыту және оның қызмет ету жағдайлары сарапталынады. Қазақстан Республикасының нарықтық экономика және бәсекелестік ортаны дамыту саясаты тарихы талданатын болады.

Түйін сөздер: бәсекелестік, бәсекелестік орта, кәсіпкерлік, жетілмеген бәсекелестік, бәсекеге қабілеттілік, монополия.

Annotation. The article describes the competitive environment of our country. The problem of imperfect competition is considered. The ways of forming a highly effective competitive environment in the national economy are also determined. The conditions of activity and the development of entrepreneurship are analyzed. The history of the development policy of the market economy and the competitive environment of the Republic of Kazakhstan will be analyzed.

Keywords: competition, competitive environment, entrepreneurship, imperfect competition, competitiveness, monopoly

Аннотация. В статье описывается конкурентная среда нашей страны. Рассматривается проблема несовершенной конкуренции. Так же определяются способы формирования высокоэффективной конкурентной среды в национальной экономике. Анализируется условия деятельности и развитие предпринимательства. Будет проанализирована история политики развития рыночной экономики и конкурентной среды Республики Казахстан.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная среда, предпринимательство, несовершенная конкуренция, конкурентоспособность, монополия.

Нарықтық экономиканың басты қағидасы болып тауарлардың немесе көрсетілетін қызметтердің еркін бәсекелестігі табылады. Бәсекелестік экономикалық бақылау әдісі ретінде, тиімділік критерийлерін қалыптастыру арқылы үздіксіз жетілдіруді ықпалдандыруға ықпал етеді. Тиімсіз

экономикалық байланыстарды тастай отырып, бәсекелестік өндірістің дамуын анықтайды және салалық пропорцияларды реттеу тетігі ретінде әрекет етеді.

Бәсекелестік туралы теориялық көзқарастардың даму тарихын зерттеу оның әрқилы түсініктерін ашады. Ғылыми әдебиет көздерінде осы тұжырымдаманың мінез-құлық, құрылымдық және функционалдық түрлері ерекшеленеді. Мінез-құлық түсіндірмесінде бәсекелестік бәсекелестік күрес әдістерін жетілдіру, шаруашылық субъектілерінің мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау тұрғысынан қарастырылады және оның мазмұны төлем қабілеттілігі бар сұраныс үшін күреске дейін азаяды. Құрылымдық түсіндіруде нарықтың құрылымы және ол қызмет етуіндегі жағдайларға аса назар аударылады. Мазмұны компанияның шешім қабылдау еркіндігі деңгейінде көрінеді. Функционалды тұрғыдан бәсекелестік инновациялық процесстің стимуляторы ретінде көрінеді. Бұл түсіндірме бәсекелестіктің маңызды аспектілерін көрсетеді, дегенмен олардың барлығы кәсіпкерлер арасындағы бәсекелестік қарым қатынас тұрғысынан көрінеді.

Бәсекелестікті шаруашылық субъектілердің арасындағы қарым-қатынас ретінде ғана емес, кәсіпкерлік қызметінің жаңаратын бәсекелестік жағдайларының үздіксіз ағымы ретінде қарастырсақ. Осы бағыттан алатын болсақ, «бәсекелестік» ұғымы шаруашылық жүргізуші субъектілердің өзара іс-қимыл тетігі тарапынан бәсекелестік сипатын қамтамасыз ететін шарттарды қалыптастыру мен қолдауға дейін қысқарады. Бәсекелестіктің мазмұнын мұндай түсіну ел экономикасының жоғары бәсекелестік әлеуетін қамтамасыз етуден тұратын проблемаларды анықтауға ықпал етеді. [1]

Бәсекелестік ортаның негізгі белгілері:

- Қатысушылар санының шексіз болуы, нарыққа кіру немесе шығудың абсолютті еркіндігі.
- Материалдық, еңбек, қаржылық және өзге де ресурстардың ұтқырлығы.
- Бәсекелестіктің әр қатысушысының толық ақпараттандырылуы: сұраныс, ұсыныс, баға, табыс нормалары туралы.
- Нарықтың кейбір қатысушыларының басқа қатысушылары қабылдаған шешімдерге әсер ете алмауы.

Бәсекелестік ортаның дамуы негізінде еркін кәсіпкерлік принципі жатыр. Кәсіпкерлік бәсекелестік ортаның құрылуында және дамуында құрылымдық фактор ретінде көрінеді. Кәсіпкерліктің сапалық ерекшеліктеріне толық шаруашылық дербестік, жоғары ұйымдық функционалдық икемділік, ұтқырлық жатады.

Бәсекелестік ортаны ұйымдастырудың негізгі принциптері:

- Экономикалық биліктің бөлінуі.
- Шаруашылық жүргізу принциптерінің теңдігі.
- Шаруашылық жүргізуші субъектілердің ұйымдық нысандарының әртүрлілігі.

- Кәсіпкерлік функцияны іске асырудың шарты ретінде нарықтық биліктің болмауы. [2]

Жоғарыда айтылғандай, бәсекелестікке теориялық көзқарастарды зерттеу оның әрқилы түсініктерін ашады. Зерттеу арқылы батыс ғалымдарының бәсекелестіктің мәні, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігіне байланысты ойларының эволюциясын байқауға болады.

1. Көрнекті ағылшын экономисі, экономикалық теорияның негізін қалаушы Адам Смиттің «Халықтардың байлығының табиғаты мен себептерін зерттеу» атты еңбегінде алғаш рет мінсіз бәсекелестік ұғымы тұжырымдалды. Ол бәсекелестік бар нарықта «көрінбейтін қол» бар екенін анықтады. Яғни, жеке тұлғалар жеке мүдделерін қанағаттандыру үшін белсенді жұмысқа кіріседі, сонымен бірге қоғамдық құнды қалыптастырады, көбейтеді және экономиканы ілгерілету процесін жүргізеді. [3; 79-396].

2. Давид Рикардоның зерттеулері Адам Смиттің идеяларын толықтырып, ол «салыстырмалы бәсекелестік артықшылықтар» ұғымын енгізді. Салыстырмалы артықшылықтар теориясының классигі, өндірістік ресурстарды «статикалық» күйде оңтайлы бөлу мәселелерін қарастырды. Осы тұжырымдамаға сәйкес, кез келген кәсіпорын, ел, экономикалық субъект тәжірибесі мол және шығындары төмен салаларға мамандануы қажет. [4; 397-473]

3. Неоклассикалық теорияның математикалық мектебінің өкілі В.С. Джевонс белгілі бір тауарға бір бағаның болуы мінсіз нарықтық экономиканың шарты деп есептеген. 1881 жылғы «математикалық психика» еңбегінің авторы Ф.И. Эджуорт алғаш болып бәсекелестіктің жүйелі және қатаң анықтамасын беруге тырысты, сонымен қатар оның өмір сүруінің төрт принципін анықтады.

Аталған мектептің тағы бір өкілі А. Маршалл «экономика ғылымының принциптері» кітабында еркін бәсекелестік жағдайында сұраныс пен ұсыныс күштері еркін жұмыс жасайды. Екі жақта да саудагерлердің бірлестігі кездеспейді. Сатушылар сатушылармен, сатып алушылар өз кезегінде сатып алушылармен еркін бәсекелеседі және ол үшін тек басқалардың қызметі туралы хабардар болса ғана жеткілікті. [5; 257].

4. Теорияның одан әрі дамуы Маршалл теориясының шектеулерін жеңу бағытында жүрді. Бұл кезеңдегі зерттеушілерге Ф. Найт, Дж. Б. Кларк, Д. Робертсон, Л. Роббинс, Дж. Вайнер, Р. Харрод, Й. Шумпетер, Г. Хотеллинг, П. Сраффа, А.С. Пигу, Дж. Робинсон және т.б. жатқыза аламыз.

Ф.И. Эджуорттың пікірін қолдаушы ретінде Дж. Б. Кларктың көзқарасын қарастырсақ: ол мінсіз бәсекелестік болуы үшін екі элемент керек-ресурстардың қозғалғыштығы және стационарлы экономика деп есептеді. Оның ойынша еңбек пен капиталды толығымен ұтқыр ету арқылы бәсекелестік мінсіз толықтығымен жұмыс істейді. [6; 447].

5. Мінсіз бәсекелестік концепциясын сынға алу Э. Чемберлиннің еңбектерімен басталып, Й. Шумпетер зерттеулерінде жалғасты. Бұл

тұжырымдамаға сәйкес, жаңа енгізулер бағалық бәсекеге қарағанда жаңа бәсекеге жақсы негіз бола алады. [7; 540].

6.Й.Шумпетердің концепциясын «бәсекелестік» ұғымын сынға алған Ф.Хайек жалғастырды. Оның пікірінше, бәсекелестікті екі аспекті бойынша қарастыру керек: рыноктағы фирмалар арасындағы әрекеттер стратегиясы және экономикалық өмірдің қозғаушы күші. Айтылғандарға сүйене отыра, бәсеке динамикалық процесс ретінде көріне алады, егер де ол экономикалық ортаның өзгеру стимулы болса және статикалық процесс ретінде көріне алады, егер де нарықта бәсекелестік баланс қалыптасса. [8; 5-14]

7.И.Кирцнер нарықтық процесстің маңызды факторлары ретінде субъективизм мен білімнің жетіспеушілігі секілді факторларды көреді. Сұраныс пен ұсыныстың түйісетін нүктесі кәсіпкер болғандықтан, кәсіпкердің болуы нарықтың алғышарты есебінде. Зерттеуші кәсіпкерлердің жеке табысын арттыруға деген ұмтылысын нарықтың қозғаушы күші деп есептейді. [9; 239].

8.Г.Хэмэл және К.Прахалад кәсіпорын бәсекеге қабілетті болуы үшін білімді тек қалыптастырып, жинақтау мүмкіндігі оларды тиімді қолдана алмайтын болса жеткіліксіз деп есептеді.

9.Бәсекелестік теориясының соңғы немесе шешуші штрихі ретінде Дж.Мур[10; 297], сонымен қатар А.М.Бранденбург пен Б.Дж.Нейлбаффом зерттеулері көрінеді.

Кесте 1- Ғалымдардың бәсекеге қабілеттілікті анықтау тәсілдері

Автор	Бәсекеге қабілеттілікті анықтау тәсілдері
1	2
А.Смит Д.Рикардо	Абсолютті және салыстырмалы артықшылықтарды бәсекелестерге қарағанда тиімді пайдалану
А.Маршалл	Кәсіпорынның шекті шығындарын азайтып, бәсекелестерге қарағанда төмен бағаны ұсынуы
Дж.Б.Кларк Э.Чемберлин Дж.Робинсон	Сәтті бәсекелесу қасиеті ғана емес, дифференциалданған тауардың жаңа нарығын күресті айналып өту арқылы құру мүмкіндігі
Й.Шумпетер	Кәсіпорынның жаңа технология, инновация, нарық және идея құру мүмкіндігі
Ф.Хайек	Кәсіпорынның жаңа қажеттіліктерін қанағаттандыру немесе ескі қажеттіліктерін қанағаттандырудың неғұрлым арзан және толық әдістерін табу үшін білімді толықтыру мүмкіндігі
И.Кирцнер	Бәсекелестік күресте жеңіске жету үшін қолда бар кәсіпкерлік қабілеттерді тиімді пайдалану мүмкіндігі
Г.Хэмэл К.Прахалад	Тұтынушыларға іргелі пайда беру үшін кәсіпорынның қолда бар күзіреттерді тиімді пайдалану мүмкіндігі
Дж.Мур А.М.Бранденбург Б.Дж.Нейлбаффом	Кәсіпорындар тек нарықтағы үлесі үшін бәсекелесіп қана қоймай, белгілі бір дәрежеде серіктес болуы
Ескерту. Авторлардың ғылыми еңбегін жалпылама қарастыру арқылы жасалынған.	

Дж.Мур бизнес-ортаны бәсекелестік эволюция және кооперациямен бірге жүретін тірі экожүйе ретінде көрді. Яғни, кәсіпорындар рыноктағы орын үшін тек бәсекелесіп қана қоймай, белгілі бір дәрежеде серіктес те бола алады. Ұқсас пікірлер аталған екі зерттеушінің де тұжырымдамаларында кездестіруге болады. Олар экономикалық субъектілердің «бірлескен бәсекелестігін» сипаттау үшін ойын теориясын құруға тырысты.

Жоғарыда аталған авторлардың бәсекеге қабілеттілікті анықтау тәсілдері келесі кестеде келтірілген.

Жалпы Қазақстан әлемдік бірлестікте нарықтық экономикасы бар мемлекет ретінде қарастырылады. Қазіргі таңда, ұлттық экономикада нарықтық бәсекелестікті дамыту нарықтық тетіктердің («көрінбейтін қол» принципі) емес, сыртқы факторлардың есебінен болады. Бұл әсер негізінен еліміздегі кәсіпкерлік «рухының» бұрмалануына және келесі жағдайларға байланысты болады:

- өндіруші салаларда, әсіресе тау-кен, металлургия салаларының жоғары деңгейдегі шоғырлануы;
- жекешелдірудің жетілмеген формасы;
- барлық негізгі өндіріс орындарының шетелдік инвесторлардың иелігінде кетуі;
- монополияның белең алуы;

Қазақстанда нарық субъектілерінің арасындағы монополиялық және олигополиялық көрініс артты. Сонымен қатар, шикізаттық бағыттың басым болуы және қоғам қажеттіліктерінің өндірілмеуі кері әсер етті. Барлық негізгі өндіріс орындарының шетелдік инвесторлар меншігіне өтуі бір мезетте өндірістің өсуіне де, егемендіктің жоғалуына да ықпал етті.

Экономикадағы құрылымдық өзгерістерге шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту кіретіні сөзсіз. Құрылымдық реформалардың негізі ретінде барлық өндірушілер үшін тең бәсекелестік мүмкіндіктер жасауға бағытталған мемлекет болу қажет.

Бәсекелестікті қорғау және дамыту саласының гүлденуінің қағидалары мен тәсілдері:

1. Кәсіпкерлік субъектілерінің теңдігі.

Бұл қағидатқа сәйкес нарықтағы барлық субъектілер үшін, олардың меншік нысанына, дәрежесіне және тағы да басқа өзге жағдайларына қарамастан, кәсіпкерлік іс-әрекетті жүргізу кезінде бірдей жағдайлар мен мүмкіндіктер берілуі керек.

2. Монополияға қарсы профилактикалық шаралардың басымдығы.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, монополияға қарсы профилактикалық шараларды орындауға және заңға сәйкес қызмет атқаруға кәсіпкерлерді ынталандыру.

3. Кәсіпкерлік қызметке мемлекеттің шектеулі араласуы.

Яғни, жеке кәсіпкерлік пен бизнесті дамыту мақсатында, мемлекеттің олардың қызметінде араласуын қысқартуға бағытталған шаралар.

4. Орталық және жергілікті органдардың жауаптылығы.

Мемлекеттік саясат негізінде бекітілген нормаларды жергілікті органдардың өз құзыреті шегінде іске асыруы.

5. Антимонопольді саясаттың айқындылығы

Монополияға қарсы органның қызметі заңмен бекітілген құзыреттілікте және кәсіпкерлік субъектілердің мүдделерін қозғайтын шешімдерді қабылдауда жариялануы және ашық болуы.

6. Адал бәсекелестік.

Бәсекені шектеуге немесе жоюға тыйым салынуы.

7. Бәсекелестікті дамытуға арналған мемлекеттік саясаттың нәтижелерінің өлшенуі. [11]

Қорытындылай келе, біз монополиялық саясатты жүргізу кезінде еркін бәсекелестік пен муниципалды реттеу арасында тепе-теңдік қалыптасқан кезде тиімді бәсекелестік ортаны қалыптастыру шарты сақталады деп санаймыз. Қоғам үшін жағымды нәтиже беретін бәсекелестік ортаны құру, экономиканың жұмысына тікелей әсер етпестен, "көрінбейтін қол" сияқты,

Кесте 2-Бәсекелестікті дамыту және қорғау бойынша мемлекеттік саясаттың дамуының кезеңдері

№	Хронологиясы	Сипаттамасы
1	1991-2001	ҚР бәсекелестік саясатының негізі қалыптасуы; «Бәсекелестікті дамыту және монополистік қызметті шектеу туралы» бірінші Заңды қабылдау; еркін бәсекелестік үшін нормативтік-құқықтық актілерді қарастыру (1993 жылғы кейіннен 1995 жылғы Конституция негізінде)
2	2001-2006	Бәсекелестік туралы екінші Заңның қабылдануы (2001 ж.). Ұжымдық үстемдік және монополия деп саналатын экономикалық субъектілерге қатысты шығындар мен пайда, бағаларды мемлекет тарапынан реттеу мәселелері осы заңда қарастырылды.
3	2006-2007	Монополияға қарсы күрес заң жүзінде қатая түсті. Бәсекелестік және монополиялық қызметті шектеу туралы Заң қабылданды. (2006 ж.)
4	2007-2015	Бәсекелестікті қорғау бойынша қатынастарды реттеу нормаларын ырықтандыру процесі;
5	2015 жылдан бастап	Бес институционалдық реформа жарияланды. Осы реформалар ҚР бәсекелестікті қорғау заңнамасын ЭЫДҰ стандарттарына сай етіп, антимонополиялық органдардың қызметінің мәнін өзгертуге негіз болды

осы саясаткердің мақсаты болып саналады. Нарықтық бәсекеге қабілеттілік-нарықтық экономика құрылымының негізі. Нақты уақытта мемлекеттік экономиканың тұрақты қалыптасуы кәсіпкерліктің қуатына байланысты, бұл өз кезегінде осы нарықтың бәсекеге қабілеттілігіне тікелей

әсер етеді. Нарықтық бәсекелестіктің жоғары деңгейі бар дамыған бизнес-сектор кез-келген елдің бәсекеге қабілеттілігінің кепілі болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Юданов А.. Бәсекелестік: теория және практика: оқу практикасы. пособ. — 2-ші басылым., испр. "Тандем" авторлар мен баспагерлер қауымдастығы, "Гном пресс"баспасы. — 1998. — Б. 38.
2. Дружинин Л. Бәсекелестік орта зиялы қауымды экономикадан шығарады // Бәсекелестік және нарық. — 2005. — № 28 (дек.).
3. Смит А.Халықтар байлығының табиғаты мен себептері туралы зерттеу // экономикалық классиканың антологиясы. Предисл. И. А. Столярова. - М.: МП "ЭКОНОВ", "КЛЮЧ", 1993. — 475 Б.
4. Рикардо Д. Саяси экономика мен салық салудың басталуы // экономикалық классиканың антологиясы. Предисл. И. А. Столярова. - М.: МП "ЭКОНОВ", "КЛЮЧ", 1993. — 475 Б.
5. Маршалл А. Экономикалық теорияның принциптері. Т. 1: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1993. — 257 б.
6. КларкДж.Б. Байлықты бөлу: ағылшын тілінен аударылған. — М.: Экономика, 1992. — 447 Б.
7. Шумпетер. Капитализм, социализм және демократия: Пер.онымен. — М.: Экономика, 1995. — 540 Б.
8. Хайек Ф. Бәсекелестік ашылу рәсімі ретінде // әлемдік экономика және халықаралық. қарым-қатынастар. — 1989. — № 12. — Б.5-14.
9. Кирцнер И. Бәсекелестік және кәсіпкерлік: Пер.онымен. — М.: бірлік-ДАНА, 2001. — 239 б.
10. Moore J.F. The Death of Competition. — NY: Harper Business, 1996. — 297 p.
11. <https://www.gov.kz/?lang=ru>

Адай А.С., Оразбай Ш.О., Умербаева Ж.А. **КЕДЕЙЛІКТІҢ ТҮП ТАМЫРЫ НЕДЕ?**

ӘОЖ 364.22

*Адай А.С., Оразбай Ш.О., Умербаева Ж.А.
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
«экономика және құқық» факультеті
«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының 2 курс
студенттері
Ақтөбе қаласы.*

КЕДЕЙЛІКТІҢ ТҮП ТАМЫРЫ НЕДЕ?

Андатпа: Сіздер бұл мақаладан әлемнің актуальды мәселесіне айналған кедейлік туралы, оның ішінде Қазақстандағы кедейлік жайында кеңінен мағлұмат ала аласыздар. Әлемде етек жайған кедейлікке экономиканың құлдырауы ықпал жасайды. Бүкіл әлемде солай. Кедейліктің түп тамыры қайда жатыр? Бұл жолға түсудің салдарына не себеп? Мұндай тығырықтан шығудың қандай амал-тәсілдері бар? Осындай сұрақтарға жауап алатын боламыз.

Түйін сөздер: Кедейлік. Қазақстан. Статистика. Себеп. Мәселе.

Abstract: In this article you will learn about poverty, which has become an urgent problem of the world, including poverty in Kazakhstan. The economic downturn contributes to the growing poverty in the world. So it is all over the world. Where is the root of the poor? What is the cause of the consequences of switching to this path? What are the ways out of this impasse? We will receive answers to such questions.

Keywords: Poverty. Kazakhstan. Statistics. Reason. Question.

Аннотация: В этой статье вы узнаете о бедности, которая стала актуальной проблемой мира, в том числе о бедности в Казахстане. Бедности, растущей в мире, способствует спад экономики. Так во всем мире. Где корень бедного? Что является причиной последствий перехода на этот путь? Какие существуют способы выхода из такого тупика? Будем получать ответы на такие вопросы.

Ключевые слова: Бедность. Казахстан. Статистика. Причина. Вопрос.

Кедейлік-әлем сапынасын жайлаған бүгінгі күннің актуальды мәселесі. Бұл мәселемен дүние жүзі зардап шегуде. Ел экономикасының дамуындағы кедергілер осы жолға әкеліп соғуда. Жұмыссыздық, жеткіліксіздік, дұрыс жоспарланбаған саясат бәрі де кедергі болып отыр. Қиын жағдай. Бұл мақалада сіздермен кедейлік тақырыбын жаһандық және отандық деңгейде талқылап, жазатын боламыз.

Кедейлік деп -адамның, отбасының, әлеуметтік ортаның қажеттіліктерін өзі тейлей алмайтын экономикалық жағдайын айтамыз, яғни өзінің қажеттіліктерін қамтамасыз етуге жағдайдың жоқтығы. Кедейліктің пайда болуының ең негізгі басты себептеріне-демографиялық, саяси-экономикалық жағдай, жалақының аздығы, жұмыссыздық жатады. Ал, кедейліктің белең алып, көбеюі-халықтың жаппай қайыршыланып, елдің экономикасының төмендеуіне әкеліп соғады. Бұл заңдылық. Оның салдары мемлекетте түрлі қылмыстар мен ұрлық-қорлықтың орын алуына, рухани азғындыққа апарады. Кедейлік-бүкіл әлемде бұрыннан бар, қазір де жалғасып келеді, әсіресе Еуропа ішінде кеңінен етек жайған.[1, 17 б] Әлемдік статистика бойынша бұл көрсеткіш 1960 жылдары 3 миллиардты құраса, бүгінде яғни ХХІ ғасырдағы көрсеткіш 6 миллиард адамды көрсетіп отыр, бұл дегеніміз екі еселік дағдарыс ел экономикасы үшін. Халық санының артуына байланысты, кедейлікпен күресу жолдарына бағытталған жоспарлар мен шараларға қарамастан көрсеткіш сол күйі, өзгеріссіз. Кедейліктің сипаты да әр түрлі болады. Атап кетер болсам: жоқшылық, жетіспеушілік, ашаршылық, ауыз су мен күнделікті тұтынатын қажетті заттардың тапшылығы, мүгедектік, жұмысқа жарамсыздық, күйзеліс, ішкілік тақсын тағы. Әлемдік статистика бүгінгі күні 800 млн адам аштықпен күресіп жатқанын мәлімдеді. Бүгінгі күні ең қатты зардап шегіп, кедейлік тауқыметін бастан өткеріп жатқан ел ол-Африка. Әлемдегі ең кедей мемлекеттің 18 осында. [1, 24 б] Тәуелсіздіктің туы желбіресе де аштықпен, кедейлікпен күресіп келе жатыр. Құлдыраудың құрдымы кедейшіліктен бастау алады. Ал, өз халқын барынша қамтамасыз етіп, кедейлік дағдарысына ұшырамауды қолға алып, көш бастап тұрған мемлекеттер де бар. Оларға: Біріккен Араб әмірлігі, Түркия тіпті Өзбекстан да экономика жағынан өз халқын қуаттандырып отыр. Үлгі аларлық жағдай. Кедейліктің түп тамыры қайда? Өміріміздің бай немесе кедей болып өтуі кімге байланысты. Менің ойым әрине өзімізге. Алма піс, аузыма түспен бай болып кету деген нәрсе жоқ.

Дүние жүзіне танымал атақты бизнес-тренер Наталья Грейс өз еңбектеріне осы сұрақтарға жауап жазған болатын. Оның ойынша: адамдар өз-өздерін кедейлікке итермелейтін генетикалық кедейлік заңы бар екен. Ол заң мынадай төрт фактордан тұрады:

1. Менталитет
2. Ұсақтылық
3. Күлбикеш комплексі
4. Санадағы бағдарламау

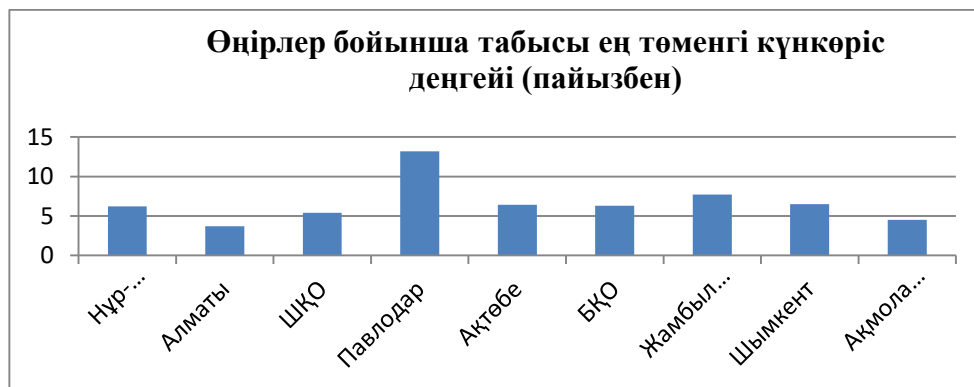
Иә, аталмыш қатарлар тізбегі жәй ғана сөз дерсіз, бір қараған адамға, дегенмен ойланып қарасақ, «жоқшылық-жуылмаған баста», «Байлық пен кедейлік-бұл санамыздың және ойымыздың көрінісі»-деген офоризмдер осыған дәлел сияқты.

Ал, енді кедейліктің Қазақстандағы ролі қандай? Кедейлік елімізде қай деңгейде, оған басты себеп не? жауап іздеп көрейік.

Бәрімізге таныс жағдай бұл замана-байлардың одан әрмен бай болып, кедейлердің одан әрі кедей болып бара жатқан дәуірі іспеттес. Қазақстан тәуелсіздіктің 30 жылында не өткермеді дейсіз басынан. Қиынды да қызықты да бір кісідей ат салысып, халық пен басшының бірлігінің арқасында осындай жағдайға жетті шүкір. Дегенмен, бұл деген сөз халықтың әл-ауқаты, хал-жағдайы тамаша дегенді білдірмейді. Кедейшілік, жетіспеушілік, жұмыссыздық бізде де бар. Әсіресе, пандемия кезінде бұл көрсеткіш күрт артты дейді,-сарапшылар. Соңғы мәліметтерге жүгінсек, ресми статистика: елімізде кедейшілік 2020 жылдың басында 5,3% құраса, биылғы жылы ол көрсеткіш сәл де болса төмендеген, яғни ол 4,5% құрап отыр дейді. Ол ахуалды банктік жүйеден-ақ айқын байқауға болады екен. [2, 18 б]

Өзбекстанда 2020 жылы кедейлікпен күрес және экономикалық даму министрлігі құрылған болатын, ал Қытай 8 жыл ішінде кедейлік салдарын жою үшін 246 млрд доллар қаражат бөлді. Қазекен сол кедей болса да бар болуға тырысып, несиеден несиеге өмір сүріп, халықтың жағдайы жақсы дегенді алға тартады. Дегенмен, іштей бұл мәселеге үңілсек, халықтың 4-5% тамақты тойып, дұрыс ішпейтінін айтады. 2021 жылы респонденттердің 13 % елімізде тамаққа қаржы жетіспейтінін мәлімдеген. Біздің еліміздегі ең төменгі күнкөріс мөлшері 34302 тг. Бұл дегеніміз-жағдайы төмен отбасы 50% шебінде дегенді білдіреді. Азық-түлік бағасы күн сайын артып, бір отбасында 4-5 бала-шаға дегендей. Қазақстандағы кедейшілік- жұмыссыздық пен жалақы мөлшерінің аздығымен және де қажетті саланың керекті кадрларының тапшылығынан. Алдыңғы жылдан бері кедейлік тақырыбы трендке өте қатты айналды. Дүниежүзілік банк Қазақстанда кедейшілік 3 есеге өскенін айтып отыр. [2, 34 б] Елімізде табысы төмен адамдар саны-858 454 екен. Ол дегеніміз алдағы жылдары кедейлер саны 21 % өседі деген болжам бар. Ал, өңірлер бойынша ең қымбат аймақ – Маңғыстауда кедейлердің қатарынан орын алып қалмау үшін 40 017 теңге кіріс керек, бұл жыл басындағыдан 3,5%-ға артық. Нұр-Сұлтанда ең төменгі күнкөріс 39 058 теңгені (+6,2%) құрады, Алматыда – 37 122 теңге (+3,7%), Шығыс Қазақстан облысында – 35 313 теңге (+5,4%), Алматы облысында – 35 048 теңге (+4 %) және Павлодар – 34 501 теңге (+13,2%) және Ақмола қаласында – 34 211 теңге (+4,5%). Ең төменгі күнкөріс деңгейі Ақтөбе облысында – 31 678 теңге (+6,4%), БҚО-да – 31 913 теңге (+6,3%), Жамбыл облысында – 32 713 теңге (+7,7%) және Шымкентте – 32 749 теңге (+6,5%).

Ресми статистиканың мәлімдемесі солай дейді. Енді бұл есептеулер түсінікті болуы үшін мына салыстыру кестесін ұсынбақпын. [3, 7 б]

Берілген кестелер статистикалық мәліметтер мен ғалымдар зерттеулерінің сипаттамасы ғана. Ал, жалпы өмірде адами тұрғыдан кедейшілік ұғымын шын түсінуші жандар өмірден баз кешіп кетеді. Адамзат баласының өмірге келгеннен кейінгі нақты жоспары мен айқын мақсаты болмаса, өмір сүруі өте қиын. Тағдырды ешкім таңдап алмайды, десе де күресу, еңбектену сынды қағидаттар әрбір адамда болу керек. Үкіметті де адам туа сала таңдай алмайды. Қайда болса да жақсы өмір сүру үшін еңбек қажет.

Экономист: Мақсат Халық өзінің бір сұхбатында: Күніне 5,5 доллардан төмен ақша табатын адам-ол кедей адам, егер де біз оны теңгелік жүйеге айналдырып есептейтін болсақ: айына 70 мың тг құрайды. Ендеше, халықтың неше пайызы кедейлікпен күресіп жүргенін ойлай беріңіз. Бірақ бұл көрсеткіш елімізде 34302 тг, енді есептеңіз. [3, 22 б] Ащы шындық осы. Тамақ пен күнделікті күнкөріске зорға ақша жеткізіп отырған халықтан басқа не сұрауға болады? Білім, даму, саяхаттау, денсаулыққа көңіл бөлу қалайша бірінші орынға шықсын. Осы тұрғыдан болар: «Аузы қисық болса да, бай баласы сөйлесін», -деп бекер айтпайтыны.

Жылдың басында Парламенттегі бір топ лауазым иелері Премьер-Министрге ел ішіндегі кедейлікті азайту үшін депутаттық сауал жолдаған болатын. Ол хатта елімізде күнкөріс деңгейі төмен адамдар саны 1 млн 65 мыңнан асады деген мәлімет көрсетілген. Үкімет те басшылық та құл қол қарап отыр дей алмаймыз әрине, осы жылдың мәліметтерінде 135,7 мың отбасы мен 683, 4 мың алыққа әлеуметтік көмек тағайындалған. Мемлекет бюджетінен 122,8 млрд тг бөлінген. 1 мен 6 жастағы 162,4 мың балаларға түрлі жәрдем көрсетілген. [4, 42 б]

АҚШ билігіне 1980 жылы келген Р. Рейган «Кедейлік бізге тиімді емес», -деген болатын. Бұл сөзді сарапшылар бүгінгі күні кедейліктің ұраны етіп айтып жүр. Жоспар бар, бағыт айқын бірақ кедейлік салдары көбеймесе, азаятын түрі жоқ. Еліміз еңсесін тік ұстап, бай-қуатты болуы үшін, сіз болып, біз болып бірге күресейік, Қазақстандай ғажапстанымыздың бақыты баянды болсын десек, жан-жақты, бәсекеге қабілетті, білімді, сауатты болуымыз керек. Ол үшін бізден-нәтиже ғана керек, яғни алға ұмтылу, әрекет жасау деген. Кедейдің көпірін тоздыртқанша, байдың بازیнасын бірге құрайық, -деп мен өз ойымды аяқтаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.1999 жылғы 16 қарашадағы «Қазақстан Республикасындағы күнкөріс минимумы туралы» Заң
- 2.2001 жылғы 17 шілдедегі «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы» Заң
3. ҚР Үкіметінің 2000 жылғы 8 сәуірдегі «Кедейшілік шегін анықтау тәртібі туралы» №537 Қаулысы
- 4.ҚР Президентінің 1998 жылғы 28 қаңтардағы «2030 жылға дейінгі Қазақстанның даму Стратегиясын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» №3834 Жарлығы ...
5. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет

ӘОЖ (33)

*Әбдіғалиева Н.Е.,
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе
өңірлік мемлекеттік
университетінің студент студенті
Ақтөбе қаласы.*

АЙМАҚТЫҚ ӨНДІРІСТІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада аймақтық өндістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары туралы баяндалған. Қазіргі уақытта Қазақстанның аймақтық саясаты аймақтардың ішкі және сыртқы бәсекеге қабілеттілігін ұлғайту, еңбек пен капитал ресурстарының эконгомикалық өсу орталықтарында шоғырлануы, республика тұрғындарының аймақтық жұмыспен қамтылуын және өмір сүру сапасын арттыру үшін қолайлы жағдай мен факторлар қалыптастыруды қамтамасыз етуге арналған. Қазақстан халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілікті көтерудің мәселесін алға қойды, себебі бүгінгі таңда әлем елдері бәсекеге қабілеттіліктерін арттыру мәселесін маңызды стратегиялық міндет ретінде қарастырады.

Түйін сөздер: бәсекеге қабілеттілік, аймақ, өндіріс, аймақтық саясат, инновация, ұлттық экономика, аграрлық сала.

Аннотация. В данной статье рассказывается о путях повышения конкурентоспособности регионального производства. В настоящее время региональная политика Казахстана призвана обеспечить формирование благоприятных условий и факторов для повышения внутренней и внешней конкурентоспособности регионов, концентрации трудовых и капитальных ресурсов в центрах экономического роста, повышения региональной занятости и качества жизни населения республики. Казахстан поставил вопрос повышения конкурентоспособности на международном уровне, так как сегодня страны мира рассматривают вопрос повышения конкурентоспособности как важную стратегическую задачу.

Ключевые слова: конкурентоспособность, регион, производство, региональная политика, инновации, национальная экономика, аграрная сфера.

Annotation. This article describes ways to increase the competitiveness of regional production. Currently, Kazakhstan's regional policy is designed to ensure the growth of internal and external competitiveness of Regions, the concentration of Labor and capital resources in centers of economic growth, the formation of favorable conditions and factors for improving regional employment and quality of life of the population of the Republic. Kazakhstan has put forward the issue of

increasing competitiveness at the international level, as today the countries of the world consider the issue of increasing competitiveness as an important strategic task.

Keywords: competitiveness, region, production, Regional Policy, Innovation, national economy, agricultural sector.

Бәсекеге қабілеттілік жеткілікті болған жағдайда ғана, өндіріс бәсекеге қабілетті ортада жұмыс істей алады және табыс табады. Нарық қатынастары жағдайында кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру және қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар басқалардың ішінде ең бастысы болуы тиіс.

Бүгінгі таңда экономикамыздың басты әрі күрделі мақсаты – 2050 жылға қарай мықты мемлекеттің қатарында болып, дамыған экономиканы қалыптастыру. Қазақстан 2050 жылға қарай әлемнің дамыған отыз елінің қатарында болуы тиіс. Дамушы елдер арасында осы орынға бәсекелестік мықты болмақ. Бұл орын тек ең мықтыларға арналғанын сезіне отырып, ұлтымыз жаһандық экономикалық бәсекелеске дайын болуы қажет [1].

Бәсекеге қабілеттілікті анықтайтын факторлар – экономикалық әлеует және экономиканың өсу қарқыны; өндіріс тиімділігі; халықаралық еңбектің бөлінуіндегі қатынасуы; ішкі рыноктың серпінділігі мен сыйымдылығы; ғылым мен техниканың даму деңгейі; техникалық жетістіктерді игеру қарқыны; қаржылық жүйенің айқындылығы мен икемділігі; экономиканы мемлекеттік реттеудің ықпалы; еңбек ресурстарының біліктілік деңгейі мен олармен қамтамасыз етілуі; әлеуметтік – экономикалық және ішкі саяси ахуал.

Ал, ұлттық экономиканың бәсекелестігі бұл экономиканың, соның ішінде өнеркәсіптік өндірістің озық технологиялар мен жаңалықтарды игеру арқылы, ішкі және әлемдік нарыққа сапалы да, бәсекелес өнімдер шығарып, оларды өткізуде бәсекелестік артықшылықтарды пайдалану, сондай-ақ, өндірісті заман талабына сай жаңғырта білу қабілетін сипаттайды.

Әлемде барлық жағынан бірдей бәсекелестік қабілеті күшті бірде-бір ел жоқ екендігін есте ұстау қажет. Сондай-ақ бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізген, бірақ оны ұзақ уақыт бойы ұстап отырған да ел жоқ. Жоғары жетістіктерге жеткен елдердің көбі бәсекелестік қабілеті әлуетін жасаудың бірқатар сатыларын басынан өткізген. Ендеше, Қазақстан да сондай жолды қайталауға тиіс. Мұндай сатыларды бөліп көрсету, өз кезегінде ұлттық экономиканың қалай дамитынын, әр сатыда отандық өндірушілер алдында қандай мәселелер тұрғандығын және экономикалық өсуді немесе тоқырауды қандай өндірістік күштер қамтамасыз ететіндігін білуге мүмкіндік береді.

Бірінші сатыда тұрған елдердегі экономиканың жетекші салалары негізінен өндірістің базалық факторлары мен ресурстары есебінен артықшылықтарға қол жеткізеді. Сондықтан, мұндағы бәсекелестік жағынан қабілетті экономика салаларының қатары аз, олар өз өнімдеріне төменгі баға белгілеу арқылы бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізеді. Олардың

сыртқы нарықтарға шығуына бірлескен негізде құрылған шетелдік кәсіпорындар ықпал етеді. Мұндай сатыдағы экономика әлемдік нарықтағы болатын өзгерістерге өте сезімтал келеді. Қазіргі жағдайда ондай экономиканың қандай да бір нақты жетістіктерге жету мүмкіндігі аз. Бұл сатыны қазіргі дамушы елдердің көбі басынан кешуде.

Екінші саты (инвестициялау сатысы) негізінен экономика мүмкіндіктерінің өндірісті кеңейтуге жұмсалатын инвестицияға және оны модернизациялауға тікелей тәуелділігін көрсетеді. Бұл сатыда өндірісте пайдаланылып отырған технология, әлемдік шамаларға қарағанда, алдыңғы емес, бірақ біршама жеткілікті дамыған деуге тұрады және ол жиі жетілдіруді талап етеді. Мұндай технологияны жетілдіру сол елдің қол жеткізген маңызды көрсеткішін көрсетеді. Нәтижесінде ондай экономиканың әлемдік шаруашылықтағы артықшылығы айқындалып, ішкі нарықтағы бәсеке күшейе түседі.

Үшінші сатыда экономиканың негізгі қозғалысы иновацияларға тәуелді және иновациялар арқылы сол елдің қандай да бір ресурстар мен факторларға деген кемтігінің орнын толтырады. Көптеген салалар иновацияларды пайдаланып қоймай, оларды үнемі жасайды және орналастырады. Осы сатыдағы елдің жететін көрсеткішіне машина жасау кешенінің және ғылыми сыйымдылығы жоғары өндіріс салаларындағы бәсекелестік қабілетті кеңейту, іскерлік және өзге де қызмет түрлерін дамытту, салалық құрылымы трансформациялау, трасұлттық корпорацияларды көбейту шаралары жатады[2].

Қазіргі уақытта Қазақстанның аймақтық саясаты аймақтардың ішкі және сыртқы бәсекеге қабілеттілігін ұлғайту, еңбек пен капитал ресурстарының экономикалық өсу орталықтарында (аумақтық) шоғырлануы, республика тұрғындарының аймақтық жұмыспен қамтылуын және өмір сүру сапасын арттыру үшін қолайлы жағдай мен факторлар қалыптастыруды қамтамасыз етуге арналған.

Дамыған елдердің тәжірбиесі көрсетіп отырғандай, ЖІӨ өсімінің 70-тен 85 % дейін жаңа немесе жетілдірілген технологиялардың үлесінде. Алдыңғы қатарлы мемлекеттермен бір қатарда тұру және халықтың әл – ауқатының жоғары деңгейіне қол жеткізу инновациялық өнімдер мен оларды маркетингтің заманауи құралдары көмегімен нарықта оңтайлы жылжыту нәтижесінде бәсекеге қабілеттілікті арттыру арқылы жүзеге асуы тиіс. Осы мақсатқа жету үшін индустриалды және инновациялық стратегиялары қабылданған болатын және оның іске асырылуына жаңа серпіліс беру үшін 2010 жылдан бастап индустриалды-инновациялық үдемелі даму мақсатында мемлекеттік бағдарлама қабылданды [3].

Аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін анықтаудың бір әдістемесі территориялды бәсекені аймақ территориясында заманауи кластерлерді қалыптастырып дамыту тұрғысынан қарастыру болып табылады, сонымен қатар белгілі бір салада қызмет ететін және бірін бірі толықтыратын, ортақ

қызметпен сипатталатын компаниялар тобы мен олармен байланысты ұйымдардың географиялық белгілер бойынша шоғырлануы тұрғысынан анықтау болып табылады. Қазір кластерлердің белгілі бір аймақта шоғырлануы және олардың арасындағы бәсеке аймақтық бәсекеге қабілеттілікті арттырады.

Елбасымыз 2017жылғы 31қаңтардағы Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «...Аграрлық сектор экономиканың жаңа драйверіне айналуы керек. Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенінің болашағы зор. Көптеген позициялар бойынша біз әлемде ірі аграрлық экспорттық өнім өндірушілердің бірі бола аламыз. Сонымен қатар, астық өнімдері бойынша біз Еуразияда «нан кәрзеңкесі» айналуымыз керек. Шикізат өндірісінен сапалы өңделген өнім шығаруға көшут қажет. Тек сонда ғана біз халықаралық нарықтарда бәсекеге қабілетті бола аламыз....» деп айтылған [4].

Ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар, оның ішінде «Агробизнес – 2020» бағдарламасы [5] отандық ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жиынтығын қамтиды.

Қазір аграрлық саланы жандандыру мақсатында, аталған бағдарламаны негізге алып, «Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» аясында көптеген ауқымды іс- шаралар жүзеге асырыла бастады. Бірінші кезекте әледік нарықта экспортқа бағытталған, бәсекеге қабілетті, сапалы өнім көлемін молайту, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті тұр. Аграрлық секторды « Ақылды технологиялар» арқылы дамыту қазіргі ең өзекті мәселе. Мұндағы цифрлік технологиялар климаттық өзгерістерді болжау, ауылшаруашылық дақылдардың өнімділігін, мал басы өсуін бақылау, топырақ құнарлығын, оның ылғалдығын анықтау, ауылшаруашылық жүйесін автоматтандыру, өнімді арақашықтықтан сату, тауар биржаларымен өнім өткізу үшін электрондық келісім-шарттар жасау, маусымдық жұмыстарды орындаудың нақты сызбаларын жасау, зиянкестерге қарсы дер кезінде шара қолдану, ауылшаруашылық өнімділігін ұлғайту, сапасын бақылау, өнімнің « алқаптан тұтынушыға» дейінгі аралықты жүйелерді жеңілдету, алатын өнім көлемін болжау және де кеткен шығындарды, түсетін пайданы есептеу, білікті мамандар тапшылығын азайтуды қамтып, агрокешенді жедел дамытуға, тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндіктер береді. Бүгінгі заманның фермерлері өздері өндерген өнімнің нарықта бәсекеге қабілетті болуы, оның қаншалықты сұранысқа ие болатыны туралы дұрыс болжам жасай білуі ақылды технологияларды игеру арқылы іске асырылады [6].

Қазақстан бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін компания бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру, экономика салаларының инновациялық әлеуеті мен технологиялық даярлығын жоғарылату қажет. Осыған

байланысты, өңдеуші өнеркәсіп салалары мен кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі оның инновациялық, технологиялық дамуымен тікелей байланысты екендігін атап өту керек.

Кәсіпорындардың өндірістік қуатын модернизациялау және қорларын рационалды қолдану оның барлық экономикалық көрсеткіштерін жақсартады: өнімді шығару көлемінің өсуі, өнімнің өзіндік құнын азайту, өнім даярлаудағы еңбек сиымдылығын азайту. Нәтижесінде, мұның бәрі өндіріс рентабельділігіне және еңбек өнімділігіне және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігіне ықпал етеді.

Қазақстанның бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосылу стратегиясы өңірлік және ғаламдық экономика қолдану аясында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі есебінен әлемдік рынокқа шығу қажеттілігінен туындаған.

Осыған байланысты мына жайтты ерекше ескеру қажет: әлемдік тәжірибеде ғаламдық рыноктағы табысты интеграция мемлекеттің ұлттық деңгейінде емес, жеке аймақтар арасында қалыптасады.

Сондықтан да, аймақтық саясатта бәсекеге қабілеттілікті екі бөлімге бөлінуі қажет.

-- біріншісі - қандай да бір аймақтағы бәсекеге қабілеттілік көздерін қалыптастыру мен күшейтуге бағытталған мемлекеттік саясат;

-- екіншісі – бизнесті жүргізуге қолайлы шарттар, яғни рыноктық ортаны қалыптастарудағы аймақтардың өзіндік саясаты.

Алғашқы жағдайда аймақтың бәсекеге қабілеттілік көздері барынша дамыған және барынша арзан өндіріс факторлары есебінен қамтамасыз етіледі (негізінен еңбек және капитал). Ал екінші жағдайда бұл ең алдымен, аймақтағы бәсекелестік өндірістердің дамуына ықпал ететін институционалды шарттар. Яғни, бәсекеге қабілеттіліктің аймақтық саясаты дегеніміз – аймақтық бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ету мен жетілдіру саясаты.

Аймақтық эконгомиканың бәсекелестігі – бұл өңірдің әлеуметтік-экономиалық дамуымен халықтың жоғары, сапалы өмңр сүру деңгейін қалыптастыруды қамтамасыз ету мақсатын іске асыру қабілеттілігі болып табылады.

Аймақтың бәсекелестігі – бұл экономикалық категория ретінде басқа өңірлермен бәсекелестік жағдайында экономикалық ресурстар және тұтыну бойынша аймақтар арасындағы түрлі қатынастардың жиынтығы болып табылады.

Аймақтық бәсекелестік артықшылықтар дегеніміз – белгілі бір өңірде қалыптасқан және осы өңірді басқа аумақтық құрылымдардан ерекшелендіретін ресурстық, технологиялық және институционалды шарттар болып табылады. Мұндағы:

-- ресурстық бәсекелестік артықшылықтар: табиғи ресурстар, арзан, әрі білікті жұмыс күші, тиімді географиялық орналасу, дамыған инфрақұрылым;

-- технологиялық артықшылықтар: заманауи технологиялардың блуы, дамыған ғылыми- біліми әлеует,ақпараттық-байланыс технологияларының дамуы;

-- институционалдық бәсекелестік артықшылықтар кәсіпкерлік қызметті жетілдіруге қатысты жалпы экономикалық шарттардан: рыноктық инфрақұрлымның дамуы,қолайлы салықтық режим, кредиттерге қол жеткізі жеңілдігі, әкімгершілік кедергілердің төмендегі сияқты шарттардың жиынтығынан құралады.

Өңірлер Қазақстанның ұлттық экономикасының ірі бөліктері, олар айрықша экономикалық – географиялық жағынан біріккен, өзіндік табиғи және экономикалық жағдаймен және қоғамдық еңбекті аумаққа бөлуге негізделген тарихи қалыптасқан өндірістік жағынан маманданған ірі бөліктер болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». <http://www.akorda.kz>.
- 2.Жатқанбаев Е, Серік Мақаш. Экономикадағы бәсекелестікті қалыптастыратын негізгі факторлары. // Ақиқат №2 2007ж 5-10б
3. «Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама»// <http://adilet.zan.kz/kaz>
4. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік». – 2017 жыл 31 қаңтар. <http://www.akorda.kz/kz/>.
5. «Агробизнес – 2020» бағдарламасы. <http://adilet.zan.kz>
6. Агроөнеркәсіптің жаңа цифрлы бағыттары / «Егемен Қазақстан», 16 ақпан 2018 ж